TIJDSCHRIFT VOOR NEDERLANDSCH INDIË.

II.

TIJDSCHRIFT

VOOR

NEDERLANDSCH INDIË.

VAN

DR. W. R. BARON VAN HOËVELL,

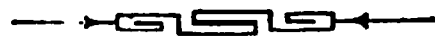
VOORTGEZET ONDER REDACTIE VAN

EENE VEREENIGING VAN STAATSLIEDEN EN GELETTERDEN.

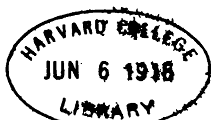
NIEUWE SERIE.

VIERDE JAARGANG.

TWEEDE DEEL.

TE ZALT-BOMMEL BIJ JOH. NOMAN EN ZOON.
1875.

HARVARD COLLEGE
JUN 6 1918
LIBRARY

INHOUD.

Juli-aflevering.

bladz.

Augustus-aflevering.

September-aflevering.

October-aflevering.

November-aflevering.

December-aflevering.

Eene Zeehaven voor Batavia.

Anne, ma soeur, ne vois-tu rien venir?
PERRAULT.

Het is nu weldra vier jaren geleden dat door Z. K. H. Prins Hendrik der Nederlanden, in Zijne hoedanigheid van eere-voorzitter der Stoomvaartmaatschappij Nederland, aan den gouverneur-generaal van Nederlandsch-Indie eene missive gericht werd, handelende over den uiterst gebrekkigen toestand der Nederlandsch-Indische havens, en waarin op overtuigende wijze werd aangetoond, dat de opening van het kanaal van Suez en de daaruit voor handel en scheepvaart voortspruitende gevolgen, dringend noopten om ook in onze rijke Indische bezittingen, aan de verbetering der havens met kracht de hand te slaan, indien men althans wilde zorgen dat haar dat deel van den wereldhandel niet ontging, waarop zij door hare ligging aanspraak konden maken; terwijl eindelijk Z. K. H. het plan van een zeebreker, vóór den mond van het havenkanaal van Batavia te bouwen, aan de overweging van het Indisch bestuur onderwierp.

In meer dan één opzicht is die missive hoogst merkwaardig; niet het minste om de gevolgen die zij heeft gehad; en alleen aan een van die onverklaarbare omstandigheden, die voortdurend betreurd, maar voor het groote publiek onopgehelderd blijven, is het te wijten dat al hetgene toen werd geschreven, even goed de dagteekening van juni 1875 als die van 1871 konde dragen.

In korte trekken wenschen wij na te gaan wat sedert die missive door de Indische regeering werd ontvangen, in deze gewichtige zaak is verricht.

Met prijzenswaardigen en niet gewonen spoed werd het schrijven van Prins Hendrik in behandeling genomen. Reeds in juli 1871 werden de kamers van koophandel en nijverheid te Batavia en Samarang, de kommandant der zeemacht in Nederlandsch Indie en de directeur der burgerlijke openbare werken uitgenoodigd er hun gevoelen over mede te deelen; en nog vóór het einde van het jaar 1871 was de regeering in het bezit van adressen waaruit bleek dat het denkbeeld om vóór Batavia's haven een zeebreker aan te leggen algemeen voor onuitvoerbaar gehouden werd, en deze niet aan het beoogde doel zoude beantwoorden: dat verder onderzocht was op welke andere wijze dit doel zoude kunnen worden bereikt; dat daarvoor drie plannen waren geopperd, namelijk het maken van een havenbassin beoosten van en grenzende aan het havenkanaal van Batavia; het graven van zoodanig bassin nabij Tandjong Priok, en het maken van eene haven door de eilanden Onrust en Kuiper onderling en met den vasten wal van Java te verbinden; bezuiden den aldus genoemden dam zoude een tweede dam worden gelegd, die met den eersten en den vasten wal te zamen, ook daar eene gesloten havenkom zoude vormen. Deze havens zouden door spoorwegen met de stad Batavia verbonden worden: de lengte der spoorwegen zouden respectievelijk ± 3, 5, 10 en 24 kilometers bedragen.

Bijna eenstemmig waren de verschillende adviseurs van oordeel dat de haven nabij Onrust in geenen deele aan het beoogde doel zoude beantwoorden, en wel hoofdzakelijk omdat zij te ver van de stad verwijderd was. De kamer van koophandel en nijverheid te Batavia beval dringend het door haar ontworpen plan der eerstgenoemde haven aan: met dit advies vereenigden zich de kamer van koophandel en nijverheid te Samarang en de kommandant der zeemacht onvoorwaardelijk, terwijl de directeur der burgerlijke openbare werken, de ontwerper van de haven van Tandjong Priok, aan deze de voorkeur schonk, en zich slechts voorwaardelijk bij de laatstgenoemde adviseurs aansloot, wanneer namelijk bleek dat de afstand van Tandjong Priok tot Batavia een voor den handel te groot bezwaar opleverde, en de verdediging van de hoofdstad van Nederlandsch Indië door de haven bij Batavia beter gewaarborgd werd dan door die te Tandjong Priok.

De voorkeur van den directeur der burgerlijke openbare werken berustte op de vrees, dat de haven, werd zij gebouwd op de

plaats door de Bataviasche kamer van koophandel en nijverheid aangegeven binnen betrekkelijk korten tijd door aanslibbing onbruikbaar zoude worden. Die vrees werd noch door de overige adviseurs, noch door de Indische regeering, noch door het opperbestuur gedeeld; en handel en scheepvaart vleidden zich dat spoedig de handen aan het werk zouden worden geslagen toen, bij besluit van den gouverneur-generaal van 25 april 1872, werd bepaald dat voor Batavia eene haven zoude worden gebouwd ter plaatse daartoe door de kamer van koophandel en nijverheid te Batavia aangewezen, en de minister van koloniën op de Indische begrooting voor 1873, de som van *f* 1,000,000 uittrok, om met de werken een aanvang te maken.

De illusie was echter van korten duur; en toen bij de behandeling der begrooting de som van *f* 1,000,000 voor havenwerken te Batavia, werd verminderd tot *f* 50,000 met dien verstande dat de regeering geen ander gebruik van die som zoude maken dan voor o n d e r z o e k, toen was het voor ieder, die eenigszins met den gewonen gang van zaken bekend is, duidelijk, dat de nieuwe haven van Batavia nog jaren lang tot de p i a v o t a zoude blijven behooren.

En de reden voor die wijziging in de begrooting?

Geen ander licht schijnt daarover dan hetgeen ons wordt aangeboden door het verslag der verhandelingen van de tweede kamer der Staten-Generaal op vrijdag den 25sten october 1872; doch te vergeefs zoeken wij daarin naar eene geldige reden voor de gemaakte wijziging.

De heer Stieltjes, die zich mag beroemen de spaak in het wiel gestoken te hebben, heeft zijne oppositie tegen het regeeringsplan hoofdzakelijk gegrond op het gebrek van onderzoek van den bodem waar gebouwd zoude worden en op het gevaar van opslibbing, waardoor de nieuwe haven spoedig onbruikbaar zoude worden.

De groote naam die de heer Stieltjes heeft op het gebied van waterbouwkunde, heeft hier waarschijnlijk meer invloed gehad dan zijne argumenten. Wat hij aanvoerde om uitstel te bewerken, strekte veeleer tot bewijs dat zijn onderzoek niets zoude baten, terwijl daarenboven de bestaande havenhoofden te Batavia waarborg opleverden voor het gelukken van het toen geprojecteerde werk, zij het dan ook dat de zwaardere hoofden, die men nu wilde bouwen, dieper in den modder zouden dringen

Immers wij lezen in zijne eerste redevoering:

„Omstreeks het jaar 1858 of iets vroeger werden de kleine hoofden of aanlegplaatsen van het IJ te Amsterdam aanbesteed; men heeft dat werk niet kunnen voltooien op de hoogte waarop het ontworpen was. Het contract is geresiliëerd moeten worden. In de werken van de Koninklijke Akademie van wetenschappen van een jaar later vindt men een rapport van den toenmaligen inspecteur van den waterstaat F. W. Conrad, waarin wordt aangetoond door peilingen hoe vele meters diep het zand, dat op den modder gebracht was, in den grond was gegaan. Verscheidene malen was de inhoud van het profil verwerkt. Hetzelfde is immers ook gebeurd met het fort aan de Bijlmermeer; iets dergelijks bij de werken in het IJ bij Amsterdam, waarvoor men zoo bezwaarlijk aannemers heeft kunnen vinden. In enkele gedeelten van den Dam bij Schellinkwoude is vier malen het profil verwerkt. Uit dat alles zal blijken dat de heer van Raders gelijk heeft, wanneer hij zegt dat de hoofden den grond zullen ingaan."

.....Et cela fait que votre fille est muette!

Bij de door den heer Stieltjes aangehaalde voorbeelden is geen acht geslagen op den bodem waarop gewerkt werd; slappe modder en veengronden worden in een adem, tot één argument verwerkt, om te betogen dat de bodem nabij Batavia ongeschikt is om er havenhoofden op te bouwen, niettegenstaande de ondervinding het tegendeel had bewezen, niettegenstaande het van algemeene bekendheid is, en door den minister van koloniën die uit eigen ervaring sprak, werd herinnerd dat de bodem van de reede van Batavia uit zeer zware vaste klei bestaat. Er kon, dat is niet te ontkennen, bij het bouwen der hoofden blijken, dat zij wat verder den grond ingingen dan men verwachtte, maar dat konde slechts een verschil van meer of minder kosten geven, en deze, de heer Stieltjes verklaarde het uitdrukkelijk, waren voor hem van ondergeschikt belang.

Raadselachtig boven alles, blijft de wensch van den heer Stieltjes naar een nader onderzoek, na de voorbeelden door hem zelve aangevoerd. Die voorbeelden bewijzen toch afdoende, óf dat in Nederland zonder voorafgaand onderzoek dergelijke groote werken worden ondernomen, (hetgeen niet aan te nemen is) óf dat het onderzoek geheel nutteloos is. Welke vruchten konden dus van zoodanig onderzoek te Batavia verwacht worden?

Ons bestek gedoogt niet de redeneeringen van den heer Stieltjes verder uit te werken. Zij waren veeleer een pleidooi voor de haven bij Onrust, van welke niemand gediend wilde zijn, dan tegen de haven van Batavia; alleen vestigen wij nog de aandacht op een argument dat de heer Stieltjes in het voordeel der haven bij Onrust aanvoerde:

„Ik zou het zeer betreuren wanneer het maken van eene haven — wij hebben te lang reeds gewacht — weder werd uitgesteld. Juist met het oog op de urgentie; ook om te voorzien in de behoefte van de stoomreederij Nederland en andere maatschappijen, die komen zullen zou ik aandringen op een beter onderzoek van deze zaak. Juist het voordeel dat eene haven bij Onrust na weinige jaren reeds gedeeltelijk bruikbaar zal zijn en de nu ontworpene eerst na 7 à 8 jaren — zou mij meer doen aandringen om dit ontwerp uit de wet te ligten, in dien zin dat de post daarvoor werd uitgetrokken pro memorie, opdat de minister de gelegenheid verkrijge een afzonderlijk wetsontwerp over deze zaak in te dienen.” De heer Stieltjes zal nu wel tot de ervaring en, wij twijfelen er niet aan, tot de erkenning zijn gekomen dat hij geen beter middel had kunnen aanwenden om de zaak op de lange baan te schuiven, om de 7 à 8 jaren tot in het onbepaalde te verlengen, dan zijn voorstel tot uitstel voor onderzoek.

En de houding van den Minister tegenover de oppositie van den heer Stieltjes? Zij wekt niet minder verbazing dan die oppositie zelve. Waarlijk de heer Fransen van de Putte heeft ons niet gewend aan een zoo spoedig, zoo gemakkelijk toegeven aan argumenten die zonder eenige moeite, en door hem beter dan door iemand anders konden worden weerlegd — die naar ons toeschijnt behoorlijk zijn weerlegd. Moet men hier denken aan een van die gevallen, in de laatste jaren zoo talrijk, dat de regeering niet konde rekenen op de medewerking van de meerderheid; dat deze zoo weinig vertrouwen op het beleid en de zaakkennis van den minister stelde, dat eene verwerping van het artikel te vreezen ware geweest, indien aan den drang van den heer Stieltjes niet toegegeven werd? Het is de eenige verklaring welke wij voor die houding kunnen vinden; maar wij zien daarin eene reden te meer om den loop dien de zaak genomen heeft te betreuren.

Het onderzoek, door den heer Stieltjes verlangd, was intusschen

reeds aangevangen; bij het Indisch besluit van 30 juni 1872 was daartoe eene commissie benoemd, die met ijver de haar opgedragen taak aanvatte, terwijl gelijktijdig de plannen voor een definitief ontwerp der haven in gereedheid werden gebracht.

De tijding van den loop dien de discussien in de tweede kamer hadden genomen, en de bevelen dien ten gevolge door het opperbestuur gegeven brachten de overtuiging mede dat aan een begin der havenwerken te Batavia vooreerst niet gedacht behoefde te worden. Die bevelen waren, een volledig onderzoek, ook voor de havens te Tandjong Priot en bij Onrust, niet alleen van den zeebodem, maar ook van de terreinen waardoor de spoorwegen, welke deze havens met Batavia moesten verbinden, zouden loopen, en natuurlijk voor al die havens en bijbehoorende werken geheel uitgewerkte plannen en begrootingen.

De Indische regeering benoemde, bij besluit van 9 januari 1873, eene commissie, om de kwestie omtrent de geschikste plaats waar eene zeehaven voor Batavia kan worden daargesteld nogmaals te onderzoeken. Deze was uit den aard der zaak afhankelijk van het onderzoek waarvan hierboven gesproken werd. Zij bracht haar rapport in juli 1874 uit, en sedert heeft men niets meer van de zaak vernomen.

Het spreekt van zelf dat de regeering tijd noodig heeft om de rapporten der commissie te beoordeelen; doch als men nagaat dat nu bijna een jaar verloopen is sedert zij in het bezit der stukken is, dan is de wensch dat eindelijk eene beslissing genomen worde volkomen gewettigd. Voor de aanstaande behandeling der Indische begrooting voor 1876 dient die beslissing aan de vertegenwoordiging bekend te zijn, moet zij gelegenheid hebben gehad om de plannen der regeering te onderzoeken en te beoordeelen opdat deze niet weder afstuiten op eene exceptie als door den heer Stieltjes met al te goed succes is opgeworpen. Doch daarvoor wordt het meer dan tijd dat er gehandeld worde; tot nog toe blijft het antwoord op de vraag: „Zuster Anna, ziet gij nog niets komen?" onveranderd: „Ik zie niets dan een stofwolk." Intusschen dringt de tijd: de gevolgen van de traagheid der regeering door Prins Hendrik geschetst zullen zich hoe langer hoe meer doen gevoelen, en wanneer eenmaal handel en scheepvaart eene zekere richting hebben genomen, dan zal men te vergeefs trachten, den stroom naar onze bezittingen te leiden.

Moge de waakzaamheid van regeering en vertegenwoordiging dit gevaar afwenden [1]).

[1]) Dit artikel is ons van een geachte zijde toegezonden en wij plaatsen het volgaarne omdat wij geheel den wensch deelen door den steller aan het slot geuit, dat de zaak der te bouwen haven voor Batavia weer ernstig worde opgevat en voor een eindbeslissing voorbereid. Dat men vooraf even ernstig het plan Onrust als de andere plannen behoort te onderzoeken en wij het den heer Stieltjes volstrekt niet euvel duiden dat hij zich in dien zin in de Staten Generaal heeft ingelaten, behoeven wij voorzeker niet te verklaren voor de lezers, die zich de vroegere vertoogen in dit tijdschrift over de te bouwen havenwerken voor Batavia gelieven te herinneren.

REDACTIE.

COMPTABILITEIT.

VAN DE VERPLICHTING TOT BORGSTELLING OPGELEGD DEN BEWAARDERS DER GELDMIDDELEN VAN NEDERLANDSCH INDIE.

(Artikelen 89, 90, 91, 93 slotalinea, en 94 vierde alinea, comptabiliteitswet).

Rapport der directeuren-commissie van Maart 1872, houdende een ontwerp ter herziening van de Indische comptabiliteitswet (wet van 23 April 1864, Ned. Stbl. N°. 35, Ind. Stbl. N°. 106).

De verplichting aan 's lands ambtenaren voorgeschreven, om tot zekerheid van hun beheer borg te stellen, wordt algemeen in de Europeesche staatsregelingen aangetroffen. Meer bijzonder wordt borgstelling (Duitsch Ambtsburgerschaft, ook Caution; Fransch: Cautionnement) gevorderd van de beheerders der staatsgeldmiddelen en onder die beheerders met name van de bewaarders, zoodat in den regel die andere staf van geld- of goedbeheerders, welke wij in ons opstel over artikel 85 C. W., voorkomende in de octoberaflevering van den voorgaanden jaargang (bladz. 241), onder den naam van die der beschikkers leerden kennen, van de verplichting tot borgstelling is ontheven. Aldus in de staathuishouding van Nederlandsch-Indië: de wet van 23 april 1864 eischt wel borgstelling van de bewaarders, maar ten aanzien der beschikkers

wordt een dergelijk voorschrift in de wet gemist. Onze financiëele grondwet bevat evenwel over die der bewaarders opgelegde verplichting tot borgstelling slechts enkele hoofdbepalingen, om wijders de nadere regeling er van op te dragen: aan den Minister van Koloniën voor Nederland, aan den Gouverneur-Generaal voor Nederlandsch-Indië. „In Nederland"; luidt artikel 91 C. W., „wordt door den Minister van „Koloniën, of op zijnen last, en in Nederlandsch „Indië wordt door den Gouverneur Generaal, of op „zijnen last, gezorgd:

„1° dat de borgstellingen der gewone comptabe„len naar behooren worden geregeld; en

„2° dat de acten van borgtocht in daartoe be„stemde registers worden ingeschreven."

Aan dit voorschrift hebben wij voor Indië de koloniale ordonnancie te danken van 26 september 1866, opgenomen in het Indische staatsblad van dat jaar onder N°. 98 en, blijkens haar artikel 14, in werking getreden met 1°. 1867 dat is gelijktijdig met de Comptabiliteitswet zelve. — Welke beginselen op het stuk der borgstellingen in Nederland bestaan, kan ons leeren de gelijktijdige inzage van een koninklijk besluit van 15 april 1814, voorkomende in het 47ste Nederlandsche staatsblad dat een jaar na de herstelling onzer onafhankelijkheid is uitgegeven: die spoed kan wel eenigzins tot bewijs strekken, hoeveel gewicht men immer heeft gehecht aan dat geven van pand door 's landsbewaarders: „tot securiteit van den lande." Ook al heeft die Nederlandsche regeling geene betrekking op Indische ambtenaren, de vergelijkende studie van de verordeningen van '66 en van '14 biedt ons eene te gemakkelijke gelegenheid aan om ons op de hoogte te stellen van het Nederlandsche borgtochtenreglement, dan dat wij haar uit eene te enge opvatting van onze taak ongebruikt zoude laten.

De strekking der ambtelijke borgstellingen gaven wij reeds met een enkel woord aan: het middel wordt door 's landswetgevers met name te baat genomen om den Staat tegen mogelijke schade te waarborgen, door den borgplichtigen bewaarder te begaan. Op de borgtochten zullen worden verhaald, zoo leest men o. a. in artikel 15 van het Nederlandsch reglement: „alle „schaden en nadeelen, welke door abusieve of ver-

„keerde handelwijze van de comptabele ambtena-„ren zelven of van de personen, waarvoor zij moe-„ten instaan aan het gouvernement zouden mogen „worden toegebracht."

De borgtocht strekt met name, bepaalt evenzoo alinea 1 artikel 8 van het Indisch reglement, „tot vergoeding van schade „door verzuim, misslag, overtreding of misdrijf aan „den lande toegebracht."

Behalve deze algemeene strekking der borgtochten, te weten: vergoeding voor aan den Staat toegebracht nadeel, moet echter tevens herinnerd worden, dat op de borgtochten mede kunnen verhaald worden, vooreerst de boeten, waartoe de bewaarders zijn veroordeeld, wegens nalatigheid in het inzenden hunner rekeningen: „De gewone en buitenge-„wone comptabelen," luidt alinea 1 artikel 92 der C. W., „die „achterlijk blijven in het inzenden hunner rekeningen, worden „door de betrokken algemeene rekenkamer beboet"; en ten andere de kosten, vereischt voor de opmaking der rekeningen ex officio, hetzij van die nalatigen, welke ook na de beboeting hunne rekeningen weigeren in te zenden: „Gelijktijdig met „die beboeting," bepaalt de slotalinea van hetzelfde artikel 92, „wordt hun een nieuwe termijn voorgeschreven. Bij verdere „nalatigheid, worden de rekeningen ex officio ten koste van „de nalatigen opgemaakt door eenen ambtenaar, daartoe „door den Minister van Koloniën of den Gouverneur Generaal „aan te wijzen"; hetzij van die rekenplichtigen, wier rekeningen ten gevolge van onder curateele stelling of van overlijden, niet ingezonden zijnde eveneens ex officio op last der Regeering worden opgemaakt. „Indien", luidt de aanhef van artikel 94 C. W. „een gewoon of buitengewoon comptabele „wordt onder curateele gesteld of overlijdt, wordt de rekening „die hij had behooren te doen ex officio opgemaakt door eenen „ambtenaar daartoe door den Minister van Koloniën of door „den Gouverneur-Generaal aan te wijzen".

De bedragen der vergoedingen, boeten, kosten worden bij besluit van de betrokkene rekenkamer aangegeven, doch met de zorg voor de uitvoering dier besluiten, voor de inning van het aan de schatkist verschuldigde, wordt geheel en al het uitvoerend gezag belast. „In Nederland", bepaalt artikel 93 C. W., „wordt door den Minister van Koloniën en in Nederlandsch-

„Indië wordt door den Gouverneur-Generaal gezorgd: 1° dat „uitvoering gegeven wordt aan de besluiten der algemeene re„kenkamer, vermeld in art. 88 [zijnde de besluiten waarbij de „bewaarders belast worden]; 2° dat wordt ingevorderd de boe„ten en kosten, bedoeld in art. 92 [hier boven aangehaald].

„De invordering der verschuldigde sommen", zoo luidt wijders het slot van de bepaling, „geschiedt bij voorkeur op de inkom„sten der comptabelen, en op den door hen gestelden borgtocht, „of anders op de wijze, voorgeschreven voor de invordering der „directe belastingen."

En, leest men in het volgend artikel 94, sluiten de rekeningen van onder curateele gestelden of van overledenen, met een nadeelig slot, zoo „wordt dat", blijkens de vierde alinea „bij voorkeur verhaald op den gestelden borgtocht." Eerst wanneer deze niet genoegzaam is, „dan geschiedt" zegt de volgende alinea „de invordering van het te kort op de wijze, voor„geschreven voor de invordering der directe belastingen."

Bij de hier aangegevene strekking der borgtochten als zekerheidsmiddel tegen de gevolgen van verzuim, met of zonder opzet, door de bewaarders te begaan, spreekt het van zelve, dat de te stellen panden met de meerdere of mindere belangrijkheid van de waarden, die de borgplichtige onder zijne bewaring erlangt, verband moeten houden. In het Nederlandsch reglement op de Borgtochten vinden wij geene specifieke opgave ten deze; artikel 2 schrijft er voor: „De hoegrootheid van den door elk comp„tabel ambtenaar te presteeren borgtocht, zal speciaal, en bij „onze successieve besluiten worden geregeld." Het Indisch reglement daarentegen, heeft bij zijn artikel 1 de ambten waarvoor borgtocht moet gesteld worden, en het bedrag der borgtochten aangewezen in een aan het Reglement gehechten staat. De belangstellende lezer zou daardoor een duidelijk overzicht van het geheel der gevorderde bedragen, kunnen erlangen, doch dat overzicht is ongelukkig geheel verbroken, ten gevolge van de menigvuldige wijzigingen, welke sedert de inwerking treding van het Reglement, wel te verstaan sedert 1° 1867, die staat heeft ondergaan. Zonder op volledigheid te durven aanspraak maken, alleen om zich van de uitgestrektheid dier veranderingen een denkbeeld te kunnen vormen, maken wij melding van de volgende 21 Staatsbladen, waarin de bedoelde staat tot ultimo

1873 d. i. na een bestaan van slechts zes jaren wordt betrokken: 1867: N⁰ 67, 127, 132 en 170; 1868: N⁰ 40*a*, 43, 46, 101 en 121; 1869: N⁰ 14: 1870: N⁰ 78 en 102; 1871: N⁰ 4; 1872: N⁰ 157 en eindelijk 1873: N⁰ 30, 46, 82, 102, 124, 173 en 255.

Zou het overbodige arbeid zijn, het gemakkelijk overzicht door de uitgifte van eene splinter nieuwe lijst van borgtochten eens te herstellen? Zeker is het, dat men tegenwoordig noodeloos de verwarring grooter maakt, door de wijze, waarop artikel 1 van ons borgtochten reglement wordt aangevuld. Tot in het Staatsblad van 1872 vindt men althans nog het beginsel erkend, bij het Reglement van 1866 aangenomen, dat de Borgtochten een op zich zelf staand onderwerp van wetgeving uitmaken, m. a. w. dat iedere wijziging van het Reglement en speciaal van den bij artikel 1 vastgestelden staat, bij afzonderlijk Staatsblad wordt verhandeld. Maar met den jaargang van 1873 begint men van dit beginsel aftewijken. Zoo vindt men in dien jaargang artikel 1 gewijzigd door N⁰ 82, ofschoon reeds regelende den aard en de strekking van het onderwijs in de Depoksche school; zoo leest men verandering van den staat in N⁰ 124, alhoewel handelende over de aandeelen van onderwijzers in schoolgelden; en eindelijk loopt men gevaar met N⁰ 255 nog verder van den weg aftewijken, want blijkens het staatsbladhoofd, moet dat nommer alleen bepalingen inhouden: „omtrent de ambtenaren der in- en uitvoerrechten en accijnsen en de vaartuigen voor den dienst dier middelen", zonder dat alzoo de tot dus ver gevolgde gewoonte is in acht genomen, om tevens aan het hoofd van het Staatsblad melding te maken, dat de betrokkene ordonnancie over Borgtochten handelt, gelijk zulks bij artikel 3 der onderwerpelijke verordening plaats vindt. Het officiëele alphabetisch-staatsbladregister wordt dan ook behoorlijk van deze onregelmatigheid de dupe, latende op het woord Borgtochten het staatsbladnommer 255 onvermeld. Trouwens de wandelaar door de dreven van het Nederlandsch-Indische staatsblad stoot zich wel aan wichtiger steenen, dan die hier op onzen weg worden aangetroffen!

De in 's lands schatkist te storten borgtochten kunnen worden gesteld: óf in geld, óf in geldswaarde. Zoo veroorlooft artikel 3 van het Indisch reglement de storting behalve in geld, tevens:

„in landseffecten, aandeelen in de Javasche bank en in zoodanige „andere effecten als door de regeering zijn of zullen worden „aanneembaar verklaard" [1]), zoomede „in eerste hypothecaire „inschrijvingen ten name van het gouvernement van Nederlandsch Indië op vastigheden den comptabelen toebehoorende." Desgelijks in Nederland, waar blijkens artikel 1 van het Reglement van 1814 de borgtochten kunnen worden gesteld in kontanten „mitsgaders in speciaal daarvoor te affecteeren vaste goederen, of ingeschreven kapitalen in het grootboek van de „doorloopende nationale schuld...." [2]).

„De borgtochten zijn onvervreemdbaar", bepaalt wijders alinea 2 artikel 8 van het Indisch reglement en worden aan de borgstellers niet eerder teruggegeven „en kunnen niet opgeheven worden vóór het tijdstip, dat de betrokken rekenplichtige door de algemeene Rekenkamer van de verantwoordelijkheid ter zake van zijn gehouden beheer is ontheven."

De inkomsten van de als pand gestorte kapitalen, voor zooverre dus rentegevende panden onder landsbeheer gesteld zijn, worden door de administratie regelmatig den eigenaar der panden uitgekeerd, zoodat de als borgtochten in 's landsschatkist gedeponeerde waarden, op geenerlei wijze tot het staatsvermogen kunnen gerekend worden, en derhalve evenmin de stortingen als ontvangsten, de geroyeerde borgtocht als uitgaven op de rekening der staatsbegrooting mogen verschijnen. Inderdaad wanneer de staat de gestelde borgtochten ten eigen behoeve verteert, zoo komt dit verbruik van goederen aan anderen toebehoorende eenvoudig neder op eene leening, die de Staat met de borgstellers aangaat.

Deze betrekking van de borgtochten tot het staatsvermogen, welke wij uitvoerig en algemeener hebben uiteengezet in een

---

[1]) Bij de afkondiging van het reglement waren, o. a. blijkens Stbl. 1858 N°. 114, reeds aanneembaar verklaard obligatien van de Nederlandsch Indisch Escompto Maatschappij, na de in werking treding van het reglement zijn aanneembaar verklaard depositobewijzen van de Nederlandsch Indische Handelsbank, Stbl. 1872 N°. 68.

[2]) Bij Ned. Stbl. 1825 N°. 54 is nader bepaald dat al de borgtochten van rekenplichtige ambtenaren zullen worden gesteld in inschrijvingen van werkelijke schuld op 's rijksgrootboek.

opstel over geldleeningen met betrekking tot Staatsbegrootingen, geplaatst in Dr. Feringa's tijdschrift Vrije Gedachte 1874, wordt uitdrukkelijk in het Fransche wetboek op de Comptabiliteit erkend, waar wij in artikel 292 lezen: „Les capitaux de cautionnements, ne forment ni recette ni dépense au budget de l'Etat; ils sont compris dans le bilan de l'administration des finances parmi les services speciaux, et les résultats de leurs mouvements sont développés dans les comptes annuels." Derhalve, ook al mogen de borgtochten niet tot het staatsvermogen gerekend worden, al behooren de staatsbegrootingen en de rekeningen op die begrootingen van het borgtochtenbeheer geene melding te maken, dat beheer blijft daarom niet buiten verantwoording, buiten toezicht; want de schatkistrekeningen geven ten deze de noodige openbaarheid, terwijl het met name zijn de Rekenkamers, die de administratie der borgtochten controleeren.

In Nederlandsch Indie is met die administratie belast: zooveel het burgerlijk beheer aangaat het departement van Financien (artikel 5 Staatsblad 1866 N°. 127) en wat het militair beheer betreft de departementen der Land- en Zeemacht, ieder voor zooveel de borgtochten der militaire bewaarders gestort zijn door ambtenaren tot die departementen behoorende. „De directeur van Financien", bepaalt alinea 1 artikel 9 van het Indische reglement op de Borgtochten, „en de hoofden van het Militair- (d. i. van het Landmacht-) en van het Marine-departement waken elk hunner zooveel het burgerlijk, het militair of het marine beheer aangaat, dat aan de voorschreven borgtochten worde voldaan...." De hoofden dier departementen houden van de ontvangene panden behoorlijk boek, verantwoorden ze, krachtens alinea 1 § 32 der Regelen voor het Kasbeheer, (opgenomen in het Bijblad op het Staatsblad N°. 2009, gelijk gewijzigd blijkens Bijblad N°. 2058) bij de jaarrekeningen van hun departement evenals de staatsinkomsten, luidt die alinea, en rapporteeren, ingevolge alinea 6 artikel 9 van het Borgtochtenreglement, iedere ontvangst van een borgplichtige, gelijk ook iedere verwisseling van waarden, alinea 8 artikel 9, en iedere opheffing van verband, alinea 2 artikel 13, aan de Rekenkamer; voor de tegenboekhouding aldaar, „voor hare controle".

De Staat verklaart zich, wij zouden zeggen natuurlijk,

wanneer wij niet zooveel onnatuurlijks in het Staatsbestuur opmerkten, voor de gedeponeerde waarden verantwoordelijk: „Het gouvernement”, bepaalt artikel 10 van ons reglement, „staat in voor alle schade, welke tengevolge van ontvreemding, verbranden of verloren raken der aktiën, obligatiën of verbandbrieven voor den eigenaar mochten ontstaan.” Van daar het uitdrukkelijk voorschrift vervat in alinea 3 artikel 9 van het Reglement, houdende dat al die geldswaardige papieren moeten bewaard worden in ijzeren kisten en wel door den directeur van Financien in een der lokalen van de algemeene kas te Batavia en door de hoofden van de land- en zeemachtdepartementen in eene door hen betrokkene kamers van het gouvernementsgebouw te Weltevreden.

Van de gedane stortingen ontvangen de borgplichtigen ontvangbewijs. Geschiedt de borgstelling termijnsgewijze, dan wordt, zegt alinea 8 artikel 9 van ons Reglement, de borgplichtige voor het bedrag van hetgeen in voldoening van den borgtocht wordt afgedragen of van de inkomsten wordt ingehouden te goed geschreven bij de ter zake aan te houden rekening op de departementen van Financiën, Land- of Zeemacht, terwijl, blijkens de volgende alinea, van iedere gedeeltelijke voldoening een bewijs moet worden uitgereikt.

Dit bewijs is echter slechts eene provisioneele quitantie; het wordt na de geheele aanzuivering door eene generale quitantie vervangen, door het afschrift van eene zoogenaamde acte van inschrijving in het algemeen register der borgtochten (fransch: certificat d'inscription de cautionnement) eene inschrijving, waarvoor zooals wij reeds in het aangehaald artikel 91 C. W herinnerden, te zorgen hebben: in Nederland, de Minister. van Kolonien; in Indie, de Gouverneur-Generaal.

Hiervoren gaven wij de bij de verordeningen omschrevene strekking der borgtochten breedvoerig aan. Wij hebben toen opgemerkt dat de panden niet slechts een waarborg dienen te zijn voor zonder opzet begane schade, maar bovendien voor de aan den staat toe te brengen nadeelen door overtreding of misdrijf, door andere dan abusieve, door verkeerde handelwijzen veroorzaakt. Uit dit wantrouwen tegen de eerlijk-

heid der landsbewaarders, volgt, als een hoofdbeginsel van het borgtochtenstelsel, het organiek voorschrift, gelijk het is uitgedrukt in art. 89 der Compt. wet: geen bewaarder aanvaarde zijn ambt dan na eerst te hebben borg gesteld. Intusschen is het niet mogelijk dit voorschrift in alle gestrengheid door te voeren, want de staat zou te weinig personen kunnen aanwijzen, die middelen genoeg bezaten om in ééns de gevorderde geldswaarden te storten. Vandaar dat de bepalingen betreffende de Borgtochten gewoonlijk tevens veroorloven om tot zekere daarbij voorgeschrevene grenzen, het aangegeven beginsel te overtreden.

Aldus artikel 3 van het Nederlandsch reglement van 1814. Dadelijk bij de aanvaarding van het ambt, behoeft niet meer gestort te worden dan een vierde part, terwijl de overige drie kwarten van drie tot drie maanden na de aanvaarding, telkens tot een gelijk vierde part. Alleen diegene, dus lezen wij verder in artikel 6, „welke niet binnen de bepaalde termijnen zijn borgtocht, of de vereischte gedeelten van dien, zal hebben gepresteerd, zal in zijn ambt niet kunnen of vermogen te continueeren, en zal het ambt, door den nalatigen bekleed, als vacant beschouwd (worden);" en, luidde het drie maanden later in het Nederlandsch Staatsblad 1814 No. 74, aan die bepaling zal nu gestreng de hand worden gehouden, dat is te zeggen: „zonder verder daaromtrent die toegevendheid te gebruiken, welke tot nu toe heeft plaats gehad, en die .... dan tot merkelijk nadeel van den lande zoude kunnen strekken," zoodat „van nu af, niet worden ingewilligd zoodanige verzoeken,.... gedaan, tot het bekomen van verder uitstel van fournissement."

Gemoedelijke wetgevers uit die goede oude tijden van aartsvaderlijk gezag! Men ziet het, waar wij hiervoren reeds op wezen, men heeft van ouds aan ambtelijke borgstellingen groot gewicht gehecht, nalatigheid in de nakoming der betrekkelijke voorschriften zoude kunnen strekken tot werkelijk nadeel; nalatigen, welk een woord voor onmachtige borgplichtigen! moesten geen oogenblik langer na het verstrijken der bepaalde termijnen, in het bewaarambt worden gehandhaafd; ambtenaren, die over geene middelen ter borgstelling hadden te beschikken, konden sedert voor een bewaarambt in Nederland niet meer in aanmerking komen.

Hoe moeielijk het intusschen viel de gevorderde panden geind

te krijgen, leeren wij uit de lezing van hetzelfde Staatsblad; maar wel verre dat dit de oogen der wetgevers opende voor het verkeerde van het beginsel zelve, dan wel, wat althans voor de hand ligt, de gebrekkige voldoening, de verlegenheid der borgplichtigen, zegt het Staatsblad, te zien toegeschreven aan de met de Fransche overheersching ontstane armoede, worden wij niet weinig verbaasd de gewraakte nalatigheid te zien toegeschreven aan, let wel lezer! 't is als of wij met eene Troonrede te doen hebben: „het gelukkig herleven van den koophandel, en het daardoor aanmerkelijk vermeerderd gebruik van numerair tot commerciële objecten."

Heeft wellicht in Nederland de moeielijkheid om van ambtenaren borgtochten te vergen, zich slechts in den aanvang, na onze herstelling, doen gevoelen, in eene maatschappij, als die van Nederlandsch-Indie, waar de Europeaan in den regel uit gebrek aan levensonderhoud heen trekt, en het Inlandsch element het woord fortuin niet eens bij name kent, in eene dergelijke staathuishouding konden de bezwaren tegen ambtelijke borgstellingen nimmer ophouden te bestaan. Men zoude dus gelooven dat onze financiëele grondwet van 23 april '64 op den goeden weg ware, toen zij, indachtig die bezwaren, bij artikel 90 twee cathegoriën bewaarders van de bij vermeld artikel 89 gestelde verplichting tot borgstelling onthief; uitzonderigen, die wij eerst zullen leeren kennen, om vervolgens de leidende gedachte bij het voorschrijven dier uitzonderingen, naar waarde te kunnen schatten.

Vooreerst werden als niet-borgplichtigen de bewaarders erkend, die het bewaarambt meer als eene bijbetrekking uitoefenen en mitsdien den titel behoudende aan hunne hoofdbetrekking eigen, niet zijn gewoon bewaarder, „dat is," verklaart artikel 85 C. W., „titularis van een bewaarambt." Zoo zijn als titularissen van een bewaarambt, als gewone bewaarders, te beschouwen: algemeene ontvangers, zegeldebitanten, magazijn- en pakhuismeesters enz.; zoo erkennen wij, bij toetsing aan de wettelijke definitie, als niet-gewone, als buitengewone bewaarders: ingenieurs, brandspuitmeesters, superintendenten van vendukantoren, ijkmeesters, enz.; deze laatsten landsgelden of goederen onder zich hebbende, zijn natuurlijk dan bewaarders, maar geene titularissen van een bewaarambt.

Ten andere werden van de verplichting tot borgstelling ontheven alle collegiale bewaarders; alle administratiën," bepaalt artikel 90, „waaraan eenig beheer van 's lands-penningen en goederen wordt opgedragen," als kerkeraden, schutterijadministratiën, armbesturen, kamers van koophandel en nijverheid, garnizoensraden, besturen van weduwen en weezenfondsen, enz. Ook deze bewaarders, noemt artikel 90, evenals de individuëele niet-titularissen van een bewaarambt, buitengewone bewaarders: „De personen en administratiën, „in het tegenwoordig artikel bedoeld," besluit het aangehaald artikel 90, „worden aangemerkt als buitengewone comptabelen en zijn niet tot borgstelling verplicht [1]).

Maar waarom nu juist die klassen van bewaarders uitgezonderd; waarom geene andere, in 't kort, waar is de rationeele grondslag, die de rijkswetgever bij het stellen dier uitzonderingen aannam? Wij hebben er in waarheid te vergeefs naar gezocht. Voorzeker de directeuren-commissie erkent dat het doel der hier gestelde onderscheiding tusschen borgplichtigen en niet borgplichtigen „terstond" in het oog valt, maar ligt het aan onze bevatting of aan de wijze van voorstelling, dat wij de onderscheiding niet hebben begrepen, in weerwil van de door haar gegevene toelichting, namelijk dat de wet wel genoodzaakt was onder de bewaarders, niet-borgplichtigen op te nemen, wijl het niet zou kunnen „dat allen hoofdelijk aansprakelijk worden gesteld voor toegebrachte schade, zoodat het door de wet gekozen middel van waarborg tegen zoodanig verlies (de borgstelling) reeds van zelf onmogelijk op allen kan worden toegepast." En zoo luidt het onmiddellijk daarop: „De administratiën (collegiale bewaarders) toch vallen dadelijk buiten het bereik van dat middel." Waarom? Wij zien het inderdaad niet in. Vooreerst wat het bezwaar betreft der hoofdelijke aansprakelijkheid van collegiale bewaarders, kan de vraag rijzen, wat men er tegen zoude kunnen aanvoeren om leden van een bewarend college tot borgstelling te ver-

---

[1]) Men vindt eene opgave van niet-borgplichtigé bewaarders bij Mossel en Gonggrijp in hunne aanteekening op art. 90 C. W., bladz. 153; doch dit lijstje, zoo het bij de uitgifte in 1871 volledig ware, is het althans nu niet meer tengevolge der sints plaats gehad hebbende wijzigingen.

plichten, voor schade door hen persoonlijk den staat toe te brengen, als b.v., zou kunnen geschieden door den penningmeester van een collegie, die met de kas ontvlucht. — Dat zou althans geene collegiale borgstelling kunnen heeten, antwoord men; welnu, nemen wij dan een ander voorbeeld, dat wij toevallig voor de hand hebben, namelijk dat wij vinden in het gouvernementsbesluit van 1 october 1870 (Bijblad N°. 2636) houdende maatregelen in verband met het beginsel, dat de kosten van het College van Boedelmeesteren te Batavia ten laste en zijne inkomsten ten bate van den Staat komen. Zou men nu zulk een collegie niet solidair aansprakelijk kunnen stellen voor schade die zij den Staat aanbrengt door te zeer aan hare niet ongewoon voorkomende traagheid van lichaam of traagheid van geest toe te geven; en ware het zoo onredelijk in die solidariteit eene aanleiding te vinden eene collegiale borgstelling voor te schrijven; altijd natuurlijk van de veronderstelling uitgaande dat de Staat in beginsel borgplichtigheid voor zijne bewaarders heeft gewild.

Trouwens, dat collegiale bewaarders niet zoo „dadelijk" vallen buiten het bereik van het middel van borgstelling, gelijk de directeuren-commissie meent, heeft de Rijkswetgever zelf erkend, ook in weerwil van zijn eigen gebod betreffende de niet-borgplichtigheid van collegiale bewaarders. Voor ons ligt de door de wet van 17 juni 1873 bekrachtigde overeenkomst met de Nederlandsche Handelmaatschappij. Dit lichaam is, ingevolge die overeenkomst, bewaarder van Indisch geld en goed. Immers, blijkens haar artikel 1, belast het zich: „met het afschepen, vervoeren, opslaan, beheeren en verkoopen in Nederland van de producten van Nederlandsch Indië....., met de verzending van personeel en materieel en met het aanschaffen van voorwerpen, wanneer daartoe hare tusschenkomst door of van wege het Ministerie van koloniën wordt verlangd." Welnu aan dezen collegialen bewaarder dient eigenlijk het voorrecht ten deel te vallen den Indischen collegialen bewaarders bij artikel 90 C. W. verzekerd. Niettemin is de Handelmaatschappij verplicht, krachtens artikel 3 der overeenkomst, „als waarborg voor de getrouwe nakoming van hare verplichtingen," borg te stellen en wel tot een bedrag van niet minder dan vijf millioen gulden, „op welke de Staat, ter zake van vorderingen uit deze overeenkomst voertvloeiende, al de rechten van den meest bevoorrechten pandhouder zal kunnen uitoefenen." Voert men wellicht tegen deze

collegiale borgstelling aan, dat hier eigenlijk geene sprake is van eene borgplichtige administratie, maar van het bewarend lichaam in zijn geheel, wij juist zouden meenen, dat waar men bezwaar maakt tegen hoofdelijke aansprakelijkheid van een besturend college, dit bezwaar nog wichtiger moet wezen bij de borgstelling van het lichaam zelve, d. w. z. van het college aandeelhouders, die men dan toch eigenlijk nog veel minder voor aangebrachte schade kan verantwoordelijk stellen.

Even weinig gegrond schijnt de begrijpelijkheid der commissie ten aanzien van de vrijstelling der individueele buitengewone bewaarders. 't Is waar, artikel 90 C. W. doet in alinea 1 als kenmerkend onderscheid tusschen deze bewaarders en de gewone bewaarders uitkomen, dat de individueele buitengewone bewaarder slechts „tijdelijk wordt belast met het ontvangen van den lande aankomende gelden en goederen;" maar hoe kan men in die tijdelijkheid, zelfs „al is het" schrijft de commissie, „dat die tijdelijkheid eene zeer langdurige vervulling van het ambt toelaat," de „zeer begrijpelijke redenen" der commissie erkennen, die den wetgever er toe leidden, de tijdelijke bewaarders van de verplichting tot borgstelling te ontheffen! Wij treffen het althans dat alweder een wetgever ons gebrek aan begrip in deze rechtvaardigt. Immers wanneer de wetgever dezelfde klassen van ambtenaren nu eens als tijdelijke bewaarders beschouwd wil hebben, en dan weder proclameert tot permanente bewaarders, zonder dat tot die verandering van gedachten wijziging van functiën eenige aanleiding kan hebben gegeven, getuigt dat niet de wijfeling van een onhelder bewustzijn, van gebrek aan begrip, wat eigenlijk door de organieke wet bedoeld, gewild wordt. Komen wij hierop straks nog terug, als voorbeeld brengen wij nu slechts in herinnering, dat de officieren van Justitie bij de Raden van Justitie met de in werk treding der Comptabiliteitswet immer als buitengewone bewaarders zijn aangemerkt, en te recht, naar wij meenen, omdat men hier niet met titularissen van een bewaarambt te doen heeft; nogthans nam het Indische staatsblad van 1873 N° 102 ze als gewone bewaarders aan d. w. z. legde ze sedert de verplichting op om borg te stellen.

Laten wij het liever gelooven, dat ofschoon wellicht bewust, men het middel van borgstelling voor de Nederlandsch Indische huishouding niet zoo onvoorwaardelijk zou kunnen in toepassing

brengen als in een Europeeschen Staat, de Rijkswetgever zich, bij het geven van vrijstelling in artikel 90 C. W., niet precies van het wezen der ambtelijke borgstellingen heeft rekenschap gegeven. Dit althans zouden wij durven opmaken uit de wijze waarop de organieke bepalingen betreffende de borgstellingen, gelijk wij ze in de wet van 23 april 1864 aantreffen, zijn tot stand gekomen.

De Minister toch achtte, blijkens hetgeen in de Memorie van Toelichting ten deze staat opgeteekend, dat de artikelen op de borgstellingen geene toelichting vereischten en de vertegenwoordiging ten einde toe met deze negatieve verklaring genoegen nemende, hechtte zonder eenige beraadslaging hoegenaamd en ook zonder hoofdelijke stemming hare goedkeuring aan al de betrokkene bepalingen, zoodat zelfs eene allerellendigste redactie den lichtzinnigen wetgever niet eenigen aanstoot schijnt gegeven te hebben.

In uitvoering gebracht, was ten slotte die redactie de oorzaak, dat met artikel 90 C. W. naar hartelust kon worden gesold. Volgens het voorschrift zijn de alleenstaande bewaarders niet tot borgstelling verplicht, indien zij: ofschoon geen gewoon bewaarder, d. w. z. in weerwil zij blijkens den titel aan hunne hoofdbetrekking verbonden niet tot de uitoefening van eenig bewaarambt geroepen zijn, niettemin, maar dan slechts tijdelijk worden belast met het ontvangen van den lande aankomende gelden en goederen [1]). Uit die bepaling schijnt te

---

[1]) Van ondergeschikt belang, maar daarom niet minder karakteristiek wat de slordige redactie van vele bepalingen der C. W. betreft, geldt het volgende, voor zoover wij nu te doen hebben met de artikelen over de Borgstellingen. De definitie van gewoon bewaarder vinden wij in alinea 1 van artikel 85 luidende: „Al wie bevoegd is of gedelegeerd wordt, tot het „aangaan van schulden en tot de beoordeeling en het onderzoek van vor„deringen ten laste van den lande, alsmede tot de betaalbaarstelling daar„van, mag niet tevens zijn gewoon comptabele, dat is titularis van een comp„tabelambt."

Deze alinea vereischt, om begrepen te worden of liever om de gedachte van den Rijkswetgever zoo na mogelijk te vatten, zulk eene uitvoerige toelichting, dat wij in ons vroeger in dit Tijdschrift geplaatst opstel over het gebod betreffende de afscheiding van het ambt van bewaarder en dat van beschikker, de hier aangehaalde alinea, dat gebod inhoudende, niet hebben durven aanhalen ten einde noodelooze commen-

moeten volgen. dat bij de vraag of de met eenig bewaarambt belaste ambtenaar al of niet borgplichtig zij, de uitvoerders

---

taar en begripsverwarring te voorkomen. Wij hebben ons daarom toen beholpen met het gebod, gelijk het wordt gevonden in het Fransche wetboek op de comptabiliteit. Behalve nu bedoeld gebod leert men uit deze alinea: wat door een gewoon bewaarder moet verstaan worden, dat is, om nu over dat malle comptabele heen te stappen titularis van een bewaarambt.

Vooreerst is het niet goed te keuren dat een wettelijk gebod en eene definitie als in één adem zijn vastgesteld; maar bovendien acht men de gegevene definitie, in waarheid, duidelijk?

De verdere lezing van den tekst geeft inderdaad eene andere overtuiging. Niettemin was hier duidelijkheid van overwegend belang, zoowel om het gebod in art. 85 te kunnen opvolgen, als met het oog op de borgstellingbepalingen, die wij eerst vier artikelen later beginnen aan te treffen.

Art. 89 bepaalt: „Een gewoon comptabele aanvaart zijne betrekking niet, dan na voldoende borgstelling (en na eedsaflegging).

Blijkens het volgende artikel wordt de buitengewone bewaarder van borgstelling vrijgesteld en wel in de volgende bewoordingen:

„Ieder die, ofschoon geen gewoon comptabele, tijdelijk wordt belast met het ontvangen van den lande aankomende gelden en goederen is deswege rekenplichtig aan de bij art. 86 genoemde gemeene rekenkamers."

Aldus de eerste alinea van art. 90. Hier leest men derhalve niets van borgstelling, wel van eene verplichting tot het afleggen van rekening en alweer daartusschen in, eene definitie: de omschrijving namelijk van hetgeen men door een niet gewoon bewaarder heeft te verstaan dat is, luidt het, die tijdelijk met een bewaarambt wordt belast. Vermeerdert die omschrijving de duidelijkheid, na de definitie, in artikel 85 van een gewoon bewaarder gegeven. Ook hier antwoordt de tekst ontkennend.

De volgende alinea van art. 90 C. W. luidt nu:

„Aan die verplichting (wel te verstaan: van rekening aflegging) zijn onderworpen alle administratiën, waaraan eenig beheer van 's lands-penningen en goederen wordt opgedragen." Nog niets dus van borgstelling. Maar eindelijk in de slotalinea, vinden wij wat wij zoeken: „De personen en admininistratiën, in het tegenwoordig artikel bedoeld, worden aangemerkt als buitengewone comptabelen en zijn niet tot borgstelling verplicht."

Daar zijn wij er!

Vindt men nu zoo'n dooreenmenging van allerlei heterogene zaken fraai; wordt hier eenigermate aan den eisch van logische, voor een ieder begrijpelijke voorstelling van zaken voldaan, „opdat niemand hiervan onwetendheid voorwende," gelijk het formulier van afkondiging

der wet het door deze gestelde criterium ter harte namen, dus zich af te vragen; is de betrokken ambtenaar titularis van een bewaarambt, is de uitoefening van het bewaarambt slechts van tijdelijken aard? In het eerste geval heeft men een gewoon bewaarder, een borgplichtig ambtenaar; in het tweede geval een buitengewoon bewaarder, een niet-borgplichtige. Zoo duidelijk, niet waar? En toch, feitelijk een onmogelijke toetssteen! Hangt niet de beslissing over de vraag in hoeverre een ambtenaar al of niet den titel draagt van een bewaarambt, te zeer van subjectieve opvatting af om voor eene werkelijke definitie te kunnen doorgaan! En bovendien wat is tijdelijk? Een uur, een dag, eene week, een jaar, eene eeuw, — de directeuren-commissie erkent de mogelijkheid, zoo als wij zagen, dat de tijdelijkheid zeer lang kan duren, — kortom wie weet de grenzen aan te wijzen, waar de bewaarder het tijdelijke met het permanente, het niet-borgplichtige met de borgplichtigheid verwisselt! En eindelijk wat behooren de uitvoerders der wet te doen, wanneer het titulaire van een bewaarambt slaags raakt met de tijdelijkheid in de bewaring gelegen dan wel omgekeerd: wanneer het niet-titulaire zich met het permanente verwart. En moet men dan artikel 89 toepassen, dat voorschrijft borgstelling aan den titulairen bewaarder of artikel 90, dat den tijdelijken bewaarder van borgstelling ontheft? Hoe ook geregeld, de eene of de andere bepaling wordt overtreden. Wat nu is van al die wartaal het gevolg geweest? Dat in een tal van gevallen de uitvoerders der Rijkswet, de door deze gestelde criterium hebben over boord gegooid, eenvoudig zich afvragende: kan men een bewaarder voegzaam met borgtocht belasten, en naar de beslissing uitvalt, den betrokkene proclameeren, hem zal „aanmerken", zal „beschouwen", zegt het Staatsblad, als gewoon of als buitengewoon bewaarder. Zoo zien wij controleurs bij het Binnenlandsch Bestuur, met burgerlijk gezag en dientengevolge tevens met het beheer van eene kas belast, als gewone bewaarder beschouwen, ofschoon men toch kwalijk in die ambte-

onzer verordeningen luidt. Er zijn slechts zeer weinige leeken, die met de bepalingen onzer financiëele grondwet bekend zijn: de Rijkswetgever zelf draagt er voor een goed deel de schuld van.

naren titularissen van een bewaarambt kan erkennen; zoo schijnt men de zooveel slechter bezoldigde militairen niet nog met het stellen van borgtochten te hebben willen lastig vallen, en worden ze daarom, indien hen landsgelden ter bewaring zijn toevertrouwd, als buitengewone bewaarders aangemerkt, alhoewel dan toch hunne positie als bewaarders volkomen aan die der controleurs gelijk is; zoo merkten wij reeds op, dat officieren van justitie, weleer beschouwd als buitengewone bewaarders, tegenwoordig door den zelfden kolonialen wetgever onder de gewone bewaarders zijn gerangschikt geworden, zonder dat men daarom op de gedachte zal komen, dat men hier met titularissen van een bewaarambt te doen heeft; desgelijks ziet men successievelijk onderwijzers van middelbare, lagere, inlandsche scholen de verplichting tot borgstelling opgelegd, zeker op grond van het permanente in hun bewaarambt gelegen; maar brandspuitmeesters, die evenzeer permanent uit den aard hunner betrekking landsgoederen onder zich hebben, blijven intusschen buitengewone bewaarders altijd tot zoolang het den kolonialen wetgever behaagt er anders over te denken; eindelijk, om geene voorbeelden meer te noemen, ten bewijze van het beginsellooze gelegen in de door de Rijkswet gestelde onderscheiding tusschen gewone en buitengewone bewaarders, de secretarissen der residentien worden, waar die ambtenaren tevens de gewestelijke kassen onder zich hebben, in hunne qualiteit van algemeene ontvangers, als gewone bewaarders aangemerkt, eene beschouwing, die wij wel is waar niet bepaald afkeuren, maar de koloniale wetgever had toch ook eene andere beslissing kunnen verdedigen met het oog op het karakter van bijbetrekking, die de gewestelijke secretaris als bewaarder uitoefent.

Hoe onduidelijk nu echter de wetgever ook de artikelen betreffende de borgstellingen heeft geredigeerd, in ieder geval blijkt het ons dat de Rijkswet niet alle bewaarders zonder onderscheid tot borgstelling heeft willen verplichten; maar van die verplichting heeft meenen te moeten ontheffen de collegiale bewaarders, tijdelijke en permanente, zoomede de alleenstaande bewaarders, voor zooverre zij niet zijn titularissen van een bewaarambt, voor zooverre

zij tijdelijk met het ontvangen van landsgelden en goederen worden belast. Slechts de permanente niet-collegiale bewaarders, slechts de alleenstaande titularissen van bewaarambten zijn tot borgstelling verplicht, zij kunnen hunne betrekking niet aanvaarden, gebiedt artikel 89 C. W., „dan na voldoende borgstelling."

De eisch des Rijkswetgevers van voldoende borgstelling schijnt zoo natuurlijk, dat men geneigd zou zijn het voldoende als overbodig te schrappen. Hoe toch zouden de uitvoerders der Wet op de gedachte kunnen komen, dat de Staat genoegen nam met onvoldoende borgstelling, met ongenoegzame panden d. w. z. met zekerheidsmiddelen, die geene zekerheid leveren! Vertrouwt men zijne dienaren zóó weinig dat men van hem een waarborg eischt tegen schade zelfs met opzet te begaan, dan moet zoo'n pand wel voldoende zijn, want, gelijk de directeuren-commissie opmerkt; wie fraudeeren wil, doet het goed- of niet. Vraagt men zich nu af, wat de Staat als voldoende borgtocht behoort aan te nemen, wij vinden voor een deel het antwoord in ons Indisch reglement op de Borgtochten, waar bij artikel 2 is aangenomen, althans in beginsel: „De borgtochten zijn reëel." Reëel-wezenlijk; ook al weer natuurlijk zou men meenen: onwezenlijke zekerheid is geene zekerheid; geldswaardige panden, geene personen als borgen, geene personeele borgtochten; die zijn niet-reëel, getuigt de verordening, en inderdaad de Staat zou in die personen, ook al is hunne gegoedheid gecertificeerd, niet voldoende zekerheid kunnen erlangen, dat zij werkelijk gegoed waren, dat zij in staat zouden zijn aangebrachte schade te vergoeden op het oogenblik dat de persoon, waarvoor zij borg staan, die schade aan den Staat heeft veroorzaakt, — en de Rijkswet, laten wij het wel herinneren, eischt voldoende borgstelling.

Moeten daarom in de eerste plaats de borgtochten reëel zijn, ten andere behooren de bedragen der geldswaardige panden zoo groot te wezen als de betrokkene landsbewaarders onder zich erlangen, minstens althans niet zóóver daar beneden, dat de ambtenaar in de verleiding kome om ten koste zijner betrekking zich aan 's landseigendom te vergrijpen; desnoods zelfs in de behaalde winst troost te zoeken voor het eventuëel verlies zijner vrijheid. De wetgever kan echter niet op het afwis-

selende in de waarden, die ieder plaatselijk bewaarder onder zich erlangt, acht slaan; hij moet een vast tarief voorschrijven, vast in zoo verre dat de bewaarder niet zijn borgtocht ziet af- of toenemen, naar gelang het bedrag der geldmiddelen, dat hij onder zich krijgt, vermindert of vermeerdert. Wil de Staat zich tegen eventuëel verlies voldoende waarborgen, dan dient alzoo het tarief der borgtochten alléén verband te houden met het maximum van waarden, dat de bewaarder op een gegeven oogenblik onder zich kan erlangen, want rijst het bedrag van de onder bewaring gestelde landsmiddelen eenigzins aanmerkelijk boven den borgtocht, dien de bewaarder gesteld heeft, dan levert van stonde aan het gevergde pand geene voldoende zekerheid meer. Aan den anderen kant, eens aangenomen dat de maximum bedragen te stellen waren, die evenwel, volgens de directeuren-commissie nooit vooraf zijn te bepalen, dan wordt zoodra de voorraad geld of goed daalt beneden den gestelden borgtocht, den borgplichtige eene onrechtvaardigheid aangedaan, want men eischt in dat geval meer van den borgplichtige, dan het karakter der borgstelling mede brengt. Ook de Rijkswetgever eischte niet anders dan voldoenden borgtocht. Meer dan voldoenden borgtocht te vorderen, merken de heeren Mossel en Gonggrijp op (bladz. 157), is de wet voorbijstreven ten nadeele van de bewaarders.

Erkennen wij van hieruit de onmogelijkheid om een eenigzins rationeel verband daar te stellen tusschen de te eischen borgtochten en de berustende landswaarden, die borgtocht vorderen, alle denkbeeld aan voldoende borgstelling moet volstrekt worden opgegeven bij de erkenning van het feit, waarop wij hiervoren reeds wezen, en dat ook Rau in zijn Handboek over Financiewetenschap met zoovele woorden uitdrukt, namelijk dat: „die Regierung in der Wahl der „anzustellenden Personen zu sehr beschränkt „wäre, wenn sie eine hohe Summe fordern „würde". Inderdaad, waar zou men een corps ambtenaren vinden, bereid of in staat voldoende borg te stellen, voor ambten waarin aan de titularissen millioenen moeten toevertrouwd worden. Zóó aantrekkelijk is waarlijk het ambtelijk leven nog niet gemaakt, dat millionairs zich zouden aanmelden een landsbewaarambt, bovendien over het algemeen eene weinig beduidende betrekking, te vervullen, tegen het genot van een

voor hen armzalig tractement en dan nog op gevaar af te eeniger tijd hun fortuin als gestelden borgtocht te zien aanspreken. En dit alles, wij merkten het ook reeds op, klemt zooveel te meer voor de staathuishouding van tropische koloniën, waar de moederlandsche staatsdienaren zoovele bewijzen zijn voor de waarheid van Malthus' bevolkingstheorie, waar een goed deel hunner, van af het oogenblik dat zij er de voet zetten, nauw weten hoe het evenwicht te bewaren tusschen gekortwiekte tractementen en toenemende huishoudelijke uitgaven.

Dus de toestand in Nederlandsch Indië. Wat nu had de Koloniale wetgever te doen, door den Rijkswetgever tot nadere regeling opgeroepen van het voorschrift, dat geen titularis van een bewaarambt, geen permanent bewaarder, mocht optreden dan na voldoende borgstelling? Voor eene onmogelijkheid geplaatst, dispenseerde dit de uitvoerders der Wet van de nakoming: het voorschrift in artikel 89 der Comptabiliteitswet gesteld is zelfs niet bij benadering opgevolgd geworden; want de eerste zorg van den kolonialen bestuurder moest wel altijd blijven, niet dat er borgtochten werden gesteld, maar dat de bewaarambten werden vervuld en in die zorg moest noodwendig de bepaling van den Rijkswetgever ten onder gaan.

Dat dit geschied is, blijkt ons vooreerst reeds uit eene vluchtige inzage van den staat, waarin, krachtens artikel 1 van het Reglement, de borgplichtige ambten zijn opgenomen en de bedragen dier borgstellingen zijn vastgesteld. Bewaarambten toch, waarin millioenen omgaan worden door ambtenaren vervuld, die slechts een paar duizend gulden borgtocht hebben te stellen; beheerders van duizenden kunnen met de storting van enkele honderd gulden volstaan. De borgtochten zijn dermate weinig voldoende dat voor vele ambten in waarheid geen oneerlijke zich door het gestelde pand zal laten terughouden om zich 's landsmiddelen toe te eigenen tot een bedrag zóó ver het gegeven pand overschrijdend, dat voorzeker de directeuren-commissie ten volle in haar recht is waar zij beweert dat het tarief der borgtochten aan alle denkbeeld van vergoeding wegens misdrijf of overtreding ten spot is [1]).

[1]) De directeuren-commissie brengt ter illustratie van hare bewering het geval in herinnering van een ondercollecteur, bij wien men op eens

En dan wegens abuizen! Hoe kan een rationeel tarief daartegen worden opgemaakt? Voor de gevallen van ontrouw, is het ten minste nog mogelijk dat de wetgever zich door de gedachte laat leiden, dat de bewaarder, indien oneerlijk, zal trachten om zich toe te eigenen al de landsgelden onder zijne berusting, maar iedere regeling van borgtochten met betrekking tot vergissingen moet volstrekt willekeurig zijn, want, nimmer vooraf wetende hoe hoog de daardoor te veroorzaken schade wel kan klimmen, heeft die willekeur, de commissie merkt het op, nu eens overschatting, dan eens onderschatting ten gevolge: in het eerste geval is de Staat, zooals wij schreven, onrechtvaardig jegens den borgplichtige, in het andere geval heeft de Staat kans op verlies.

Doch niet alleen dat de Rijkswetgever borgstelling heeft gewild en wel bepaaldelijk voldoende borgstelling, hij voegde er in artikel 89 C. W., nog eene andere bezwarende voorwaarde uitdrukkelijk bij: geen titularis zou in een bewaarambt mogen optreden dan na eerst borg te hebben gesteld, geen permanent bewaarder zou zijne functiën mogen aanvaarden dan na bevorens den gestelden borgtocht te hebben gestort. Met die bepaling ging de Rijkswet zelfs verder dan het Nederlandsch reglement van 1814, want dat reglement, lazen wij, vordert slechts een vierde part der borgtochten bij de aanvaarding van het bewaarambt, terwijl de overige drie vierden na de aanvaardig mogen gedeponeerd worden, en wel bij drie maandelijksche termijnen. Evenwel het gestrengere voorschrift van den Rijkswetgever voor de Indische staathuishouding heeft weder geen ander gevolg gehad dan dat het niet is opgevolgd geworden, zoodat ook het Indische reglement, termijnsgewijze stortingen na de aanvaarding van het bewaarambt heeft moeten toelaten. De vergunning is gegeven geworden bij artikel

---

ontdekte, dat er een tekort in zijne kas was van *f* 46000; — de man had in opvolging van het Borgtochten-reglement, slechts *f* 500,— als borgtocht gedeponeerd.

Ook schrijver dezes meent een dergelijk geval te weten van een ondercollecteur op Midden-Java, die den Resident kwam berichten, van een diefstal uit de kas ten bedrage van *f* 21000,— waaraan de berichtgever verklaarde, zich te hebben schuldig gemaakt — nota-bene uit wraak dat niet hij, maar zijn broeder tot regent was benoemd!

2 § *b* van het Reglement, namelijk aan alle bewaarders in Nederlandsch Indië: „die verklaren buiten staat te zijn, vóór de „aanvaarding van het hun opgedragen komptabelambt.... reëelen „borgtocht te stellen"; en dan nog hebben zij zelven voor de nadere aanvulling van den borgtocht niet zoozeer zorg te dragen, maar de administratie kort, volgens een bij artikel 6 van het Reglement vastgesteld tarief, den titularis van diens maandelijks tractement. „De aanzuive-„ring van den borgtocht in verband met § *b* van artikel 2", luidt de aanhef van artikel 6, „heeft plaats door inhoudin-„gen, zoowel van de vaste bezoldiging als van „de émolumenten verbonden aan het ambt, „waarin de betrokkene komptabel is en aan de „nevens dat ambt mede aan hem opgedragen „bedieningen"; terwijl, krachtens de vierde alinea van het volgende artikel 7, met de aanzuivering wordt voortgegaan tot aan de geheele voldoening, ook dan wanneer de bewaarder wordt overgeplaatst in eenige andere betrekking, waarin hij niet meer de functiën van titularis van een bewaarambt heeft te vervullen: „Bij overplaatsing in eene andere niet komp-„tabele betrekking vóór dat het bedrag van den „borgtocht is aangezuiverd, wordt met de aan-„zuivering voortgegaan tot aan de geheele vol-„doening;" — aldus de slotalinea van artikel 7.

Wij zien alzoo dat de uitvoerders der Rijkswet met het voorschrift in artikel 89 C. W., vervat: geen permanent bewaarder dan na borgstelling hebben moeten breken. Bovendien wel verre dat althans terstond bij de aanvaarding der betrekking met de aanzuivering van den borgtocht een aanvang kan worden gemaakt, heeft de koloniale wetgever ook na de aanvaarding nog uitstel van storting moeten toestaan, namelijk voor het geval dat met de inhoudingen ten behoeve van den borgtocht moet worden gewacht, tot dat de benoemde geheel heeft afgedaan de op zijn tractement nog te verdienen voorschotten, die hij juist bij de aanvaarding zijner betrekking op grond van alinea 1 artikel 49 C. W. uit 's landsschatkist heeft kunnen genieten. — Die voorschotten nu moeten eerst worden terugbetaald, bepaalt het Borgtochtenreglement alinea 1 artikel 7. „Met de inhou-„dingen op de inkomsten wordt een aanvang

„gemaakt nadat het van den lande genoten voor„schot, bedoeld in het eerste lid van artikel „49 der wet van 23 april 1864 (Staatsblad N° „106), is aangezuiverd."

Vertoeven wij hier een oogenblik: de bepaling doet ons een onbescheiden blik werpen in den financiëelen toestand van de Indische ambtenaarswereld. De Indische ambtenaar leeft van zijne maandelijksche bezoldiging. Fortuin heeft hij niet, krijgt hij ook niet, verlaat niet zeldzaam den Indischen bodem in financiëel drukkender omstandigheden, dan bij zijne aankomst in Indië twintig, dertig jaren te voren. De bezoldiging is hoogstens niet meer dan voldoende om hem te doen leven in overeenstemming met de positie, die hij van den Staat erlangd heeft; minder te doen zou hem, de vertegenwoordiger van het gezag, kwalijk passen en ook niet stroken met 's wetgevers inzichten over prestige. In hoogere positie moge eene aanzienlijkere bezoldiging de hoop doen herleven, dat nu eindelijk plannen tot overleggen verwezenlijkt kunnen worden, zijn met de jaren uitbreidend huisgezin vordert nu ook eene te kostbaardere opvoeding, die moederlandsche familiën, met dankbaar opzien tot den Heer, uitstekend weten op prijs te stellen. In deze schets is niets overdreven. Gelukkig! zouden wij zeggen voor de eer van ons ambtenaarskader. De moederlandsche Nederlander kan zich nog in dommen naijver op het loon van Indischen ondernemingsgeest met schijn van recht aan den goeden naam van Indische rijkworders vergrijpen, maar met den besten wil ter wereld is het hem niet mogelijk onze in stille provinciesteden teruggetrokken ambtenaren voor oostersche dieven te gaan houden; 't is anders het refrein van een Hollandschen straatdeun, maar in de salons der groote lieden van harte toegejuicht en op allerlei wijzen u nagezongen. O! misselijk volk van Nederland! In zijne hersenschimmige verbeelding toovert het zich muggen bij anderen voor de gemakkelijke digestie van de kemels, die het zelf jaarlijks met huid en haar en onder voor- en nagebed verslindt. — Het bij den Indischen ambtenaar algemeen heerschend gebrek aan geldelijke welvaart heeft er toe geleid, dat de wetgever hem de gelegenheid openstelde des noodig uit 's lands schatkist in renteloos voorschot eenige maanden tractement op te nemen bij de aanvaarding zijner betrekking, opdat hij daarmede in eens opkomende aanzienlijke kosten van verplaatsing en nieuwe in-

richting zou kunnen dekken. „Voorschotten kunnen worden verleend," bepaalt o. a. alinea 1 artikel 49 der wet van 23 april 1864, „aan ambtenaren en militairen, naar Nederlandsch Indie vertrekkende, van daar terugkeerende of aldaar verplaatst wordende." Dat verleenen van voorschotten door den Staat is in beginsel niet goed te keuren en wordt dan ook in Europeesche wetgevingen zeer beperkt aangetroffen. Onze Rijkswetgever heeft echter te recht de noodzakelijkheid van voorschotverstrekking erkend in eene staathuishouding als de Nederlandsch Indische. Het voorrecht den Indischen ambtenaar verleend om, in stede van zich tot particuliere geldschieters te wenden, de kostelooze hulp van den Staat zelven in te roepen wordt in Indie door slechts weinigen, misschien wel door niemand ongebruikt gelaten. Welnu is niet, met zulk een maatschappelijken toestand van de Indische ambtenaarswereld, gekarakteriseerd als die is door het heerschend voorschottenstelsel, — de verplichting tot borgstelling volmaakt in strijd! Artikel 89 C. W. vordert van den ambtenaar een borgtocht, terwijl hem op zijn verzoek voorschot moet worden verleend, krachtens artikel 49 derzelfde wet, en wel, nota bene! op het eigen oogenblik, te weten bij de aanvaarding der betrekking. Naar de letter der wet is dit alles klare onzin, d. w. z. zeer onklaar, en bovendien wanneer aan den benoemden borgplichtigen voorschotgenieter eenmaal, zoowel voorschot als 's landskas of pakhuis is toevertrouwd, dan schijnt er reden te meer te zijn, om hem, na de terugbetaling van het voorschot, enkel 's lands goed ter bewaring te geven en hem alzoo na die kwijting van schuld in het volle genot van de hem toekomende bezoldiging te stellen. In stede hiervan, blijft zijn tractement aan korting onderhevig tot de betaling van een borgtocht, als waarborg voor zijne bekwaamheid en eerlijkheid, zonder nogthans dat het bedrag eenig verband houdt met de schade, die hij den Staat door zijne ongeschiktheid of kwade trouw zou kunnen veroorzaken. Bij de geringheid der borgtochten, gelijk ze thans zijn geregeld en de verplichting om, zoo ze aangesproken worden, ze weder aan te vullen door periodieke inhouding op de tractementen, zou men, meende de heeren Mossel en Gonggrijp terecht (bladz. 157), de verplichting tot het stellen van borgtocht voor Nederlandsch Indie wel geheel kunnen laten vallen. En dat te eerder wijl voor menig ambtenaar die kortingen op zijne bezoldiging een drukkende last is, hem op deze

wijze de vrije beschikking ontnemen over een inkomen, dat de wetgever zelf overigens voor hem noodig heeft geacht om voegzaam te kunnen leven.

„De middelen van bestaan van verreweg de meeste landsdienaren," zoo lezen wij in het rapport van maart 72, „bepalen zich tot de inkomsten van hun ambt. Hoe weinig daarvan overblijft bij de verplichting (en den natuurlijken wensch tevens), om voegzaam (overeenkomstig zijn stand) te leven, blijkt overvloedig uit het ruim gebruik dat gemaakt wordt van de gunst, om in bepaalde gevallen voorschot op die inkomsten te mogen nemen.

„De voorgeschreven wijze van aanzuivering dier voorschotten (door inhoudingen van $^1/_3$ of $^1/_4$ van het maandelijks tractement naar gelang men ongehuwd is of gehuwd) strekt al verder ten bewijze daarvan.

„Men kan aannemen, dat, in den regel, dat inhoudingscijfer het hoogste bedrag is, dat de ambtenaar maandelijks missen kan, zonder zich en den zijnen het noodige te onthouden. Hoe langer de inhoudingen duren, hoe bezwarender voor den ambtenaar; — maar bij voortduring moet hij eindelijk achteruitgaan."

Achteruitgaan en zich in schulden steken, om geen gebrek te lijden, herinnert wijders het rapport.

In den regel wordt anders dat schuldenmaken den landsdienaren euvel opgenomen, wijl zij dan te zeer in afhankelijkheid geraken om met genoegzame geestkracht en waardigheid de algemeene staatsbelangen te behartigen. Zelfs ontaardt dit streven van het gezag om den ambtenaar buiten schulden te houden in eene volstrekt afkeuringswaardige staatsbemoeienis ten behoeve van bijzondere schuldeischers, die, als in de Indische staathuishouding zich desverkiezend tot de Regeering om hulp kunnen wenden om bij wijze van kortingen op de aan den ambtenaar wettig toekomende bezoldiging, den nalatigen schuldenaar tot betaling zijner schulden, in weerwil van hem zelven te dwingen.

Hoe men nu echter ook over die tusschenkomst oordeele, in ieder geval met dergelijke bestuursideën tegen ambtelijke schuldenmakers, kan men nu toch met reden verwachten dat er geene ambtelijke positie is, waarin het staatsgezag meer zou streven het schulden maken tegen te gaan, dan in de betrekking van landsbewaarder. Immers in het algemeen mag men aannemen, dat hoe meer gegoed een persoon is, hoe minder moeite het hem

zal kosten aan mogelijk opkomende gedachten van ontrouw voedsel te geven en nu, zonderlinge tegenstelling! juist in het ambt, waar de wetgever, getuigen de voor geene andere ambtelijke positie genomen preventieve maatregelen, behebt is met eene ongekende vrees, dat de titularis den Staat schade zal veroorzaken door zijne ongeschiktheid, door zijne oneerlijkheid, juist in dat ambt wordt de benoemde door den wetgever zelven meer dan éénen weg aangewezen om schulden te maken!

„Hoe is het met elkander te rijmen," vraagt de directeuren-commissie, „dat de Staat, ten gevalle van den crediteur, tusschen beiden komt, en dus in zekeren zin het schuldenmaken verbiedt, terwijl hij aan een anderen kant den ambtenaar daartoe dwingt, door hem de macht van beschikking te benemen over de middelen, die hem buiten schulden hadden kunnen houden? Of is het wellicht niet zoo, wanneer er eene zekere som gelds van den ambtenaar in 's lands kas ligt, die hij niet aanroeren mag?

„Wordt er voorts altijd naar gevraagd," zoo lezen wij verder, „hoe de schulden zijn ontstaan, waarvoor men verklaagd wordt. De vermelding in de conduitestaten of andere rapporten, dat men schulden heeft, wordt in het algemeen als ongunstig signalement beschouwd en is reeds voor meer dan een landsdienaar van belemmerenden invloed geweest op zijne carrière."

En dit alles is te vreemder, omdat de wetgevers wel degelijk met zoovele woorden hebben erkend, dat de eischen betreffende het stellen van borgtocht tot schulden maken kan aanleiding geven. Nemen wij slechts ten bewijze hiervan de Reglementen op de Borgtochten ter hand.

Zoo lezen wij in artikel 15 van het moederlandsch reglement van 1814 de bepaling dat wel is waar met name op den borgtocht zal worden verhaald de door den bewaarder toegebrachte schade, maar dat ook in de tweede plaats de voorschrevene borgtochten „bij preferentie" zullen strekken tot: „het remboursement der fondsen die tot geheele of gedeeltelijke prestatie der borgtochten door de ambtenaren ter leen zijn opgenomen geworden, mits daarvan binnen veertien dagen na het presteeren der borgtochten, behoorlijke aangifte en verzoek gedaan zij, tot registratie van de ter leen verstrekte som op het montant van den borgtocht."

Desgelijks in ons Indisch reglement. Na afloop der invor-

deringen wegens belastingen, boeten, kosten, bedoeld in de hiervoren behandelde artikelen 93 en 94 der Comptabiliteitswet worden „bij voorkeur" op de borgtochten verhaald, schrijft de slotalinea voor van artikel 8: „de gelden tot het stellen van den borgtocht in leen opgenomen, mits bij de inzending, aangifte en verzoek zij gedaan tot registratie van de ter zake in leen ontvangen som, met bekendstelling van den naam, de qualiteit en de woonplaats van den geldschieter."

Deze voorschriften ontlokken aan de directeuren-commissie een waar protest. „Voorschriften als dit," zoo lezen wij in haar rapport, „kunnen geen aanspraak maken op zedelijke strekking. Beter ware het de mogelijkheid van zulke gevallen tegen te gaan. Haar te scheppen is in strijd met de heilige roeping van den Staat. Want men dient zich af te vragen, wat den borgplichtigen ambtenaar noopt zijne toevlucht tot een geldschieter te nemen. Niets anders, natuurlijk, dan gebrek aan zekerheidsmiddelen van zich zelve, ten genoegen van den Staat. En eischt de geldschieter geen zekerheid? Zonder eenigen twijfel, want bij gebrek aan borgen voor den geldopnemer schept hij zich zelven een reservefonds, als reëele zekerheid, door de vordering van buitensporige hooge renten — en zóó valt de ambtenaar in handen van den woekeraar."

Besluiten wij hiermede onze bijzondere beschouwingen over geldswaardige borgtochten, ook de personeele borgstellingen moeten wij nog eens aan het woord doen komen.

Wij zullen ons herinneren dat door artikel 2 van het Indische reglement in den aanhef is gesteld: „De borgtochten zijn reëel." Onmiddellijk daarop luidt het evenwel: „Op dien regel worden de volgende uitzonderingen toegelaten ten behoeve van:

a. inlanders, die volstaan kunnen met een personeelen borgtocht tot het bedrag van de som als borgtocht voor de door hen bekleede komptabele betrekking bepaald;

b. alle komptabelen, die verklaren buiten staat te zijn, vóór de aanvaarding van het hun opgedragen komptabel ambt.... reëelen borgtocht te stellen."

„Aan hen [n. l. die onder *a b.* bedoeld] wordt vergund aanvankelijk een personeelen borgtocht te stellen, mits deze zoo spoedig mogelijk, door inhoudingen op hunne inkomsten volgens

[het tarief vastgesteld bij het hiervoren aangehaald] art. 6, door een geldelijken borgtocht worde vervangen."

Dit artikel in zijn geheel nu in verband beschouwende met het voorafgaande, zoo kunnen wij volstaan met ten overvloede in herinnering te brengen, dat wel verre de koloniale wetgever heeft in acht genomen het voorschrift van artikel 89 der Comptabiliteitswet: geen titularis van een bewaarambt aanvaarde zijne betrekking dan na voldoende borgstelling, hij heeft moeten veroorloven de stelling van niet-reëele, onwezenlijke borgtochten en wel: ten eerste: aan alle inlandsche bewaarders, zonder uitzondering. Dezen mogen wel reëelen borgtocht deponeeren; ook kunnen zij desverkiezend aanvankelijk volstaan met een personeelen borgtocht en dan gelijk bij art. 2 § *b* is voorgeschreven door inhoudingen op hunne inkomsten een reëelen borgtocht doen aanzuiveren, maar zij worden niet tot het stellen van zulk een reëelen borgtocht verplicht; zij mogen met personeele borgen volstaan;

ten tweede: aan alle niet-inlandsche bewaarders. Aan die titularissen wordt evenwel het stellen van personeele borgen slechts veroorloofd bij wijze van tijdelijke voorziening in het gemis aan een reëelen borgtocht; immers luidt het voorschrift, zoo spoedig mogelijk moet de reëele borgtocht aangevuld worden. Over het stellen van die personeele borgen bevat wijders artikel 5 van het Reglement nog de volgende nadere voorschriften:

„In de gevallen waarin het stellen van personeelen borgtocht geoorloofd is, moet de komptabele als borgen aanwijzen twee soliede personen, die zich hoofdelijk en onder afstand van het voorrecht van schuldsplitsing bij notarieele acte verbinden voor het bedrag der som, waarvoor de borgtocht moet worden gesteld.

„Inlanders of met dezen gelijkgestelde personen worden niet als borgen voor Europeanen of met dezen gelijk gestelde aangenomen.

„Overigens wordt het aanneembare van de borgen gestaafd door eene verklaring [vrij van zegel: Stbl: 1867 No. 38] van de eerste burgerlijke autoriteit van het gewest, alwaar ze gevestigd zijn

„Met ultimo December van elk jaar moeten de betrokkene komptabelen, ten aanzien van de hier bedoelde borgtochten, langer loopende dan zes maanden, het bewijs leveren dat zij, die zich als borgen hebben gesteld, nog dezelfde zekerheid opleveren als bij hunne aanneming.

„Ook dit bewijs [vrij van zegel: als voren] wordt verleend door de eerste burgerlijke autoriteit van het gewest, alwaar de borgen gevestigd zijn, en wordt ingediend als voor de borgtochten en geldswaardige papieren bij artikel 9 is bepaald, [wel te verstaan: „door tusschenkomst van de eerste plaatselijke autoriteit tot het betrokken departement behoorende of daarvoor ageerende, zooveel het burgerlijk beheer betreft aan den Directeur van Financiën en zooveel het militair en marine beheer aangaat, aan de hoofden van die departementen."]

„Indien bedoeld bewijs omtrent een of de beide borgen niet geleverd wordt, moet de komptabele een of wel twee andere borgen stellen."

Zie hier dus weder een surrogaat voor voldoenden borgtocht: personen als borgen, die intusschen, karakteristiek genoeg! de koloniale wetgever niet als reëele borgstelling heeft willen erkennen, maar die niet minder den betrokken ambtenaar op kosten en lasten jagen aan te passeeren notariëele acten, aan belooningen waarop de borgen wellicht aanspraak maken, aan de moeite gepaard voor het stellen en het ontslaan der borgen enz.

Dat overigens de koloniale wetgever geene groote waarde schijnt te hebben gehecht aan deze personeele borgstellingen, zou getuigen voor zijnen goeden zin. Inderdaad, met de heeren Mossel en Gonggrijp (bladz. 156) is het ons onbegrijpelijk, hoe personen, die zoo weinig inkomsten bezitten dat de wetgever zelfs het eischen van eenigen geldswaardigen borgtocht, hoe gering ook, volstrekt onmogelijk heeft geacht, als met name van de inlandsche bewaarders, hoe die ambtenaren nog in waarheid solide borgen zouden kunnen erlangen ook al is dan, gelijk de alinea 3 van het aangehaald artikel 5 voorschrijft, „het aanneembare van de borgen gestaafd door eene verklaring van de eerste burgerlijke autoriteit van het gewest alwaar ze gevestigd zijn." Hoe kan in de meeste gevallen zoo'n eerste burgerlijke gezagvoerder over de soliditeit der aangebodene borgen een vertrouwbaar oordeel vellen en wanneer hij daartoe somwijlen in staat blijkt, heeft die autoriteit het in handen, wij merkten

het reeds vroeger op, dat op het oogenblik waarop de borg zou moeten aangesproken worden, deze, die gisteren nog voor rijk doorging, zijne bezittingen heden heeft verduisterd of verloren!

Aardig is bovendien het voorbeeld dat de commissie aanhaalt als een bewijs te over, „dat de soliditeit van derden altijd problematisch is," „dat personeele borgstellingen geen enkelen degelijken waarborg oplevert (zelfs tegen schaden, dan wegens abuizen)."

Het gaat in Indie niet zoo bijzonder gemakkelijk solide borgen te erlangen; men heeft daarvoor met borgstellingen reeds te veel leergeld betaald. Zoo b.v. kan men in verbindtenissen tot gezamenlijken handel menigwerf de uitdrukkelijke bepaling vinden, dat geene der partijen ooit als borg zal optreden, zij het ook voor de meest onbeduidende zaken. Het is alzoo niet te verwonderen dat bij borgplichtigen een streven bestaat om voor elkander, bij wijze van dienst en wederdienst als borg op te treden, dat nog tevens de goedkoopste gelegenheid ter voorziening is. Stel nu, schrijft de commissie, drie bewaarders, die elkander bekend zijn, tegelijkertijd hun ambt moeten aanvaarden en geen hunner een reëelen borgtocht kan stellen, of buiten zijne twee lotgenooten twee lieden vinden om zijne personeele borgen te zijn, dan moeten beurtelings elk paar uit hun drieën de borgen zijn voor den derde, alzoo: B en C de borgen voor A, A en E de borgen voor B, A en B de borgen voor C. Stelt men dan verder het geval, dat door alle drie zekere schade aan het land moet worden vergoed, die grooter is dan het bedrag, op het oogenblik der belasting door hen aangezuiverd, — dan spreekt het van zelf, dat A en B, B en C, A en C, die ieder afzonderlijk de middelen niet hebben om hunne eigene schuld aan het Rijk te betalen, nog veel minder aan hunne verplichtingen als borgen kunnen voldoen. Wilde men, zoo merkt de commissie wijders ten deze op, de borgstelling door landsdienaren ten behoeve van elkander verbieden, men zou in het geheel geene borgen verkrijgen: en, zoo het op vertrouwen aankomt, kan de Staat dit in den regel toch nog eerder stellen in zijne dienaren dan in particulieren, van wie hij gewoonlijk niets weet.

Wijst alzoo alles op hetzelfde feit, namelijk dat ambtelijke borgstelling niet past in het kader van gezond financiëel staatsbeheer, dat voldoende borgstelling niet valt te vergen en

onvoldoende borgstelling geene waarborgen oplevert, wij moeten nu nog leeren kennen de voor den Staat bepaaldelijk nadeelige gevolgen van eene verplichting, die ons voor de betrokkene ambtenaren reeds zoo schadelijk voorkwam.

De bij de wet voorgeschrevene verplichting tot borgstelling zou slechts als een naakt voorschrift zijn aan te merken, indien er de poenale sanctie aan ontbrak. Van daar artikel 6 van het moederlandsch reglement, waarbij zooals wij hiervoren aanteekenden, bepaald is dat de plaats van den nalatigen borgplichtige als vacant zal worden beschouwd; van daar ook artikel 12 van het Indisch reglement dat den overtreder van de bepalingen betreffende de borgtochten bedreigd, naar omstandigheden: met schorsing, met ontslag uit het bewaarambt, met intrekking van benoeming.

Schorsing heeft plaats vooreerst bij niet-voldoening aan artikel 4 laatste alinea, voorschrijvende: dat bij intrekking van de aanneembaar verklaring van eenig als borgtocht gesteld effect, de betrokken bewaarder verplicht is tot het vervangen door een der andere. middelen tot het stelllen van reëelen borgtocht aangewezen of wel door het tijdelijk stellen van een personeëlen borgtocht; ten andere wordt de benoemde geschorst bij nietvoldoening aan de vierde en zesde alinea's van [het reeds aangehaald] artikel 5, betreffende de levering van het bewijs der soliditeit van de gestelde borgen en hunne vervanging, bij ontstentenis van zulk een bewijs. Is ten slotte binnen eene maand na de schorsing nog niet aan de voorschrevene bepalingen voldaan dan volgt ontslag uit de betrekking.

„Niet voldoening aan artikel 4 laatste alinea, artikel 5 vierde en zesde alinea of aan [het door tijd vervallen] artikel 11 [1]) heeft ten gevolge," dreigt de slotalinea van artikel 12, „schorsing en indien ook daarna binnen den tijd van ééne maand aan de borgstelling niet is voldaan, ontslag uit de betrekking.

---

[1]) Het hier aangehaald artikel 11 bepaalt namelijk dat met 1° 1867 door de bewaarders moet zijn voldaan aan de nieuwe voorschriften op de borgstellingen.

Intrekking van de benoeming daarentegen heeft volgens alinea 1 artikel 12 plaats, wanneer de benoemde niet voldoet òf aan meergemeld artikel 6, voorschrijvende de aanzuivering van den borgtocht door inhoudingen op de inkomsten van den bewaarder, òf aan de eveneens reeds aangehaalde vierde alinea van artikel 7, bepalende dat bij de benoeming van den bewaarder tot een niet bewaarambt, met de aanzuivering van den borgtocht, dien de overgeplaatste als bewaarder nog diende te stellen, zal worden voortgegaan tot de borgtocht is voldaan.

„Niet voldoening aan artikel 6 of aan artikel 7 vierde alinea," lezen wij in den aanhef van artikel 13, „heeft ten gevolge intrekking van de benoeming."

Wij moeten het echter eerlijk bekennen, dat wij deze alinea weder niet begrijpen. Hoe toch kunnen zich de gevallen voordoen van niet voldoening aan de voorschriften tot aanzuivering der borgtochten door kortingen op de inkomsten der bewaarders, gelijk is voorgeschreven door artikel 6 en door alinea 4 artikel 7! Immers het is niet de bewaarder zelf welke die kortingen in handen heeft, maar 's landsadministratie: deze keert hem slechts een deel van zijne inkomsten uit totdat de geheele borgtocht is aangezuiverd. Lezen wij niet in artikel 7 alinea 1 dat eerst na de aanzuivering van de genotene voorschotten met de kortingen ten behoeve der borgtochten een aanvang wordt gemaakt, wel te verstaan: een aanvang gemaakt door het administratief gezag, zonder daartoe den betrokkenen borgplichtige verlof te vragen! Hoe kan nu nalatigheid in deze den titularis ten laste komen? Doch zelfs aangenomen, dat wij de mogelijkheid dier nalatigheid inzien, dan nog begrijpen wij niets van de verwijzing naar artikel 7. Wanneer een bewaarder tot een niet-bewaarambt wordt geroepen en hij voldoet niet aan de bij de alinea 4 van dit artikel voorgeschrevene aanzuivering dan wordt de benoeming ingetrokken, zegt artikel 12. Welke benoeming wordt ingetrokken? Die tot het bewaarambt? Maar dat is niet noodig, want het voorschrift gaat juist van de veronderstelling uit, dat de titularis in een niet-bewaarambt overgaat. Die tot het niet-bewaarambt? 't Kan immers niet. Krachtens de verwijzing naar artikel 6 wordt de benoeming tot een borgplichtig bewaarambt ingetrokken, omdat de benoemde nalatig is in

zijne borgplichtigheid en hier zou men het overgaan in een niet borgplichtig ambt willen beletten, om dezelfde reden, die volgens artikel 6 tot intrekking diende aanleiding te geven.... Inderdaad alinea 1 artikel 12 van het Borgtochtenreglement is ons niet duidelijk en in zooverre wijken wij alweder af van het gevoelen der directeuren-commissie, die geene bezwaren tegen het onderwerpelijk voorschrift heeft in te brengen. Wijzende toch op de voor den dienst pernicieuse gevolgen in de gevallen dat de toepassing van alinea 1 artikel 12 noodzakelijk blijkt, schrijft zij: „Men heeft dus bijv. eene benoeming gedaan, hetgeen onderstelt de keuze van den meest vertrouwenden persoon. Die man blijkt evenwel zijn borgtocht niet te hebben kunnen aanzuiveren (aan onwil behoeft men niet te denken). Nu moest hij vervangen worden, volgens rationeele opvatting der zaak door den naast-vertrouwden persoon, en zóó voort, totdat men wellicht zijne toevlucht moet nemen tot iemand, van wiens vertrouwdheid men eigenlijk zoo heel zeker niet is. Maar deze kan den borgtocht van wellicht *f* 1000 produceeren. Mag men nu gerust zijn, heeft men grootere zekerheid verkregen? Ieder zal moeten erkennen dat het tegendeel waar is. En toch is de zekerheid het eenige doel der gansche borgstelling!"

Nog eens: in dit voorbeeld vatten wij de veronderstelling niet, waarvan is uitgegaan, namelijk: de onmacht van den borgplichtige tot aanzuivering. Wij kunnen ons voorstellen dat de titularis van een bewaarambt niet in staat is, voor zooverre veroorloofd, personeelen borgtocht te stellen, dat hij evenmin kortingen op zijne geringe bezoldiging kan lijden en de benoeming wordt ingetrokken óf wegens het gemis van personeele borgen, óf om laatstgenoemde reden op verzoek van den titularis zelven, maar van werkelijke nalatigheid in de aanzuivering als geschiedende door de administratie, hebben wij geen juist denkbeeld.

Nemen wij evenwel aan, dat hier eenige onduidelijkheid in het geschreven woord heerscht, dat de bedoeling van alinea 1 artikel 12 is intrekking der benoeming te doen plaats hebben wanneer de borgplichtige evenmin in staat blijkt personeelen als reëelen borgtocht te stellen, dat hij ook niet inhoudingen op zijne inkomsten kan lijden, m. a. w. dat hij niet voldoet aan de bepalingen van artikel 2, dan begrijpen wij de treffende gevallen, welke de commissie aanhaalt als zoovele feiten, die er op

wijzen, hoe belemmerend de verplichting tot borgstelling werkt in de keuze van de meest geschikte, van de meest vertrouwde personen voor de vervulling van borgplichtige bewaarambten.

„Bij zeker tolkantoor", zoo verhaalt o. a. de commissie, „waar-„om bijzondere redenen een zeer vertrouwd persoon on-„misbaar was, werd een chef benoemd, dien men daartoe „expresselijk had uitgezocht, en die door zijne chefs zeer on-„gaarne werd afgestaan.

„De benoemde kwam zich evenwel bij het departement aan-„melden, met het verzoek om intrekking zijner aanstelling, „(welke hij overigens als eene onderscheiding op prijs stelde), „omdat het hem niet gelukt was aan zijne verplichting tot borg-„stelling te voldoen.

„De intrekking volgde, natuurlijk; doch bij het omzien naar „een vervanger, bleek het dat er maar één persoon was die in „aanmerking kwam, en tevens gemist kon worden waar hij „zich bevond. Omtrent dien persoon was men, op het punt van „vertrouwdheid, nagenoeg geheel in het onzekere. Zeer stellig „was hij in geen geval degeen, dien men gekozen zou „hebben....."

Dergelijke feiten, de commissie weet er meerdere in herinnering te brengen, toonen voorzeker overtuigend aan, dat men hier met een onmogelijk comptabiliteits-beginsel te doen heeft. 't Is toch onbetwistbaar, dat de bepalingen op de borgtochten den kring beperkten, waarin zich de administratie zou wenschen te bewegen voor hare keuze van de meest geschikte ambtenaren; want bekwaamheid, noch vertrouwdheid treedt hier niet op den voorgrond, maar in de eerste plaats moet worden onderzocht in hoeverre de tot het bewaarambt geroepene in staat is aan de bepalingen op de borgstellingen te voldoen. En men denke toch niet dat die beperking niet zóó ver gaat, dat zij den Staat tot werkelijk nadeel zou kunnen strekken: de directeuren-commissie, zij kan het bij ondervinding weten, leert het wel anders. Er zijn zelfs bewaarders in Nederlandsch Indië, herinnert de commissie met de heeren Mossel en Gonggrijp, die geene bezoldiging of belooning hoegenaamd ontvangen voor de diensten, die zij den Staat presteeren uit loutere welwillendheid of uit ontzag voor het Nederlandsch gezag; — hoe kan men redelijker wijze van deze belangelooze dienaren nog verwachten, dat zij bereid zouden gevonden worden tot het stellen

van een borgtocht, tot het geven van een pand met het oog op de nadeelen, die zij zouden kunnen berokkenen. En tot overmaat van schade, schrijft de commissie, leidt het eene en het andere meestal tot (nuttelooze) vermeerdering der onderstand- of wachtgeld genietenden, daargelaten nog de hardheid, die men den geschorsten of ontslagenen, dikwijls zonder eenige schuld van hunne zijde, aandoet. 't Zijn bovendien, wat de kosten betreft, niet alleen die welke met de vermeerdering van onderstand- of wachtgeld genietenden verband houden, maar het beheer zelve van de gestelde borgtochten veroorzaakt aan 's lands kas uitgaven, die, al waren zij ook nog zoo gering, toch te veel zouden zijn omdat zij geofferd worden aan eene zoo geheel en al onvruchtbare administratie. Nogtans die uitgaven zijn volstrekt niet gering. Al het voorgaande wijst er op, dat wij hier staan voor een betrekkelijk zeer kostbaar, ingewikkeld, door allerlei quaestiën verward beheer en vergeten wij bovendien het reeds aangehaald artikel 10 niet, waarbij de Staat zich voor de gedeponeerde waarde onvoorwaardelijk verantwoordelijk stelt.

„Men behoeft", lezen wij in het rapport der commissie, „het „meergenoemd reglement op de borgtochten slechts vluchtig te „doorloopen, (zonder dus nog in aanmerking te nemen de wij„zigingen, sedert zijne vaststelling daarin gebracht; of de quaes„tien, deels opgelost, deels aanhangig of in het verschiet, waar„toe het aanleiding gaf of zal geven), om overtuigd te worden, „dat de administratie der borgtochten en de „controle daarover een noemenswaardig deel van de al„gemeene lands-administratie moeten uitmaken. Dat aandeel „moet dus ook een evenredig deel in de kosten dier geheele „administratie vertegenwoordigen.

„Het is klaar, dat die kosten niet zijn te berekenen, noch „zelfs met eenigen grond van juistheid te schatten.

„Niettemin durft de commissie beweren, dat ze wel niet blijven beneden de *ƒ* 25000 's jaars, dat ze, integendeel, wellicht vrij wat meer beloopen.....

„Het zoude eene dwaling zijn", zoo schrijft wijders de commissie na uitvoerig in cijfers te hebben aangetoond, dat deze kosten op verre na niet gedekt kunnen worden door de waarborgen, die de gestelde panden bij eventueele schade aanbieden, „het zoude eene dwaling zijn zich voor te stellen dat de admi„nistratie-kosten slechts fictief zijn, dus in de werkelijkheid niet

„bestaan. Men is maar al te dikwijls geneigd te zeggen, dat de „kosten der algemeene administratie niet vatbaar zijn voor vermeerdering, omdat het vaste personeel er toch eenmaal is. „Doch dan verliest men uit het oog, hoe al dat personeel is „ontstaan, en dat menige reeds toegestane uitbreiding tot enkele „oorzaak had de invoering van nieuwe werktuigelijke regelin„gen; zoodat, als de regelingen gebrekkig of omslachtig zijn, „een zeker gedeelte altijd als het ware improductief werkt. Dan „bedenkt men niet, dat in een zich langzaam goed regelenden, „of zich allengs herstellenden staat van zaken, de afschaffing „van een of ander deel der administratie ook gepaard kon gaan. „met inkrimping van personeel; terwijl, waar de toestand „der administratie is zooals de tegenwoordige in N. I., zeer dikwijls „het nuttige aan het onvruchtbare moet worden opgeofferd. De borg„stelling door comptabelen opgeheven wordende, zal de tijd, die „thans aan de administratie daarvan wordt verspild, op onder„scheidene bureaux — voornamelijk de directie van financiën en de „rekenkaner — zeker aan deze of gene productieve zaak kunnen „worden besteed, die thans — uithoofde van algemeene overkropt„heid van werk — moet blijven liggen."

Merkwaardige ontboezeming van eene vergadering bestaande uit de opperste leiders der Indische departementen van Algeneen Bestuur! Wel spreekt in dit verwijt tegen de eene meer en meer zich plaatselijk uitbreidende bureaucratie het diepe besef van een ongezonden toestand. Waarlijk, met eene dergelijke ronde erkenning uit zulk eene vergadering van machthebbenden droomt men zich haast eene opruiming van Bataviasche pennisten, al ware het slechts ter versterking van gewestelijke en plaatselijke kantoren, waarop zoovelen evenzeer handen te kort schieten als ter hoofdplaats in renteloozen overvloed schijnt te vinden zijn! Maar gelukkig zijn er nog specialiteiten, die ons de verzekering kunnen geven dat ook dáár algemeene overkroptheid van werk heerscht. De eenvoudige bezoeker krijgt wel eens een anderen indruk en vraagt zich somwijlen onwilleurig af: in hoeverre een Nederlansche baliebijter nog het lot van een Bataviaschen lummelaar zou benijden; doch omdat het ons eigenlijk nu niet aangaat, willen wij gaarne genoegen nemen met de staathuishoudkundige exceptie: wat men ziet en wat men niet ziet.

Geen Staat, geene maatschappij, groot of klein, kan blijven bestaan, zonder te worden gedi end door personen, die, in vertrouwen op hunne bekwaamheid en eerlijkheid, tot beheer daarvan worden geroepen. Dat vertrouwen in die duizendtallen ambtenaren, welke middellijk en onmiddellijk invloed uitoefenen op het bestier der gemeenschappelijke geldmiddelen, is het levenswekkend beginsel eener administratie. Waar het met ruwe hand wordt aangetast, vertoonen zich onmiddellijk in het maatschappelijk lichaam ziekteverschijnselen wier ontbindingwerkende kracht slechts wordt tegengehouden doordien men al is het ook onbewust het wegnemen van vertrouwen niet consequent kan of durft doorvoeren. Voorzeker het is mogelijk dat het gestelde vertrouwen kan worden beschaamd, landsdienaren kunnen den Staat schade berokkenen met en zonder opzet, — maar behoeft men daarvoor uitsluitend te behooren tot de klasse der landsbewaarders? Gaan wij slechts ééne schrede verder: daar zien wij voor ons de beschikkers, de ambtenaren geroepen tot het gelasten van betalingen, tot het verstrekken van kasaanwijzingen, die de betrokkene betaalmeesters op vertoon moeten voldoen, gelijk wij zulks hebben uiteengezet in ons meergemeld opstel over artikel 85 C.W. Als het op vergissingen aankomt dan zijn het met name die beschikkers, veel eerder dan de bewaarders, welke door hunne onbekwaamheid den Staat schade kunnen berokkenen — tot in tonnen; en wanneer er van opzet sprake is, dan kunnen alweer de beschikkers, door het afgeven van kasaanwijzingen ten eigen behoeve, de kas doen ledigen en zich aldus nog wel zoo gemakkelijk aan 's lands-eigendom vergrijpen. Inderdaad, wel schijnt het zonderling, dat de Rijkswetgever, het beginsel van borgstelling eenmaal hebbende aangenomen, in het vertrouwen op de deugdelijkheid van dat zekerheidsmiddel niet heeft noodig geacht om de zooveel meer te vreezen beschikkers tevens borgplichtig te verklaren. Maar het middel is niet doeltreffend. Was het dat, stuitte men niet reeds in den aanvang op allerlei hindernissen, die aan de uitvoering er van in den weg staan, het ligt in den aard der zaak, dat er niet ééne reden zou kunnen aangevoerd worden, om uitsluitend eene zekere klasse van landsdienaren, en daarvan nog een zeer klein gedeelte, een last op te leggen, waarvan nu alle andere cathegoriën zijn vrijgesteld. De onmogelijkheid dier toepassing is echter een eenvoudig gevolg van de onbestaanbaarheid van het middel zelf.

Zoolang echter de Rijkswetgever ambtelijke borgstelling voorschrijft, dient men natuurlijk de betrokkene bepalingen zoo goed mogelijk op te volgen. Maar de erkenning van de nadeelen zoo voor den Staat als voor de borgplichtigen en van de nutteloosheid in dit zekerheidsmiddel gelegen, moest, dunkt ons, den uitvoeders der wet een te sterker prikkel zijn, die wet niet voorbij te streven, meer te doen, dan hetgeen de wet uitdrukkelijk bepaalt. En wat is het dat zij voorschrijft? Artikel 89 C.W. legt borgplichtigheid op: (uitsluitend aan) de titularissen van bewaarambten; aan niemand anders. Blijven wij nu ook toegeven, dat deze bepaling voor subjectieve, voor verschillende uitlegging vatbaar is, het komt ons toch voor dat dit zijne grenzen heeft. Wij althans zouden in beginsel willen stellen dat men geen titularis van een bewaarambt moet geacht worden te zijn, indien aan den titel der hoofdbetrekking niet het denkbeeld van bewaren is verbonden: zoo onderwijzers: zij leeraren; zoo officieren van justitie: openbare aanklagers; zoo controleurs: zij administreeren. Aldus heeft de koloniale wetgever een tal van ambtenaren borgplichtig verklaard, zonder dat artikel 89 der Comptabiliteitswet hem daartoe schijnt te noodzaken, en die wij om die reden van borgstelling zouden ontheffen — totdat de Rijkswetgever zelf tusschen beiden wenschte te treden, om de wet van 23 april 1864 te zuiveren van al het onnatuurlijke, van al het verwarde dat haar ontsiert.

BUITENZORG, Januari 1875. P. H. VAN DER KEMP.

De benoeming van dessahoofden.

Ontwerp-verordening houdende eenige regelen ten aanzien van het inlandsch gemeentewezen op Java en Madura.

Het dorpsbestuur op Java heeft, in den laatsten tijd, weder bijzonder de aandacht getrokken. In verband met de algemeene veiligheid, waartoe die hoofden zijn geroepen, als laatste schakel van het politiewezen, mede te werken, is men zelfs zoo ver gekomen aan hen de schuld te geven van de vele diefstallen, welke men meent te kunnen constateeren. In een particulier schrijven uit de binnenlanden lezen wij althans het volgende:

„Het punt waarop ik uwe aandacht wenschte te vestigen is: de oorzaak der onveiligheid op Java. Daarover is veel gezegd en geschreven; maar het punt waar het eigenlijk op aan komt wordt door de meesten over het hoofd gezien. In het algemeen kan men zeggen dat gebrek aan kwaliteit en kwantiteit van politiepersoneel één der oorzaken is der onveiligheid; maar hoe waar dit ook zij, eene goed ingerichte politie kan men hier toch niet hebben. Het praten en redeneeren daarover helpt daarom niets. De veiligheid moet men zoeken bij de loerah's (dessahoofden). Geen moord of diefstal wordt er gepleegd zonder dat de loerah zijn aandeel daarin heeft; als algemeene regel kan men dit gerust aannemen. De loerah kent elk individu van zijn kampong, hij weet met juistheid wie goed en wie slecht is, omdat hij heerschappij voert over een betrekkelijk zeer gering getal personen, die daarenboven vrij compact bij elkaâr wonen en hij (de loerah) in hun midden. De bevolking der dessa's is in aantal zeer verschillend; maar hier in de streek kan men als minimum 20 en als maximum 200 zielen aannemen. De circum-

ferentien eener dessa is niet grooter dan ± 15 minuten gaans. Wat zou er nu gemakkelijker zijn voor een loerah dan om zijne dessa zuiver te houden van kwaad volk? Maar dat ligt geheel buiten zijne bedoeling. Elk loerah omringt zich van een zeker aantal schavuiten die 1° van tijd tot tijd, met een zeker aandeel in de winst, voor hem uit rooven gaan; 2° die zijne vertrouwelingen zijn; die voor hem getuigen wanneer hij wegens knevelarij vervolgd wordt; die hem verdedigen indien hij aangerand wordt; die, als het er op aan komt, alles voor hem doen, hetzij voor geld hetzij voor de belofte van hen altoos ongedeerd te laten gaan.

„Daarenboven worden de ingezetenen eener dessa danig door den loerah gekneveld en zij dulden dat en moeten dat dulden, want komen zij in verzet, dan wordt hun dat wel op eene andere wijze ingepeperd; de loerah bv. geeft bij de verdeeling der sawa's aan de vriendjes de beste stukken (maar die knoeierij houdt bij individueel bezit ook op); die hem genegen zijn en helpen, laat hij minder heerediensten doen dan anderen; en zoovele andere middelen bestaan er om de minder onderworpen ingezetenen te kwellen en te plagen; de Javanen weten dat, en uit gewoonte onderwerpen zij zich aan dat alles. De loerah dus oefent op zijne bevolking eenen grooten zedelijken invloed uit, maar helaas! steeds ten kwade; de omgekeerde gevallen behooren zeker tot de zeldzame uitzonderingen. Bij die lieden nu zou ik meenen dat de kracht voor de veiligheid moet gezocht worden; maar bij de bestaande loerah's is daar geen denken aan en het dessabestuur zou geheel anders behooren ingericht te worden, want ook hier vindt men gelijk overal abnormaliteit. Uwe behoudslieden spreken, ja schreeuwen veel over het dwaze van alhier westersche begrippen in te voeren; maar ziet, in dit onbeschaafde land heeft men reeds voor lang de vrije verkiezingen ingevoerd, want de dessahoofden worden bij meerderheid van stemmen door de ingezetenen der dessa benoemd! En dit is eene dwaasheid en de reden dat de meeste dessahoofden of loerah's slechte sujetten zijn. In Holland zijt gij nog niet zoo verlicht om den burgemeester te laten benoemen door de vrije keuze der ingezetenen eener gemeente!

„Ik zal u geen tafereel ophangen van de kuiperijen, knoeierijen en omkoopingen welke er plaats hebben bij gelegenheid eener verkiezing van een loerah; genoeg zij gezegd dat altijd hij verkozen wordt die het meest voor eene stem betaald heeft;

maar geloof daarom niet dat hij altoos de rijkste is, want hij die loerah wil worden steelt, leent, maakt schulden speelt (natuurlijk valsch) en ontziet geen opligterij om zijn doel te bereiken; de werkelijk brave Javaan (en er zijn er sommigen) onthoudt zich van mededinging en zoodoende wordt doorgaans de slechtste gekozen. Welk een toestand! Eene herziening van artikel 71 van het regeeringsreglement is noodzakelijk. De regeering moest voorstellen de verkiezing van den loerah door de dessagenooten door eene benoeming door het gouvernement te doen vervangen en geen Inlandsche ambtenaren moesten meer worden aangesteld die geen behoorlijk Hollandsch kunnen lezen, schrijven en spreken, want ik zou als principe willen aangenomen hebben dat de Inlander tot ons kwam en niet wij Europeanen tot hem nederdaalden. Deze omstandigheid alleen zou zeer zeker tot beschaving leiden. De Engelschen hebben het ook zoo begrepen, want die kennen de Oostersche talen niet en in Britsch Indië spreekt de Inlander Engelsch. En het is niet mogelijk bv. over westersche toestanden te spreken in het Javaansch, eene taal welke slechts zeer enkele Europeanen in den grond kennen. Hoe zou het menig geleerde bij u afgaan indien hij in het Latijn of Grieksch de Indische toestanden moest uitleggen? En zelfs de Maleische taal, hoe gemakkelijk overigens ook, is niet geschikt om zich duidelijk uit te drukken zoodra het een bepaald onderwerp geldt; wanneer men bijv. over landbouw, nijverheid of industrie spreekt dan zit men terstond vast, want voor alle voorwerpen welke hier niet aanwezig zijn bestaan ook geen woorden, men moet zich dan met omschrijvingen behelpen welke maar zelden door den inlander begrepen worden; en is dit eene waarheid voor het Maleisch, à plus forte raison geldt dat voor het Javaansch. Daar nu de inlander geen Hollandsch en de Europeaan weinig de Inlandsche taal kent bestaat er natuurlijk nimmer die toenadering welke onmisbaar is, naar mijn begrip, tot ontwikkeling van den inlander en tot bevordering van den geregelden gang aller zaken. Zoolang men zich niet over en wêer volkomen verstaat, zal het wederzijdsch wantrouwen blijven bestaan en wij zullen steeds vijandig over elkaâr blijven staan, een toestand belemmerend voor allen en op den duur gevaarlijk voor Holland.

„Doch ik dwaal van lieverlede van mijn onderwerp af en kom terug tot de loerah's. Het zal u, hoop ik, duidelijk zijn geworden dat van alle ambtenaren de loerah's het meeste in staat zijn

om invloed uit te oefenen en, wanneer zij dien invloed ten beste gebruiken, dan is op geheel Java de veiligheid verzekerd. Het staat dus vast dat men voor dessahoofden menschen moet aanstellen van onbesproken gedrag en vasten wil om het kwaad tegen te gaan. De loerah's behooren niet tot het kader der ambtenaren; zij worden ook niet direct van staatswegen bezoldigd, maar genieten een groot aandeel in de sawa's en zijn in de gelegenheid van te knoeien en te knevelen; beide omstandigheden vergoeden dubbel een hoog tractement. Wanneer nu de loerah zijn kampong vrij houdt van moordenaars en dieven (en hij kan dat) dan is het rijk der schavuiten spoedig gedaan, mits het gouvernement ook van zijn kant voor strenge bestraffing zorg drage."

Dikwerf en nu ook bij de lezing van dit schrijven moet de vraag zich opdringen wat voor Indië en de Indische bevolking wel het ergste is: „Hollandsche oppervlakkigheid of Hollandsche inhaligheid." En men aarzelt die vraag te beantwoorden wanneer men bespeurt met welke onverantwoordelijke lichtzinnigheid vaak de ergste beschuldigingen tegen de inlandsche bevolking en hare hoofden worden geslingerd en maatregelen aangeprezen bestemd om hare eeuwenoude instellingen en gebruiken te knakken. De ons onbekende schrijver van de hierboven gedrukte regelen behoort blijkbaar tot de type van diegenen onzer landgenooten in Indië, welke door hunne eenzijdige Hollandsche opvatting, Indische zaken en personen miskennen en de kluchtigste denkbeelden verkondigen, omdat zij zich in het tropenland niet weten los te maken van de bekrompen denkbeelden, die in eene plattelands gemeente van het koningrijk der Nederlanden sedert jaar en dag octrooi en patent hebben. Hij schijnt in de verte niet te weten, dat het dorpsbestuur op Java een instelling is, die sedert onheugelijke tijden heeft bestaan en juist de hechtste grondslag is geweest van de openbare orde, te midden van allerlei gebeurtenissen, die het lot van Java hebben afgewisseld en gewijzigd. Hij schijnt mede te ignoreeren dat er tijden zijn geweest, dat het Europeesch bestuur met de dessahoofden handelde zooals hij thans voorstelt te doen en juist in dat tijdstip, door de benoeming van hooger hand, het ergste allooi van lieden, tot dieven en moordenaars, vroeger veroordeeld tot de straf nabij de doodstraf, in de dessabesturen wisten te dringen. Hij schijnt niet te weten, dat het misbruik van gezag

ten aanzien van de dessabesturen het gouvernement heeft doen terugkeeren tot het voorouderlijk gebruik der verkiezing van dessahoofden en die verkiezing niets anders is geweest dan het herstellen van een oud recht, dat der bevolking wederrechterlijk was ontnomen, in strijd met de bepalingen van Commissarissen Generaal van 1819.

De onwetendheid kan soms groot zijn en, hoe minder iemand op de hoogte is van het onderwerp dat hij aanroert, hoe stouter hij zich vermeet uit de hoogte te spreken. Zij, die met den hierboven aangehaalden briefschrijver geneigd zijn zoo luchtig over het Javaansch dorpsbestuur heen te springen, verzoeken wij alsnog zich te overtuigen hoe, in het begin dezer eeuw, een der schranderste Nederlanders, die Indië ooit leerde kennen, de raad van Indie Muntinghe, in een beroemd gebleven rapport, over dit thans zoo ligt gestelde bestuur zich uitliet:

„Onder de ontdekkingen van het Britsche tusschenbestuur op Java, is er geen merkwaardiger noch van nuttiger gevolgen geweest dan die van de aloude en reeds van vóór de tijden der Mohammedaansche overheersching afstammende inrichtingen van het dorpsbestuur langs de geheele kust van Java. Volgens deze aloude instelling, heeft men ontwaard: dat óf de gezamenlijke, of wel de voornaamste ingezetenen van elke volledige dessa het recht hadden om jaarlijksch, dan wel om de drie jaren, hun eigen hoofd te kiezen, dat dit hoofd vervolgens, met eenigen van de oudsten uit het volk, een zekeren dorpsraad uitmaakten, die alle kleine geschillen onder de gemeente zocht bij te leggen of besliste: dat dit hoofd, bij vordering van werk, het naar billijkheid verdeelde, de ouden en getrouwden zooveel mogelijk verschoonende, en de ongetrouwde werkbare manschappen daartoe houdende, ook door een zekere boete te leggen op de nalatigen; dat hij voorts, met den jongsten priester als schrijver van het dorp, bij het planten der padi, aan een ieder zijn veld en zijne scheiding aanwees en, bij het inzamelen van den oogst, den djakat en het gouvernements-gedeelte afzonderde en opschreef, en eindelijk bij alle voorvallen, ter laatster instantie, de man was aan wien de uitvoering van alle bevelen van hooger hand, tot vordering van volk, van geld of van goederen, moest worden toevertrouwd en die, in alle zoodanige gevallen, de hoedanigheid van voorspraak en bewaarder van 's volks aloude instellingen en gebruiken met zich bracht en waarschijnlijk ook zooveel mogelijk deed

werken. Altans het is, na de gedane ontdekking, zeker dat deze instelling de eenige oplossing geeft aan het raadsel hoe de Javaan, in het algemeen, onder het ondragelijke juk, hetwelk zijne overheerschers hem hebben getracht op te leggen, nog dien trap van welvaart heeft kunnen behouden, welke wij hem thans zien genieten.

„Deze instelling is het ook alleen, welke de verklaring oplevert van het in zijn soort eenig verschijnsel, dat de vreedzame landman, hier zoowel als in Hindostan, van waar de instelling haren oorsprong genomen heeft, rustig zijne akkers heeft blijven bewerken, terwijl strijdende legers, als het ware onder zijn oog het lot der heerschappij over zijn land beslisten.

„Het is niet om de oppermacht, het is om het behoud van zijn inwendig dorpsbestuur, dat de Javaan en de Hindostanner zich bekommert. Het aloude dorpsbestuur is derhalve de eerste en ware schakel, waardoor zich het Europeesche gezag kan en behoort te brengen in aanraking met de gansche massa der Indische bevolking. Hij, die aan de Aziatische bevolking haar dorpsbestuur verzekert, is haar vriend en gunsteling, hij zij Christen, Brit of Nederlander, — die het verkracht, is haar vijand, hij zij Mohammedaan of Mogoler.

„Die met het dorpsbestuur bekend is en dat in zijn bescherming neemt, voert uit in driemaal vier en twintig uren, onder het gejuich der menigte, hetgeen hij, die zich verbeeldt dat volstrekt gezag en volstrekte onderwerping het geheim is der Aziatische instellingen, niet kan gelooven dat, zonder het vergieten van stroomen bloeds, zoude worden verkregen.

„Door de kennis derhalve van dit van onheugelijke tijden af welbetrachtte dorpsbestuur is de gansche massa der bevolking op de Oostersche eilanden in handen gesteld van het Javasch gouvernement, als een klomp was, gewillig om elke gedaante aan te nemen, welke een weldadig en menschlievend bestuur er aan zal willen geven.

„Alle Mohammedaansche overheerschers en verbrekers van de aloude instellingen des volks zijn van dien tijd af in hunne macht gefnuikt en zij staan insgelijks geheel ter bescheidenheid van het Javasche gouvernement, om dáárin, door beleid alleen en schier zonder macht van wapenen, zoodanig te worden beperkt, als met beginselen van billijkheid en rechtvaardigheid en met

het meeste welzijn der Indische bevolking zelve, het best overeenkomt."

Onder het licht dat Muntinghe over de dessabesturen doet schijnen, verkrijgt de benoeming der dessahoofden een geheel ander aanzien en moet elke poging om op de aloude rechten der bevolking inbreuk te maken voorkomen als de grootste der staatkundige feilen. 't Is waar, de dessainrichting waarborgt niet altijd de meest volledige veiligheid, maar zoo erg als onze briefschrijver de toestand wil doen voorkomen kan hij onmogelijk wezen. Indien de hoofden der ongeveer 30,000 dessa's op Java waren zooals men ons tracht wijs te maken en de eerlijke loerah's tot de zeer zeldzame uitzonderingen behoorden, Java zou door een zoo algemeen bandietisme reeds lang te niet zijn gegaan; doch wij hebben hier waarschijnlijk weer te doen met die oppervlakkige manie van generaliseeren, welke maar niet afgeleerd kan worden, om hetgeen men toevallig om zich heen ziet gebeuren als het algemeene euvel van een geheel land voor te stellen.

Het is een feit door velen opgemerkt, dat in de dessa's die bijna in geen aanraking met Europeanen kwamen, vroeger de veiligheid niets te wenschen overliet, dat een moord tot de grootste zeldzaamheden behoorde, dat er nooit van diefstal noch inbraak sprake was en dat de onveiligheid is toegenomen op die plaatsen waar en naarmate de inlanders meer in contact met de Europeanen zijn gekomen.

Zal men nu, afgaande op deze waarneming, durven beweren, dat de Europeanen de inlanders het stelen en rooven hebben geleerd? Het zou hoogst onrechtvaardig wezen, want van hoe ruw allooi soms Europeanen in Indië kunnen zijn, de slechtste zijn toch geenszins van de soort die van vergrijpen tegen de openbare orde een beroep maken en buitendien kan geen European in Indië eenig belang hebben bij onveiligheid. Is 't niet even onrechtvaardig alle loerahs als knevelaars en hoofden van dievenbenden, met een pennestreek te beschuldigen, omdat er nu en dan werkelijk aangetroffen worden op wie die kwalificatien passen?

Maar het vooroordeel neemt het zoo nauw niet. Nog altijd spreekt men van Javanen, die alle kenmerken vertoonen van een oud beschaafd volk, als van een onbeschaafd volk, omdat men er niet aantreft de Hollandsche denkbeelden, zeden en manieren,

die het, trouwens, jammer zou wezen in haar geheel bij dit fijn ontwikkeld ras over te brengen. Dit schijnt toch de bedoeling bij velen te zijn en zelfs aarzelt men niet in dit opzicht van personen, die men eerst zoo laag mogelijk stelt, zooveel mogelijk te eischen. De eenvoudige loerah van een dessa zou niet minder dan de Hollandsche taal machtig moeten wezen om aan het hoofd van zijn dorp te mogen optreden? Voorwaar geen kleinigheid. Men passe slechts dit voortreffelijke denkbeeld eens toe in Nederland. Men verge eens van alle Hollandsche burgemeesters dat zij in een vreemde taal met gedeputeerde staten correspondeeren en men zal gewaar worden hoe zoogenaamde beschaafde Hollanders dien maatregel zullen opnemen.

Het lust ons niet verder de oppervlakkige beschouwingen te bestrijden die, in een tijd van diepere kennis en degelijke studie van Indische toestanden, ons nog blijven toewaaien. 't Is altans een verblijdend teeken, dat ze bij de Indische regeering geen ingang meer vinden en hare leden en hoofd-ambtenaren door breedere denkbeelden van bestuur zich doen kennen. Als bewijs hiervan moge strekken de onlangs door den directeur van binnenlandsch bestuur en zijn ambtgenoot van justitie ontworpen verordening „houdende eenige regelen ten aanzien van het inlandsch gemeentewezen op Java en Madura, de Vorstenlanden uitgezonderd," Het beginsel der verkiezing van de dessahoofden wordt daarbij terecht gehandhaafd en zelfs tegen willekeurige inbreuken beschermd door de vaste regels welke daarbij worden gesteld. Wij achten het niet ondienstig dit ontwerp over te nemen:

Het bestuur over eene inlandsche gemeente berust, behoudens hooger toezicht van het districtbestuur, bij het dorpshoofd, de oudsten en de ondergeschikte leden van het dorpsbestuur.

Het dorpshoofd wordt, daar waar de verkiezing door de bevolking gebruikelijk is, verkozen door de kiesgerechtigden in de gemeente.

Kiesgerechtigden zijn zij, die als zoodanig door de dorpsgebruiken worden aangewezen, en niet door eenige wetsbepaling zijn uitgesloten.

Tot dorpshoofd is verkiesbaar ieder mannelijk meerderjarig gemeentelid.

De verkiezing geschiedt bij meerderheid van stemmen. Zij heeft plaats in tegenwoordigheid van een Europeesch en een inlandsch ambtenaar.

Deze leggen een proces-verbaal van de gehouden verkiezing over aan het hoofd van gewestelijk bestuur en onderwerpen de keuze aan zijne goedkeuring.

Wanneer, hetzij door voortdurende staking van stemmen, hetzij door onwil van de verkozenen, tot geen eindbeslissing kan geraakt worden, wijst het hoofd van gewestelijk bestuur een der oudste of leden van het dorpsbestuur aan als waarnemend dorpshoofd, en doet aan den gouverneur-generaal voorstellen, hetzij tot definitieve aanstelling van het waarnemende gemeentelid, hetzij tot vereeniging van de gemeente met de meest nabij liggende.

Het hoofd van gewestelijk bestuur weigert de goedkeuring in overleg met den regent: *a.* Wanneer de verkiezing niet op behoorlijke wijze heeft plaats gehad; *b.* wanneer iemand verkozen is die niet verkiesbaar was; *c.* wanneer de gekozene is van bekend slecht gedrag of door lichaams- of zielsgebreken geheel ongeschikt voor het ambt; *d.* om eenige andere dringende redenen, ter beoordeeling van het hoofd van gewestelijk bestuur.

Het dorpshoofd wordt verkozen voor zijn leven.

Daar, waar het blijkt dat hij volgens aloude instellingen om de twee jaar moet aftreden, wordt dit gebruik gehandhaafd.

Schorsing van het dorpshoofd, al of niet gepaard met arrest op de p a s e b a n, heeft plaats door het hoofd van gewestelijk bestuur: *a.* Na voorafgaande waarschuwing bij slecht gedrag; *b.* bij vervolging ter zake van misdrijf of overtreding; *c.* wanneer een klacht tegen hem is ingebracht, wier gegrondheid zijn ontslag moet ten gevolge hebben; *d.* om andere dringende redenen, ter beoordeeling van het hoofd van gewestelijk bestuur.

Het hoofd van gewestelijk bestuur ontslaat het dorpshoofd: *a.* bij voortdurend slecht gedrag; *d.* wanneer hij de gemeente verlaten heeft, zonder orde op zijne zaken gesteld te hebben; *c.* wanneer hij ter zake van misdrijf of overtreding veroordeeld is; *d.* bij voortdurende nalatigheid in zijne dienstverrichtingen; *e.* om andere gewichtige, ter beoordeeling van het hoofd van gewestelijk bestuur.

Een eervol ontslag wordt het dorpshoofd verleend: *a.* op verzoek: *b.* wegens ziekte of ouderdom; *c.* wegens verhuizing naar elders.

Van schorsing en ontslag wordt, onder opgaaf der redenen, kennis gegeven door het hoofd van gewestelijk bestuur aan den gouverneur-generaal.

De voordeelen, aan de waarneming van het ambt van dorpshoofd verbonden, zijn, met uitsluiting van alle andere:

a. van gouvernementswege: 1.8 pCt. collecteloon van de landrente en bedrijfsbelasting; 2. kultuur-procenten; 3. vrijdom van heere- en kultuurdiensten; 4. vrijdom van landrente over de apanagevelden, wanneer de overige voordeelen ongenoegzaam zijn tot een onbezorgd bestaan; 5. het vruchtgebruik van de niet door het gouvernement of door de gemeente voor eenig doeleinde bestemde vrije domeingronden.

b. Van gemeentewege: 1. twee of meer dienstplichtigen voor dagelijksche huiselijke diensten; 2. een zeker aantal bouws ambtsvelden; 3. het vruchtgebruik van de onbeheerde gronden gedurende een tijdvak van 5 jaren; 4. een deel der opbrengst van de gemeentelijk bezeten vruchtboomen; 5. vrijdom van gemeentediensten.

Iedere andere heffing van levering of diensten wordt gestraft als knevelarij.

Ten aanzien van het raadplegen van de oudsten, waar die als zoodanig bestaan, van het aanwijzen der gemeenteleden als oudsten, van hun aantal, hun aftreden, enz. worden de plaatselijke gebruiken gevolgd.

Aan de oudsten zijn geen bijzondere voordeelen toegekend.

De ondergeschikte leden van het dorpsbestuur zijn: *a*. een assistent-dorpshoofd; *b*. de hoofden van de gehuchten; *c*. een of meer schrijvers; *d*. een of meer politiebeambten; *e*. een of meer boden.

Het aantal der drie laatstgenoemde beambten wordt, in overleg met het districtshoofd, vastgesteld door het hoofd van gewestelijk bestuur, en zal niet meer mogen bedragen dan één op de 50 zielen.

De benoeming en het ontslag der beambten geschiedt door het dorpshoofd, naarmate van de plaatselijke gebruiken, al of niet in overeenstemming met de oudsten of de bevolking.

De aard van ieders werkkring wordt overeenkomstig de plaatselijke gebruiken geregeld door het dorpshoofd.

De voordeelen aan de waarneming der ambten verbonden, bestaan, met uitsluiting van alle andere, uit: 1. vrijdom van heere-, kultuur- en gemeentediensten; 2. een aandeel in de ambtsvelden; 3. een deel van de opbrengst der gemeentelijk bezeten vruchtboomen; 4. zulk aandeel in de voordeelen van het dorpshoofd, als deze hem wil toekennen.

Het dorpshoofd vertegenwoordigt de gemeente in alle zaken. Hij treedt namens haar op als eischer of verweerder in alle rechtsgedingen de gemeente betreffende. Hij is belast met de inning der belastingen, door het gouvernement van den inlander geheven, zorgt voor de behoorlijke vervulling der heere- en kultuurdiensten, voor de instandhouding, bruikbaarheid, vrijheid en veiligheid der publieke wegen en alle andere plaatsen en werken tot gebruik van allen bestemd, en houdt een voortdurend toezicht op al wat de gemeente aangaat. Hij is bevoegd om, in overeenstemming met de oudsten en ondergeschikte leden van het dorpsbestuur, regelingen te maken ten aanzien van gemeente-belangen. Hij geeft daarvan kennis aan het districtshoofd, die, na goedkeuring, zorgt voor afkondiging. Voorts zorgt hij met de ondergeschikte leden van het dorpsbestuur voor de uitvoering der te dien aanzien door hem of door het hooger bestuur uitgevaardigde regelingen, en geeft van nalatigheid der gemeenteleden kennis aan het districtshoofd, die, wanneer daartoe termen zijn, de schuldigen doet brengen voor het regentsgerecht. Hij is bevoegd, om, in overeenstemming met de oudsten en ondergeschikte leden van het dorpsbestuur, plaatselijke belastingen uit te schrijven, ter voorziening in plaatselijke behoeften, als: aanleg en onderhoud van wegen, bruggen, enz., behoudens de goedkeuring van het plaatselijk bestuur. Hij verantwoordt die gelden ten genoegen van de gemeenteleden en regelt de diensten, door hen ten behoeve der gemeente te verrichten, in overeenstemming met algemeene verordeningen en plaatselijke gebruiken. Hij verdeelt met de oudsten, jaarlijks of zoo dikwijls zulks gebruikelijk is, de gemeente-bouwvelden onder de deelgerechtigden, overeenkomstig de plaatselijke gebruiken. Onverdeelde gemeentegronden als weiden, enz. mogen verhuurd, verpacht noch vervreemd worden dan met goedkeuring van de meerderheid der gemeenteleden, behoudens nadere goedkeuring van het plaatselijk bestuur.

De gronden overigens tot de dorpen hehoorende en tot den openbaren dienst bestemd, mogen niet vervreemd worden, zoolang ze niet van bestemming veranderen, behoudens ook dan de toestemming van het hoofd van plaatselijk bestuur.

Het gemeentebestuur kan de belangen der gemeente en van hare ingezetenen bij den gouverneur-generaal en bij het gewestelijk en plaatselijk bestuur, waartoe zij behooren, voorstaan.

Besturen van twee of meer gemeenten kunnen gemeenschappelijke zaken, belangen, inrichtingen of werken regelen, na machtiging en goedkeuring van het hoofd van het plaatselijk bestuur.

Tot vereeniging of splitsing van gemeenten wordt niet overgegaan zonder instemming van de gemeenteleden, behoudens voorafgaande goedkeuring van den gouverneur-generaal.

Wij veroorloven ons slechts een enkele aanmerking op deze overigens goed geslaagde proef van wetgeving voor het inlandsch gemeentewezen. 't Komt ons voor dat de controle der verkiezingen van dessahoofden en van het dessabestuur door de hoofden van gewestelijk bestuur te ver wordt gedreven. De weigering tot goedkeuring eener verkiezing en het ontslag van een dorpshoofd om eenige andere dringende of gewichtige redenen dan de in het ontwerp opgesomde, ter beoordeeling van het hoofd van gewestelijk bestuur, is te onbestemd en te onbepaald om niet aanleiding te geven tot grove dwalingen. Immers, de waardeering van dringende of gewichtige redenen kan zeer verschillend wezen. Handelingen van een dessahoofd, waarin de eene resident geen kwaad ziet, kunnen door een ander hoog opgenomen worden met dit gevolg dat misschien een goed dessahoofd door een minder goed worde vervangen. Men zorge dat het zwaartepunt der verkiezingen niet uit de dessa naar het residentiekantoor worde overgeplaatst. Immers, men vleie zich niet een panacée te vinden tegen den geest van intrigue, welke den mensch onder alle hemelstreken eigen is. Bij verkiezingen komen de kuiperijen aan den dag; bij directe benoemingen worden zij met den sluier des geheims overdekt en dit is de oorzaak die het groote publiek, het euvel niet ziende, zoo licht in den waan brengt dat het daarom ook niet bestaat. Wordt den resident dus de macht gegeven om wegens niet bepaald aangegeven redenen dessahoofden te recuseeren of te ontslaan, men zal hem blootstellen aan misleiding door fijn gesponnen intrigues van inlandsche hoofden en aan misgrepen, des te betreurenswaardiger omdat zij van het hoogste gewestelijk gezag uitgaan. Men aarzele daarom niet de proef te wagen met bepaald opgegeven gevallen van verwijdering uit het dessabestuur. Blijkt uit de ondervinding dat er nog andere redenen dan de opgenoemden zijn waarom Javanen geen dessabestuurders kunnen worden of blijven, niets belet alsdan de verordening aan te vullen en zoodoende

vermijdt men de onbestemde, niets zeggende wettelijke bepalingen, welke, als zij niet strekken om eeuwig te sluimeren, alleen leiden tot willekeurige opvattingen en handelingen, welke men juist wil vermijden. Het komt ons voor, dat thans de tijden voor goed voorbij moeten geacht worden te zijn, waarin men wel wettelijke regels wilde stellen; maar steeds werd gezorgd, dat in de verordeningen, die deze regels inhielden, „zooveel mogelijk," „zooveel doenlijk," de administratieve willekeur een achterdeur werd opengelaten.

BOEKAANKONDIGING.

Atlas ja itoe kitab jang isinja gambar-gambar Doenia dan Sekaliën Tanah, jang mengarang toewan W. F. Versteeg, 1873—1874. Jang mengaloewarkan toewan Gualth. Kolff, di negri Leiden. 1875.

't Is merkwaardig hoe een nieuw denkbeeld, met talent uitgevoerd, soms een geheele omwenteling te weeg kan brengen in de beschouwingen der verlichte wereld. Vijf-en-dertig jaren geleden, in 1840, verscheen een werk over oud-Gallië van den sedert beroemd geworden geschiedschrijver Amédée Thierry, waarin de geschiedenis van het oude Rome als 't ware geheel werd omgekeerd en, in strijd met de meening der schrijvers uit de achttiende eeuw, het tijdperk der Cesars, in stede van de republikeinsche periode, als het schitterendste, het meest weldadige voor de algemeene beschaving werd voorgesteld. Thierry betoogde dat hetgeen bij Montesquieu „la décadence" heet juist de ware grootheid van Rome aantoont en zijn duurzamen invloed in de samenleving heeft gewrocht. Hij heeft later het geheim zijner verrassende studie in even schoone als kernachtige woorden medegedeeld: „Par un entraînement naturel à la société de son temps," zegt hij in zijn Tableau de l'empire romain, „Montesquieu s'est fait patricien romain, et a envisagé le monde du haut du Capitole. Fils des vaincus de César, j'ai aperçu le Capitole du fond d'une bourgade celtique; je l'ai vu autrement, et je ne l'ai pas moins admiré; mais je l'ai admiré pour des raisons qui ne pouvaient ni toucher ni convaincre un homme du dix-huitième siècle."

Sedert Thierry hebben alle geschiedkundigen van naam, die het oude Rome tot het onderwerp hunner studien maakten, zijn standpunt omhelsd en het nog verder ontwikkeld: onder andere in Frankrijk, Duruy en Fustel de Coulanges; in Engeland, John G. Sheppart; in Duitschland, Mommsen. Het licht, door hem ontstoken over de geschiedenis der Romeinen, heeft die geschiedenis als 't ware doen herleven en thans weet men eerst recht hoeveel alle rassen van Europa, Germanen zoowel als Latijnen, Anglo-Saxiers zoowel als Italianen aan de beschavers van het Westen te danken hebben.

Onwillekeurig dringt zich dit voor de geschiedkundige wetenschappen zoo belangrijke feit aan ons op bij het inzien van den prachtigen Maleischen Atlas, die met de ondersteuning van het gouvernement, door de heeren Versteeg en Kolff thans wordt uitgegeven. Op het gebied der aardrijkskunde is deze uitgave ontegenzeggelijk een der oorspronkelijkste producten welke ooit van de pers zijn verschenen. Zij is bestemd bij de Europeesche geographen niet weinig bewondering te wekken. Tot dus ver toch werd, uit den aard der zaak, de wereld steeds aanschouwelijk voorgesteld van een bloot Westersch standpunt. Van uit de een of andere plaats uit Europa of Amerika trachtte men den blik te leiden over bergen en dalen, langs stroomen, over meeren en zeëen, tot de verst afgelegen deelen der aarde. Wij staarden naar onze tegenvoeters, zonder dat het bij ons opkwam dat onze tegenvoeters ook wel eens behoefte konden hebben, van hun standpunt, naar ons te gluren.

Aan die onvermijdelijke methode van geographische voorstellingen was het te wijten dat onze hulpmiddelen voor het onderwijs der aardrijkskunde bij alle Oostersche volken moesten falen. Van den Oosterling werd gevergd hetgeen den Westerling reeds zoo moeielijk valt, namelijk zich te verplaatsen op een zeer verwijderd punt, om van daar uit zijn eigen land te leeren kennen, en het gevolg was dat, wel verre van hem te helpen om zich rekenschap te geven van de betrekkelijk ligging van landen en het verblijf van vreemde volken, men slechts zijn brein verwarde en zijn natuurlijken aanleg in een onmogelijke te volgen richting bedwong. Niets is moeielijker dan zich zelf weg te denken. Hoe eenvoudiger individu, des te grooter het bewustzijn dat hij het middenpunt der aarde is. Dit bewustzijn moge op zedekundig gebied tot belachelijke ijdelheid voeren, het is met betrekking

tot de natuur, tot de omgeving van den mensch, volkomen rationeel. De mensch moet zich, bij elke feitelijke aanschouwing, wel als een centrum beschouwen; hij kan niets begrijpen indien het zich niet in zijn geest heeft afgedrukt; hij blijft tegenover de natuur de spiegel waarin hij zich zelf en zijn omgeving erkent.

Wil men dus de aardrijkskunde ten behoeve van den Oosterling bevorderen, dan is het noodig hem de gelegenheid te geven de aarde van zijn standpunt te leeren beschouwen. Hij moet kunnen uitgaan van zijn geboortegrond; vervolgens zijn gezichtskring uitbreiden tot de omgevende landen, om eindelijk de geheele aarde te omhelzen. Zoo ergens dan is op aardrijkskundig gebied de analyseerende opbouwende methode te verkiezen boven de synthetische. 't Is dit denkbeeld, dat uitgewerkt en meesterlijk uitgewerkt is bij den Maleischen Atlas en dat hem zal maken tot de type van alle dergelijke uitgaven voor Oostersche volken. Misschien zal men wel doen de kaarten van de eilanden van den Indischen Archipel op vergrootte schaal ten dienste van het lager onderwijs afzonderlijk uit te geven; doch zooals de Atlas opgevat en uitgevoerd is strekt hij allezins tot bewijs, dat wij niet onvruchtbaar werkzaam zijn op het gebied der Oostersche beschaving en dat wij nog iets anders doen dan groote handelswinsten op de koffie te maken. De geographische wereld zal ons voor dezen Atlas nog meerdere hulde brengen dan voor de prachtige residentiekaarten van Java, om de eenvoudige reden, dat de kaarten van den Atlas, even keurig uitgevoerd als de pas genoemde, niet alleen bestemd zijn de overheerschers des te zekerder middelen tot overheersching te geven; maar vooral en uitsluitend dienen moeten om de overheerschten te doen deelen in de voordeelen en het genot der aardrijkskundige wetenschap.

v. S.

Een brief uit den Oost. Open brief aan een lid van de tweede kamer der Staten-Generaal, door H. B. van Daalen. 's Gravenhage, C. van Doorn en Zoon, hof-boekhandelaren. 1875.

Er zijn personen, die de moeielijkste en ingewikkeldste quaestien van ons modern Staatsrecht met een bewonderenswaardig gemak

oplossen. Onlangs lazen we, in het werkje van den heer de Rochemont „Loudon en Atsjin," een van die vertoogen over de goede en de kwade pers, welke schijnbaar alle aarzeling moeten wegnemen omtrent de beslissing te nemen ten aanzien van de vrijheid van drukpers in Nederlandsch Indie. Den schrijver is 't niet twijfelachtig hoe ten aanzien van het vraagstuk, waaromtrent onze beste staatslieden en rechtsgeleerden nog altoos weifelen, behoort gehandeld te worden. Het middel is dood eenvoudig. Men neme een flinken gollok en hakke den knoop door. Men splitse de voortbrengselen der drukpers in heilaanbrengende geneesmiddelen en in vergiftigde producten; men bevordere de circulatie der eersten, en vernietige de laatsten, of nog beter, men eere en loove de vervaardigers van deugdzaam gekeurde pers-voortbrengselen en men verdelge de als giftmengers gebrandmerkte onverlaten.

Inderdaad, een even afdoende, als eenvoudige behandeling. Toch blijft bij ons eenige bezorgdheid bestaan omtrent de doelmatigheid van dit summier zuiverings-proces. Al dadelijk verklaren we, hetgeen de lezers van dit tijdschrift niet zal verwonderen, dat wij volstrekt niet willen vergoelijken, nog minder verdedigen, den heftigen, uittartenden, krenkenden toon, die sommige organen der Indische pers meenen te moeten aanslaan om, zooals zij waarschijnlijk denken, kracht aan hun argumenten bij te zetten; doch, die in den regel geen ander effect heeft dan den argwaan en tegeningenomenheid van alle ernstige lieden op te wekken en de zaak, die men aldus wil verdedigen, op den duur meer afbreuk doet dan bevordert. Maar ook dan wanneer de pers zich niet weet te houden binnen de perken der betamelijkheid, is het steeds een open vraag of zij niet veeleer justiciabel is van den goeden smaak van het publiek dan van den ijzeren arm van het gezag. De taak, die schrijvers gelijk de heer de Rochemont het gouvernement wenschen op te dragen en die zij zich zoo eenvoudig voorstellen, is alles behalve gemakkelijk, en, wat meer zegt, het geldt hier niet een onderwerp dat nieuw is, waaromtrent nog geen ondervinding is opgedaan. De pers heeft een verleden van enkele eeuwen en in alle beschaafde landen een wetgeving doorworstelt zoo draconisch, zoo vernuftig en zoo verscheiden als men met mogelijkheid kan verlangen. Geeseling, radbraken, jaren lange marteling in donkere kerkerholen, willekeurige gevangennemingen en verbeurtverklaringen zijn op

onbehagelijke schotschrijvers toegepast tot in de vorige eeuw. Naar mate de zeden zachter werden, is men op andere middelen bedacht geworden om de uiting der gedachten door middel der drukpers te breidelen. De censuur, waardoor geschreven stukken, vóór het afdrukken, aan de goedkeuring der overheid werden onderworpen, is toen voorgekomen als het meest met de humaniteit overeenkomende, tevens het geschiktste middel om de denkbeelden, die men voor goed houdt niet te weeren en de verspreiding van booze begrippen te voorkomen. Alles even vruchteloos. De drukpers heeft de folterings-werktuigen stomp gemaakt zelfs voor de ergste soort van misdadigers, zij heeft de grendels der gevangenissen gesloten en zelfs aan alle verlichte regeeringen de overtuiging weten te geven, dat de censuur een der treurigste inrichtingen is die een beschaafd gouvernement er op kan nahouden.

Laat ons hierbij een oogenblik stilstaan, omdat, onder het zoeken naar een uitweg met de Indische pers, de afgetreden gouverneur-generaal ook het opperbestuur, doch vruchteloos moet voorgesteld hebben, de censuur op de Indische dagbladen toe te passen. De voorname reden, waarom men in landen waar de censuur bestond, daarvan is teruggekomen is dat op den duur de inrichting volstrekt niet aan het doel beantwoordde. 't Spreekt van zelf dat een gouvernement niet kan lezen alles wat aangeboden wordt voor de drukpers. Het belast dus daarmede bepaalde beambten. Van de ingeving van deze personen hangt het dus geheel af of een denkbeeld mag verkondigd worden in den vorm waarin het hun wordt voorgelegd. Zij schrappen naar welbehagen, bijvoorbeeld zekere zinsneden in een couranten-artikel, dat vervolgens verschijnt met witte tusschenregels. Juist een dergelijk artikel trekt bijzonder de aandacht en prikkelt de nieuwsgierigheid. De geschrapte zinsneden circuleeren weldra in schrift en een onbeduidend opstel wordt gedurende dagen en weken door het publiek verslonden, terwijl het onder andere omstandigheden, misschien niet eens der aandacht zou getrokken hebben. Na een dergelijk voorval, worden de censors tot grootere waakzaamheid aangespoord of door strengere vervangen. Geheele hoofdartikelen worden geschrapt, soms vertoogen onderdrukt, die in het belang der regeering der verschijning waardig zijn, met geen ander gevolg, dan dat het gouvernement het odieus aanzien krijgt de uiting van alle vrije gedachten te willen onderdrukken. De mannen der

pers zijn soms zeer elastiek. Bedreven schrijvers kunnen zich dikwijls in allerlei vormen verwringen. Zulke schrijvers bespeuren spoedig met welke soort van censors zij te doen hebben en leggen 't er op toe om hen in hun argeloosheid te verschalken. Met het onschuldigste gezicht leggen zij hun een opstel voor over een onderwerp dat met de staatkunde in de verste verte niets te maken heeft, maar vol fijne allusies op de gedragslijn der regeering is. Het wordt gedrukt met volledige toestemming van het gezag, dat daarin op de onaangenaamste wijze wordt gehekeld. En men wane niet dat het publiek zoodanige allusies niet zal begrijpen. Wanneer de grove uitdrukkingen zorgvuldig vermeden worden, leert het van lieverlede met halve woorden verstaan en, naarmate het meer gespeend wordt van gezouten letterproducten is het geringste korreltje voldoende om het tot opwinding te voeren.

Zij, die in Indie met den afgetreden gouverneur-generaal de censuur op de Indische drukpers verlangden, hadden blijkbaar slechts het oog op de ongelegenheid van het oogenblik, die hen een gedeelte van die pers veroorzaakte; maar doorgrondden geenszins de oneindig grootere ongelegenheden waarin de regeering weldra zich zou hebben verwikkeld door de invoering der censuur. Het schiften der pers in goede en kwade en het vervolgen of verdelgen der laatste, volgens het procédé de Rochemont, heeft ook zijne gebreken, die men niet mag voorbij zien. Werd het stelselmatig toegepast, men zou er de zonderlingste uitspattingen van beleven. De opvatting van hetgeen goed of kwaad is, hangt geheel af van het staatkundig inzicht van de personen, die tijdelijk met het gezag zijn bekleed. Het zou, b. v. in Indie geen zeldzaamheid wezen, dat de eene resident een dagbladschrijver als booze opruier zou vervolgen voor het verspreiden van denkbeelden, welke een ander resident beschouwt als juist te behooren tot de goede begrippen, die in Indie behooren verspreid te worden. Ja, men mag als zeker stellen, dat zoo de heer Loudon het boekje van zijn lofredenaar beschouwt als een voortreffelijk product der goede pers, de heer Nieuwenhuizen en anderen, indien zij toevallig het gezag in handen hadden, reden genoeg zouden hebben om het, omgekeerd, te achterhalen als een schandelijk artikel van letterkundige contrabande.

Het zoo eenvoudig middel door den heer de Rochemont aangeraden om de regeering te bevrijden van een lastige, hekelende

drukpers is in zijne gevolgen alles behalve eenvoudig. Consequent door alle partijen beurtelings toegepast, is het 't zekerste middel om de goede met de kwade pers te vernietigen, alle zelfstandige, vrije meeningen, hoe bescheiden ook geuit, te onderdrukken, om niets meer te laten bestaan dan de schrijverijen van huurlingen, die gestadig alle daden van het gezag bewierooken en eindelijk juist daardoor de regeering bij het publiek in discrediet brengen. Neen, niemand, die de werking der pers gadeslaat, zal beweren dat het verspreiden van logen en bedrog door de dagbladen geen nadeel berokkent; maar de voorstanders eener vrije drukpers beweeren dat de regeeringen onmachtig zijn om dat kwaad te keeren; dat in de pers zelve het tegenwicht gevonden wordt voor hare uitspattingen en dat men, evenals bij zoo vele middelen welke in een beschaafde maatschappij den burger ten dienste staan zoowel om ze te misbruiken als om ze gebruiken, zich het verkeerde gebruik der pers moet getroosten ter wille van het groote nut 't welk de aanwending der publiciteit tot het verspreiden van goede denkbeelden en meeningen aan de maatschappij bewijst.

Had de gouverneur-generaal Loudon gehandeld volgens deze beginselen, in stede van die, welke in het werkje van den heer de Rochemont worden verkondigd, hij zou zich menige bittere teleurstelling gespaard hebben en ons op dit oogenblik niet belemmeren in de beoordeeling van het vluchtschrift, waarvan we den titel hierboven afschreven en dat gesteld werd achter de tralie's eener gevangenis alvorens den weg naar Nederland te vinden. Toen de tegenwoordige redacteur van de Java-bode zijn taak aanvaardde, meenden wij op grond zijner antecedenten gunstige verwachtingen voor de pers in Indie van hem te mogen koesteren. Wij kunnen thans niet nagaan in hoeverre hij die verwachtingen heeft teleurgesteld. Wanneer iemand voor zijn feilen zóó hard moet boeten en zóó meedoogenloos gekerkerd blijft, zou het de onedelmoedigheid zelve wezen hem nog hard te vallen door onverbiddelijke kritiek en bestrijding. Vóór alles moet de wensch er uit, dat de regeering zoo spoedig mogelijk den heer van Daalen uit de gevangenis doe ontslaan en hem zijne vrijheid van beweging terug geve.

Toch willen we de brochure van den heer van Daalen niet onbesproken laten. Wat den vorm betreft, heeft zij een bepaald archaïsch karakter. Zij herinnert aan de Indische brieven uit

vroegere tijden, geschreven voor lezers, die totaal onbekend waren met Indische toestanden, gebruiken en misbruiken. Al dadelijk valt 't in 't oog, dat de heer van Daalen ons hier te lande voor al zeer dom omtrent Indie en zich zelf voor bijzonder scherpzinnig en alwetend houdt. Wat minder suffisance zou den schrijver niet schaden, waarschijnlijk zijn blik verder doen dringen dan tot de onmiddellijke struikelblokken, die hij op zijn weg ontmoet en hem niet zoo ligtvaardig doen heenspringen over de gewichtigste vraagstukken van bestuur en regeering. Voorzeker, indien studie en nadenken zijn vluchtige pen beheerschten, zou hij zich zorgvuldig gehoed hebben in zijn brochure op den voorgrond te plaatsen het kluchtig voorstel om het Indische rijk in vieren te splitsen en daarvan vier afzonderlijke gouvernementen te maken in rechtstreeksche verbinding met het Nederlandsche opperbestuur, een voorstel dat ons in allen ernst wordt aanbevolen als een panacée tegen mogelijke dwalingen van landvoogden.

Sinds jaren zien wij Indische publicisten, de een voor de ande ander. na, jacht op effekt maken, streven naar excentriciteit, het voorbeeld volgen van den man, die op den publieken weg een pistool afschiet om de aandacht op zich te vestigen. Het vierendeelen van het Indische rijk is waarschijnlijk aan die zucht te danken. Het is de knal van den voetzoeker, die, ouder gewoonte, aan een Indisch persproduct niet mag ontbreken. Meer behoeft er niet van gezegd te worden; want, dat de schrijver zich zelf verbeeldt, dat men zijn voorstel ooit ernstig zal opnemen, zou alleen getuigen van een weêrgalooze naïveteit en van een volslagen onbekendheid met de richting waarin zich de hervormingen op Indisch gebied bewegen.

Van een anderen kant, baart de brochure niets dan teleurstelling waar het geldt de aanwijzing van hervormingen, welke men misschien wel geneigd zou wezen in te voeren. De gouvernements-koffiekultuur, waarbij nog zoo vele practische verbeteringen zijn aan te brengen, raadt hij aan maar stilletjes te laten rusten; er zou alleen beter behooren gewaakt te worden tegen het vervreemden van gouvernements-koffie om het bewijs te leveren dat de productie niet stationnair, niet achteruitgaande is. Zelfs wordt het loon van 14 gulden per picol, bij de hooge marktprijzen, voor vele planters ruim genoemd! Van afschaffing der heerediensten (ook niet van conversie?), zegt de heer van

Daalen, kan redelijkerwijze geen sprake zijn; wel van afschaffing der misbruiken, alsof de misbruiken hier niet inhaerent zijn aan het zoogenaamde geoorloofde gebruik. Van het bevorderen der conversie van communaal in individueel bezit mag ook al geen sprake zijn; zelfs mag den Javaan, individueel grondeigenaar, de vrijheid niet bekomen om, overeenkomstig het Nederlandsch recht, naar goedvinden over zijn eigendom te beschikken. Er wordt te veel voor het inlandsch onderwijs gedaan!!!

En zoo gaat de schrijver voort over alles een woord daarheen te werpen, zonder met argumenten aan te toonen dat zijne uitspraken gegrond zijn. 't Is alsof hij zich verbeeldt, dat wanneer hij slechts iets beaamt of afkeurt, het gezag van een Indisch publicist zoo veel gewicht in de schaal legt dat niet alleen de groote menigte in Nederland; maar zelfs het lid der Staten-Generaal tot wien hij zich wendt, hem maar blindelings moet gelooven. De zelfbegoocheling gaat in dit opzicht zoover dat hij zich niet bepaalt uit de hoogte Nederland de les te lezen over Indie. Het moet tevens zijne wijsheid vernemen over de vraagstukken welke het in eigen boezem verdeelen en die het niet schijnt voldoende te kunnen oplossen zonder de tusschenkomst van een landgenoot, thans te Batavia verblijf houdende na eene, wel is waar eervolle loopbaan; doch die niet het minste te maken had met ons publiek leven, vóór de schrijver naar Indie vertrok om er een courant te gaan schrijven.

Wij meenen den heer van Daalen zelf een dienst te bewijzen door hem de lichtzinnigheid van zijn brochure onder 't oog te brengen. De blakende ijverzucht die hij vertoont voor de algemeene belangen kan beter, nuttiger aangewend worden, en hij zelf zou meer voldoening van zijn streven smaken dan hij tot dusverre ondervond, indien hij zich beter rekenschap gaf van hetgeen een Indisch publicist vermag. Zoo zien wij hem liever zich bewegen op het terrein der practische waarneming, waarvan in deze brochure ook sporen te vinden zijn en die ons veroorloven te zeggen: *there is something in it.* Men leze slechts blz. 36—43, met eenige korte uittreksels waarvan wij onze kritiek besluiten:

„Men weet niet waarover zich het meest te verwonderen: over de exorbitante uitgaven voor sommige takken van dienst, uitgaven waarvan het verkregen nut in de verste verte niet evenredig is; over nuttelooze uitgaven en geldverspilling of over

de verwaarloozing van zoovele groote volksbelangen die dringend voorziening eischen.

„Instede van honderden leegloopers onder de ambtenaren, honderden die 's lands gelden trekken en sinécures bekleeden duchtig aan het werk te zetten, de bureaux en de takken van dienst te zuiveren van nietsdoeners en onwetenden, blijft alles bij het oude, en gaat men voort op kolossale schaal allerlei personeel uit te breiden en nieuw personeel te creëeren. 't Heeft er in de laatste jaren veel van gehad, alsof men een kolonisatie door ambtenaren op het oog had.

„De goede, degelijke ambtenaren zullen mij allen toevallen wanneer ik zeg, dat er (op de bureaux vooral) veel geluierd wordt; een zegen zou het zijn, wanneer het personeel der departementen tot op de helft werd teruggebracht en de overblijvenden zoo noodig eenige verhooging van tractement genoten.

„Het moest dan ook verboden zijn, dat ambtenaren zich met allerlei zaken bezig houden om geld te verdienen. De een geeft pianoles; de andere teekenles; een derde houdt een wagenverhuurderij; een vierde verhuurt dos-à-dos; een vijfde is lithograaf; een zesde is vetweider, houdt koeien en is melkboer; een zevende is stille pandhouder en geldschieter tegen 24—48 procent 's jaars; een achtste houdt een slachterij op den naam van zijn vrouw; een negende is landhuurder; een tiende handelt in artesisch bronwater; een elfde is administrateur en gemachtigde. Maar waar ga ik heen? Er zou geen einde aan komen indien ik voortging. Gelukkig dat er bij dat alles nog een lichtpunt is: de goede, fatsoenlijke ambtenaren die veel werken.....

„.....In de kamer wordt nog al eens een woordje gezegd over het departement van burgerlijke openbare werken. Niet ten onrechte. De werken van den waterstaat zijn ondoorgrondelijk. Voor velen echter niet geheel zoo.

„Ik heb documenten in mijn bezit, die wanorderlijke dingen mij te lezen geven. Over bruggen, die als geheel nieuw werden opgegeven en toch niet geheel nieuw waren. Over fundamenten die jammerlijk ineenzakten, omdat van het bestek — dat officieel heette gevolgd te worden, en waarvoor de gelden dan ook behoorlijk werden verstrekt — was afgeweken. Over gouvernementswoningen, waarvan één (ik doe maar een greep) naar het heette omvergehaald en geheel nieuw opgebouwd moest worden waarvoor werd aangevraagd en toegestaan, maar die toevallig

door een werkbaas in zijn onnoozelheid werd gerepareerd voor *f* 500. Over dijken en dammen, over kettingkwartieren en kaaimuren (of er ook particuliere woningen zijn, te Batavia b. v., waarin kaaimuur-materialen zitten, vraagt gij?) over gouvernements-gebouwen en waterleidingen, en zoo vele zaken meer. Maar 't is een droevig werk, het lezen van die documenten; een gevoel van weeheid kan ik ten minste nooit overmeesteren wanneer van tijd tot tijd, b. v. als ik een benoeming in de Javasche Courant lees, ik ze weêr eens ter hand neem, een gevoel van weerzin over de wijze waarop het gouvernement door zoovelen zijner ambtenaren behandeld en gediend wordt. Er zijn competente beoordeelaars (den heer de Bruyn, directeur, beschouw ik b. v. als zoodanig; ik beschouw hem daarenboven als een braaf, eerlijk rechtschapen en werkzaam ambtenaar), die beweren, dat de helft van de gelden die voor openbare werken op de begrooting worden uitgetrokken beter kon worden gebruikt, en haar ware bestemming wel eens misloopt....

„.... Moest ik mijn oordeel over de gouvernements-ambtenaren in Indië uitspreken, ik zou zeggen dat het korps tal van eerbiedwaardige, verlichte, hoogst bekwame, eerlijke mannen telt, die naar plichtsbetrachting streven in den ruimsten en schoonsten zin van 't woord; die een sieraad zijn van hun stand, een hechte steun voor de regeering en nuttige leden van de Indische maatschappij; mannen op wie Nederland trotsch mag wezen en aan wie moederland en kolonie dankbaarheid verschuldigd zijn.

„Maar er zijn ook vele ambtenaren, van wie ik niet zooveel goeds kan zeggen.

„Er zijn er ook, die ik liever geheel onbesproken laat.

„Wat in Indië zoowel op de belangen van dat land en van het Rijk in Europa, als op de geheele maatschappij noodlottig terug werken, zijn de vrij algemeene zucht om geld te verdienen en het sauve qui peut nadat het geld binnen is. Let wel, ik spreek niet van den handel; die komt hier, zooals van zelf spreekt en overal het geval is, met het but avoué om fortuin te maken, terwijl daarentegen de ambtenaar naar Indie gaat om, naar plicht en geweten, trouw en eerlijk zijn land en zijn Koning te dienen, en na eervol die taak te hebben volbracht, met een flink pensioen zich terug te trekken.

„Er heerscht hier over 't algemeen (gij begrijpt dat er schoone

uitzonderingen zijn) zulk een groot gemis aan ethik en waren godsdienstzin, dat het als 't ware plicht is elkander te bewaken en te behoeden.

„Geld speelt overal een groote rol; maar hier in Indie is die rol buitengewoon groot. Geld in alle vormen. In den vorm van paarden, rijtuigen, meubilair, juweelen, enz.

„Alles nagenoeg wordt hier getaxeerd.

„Een gunstig visum repertum is op sommige plaatsen 100, op andere 25 gulden waard.

„Een geneeskundig certificaat voor een ambtenaar:

a. als meneer ziek is, 25 gulden.

b. als mevrouw ziek is of een kind, en een certificaat wordt niettemin aan meneer gegeven, 100 gulden.

„Een nachtelijk speelhuis, een houtcontract, een titel van majoor-Chinees, enz. enz. enz. alles, alles heeft een nagenoeg vasten prijs.

„Trad ik in bijzonderheden, de wonderlijkste prijscourant zou er nog niets bij zijn. Ik ben echter overtuigd dat gij er geen vermaak in vinden zoudt, want de zaak is treurig.

„Inderdaad, waarde vriend, zeer treurig.

„Maar dan letten wij toch ook weer op het goede, het eerlijke, het werkzame en het edele dat zoovele ambtenaren hier beziélt en onderscheidt, en verheugen er ons in dat dit alles als tegenwicht kan dienen.

„Onze plicht is het echter het onkruid te vernietigen waar het zich voordoet.

„Laat ons dat niet vergeten! Vooral niet wanneer het in den Vaderlandschen hof zoo welig tiert."

* * *

Schetsen uit Java. Door H. Meister. In 't Nederlandsch vertaald door A. W. Stellwagen. Deventer, W. Hulscher G. Jzn. 1875, in 8°.

In de mei-aflevering van dit tijdschrift spraken wij bij de aankondiging van H. Meister's geschriftjen den wensch uit, dat hij de voldoening moge smaken, dat een uitgever zijne „Bilder aus Java" in een Nederlandsch kleed doe steken, om ze onder de oogen van 't zoogenaamde groote publiek, in school en huisge-

zin te kunnen brengen. Wij deden het deels in de overtuiging dat men daarin een goed volksboek over ons Indische rijk zou vinden, deels met 't oog op 't gebrek, dat er tot dusverre aan gelijksoortige populaire geschriften in ons vaderland bestaat. Spoediger dan ik kon of mocht verwachten is aan onzen wensch voldaan.

De uitgever W. Hulscher G. Jzn., te Deventer, heeft in den leeraar aan de hoogere burgerschool te Zierikzee, den heer A. W. Stellwagen, den man gevonden, die de moeilijke taak van vertaler op zich wilde nemen. En gelukkiger keuze kon hij niet gedaan hebben. De „Anspruchsloze Schilderungen" — gelijk Petermann in zijne Mittheillungen Meister's „Bilder aus Java" noemt — zijn getrouw weêrgegeven.

Zegt de heer Stellwagen in zijne bescheidenheid dat hij getracht heeft in ietwat vrije overzetting een leesbaar boekje zijne waarde niet te ontnemen, wij gelooven dat ieder onpartijdige, die van de geleverde vertaling kennis genomen heeft, daaraan rechtmatigen lof zal toezwaaien. Zij is helder en vloeiend; nu en dan zouden wij ze zelfs boven het oorspronkelijke verkiezen: men leze — om slechts een enkel voorbeeld te noemen — de bladzijden gewijd aan de beschrijving van een tijgergevecht, van een bergtocht, van een krater of wel die met 't opschrift: Rogodjampie. Bovendien heeft zij deze verdienste dat daarin ook in een tal van aanteekeningen veranderd of bijgewerkt is wat door Meister niet alleszins juist is meegedeeld of eenige nadere toelichting vorderde.

Na 'tgeen wij over de waarde van 't oorspronkelijk werk reeds gezegd hebben, voegen wij hier niets meer bij. Den geachten vertaler zij alleen nog voor zijne poging „om Nederlandsch Indië in Nederland meer bekend te maken en dus meer te doen waardeeren" eene hartelijke welkomsgroet aangeboden, terwijl wij hopen dat 't hem gegeven moge worden ook eens met de vruchten zijner eigene studien op te treden, waartoe hem, blijkens 't tot dusver reeds door hem geleverde, evenmin de bevoegdheid als 't talent kan worden ontzegd.

Den Haag, 13 juli 1875. Dr. Th. Ch. L. WIJNMALEN.

VARIA.

De verslagen aan de algemeene vergaderingen van stemgerechtigde deelhebbers van de Javasche Bank en van de Nederlandsch-Indische Handelsbank getuigen van een gezonden toestand van die inrichtingen. De wijziging der art. 15 en 16 van het octrooi en reglement van de Javasche Bank, waarvan wij vroeger melding hebben gemaakt (zie de april-aflevering 1874, blz. 333) is thans door de regeering bekrachtigd en de Bank gemachtigd om, tegen twee vijfden munt en materiaal, papier uit te geven. Het nut van die wijziging voor den handel was reeds vóór de bekrachtiging gebleken. De Bank had in het verloopen boekjaar het hoofd te bieden aan sterk vermeerderde credietaanvragen en zou verplicht zijn geweest het cijfer van het disconto aanzienlijk te verhoogen, indien de regeering niet, in afwachting van een definitieve beslissing, haar tijdelijk had toegestaan om de oude verhouding tusschen munt en papier met vijf millioen papier te verhoogen. Dank zij dezen ter juister tijd genomen maatregel, heeft zij het disconto niet behoeven te verhoogen tot het noodpeil van 10 of 12 pCt., gelijk in 1866, en is zij kunnen voortgaan den handel te gerieven met een voor Indië betrekkelijk matig disconto van 8 pCt. maximum.

Hoezeer hieruit blijkt dat de verhouding tusschen de regeering en het bestuur der Javasche Bank van een entente cordiale getuigt, toch bestaat er tusschen beide een geschil naar aanleiding van de valsche venduacceptatien door den vendumeester van Djocdjokarta, von Rantzow uitgegeven en waarvoor die ambtenaar reeds strafrechterlijk is veroordeeld. De vraag is gerezen wie, de

Bank, die deze acceptatien verplicht was te disconteeren, of het gouvernement, dat overigens alle venduschulden waarborgt en van de vendukantoren landsinrichtingen heeft gemaakt, de door von Rantzow's knoeierijen berokkende schade behoort te dragen. De regeering beweert tot dus verre de Bank; de Javasche Bank stelt de regeering verantwoordelijk. Het Hoog-Gerechtshof van Nederlandsch-Indie heeft reeds twee arresten in deze zaak geveld. Bij het laatste schijnt het Hof de Bank in het gelijk te stellen; de zaak zal nogmaals worden bepleit en het verslag van den directeur uit de overtuiging dat de regeering zal verplicht worden al de venduacceptatien van Djocdjokarta uit te betalen.

Het verslag van de Nederlandsch-Indische Handelsbank is zeer opbeurend. Schier geen enkele teleurstelling was haar deel en nog nimmer heeft een boekjaar voor haar zulke gunstige resultaten opgeleverd. Hare rente- en commissierekening, die bijna uitsluitend dezen voordeeligen uitslag heeft teweeggebracht, nam zoowel op Java als hier te lande een ruimer vlucht.

De afschaffing der differentiëele rechten met 1 januari 1874 bij den uitvoer van Indië is niet zonder invloed gebleven op de bestemming der hoofdproducten, die in veel minder mate dan vroeger hun weg naar Nederland zochten. Dit is vooral het geval met den suikeroogst, die op ruimer schaal naar Engeland en Amerika, tevens naar de havens der Middellandsche zee werd uitgevoerd. Voor een bankinstelling echter, die uit den aard der zaak cosmopoliet behoort te zijn, kan evenzeer de uitvoer naar den vreemde vruchten afwerpen en verscheiden malen werd de bemiddeling der Nederlandsch-Indische Handelsbank ook reeds hierbij voor het verleenen van krediet ingeroepen.

Naast de zoogenaamde stapelartikelen heeft zich echter van lieverlede een steeds levendiger en naar het schijnt vruchtbare handel in bij-artikelen voor Europeesch en inlandsch verbruik in den Indischen Archipel gevestigd, waarin de Bank voordurend als voorschotgeefster optreedt. Zóó werden, om slechts een artikel te noemen, duizenden en duizenden kisten petroleum zoowel direct als indirect van Amerika aangevoerd, en heeft deze lichtstof, door haren lagen prijs een zeer geliefkoosd verbruiks-artikel voor den inlander geworden, het product van den klapperboom geheel in de schaduw gesteld.

De hoofdagent der Bank op Java heeft meerdere vrijheid verhregen om, op matige schaal en met voldoende waarborgen,

nieuwe relatien met reeds bestaande of aangevangen landelijke ondernemingen aan te knoopen. De oorzaak dezer meerdere vrijgevigheid ligt voor een deel in het volkomen succes der ten vorige jare uitgeschreven en thans zoo goed als geplaatste obligatie-leening van drie millioen gulden. De daardoor verkregen geldmiddelen zijn wel is waar, evenmin als de steeds aangroeiende deposito's op langen termijn, voor immobilisatie geschikt of bestemd, maar het maatschappelijk kapitaal wordt daardoor meer vrij gemaakt van den dagelijkschen omzet en kan voor een deel aan minder snel terugvloeiende beleggingen worden toevertrouwd. Het sluiten van één of meerjarige consignatie-contracten wordt daardoor in de hand gewerkt; terwijl de vestiging van een wettelijk verband op de ondernemingen zelve, door de erfpacht in het leven geroepen, een zekerheid verschaft die de geldschieter vroeger niet in gelijke mate bezat. De gelduitzettingen op dat terrein belooven dan ook een voortdurenden toevloed van consignatie, waardoor tevens de handel van Nederland zal worden gebaat.

De mededeelingen door de besturen der beide Banken gegeven bewijzen dat, naar mate de toestanden in Indie vrijer worden, het particulier initiatief en dat van vereenigde kapitalen veel beter, dan het gouvernement dit kan met alle mogelijke dwangmiddelen, het hoofd biedt aan veelzijdige ontwikkeling en de noodige hulp weet te verleenen zoowel aan nieuwe als aan oude bronnen van vertier en bedrijvigheid. Hierin ligt een aanmoediging om op den ingeslagen weg van vrijmaking onwankelbaar voort te gaan. 't Is waar politieke pessimisten willen ons dit geheel anders doen gelooven; maar, daar waar autoriteiten op het gebied van geldomzetting, handel en nijverheid de taal van nuchtere feiten en cijfers laten spreken, moet de politieke tinnegieterij in hare eigen nevelachtige ontboezemingen wegzinken. Laat ons echter niet vergeten, dat, zoo de omstandigheden gunstiger zijn voor de twee groote Nederlandsch-Indische bankinrichtingen, hare besturen, door hun beleid, kunde en behoedzaamheid, van die omstandigheden de beste partij weten te trekken zoowel voor het algemeen als voor hunne aandeelhouders.

M.

In een brief uit de binnenlanden van Java lezen wij het volgende met betrekking tot de conversie van communaal in individueel bezit:

„ . . . . De terugroeping van Levisohn was geen bepaalde politieke fout; maar strekte om een einde te maken aan verdere h u m b u g. De conversie heeft haar beslag gekregen; maar wij verkeeren nu in eene scheeve positie; want de eene dessa heeft communaal bezit behouden, terwijl in de andere het individueel bezit is ingevoerd. Ik ben een groot voorstander van het individueel bezit, en van de invoering van de conversie zullen de meest heilrijke vruchten in de toekomst het gevolg zijn. Doch men is daarmede wat ondoordacht te werk gegaan; men heeft de bevolking te weinig voorbereid. In de plaats mijner inwoning zijn de sawas ook in individueel bezit verdeeld; maar de meeste eigenaren begrijpen niet goed wat dat te beteekenen heeft, en geen hunner kent nog de rechten welke daaruit voortvloeien.

„ Waarom moest een hoofdambtenaar daarmede belast worden? Immers dat was op zich zelf reeds genoeg om den maatregel verdacht te maken. Die hoofdambtenaar kon dan ook niets uitvoeren zonder medewerking van den resident en den assistent-resident; en zij die den hoofdambtenaar lekker hebben willen maken, hebben pressie op de bevolking uitgeoefend, en zoo is hier en daar de conversie tot stand gekomen. Daar waar de gewestelijke ambtenaren, om wat reden ook, geen pressie hebben willen uitoefenen, heeft de conversie schipbreuk geleden, en heeft Levisohn f i a s c o gemaakt. Waarom niet den natuurlijken weg ingeslagen, dat is vooraf de inlandsche hoofden bekend gemaakt met het voornemen, en hen goed op de hoogte gebracht van het nut van den maatregel, en daarna h u n opgedragen, de bevolking door de mindere hoofden te doen inlichten en aan het verstand te brengen, dat het hun eigen voordeel geldt? Dan zou de geheele bevolking van Java uit o v e r t u i g i n g tot de conversie zijn toegetreden.

„ Thans mist de anders zoo goede maatregel voor een groot gedeelte zijn doel. De inlander ziet er voor alsnog niets anders in dan eene poging van het gouvernement om zijne belasting te verhoogen. . . . . ."

Het is niet zonder belang te doen uitkomen, dat het een bepaald streven bij de regeering is om zooveel mogelijk de rechten der inlanders op hunne gronden te brengen onder de hoede van de, voor Europeesche bestuurders en rechterlijke ambtenaren begrijpelijke, burgerlijke wetgeving voor Europeanen en daarmede gelijkgestelden. Het is hoofdzakelijk met dat doel dat, bij Koninklijk besluit van 3 december 1873, art. 2 van het Koninklijk besluit van 20 juli 1870, is ingetrokken, waarbij werd bevolen een codificatie van de grondrechten der inlandsche bevolking volgens hare godsdienstige wetten, instellingen en gebruiken.

In dien geest was de Indische regeering reeds werkzaam, vóór de Koninklijke sanctie werd verkregen op de intrekking van evengemeld art. 2. Immers zij verwierp een haar gedaan voorstel om een soort van codificatie te doen vervaardigen van inlandsch recht, de petata orang toewah, ter Sumatra's Westkust, en daaraan in zekere mate hare goedkeuring te hechten.

Behalve dat, in haar oog, de inwilliging van dat voorstel in strijd zou zijn geweest met de letter en den geest van art. 75 van het regeeringsreglement, waarbij ten aanzien van burgerlijk en handelsrecht in Nederlandsch-Indie het Europeesch recht, zooveel mogelijk overeenkomende met de in Nederland bestaande wetten, als standaard of maatstaf van recht is vastgesteld, niet slechts voor den Europeaan, maar evenzeer voor de inheemsche bevolking, — wogen bij haar nog de volgende bedenkingen:

In de eerste plaats scheen het niet voorzichtig een verzameling der inlandsche volksinstellingen en gebruiken te doen vervaardigen op last der regeering, omdat alsdan onvermijdelijk aan die verzameling zekere kracht zou worden toegekend, ondanks het ontbreken der vereischte waarborgen dat de volksinstellingen en gebruiken daarin juist zijn opgevat en wedergegeven.

Ten andere werd het niet aanbevelenswaardig geacht, thans aan de oude volksinstellingen eenige vastheid te geven. Ontstaan in een lang verleden tijdperk, zijn zij gegrond op verouderde toestanden, terwijl het aanwezen zoo van het algemeen bestuur als van een aantal niet tot de oorspronkelijke bevolking behoorende personen door den loop des tijds groote veranderingen heeft gebracht en ook moeten brengen in de oude adat, en bovendien in andere opzichten de bevolking reeds doordrongen is van

het nadeelige van sommige instellingen, bij voorbeeld het erfrecht, en naar verbeteringen verlangt.

Eene codificatie der oude instellingen zou hierop minder gunstig werken en elken vooruitgang in de maatschappelijke toestanden zeer belemmeren.

De regeering zou, voor dit door haar ingenomen standpunt met betrekking tot de godsdienstige instellingen en gebruiken der inlanders, zich kunnen beroepen op het gezag van Henry Summer Maine, die, in zijn bekend werk: Village Communities in the East and West, aantoont hoe in Britsch Indie, onder den invloed der ambtenaren van de Oost-Indische Compagnie, de inheemsche adat eene „rigiditeit" zooals hij 't uitdrukt, verkreeg die zij te voren in de praktijk niet had. Zijn meening, gegrond op een diepe studie van de aloude instellingen van Hindostan, is dat de Oostersche maatschappij, evenmin als de Westersche, onveranderlijk en onbeweeglijk door alle eeuwen heen dezelfde blijft en is gebleven, en dat zij, evenzeer als de Westersche, gehoorzaamt aan de wetten van ontwikkeling en vooruitgang. „Toen" verhaalt hij, blz. 45, „de rechters van de Sudderhoven, bestaande uit oude Compagniesdienaren, voor den eersten maal de inlandsche wetten zouden toepassen, dachten zij het rijk der droomen binnen te gaan, zoo vreemd en zonderling waren de wettelijke beginselen, volgens welke zij recht hadden te spreken. Doch van lieverlede raakten zij daaraan zóó gewoon dat zij aan de oude gebruiken meer geloof hechtten dan de inlanders zelve. Onder de oudere vonnissen door die hoven geslagen in de technische taal der Engelsche Chancery pleidooien, zijn er, die de priesters van een bijzonderen tempel verbieden, een concurreerende secte te beleedigen door het aangezicht van hun goden rood, in stede van geel, te verwen, en die instemmen met de klachten van andere priesters, dat zij in hun bezittingen en goeden naam werden benadeeld omdat hun buren op een gegeven oogenblik van hun eerediensten een klok deden luiden. Veel Braminisch ritueel en niet weinige leerstellingen werden het onderwerp van de gerechterlijke beslissingen der Sudderhoven. De ministerraad in Londen werd eens geroepen in laatste instantie te beslissen over de eischen van naijverige priesters, met betrekking tot het dragen van hun draagstoel in de lengte of dwarsgewijze; en men verhaalt dat, bij een andere gelegenheid, het recht om olifanten door de smalle en opgehoopte straten

van een der heiligste Indische steden te drijven, — 't welk werd beweerd te berusten bij eene zekere godsdienstige orde, die een bijzonder godenbeeld in haar bezit had — ernstig werd betwist op grond dat het beeld was verbrijzeld."

„Er bestaat weinig twijfel," zegt Maine verder, „dat tot op het tijdstip toen de inboorlingen door onderwijs in staat werden Westersche denkbeelden zelfstandig aan te nemen, de invloed der Engelschen de verstandelijke ontwikkeling van het ras veeleer vertraagd dan bevorderd heeft." De zenuwachtige vrees om iets aan de inheemsche gewoonten te veranderen, die weder volgens Maine, na den verschrikkelijken opstand van 1857, de overheerschers beving, was daarvan de oorzaak; doch de waarheid is, naar zijn zeer gemotiveerde meening, dat de inboorlingen van Indië niet zoodanig aan hunne gewoonten zijn gehecht om ze niet op te geven voor andere gebruiken, waarvan zij de voordeelen tastbaar inzien.

Volgens dit beginsel hebben de Engelschen, in de laatste jaren, met groot succes in Britsch Indië gehandeld. 't Is ook dit beginsel dat het gouvernement van Nederlandsch Indie met betrekking tot de godsdienstige wetten, instellingen en gebruiken terecht aankleeft. Wanneer dit met beleid en de noodige omzichtigheid in den Indischen Archipel algemeen wordt toegepast, zal men de inlandsche maatschappij grootere diensten bewijzen dan door voorvaderlijke gewoonten, — die vaak belemmeren en, zich buitendien door de kracht der omstandigheden zouden wijzigen, indien de maatschappij haar geheel vrij beloop had — tot wetten van Meden en Persen te verheffen.

Z. K.

Uit het jongste verslag over het vijftiende boekjaar (1874) der Nederlandsch-Indische levensverzekering- en lijfrente-maatschappij nemen wij het volgende over:

„Het is bekend, dat de goede werking eener levensverzekering-maatschappij afhangt van de tarieven waarop zij risico's aanvaardt, niet minder van de wijze waarop te werk wordt gegaan bij het vruchtbaar maken van hare kapitalen, verder van het aantal harer contribuanten en of deze al dan niet uit goede lijven bestaan. De tarieven zijn meer of minder voldoende, naar

mate de ingeweven levenskans beteren waarborg geeft tegen nadeelige overschrijding en naarmate grootere zekerheid bestaat dat op de kapitalen die zich door ingenomen contributiën vormen, steeds eene rente zal kunnen gewonnen worden, minstens gelijkstaande met die waarop gerekend is.

„Voor de sterfte zijn bij onze maatschappij verschillende tafels aangenomen, waarvan eene voor levensverzekering en eene voor lijfrente de voornaamste zijn. Voor rente is gerekend op 6 pCt. 's jaars.

„Het eerste en tweede vijfjarig tijdvak van ons bestaan toonde aan, dat de voor levensverzekering aangenomen sterfte ruim voldoende kon worden geacht; van die welke ten grondslag ligt der lijfrente-afdeeling mocht dit niet worden gezegd. Het derde vijfjarig tijdvak heeft gelegenheid gegeven om deze bevinding te staven. De voorgekomen sterfte voor de eerste der genoemde afdeelingen bleef verre beneden hetgeen te verwachten was; terwijl bij de tweede afdeeling het aantal gevallen van overlijden beneden de raming gebleven is. Door eene in 1872 en vorige jaren teruggehouden extra-reserve is tegen het voortduren van deze omstandigheid voldoende waarborg gesteld.

„Niettegenstaande in de afgeloopen vijf jaren tijden voorgekomen zijn, waarin voor veel hypothecair geld naar plaatsing werd gezocht, heeft onze maatschappij het voordeel gehad nimmer geld onbelegd in kas te hebben. Bij voortduring was alles rentegevend uitgezet onder waarborg van deugdelijke hypothecaire inschrijvingen. De gewonnen rente overtrof 6½ pCt. 's jaars en was dus ruim ½ pCt. meer dan strikt genomen noodig.

„De deelneming, reeds bij den aanvang van het derde vijfjarig tijdvak geheel voldoende geoordeeld om elke vrees voor onregelmatige afwijking van de sterftetafels, wat dit aangaat, ter zijde te mogen stellen, nam in dat tijdperk niet onbelangrijk toe. Het aantal contribuanten voor levensverzekering vermeerderde met 14 pCt., het verzekerd bedrag met 17 pCt; voor de lijfrente-afdeeling werd op gelijken voet bijgedragen als dit sedert het begin der werking van de maatschappij 't geval was; bij 't einde van het afgeloopen jaar werd daarvoor bovendien eene buitengewone storting van ruim ƒ 28,000 ingenomen.

„Schaden waren in de laatste vijf jaren volgens de sterftetafels en in verband tot het aantal verzekerden te verwachten door ongeveer 108 sterfgevallen tot een bedrag van omstreeks

f 829,000. Voorgekomen zijn 58 voor een kapitaal van *f* 445,000. Voor zooveel bewijs te leveren is, dat alle zorg werd aangewend om slechts op uitgezochte lijven risico's voor levensverzekering op te nemen, moge het verkregen resultaat daartoe strekken."

De Familie van den Resident.

Onder dezen titel heeft Melati van Java eene novelle bij den heer Gualth. Kolff te Leiden het licht doen zien, welker kritische bespreking in de volgende bladzijden wordt beproefd.

De eerste vraag waarop men een antwoord zal pogen te geven is deze: heeft Melati de door haar eerste litterarische proeve opgewekte gunstige verwachtingen aangaande haar talent als schrijfster door dit tweede werk overtroffen of niet? Mijn bepaalde meening is dat die vraag over het werk in zijn geheel genomen ontkennend moet beantwoord worden. Ziehier waarom: er is in het gansche verhaal geen spoor van eenheid. Onder eenheid in een letterkundig voortbrengsel verstaat men den duidelijk geopenbaarden wil van den schrijver om één figuur krachtig op den voorgrond te plaatsen en de andere figuren daaromheen te rangschikken, doch zoodanig dat allen te zamen ééne onafscheidelijke groep vormen, waaruit geen enkel lid zonder den indruk van het geheel te storen kan geheven worden. Daarom spreekt men van logischen samenhang in zulk een werk, een andere benaming voor éénheid. Vervolgens is de opzet van het gansche verhaal — een novelle is het zeer zeker niet, daarvoor is de teekening der onderdeelen veel te uitgebreid en wordt de ontwikkeling der hoofdpersonen niet maar in zeker kort tijdperk van hun leven, doch gedurende drie vierdedeel van hun bestaan gâgeslagen — niet gelukkig; als hoofdpersonen, die het meest onze aandacht moeten trekken, zijn bij afwisseling te veel gebezigd zoodanige karakters, die door karakterloosheid uitmunten. Schilder ons helden of schurken en wij zullen naar u luisteren; doch wacht u ons niets anders dan zwakken en lafaards te toonen, wij plegen bijna dagelijks met hun bijzijn te worden lastig

gevallen, wij zijn recht dankbaar in ontspanningslektuur onze gedachten bij edeler, meer genietbare althans flinker persoonlijkheden te zien bepaald. De schaduwzijde ligt niet enkel in de mindere sympathie die zulke personen opwekken — de schrijver kan, mits hij zijne kunst versta, voor de meest stuitende karakters sympathie afdwingen — maar in de weinige afwisseling die bij eene tentoonstelling van zwakke, weinig doortastende, schier altoos lijdzame menschen, ons geschonken wordt. Wij eischen wel niet een melodramatisch of spiritistisch gekleurd verhaal à la Ponson du Terrail en Arsène·Houssaye of een sensatie roman à la Mrs. Braddon, en Edmund Yates, doch wij verlangen iets meer dan een bijna alle verwikkeling dervende vertelling over eene kokette stiefmoeder, een door haar zedelijk mishandeld jongmeisje, een door haar tot armoede gevoerden echtgenoot.

Trouwens reeds daaruit kan blijken, hoe weinig welberaden de schrijfster deze keer met de keuze van een onderwerp is te werk gegaan. 't Was of haar, vóór zij zich over die keus met zichzelve had verstaan, de sprookjes van de gebroeders Grimm over de booze stiefmoeders door 't hoofd speelden. Eurèka, ik heb een onderwerp en 't zal eene booze stiefmoeder zijn, maar begreep de schrijfster niet dat om in zulk een verouderd onderwerp bezielende verjongingskracht te leggen, er meer ervaring, meer talent, meer vertrouwdheid met de huismiddeltjes der kunst werd vereischt, dan waarover zij op dit oogenblik nog te beschikken heeft? Verhaaltjes schrijven waarin zich zekere vaardigheid in de kunst van vertellen openbaart, waarin stijl en taal zonder uit te munten toch niet verwerpelijk zijn, sommige gedeelten zelfs voor ieder onpartijdig beoordeelaar het onmiskenbaar merk van schoonheid, talent en verbeelding dragen, daarmeê mag de auteur van „De Jonkvrouwe van Groenerode" op straffe van ontrouw te worden aan haar fier opgeheven kunstvaan, zich niet meer tevreden stellen. Van haar mogen wij, zonder nog een buitengemeen veeleischend rechter te zijn, verwachten een gestadigen, zij het dan ook langzamen vooruitgang op den moeitevollen weg die daar ten heerlijken kunsttempel geleidt. Van haar hadden wij dus in de „Familie van den Resident" verwacht eene novelle of roman — om 't even tot welke rubriek in de letterkunde haar werk behoord zou hebben — waarin duidelijke karakterteekening naast scherpe karakterontleding voorzat,

logische samenhang van de weinige hoofdfiguren met de enkele bijkomende personen ons trof en eenige natuurlijke verwikkeling in den aanvang tot latere geleidelijke ontwarring voerde; vooral mocht het de personen niet aan waarheid en handeling ontbreken en door het geheele werk moest ons de artistieke opvatting der dingen en hunne plastische voorstelling in 't oog vallen. De novelle — ik houd mij nu maar aan deze door de schrijfster gebezigde aanduiding van haar verhaal — in haar geheel voldoet niet aan die eischen, gelijk wij aanstonds zullen aantoonen, ook al leggen eenige harer onderdeelen een zeer welsprekend getuigenis van Melati's voortreffelijk talent als kunstenaresse af. Daarmeê bedoel ik geenszins een pleister te leggen op de wonden, die ik mogelijkerwijze der schrijfster zal slaan — il n'est si bon cheval qui ne bronche, en wie zich zou laten ontmoedigen door eene kritiek, zou daardoor alleen bewijzen niet met hart en ziel kunstenaar te zijn; ik wil alleen naar waarheid zonder aanzien des persoons in mijne oordeelvelling trachten en deze gebiedt evenzeer de aanduiding der misslagen als de vermelding der schoonheden. Melati van Java is na hare novelle De Familie van den Resident, zij het ook niet zoo spoedig als deze op haar roman de Jonkvrouwe van Groenerode volgde, verplicht weerwraak op hare critici te nemen door een roman of novelle te schrijven die haar „Familie van den Resident" in de schaduw stelt.

Aan boord van de naar Oost-Indië koers zettende Johanna Christiana bevinden zich als passagiers de jonge Etty Klovens, dochter van een gepensioneerd kolonel en de bij volmacht gehuwde mevrouw Dikbloed, gewezen handschoenen-jufvrouw in een Haagsch magazijn. De beide dames komen in gesprek met elkander.

— Heb ik u nooit eer ontmoet? vroeg Etty.

— Ik geloof 't haast wel. Juffrouw Klovens heet u immers?

— Ja.

— En is u papa geen gepensioneerd kolonel?

— Juist.

— Dan heb ik u wel eens in den winkel mijner zuster in de Spuistraat in den Haag gezien, waar u handschoenen kwam koopen.

— Dat is waar ook, dan is uw juffrouw Panters zeker.

Een trotsch lachje speelde om de dikke lippen van juffrouw

Panters, wier verder signalement naar de opgaven ons door de schrijfster aan de hand gedaan aldus gegeven kan worden:

„grove bouw,
dik puisterig vel,
haar van een onbestemde vaal blonde kleur,
schier geen wenkbrauwen of wimpers,
een zeer onvolmaakt stel tanden,
tusschen 35 en 40 jaar."

Dat bij zulk een signalement de kolom: Bijzondere of kenbare teekenen op haar pas gerust oningevuld kan blijven, valt licht te begrijpen.

Nu dan, terwijl een trotsch lachje om de „dikke en gespleten lippen" van de gesignaleerde speelt, — mij dunkt dat lachje zal lang niet voor zijn plezier gespeeld hebben — antwoordt zij, met zekere schuchterheid nogal, Juffrouw Panters was ik weleer, nu ben ik Mevrouw Dikbloed.

„O, zoo, en Etty trok aan de franjes van haar manteltje, een weinig vernederd dat de handschoenen-koopvrouw in zoo geheel andere omstandigheden Holland verliet dan zij, de kolonelsdochter.'' Dat is zeer natuurlijk, een zeer beschaafde jonge dame gevoelt in een toestand waarin Etty geplaatst is, min of meer afkeer van de mevrouwen Dikbloed en consorten; maar zal zich juist daarom wel wachten haar eene mededeeling te doen, die niets minder is dan eene confidentie.

Wanneer mevr. Dikbloed haar vraagt: „maar ik begrijp niet hoe u, een kolonelsdochter, als gouvernante naar de Oost gaat?" antwoordt de nog geen vijf minuten zich terecht vernederd gevoeld hebbende kolonelsdochter: „Och, papa's pensioen is niet groot en we zijn met ons velen. Ik heb mijn examens gedaan en wilde niet graag langer tot last zijn in huis." Dat nu is onwaarschijnlijk, trouwens indien in het tegenwoordige de toekomst ligt opgesloten dan is eene mededeeling van dusdanigen aard voor de latere Mevrouw van Welven aan wie ook totaal onmogelijk.

Etty Klovens toch, die wij als gouvernante naar Indie zagen vertrekken, geraakt reeds aan boord met den jeugdigen controleur van Welven verloofd en wij hervinden haar spoedig als residentsvrouw te Tjerawangan. Haar echtgenoot, die een voorkind bezat bij eene Javaansche huishoudster, dat hij bij eene zuster in Nederland laat opvoeden, wordt ons beschreven als iemand met een „zacht karakter" — het zal later blijken dat we

voor dat bijvoeglijk naamwoord „ zacht" te lezen hebben „zwak",— mevrouw zelve als eene jonge vrouw, die over hem onbepaalde macht heeft „ met haar sprekende blikjes, hare groote tranen die zoo treffend juist bijtijds konden vallen, hare dagen van neerslachtigheid en hare zeldzame maar dan ook onweerstaanbare liefkoozingen."

De personen tusschen wie nu het voornaamste deel der handeling gaat plaats grijpen, zijn de beide genoemden en Constance van Welven, de uit Holland teruggekeerde voordochter van den resident. Reeds aanstonds na dien terugkeer in het vaderlijk huis openbaart zich bij de stiefmoeder een groote mate van wangunst tegen Constance, die eene plaats in het hart van haar vader komt vragen ten koste, zooals de stiefmoeder meent, van de liefde tot haar en hare kinderen. De kinderachtigste en tegelijk sluwste middelen worden door Mevr. v. Welven uitgedacht om de achttienjarige dochter van haren echtgenoot te kwellen. Zij wil oneenigheid tusschen vader en dochter zaaien en neemt daartoe tegenover haar echtgenoot de rol eener martelaresse aan, die een lijden huichelt door dat voorkind over haar hoofd gebracht, wier eenige toeleg het zou wezen verwijdering tusschen man en vrouw te brengen, opdat zij voor zichzelve alleen en onverdeeld de liefde van haren vader kon bezitten. Het gevolg daarvan is dat Constance, die met de beste bedoelingen in het ouderlijk huis gekomen is, slechts eenige liefde, eenig vertrouwen van haren vader vragende, een ondragelijk leven krijgt; aan de eene zijde steeds door hare stiefmoeder van „indische stijfhoofdigheid" en kwade oogmerken verdacht, aan den anderen kant door haar vader meestal koel en somwijl terugstootend behandeld. Te verwonderen is het niet dat het jonge meisje hartelijk verlangt naar eenige gunstige verandering in haar levenslot. Voor korten tijd bij bekenden — de familie Vorensberg — doorbrengende hernieuwt zij de kennis met een onlangs uit Nederland aangekomen jonkman Hugo Rozeman, die den heer Vorensberg als administrateur op zijne koffieplantage dient. Op een receptie bij den resident heeft zij gelegenheid een gesprek met den jeugdigen Rozeman te voeren, waaraan ter kenschetsing van beider conservatietoon, het volgende is ontleend:

— Danst u niet? vroeg Hugo [1]).

---

[1]). Omschrijvingen, die tot recht begrip van het verband niet noodzakelijk zijn, laat ik kortheidshalve uit mijne aanhaling vervallen.

— Deze polka ten minste niet.

— Ik vind u van avond zoo stil.

— Och, dat ben ik wel meer. Ik heb wat hoofdpijn. Ik mis de heerlijke berglucht.

— U heeft hier de zeelucht.

— Daar heb ik genoeg van, de reis heeft lang genoeg geduurd. Maar waarom gaat u niet dansen?

— Ik (zegt Hugo) vind het prettiger met u te praten. 't Is me zoo vreemd, zoo veel menschen om mij heen te zien en muziek te hooren. Zoo'n piano is een prettig amusement: 't doet den avond gauw omvliegen. Ik wilde dat ik kon spelen zooals de dokter.

— Ja, hij speelt goed, maar u heeft ruim gelegenheid u te oefenen bij de familie Vorensberg.

— Ik kom daar niet elken avond. Wat zou ik daar doen!

— Wel, praten en musiceeren met juffrouw Toby (gouvernante) en Emma (dochter v. Vorensberg.)

— Hartelijk dank. De een is vervelend door haar geleerdheid, de ander door haar domheid.

Ik veroorloof mij voor ik het citaat voortzet een klein intermezzo: De jonge admistrateur wil — gelijk zelfs de minst geleerde lezer kan begrijpen — eigenlijk zijn volzin aanvullen met: „Maar gij, mijne Constance, gij alleen zijt de uitverkoorne mijns harten", want op een uitstapje, tijdens Constance bij de familie Vorensberg logeerde, heeft hij haar zoodanig leeren waardeeren dat zij sinds dien dag „'t onophoudelijk voorwerp (sic) zijner droomerijen" was, hij bij zichzelven tot de erkentenis kwam in haar eene vrouw te hebben aangetroffen in staat „om van een wildernis een paradijs te maken" vooral daar zij veel op zijn moeder geleek, aan wie hij dan ook schrijft: „Lieve Mama, ik heb een engel ontmoet; bid, opdat zij eens de mijne moge worden." Nu verzoek ik den lezer uitdrukkelijk op die gebiedende wijs enkelvoud van het werkwoord bidden acht te geven, wij zullen haar nog wel eens meer in den mond van eenige personen uit dit verhaal aantreffen, zonder er anders dan ter loops de aandacht op te vestigen. Wat antwoordt nu verder de jonge, doodelijk verliefde administrateur, op Constance's vraag:" maar wat doet u dan zoo'n heelen avond?

— Een beetje lezen, een beetje schrijven, veel slapen.

— Foei, wat'n planteleven! Dan kon u uw tijd toch beter besteden met eigenstudie in 't een of ander, dat u hier noodig heeft.

— Waartoe zou dat dienen? Ik zal 't nimmer verder brengen dan administrateur. Voor mijn dertigste jaar zal ik wel dood zijn en wat helpt me dan al die studie!

— Wat valt u mij af! Neen, mijnheer Rozeman, ik had gemeend dat gij meer ambitie bezat en vooral meer moed."

Wij hebben niet verder aan te halen om te doen zien welk een zwak karakter de heer Hugo Rozeman bezit, die zelfs niet genoeg manlijken trots heeft om zich tegen het „onophoudelijk voorwerp zijner droomerijen" flinker uit te laten. Maar alras zal hij zich voelen gesterkt door het hoopvol verschiet dat Constance hem zal openen, want op zekeren avond spreekt zij tot hem de volgende tooneelmatige woorden: „Hoop zooveel gij wilt; laat mijn beeld naast dat uwer moeder in uw hart blijven en wees ons niet onwaardig". Vooral dat „wees ons niet onwaardig" legt een sprekend getuigenis af van de meening die Constance van haar pretendent heeft. Een van tweeën òf Constance gevoelt dat Hugo haar lief heeft en dan is zulk een opwekking volkomen overbodig òf zij twijfelt aan zijne goede bedoelingen en dan behoorde zij hem geen hoop te geven. Ik wil maar zeggen dat er in al die gesprekken tusschen Constance en Hugo, iets vaags kinderachtigs, iets zwevends is en dat wij geenszins de overtuiging ontvangen — en dat toch was de bedoeling der schrijfster — dat zij voor hem en hij voor haar geschikt was. Reeds den volgenden ochtend gevoelt Constance dan ook berouw over haar „geestdrift" van den vorigen avond en tracht zij zooveel mogelijk te herstellen wat zij nu bij kalmer overweging in haar handelwijze afkeurt. „Na lang beraad zette zij zich neer en schreef hem, dat hij vooral hare woorden niet verkeerd moest verstaan, dat hij evenmin als zij door iets gebonden was, dat er niets tusschen hen bestond dan alleen wederzijdsche sympathie, dat zij misschien eens, als God en haar ouders het toestonden, zijn trouwe vrouw kon worden enz." De auteur heeft gelijk, Constance, zegt zij, „was haar naam waardig: zij bleef standvastig en week geen duim breed van den gebakenden weg af," zelfs als zij op Hugo's gezegde: „Als we getrouwd zijn, en wat geld hebben, gaan we naar Europa" antwoordt: „Kom geen droomen, er is geen spraak van trouwen, als ge daarvan weer spreekt, breek ik allen omgang met u af;" zelfs als zij na het gesprek met hare stiefmoeder over het huwelijksaanzoek van Dokter Gordès, waarin zij hare genegenheid tot Hugo erkende,

uitroept: „Arme Hugo, arme jongen. En toch ik moet met den dokter trouwen. Ik moet nemen wie mij maar vraagt[1]). Ik kan hier niet langer tot last zijn", (altemaal tastbare logens! niemand dwingt haar tot dat huwelijk; haar vader zelfs vraagt haar ernstig „wilt ge u niet bedenken?" haar vader smeekt haar niet tot dat huwelijk over te gaan alleen ter verlichting der zorgen van zijn gezin); zelfs als zij haar vader antwoordt: „Neen papa, wees niet bang dat ik niet tevreden ben; ik zie het in: dit huwelijk is door God besloten." — Ik vind het van de godsdienstige Constance ,zeer ongepast om hier God bij te halen, een huwelijksaanzoek dat zij bovendien reeds uit een oogpunt van godsdienst: „Gij zult geen valsche getuigenis afleggen" (Exodus 20 : 16) had behooren te weigeren. Constance uw naam is — Inconstantia!

Die daad van Constance is zeker een der ongemotiveerdste uit het gansche boek en leidt bijgevolg aanvankelijk tot allerlei scheeve verhoudingen tusschen de nieuwe echtgenooten, te meer wijl de Dokter zich innig aan Constance gehecht voelt en zij hem slechts plichtmatige genegenheid toedraagt. Alweder een bezwaar dat zich opdoet is dit: waar en op welke wijze heeft Dr. Gordès, die toch niet de eerste maal in zijn leven beminde — hij betreurt zelfs een door den dood verloren geliefde — Constance leeren liefhebben? Op de receptiën ten huize haars vaders, in de woning van Pa Karioh, den inlander, waar wij hem met Constance in gesprek aantreffen? Ik wil het gaarne aannemen, maar ik wenschte wel dat de schrijfster minder het ontwaken van Gordès' liefde voor Constance had beschreven dan wel had doen zien. Wij lezers van dezen tijd stellen ons niet meer tevreden met eene loutere beschrijving van: Hij voelde zich tot haar aangetrokken, hij kon niet langer buiten haar leven, enz. enz,; wij willen daarvan overtuigd worden, wij willen door de dramatische handeling, die tusschen de personen plaats grijpt, tot die erkentenis gedrongen worden. Daartoe zouden in dit geval eenige kernachtige gesprekken tusschen Constance en Gordès noodig geweest zijn, waarbij ons Constance's karakter in zulk een licht was vertoond, dat het ook ons en in de eerste plaats

---

[1]) Dat is niet waar, want Constance heeft reeds verscheiden aanzoeken afgeslagen.

Gordès tot krachtige genegenheid drong. Maar ziedaar nu juist de fout; de auteur heeft die gesprekken niet kunnen te berde brengen, eenvoudig omdat zij hare heldin niet in zulk een twijfelachtig schijnsel van standvastigheid tegenover haar vroegeren verloofde, Hugo, wilde plaatsen en de dubbelzinnigheid van haar toestand daardoor vergroot zou hebben. Ook hier dus weder een zwak karakter. Een zwak karakter bezit ook de resident van Welven — al moet ook aanstonds erkend worden dat de wijze waarop hij in het verhaal voorgesteld wordt, evenals die zijner echtgenoot, met groot talent is geschied. De man, die onder de preutsche streekjes zijner vrouw ter wille der instandhouding van den huiselijken vrede bukt, zich den halsband der slaafsche gedweeheid door haar laat omgespen, zijn stoffelijken welstand zelfs in de waagschaal stelt, ja, wat meer is, haar zijn kind en de liefde waarnaar dat kind dorst, opoffert, zulk een man is een lafhartige lummel. Uiterst schoon geteekend zijn de oogenblikken waarop hij zijne misdaden beseft en zich voor zijne dochter vernedert:

„Je gaat een ander leven te gemoet kind. Ben je vol hoop?"

— Jawel pa.

— Je gaat het ouderlijk huis verlaten, Constance. Ik vrees dat je er niet gelukkig in geweest zijt?

— Waarom niet pa?

— Kom hier, Constance.... 't Is de laatste keer, kind.... morgen om dezen tijd ben je ver weg.... dan behoor je aan een ander.

— Papa.... Zij zag iets wat zij nog nooit gezien had: groote tranen in zijn oogen.

— Constance, ik weet wat ge denkt. Ge denkt dat ik alleen liefde heb voor mijn vrouw en hare kinderen. 't Is niet waar, Constance, ge waart mijn eersteling. Maar waarom waart ge altijd zoo koud?

— Ik durfde niet pa.

— En waarom niet kind?

— Ik vreesde..... ach papa..... waarom mij dat niet eerder gezegd: ik had zooveel, zooveel minder verdriet van alles gehad.

— Kind er is iets dat mij oneindig veel waard is en waarvoor ik waken moet: Vrede in huis. Omhels mij, Constance. Blijf een oogenblik zoo! Weet ge nog vroeger aan boord, toen ge nog klein waart en ziek?

— Papa, o papa!

— Maakt dit huwelijk u werkelijk gelukkig Constance, of vreest gij er voor?

— Neen, papa, Gordès is een goed mensch, ik ga zonder vrees heen, maar ook zonder hoop, had zij er bij kunnen voegen.

— Waarlijk? Constance, op een afstand gaat het beter elkander te beminnen, niet waar Stansje, mijn kind? Ik heb u geen bruidschat gegeven.

— Maar papa!

— Ik heb hier een kleinigheid voor u: 't is een lok haar uwer moeder.

— Ik dank u papa, ik dank u! O, zeg me een woord van haar, een enkel?

— Zij was goed voor u en mij, Constance. Twijfelt ge nog aan mijn hart? Begrijpt ge nog niet hoeveel ik moest lijden als ik u soms hard en ruw behandelde?

— Arme papa!

— Nu kind, wees gelukkig in uw huwelijk. Moge God u en Arnoud zegenen! Dat zal een straal van geluk voor mij zijn. Helaas! Gij weet het niet!"

Van Welvens zwakheid wordt misdaad zoodra hij, die van God afsmeekt dat zijn kind worde gezegend, zelfs dien zegen het eerst verstoort door ten einde raad in de woning zijner dochter aan haar echtgenoot de bekentenis te komen doen: Alles wat hier in uw huis is, is betaald met gouvernementsgeld; red mij met *f* 25000.— of ik ben een verloren man. Waarom de schrijfster een enkel oogenblik heeft geaarzeld om dien schurkachtigen lummel het eenigm iddel aan de hand te geven waardoor hij zich in de oogen van elk weldenkend sterveling tot het peil van een boeteling kon opheffen wien men zijn medelijden niet onhoudt, waarom de auteur van Welven niet een pistool heeft doen vatten om zich een kogel door den kop te jagen, vermoed ik maar begrijp ik niet. De edelmoedigheid van Gordès, die zijn schoonvader aan het geld helpt ofschoon hij hem tegenwerpt: Uwe vrouw heeft drie menschen ongelukkig gemaakt: u, uw dochter en mij, is ten hoogste lofwaardig en alweder begrijp ik mij niet hoe de schrijfster er toe gekomen is om zelfs Gordès tot een zwak, althans een zeer, zeer zachtzinnig man te maken door hem ontwijkend te doen antwoorden op de volgende gemeene grofheid die zijn schoonvader wel zoo vriendelijk is hem toe te voegen: „Gordès", zegt hij,

ik wil geen weldaad, die mij zoo wordt aangeboden," — flink gezegd van den resident, die na Gordès zooeven vermelden uitval tegen zijne echtgenoot daartoe alle recht had, maar nu verder: „Ik zou ze versmaden, als ik niet wist dat mijn schande ook op u zou vallen, dat gij er belang bij hebt, bijna evenveel als ik" En daarop geeft de edelaardige schoonzoon ten antwoord: Spreken wij daar niet meer over. De vader mijner vrouw heeft evenveel recht op mij en mijn hulp als ware hij mijn eigen vader.

Een hoogst vermakelijke stelling, vooral in de mond van een schoonzoon! Tot dusver was men van meening dat de man, een vrouw huwend, de ouders dier vrouw als zijne vrienden beschouwde op wier liefdevolle genegenheid hij prijs stelde, doch voor wier daden hij geenszins verantwoordelijk was. Zijn die daden evenwel van zoodanigen aard als die des residents van Welven, dan zou deemoed tegenover den hulpvaardigen schoonzoon niet misplaatst zijn en allerminst brutaliteit te pas komen; maar indien die gebezigd werd dan behoorde de schoonzoon den geachten schoonpapa vaardig maar flink tot zwijgen te brengen. Ik wil maar zeggen alweder een zwakheid bij een man van wien wij willen aannemen dat hij krachtig genoeg is, want niet veel malen zien wij hem handelend optreden, hij bezit als persoon uit de novelle de verdienste de man van zijne vrouw te zijn. De verhouding tot zijne vrouw is dan ook zoo zonderling door de weinige hartelijkheid die tusschen haar en hem bestaat, dat hij, zoolang niet door de een of andere omstandigheid gunstige verandering daarin gebracht is, wel op den achtergrond moet treden. Een gebeurtenis, waardoor de auteur getracht heeft die gunstige wijziging in den bestaanden toestand aan te brengen, doet zich voor. Gordès vertrekt zonder zijne vrouw in te lichten over de geldelijke hulp door hem haar vader gebracht, met haar naar Europa.

Ten huize der kostschoolhouderes, waar Constance als jongmeisje onderricht heeft ontvangen, ontmoet Mevrouw Gordès de moeder van haren vorigen verloofde Hugo Rozeman. Deze ontmoeting maakt zulk een geweldigen indruk op Constance, dat zij zeer ontsteld bij haren echtgenoot terugkeert en er tusschen de echtelieden Gordès eene verklaring volgt:

— Och, Arnoud, ik ben zoo ongelukkig.

— Dat wist ik al lang.

— Hoe vermoedt gij dat? Ben ik ooit in mijn plicht jegens u te kort geschoten? op welke woorden Gordès uitstekend antwoordt: „Neen, maar spreek niet van plicht: plicht is een schoon maar koud woord: de band van plicht is de drukkendste van allen, die echtgenooten moet vereenigen. Wees gerust, Constance, gij vervult uw plichten onverbeterlijk".

Alsnu volgt de bekentenis van Constance hoe zij met Hugo Rozeman heeft gehandeld en hoe bezwaard zij haar gemoed heeft gevoeld toen Mevrouw Rozeman verhaalde dat haar zoon „òf ziek òf slecht moest geworden zijn wegens zijne voortdurende stilzwijgendheid."

Kalm antwoordt daarop Gordès, die de ontboezeming zijner vrouw „dankbaar aannam": „Gij hebt niets berispelijks gedaan (wel, neen, er wordt door zoovele jonge meisjes met de harten van zoo oneindig vele jonkmans gespeeld, dat het de meest alledaagsche zaak der wereld geworden is, edoch ik zegge u Constance wier naam Inconstantia is, gij hebt met het hart van Hugo Rozeman gespeeld, driewerf gespeeld!) doch hooren wij verder den dankbaren echtgenoot: „voorzichtiger ware 't geweest, zoo zegt hij, en gepaster ook voor een jongmeisje niets van dien aard te] doen buiten weten harer ouders; maar nu gij hem slechts nevelachtige hoop gaaft, (sapristi de mille tonnerres!) hadt gij ook de macht hem die te ontnemen. Schuldiger waart gij misschien — dat misschien is erbarmelijk fraai — tegen mij dan tegen hem: toen gij mij uw hand schonkt, behoorde uw hart aan een ander en nu nog..........

— Neen, Arnoud, nu niet meer. Naast uw mannelijke liefde schijnt Hugo's genegenheid mij thans kinderspel toe. Ik ware wellicht met hem ook gelukkig geweest, maar nooit had ik tegen hem zoo kunnen opzien als tegen u. Enzoovoorts.

Ziedaar nu toestanden, die de schrijfster oneindig beter had gedaan te vermijden, wat zoo licht had kunnen geschieden door Constance's verhouding tot Hugo in den aanvang niet zulke ruime afmetingen te doen aannemen, tenzij een krachtige maatregel van hare zijde voor goed een einde aan elke hope van Hugo had gemaakt. Dat die maatregel natuurlijk niet in een plotseling opgekomen huwelijk had moeten bestaan, spreekt van zelf. Na twee en een half jaar lang Hugo met zoete hoop gevleid te hebben, moest de schrijfster niet terug gedeinsd zijn voor het denkbeeld om één van beiden Constance of Hugo op te offeren. Haar

boek zou wat het aan omvang verloren had, aan waarheid gewonnen hebben. Wat is er intusschen van dien voor de echte lieden Gordès facheux troisième geworden?

Na aan den rand des grafs te zijn geweest — toen hij Constance's verpletterend schrijven ontving zat hij te paard, ging op hol, stortte van het ros en werd zwaar krank — is hij uit loutere landerigheid gaan trouwen met de dochter van zijn patroon, Emma Vorensberg, een dom, niets beduidend, onbekoorlijk Indisch kind, maar buitengewoon rijk aan aardsche schatten, een kind dat hem door haar vader min of meer is opgedrongen. Hugo's toestand voor zijn huwelijksplan vinden wij aldus omschreven: „Hij leed aan vlagen van onoverwinnelijke melancholie en de middelen die hij aanwendde om ze te verdrijven, waren niet altijd even loffelijk. Nu had hij zich weer een flinken grog gemaakt en was langzamerhand in een dommelenden toestand geraakt [1]). Hij zat met het gezicht tegen de beeltenis zijner moeder gekeerd: hij zag haar liefst niet aan. In 't boek, dat voor hem lag, las hij niet: 't was hem nog te veel."

Nu, zulk een flauwhartigen, zielloozen kwant, voegt een huwelijk met Emma Vorensberg, of neen, ik verschrijf mij, zelfs een Emma Vorensberg is nog te goed voor zulk eën.... mispunt. Het woord staat er en blijve er staan. Van het oogenblik, dat Hugo Rozeman Constance verliest, want bezeten had hij haar gedurende twee jaren, derft hij al onze belangstelling door zijne karakterloosheid. Och, dat de schrijfster hem maar flinken grog had laten doormaken of soldaat doen worden; hij zou wellicht minder aanspraak hebben verkregen op een getuigschrift van goed zedelijk gedrag, maar ons als romanfiguur zeker meer voldaan hebben dan nu. Slechts in één oogenblik zijns verderen levens ligt gloed en bezieling en als wij hem daarin gade slaan vergeten wij een poos zijne misdadige flauwhartigheid. 't Is wanneer hij de ouderlijke woning na jaren afwezigheid weder betreedt en op de kamer zijner reeds ontslapen moeder komt.

Wij luisteren aandachtig nu wij weder, zij het ook kort, de openbaring van Melati's kunstenaarsziel aanschouwen in deze woorden:

„Hij zag rond. 't Was als in den nacht toen hij voor 't laatst die kamer betrad, om een afscheidsblik te werpen op zijne moe-

---

[1]) De schrijfster zij indachtig dat het gebruik van rijmwoorden in proza minder fraai is.

der. 't Was alles onveranderd om hem heen, maar hij zelf...? Hij was overweldigd door de herinnering aan 't verledene; 't scheen of alles een droom geweest was, of hij die groene gordijnen weg te schuiven had om te staren op het beminde gelaat der slapende.

Elize (zijn zuster) eerbiedigde zijn ontroering en bleef zwijgend naast hem staan totdat de bel nogmaals weerklonk, en zij zich wegspoedde.

„Hugo's eerste beweging was de deur te sluiten, toen naderde hij 't ledikant en bleef hijgend zien naar de plek, waar hij de laatste omhelzing, den laatsten zegen ontvangen had.

't Bruiste alles binnen hem, de gevoelens werden hevig dooreengeslingerd, hij snakte er naar ze uit te storten, maar 't stond niet in zijn macht. Eindelijk viel hij op de knieën en 't gelaat in de kussens verborgen, riep hij:

„O God.... mijn moeder!"

„Maar geen traan verlichtte hem; zijn smart was te ontstuimig, er mengde zich niets teeders in, 't was of een afgrond hem scheidde van vroeger, een afgrond voor niemand zichtbaar dan voor hem, die alleen wist welk een verschil er bestond tusschen zijn gevoelens van voorheen en thans."

De idealist van voorheen is in hem gestorven en begraven, de platte realist werd in hem geboren. Ziedaar woorden die ik met opzet gebruik, daar ze mij bij het slot van mijn artikel te pas komen. Ik wil namelijk mijn kritisch betoog over Melati's tweede litterarische schepping kortelijk saamvatten, en een antwoord zoeken op de vraag om welke reden dit boek minder onze belangstelling wekt en noodzakelijk moet wekken dan haar roman De Jonkvrouwe van Groenerode.

Met welke personen maakten wij kennis? Den resident en zijne vrouw, Constance, Hugo Rozeman en Dr. Gordès. In welke van die allen — daargelaten nu dat de teekening van ieder figuur op zich zelve goed geslaagd te noemen is — leeft een hartstocht, die zich te ieder uur openbaart, waardoor de persoon wordt medegesleept, die hem tot kloeke of schoone, grootsche of slechte daden aanspoort? Alleen in Etty Klovens, de residentsvrouw. Wangunst tegen hare stiefdochter verteert haar, zij wil en zal dat kind zedelijk vernietigen, haar van de baan stooten opdat zij en niemand anders over haar echtgenoot heersche en in zijn hart leve. Daarom wekt die figuur onze belangstelling; zij vormt

een geheel, zij is niet half zooals de anderen, of beter gezegd — want ook de halfheden hebben recht van bestaan — zij is niet zoo aartsalledaagsch als de rest. Men voelt dat in haar naast het begrip der werkelijkheid de idée der kunst tot haar recht is gekomen. Wat doen de anderen? Dulden, verdragen, lijden, zwak zijn. We zien hen althans niet veel anders doen in hunne aartsalledaagschheid. Is over een hunner een tint van poëzy, een waas van liefelijkheid, een schaduw van kracht verspreid? Brengt een hunner ons door zijne daden, tot de overtuiging: indien ik mij zelf niet was, dan zou ik wenschen hem of haar te zijn? dwingt één hunner ons tot medelijden, medegevoelen, medejuichen, medeleven? Neen, zij laten ons allen koud, koud als marmer. Het bloed der aartsalledaagschheid vloeit hen te krachtig door de aderen dan dat het bij hen ooit zou kunnen bruischen en koken, zieden en opborlen, zoodat wij er den weerschok in ons hart van voelden. Die lieden zijn ons te karakterloos, al zijn ze ook nog zoo waar en natuurlijk, en uit het leven g e p h o t o g r a f i e e r d. Daarin ligt juist de fout der schrijfster, zij heeft te veel de werkelijkheid op den voet gevolgd, de adem der kunst heeft niet dan bij enkele kleine tusschenpoozen hare schepping het leven ingeblazen. Te kwader uur is eenige min of meer krachtige stem haar komen toeroepen: „Gij hebt talent, veel talent maar gij teekent uwe personen met te idealistische verven, de realiteit Mejufvrouw, de realiteit alleen voegt der romanschrijfster uit de tweede helft der XIXe eeuw." En de hartstochtelijke voorstander van het letterkundig realisme heeft eene jonge, gevoelvolle, poëtische, talentvolle schrijfster overgehaald een boek te schrijven, vol realiteit, maar daardoor ook met zulke alledaagsche figuren, dat haar geen zweem van idealisme kan aankleven en daardoor met zulke tinten waaraan de poëtische gloed ontbreekt. Doch ook hierbij is de natuur sterker dan de leer gebleken en in eenige onderdeelen, die jammer genoeg op zichzelf staan en zonder schade voor den loop van het verhaal daaruit gelicht konden worden, is de oude, liefelijke zucht tot idealiseeren, het hoofdbestanddeel der kunst weder boven gekomen. De oude Mevrouw Rozeman, Hugo's moeder, is de welsprekende type van die zucht. In haar treffen wij een persoon aan zoo waar, zoo natuurlijk, zoo eenvoudig, zoo omschenen door het licht van ideaal en werkelijkheid, zoo geteekend met de kunstenaarsstift, dat wij haar niet slechts om 't geen zij ondervindt of doet, doch

om haar zelve liefhebben. Als persoon uit het boek heeft zij echter een groot ding tegen zich; hare schildering en die van haar gezin is te uitvoerig, het zwaartepunt onzer belangstelling wordt te veel en te schielijk verplaatst, wij voelen soms den draad ons ontvallen en de schrijfster raapt dien niet te vlug voor ons op. Tot kunstvolle maar volkomen op zich zelf staande onderdeelen rekent men nog het hoofdstuk over Pa Karioh en dat over de mailreis.

Waarom wekt de novelle meer kalme dankbaarheid dan treffende voldoening bij ons op? Omdat er bij het vele talent dat er in getoond wordt, weinig of geen poëzy over het geheel ligt verspreid en ware kunst is poëzy. Laat ons ten behoeve van Melati van Java en ter voltooiing en bevestiging van onze meening met eene aanhaling uit de werken van een voortreffelijk kunstenaar eindigen. Zie hier wat Mr. C. Vosmaar over realisme en idealisme in de kunst zegt [1]).

„Hij (Rembrandt) vereenigt saam die moeilijke kunst van de onderdeelen in zijn macht te hebben en ze toch aan de eenheid ondergeschikt te houden, van al de vormen des werkelijken levens grondig te kennen en ze altijd als kunstenar uit te drukken. Bij hem voelt men, hoe ijdel die schooltermen zijn, die als realisme en idealisme het oordeel hebben verward.

„In iedere kunst zijn twee bestanddeelen, het eene uit de werkelijkheid, het andere willekeurig, als uit den eigen geest van den scheppenden artist voortgesproten."

En na kortelijk het karakter der onderscheiden schilderscholen te hebben opgesomd, vervolgt de artist met deze gulden woorden, die ik der schrijfster van de Familie van den Resident ter ernstige overweging aanbeveel:

„Het zijn dus niet alleen de Hollanders die zich hebben beijverd hun omgeving weder te geven; dat heeft de kunstenaar altijd en overal gedaan; maar zij waren even zoo min fotografen als de Grieken of Italianen. Zij hadden

[1]) Rembrandt Harmenszoon van Rijn.

hun eigen begrip, hun eigen poëzie, hun eigen verheffing boven de gewone werkelijkheid; in anderen geest, maar daarom hadden zij ze toch. Bezie uwe hand, het gelaat van uw medgezel, naast de beelden van Mierevelt, Ravestein, Hals, Van der Helst, Cuyp, — bij hen is gansch iets anders als boerenbedriegers namaak. Ruysdael, Hobbema, Philip Koninck hebben hun landschappen niet aldus in de natuur maar ze daarin dus *gevoeld gezien.*

„Hadden zij haar enkel en alleen wedergegeven, van waar dan die vele zoo individueel gewijzigde landschappen? Ieder echte kunstenaar, wie hij zij, heeft terwijl hij zijn omgeving als middel van uitdrukking gebruikt, niet enkel deze hem omringende werkelijkheid willen herhalen; zij hebben allen de natuur met hun gevoel daarbij willen geven, de werkelijkheid, maar herboren in hunne verbeelding. De omgeving bepaalt de verscheidenheid van 't uitwendige, maar het wezen der kunst is overal de schepping van wat men schoons in zich zelven voelt leven."

De lezer van dit tijdschrift die met Melati van Java door haar roman De Jonkvrouwe van Groenerode kennis maakte, zal mijn oordeel onderschrijven dat haar novelle De Familie van den Resident geenszins als maatstaf mag en moet aangenomen worden van hetgeen de jeugdige schrijfster schoons in zich zelve voelt leven.

15—7—75. FRITS SMIT KLEINE.

Het koloniaal stelsel van Nederland [1].

De grootheid van Nederland is een gevolg van de degelijkheid zijner bewoners. „Het Hollandsche volk,” zegt Mac Gregor, „mag door velen in Europa niet bewonderd worden; het bekleedt desniettemin een hoogen rang in de meening dergenen die het naar zijne daden beoordeelen.” Meer dan eenige andere natie het gewicht beseffende van de moderne aardrijkskundige ontdekkingen, heeft de vrachtvaarder der zeeën zich er een der schoonste loten, een door zijne buren benijde plaats uitgekozen. Het bezit der Oost-Indiën zou voldoende wezen om aan Nederland den tweeden rang onder de koloniale mogendheden te geven.

„De natuur,” zegt een Hollandsche dichter, „heeft niets voor ons gedaan; zij heeft ons hare gaven geweigerd. Al wat men in

[1]) Onlangs is te Brussel, bij Bruylant-Cristophe en C°. en te 's Hage, bij Martinus Nijhoff, een voor alle handelsvolken belangwekkend werk van den heer Ch. Pety de Thozée verschenen onder den titel van Système commercial de la Belgique et des principaux états de l'Europe et de l'Amérique. Wij meenen daaruit te mogen vertalen het hoofdstuk over onze koloniale en handelspolitiek. De schrijver zegt dat hij hiervoor Nederland heeft bezocht en overal een heusch onthaal en de meest mogelijke bereidvaardigheid tot het geven van inlichtingen heeft ontvangen. Van onzen kant mogen wij wederkeerig van hem getuigen, dat hij met veel scherpzinnig talent van de gegeven inlichtingen partij heeft getrokken. Zelden toch bespeurt men in hetgeen vreemdelingen over onze koloniale staatkunde schrijven, gelijk bij den heer Pety de Thozée, zooveel degelijke zaakkennis gepaard aan onpartijdige beoordeeling van hetgeen wij in Indie bedreven en misdreven. Wij vertrouwen dat de lezer, na kennis te hebben genomen van deze nieuwe bijdrage over ons koloniaal-handelstelsel, geheel met ons oordeel zal instemmen.

DE REDACTIE.

ons land ziet, is het werk van den arbeid, den vlijt en de nijverheid." En toen de Nederlanders met moed, volharding en spaarzaamheid hun klein grondgebied tegen de zee beveiligd en zelfs op hare woeste baren veroverd hadden, „en zoo vele groote zaken zonder grootheid" hadden tot stand gebracht, trokken zij hunne nauwe grenzen over, naar verre dreven, waar zij een uitgestrekten, bloeienden handel vestigden.

De gebeürtenissen ondersteunden buitendien de voor de kolonisatie der Nederlanders gunstige omstandigheden. Op het laatst der zestiende eeuw, scheurde Nederland zich los van de Spaansche heerschappij. Van een anderen kant, veroverde Philips II, in 1581, Portugal en verbood hij aan zijne nieuwe onderdanen alle handelsgemeenschap met de Hollanders. Belemmerd in hun vertier op de zeeën van Europa, zochten zij elders nieuwe handelsrelatiën aan te knoopen. Dit denkbeeld voerde de Hollanders, in 1595 naar Indië, onder de leiding van Cornelis Houtman en daar werden zij de meest geduchte vijanden van Spanje, wier Portugeesche bezittingen zij aanvielen en veroverden. Eenige jaren later, van 1616 tot 1626, zeilden deze onvermoeide zeevaarders voorbij Indië, op den grooten Polynesischen Oceaan, waar zij een onbekende wereld ontdekten en Nieuw-Holland en de talrijke eilanden die dit land omringen voor de beschaafde wereld openden.

't Is merkwaardig, zegt de Pradt, dat de Hollanders evenals hun vijanden, gedurende zestig jaren langs de Kaap de Goede Hoop voeren zonder er aan te denken om zich daar te vestigen. Volgens de eenigzins oppervlakkige opmerking van dien schrijver, zou de algemeenheid van dezelfde fout bij alle zeevarende volken van Europa voorzeker verwondering moeten baren, indien die volken niet, in plaats van een gewone kolonie, gelijk de Kaap is, de Molukken, de specerij-eilanden hadden opgezocht. Die eilanden bezittende, konden zij den zuidpunt van Afrika missen. Wat deerde een ankerplaats te meer die stoutmoedige zeelieden, steeds bereid om overal en tegen iedereen hunne rijke ladingen te verdedigen? De Hollanders namen eerst in 1653 bezit van de Kaap. Zij maakten er een landbouw-kolonie van; maar de O.-I. Compagnie beschouwde haar slechts als een vluchthaven voor hare schepen en zij geraakte spoedig in verval. In denzelfden tijd werden etablissementen gevestigd in Brazilië, later te Tabago, te Curaçao en in Guiana.

De Spanjaarden noemden Holland de Zeespin, wegens het handelsweefsel waardoor dit kleine volk met alle punten der aarde in aanraking is. Reeds op het laatst der zestiende eeuw, onderhield het een voordeeligen handel met de zeeplaatsen van Indië; doch, alleen geleid door handelsbegrippen en handelswinsten najagende, kwamen de Hollanders er toe lichamen te scheppen gegrond op de strengste uitsluiting en de ergerlijkste monopolien. Tyrannieke en despotieke inrichtingen jegens de Indische inboorlingen, instellingen van toomeloos winstbejag, struikelblokken voor den Europeeschen handel, waren de Compagnien, aan welke Holland het beheer zijner koloniale bezittingen toevertrouwde, voor een deel oorzaak van den haat welke verschillende natien, bepaaldelijk Engeland, in de zeventiende eeuw, tegen de overheerschers van Indië opvatteden. Wij zien dan ook de Nederlanders van lieverlede het grootste gedeelte hunner bezittingen verliezen. Frederik de Groote, die natie met Engeland vergelijkende, mocht in zijn tijd met recht zeggen: „Holland is niets meer dan een sloep welke door een linieschip op sleeptouw wordt genomen."

In den chaos, waarin Europa werd gedompeld in het begin dezer eeuw, verloor Nederland al zijne overzeesche bezittingen, welke, ingevolge het verdrag van 13 augustus 1814, behoudens Ceilon en de Kaap, aan de vroegere bezitters terugkeerden. Tegenwoordig zijn de Hollanders meesters van het grootste gedeelte der eilanden, die den Oost-Indischen Archipel uitmaken. Wij kunnen alleen de voornaamste opsommen: Sumatra, uitgenomen het noordelijk gedeelte, 't welk de Hollanders thans den Atjehneezen betwisten; Banka, Java, Madura en twee derden van Borneo, alsmede de omringende eilanden; Celebes, de Molukken, vermaard door hunne specerijen; Timor voor de helft, verschillende kleine, half onderworpen eilanden, zooals Flores, Soemba, Lombok en Bali; eindelijk Papoea of het westelijk gedeelte van Nieuw-Guinea. De gezamenlijke bevolking der Nederlandsche bezittingen in Indie bedroeg in 1871, 22,750,000 inwoners.

In Amerika bezit Holland Suriname of Nederlandsch Guiana, ten noorden van Brazilië, en verschillende Antillen: Curaçao, Bonair, Aruba, Saint-Eustache en Saba. De bevolking van deze kolonien is ongeveer 100,000 zielen.

Elmina en onderhoorigheden, op de kust van Guinea, zijn, den 6 april 1872, aan Engeland afgestaan.

De eenvoudige opsomming van deze bezittingen is voldoende om de belangrijkheid van het Nederlandsch koloniaal gebied te doen uitkomen. Daaronder bevinden zich vier der grootste eilanlanden van de wereld: Borneo, het grootste van alle, Sumatra, Celebes, Java. Rondom deze koninginnen van den Indischen Archipel vertoonen zich ontelbare eilanden van verschillende afmetingen en, onder hen, de beroemde specerij-eilanden, waarvan het definitief bezit door de Hollanders gekocht is ten koste van zoovele offers en geweldenarijen. Vreemde vormen, afwisselende oppervlakten, vruchtbaren bodem door vulkanen geschud, rijkdom en verscheidenheid van voortbrengselen zijn de karakteristieke eigenschappen van deze verschillende groepen. Driemaal uitgestrekter dan Frankrijk, biedt dit grondgebied het schouwspel van de weelderigste natuurlijke rijkdommen en tevens van een bevolking die zich door vreemde, belangwekkende zeden kenschetst. De handel van de prachtige koloniale nederzetting op Java is de meest vermogende der aarde na dien van Engelsch Indië.

Toen, in 1816, Nederland in het bezit werd hersteld zijner kolonien, welke gedurende de Fransche overheersching in handen der Engelschen waren gevallen, werd er het stelsel van vrijen handel en nijverheid, zooals het door Sir Stamford Raffles was ingevoerd, gehandhaafd. Het monopolie bestond voor den verkoop van opium, het zout en de specerijen der Molukken; differentiëele rechten beschermden den handel en de scheepvaart der Nederlanden; doch de inlanders, zoomede de in Indië gevestigde Europeanen werden in hunne kultures vrijgelaten; zij mochten planten wat zij wilden en hunne oogsten verkoopen naar goedvinden. Die organisatie ontwikkelde slechts zeer langzaam de handelsrelatien met deze streken: de Hollandsche scheepvaart, schier uitgedoofd gedurende de revolutie en de Fransche overheersching, kon zich maar niet wederopheffen; de handel was zonder hulpbronnen. Met het doel om de koopvaardijvloot te steunen en de beweging tusschen het moederland en de kolonien uit te breiden en te bestendigen werd, in 1824, met den hoogen steun des Konings, de Nederlandsche Handelmaatschappij opgericht.

Deze vereeniging, die uitsluitend onder nationale vlag voer, bracht de koloniale producten naar de Europeesche markt. Zij moest er zich op toeleggen den handel tusschen Holland en Indië te ontwikkelen. Om haar te hulp te komen, belastte de regeering haar

met het vervoer van al hetgeen de Staat naar Indië had te zenden of van Indië had te ontvangen.

De algemeene rijkdom ondervond niet al de weldaden welke men van deze instelling verwacht had. De koloniale administratie was op eenen te weelderigen voet georganiseerd, en, daar de inkomsten niet vermeerderden, stond de regeering weldra voor belangrijke tekorten. De bezuinigingen ingevoerd door den Commissaris-generaal du Bus de Gisignies brachten eenige verbeteringen aan; doch de oorlog, welke, in 1825, de Indische prins Diepo Negoro aanstookte en gedurende vijf jaren volhield, maakte een nieuwe bres in de koloniale schatkist: men moest de toevlucht tot leeningen nemen. Eindelijk verwikkelden de Belgische aangelegenheden nog dien toestand. Er gingen dan ook tot in den boezem der Staten Generaal, stemmen op om de kolonien, op grond dat zij slechs lastposten waren, te verlaten. Maar zooals de heer Marmier zegt, dikwerf, wanneer men het meest wanhoopt gaat men juist de vruchten plukken van grootsche ondernemingen. De fortuin is grillig. Zij stelt zoowel de natien als de individuen op de proef, vermaakt zich met hun ongeduld en hunne aarzelingen en bekroont alleen degenen die volharden. Op het oogenblik dat Nederland de handen zou gaan laten hangen en afstand doen van een tweeëeuwige taak, stond een man op om het uit den afgrond te redden en een betere toekomst te openen.

Een Fransch reiziger, de graaf de Beauvoir, schetst ons eindelooze vlakten bedekt met suikerriet, duizenden heeredienstplichtige arbeiders werkzaam in de ploegvoren, de hellingen der bergen beplant met koffieboomen; hij noemt het cijfer der opbrengsten welke Nederland van Java trekt en hij besluit met deze woorden: „Dit alles is niet het werk van een dag; het is de vrucht eener zoo niet zedelijke ten minste handige staatkunde en van een souverein en regelmatig despotisch gezag, tegen hetwelk de Javanen niet morren."

De inboorlingen van den Indischen Archipel zijn zachtzinnig, gewoon het gezag te gehoorzamen, dat overigens hunne overleveringen eerbiedigt. Hunne natuurlijke gedweeheid wordt versterkt door hunne godsdiensten, die de persoonlijke vrijheid ontkennen en de oppermacht van den souverein erkennen. De geheele huishouding is gegrond op den diepen, ingeboren eerbied der inlanders voor hunne natuurlijke meesters.

Het was gemakkelijk op deze volkstammen zelfs een drukkend

stelsel toe te passen en zoo kon de generaal van den Bosch zijn berucht stelsel van kultures invoeren, dat trouwens niets anders was dan een anderen vorm van hetgeen de voormalige O.-I. Compagnie reeds in de vorige eeuwen had ingesteld.

De gedwongen arbeid voor ieder inlander en de tienden waren in Indië bekend vóór van den Bosch. De eigenaren der domeinen, die vervreemd werden in het begin dezer eeuw en gedurende het Engelsch tusschenbestuur, en als zoodanig in de uitoefening en het genot der rechten van het gouvernement zijn getreden, heffen een vijfde in natura. Het Engelsch gouvernement voerde de betaling in geld in, met handhaving van het stelsel van taxatie, zooals de naam van land-rent aanduidt — en het Nederlandsch gouvernement heeft deze wijze van belastingheffing voortgezet. De aanslag geschiedt gemeentewijze. De tweede verplichting van de inheemsche vruchtgebruikers van den grond is een van de vijf dagen onbetaalde heeredienst.

't Kwam er slechts op aan om die organisatie te regulariseeren. De generaal van den Bosch, gouverneur-generaal van Nederlandsch Indie, ondernam die taak. Aan dien administrateur, komt, volgens de Jancigny, de eer toe zijn vaderland en de geheele wereld de werkelijke waarde te hebben geopenbaard van Java als een landbouwmijn, even onuitputtelijk als verscheiden in hare producten. Zijn stelsel van kultures was zeer eenvoudig in beginsel. De belasting der heeredienstem werd geutiliseerd ten voordeele van landbouwondernemingen door den Staat opgericht. De landbouwgezinnen werden vrijgesteld van de belasting van een vijfde van het product, op voorwaarde dat zij een vijfde hunner rijstvelden aan den Staat zouden afstaan en dit gedeelte beplanten met producten bestemd voor de Europeesche markt. Aanvankelijk werden daartoe aangewezen koffie, suiker, indigo, cochenille en tabak. Laatstelijk werden alleen de twee eerste artikelen aangehouden. Het gouvernement kocht uitsluitend de oogsten, tegen de prijzen die het zelf vaststelde, en genoot, bij den verkoop in Holland, aanzienlijke winsten. De op Java betaalde plantloonen en de marktprijzen in Nederland veranderden gestadig; thans geeft het gouvernement den inlander 30 franken voor de picol koffie, die ongeveer 125 franken opbrengt. De begrooting van ontvangsten voor 1874 bevatte het cijfer van 106,257,000 franken voor de koffie door den Staat te verkoopen.

Voor de suikerkultuur werden door het gouvernement con-

tracten gesloten met fabriekanten, die het gecultiveerde riet in hunne fabrieken verwerkten, tegen afstand aan den Staat van twee derden van het product. In 1873 heeft men voor 26 millioen franken suiker verkocht.

Wanneer men bij de genoemde cijfers, de overige ontvangsten van Indië voegt, dan verkrijgt men een totaal van 262 millioen franken. Het bestuur kost 238 millioen franken, hetgeen een zuivere bate geeft van 24 millioen franken.

De organisatie van den generaal van den Bosch is langen tijd het onderwerp geweest van levendige debatten in de Staten Generaal. Is de tusschenkomst van den Staat in de landbouwnijverheid bestendig noodlottig? Hoe gematigd het gouvernement zij, kunnen zijne agenten niet altijd zijne bedoelingen verkeerd uitleggen en belangrijk nadeel aan de algemeene belangen toebrengen? De liberalen waren die meening toegedaan. Zij wilden niets weten van een stelsel dat de vrijheid van den arbeid, de eerste en voornaamste van alle vrijheden, verkrachtte. Buitendien was het onrechtvaardig den inlandschen planter te versteken van zijn wettig arbeidsloon hetwelk hem de mededinging verzekerde. Overigens, was de waardigheid van het Nederlandsch gezag in het spel; een deugdelijk bestuur was onvereenigbaar met een toestand, waardoor Java kon beschouwd worden als een groote officieele pachthoeve en de agenten van het gezag als zoovele ijverzuchtige pachters, die er roem en eer in stelden maar vele kisten suiker en vele balen koffie voor den uitvoer te leveren. Grootsche plichten werden niet meer vervuld. Medeplichtig aan een exploitatie die noch de personen noch de eigendommen eerbiedigde, werd de justitie afgeleid van hare beschermende roeping. Men dacht alleen aan winstbejag en toch verzuimde men de bronnen van inkomst te verbeteren; de statistieke opnemingen zoo noodzakelijk voor een billijken aanslag der grondbelasting werden gestadig uitgesteld: verschillende verpachte middelen waren in handen van Chineezen, zooals in de treurigste tijden van de wegkwijnende voormalige O.-I. Compagnie. De werkzaamheid en bedrijvigheid bepaalde zich tot Java. De regeering, steeds bezig met de exploitatie van dit eiland, verwaarloosde het overige grondgebied. In de andere bezittingen werd haar gezag soms straffeloos gehoond en de zeeroovers vertoonden er een voor een beschaafd gouvernement onverdragelijke stoutmatigheid. Men scheen te vergeten dat Java slechts een deel uitmaakt van het groote

Indische Rijk, door de natuur zoowel als door de staatkunde gevormd, daar Sumatra, Borneo, Celebes, de Molukken met Java als 't ware een onverdeelbaren geographischen groep uitmaken.

Van hunnen kant, deden de conservatieven zeer hoog de voordeelen klinken, welke het stelsel aan het moederland had gegeven en nog gaf. Nederland had aan de Europeesche staatkunde te zware offers gebracht; het moederland had het recht zich te doen bijstaan door de kolonien; het kon onmogelijk de vijf-en-twintig millioen der koloniale bijdrage missen. Het stelsel mocht, wel is waar, onze begrippen van recht en vrijheid hinderen; maar de Javaansche landbouwer gaf de voorkeur aan eene zware belasting in natura boven minder hooge belastingen, die hij in geld moet kwijten. Het stelsel was misschien in enkele districten te hard toegepast en kon aldaar ontvolking te weeg gebracht hebben. 't Zou gemakkelijk vallen deze misbruiken te weren in de toekomst; en 't bewijs dat de bevolking in 't algemeen niet onder het stelsel leed, was gegeven door hare vermeerdering sedert 1830. Overigens ontkenden niet alle conservatieven de waarde der beginselen, op welke de voorstanders der hervorming zich beriepen. Het doel moest wezen, zeiden velen, om een deugdelijke staatkunde te volgen en zooveel mogelijk het belang der kolonien met de finantieele eischen van het moederland te vereenigen. Men voere alle hervormingen vereenigbaar met die eischen, in, totdat de tijd aanbreke, waarin alle bekrompen zorgen op zijde kunnen gesteld worden en een vraagstuk opgelost kan worden waarbij de maatschappelijke vrijheid van achttien millioen zielen en niet minder de eer en waardigheid van Nederland betrokken zijn. Allen zullen het alsdan eens zijn omtrent de beginselen, die onder alle hemelstreken gebleken zijn de beste te zijn: landbouw, nijverheid en handel zullen dan aan het vrije initiatief der ingezetenen worden overgelaten, onder de bescherming eener onpartijdige regeering, die met krachtige hand het evenwicht bewaart tusschen de onderling naijverende partijen.

Buiten de Hollandsche wetgevende vergaderingen werd de strijd mede gevoerd tusschen de voorstanders en de tegenstanders van het stelsel van van den Bosch. Op het Amsterdamsch congres ter bevordering van Sociale wetenschappen in 1864, werd de vraag gedebatteerd: over den invloed der koloniale bezittingen op de ontwikkeling van den handel en de nijverheid der Europeesche natien. Zoowel de belagers als de bewonderaars van

het kultuurstelsel voerden er het woord. De laatsten werden vooral gesteund door den heer Rochussen, oud-gouverneur-generaal van Indie en oud-minister van finantien en van kolonien in Holland. Onder de publicisten heerscht hetzelfde verschil van meening. Money, Galos en Luis de Estrada roemen zeer het Nederlandsch stelsel, anderen veroordeelen het in de strengste bewoordingen.

Thans is deze gewichtige koloniale quaestie als 't ware uitgemaakt. Na een vruchtelooze poging tot hervorming van den heer Fransen van de Putte in 1866, stelde de minister de Waal de wet voor, welke de suikerkultuur zoodanig regelt dat zij over eenige jaren vrij zal wezen. Nergens mag meer eenige dwangkultuur ingevoerd worden; daar waar zij bestaat, zal zij, van af 1876, jaarlijks verminderd worden tot 1890, tijdstip van de algeheele afschaffing van den gedwongen arbeid.

De koffiekultuur vooral is zeer nadeelig geweest voor de bevolking; veelzins moesten de koffieboomen op groote afstanden van de dorpen worden geplant; soms waren de planters verplicht meer dan tien uren ver naar de koffietuinen te gaan arbeiden. Men heeft die gebreken weggenomen, zoodat tegenwoordig de prijs, welke het gouvernement voor de koffie betaalt, in vele gevallen den arbeid van den planter loont. De koffiekultuur bestaat op Java, op Celebes en in een gedeelte van Sumatra. De oogsten van dit laatste eiland worden te Padang verkocht. Een gedeelte der productie van Java wordt sedert 1860 te Batavia verkocht; het overige gedeelte wordt door tusschenkomst der Handelmaatschappij naar Nederland overgevoerd. Uitgenomen voor het zout en de opium, is er geen monopolie meer. Het monopolie der specerijen in de Molukken is in 1864 afgeschaft.

Den 9 april 1870 is nog een wet tot stand gekomen met betrekking tot de koloniale quaestie, namelijk de zoogenaamde agrarische wet; deze wet bevat regels ten aanzien van den afstand van gronden op Java en van de grondrechten der inlanders. Sedert 1856 konden Europeanen slechts gronden van het gouvernement huren voor niet langer dan twintig jaren en was het twijfelachtig of de Indiërs de hunne in huur mochten afstaan. Die moeielijkheid is doorgehakt en men heeft aan Europeanen het recht toegekend om gronden in erfpacht voor vijf en zeventig jaren te nemen.

In 1830 heeft Holland in zijn koloniaal stelsel een ontzagge-

lijken stap achteruit gedaan; het heeft duizenden individuen verplicht hun tijd, hun arbeid, hun vrijheid op te offeren om in het bezit van schatten te komen. De maatschappelijke vrijheid van een geheel volk te vernietigen is oogenschijnlijk een ongerijmde onderneming. En toch is dit problema opgelost, wel is waar, niet in een enkelen dag, maar na een diepe studie van de zedelijke en stoffelijke neigingen der bevolking. De Hollanders hebben met een zeldzamen staatkundigen takt hun koloniaal stelsel op de zeden der Maleische rassen toegepast. Zij hebben de gebruiken, de vooroordeelen der inboorlingen geëerbiedigd en, in stede van hunne godsdienstbegrippen te krenken, hebben zij de inlandsche hoofden aan de Nederlandsche overheersching verbonden door hun een deel in de winsten van hun exploitatiestelsel toe te kennen. Door het Europeesch gezag in een soort van nevel te hullen, door de Indische vorsten, althans schijnbaar, in het bezit te laten van hunne oude waardigheden en voorrechten, is men er in geslaagd een volk ten voordeele van een ander te exploiteeren. Het geheim van de Europeesche overheersching heeft vóór en boven alles hierin bestaan dat men den bestaanden maatschappelijken toestand in alle zijne gevolgen heeft voortgezet. Dit valt gemakkelijk op te merken wanneer men kennis neemt van de staatkundige en administratieve organisatie van Nederlandsch-Indie.

De Nederlandsche grondwet van 14 october 1848 bepaalt bij artikel 59: De Koning heeft het opperbestuur der kolonien en bezittingen van het rijk in andere werelddeelen. Een minister van kolonien maakt deel uit van het kabinet in den Haag.

Aan het hoofd der administratieve hierarchie in Indie staat de gouverneur-generaal, bijgestaan door een raad van vijf leden (raad van Nederlandsch-Indie). De gouverneur heeft onder zijn bevelen directeuren of hoofden van de departementen van algemeen bestuur.

De gouverneur-generaal verklaart oorlog en sluit vrede, ontwerpt het cijfer der uitgaven voor de kolonien en benoemt tot bijna alle ambten in Indie. Elke blijvende verordening moet door den minister van kolonien goedgekeurd worden. Slechts in dringende gevallen is het gezag van den gouverneur-generaal onbeperkt.

Java is verdeeld in twee en twintig residentien of provincien; zij worden bestuurd ieder door een resident, die bijgestaan wordt door een secretaris en door assistent-residenten (onder-prefecten).

De regeering handhaaft buitendien in iedere residentie, een of meer inlandsche regenten en onder-regenten. Naast het Europeesch gezag dus Maleische grooten. Die ambtenaren, evenals de districtshoofden worden door den gouverneur-generaal benoemd. Alleen het dorpshoofd wordt door zijne geadministreerden verkozen. Hij wordt bijgestaan door een raad van notabele inlanders. Dit gemeentebestuur bestuurt de zaken van locaal belang en heeft bovendien de teedere roeping de te bebouwen gronden te verdeelen, de grondbelasting te heffen en de verplichte diensten om te slaan.

In 1854 is een nieuw koloniaal regeerings-reglement vastgesteld. Bij de beraadslagingen over deze wet, openbaarden zich drie uiteenloopende meeningen. Tegenover de voorstanders van het bestaande stelsel stonden zij, die een radicale hervorming eischten. Anderen wilden gematigde hervormingen. Zooals gewoonlijk, is de overwinning aan de laatsten gebleven. Het ontwerp dat wet is geworden handhaaft grootendeels het bestaande stelsel: De gouverneur-generaal behoudt de uitgebreide macht, welke hem in 1836 werd verleend, en de oppositie, die vooral die macht wilde beperken, is er slechts in geslaagd haar op sommige punten te wijzigen.

Het kultuurstelsel is behouden, doch het gouvernement is gehouden een reorganisatie voor te bereiden; te onderzoeken, bij voorbeeld, of het niet mogelijk is den gedwongen arbeid door vrijen arbeid te vervangen.

De wetgeving omtrent de drukpers is slechts op ondergeschikte punten getemperd.

Eindelijk, hebben de Hollandsche wetgevende kamers omtrent het vraagstuk van de emancipatie der slaven zich, mede door groote voorzichtigheid laten leiden. Met 43 tegen 12 stemmen werd bepaald dat de emancipatie der slaven niet dan na zes jaren zou plaats hebben en eerst den 1 januari 1860 zou afgekondigd worden.

In 't kort, dit regeerings-reglement beantwoordt tamelijk wel, door de tweeslachtigheid zijner voornaamste bepalingen, aan den overgangstoestand waarin, in 1854, de Nederlandsche kolonien zich bevonden.

De buitenlandsche betrekkingen van deze kolonien en de toelating van vreemde schepen in hare havens zijn geregeld bij de wet van 8 Augustus 1850, betrekkelijk de belangen der Nederlandsche scheepvaart. Daarbij is de gelijkstelling met de nationale

vlag aangenomen ten gunste van alle Staten die de Nederlandsche vlag volkomen wederkeerigheid aanbieden en die zich buitendien onthouden van alle schadelijke maatregelen voor de producten en den handel der Nederlandsche kolonien (art. 6). In geen geval strekt zich deze gelijkstelling uit tot de kustvaart in de kolonien, welke, overeenkomstig de beginselen aangenomen bij schier alle zeevarende volken, uitsluitend aan de nationale vlag is voorbehouden (art. 6).

Om aan de wederkeerigheid te beantwoorden behooren drie voorwaarden vervuld te worden:

1°. Dat de Staat de Nederlandsche vlag volkomen gelijk stelt aan de zijne in al zijne havens, zoowel bij het binnenloopen als bij het uitgaan, behalve voor de kustvaart en de vischvangst;

2°. Dat hij die gelijkstelling uitstrekt tot de koloniale vaart, indien hij kolonien bezit;

3°. Dat hij zich onthoudt, ten nadeele hetzij van de producten der Nederlandsche kolonien, hetzij van eenig vreemd product uit Nederland uitgevoerd, andere rechten te heffen dan die geheven worden van gelijksoortige artikelen uit zijn eigen kolonien of die rechtstreeks van elders ingevoerd worden.

Deze laatste voorwaarde heeft misschien eenige toelichting noodig. Immers, is 't niet voldoende dat de Staat die er aan wil voldoen, de producten uit de Nederlandsche kolonien op gelijken voet toelaat als de soortgelijke producten, bij voorbeeld de suiker van Havanna of de koffie uit Brazilië; hij moet tevens alle vreemde producten, zoowel die van Havanna en Brazilië als die van de Nederlandsche kolonien, welke uit de Hollandsche entrepôts aangevoerd worden, toelaten alsof zij rechtstreeks uit de productie-plaatsen werden aangevoerd.

Op dezen regel bestaat slechts eene afwijking, namelijk voor de Staten die eigen kolonien hebben. Deze mogen, bij uitzondering, zonder inbreuk te maken op het reciprociteitstelsel, de rechten op de producten van die bezittingen verminderen en zelfs afschaffen; zij mogen ze ook op een gunstiger voet toelaten, wanneer zij rechtstreeks uit die kolonien worden aangevoerd, in stede van een entrepôt te passeeren.

Voor de nationale vlag zijn echter voorbehouden de voordeelen voortspruitende uit de douane-wetgeving en uit de regelingen door de regeering gemaakt voor het vervoer en den handel der producten welke in Indie aan haar worden geleverd.

Sedert de wet van 8 augustus 1850, heeft Holland weder een stap vooruit gedaan. Bij de wet van 17 november 1872 zijn de vreemdelingen op gelijken voet geplaatst als de Hollanders. Vroeger bestonden zeer hooge beschermende rechten; het nieuwe tarief heeft de differentieele rechten verworpen; de vreemdelingen zijn volkomen gelijkgesteld met de ingezetenen. Het tarief is buitendien zeer gematigd. Men mag zeggen dat het Hollandsche handelsstelsel in alle deelen de strekking heeft om de wenschen der warmste voorstanders van het vrijhandelsstelsel te verwezenlijken.

Ongetwijfeld is 't een belangwekkend schouwspel hoe 50,000 vreemden als een soort van half-goden 18 millioen menschen op Java beheerschen. En de onderworpenheid der inlanders is niet geringer in de overige Nederlandsche bezittingen, onder andere op Sumatra. Hier echter is sedert eenigen tijd een tegenstander opgestaan, die men reeds wantrouwde en die het kabinet van den Haag niet weinig beslommeringen heeft veroorzaakt: wij meenen den sultan van Atjeh en den oorlog, die zijn land sedert twee jaren tegen Nederland volhoudt. Ziehier in enkele woorden de verwikkelingen, welke de vijandelijkheden hebben doen uitbreken.

Bij het met Engeland in 1824 gesloten tractaat had Holland zich verbonden de onafhankelijkheid te eerbiedigen van het Noordelijk gedeelte van Sumatra, dat door de Atjehneezen wordt ingenomen. In 1871 stond Nederland zijne bezittingen op de kust van Afrika aan Engeland af; Engeland, van zijn kant, liet de Nederlanders vrij hun gezag over geheel Sumatra uit te breiden. Na deze regeling, vernam men den 1 april 1873, plotseling de tijding dat de gouverneur-generaal van Nederlandsch Indie aan Atjeh den oorlog had verklaard. Wat waren de oorzaken van dit besluit? De oppositie trok zich de zaak aan en maakte daarvan een thema van aanvallen tegen de regeering: men beschuldigde haar van aan de zucht tot veroveringen in Indie bot te vieren. Een nota door den minister van kolonien bij de tweede kamer der Staten-Generaal ingediend constateerde dat de oorlog was uitgelokt door daden van zeeroof, plundering en moord van wege de inboorlingen. Men was mede beducht voor de inmenging van vreemde mogendheden in het geschil, aangezien een inlandsche gezant naar Europa was vertrokken.

Intusschen kwam, den 5 april, voor Atjeh een expeditie sterk 4000 man, 149 paarden en 16 kanonnen, benevens 8 oorlogschepen.

Bij de eerste aanvallen werden twee forten en de moskee veroverd; doch hierbij bepaalden zich de aanvankelijke voordeelen: de generaal Köhler sneuvelde. Een nieuwe expeditie, gekommandeerd door den generaal van Swieten, moest een jaar later uitgezonden worden. 't Zou ons te ver leiden hier de latere militaire feiten op te sommen. 't Zij genoeg te vermelden 'tgeen wij uit den mond van bevoegde deskundigen en in Holland zelf vernomen hebben: de verovering is verzekerd; de strategische positie der Hollanders is zóó sterk dat om hen te verdrijven, een oneindig talrijker en beter gedisciplineerde strijdmacht dan die der Atjehneezen vereischt zou worden.

Zich de leus herrinnerende die op hun nationaal wapen prijkt, zullen de Hollanders ongetwijfeld de noodige offers brengen om deze onderneming gelukkig te beëindigen en om hunne heerschappij in Indie te handhaven. Indien de Atjehneesche oorlog voor de Nederlanders een vraagstuk is van het hoogste gewicht, tevens moet erkend worden dat zij niet uitsluitend daarbij zijn betrokken. Alle landen, die bezittingen hebben in Azië en Polynesië, zijn er meer of min mede gemoeid. De machtsvermindering van een hunner zou het prestige zijner buren doen dalen en de inheemsche stammen verstouten, die spoedig de zwakheid hunner regeeringen bespeuren. Geheel Europa heeft dus belang bij het Atjehneesche vraagstuk en het zal niet nalaten, tot het einde toe met de meeste belangstelling het beloop er van te volgen.

Een noodkreet over den Opiumhandel in Nederlandsch-Indië.

Meer dan eenmaal hebben wij ons zelven de vraag gedaan, of het thans wel 't gunstigste tijdstip zou zijn om ernstige, diep ingrijpende koloniale vraagstukken, gelijk onder meer dat over den opiumhandel te behandelen. De Atjineesche oorlog met de daarover gevoerde polemiek, was sedert geruimen tijd schier 't eenige onderwerp, waarvoor men bij 't Nederlandsch publiek nog gehoor kon vinden, en sprak of schreef men daarover, ik weet niet hoe 't anderen ging, maar mij dunkt, elken onbevooroordeelde moest 't pijnlijk hebben aangedaan, dat de strijd daarover niet was een strijd uitsluitend over beginselen, maar vaak scheen te moeten ontaarden in eene kwestie van personen, terwijl men tevens de kunst schijnt te verstaan van te beoordeelen niet alleen, maar ook te veroordeelen, daar waar het noodige, 't onmisbare licht ons nog steeds door regeering en volksvertegenwoordiging wordt onthouden.

Intusschen ook de belangstelling in de Atjineesche aangelegenheden verflauwt met den dag, terwijl slechts nu en dan 't een of ander feit aan het oorlogsveld of wel treurige pamphletten opnieuw de herinnering daaraan verlevendigen. Overigens zijn 't gansch andere vraagstukken, waarmeê onze natie of althans de groote pers zich bij voorkeur meent te moeten bezig houden. Nog onlangs bij de stembus. „Die niet wist dat Nederland een koloniale mogendheid is, zal het in de woelige verkiezingsdagen, die thans weer tot het verleden behooren, niet bemerkt hebben. In de honderde artikels, door onze groote bladen met het oog op die verkiezingen ten beste gegeven, is er niet één te vinden,

waarin de koloniale politiek op den voorgrond stond. Clericaal en anticlericaal, neutraal onderwijs en secteonderwijs — dat alles was schering en inslag, maar over onze Oost geen woord [1])."

Zou 't met 't oog op dit een en ander daarom niet raadzamer zijn voor de behandeling van koloniale onderwerpen gelegener tijd af te wachten? Of zou 't volgen van dien raad niet veeleer een blijk zijn, als wilde men eene even bedenkelijke als ziekelijke richting steunen? Ons dunkt, het laatste. Immers, zonder 't gewicht van de thans hangende verschillen in 't minst te willen miskennen, gelooven we, dat het niet aangaat daarnevens te zwijgen van onze roeping en plicht als koloniale mogendheid en te doen, als ware er geen koloniale kwestie meer. Dat zij nog niet van de rol genomen is, weet men echter wel beter, en ware men daarvan onkundig, slechts de inzage van de lange serie van hoogst belangrijke vragen, voor weinige weken door 't bestuur van het Indisch Genootschap aan de leden ter behandeling voorgelegd, zou ons aanstonds tot andere gedachten brengen.

Daaronder komt er ook één voor, waarvoor thans meer bepaald en bij vernieuwing de aandacht moet worden gevraagd: 't is die van den opiumhandel in onzen Archipel, een onderwerp dat niet enkel samenhangt met ons finantieel stelsel, maar ook met de welvaart en ontwikkeling van Indie's bevolking, terwijl 't evenzeer ten nauwste verbonden is met de vraag, welke de roeping is, die in dit opzicht aan Nederland door zedelijkheid en Christendom wordt opgelegd. Overtuigd van 't gewicht daarvan zeide de oud-Minister de Waal daarvan reeds in 't eerste stuk zijner „Aanteekeningen over koloniale onderwerpen": „Hoe luide menig ander koloniaal onderwerp onze belangstelling inroepe, de opiumkwestie behoort tot die, welke altoos aan de orde zijn." Nu meer dan ooit. Men zou den schijn op zich laden van niet te letten op de teekenen des tijds, zoo men thans daarvan zweeg. Niet dat men zou moeten overgaan eene historisch-kritische beschouwing van dit gewichtig onderdeel onzer Indische staatshuishouding te geven. Die taak is voor een goed deel althans geleverd; lijvige bundels van officieële, semi- en niet officieële stukken kunt ge ter toelichting en toetsing daarvan raadplegen nevens meer dan een verdienstelijk geschrift of brochure. Maar wat ons

[1]) Zie „Nederland en Java, Maandblad der Maatschappij tot Nut van den Javaan," van 1 Juli 1875, N°. 7.

dringen moet de opiumkwestie wederom tot een onderwerp van nauwgezette, ernstige overweging te maken, is een noodkreet, die däaromtrent onlangs tot het Nederlandsche publiek gericht, en, in verband daarmee een voorstel, dat aan haar oordeel onderworpen werd.

De stem, die ons de „ijselijkheid van den opiumgruwel" vertolkte en den weg aanwees om daarvan verlost te worden, is overwaard, dat we met belangstelling er naar luisteren. Zij kwam tot ons door den mond „van den algemeen zoo terecht gewaardeerden" zendeling-leeraar P. Jansz te Japara. Nog herinner ik 't mij, hoe hij jaren geleden in eene brochure, te Amsterdam bij Höveker uitgegeven, onzen geloovigen volksgenooten de vraag onderwierp of de koloniën Nederland ten vloek of ten zegen moesten zijn, en aanwees hoe het eerste ontwijfelbaar verwezenlijkt moest worden, indien onder anderen niet de opiumhandel werd afgeschaft. En 't antwoord, dat men daarop gaf, was dat men niets deed „dat tot eenigen stap te dien opzichte heeft geleid." De klacht werd daarop herhaald in een tweede geschrift, waarin eene beschouwing van Java's zendingsveld werd geleverd; en andermaal moest het diep beschamend woord klinken: „Het geloovig Nederland heeft het boekje gelezen en geprezen, maar laat Java in zijn opiumwalmen langzaam verstikken." Ten derden male hief toen de ijverige zendeling zijne stem op in eene alleszins lezenswaardige brochure, getiteld: „Landontginning en Evangelisatie." Doch wederom heeft die roepstem evenmin als het plan zelf tot eenige werkzaamheid geleid.

Gelukkig dat de ijver en de moed van den heer Jansz ondanks die herhaalde teleurstellingen onverflauwd bleven. Nauwelijks had men hem den wenk gegeven om zich ten opzichte dezer zaak tot een bepaald persoon in ons vaderland te wenden, of hij zond aan 't oud-lid van den Raad van State, Jhr. Mr. P. J. Elout van Soeterwoude een uitvoerig schrijven, waarin hij zijne gedachten over den opiumhandel bij vernieuwing en met kracht in bezielde taal ontwikkelde. Onverwijld nam deze Christenstaatsman daarvan kennis en verzocht hij eene spoedige opname daarvan in de „Stemmen voor Waarheid en Vrede," waarbij hij een inleidend woord voegde in den vorm van een brief aan den Redacteur van dat tijdschrift.

Met beide stukken, zoowel met den brief des heeren Elout als met de mededeeling van den zendeling Jansz kon een belangstellend publiek nu reeds sedert een paar maanden kennis hebben

gemaakt, en wat is dusver daarvan de indruk geweest? Voor 's hands kunnen wij niet dan 't treurig feit constateeren, dat de beide roepstemmen slechts hier en daar eenigen weerklank schijnen te hebben gevonden; en, zoo we ons niet bedriegen, werden zij eens van de zijde van een onzer hooggeschatte predikanten te dezer stede, de heer J. H. Gunning besproken; „de Standaard" van 20 april jl. wijdde er een hoofdartikel aan; de zoogenaamde groote pers schijnt 't tot dusver beter te vinden er het stilzwijgen over te bewaren. Ons aangaande, we gelooven, dat men zich aan eene dergelijke laakbare onverschilligheid niet mag schuldig maken. „Lijdelijk," wij zeggen het den heer Elout gaarne na, „mogen Christenen deze zaak niet aanzien, opdat ze niet schuld op schuld hoopen bij al de schuld, die ons tegenover Indië reeds sedert eeuwen drukt. De openbare meening in Nederland moet op deze hoogst gewichtige zaak worden gevestigd. De overtuiging moet veld winnen, dat het kwade geen zegen kan verwerven; dat gaat het smoren van het kwaad al met offers en bezwaren gepaard, God hulp verleent en meer dan éénen zegen heeft en ons om onze ongehoorzaamheid soms den vollen zegen onthoudt (gelijk thans bij de m. i. op zich zelve niet te vermijden Atjineesche expeditie, die de opiummillioenen van ettelijke jaren verslindt) opdat we ons eeuwenlang verzuim zouden inzien, onze schuld jegens Indië gevoelen en, kon het, bij tijds nog zouden kwijten."

Of daartoe het ernstig woord van de heeren Elout en Jansz bevordelijk zou kunnen zijn? Wie die 't wel meent met Indië, zal 't niet met hen van ganscher harte hopen. Maar zal ook 't doel, dat zij zich voorstellen, worden bereikt langs den door hen aanbevolen weg? Luisteren wij, eer we die vraag trachten te beantwoorden, wat ons wordt meegedeeld en voorgesteld. Blijke ons dan daaruit, of en in hoeverre er nieuwe gezichtspunten in 't opiumvraagstuk ons worden aangeboden, om vervolgens na te gaan wat in dit opzicht onzerzijds plichtsbetrachting moet zijn.

Wie een blik slaat in de Indische huishouding, weet welke plaats de opium daarin inneemt. Niet enkel als geneesmiddel, voor welks weldadige werking en invloeden wij zeker niet dan dankbaar kunnen zijn; en wie is er, die niet zou wenschen dat het in Indië niet anders dan als zoodanig werd gebruikt. Maar 't is ook een weeldeartikel, een genot of middel tot opwekking, waar-

van 't gebruik of misbruik de nadeeligste gevolgen heeft en eèn voor lichaam en ziel verwoestenden invloed uitoefent. Meer dan eenmaal is dan ook op de „ ijsselijkheden" daarvan gewezen. En inderdaad dat woord is niet te sterk, wanneer wij aan de hand van onzen zendeling Jansz de vreeselijke schilderij nagaan, welke hij ons van den „opiumgruwel" ophangt. Welk een somber, akelig tafereel rijst er in uwe verbeelding op, waar u de opiumrooker en zijn huisgezin volgenderwijze gemaald worden:

„Hoor wat akelig benauwd gehuil! Treed binnen en zie! Een man ligt geknield op zijn slaapbank, en hangt met de omhoog gestrekte armen aan een dwarslat, om alzoo zijn bijna stokkenden adem een weinig ruimte te geven. Ook zóó nog dreigt hij te stikken en stoot hij bij tusschenpoozen dat naar gehuil uit. Zoo hangt hij onophoudelijk nacht en dag, twee of drie dagen aaneen, zoolang de aanval duurt, die zich elke twee of drie weken herhaalt. Had hij maar opium! Hoe zou hem die verlichten! Doch alles is reeds verteerd aan opium! Voor vrouw en kindederen is er bijna niet te eten. Hij zelf kan schier geen spijs binnen krijgen, zoolang zijn adem weigert. Welnu! daar is heul! zijn vrouw heeft nog wat uit haar mond gespaard, om hem in het leven te behouden. Hij trekt één, twee malen! Dat geld is alweer in damp vervlogen! Maar zijn adem is verruimd. Hij kan weer slapen. Doch juist die heul is zijn beul. Toen hij voor vele jaren aan aamborstigheid begon te lijden, nam hij 't opium rooken er tegen te baat en de gewoonte van dat zoo verderfelijk palliatief heeft zijn ademhalingsorganen tot op zulk een graad verzwakt en verwoest. Bovendien is hij er thans geheel aan verslaafd, en de middelen om het te verkrijgen, zijn uitgeput. Verleden jaar heb ik hem eens door passende geneesmiddelen een aanval van aamborstigheid twee dagen bekort. Ik heb hem daarna versterkende middelen gegeven en een versterkend dieëet aanbevolen, maar hem tevens gezegd, dat hij zijne doodelijke gewoonte moest nalaten, en hem den besten weg daartoe aangewezen. Sedert heeft hij nooit weer om hulpmiddelen gevraagd hoe vaak en erg zijne aanvallen ook werden. Liever dwingt hij zijne vrouw om door slaven en sloven hem zijne moordende verlichting te bezorgen. Of zijn vier overgebleven kinderen als geraamten er uitzien, en er reeds vijf van ontbering gestorven zijn, geen enkel oogenblik denkt hij er ooit aan. Ook niet, dat de twee jongsten ook al met aamborstigheid bedeeld zijn, als treurige erfenis van hun vader."

Erger nog is een ander tafereel: „Wij zetten onze wandeling voort, en treden, of kruipen dit huisje binnen, dat meer op een varkenskot dan op een menschenwoning gelijkt. Ge moet diep bukken om er binnen te komen. Voorzichtig: loop niet tegen dien bamboe aan! Dat is de stut van het overhangend hutje; we zouden het geheel op ons hoofd kunnen krijgen. Daar ligt een vrouw half naakt met dooreen gewarde haren, en een zuigeling aan de uitgedroogde borst te „schuiven". Steeds droogt de opium het lichaam uit, en ontneemt ook den zuigelingen het natuurlijke voedsel. Het vermagerde wichtje houdt niet op met schreien van honger. Zoo zou de moeder genoodzaakt worden haar genot te verlaten om wat ander voedsel voor 't kind gereed te maken, — als er iets in huis ware! Neen, ze weet beter raad: een deel van den bedwelmenden rook wordt het arme schaapje in de keel geblazen. Het stikt er schier in. Doch eindelijk is het rustig, en heeft de hartelooze moeder rust, om verder zich en haar kind te vermoorden!"

Wilt ge een ander voorbeeld, welke slachtoffers de opium maakt, — „zie die wandelende, of eigenlijk waggelende mummie; zijn glazige oogen, zijn wezenloos gelaat, zonder de minste uitdrukking, zijn uitgemergeld lichaam, zijn gekromde rug, zijn wankelende gang en knikkende knieën toonen u den kennelijken marasmus op den leeftijd van vijf-en-twintig jaar! En idioot is hij er bij! Het is de opium die hem in dien toestand bracht!"

„Zien wij de processen-verbaal in van de Inlandsche rechtbanken, zoo ontwaren we daaruit, en waar deze er van zwijgen, door navraag aan de getuigen, dat de meeste diefstallen en moorden zijn gepleegd wegens de begeerte naar opium of onder den invloed er van. Voor een weinig opium slaat menig Javaan zijn medemensch dood, en de opiumkitten zijn het, die den moed leveren tot een groot aantal moorden die gepleegd worden, zoo wel als tot de rooftochten met moord en brand, die zoo menige streek van Java bitter onveilig maken, veel meer dan tijgers zouden doen. Indien de Inlandsche rechtbanken ijverig wilden uitvorschen, welk deel de opium heeft in al de gepleegde misdaden, wat een vreeselijke statistiek zouden zij aan 't licht kunnen brengen!"

En welk eene beduidende hoeveelheid opium wordt er niet verbruikt! We volgen den zendeling eens naar 't huis van een Chineeschen opiumhandelaar. „Geen winkel is op verre na zoo druk bezocht als deze opiumkit. Van des ochtends zeer vroeg tot des avonds

laat staat het bijna niet stil van koopers, soms 10 of 12 tegelijk. Doch ze worden niet binnengelaten: velen tegelijk mochten eens aan 't grissen gaan. Op de stoep voor 't raam staan ze allen te zien naar 't afwegen. Hoe nauwkeurig ook, — 't is „dure waar!" het wegen is spoedig gedaan. Snel wisselen de koopers af. Verscheidenen offeren op één keer niet meer dan 10 cents ieder. Daar hebben ze enkel een klein trekje voor, niets dan even den smaak er van. Gelukkig dengenen die niet meer kunnen machtig worden. Ze ontgaan ten minste het grootste verderf. Maar velen storten ook kwartguldens en meer, sommigen tot guldens toe. Vaak wordt het geheele dagloon hier gebracht en de hunkerende vrouw en kinderen ontstolen. Hoe velen ook, die eerst door vlijt en spaarzaamheid zich een goed houten of steenen huis met een knappen inboedel verworven hadden, die later alles weder hebben moeten overgeven voor schuld, en thans in een ellendig krotje nederliggen, omdat de guldens en rijksdaalders hier voor vergif zijn verwoest! En de pachter wijst niemand af, dan wie geen contant geld medebrengt!"

In een „Naschrift", dat de heer Jansz aan zijne mededeelingen toevoegt, wordt de berekening gemaakt, dat „in het jaar 1872 (volgens „de Locomotief", en de dagbladen van Samarang) alleen in de residentie Samarang dagelijks verkocht zijn 125 kilogrammen opium, en in die van Japara, van 23 Maart tot 5 April 1874 een aantal van 2062.5 kilogrammen, — dat is bijna 148 kilogrammen daags! En dat is nog slechts wat het beschermende Nederlandsch Gouvernement aan zijn beschermelingen zendt zonder te rekenen wat aan alle kanten bij kisten vol wordt binnengesmokkeld! Berekent men nu een thaïl, of 5/128 kilogram, dooreen op *f* 8 (dat is niet te veel, daar in het klein merkelijk meer betaald wordt), dan werd in die twee residentiën, alleen voor den opium van „vader" door de „kinderen" verkwist een som van bijna *f* 56000 dagelijks. Trekt men daar de helft af voor uitvoer naar elders, en slaat men dit dan over geheel Java (berekend op 20 residentiën na aftrek van de „verboden kringen"), dan bekomt men op een jaar een bedrag van ongeveer 39 millioenen, die door de Inlandsche en de vreemde bevolking wordt bekostigd voor het noodlottigste vergif, alleen voor zoover Nederland het haar verschaft. Van dat vloekgeld daalt een aanzienlijk deel in de schatkist van ons vaderland, en een ander aanzienlijk deel is de winst, die de pachters en de groote en kleine slijters naar zich halen, en die, als vloekgeld, ook meer

schatten van onheil en vloek den ontvangers moet aanbrengen.... De handelaar heeft het monopolie daarvoor van 't gouvernement gepacht. De Chinees bracht daartoe verscheidene tienduizenden op voor eene enkele residentie, voor den tijd van één jaar. Neen niet de Chinees, de bevolking en in 't algemeen de opiumverbruikers brengen al die ontzettende sommen op en bovendien nog de even ontzettende winsten, die de pachters er gewoonlijk weten uit te halen, met al de kosten bovendien (en die zijn soms groot) die zij maken moeten om zich het monopolie tegenover onderkruipers en smokkelaars te blijven verzekeren. Het zijn de inlanders die voor een groot deel die allerdrukkendste belasting, die hen van drie zijden uitmergelt, aan de schatkist betalen waarvoor Nederland hun het meest verwoestende gif als belooning teruggeeft... Zie daar waar Nederland het ijverigst aan arbeidt onder de volken, door God aan onze zorg toevertrouwd! .... In een Indisch dagblad werd eens de opmerking gemaakt, dat de rijks-opiumpachters eigenlijk het Nederlandsche wapen boven hun deur moesten hebben. Dat was schamper gezegd, maar was het ook niet juist? Verpletterend zou het zijn zoo we boven die deuren moesten lezen: „Je maintiendrai!"

Maar onder Neêrlands vlag en wapenschild mag zulk een ziel- en lichaam verwoestende handel niet langer worden geduld. Met edele verontwaardiging legt onze zendeling dan ook na de schets waarvan we slechts een fragment mededeelden zijnen geloofsgenooten de vraag op de lippen, of Nederland het voor zijne rekening mag nemen, of onze regeering „de leverancier" mag zijn. Er moet een afdoend middel worden aangegrepen om aan dien smaad voor goed een einde te maken. En wilt ge weten, wat het is? Niets meer, maar ook niets minder dan: uitroeiing van den opiumhandel; oprichting van een Anti-opium-verbond, met het devies: „In den naam en de mogendheid van Jezus Christus moet de opiumhandel in Ned. Oost. Indië afgeschaft worden."

De voorsteller meent dat men 't, met 't oog op de diepe ellende, die 't opiumverbruik veroorzaakt, niet een onredelijke, een te groote eisch zal noemen. „Is, zoo vraagt hij, „is het woord te sterk: de opiumhandel moet afgeschaft? Is het jeneververbruik in het vaderland, vreeselijk stijgende tegen alle werking van matigheids-en afschaffingsgenootschappen in, een reden om het vol beschaamdheid in te trekken? Ganschelijk niet! Tracht ernstig, in Gods naam, Java van den opiumhandel te verlossen, en

God zal uwe pogingen tegen de dronkenschap in Nederland, en zooveel andere heilrijke pogingen meer, zoo kennelijk zegenen als ge nog nooit ondervonden hebt. Waar het de eer en het rijk des Heeren geldt, daar moeten we radicaal te werk gaan, ook in de zaak der sterke dranken. Hier afschaffing van den opiumhandel en verbod van invoer, en ginds verbod om het voedsel der armen tot lichaam en zielverwoestend vergif te stoken, en strenge maatregelen ook om den invoer en den verkoop tegen te gaan. Het eene niet zonder 't andere.

„Zal het kunnen geschieden? Heeft de Regeering de macht tot zulke zaken? Als zij de macht, haar van God beschikt, niet uit hare hand geeft, maar met waardigheid in Gods naam handhaaft naar het devies van 't Nederlandsch wapen, — gewisselijk! Maar hoe! een Regeering die de godsdienstige overtuiging van honderden en duizenden aan banden wil leggen en met kracht van wet en policie den dwang doorzet tot een gehate operatie, om het volk van een besmettelijke ziekte te vrijwaren, zou de macht niet bezitten om hier en ginds af te schaffen wat zeer veel verderfelijker is dan pokken en cholera? Het is waar, bij het eerste heeft ze te doen met een geslacht waarvan ze geen geweldadig verzet te vreezen heeft, terwijl dit bij het laatste, ten minste in Nederland, wel eens plaats kon hebben. Maar dreigt dan het zwaard der gerechtigheid haar uit de hand te vallen, dat ze geen genoegzame maatregelen tegen elke wanorde zou kunnen nemen, en de weerspannigen straffen? Moeten dan de zachtmoedigen met geweld behandeld, en de boozen en jeneveraanbidders ontzien worden? Of zou het jammer zijn van het bloedgeld dat de staat door zulke maatregelen missen zou?

„Komt, burgers! die uw vaderland bemint en voor de zaak des Heeren en het heil van den evenmensch wat over hebt, en wanneer ge uwe smeekingen om de zoogewenschte afschaffing voor den troon des Konings nederlegt, biedt dan den Staat ter vergoeding van dat gemis de jaarlijksche storting van een nieuwe belasting aan, die zegen aan het vaderland brengen zal in plaats van vloek. Die vergoeding behoeft inderdaad maar tijdelijk te zijn, want weldra zou de welvaart des volks in die mate geklommen zijn, dat gemakkelijk en zonder druk der bevolking de gewone inkomsten des rijks zeer aanmerkelijk zouden kunnen vermeerderd worden. Gods zegen zal het doen, — en die alleen kan het doen!

„Wordt de opiumhandel van Gouvernementswege afgeschaft,

dan zal men met den geheimen invoer te doen krijgen, zegt men misschien, en daarmede wordt de zaak veel moeielijker! Maar dan bevrijdt Nederland zijne ziel en is het de beschermer niet die zijn beschermelingen voor hun geld vermoordt! En is er dan thans geen geheime invoer? Zoo vraagt men wellicht; het is al te goed bekend, dat de smokkelhandel ook nu op zeer groote en steeds grooter schaal gedreven wordt, zoowel door de pachters zelfs als door anderen, en dat die met menigvuldige moorden en doodslagen gepaard gaat. Welnu, wat baat het dan, dat Nederland hand en geweten bezoedelt en den vloek in huis haalt met die gruwelijke levering? Bij de afschaffing hiervan zullen de pogingen tot geheimen invoer toenemen, dat is zoo! maar de zegen en de bijstand van God zullen nog veel meer toenemen, als Nederland op Hem zijn betrouwen stelt, en dus zijn wil betracht."

Volledige afschaffing van den opiumhandel moet derhalve 't doel zijn, waarnaar men streven moet en waartoe vooral eendrachtige samenwerking, 't oprichten van een verbond noodig wordt geoordeeld. „Het is geen werk voor één mensch. Moge er al een David gevonden worden, die zich recht tegenover den ontzaglijken reus plaatst en hem met zijn slingersteen ter aarde velt, het gansche leger van Godshelden moet er op uit, om den gewijden grond volkomen van vijanden te zuiveren, en den gruwel des handels in menschenzielen met wortel en tak uit te roeien."

Met deze roepstem uit Japara vereenigt de heer Elout van Soeterwoude zich volkomen, met een beroep op 't voorbeeld van Engeland. „Worden daarvoor ooren geopend en harten gewonnen," schrijft hij in zijn inleidend woord, „men zoude in eene te houden openbare bijeenkomst tot gezamenlijke pogingen kunnen overgaan. Zoo geschiedde het onlangs in Engeland. Daar heeft in november jl. eene vergadering te Londen plaats gehad, op welke de droevige gevolgen van den staatsopiumhandel, ook door een Chinees zijn besproken. Betoogd is, hoe de £ 9,000,000 jaarlijksche winst voor den Staat en het schandelijk opdringen van den opium aan China, gestraft is geworden door opstanden, hongersnood op hongersnood, en vermindering van handelsbetrekkingen; hoe de opiumteelt in China zelf thans die winst bedreigt, en hoe het heidensche Japan het christelijk Engeland beschaamt, door eerst van de Vereenigde Staten en vervolgens

van Engeland te eischen, dat bij tractaat alle invoer van opium in dat rijk worde verboden."

Wat nu omtrent dit een en ander te zeggen? Wat oordeel moet daarover worden geveld? zal men zich aansluiten aan 't medegedeelde plan? of zal men 't bestrijden? of is er soms ook een middenweg? Mij dunkt, plichtsbetrachting zou het zijn, allereerst hulde te brengen aan de edele bedoelingen des geachten voorstellers, een woord van sympathie uit te spreken voor de mannelijke taal, waarin hij opkomt voor de geestelijke en stoffelijke welvaart en ontwikkeling der inlandsche bevolking en tevens voor den ernst, waarmede hij ons aan onze roeping in dat opzicht herinnert. Er wordt vaak gesproken over onze schuld tegenover Indië, over het onrecht dat der inlandsche bevolking wordt aangedaan, terwijl liefde van den inlander de drijfveer moet zijn om daaraan zoo spoedig doenlijk een einde te maken. Maar hoe weinig is soms de daad in overeenstemming met 't woord! Een treffend voorbeeld leverde 't jongst gevoerde debat over de koffie-enquête. Vond niet de meening dat er gegronde bezwaren tegen de dwang-koffiekultuur bestaan, die niet kunnen worden opgeheven zonder loslating van de winst voor 't gouvernement, geen ondersteuning zelfs bij de grootste voorstanders dier inrichting? en toch, — men nam eene nietszeggende motie aan en verwierp eene andere, die, gelijk wordt beweerd, waarschijnlijk het sein zoude geweest zijn om een einde te maken aan het nu reeds zoovele jaren gepleegde onrecht. Zij daarom de hooggewaardeerde zendeling ons tot een beschamend voorbeeld, waar hij er zich niet toe bepaalt ons de ellende van 't opiumverbruik te malen, maar, bij 't woord de daad voegend, 't middel aanwijst om een anderen toestand in 't leven te roepen! Maar zullen wij, waar wij de les, door hem gegeven, behartigen, nu ook een stap verder gaan en tevens zijn voorstel als 't doeltreffendst aanbevelen? Ik voor mij zou 't niet onvoorwaardelijk durven doen.

Eer ik dit nader toelicht, eene korte opmerking, zij is deze: men verzware de schuld niet, die aan Nederland kleeft. Dat ons volk in meer dan één opzicht te kort geschoten is in 't vervullen zijner roeping tegenover het Indische rijk en nog veel daarvoor te doen heeft, — wie zal 't durven ontkennen? maar men

schrijve geen daad op zijn zondenregister, waarvoor het eigenlijk niet aansprakelijk mag worden gesteld. Zoo ook hier. Men late voor goed de stelling varen, dat de inlanders eerst door ons met de opium kennis hebben gemaakt; veeleer houde men 't voor waarschijnlijker dat men in Indië de opium reeds kende vóór dat de Europeanen daar kwamen. „Indien gij," sprak de heer Castens [1]), iets gelezen hebt van den uitgebreiden handel van China, omstreeks Christus geboorte, door den O.-I. Archipel, door geheel Zuid-Azië en tot in de Roode Zee; indien gij het uitstekend en voor de kennis van de Indische zaken zoo nuttige werk van Mr. de Jonge: „De opkomst en het verval der O.-I. Compagnie," en ook andere werken kent; indien gij, zooals ik, tegenwoordig waart geweest bij het sluiten van een tractaat met een inlandsch vorst in zijn eigen rijk, om aan het voor ons schier onvermijdelijke annexatie-stelsel bevrediging te geven; indien gij iets weet van de zelfbesturende inlandsche staten op Sumatra, Linga, Borneo, Celebes, Bali en de Groote Oost; indien gij met inlanders over oude tijden en de overleveringen daarvan hebt gesproken; dan zult gij, in tegenstelling van hen, die veronderstellen dat wij de Indiërs met opium hebben vergiftigd, wel overtuigd zijn, dat de opium vóór de komst der Europeanen reeds in den Indischen Archipel verspreid was; en dat de inlandsche vorsten, die den handel met vreemden zich toeeigenden, van de opium (die altoos betrekkelijk duur moet zijn, omdat de wijze van inzameling veel tijd kost) een monopolie hadden gemaakt, dat zij tegen retributie aan eenen groothandelaar of aan onderschikte bestuurders afstonden, zich het volle genot daarvan voorbehoudende. De eerste scheepvaarders op Oost-Indië gewagen van vorsten en vorstinnen, die liever den ganschen dag zich aan het genot der opium overgaven, dan zich met staatszaken of de belangen der handelaren van verre bezig te houden. Zij wijzen er ook op, hoe de opium, waarvan de groothandel zich concentreerde op de kust van Coromandel, een voordeelig import-artikel was in den O.-I. Archipel, om de specerijen van daar (de hoog begeerde artikelen voor Europa: peper, nagelen, foelie, nootmuskaat enz.) meester te worden, en de O.-I. Compagnie zich er op moest toeleggen om door opium den specerijhandel in handel te krijgen."

Veilig mag men derhalve beweren, dat men reeds vóór onze

---

[1]) In de vergadering van het Indisch Genootschap van 26 maart 1872.

vestiging de opium in Indië vond. Een samenloop van omstandigheden heeft later er toe geleid dat daarvan partij werd getrokken; een monopolie is daarvan gemaakt; wij zijn daarvan de leveranciers geworden; en die leverantie heeft ons tot den huidigen dag beduidende winsten afgeworpen, winsten die men meent dat ons ten vloek moeten zijn; immers men gelooft dat wij door de verstrekking van opium aan de bevolking, aan onze zorg toevertrouwd, 't meest verwoestende gif hebben aangeboden en nog steeds daarmede voortgaan.

Hiertegen richt men nu gelijk we zagen, zijne scherppuntige pijlen; men verlangt eene geheele afschaffing van den staatsopiumhandel, loslating van het monopolie, en dit wordt niet in de toekomst verwacht, maar onverwijld begeerd; immers een equivalent ter vergoeding van de winsten, die de staat door zulk een decreet zou derven, moet aanstonds door de storting eener nieuwe belasting worden aangeboden; gelijktijdig met dien maatregel moet voorts een verbod van invoer en verbruik van opium worden uitgevaardigd en 't artikel geweerd, behalve alleen voor zoover de geneeskunde de aanwending daarvan voorschrijft, en mocht dan al geheime invoer, smokkelhandel plaats grijpen, men late zich daardoor niet terughouden van 't hoofddoel: de opheffing van den opiumhandel, ter verkrijging waarvan samenwerking, eene vereeniging van krachten wordt gevraagd.

Het denkbeeld, dat hier geopperd wordt, is nieuw voorzoover men in de zaak, welke 't thans geld, 't beramen en nemen van maatregelen, 't in 't leven roepen van een gansch anderen toestand, 't bestrijden van 't kwaad, niet beschouwt als 't werk van een mensch, maar in gemeenschappelijken arbeid zijn kracht moet zoeken. Overigens echter is 't geen men wil dat het op te richten Antiopiumverbond als zijn wensch uitspreke, en dien trachte te vervullen, reeds meermalen voorgesteld en bepleit. Wie met de geschiedenis van 't opiumvraagstuk bekend is, zal dit wel willen toegeven. Er zijn voornamelijk twee hoofdgroepen, waarvan de een min of meer dezelfde gevoelens koestert als die door den heer Jansz zijn voorgedragen; die als haar ideaal beschouwt om het opiummonopolie op te heffen en door verbodsbepalingen als anderszins 't verbruik en misbruik van dat heulsap te weren of althans zooveel doenlijk te beperken. De andere groep wordt door hen gevormd, die iets dergelijks als niet bestaanbaar, veel minder in de practijk uitvoerbaar beschouwen,

waarom men wel eens aan de tegenpartij de min vleiende benaming van „idealisten" heeft gegeven.

Onverwijlde krachtige ondersteuning van het door den heer Jansz gedane voorstel ware zeker plichtsbetrachting, zoo alléén daarmede bedoeld werd het oprichten eener vereeniging, van een verbond ten einde gemeenschappelijk pogingen in 't werk te stellen, om èn het voortdurend èn het toenemend, maar vooral het overmatig verbruik van opium, niet 't minst ook 't misbruik daarvan te voorkomen en te weren. 't Is een kwaad, dat niet mag worden gewettigd, bestendigd noch bevorderd; hierover geloof ik dat allen 't wel eens zullen zijn, al moge de een in krachtiger trekken, in levendiger kleuren, met meer enthusiasme dan de ander de nadeelen van 't opiumgebruik, behalve als geneesmiddel, ons schetsen.

Met opzet gebruikte ik niet het woord opiumverbruik alleen, maar sprak ik van een toenemend, voortdurend en overmatig gebruik van opium, waardoor het eene noodlottige behoefte wordt. Immers — en ziedaar tevens een punt, dat bij de behandeling van het opiumvraagstuk geenszins mag worden voorbijgezien — de stelling wordt aangenomen en van vele zijden met talent verdedigd, dat opium wel niet is eene gewone levensbehoefte, maar toch eene behoefte, die men dan onderscheid in drie categoriën „geneesmiddel, genot of opwekking en eindelijk de door voordurend gebruik aangekweekte onnatuurlijke, schadelijke behoefte, waaraan de aan opium verslaafde zich niet meer onttrekken kan, zonder gevaar."

Ons ligt nog levendig voor den geest, wat Dr. Greiner in zijn „Over land en zee. Herinneringen uit mijn verblijf in Indie" over opium mededeelt, „Is het," vraagt hij, „een gril of wel een nog niet algemeen bekende behoefte der menschelijke natuur, zich over te geven aan het gebruik van zaken, zooals alcohol, opium en tabak, die als nadeelig bekend zijn? Moeielijk is deze vraag te beantwoorden. De alcohol heeft in het westen zijn voorstanders; het oosten vereert den opium, terwijl men over de geheele aarde met een waren geeuwhonger de tabak rookt, snuift en pruimt. De koude wereldstreken worden bijna uitsluitend door de alcoholvrienden, de warme streken door opiumeters of schuivers bewoond; het gebruik van tabak kent geen bepaalde luchtstreek. Alcohol, tabak, opium, — de natuur schijnt behoefte aan zoo iets te hebben en het menschelijk instinct schijnt dit te hebben begrepen."

Krachtiger en vollediger wordt dit denkbeeld ontwikkeld door den, in de opiumzaak zoo doorkneed, Oud-Directeur der openbare middelen en domeinen, den heer Castens in de vergadering van het Indisch genootschap van 26 maart en 9 april 1872, welke geheel gewijd was aan eene doorwrochte en degelijke beschouwing over de opiumpacht op Java, eene beschouwing waarnaar we telkens zullen verwijzen. Daarin werd 't betoog geleverd, dat opium voor ziekelijke toestanden, die hun oorsprong hebben in de voortdurende tropische hitte en de miasmen, eene absolute behoefte is, dat zij behoort onder de middelen welke van lichtere aandoeningen, die uit die oorzaken ontstaan, kan doen herstellen; dat zij levensgenot verschaft voor degenen, die afgemat, onderdrukt, behoefte gevoelen aan opwekking of délassement; dat zij voor den Mohamedaan in zooverre eene meer bepaaldelijk aangewezen behoefte is, omdat zijne godsdienstregelen hem het gebruik van opwekkende dranken verbieden. Tegenover deze behoefte, in strengeren of minder uitdrukkelijken zin stelt men het pernicieuse van het opiummisbruik, met al zijn weeën en onheilen, maar dit misbruik noemt men de uitzondering op den algemeenen regel: dat de opium op Java niet is eene volksramp, dat het opiumverbruik niet algemeen schadelijk werkt; en uitzonderingen kunnen toch den regel niet overheerschen.

Zij, die dus redeneeren, geven ook eene raming van het opiumbedrag voor Java en Madura; zij is ongeveer *ƒ* 30.000.000; verdeelt men het over 17 millioenen zielen, dan bedraagt dit gemiddeld nog geen halve cent per hoofd, of minder dan $2^1/_2$ cent per huisgezin daags, en stelt men dat van 5 huisgezinnen gemiddeld één opium gebruikt, en voor $12^1/_2$ cent daags, dan zou het dagelijksch gebruik over dat $^1/_5$ bevolking komen op $^1/_{1600}$ gedeelte van een Amst. pond ruwe opium per rooker daags. Die nu voor die $12^1/_2$ cents daags opium gebruikt, heeft daarvoor niet meer dan gedurende eenige minuten een trekje te doen; hij gaat daarvoor veelal niet eens leggen. De grootste opiumverbruikers (buiten de welgestelde Chineezen en een enkel voornaam inlander, die op welke wijze dan ook aan geld weet te komen) vindt men onder de zwervende koelie-boedjangs en de publieke vrouwen. Wanneer men nu 't geld, dat door vier categoriën van verbruikers aan opium wordt uitgegeven, van de hoofdsom van *ƒ* 30.000.000 aftrekt, dan, zoo beweert men, is

dat gedeelte dat overschiet voor de massa der bevolking zoo onbeduidend, dat men er geen kwaad in ziet.

Bij 't huldigen dezer zienswijze acht men verbodsbepalingen van invoer en gebruik van 't heulsap evenmin houdbaar als uitvoerbaar; de verwezelijking daarvan stuit af op de behoefte (natuurlijk niet in den zin van eene gewone levensbehoefte), die er bij een groot deel der bevolking aan opium bestaat.

Deze meening wordt echter niet algemeen gedeeld. Men geeft niet alleen niet toe dat opium eene behoefte is in den zin, waarin men die neemt, maar men meent dat 't bij onderzoek wel zou blijken, dat er op Java en elders streken zijn, waarin bij de bevolking een afkeer van 't opiumverbruik zou bestaan. Zoo wijst men buiten de Preanger en Zuid-Tjeribon op streken „door opium vreezende Soedaneezen bewoond"; op de Padrie's op Sumatra's Westkust, enz.; ja, „goed zoekende zouden ongetwijfeld nog meer zulke oasen gevonden worden." De vraag echter, of in zulke door opiophoben bevolkte oorden geene climatologische en andere invloeden zich doen gelden om de behoefte aan opium te neutraliseeren, schijnt ook voor hen, wier gevoelen we daar medeelden nog niet voldoende opgelost te zijn.

Doch onafgescheiden van deze nog onopgeloste vraag, is 't verklaarbaar dat men, van dat standpunt uitgaande geen bezwaar zal ontmoeten om den opiumhandel langs geleidelijken weg af te schaffen. Voor'shands meent men dat verbods-bepalingen tegen invoer en verbruik van opium steun zullen vinden bij de volksgezindheid, terwijl men ze, mocht elders een zelfde geest zich openbaren, ook daar van toepassing zou kunnen verklaren. Men zou dan „ten minste de pogingen van pachters om het gebruik veld te doen winnen, stuiten; menigen Chinees, die alleen als pachter of pachterstrawant in de binnenlanden toegang kreeg, naar de hoofdplaatsen kunnen verwijderen; een hoop schuivers uit de verboden kringen zien verhuizen; in een woord op verschillende tegelijk de methode van doodbranding der wonde toepassen. Of men zoodoende verwachten mocht de kwaal eindelijk geheel meester te worden, was de vraag niet. Het doel moest zijn te redden wat blijkbaar niet verloren behoefde te gaan."

Ongetwijfeld verdient dit streven ondersteund te worden; onzerzijds zouden wij er ons dan ook niet tegen verzetten, zoo men maatregelen wilde nemen, die daaraan bevorderlijk zouden kunnen zijn. Intusschen wat betreft het invoeren van verbods-

bepalingen in de zaak, welke 't hier geldt, zij 't mij geoorloofd eene vraag in overweging te geven. Door den geachten zendeling is, gelijk we zagen, gewag gemaakt van den zoogenaamden vaccine-dwang. Zou er bij 't uitvaardigen van een verbod van invoer en verbruik van opium ook niet een dwangjuk worden opgelegd? Door een der redenaars in 't Indisch genootschap werd reeds daarop gewezen. Men zal, meende men, in abstracto de stelling zeer schoon vinden, dat men door verbod iets verkeerds aan een volk onthoudt; „maar wij leven niet meer in den tijd, toen de Javanen als kinderen werden beschouwd, waarover wij voogdij uitoefenden. In den laatsten tijd hebben wij geleerd dat de Javaansche bevolking zich meer en meer ontwikkelt en hare rijpheid nadert. Zij hebben dus zelve over haar doen en laten ten deze te beslissen. Ieder onzer zal toestemmen dat sterke drank de pest voor de maatschappij is, dat het misbruik daarvan zich zeer onder de tegenwoordige generatie doet gevoelen, en op eene volgende nog sterker indrukken zal achterlaten. Niets rationeeler dan uit vaderlijke zorg den sterken drank in den ban te doen en het gebruik er van volstrekt te verbieden. Maar hoe schoon zulks zijn moge in abstracto, het zou een dwang zijn, onuitvoerbaar in de practijk."

Wat hiervan zij, veilig mogen wij aannemen, dat zulks niet ligt in de bedoeling evenmin van den zendeling Jansz als van den heer Elout van Soeterwoude. Welke maatregelen echter de Oud-Staatsraad meent te moeten aanbevelen, of hij een beslist tegenstander is van het staatsmonopolie, dan wel veeleer de voorkeur geeft aan andere bepalingen tot wering van 't kwaad, — 't blijkt niet duidelijk uit zijn inleidend woord, waarin veel vragenderwijs wordt gesteld. „Het staatsmonopolie", zoo schrijft hij, — sedert 1745 meer bepaaldelijk gevestigd, ofschoon de inmenging van het gezag in den opiumhandel reeds van 1600 dagteekent — vond steeds verdediging in het doel, om door hooge prijzen het verbruik van den opium te beperken en door trapsgewijze inkrimping van het getal verkoopplaatsen dat verbruik eindelijk te weren. Tot hoeverre daarnaar ernstig en met wijsheid is gestreefd, durf ik niet beslissen. Zeker is het, blijkens de officieele verslagen, dat het doel niet is bereikt; dat, ook de vermeerdering der bevolking in acht genomen, het misbruik niet is verminderd, en wanneer het soms afwisselde, zulks minder met dat streven dan met toenemende of achteruitgaande welvaart in verband stond.

„De treurige gevolgen bleven niet achter. Steeds worden ze vergoelijkt met het beweren dat ze aan misbruik zijn te wijten; dat een matig gebruik van den opium veeleer heilzaam is; dat loslating van het monopolie 's lands schatkist onnoodig zoude benadeelen. en de zaak zelve slechts zoude verergeren, daar toch een daarmede gepaard verbod van invoer niet zoude zijn te handhaven, nu het blijkt dat de smokkelhandel, ondanks de krachtige medewerking der belanghebbende pachters, niet kan worden geweerd.

„Is het geoorloofd zich bij die beweringen neêr te leggen? Kan hetgeen uit een zedelijk oogpunt een stellig kwaad is, goed worden geoordeeld op politiek gebied? Kan, naar hooger beginselen, eene directe staatsbemoeienis — zij het ook ter goeder trouw met het doel om door kleiner kwaad grooter kwaad te keeren optredend, maar metterdaad het kwaad wettigend, bestendigend en bevorderend, worden gerechtvaardigd? Kan dat ten dezen, nu het blijkt dat de regeering in een deel van Java en wel de geheele residentie Preanger, met de daaraan grenzende strooken van Bantam, Batavia, Cheribon en Banjoemaas de verbodsbepalingen met goed gevolg ten uitvoer brengen, en in de residentiën Bagalen, Probolingo en op het eiland Bawean die verbodsbepalingen, zij het hier en daar minder volkomen, toch weet te handhaven? Kan dit, nu de regeering in haar jongst verslag de verklaring van den ondervindingrijken resident van de Preanger mededeelt „dat het ontegenzeggelijk waar is, dat in streken waar het amfioenschuiven veel plaats heeft, ook veel meer misdrijven worden gepleegd, dan daar waar dit misbruik zoo goed als niet bestaat?" Kan het, wanneer men de ijsselijkheden verneemt in Jansz' geschrift medegedeeld?"

Gaarne hadden wij van den hooggeachten steller dezer gewichtige vragen ook een beslissend antwoord daarop gehoord en vernomen, welke naar zijne opvatting de ware practische weg is, om het opiumgebruik en misbruik onder de inlandsche bevolking tegen te gaan. Naar mijne bescheidene meening zou die in eene zaak, waarnaar ontegenzeggelijk bij een groot deel der bevolking trek of behoefte in meer of minderen graad bestaat, geen ander kunnen zijn dan allereerst de verspreiding van onderwijs en beschaving, en terwijl deze twee elementen hun zegenrijken invloed doen gelden, zou in het zoo duur mogelijk maken van 't gewenschte artikel de beste weg zijn tot het tegengaan of

temperen van 't verbruik en misbruik, dat daarvan bestaat. Ook hier geldt de regel: hoe goedkooper 't artikel, des te grooter is 't verbruik daarvan, en neemt men aan dat de opium strekt om het levensgenot te verhoogen en op te wekken, een soort van weeldeartikel is, dat waar het voortdurend en bij toeneming gebruikt wordt of in geval van misbruik van hoogst nadeelige werking is, dan zal men er wel geen bezwaar in zien, dat 't voor belasting eer in aanmerking mag komen dan andere producten van handel en nijverheid, dan de meer rechtstreeksche en eerste levensbehoeften. „Zij het dat de geschiedenis der staatsbudgetten, zij het dat een staatsoeconomisch begrip er toe leide, wij zien meer en meer zaken die onnut of schadelijk worden geacht belasten, om productie, nijverheid, handel minder te behoeven te belasten. Nederland verhoogde in het bijzonder de belasting op de alcoholische dranken. In Frankrijk is men bedacht de schadelijke absinth zwaar te treffen. Hoevele Zuid-Europeesche staten (Frankrijk, Italie, Spanje vooral) hebben de tabak, welke voorzeker geen levensbehoefte is en voor sommige menschen zelfs zeer schadelijk, reeds zwaar getroffen, en schijnt de belasting van den tabak in Frankrijk, die tegen exorbitante prijzen van wege den staat wordt gedebiteerd, sedert Frankrijks finantiewezen behoefte heeft aan stijgende inkomsten, niet verre meer achter te staan bij de belasting der opium op Java."

Wordt dit een en ander toegegeven, dan blijft er nog slechts de vraag over in welken vorm die belastng in dit geval moet worden geheven. En kan deze een ander zijn dan van de opium een monopolie te maken? Met den heer Castens zeggen wij: het is „het eenige middel dat doel kan treffen. Niemand buiten den monopolist bevoegd opium te bezitten, die niet van dezen afkomstig is, en de monopolist op het verbruik en den koop bij hem dagelijks acht slaande. Hierdoor komt men eerst tot dat bedwang, dat noodig is, om althans tot zekeren graad den sluikhandel te beperken zoodat men invloed kan uitoefenen op den prijs en het verbruik der waar."

Men meene niet dat hierbij de dienst van den mammon op den voorgrond staat en niet beslissend aan den eisch der zedelijkheid wordt voldaan. Integendeel ook de moralist moet zich bevredigd gevoelen, waar men den prijs van het schadelijk heulsap zoo hoog mogelijk stelt, opdat 't bijna onbruikbaar worde,

en opdat daardoor het verbruik niet toeneme en het misbruik vermindere. Bovendien vergete men niet dat de Indische regeering allerlei maatregelen neemt om haar afkeer te doen blijken van hem, die zich het genot van dat weeldeartikel verschaft of daaraan verslaafd is. Getuige daarvan slechts hare houding bij de benoeming en handhaving van de inlandsche hoofden, terwijl wij, ten bewijze dat het zedelijk doel geenszins uit het oog wordt verloren, nog eenmaal aan den heer Castens 't woord geven: „De opiumpacht op Java" — zegt hij — is als stelsel van belasting zeer in zijne moreele strekking miskend. De fermiers généraux van Frankrijk, die niet weinig hebben bijgedragen tot de revolutie van 1789, hebben bij de staatseconomisten en belastingplichtige burgers ten rechte tegenzin opgewekt tegen een algemeen verpachtingstelsel van 's lands inkomsten, waardoor productie, handel en nijverheid werden gedrukt; en zoodanig verpachtingstelsel heeft in alle beschaafde landen ten rechte sedert afkeuring ondervonden. Maar daarmede verwart de staathuishoudkundige en de denkende burger niet den druk van een kwaad, van een euvel dat men weren wil. Zie de wet op de bordeelen en de prostituées. Gij zoudt beide laatsten uit uw land willen bannen, vernietigen, maar gij gevoelt het onmogelijke daarvan, gij erkent zelfs dat beide een noodwendigheid in zekere mate zijn, om de zedelijkheid in het huisgezin te beschermen. Gij duldt de publieke vrouwen en bordeelen, doch plaatst ze onder bijzondere wetten, onder een streng toezicht, waaraan gij evenwel uwe goede burgerij niet zoudt willen, zoudt durven onderwerpen. Zoo behoort het ook met de opium te gaan.

„Waarom benuttigt men in de zaak der opium het verpacht monopolie, en gaat men niet er toe over dat monopolie, vooreerst althans, rechtstreeks door den staat te doen uitoefenen? Alleen omdat de staat voor handel, onder gouvernementeel administratieve vormen minder geschikt is, omdat een pachtstelsel mits goed geregeld, kan voldoen, en eene regie zooals die der tabak in Frankrijk, ons vooralsnog tegen de borst stuit. Tot zoodanige regie zou ik eerst dan toevlucht willen nemen, indien het pachtstelsel zou moeten worden erkend niet te kunnen voldoen, hetwelk mijn gevoelen niet is.

„Sedert Daendels, die als bestuurder een organiseerend hoofd bij voorkeur was, niettegenstaande zijne gebreken als mensch, het pachtstelsel invoerde, zijn wij op den goeden weg geraakt. In-

dien gij u op Java had kunnen onderhouden met inlandsche hoofden, die hunne opiumrookende vaders of grootvaders hadden gekend, die bij ondervinding wisten dat de opiumpijp, zooals thans nog in minder ontwikkelde inlandsche staten, bij alle feestvieringen tegenwoordig was, wat thans het geval niet meer is, dan zoudt gij met mij overtuigd zijn dat de verpachting der opium, met al hare gebreken, toch zeer schoone gevolgen heeft gehad: de vermindering van het opiumgebruik, beperking binnen engeren kring van het opiummisbruik en daarnaast vestiging van een geklommen staatsinkomen, waardoor het mogelijk was voortbrenging, nijverheid en handel te minder te belasten; dit alles door het al duurder en duurder doen worden der opium."

Ik erken gaarne dat dit stelsel in 't oog van onzen geachten zendeling niet radicaal genoeg zal zijn. Immers, de lezer herinnere zich wat hij uit Indie schrijft, dat „we radicaal moeten te werk gaan, ook in de zaak der sterke dranken. Hier afschaffing van den opiumhandel en verbod van invoer, en ginds verbod om het voedsel der armen tot lichaam- en zielverwoestend vergif te stoken, en strenge maatregelen ook om den invoer en den verkoop tegen te gaan. Het eene niet zonder 't andere."

Of dit zal kunnen geschieden? De heer Jansz heeft op deze vraag, gelijk we hierboven zagen een bepaald bevestigend antwoord gegeven. Na 't aangevoerde zouden we, voor 's hands althans niet even beslissend durven spreken. Mocht echter de aanbevolen radicale maatregel doeltreffender blijken, practisch uitvoerbaar zijn, wat reden zou er zijn dien niet aan te grijpen?

Van daar dan ook dat wij met sympathie de oprichting zullen begroeten, van elke vereeniging, 't zij onder den naam van anti-opiumverbond of eenig ander, waarvan het doel is te onderzoeken of een ander stelsel zekerder resultaten oplevert dan dat 't welk tot dusver aangeprezen wordt. Behartigd worde daarbij tevens de wenk van den heer Elout: „Staatsmaatregelen ter beteugeling van het kwaad, hoe gebiedend noodzakelijk op zich zelven, zijn echter, naar mijne meening, noch de eenige, noch de meest afdoende."

Den Haag, 21 juli 1875.

Dr. Th. Ch. L. Wijnmalen.

Iets over heerediensten [1]).

In het Augustus nummer van „de Gids" des vorigen jaars maakt de heer van Vleuten zijn gevoelen kenbaar omtrent de vervanging der op Java gevorderde belasting in arbeid, door eene belasting in geld.

Hoewel in den beginne zeer ingenomen met den afkoop der persoonlijke diensten, zijn het voornamelijk practische bezwaren, welke genoemden schrijver het denkbeeld onuitvoerbaar doen achten.

De zaak in quaestie is echter van zóóveel belang en zal dit zoo meer en meer worden, de toestanden der verschillende gewesten in het uitgebreid gebied van Nederlandsch Indië zijn zoo uitéénloopend dat, wat wellicht op Java voorshands onuitvoerbaar zij, in een klein gewest als de Minahassa zeer mogelijk, althans zeker gemakkelijk te beproeven ware.

Wie hier de groote ontwikkeling der inlandsche maatschappij alsook van haren handel en nijverheid gedurende de laatst verloopen dertig jaren van nabij leerde kennen, wie bedenkt dat het aantal dergenen, die door steeds verbeterd onderwijs tot denkende menschen gevormd worden voortdurend toeneemt en hoe

---

[1]) Door een verzuim van den tusschenpersoon, tot wien de schrijver zich had gewend, is deze bijdrage ons eerst dezer dagen geworden. Wij plaatsen ze alsnog, omdat zij door tijdsverloop geenszins haar belang heeft verloren. Overigens verzoeken we onze medewerkers in Indië zich steeds rechtstreeks tot de redactie van het Tijdschrift voor Nederlandsch Indie te wenden, indien zij verlangen dat hunne mededeelingen spoedig publiek worden gemaakt.

De Redactie.

voor goed ontwikkelde personen een primitieve belastingheffing waarbij op ruwe wijze over hun persoon en tijd beschikt wordt, hinderlijk zoo niet vernederend is, hij zal moeten erkennen, dat het tijdig toepassen van mildere methoden tot voorziening in de verschillende behoeften, waarlijk in 's lands belang nuttig en noodzakelijk is.

Elke tijd heeft zijne eigenaardige eischen en evenmin als den beschaafde het ruwe kleed van boomschors van vroegere geslachten past, even zoomin kan een oorspronkelijke wijze van belastingheffing den van jongs af vrij goed onderwezen Minahasser welkom zijn.

Heeft de maatschappij nog geen kapitaal, dan kan zij, uit den aard der zaak, slechts door het presteeren van handenarbeid den belastingheffer nuttig wezen.

Is echter eenmaal zekere mate van stoffelijke welvaart haar deel, zooals thans de Minahasser niet ontzegd kan worden, dan belemmeren heerediensten zeker hare spoedige vermeerdering.

Bovendien vindt de Minahasser die zienswijze in geschriften aanhoudend besproken en met redenen omkleed onder zijne aandacht gebracht, al bepaalde zich de lectuur der Indische dagbladen tot nu toe slechts tot enkele hoofden.

Waar zooals hier het beste gedeelte des volks kan lezen en schrijven, daar valt niet te betwisten, dat de nadeelige toestand, waarin het verkeert, meer en meer veroordeeld moet worden en juist voor dat beste en invloedrijkste deel der bevolking een bijna dagelijksche hindernis oplevert.

Nu eenmaal in verstandsontwikkeling zoover gevorderd zijnde, is een andere toestand noodzakelijk geworden.

De juistheid dezer zienswijze spreekt ook uit de handelingen der regeering, die overtuigd van het uiterst drukkende der persoonlijke diensten, zooals die in vroeger jaren hier geeischt werden, deze langzamerhand binnen bepaalde grenzen bracht (zie Indisch Staatsblad 1870 n°. 85).

De afschaffing van het passenstelsel steunde op de veronderstelling dat het onderling verkeer in stede van belemmerd, dient bevorderd te worden en den inlander alle gelegenheid moet gelaten zijn, zich derwaarts te begeven en dáár te vestigen, waar zulks hem naar eigen oordeel het voordeeligst blijkt.

Zooals boven reeds is gezegd, acht ik het nuttig den Minahasser de gelegenheid aan te bieden zich desverkiezende van alle persoonlijke diensten vrij te stellen.

Op welke wijze en voorwaarden dit te doen, volge op eene omschrijving der diensten zelve.

De bevolking der Minahassa is verplicht tot de volgende persoonlijke diensten:

1°. de heerediensten zooals die omschreven zijn in genoemd Staatsblad, als:

a. Het bewaken van gevangenen op de hoofdplaatsen van districten.

b. Het transporteeren van gevangenen.

c. Het transport van gouvernements producten, goederen en gelden en van op inspectie of in commissie reizende landsdienaren, niet in de Minahassa bescheiden.

d. De huis-, tuin- en staldiensten bij de van landswege erkende hoofden.

e. Het maken en onderhouden van wegen, bruggen en duikers, van inlandsche scholen, van de woningen der aan die scholen verbonden onderwijzers, alsmede andere werkzaamheden ten behoeve van het departement der burgerlijke openbare werken en de militaire genie elders dan ter hoofdplaats Menado; doch alleen voor zoover betreft den bij deze werken gevorderd wordenden koelie-arbeid.

f. De diensten in 's lands pakhuizen, uitgezonderd die ter hoofdplaats Menado, met opzicht tot de in ontvangstname en aflevering, het lossen en laden van 's lands producten, goederen en gelden.

2°. De diensten voor de verplichte koffiekultuur.

3°. De diensten uitsluitend in het belang der gemeente.

Hoe nu in deze diensten te voorzien, zonder daartoe heeredienstplichtigen te bestemmen, althans op welke wijze hiernaar te streven?

In 't algemeen komen de wijzen van voorziening, zooals die door den heer van Vleuten voor Java zijn aangegeven, mij ook voor de Minahassa toepasselijk voor.

Voor de diensten sub *a* ware het aanstellen van vast personeel onder onmiddellijk toezicht der districtshoofden en betaald uit de districtskassen (waarover later) zeker meer doelmatig en voor de hoofden een aanmerkelijke besparing van veel en steeds terugkeerende moeite.

Dat geschikt personeel daarvoor in overvloed te verkrijgen is, staat buiten allen twijfel.

Aan de districtshoofden is een beperkte bevoegdheid tot het opleggen van straffen overgelaten en daarom kan het bezoldigen uit de districtskas van het ter uitvoering dier straffen vereischte personeel, niet onbillijk heeten.

De diensten sub *b* (het transporteeren van gevangenen) hoe zelden ook hier vooorkomende, van de districtshoofdplaatsen naar die der afdeelingen en verder naar de hoofdplaats Menado, alwaar de land- of Minahassa-Raad zitting houdt, kunnen geschieden door van gouvernementswege bezoldigde politie-dienaren, waarvoor een kleine uitbreiding van het reeds bestaande korps voldoende zou zijn, wat tegen billijk loon gemakkelijk te verkrijgen is.

Waarom de diensten sub *b* opgenomen zijn onder de verplichte, is raadselachtig, daar vóór de in werkingtreding van meergenoemd Staatsblad, die diensten, althans de voornaamste steeds vrijwillig door de bevolking verleend zijn tegen eene vrij ruime vergoeding.

Voor die transporten (sub *b*) heeft het gouvernement in 1871 een contract van aanneming gesloten, waarbij de hoofdzaak het producten (koffie) vervoer, werd aangenomen tegen vergoeding van 6 cent per picol en per paal, hoewel vóór die uitbesteding steeds 7½ cent betaald werd. Deze verbintenis voldoet in alle opzichten aan de vereischten en kan als afdoend bewijs dienen tegen alle door zwaartillenden geopperde bezwaren, omtrent de mogelijkheid van uitvoering bij aanneming.

Het vervoer van gouvernementskoffie is in de Minahassa beduidend (12000—38000 picols 's jaars) en mocht al de aannemer enkele moeilijkheden ondervinden, zoo is dit niet hem, doch veeleer den contractant ter eenre te wijten, voor wien het nakomen zijner verplichting „het in goeden staat houden der wegen" in heeredienst soms moeilijkheden opleverde.

Dat ten behoeve der transportmiddelen van landsdienaren, niet in de Minahassa bescheiden en aldaar in commissie (of inspectie) reizende, een afzonderlijke voorziening van staatswege is bepaald, mag wel verbazing wekken.

Voor enkele guldens meer toch, dan bij tarief is aangegeven, zullen de hier bedoelde ambtenaren, wier aantal tot dus ver gering was, steeds voldoende transportmiddelen kunnen erlangen, tot het verkrijgen waarvan de besturende Europeesche of inlandsche ambtenaren den vreemdeling zeker gaarne zullen assisteeren, wanneer het verzoek daartoe tot hen gericht wordt.

Ten opzichte der huisvesting van reizenden in de binnenlanden bleek, voor zoover mij bekend, de hulpvaardigheid steeds toereikend, en er bestaat m. i. geen aanleiding om te veronderstellen, dat diezelfde hulpvaardigheid dan ook niet voor het bezorgen van transportmiddelen verleend zoude worden.

Aangaande de huis-, tuin- en staldiensten bij de van landswege erkende hoofden (letter *d*), geldt voor de Minahassa geheel hetzelfde, als door den heer van Vleuten is aangegeven betreffende het doen van diensten bij inlandsche hoofden op Java, en hetwelk ik hier kortheidshalve niet herhaal.

Slechts districts- en dorpshoofden, die door het afgelegene hunner woonplaats minder aan contrôle onderworpen zijn, zullen de bestaande regeling verkiezen, boven eene vergoeding in geld.

De tallooze knoeierijen ten koste van den kleinen man zijn ten deze thans niet te beletten, bij de bekende neiging van den inlander, om steeds gecompliceerde schikkingen aan te gaan, en willens en wetens die te bestendigen is niet de roeping van het Nederlandsch-Indisch gezag.

In 't algemeen zijn vaste huurlingen in de Minahassa overal te verkrijgen, vooral voor landgenooten, die geheel bekend zijn met hunne deugden en gebreken en met de beste wijze waarop zij den huurling aan zich kunnen verbinden.

De bedoelde schadeloosstelling in geld is mij reeds door vele hoofden als iets zeer wenschelijks aangegeven, en hare toepassing zou naar mijne overtuiging door de meesten, zoo niet allen worden toegejuicht.

Ligt het buiten twijfel, dat al het bovengenoemde bij eene verstandige uitvoering geenerlei moeilijkheid zoude opleveren, de toepassing eener betere werkwijze dan de tot dusver gevolgde zal voor het maken en onderhouden van bruggen en wegen (letter *e*) meer overleg eischen. Nogthans schijnt de moeilijkheid hier grooter dan zij werkelijk is. 't Meeste werk valt zeker te doen aan die wegen en bruggen, waarover het gouvernement zijne producten afvoert. Vooral de bruggen eischen veel, doch voor zoo ver deze gelegen zijn in den grooten transportweg, neemt het gouvernement die meer en meer voor zijne rekening en voor dergelijke werken kan, bij voldoende betaling, steeds het noodige aantal werklieden verkregen worden.

Er blijven dus nog de niet in deze categorie vallende bruggen, wier aantal uit den aard der zaak niet groot behoeft te zijn.

De uitvoering bij aanneming zoude ik hier beproefd willen hebben. Betreft het groote bruggen, zooals eenige in de Minahassa ten laste der bevolking zullen blijven, dan eischt de noodzakelijkheid dat de aanbesteding voor gedeelten geschiede, b. v. voor de levering der zware en der lichte houtwerken, der dakbedekking enz. om kort te gaan voor gedeelten, in verhouding tot het kapitaal en de werkkrachten der inlandsche maatschappij.

Kiest men geschikte tijden voor de uitvoering in verband met de werkzaamheden bij den algemeen beoefenden rijstbouw, en wordt de concurrentie door het stellen van geschikte termijnen van betaling en aflevering bevorderd, in één woord, werken bekendheid met locale toestanden en goede wil mede, dan zullen herhaalde proefnemingen zeker tot het doel leiden. Op die wijze zal meer en meer eene klasse van aannemers, werklieden en huurlingen in het leven geroepen worden, die in dezen arbeid een ruimer bestaan vindt, dan de rijstbouw of eenig klein ambacht oplevert.

Aangaande het in goeden toestand houden der wegen gelden geheel dezelfde regelen.

's Lands gebruik in de Minahassa brengt mede, dat bij elk werk van eenigen omvang, als het patjollen van rijstvelden of inzamelen van den oogst, een zeker aantal personen varieerende van 5 tot 30 mannen en vrouwen zich geheel eigener beweging verstaan, om gezamenlijk dien arbeid te verrichten.

Geen reden bestaat er om de toepassing van die werkwijze, ook niet ten deze te veronderstellen.

Voorts zoude het eigenbelang der aannemers medebrengen, om voorkomende schade terstond te herstellen en daarmede niet te toeven, tot groote vernieling heeft plaats gegrepen, zooals dit thans maar al te dikwijls geschiedt.

Op die wijze ware in een voortdurend goeden toestand der wegen te voorzien, waardoor het algemeen belang meer en meer gebaat zoude worden.

Bij het aanleggen van nieuwe hoofdwegen, iets dat bij het reeds bestaande uitgebreide net in de eerste jaren zeker onnoodig, ja onraadzaam is, — zouden buitengewone omstandigheden middelen van dezelfde soort eischen.

Betreft zulks kleine afstanden, waar geen al te steenachtigen volume verwerkt moet worden, dan leverde wellicht een goed genomen proef met een onderhandsche uitbesteding het ge-

wenschte resultaat op, doch zooals boven gezegd is, aan vermeerdering van hoofdwegen valt bij het tegenwoordige zielental niet te denken, en kan daarom dit punt hier verder buiten beschouwing blijven.

Vond het gouvernement een geschikten aannemer voor het jaarlijks over vele duizenden loopende binnenlandsche transport van gouvernementsproducten, goederen en gelden, ook voor het bouwen van duikers, inlandsche scholen en inlandsche onderwijzerswoningen is het slagen van uitbestedingen geenszins onmogelijk, ja zelfs als zeker te voorspellen bij eenige ondervinding en proeven.

Als bewijs hiervoor kan men aanhalen de in de laatste jaren ter hoofdplaats Tondano goed uitgevoerde bouwwerken loopende over vele duizende guldens en aangenomen door inlandsche timmerlieden ter plaatse.

Men schrikke laatstgenoemden echter niet af door kostbare notarieele contracten en vergenoege zich voorloopig met onderhandsche voor het districtsbestuur gepasseerde schriftelijke overeenkomsten met twee borgen, steeds zorgende door overdreven letterdienst de hoofden niet voorbij te gaan of te kwetsen en daardoor geheime tegenwerking op te wekken; zelfs zoude ik in den beginne de voornaamste hoofden direct in deze bestedingen willen betrekken.

Heeft de zaak eenmaal een recht van bestaan, kleeft aan haar niet meer de onvermijdelijke tegenzin eigen aan elke nieuwe regeling, dan zullen de bemoeiingen der hoofden althans voor de gouvernementswerken meer en meer ontbeerd kunnen worden.

De sub. *e* genoemde andere werkzaamheden ten behoeve van het departement der b. o. w. en de militaire genie elders dan ter hoofdplaats Menado zijn gemakkelijk met daghuurders te verrichten, mits men daarvoor geschikte tijden uitkieze, en niet juist de maanden van het bewerken der sawahs of drooge padietuinen en van den rijstpluk treffe.

Daar die diensten niet gespecificeerd zijn, in tegenstelling van belangrijke reeds genoemden, mag men tot hunne onbeduidendheid besluiten en wordt verdere uitweiding daaromtrent hier dus overbodig geacht.

Moeten en kunnen handelaren zich een voldoend aantal werklieden verschaffen bij het in ontvangst nemen en afleveren, het lossen en laden van producten en goederen, dan bestaat er geen

aanleiding om te veronderstellen, dat het gouvernement, bij voldoende betaling voor de gevorderde diensten, zoude behoeven achter te staan.

Bij de aankomst te Kema 6 malen 's jaars van eene der booten van de N. I. Stoomvaart-Maatschappij, voorziet haar agent geheel met eigen middelen in de meestal overhaaste lossing en lading van een groote hoeveelheid goederen, eveneens als de Chineesche en inlandsche handelaren in de binnenlanden bij het opkoopen en afvoeren van rijst, dienstbaren in voldoend aantal kunnen krijgen, en zulks ook voor den aannemer van bovengenoemd productenvervoer het geval is.

Zeker zal het tijdig laten zoeken van huurlingen het pakhuispersoneel meer moeite kosten, dan het eenvoudig aanvragen van zooveel man aan het plaatselijke inlandsche hoofd, maar mag daarom de onmogelijkheid van 't verkrijgen van huurlingen gestaafd óf verdedigd en dat inlandsche hoofd daarmee de gelegenheid aangeboden worden, om onder den dekmantel van het ruime woord „Dienst" aan persoonlijke veeten bot te vieren?

De aangegeven wijzen van voorziening zullen wat betreft de diensten sub *a*, *d*, *e* veel geld eischen en zal nu de bevolking die sommen kunnen opbrengen?

Het antwoord op deze vraag moet m. i. toestemmend luiden, al erken ik ook de onmogelijkheid eener dadelijk geheele vervanging der heerediensten.

Voor zooveel men heeft willen profiteeren van den facultatieven vrijkoop en dus al naar gelang fondsen voorhanden zijn, zoude ik meer de vervanging der persoonlijke diensten door geldelijke schadeloosstelling wenschen te beginnen.

De diensten bij de hoofden komen daarvoor in de eerste plaats in aanmerking en, beginnende met het districtshoofd, konde al naar gelang van den toestand der kas, met een schadeloosstelling in geld ook aan de dorpshoofden worden voortgegaan. Zijn de districts- en dorpshoofden (elk district behoorde een afzonderlijke administratie zijner fondsen te hebben) schadeloosgesteld, hetwelk den gezeten negorijman reeds van een grooten druk zou bevrijden, dan konde men beginnen met de diensten sub *a* en *e* en zoo steeds voortgaande op den aangegeven weg; kunnende hier nog bijgevoegd worden, dat bij de uitvoering der diensten sub *e* de bevolking reeds herhaaldelijk door geldelijke bijdragen

der districtskassen is geholpen en dus met een geleidelijken overgang van onbetaalde tot betaalde diensten is begonnen.

Het spreekt wel van zelf, dat verkeerde praktijken door streng toezicht geweerd moeten worden en een ernstige strafvervolging tegen degenen, die de bedoeling der regeling illusoir trachten te maken, de zaak zeer zoude bevorderen.

Inhoudingen ten behoeve van handelsschulden, dikwerf zeer onnadenkend aangegaan, moesten niet worden toegestaan ter voorkoming dat het hoofd, geen geld in handen krijgende, verplicht is, persoonlijke diensten van zijne onderhoorigen te vorderen of te verzoeken.

Geheel vreemd en daardoor moeielijker op groote schaal uitvoerbaar, is het denkbeeld van afkoop der persoonlijke diensten reeds niet meer in de Minahassa, maar de wettige invoering en gelijkmatige steuning door het Europeesch gezag zouden zijne toepassing en uitbreiding zeer bevoordeelen.

Ter bevordering van het beoefenen van verschillende ambachten, b. v. dat van schoenmaker, timmerman, smid en schrijnwerker werd reeds vele jaren geleden door het toenmalig hoofd van gewestelijk bestuur van Menado aan hen, die zich op die bedrijven wilden toeleggen, de gelegenheid geopend, om tegen *f* 5.— 's jaars, zich van de persoonlijke diensten vrij te koopen.

De hier aangeprezen methode ware dus slechts eene uitbreidiug dier instelling, doch streng toezicht op en nuttige bestemming van die gelden zouden haar in het oog van den inlander zeker meer accrediteeren dan vroegere misbruiken ten gevolge hadden.

Zooals boven reeds is gezegd, bestaat bij velen hoewel in principe voor den afkoop der persoonlijke diensten, het bezwaar van den heer van Vleuten, dat administratieve en practische moeielijkheden de uitvoerbaarheid daarvan in den weg staan.

Dit toestemmende wat betreft landen, waar een geregeld bestuur en algemeen volksonderwijs nog tot de vrome wenschen behooren, waar pen en inkt als nuttelooze bijna onbekende zaken worden geminacht, voor de Minahassa, waar door het Ned. Zendelinggenootschap gedurende lange jaren veel en ook door het gouvernement iets voor volksonderwijs is gedaan, gelden de aangevoerde argumenten meerendeels niet.

De verdeeling van dat land in kleine districten, elk van gemiddeld 4400 zielen en bestuurd door districtshoofden, bijna al-

len met een districtskas, sommigen zelfs een goed gevulde onder hunne bewaring, laat zonder buitengewone moeite of uitgaven toe, dat de hoofden de afkoopsommen innen en onder nauwkeurig toezicht der Europeesche afdeelings ambtenaren tot de juiste doeleinden aanwenden.

De toelating tot den afkoop behoorde overgelaten te zijn aan het verantwoordelijk districtshoofd, dat slechts bij vooruitbetaling van een liefst halfjaarlijkschen termijn, de gevraagde vergunning verleent en daarvan het dorpshoofd schriftelijk kennis geeft, den belanghebbende eene quitantie uitreikende.

Wie geen quitantie kan vertoonen wordt door het dorpshoofd weder bij de persoonlijke diensten ingedeeld en, evenals bij de thans vigeerende hoofdelijke belasting voor het gouvernement onderlinge naijver en jalousie de voornaamste middelen van controle uitmaken, zouden deze ook hier voldoenden waarborg tegen bedrog en knoeierij opleveren.

Het toelaten van kortere termijnen van afkoop dan van zes maanden komt mij niet wenschelijk voor en vaste tijdstippen van toetreding b. v. 1° januari en 1° juli zijn hier bijna onmisbaar.

Nog daarlatende het omslachtige der administratie, dat bij maandelijksche paiementen zoude ontstaan, is het hoofdbezwaar tegen onzekere en kortere termijnen, dat velen van de facultatieve vrijstelling zouden gebruik maken voor die maanden, waarin het jaargetijde en de werkzaamheden bij den rijstbouw het uitvoeren van heeredienstplichtigen arbeid, herstel van wegen, bruggen enz. veroorloven; doch zich beschikbaar stellen, zoodra die tijden voorbij zijn, en dus betrekkelijk weinig werk van hen gevorderd kan worden.

Bovendien zouden dan de revenuen van dit middel zoo onzeker worden, dat het onmogelijk bleek daarop geldelijke verbintenissen tegenover derden aan te gaan.

Daar hier geen sprake is van dwang en elk naar goedvinden van de vrijstelling kan profiteeren, is in den termijn van zes maanden niets onbillijks gelegen.

Thans de bepaling van de hoegrootheid der afkoopsom.

Tot dat einde rame men voor den aanvang van elk jaar het aantal dagdiensten waartoe vermoedelijk elk district gedurende dat jaar gehouden zal zijn, om te voldoen aan de verplichtingen omschreven in Staatsblad 1870 n°. 85 en de geheel in het belang der bevolking zijnde gemeentediensten.

Dat getal deelende door het getal volwassen mannen van zoodanig district, wijst het quotient het ieder toekomende aantal dagdiensten aan.

Voor elken dagdienst eene waarde van 25 cents in de plaats stellende, is de te betalen tax gevonden; tevens zal dan aan het licht komen, welke districten in verhouding tot de andere, overmatig met diensten bezwaard zijn.

Dat bij die berekening geen tekortkomsten te vreezen zijn, zal ieder begrijpen die thans de waarde van een dagdienst in heeredienst van nabij leerde kennen.

Zooals elke nieuwe regeling, zoude ook de hier voorgestelde, ware tot het beproeven daarvan ingevolge art. 27 van het regeeringsreglement 's gouvernements autorisatie verkregen, in den beginne bij sommige hoofden tegenwerking ontmoeten.

Onverbeterlijke gehechtheid aan gewoonten aan de eene, en het begrip dat de nieuwe regeling de gelegenheid tot het verkrijgen van onverplichten arbeid ten eigen behoeve vermindert aan de andere zijde, zullen haar waarschijnlijk eenige geheime tegenwerkers bezorgen onder sommige minder ontwikkelde of niet goed gezinde hoofden.

Proeven in de volkrijkste gedeelten des lands genomen, zouden de tegenstanders echter spoedig tot andere gedachten brengen en hun bewijzen, dat deze regeling meer in overeenstemming is met de in Staatsblad 1865 n°. 141 nedergelegde begrippen omtrent het onbelemmerde verkeer, terwijl zij bovendien de bemoeiingen der hoofden voor de verschillende landsbehoeften aanmerkelijk verlicht.

Thans reeds klaagt menig dorpshoofd over moeilijkheden, zich voordoende bij de uitvoering van eenig werk in heeredienst, waarvoor de dienstplichtigen zich tijdelijk zonder eenigerlei kennisgave aan de hoofden uit de negorij verwijderen en eerst terugkeeren wanneer het werk voltooid is en de bewerking der padievelden hunne tegenwoordigheid eischt. Bovendien, en dit mag bij de toenemende intellectueele ontwikkeling in de Minahassa niet over het hoofd gezien worden, de ondernemende man ziet zich de gelegenheid opengesteld om zich aan de heerschzucht en dikwerf uit jaloezie voortspruitende plagerijen der hoofden te onttrekken, hij zal zich daardoor niet onophoudelijk tegengewerkt vinden in zijne pogingen, om tot materieele welvaart te geraken en inziende, dat 's gouvernements voorschriften dit

ook beoogen een trouw onderdaan van den Staat zijn en blijven.

Strenge afscheiding tusschen heere- en gemeentediensten is m. i. niet in het belang der bevolking.

Het maken en onderhouden van dammen, binnenwegen, wachthuizen enz. geheel toe te vertrouwen aan de gemeente, of beter aan het districts- of dorpshoofd gaat niet aan, zooals de dagelijksche ondervinding hier ten duidelijkste toont. Men wacht op de aanwijzingen of bevelen der besturende Europeesche ambtenaren en denkt er niet aan zelf het initiatief te nemen, waartoe overdreven bemoeizucht van het bestuur, in vroegere jaren tot een waarlijk belachelijke hoogte gestegen, het hare heeft bijgedragen.

Een geleidelijke vermindering van inmenging van bestuurswege, zooals in de laatste jaren betracht is, schijnt mij voor de Minahassa nuttig toe, doch een hier weinig bekende strenge afscheiding van heere- en gemeentediensten in te voeren, kan slechts een schadelijke verwaarloozing van vele nuttige werken na zich slepen.

Een voortgang op den in de laatste jaren gevolgden weg tot vorming van meer zelfstandige gemeentebestuurders verdient allezins aanbeveling, hoewel van Europeesche zijde, nauwkeurig toezicht en aanhoudende aansporing bij het districtsbestuur, hier zonder tegenspraak voorloopig niet kunnen gemist worden.

Het nu en dan schenken van buitengewone belooningen aan die hoofden, welke zich ten deze evenals ten opzichte van den afkoop van heerediensten gunstig onderscheiden, zoude het beoogde doel zeer bevorderen, en menigeen tot meerdere krachtsinspanning aansporen.

Over 't algemeen zijn de drijfveeren tot ernstige plichtsbetrachting en tot het zich meer inspannen dan de dagelijksche sleur eischt, te gering en daarin zag ik door passende middelen gaarne verandering gebracht.

Hoe verkeerd het ook zijn moge, te groote verwachting van de energie des volks te koesteren, tot berusting in het tegenwoordige bestaan geen overwegende redenen, en naar verbetering te streven gebieden de wijsheid en het eigenbelang.

Is het onderhouden en aanleggen van gouvernements koffietuinen al niet onder de verplichte diensten in het Staatsblad van 1870 nº. 85 opgenoemd, feitelijk is het eene het volk opgelegde belasting in arbeid.

Kan die beschikking over den tijd van den inlander en het veel moeite en kosten vorderende controleeren van dien arbeid vermeden worden en kan zulks verder geschieden ten voordeele van den belastingheffer en den belastingschuldige, dan is meerder betoog over het wenschelijke daarvan overbodig.

Dit geval doet zich ten opzichte van de gouvernements-koffiekultuur in de Minahassa wellicht voor, altoos zeker ware eene proefneming daarmeê te wagen.

Evenals in geheel N.-I. levert de verplichte koffieaanplant ook hier niet die uitkomst, waarop redelijkerwijs ware te hopen bij de bijzondere geschiktheid van den grond voor de kultuur.

De opsomming der vele oorzaken van dit resultaat is hier onnoodig, doch zeker zijn het dezelfde, welke eigenaardig aan elke dwangkultuur ten behoeve van het gouvernement verbonden zijn.

De geldelijke en andere belangen van den inlander zijn hierbij niet genoeg betrokken en zeker van daar zijn streven om zich slechts zoo veel doenlijk van de zaak af te maken, zonder op de daardoor veroorzaakte schade te letten.

Daarom zoude ik naar eene andere werkwijze getracht willen hebben.

Gaat men na hoeveel schade, bij mindere koffieproductie, geleden wordt door de wanverhouding tusschen arbeid en opbrengst, hoeveel koffie de aanplantingen konden produceeren en hoeveel werkelijk verkregen wordt, dan zal het verschil de waarde zijn die voor beide partijen verloren gaat.

Dat geheel door eigen toedoen ontstaande verschil is zeer belangrijk en konde daarom een middel gevonden worden om dezelfde uitkomsten voor de schatkist te verkrijgen en den inlander vrij te laten in het beschikken over zijn tijd, dan waren beide partijen zeker zeer gebaat.

Om daartoe te geraken, zoude ik de verhuur der gouvernements koffietuinen in de Minahassa in perceelen aan particulieren beproefd willen hebben.

Alle gepaste middelen tot het doen slagen dier pogingen zouden moeten worden aangewend; geen te groote perceelen geen te korten huurtijd.

Een minimum jaarlijksche huurschat moest het gouvernement zijne inkomsten verzekeren en kon die niet verkregen worden, dan volharde men voorloopig bij de thans gevolgde werkwijze, tot later hernieuwde proeven het gewenschte resultaat opleveren.

Om geen kapitaalsvernietiging aan het einde van het huurcontract te hebben, konde de huurder tot bijplant worden verplicht zooals die thans geregeld is.

Hoe echter den huurschat van elk perceel zoodanig te bepalen, dat het gouvernement geen gevaar loopt een groot deel zijner revenuen te verliezen?

Mijns inzien is de door deskundigen gedane schatting hier de aangewezen weg, en zoude de door elk perceel thans jaarlijks gemiddeld op te brengen hoeveelheid koffie kunnen worden begroot.

De waarde daarvan berekenende naar de thans op Java, Padang en Makassar besteede koffieprijzen, of wil men de gemiddelde prijs sedert de laatste vijf jaren, zoo behoort die som verminderd te worden met den thans betaalden inkoopsprijs en de aan de hoofden uit te keeren koffieprocenten.

Het lijdt geen twijfel of de huurder zal de opbrengst van zijn tuin door doelmatige werkwijze in twee of drie jaren aanmerkelijk doen stijgen en op die wijze groote inkomsten verkrijgen.

Is men tot een resultaat gekomen zooals zich thans in de Minahassa voordoet, dat van vijf tot tien vruchtdragende boomen gemiddeld slechts één of twee katies koffie gewonnen worden, dan blijkt afdoende hoeveel schade, hier opzet, onkunde en onverschilligheid veroorzaken.

Zeker zullen voor vele slechte perceelen, bestaande uit oude of verwaarloosde boomen, geen huurders te vinden zijn, maar heeft dat groote soortgelijke aantal boomen waarde voor het gouvernement?

Zeker neen! zij brengen geene of niet noemenswaardige quantiteit koffie voort en toch moet de inlander zijn tijd geven voor hun onderhoud, het maken van omheiningen enz.

Een groot bezwaar tegen deze regeling is, dat bij de teelt van koffie door particulieren in hetzelfde land, waar verplichte levering tegen een vastgestelden prijs bestaat, een aanmerkelijke toevloeiing ook van de het gouvernement toekomende koffie aan den meerbiedende zal ontstaan. De vrucht geplant op de erven in de kampongs en in kleine tuintjes wordt thans tegen *f* 13 per picol 's gouvernements eigendom en het ware te voorzien, dat bij de toelating van vele vreemden tot de koffieteelt, daarvan weinig bij de gouvernementspakhuizen werd ingeleverd.

Stellig is dit bezwaar niet ligt te tellen, maar hier mag

onmiddellijk op volgen dat, volgens de dikwijls uitgesproken meening der hoofden, de prijs van *f* 13 den koffieplanter zijn arbeid niet loont en bijgevolg óf de officiëele cijfers van den zoogenaamden vrijen koffieaanplant bespottelijk overdreven zijn, wat men hier algemeen gelooft, òf dat een smokkelhandel de bevolking toereikende prijzen voor haar product doet erlangen.

Daar reeds eenige Europeanen koffieaanplantingen in de Minahassa hebben en over hun product vrijelijk beschikken, zoodat van geheele uitsluiting van particuliere producten geen sprake meer kan zijn, bestaat geen aanleiding om de toelating aan meerdere personen, welke dat zelfde recht genieten te beletten.

De vrije toelating van particulieren tot de koffiekultuur is hier slechts kort besproken, evenals de vele voor het gouvernement daarmede gepaard gaande eventueele voordeelen, waarbij men denke aan de vereenvoudigde administratie, het geringere personeel daarvoor vereischt, de overbodig geworden pakhuizen en de thans door het gouvernement gedragen risico's en wisselvalligheid van inkomsten. Altemaal redenen die het inslaan van een anderen weg dan den tot dus ver gevolgden verkieslijk doen schijnen.

Op bovengenoemde wijze zoude 's gouvernements inmenging bij de koffiekultuur langzamerhand ontbeerd kunnen worden, eene belasting op de uitgevoerde koffie met der tijd het monopoliestelsel kunnen vervangen en tevens eene ruime bijdrage aan de schatkist verzekeren, terwijl geen belemmeringen meer bestonden om van de bergstreken der Minahassa, zoo bij uitstek geschikt voor den koffieboom, de grootst mogelijke productie te verkrijgen.

Tondano, october 1873. J. P. van Harencarspel.

BOEKAANKONDIGING.

Beschouwingen over de zeemagt in Nederlandsch-Indië, door H. D. Guyot, luitenant ter zee 1e klasse. Nieuwediep, L. A. Laureij. 1875.

Men mag er zich soms illusien over maken, de naakte waarheid is, dat zoowel voor een deugdelijke zee- en landmacht als voor een goede opperbesturende administratie, Nederlandsch-Indië afhankelijk is en zal blijven van Nederland. Het moederland is de pépinière die in deze opzichten Indie op den duur moet voorzien van de elementen, welke er of in 't geheel niet of slechts onvolledig en gebrekkig kunnen gevormd worden. In vele andere opzichten zijn inheemsche elementen niet alleen wenschelijk, maar verreweg te verkiezen boven den toevoer van Europeesch personeel; bij de voorname inrichtingen der overheersching, kunnen zij uit den aard der zaak slechts een zeer ondergeschikte plaats innemen. Onze positie in den Indischen Archipel hangt geheel af van onze voortdurende meerderheid in het ontwikkelen van zee- en landmacht en van het bestuur in overwonnen en onderworpen landstreken.

Indien Nederland prijs stelt op zijn rang als koloniale mogendheid, indien het gaarne de voordeelen geniet van zijn koloniaal bezit, wat het ook moge verzuimen in Indië zelf, het is gehouden te waken dat zijn strijdkrachten te land en te water niet verminderen, niet periclíteeren. Al kon er in 't geheel geen sprake zijn van de mogelijke verplichting om eigen vrijheid en zelfstandigheid te verdedigen, het behoud van Nederlandsch-Indië is voldoende om ons te noopen voor marine en oorlog een bedrijvigheid te ontwikkelen, die anders voor een vredelievend en

handeldrijvend volk misschien vreemd mag schijnen. 't Is niet onjuist dat elk gezag in de eerste plaats moet trachten zich een grondzuil te vestigen in de tevreden gemoederen zijner onderdanen. Wie is er tegenwoordig die tyrannie en onderdrukking als een geschikt middel van regeeren zou durven aanprijzen? Doch men ziet de menschelijke natuur voorbij, indien men waant dat zachtzinnigheid, in alle omstandigheden, het panacée is der herders, die geroepen zijn groote kudden te weiden. De herderstaf moet zich telkens kunnen metamorphoseeren in een scherp zwaard, wil hij steeds geëerbiedigd worden en 't is even dwaas als ijdel te gelooven dat een overheerschend volk zijn overheersching zou kunnen handhaven zoo het niet bestendig bij de overheerschten de overtuiging levendig weet te houden dat onwil en verzet tot niets leiden kan.

Zij, die dus de Nederlandsche staatsmachten en het Nederlandsche volk wijzen op de noodzakelijkheid om, met 't oog op Indie, deugdelijke maritieme en militaire organisatien in 't leven te roepen of de bestaande onvoldoende inrichtingen te verbeteren, vestigen de aandacht op vraagstukken van het hoogste gewicht voor ons nationaal bestaan en verdienen daarom een belangstellend gehoor te vinden, dat, zonderling genoeg, hen zelden te beurt valt. Wat ons betreft, wij wenschen ons niet medeplichtig te maken aan die onverschilligheid. Gaarne vermelden wij al hetgeen ter onzer kennis komt op het gebied der verdediging van Indië.

De brochure, waarvan we hierboven den titel afschreven, onderscheidt zich door een heldere, bondige en zaakkundige voorstelling. Zij kan door niet-deskundigen zoowel als door deskundigen volkomen begrepen worden. Hetgeen haar boven vele „beschouwingen" van den jongsten tijd onderscheidt, is, dat zij de vrucht schijnt veeleer van een opbouwende dan van een afbrekende kritiek. Laat ons den schrijver eenigzins op den voet volgen:

Thans is de dienst in de Indische zeeën opgedragen aan een auxiliair eskader, bestaande uit oorlogschepen der Nederlandsche zeemacht; aan de Indische militaire marine, bestaande uit kleinere oorlogsvaartuigen, toebehoorende aan kolonien, doch bemand door het personeel der Nederlandsche marine; en aan de gouvernements-marine, bestaande uit vaartuigen, die geen militair karakter hebben, door een korps Indische ambtenaren worden gekommandeerd en met inlanders bemand. De taak, om behulp-

zaam te zijn bij de verdediging van Java, en in het algemeen voor de Nederlandsche belangen te waken, is opgedragen aan het auxiliair eskader; de veiligheid in den Archipel is in hoofdzaak aan de zorgen van de Indische militaire marine toevertrouwd, en de gouvernements-marine is daar om in die diensten te voorzien, welke niet aan oorlogschepen kunnen worden opgedragen. De beide laatste marines komen geheel ten laste der Indische middelen, het auxiliair eskader wordt uit de Nederlandsche schatkist onderhouden.

Deze organisatie nu voldoet niet, volgens den heer Guyot, aan de tegenwoordige behoeften in den Archipel, noch aan het doel, 't welk met de zeemacht aldaar moet bereikt worden. Door aan de Nederlandsche marine het personeel te ontnemen voor de bemanning van de Indische militaire marine, wordt de kracht van het auxiliair eskader gebroken en op de marine in 't algemeen een ongunstigen invloed uitgeoefend. Voor eigenlijk militaire diensten is bijgevolg de tweeledige inrichting minder doelmatig dan een flink eskader, dat, des vereischt, steeds indrukwekkend met vereende kracht kan optreden daar waar 't vereischt wordt, gezwegen van het geval van een oorlog met een buitenlandschen vijand, als wanneer alleen een dergelijk eskader bij machte zou blijken te zijn om dien vijand afbreuk te doen vóór hij op eenig punt van den Archipel zou kunnen landen.

Wat de tegenwoordige behoeften van den dienst in den Archipel betreft, te recht betoogt de heer Guyot dat deze niet meer dezelfde zijn als vóór jaren. „Toen de Nederlandsche zeemacht," schrijft hij, „na de opheffing der koloniale marine in 1838, op eenige luttele uitzonderingen na, met de geheele dienst te water in den Archipel belast werd, bestond die zeemacht nog uitsluitend uit zeilschepen. Tot dusverre bezat het gouvernement van Nederlandsch-Indië, waarvoor toen twee ijzeren stoomschepen in Nederland werden vervaardigd, slechts de stoomboot van de Capellen, die in 1826 in dienst gesteld, en eerst in 1840 door de insgelijks in het Rembangsche gebouwde Koningin der Nederlanden vervangen werd. Er was in 1838 geene particuliere stoomvaart, veel minder sprake van telegrafen, binnen onze Indische bezittingen, waar de zeeroof zich nog overal met kracht deed gelden.

„De buitenbezittingen waren te dien tijde dus zeer geïsoleerd van Java, en het bestuur moest er dikwijls, zonder het welme-

nen der hooge regeering te kunnen vragen, handelend optreden. Om dit krachtig te kunnen doen in onze eilandengroep, werd natuurlijk meestal de hulp van oorlogschepen vereischt, en, aangezien deze er toch noodig waren, om de verschillende vaarwaters tot wering van den zeeroof te bekruisen, zoo lag het voor de hand, dat men de aanwezige zeemacht over een zeker aantal stations verdeelde. Men koos daartoe de hoofdplaatsen der voornaamste buitenbezittingen en regelde het daaronder ressorteerende kruisgebied zóó, dat de geheele Archipel daaronder begrepen was. Aan den oudste der kommandeerende officieren werd het bevel over de schepen in het station opgedragen, om hen, in overleg met het hoofd van het gewestelijk bestuur, die diensten te doen verrichten, welke deze, in het belang van het aan hem toevertrouwde gewest noodig achtte en met het karakter van een oorlogschip niet strijdig waren. Voor de overige diensten te water, zooals het tegengaan van smokkelhandel, strandroof, het transporteeren van ondergeschikte personen en goederen, enz. werden ter beschikking van genoemde hoofdambtenaren nog gesteld eenige zoogenaamde kruisbooten, kleine schoenertjes of andere zeilvaartuigjes, die geheel met inlanders werden bemand, geen militair karakter droegen en door een afzonderlijken chef, onafhankelijk van den kommandant der zeemacht, onder de benaming van civiele marine, werden beheerd.

„Zeer vele en goede diensten werden, op die wijze, jaren lang door de Nederlandsche zeemacht in Indië bewezen, vooral toen langzamerhand eenige stoomschepen de oude zeilschepen in de stations vervingen. Naarmate echter het getal hiervan toenam en ook particuliere stoomschepen in den Archipel verschenen, ja eindelijk zelfs eene geregelde stoomvaart werd in het leven geroepen, veranderde de toestand van de kolonie geheel. Ons gezag werd meer geconsolideerd. De buitenbezittingen konden zich ieder oogenblik met Batavia in gemeenschap stellen, of omgekeerd, waartoe het oprichten van telegrafen over Java nog het zijne toebracht. De veiligheid der zeeën nam toe, en van bepaalde rooversvlooten werd eerlang niet meer gehoord.

„Het gevolg hiervan was, dat de regeering op Java meer rechtstreekschen invloed op het bestuur der buitenbezittingen kon uitoefenen, dat geene gewichtige stappen daar meer buiten haar om behoefden gedaan te worden, en dus ook de beslissing of ergens met geweld zou worden opgetreden, aan haar verbleef.

„Eenigzins belangrijke militaire expeditien gingen voortaan van Java uit, en bepaald militaire diensten ook voor de zeemacht, begonnen dus op de stations onder de uitzonderingen te behooren. De andere diensten der zeemacht traden hierdoor meer op den voorgrond, en zooals het gewoonlijk gaat, werden, naarmate de middelen vermeerderden, ook de eischen hooger.

„De bezwaren, die er in gelegen zijn om oorlogsschepen voor diensten te gebruiken, waartoe zij niet bestemd zijn, kwamen nu meer voor den dag. De hoofden van gewestelijk bestuur hadden er, zooals gezegd is geen vrije beschikking over, en de verhooging van uitgaven, die de stoom in de reizen teweegbracht maakte dat er over het meer of mindere nut daarvan, meermalen verschil van opinie ontstond tusschen de genoemde ambtenaren en de marine-autoriteiten. Vooral ook werd de bepaling, dat de gemelde schepen niet mochten gebezigd worden, dan tot zulke diensten, „die niet met het karakter van een oorlogschip strijden" voor hen een waar struikelblok. Zij drongen dan ook hoe langer hoe meer op betere voorziening in dien dienst aan, en de regeering zag er de noodzakelijkheid van in. Zij was echter nog te veel gedachtig aan de nadeelen, welke de koloniale marine had opgeleverd, en laat ik het er bijvoegen te erkentelijk voor de goede diensten, welke de Nederlandsche marine in den Archipel had bewezen, om tot een afdoenden maatregel over te gaan en door een geheel nieuwe organisatie met het verledene te breken. Zij gaf de voorkeur aan een halven maatregel, liet de Nederlandsche marine in hoofdzaak met den dienst belast, doch ging tot uitbreiding der zoogenaamde civiele of gouvernements-marine, naast haar, over.

„Laatsgenoemde marine, die tot dus verre uit niets anders, dan de vroeger genoemde civiele schoeners en kruisbooten had bestaan, werd met een aantal stoomschepen verrijkt, die geheel ter beschikking werden gesteld van de hoofden van gewestelijk bestuur, die het meest behoefte hadden aan transportmiddelen te water. De gezagvoerders dier stoomschepen vormden met de stuurlieden en machinisten, die Europeanen waren, een korps Indische ambtenaren, terwijl het overige gedeelte der bemanning uit daartoe aangeworven inlanders werd zamengesteld. Dit korps werd in 1867, bij de reorganisatie van het marine-departement, onder een afzonderlijken chef, daarbij opgenomen.

„Men zag derhalve nu het eigenaardige schouwspel, dat ter-

wijl de schepen der Nederlandsche marine door de algemeene invoering van den stoom hunne krachten als 't ware hadden zien verdubbelen, en op het tijdstip dat bovendien hunne diensten minder belangrijk werden, de aanwezigheid eener stoomvloot op de stations werd noodig geacht!"

De schrijver toont in bijzonderheden aan, dat voor de diensten op de verschillende stations, de Indische militaire marine met vrucht kan vervangen worden door een goed georganiseerde gouvernementsvloot. Wanneer een sterk militair eskader voor de vervulling der militaire diensten in Indie aanwezig is, vereischt de huishoudelijke dienst geen oorlogschepen meer. Voor sommige dezer diensten zijn zij totaal ongeschikt, voor anderen te kostbaar. Afgescheiden hiervan, worden aan die vaartuigen, om oorlogschip te blijven, eischen gesteld, die dikwijls de goede uitvoering der van hen gevorderde taak in den Archipel belemmeren. Men bedenke slechts, dat in 't algemeen voor de politiediensten vaartuigen van geringen diepgang vereischt worden, een eigenschap, die b. v. verhinderd wordt door het voeren eener batterij, talrijke bemanning, groote uitrusting enz., welk een en ander voor een oorlogschip onontbeerlijk is. Hierbij komt dat het personeel der Nederlandsche marine minder geschikt is voor de huishoudelijke diensten in Indie. Die diensten brengen de gezagvoerders dier vaartuigen in aanraking met inlandsche vorsten en hoofden, hetzij tot het volvoeren van commissien namens het gouvernement, hetzij tot het inwinnen van verschillende informatien. Het goed verstaan en spreken van de Maleisehe taal is daarbij onmisbaar, en van andere inlandsche talen zeer wenschelijk. De officieren der Nederlandsche zeemacht nu zijn weinig of niet bekend met de taal-, land- en volkenkunde der bewoners van den Archipel. Zij brengen hier slechts bij wijlen eenige jaren door, nu in het eene dan in het andere station, en staan slechts middellijk in betrekking tot de Indische regeering.

Ook het belang der Nederlandsche zeemacht is bij de opheffing der Indische militaire marine betrokken. „Het grootste gedeelte van het vaste personeel der Nederlandsche zeemacht," merkt de schrijver op „doet dienst in Indie. Van de 5 tot 6000 man waaruit dit bestaat, wordt voor dien dienst vereischt 2680 man, waarvan er 1880 dienst doen op kleine vaartuigen der Indische militaire marine. Rekent men daarbij nog een derde of ± 900 man, die voor de jaarlijksche aflossing beschikbaar moeten blij-

ven, dan ziet men dat de Indische dienst nagenoeg twee derde gedeelte van dat personeel vordert. De dienst op kleine vaartuigen is voor dat personeel overwegend en zal, vooral onder een tropischen hemel, niet gunstig op het gehalte werken. De militaire geest gaat er door verloren; dikwijls wordt de gezondheid er door geknakt; menigmaal wordt aan ambitie en energie de doodsteek gegeven. Is dit te verwonderen, indien men bedenkt, dat somtijds de beste levensjaren op deze kleine vaartuigen in afgelegen stations, waar niets de ambitie levendig houdt of opwekt, met het verrichten van onbeteekende diensten worden gesleten? Lieten de krachten der marine toe, een flinke scheepsmacht buiten de kolonie (Indië) te onderhouden, dan zouden de genoemde bezwaren voor een gedeelte, door het beurtelings dienen daarop kunnen worden gekeerd; doch dit is het geval niet. De Indische dienst belet aan de Nederlandsche zeemacht die inrichting te geven, welke haar voor al hare verplichtingen geschikt maakt. Hare eischen zijn steeds, als voor het oogenblik de meest dringende op den voorgrond gesteld, en het gevolg is geweest, dat de Nederlandsche zeemacht, door het meer en meer toegeven aan die eischen is geworden, wat zij thans in werkelijkheid kan geacht worden te zijn, de pépinière der Indische marine."

De heer Guyot stelt er prijs op niet te worden gerekend onder de voorstanders van het wederoprichten eener koloniale marine, waarvoor zich in den laatsten tijd weder eenige stemmen hebben doen hooren. Van een reorganisatie der gouvernements-marine verwacht hij alleen heil. Uit den drang der omstandigheden geboren, bezit zij bestanddeelen, voor een goed deel overeenkomende met die welke voor den Indischen dienst noodzakelijk zijn. Mogen hare dienstverrichtingen tot dusverre op den achtergrond gebleven zijn, doordien hare zuster, de Indische militaire marine, haar steeds op zijde drong en men haar slechts met de nederigste dienstverrichtingen belastte, zoo heeft zij toch genoeg goede diensten bewezen, om te vertrouwen, dat zij, door een aan haar te geven uitbreiding en reorganisatie, voor het doel, dat is het handhaven der uitwendige en inwendige politie in den Archipel, is geschikt te maken.

Wanneer men de vooruitzichten van het gezagvoerend personeel eenigzins gunstig stelt, zoodat zij, die er toe behooren, later in aanmerking kunnen komen om den post van havenmeester op de meer belangrijke plaatsen, betrekkingen bij de marine-

etablissementen en het departement, zoomede om enkele ambtelijke betrekkingen op de buitenbezittingen te vervullen, dan, meent de schrijver, zal het niet moeielijk vallen zich aanvankelijk een deugdelijk personeel te verschaffen, door een beroep te doen op het jongere gedeelte van het korps zeeofficieren. Om dit personeel voltallig te houden, kan men b.v. aan hen, die hiertoe worden opgeleid, dezelfde opvoeding verzekeren, als aan de jeugdige zeeofficieren, door hen aan het Instituut voor de marine toe te laten, tegen een behoorlijke schadeloosstelling, door kolonien aan genoemde inrichting uit te keeren. Deze jongelingen zouden dan, in stede van in sommige bepaalde militaire vakken, in de Indische taal-, land- en volkenkunde moeten onderwezen worden. Het zoude dan verder overweging kunnen verdienen, hen een paar reizen op oorlogschepen te laten maken of althans aan boord hiervan de reis naar Indie te doen aanvaarden, opdat zij, dáár aangekomen, reeds eenige notie van het nautische gedeelte van hun vak hadden verkregen. Eveneens zal men, ter aanvulling van het opzichtvoerend personeel der machinekamer, aanvankelijk uit de Nederlandsche zeemacht kunnen putten, om daarna van de school te Hellevoetsluis gevestigd te profiteeren om het korps voltallig te houden. Voor de enkele toezichthoudende Europeanen en ambachtslieden, zoo die aan boord vereischt worden, zal men wel altijd van de Nederlandsche zeemacht afhankelijk blijven; doch dit betrekkelijk klein getal zal wel te vinden zijn. Wat de overige bemanning aangaat, die natuurlijk geheel uit inlanders moet bestaan, zoo gelooft de schrijver niet, dat het aanwerven daarvan, bij billijke voorwaarden, veel bezwaar zal opleveren, al is dit ook thans de groote moeielijkheid, waarmede de gouvernements-stoomschepen te worstelen hebben, voornamelijk omdat aan dit personeel, bij een zooveel uitgebreider korps, betere vooruitzichten kunnen geopend en meer op de belangen der individuen kan gelet worden.

Wat de uitbreiding van het materieel betreft, daaraan zijn, volgens den heer Guyot, geen moeielijkheden noch finantieele bezwaren verbonden, aangezien het geheele materieel der Indische militaire marine het eigendom der kolonie is en daartoe vooreerst kan worden benuttigd. Door de ijverige bemoeiingen van den minister Fransen van de Putte zal dit materieel binnen korten tijd nagenoeg geheel vernieuwd zijn, zoodat men hieraan, indien het met overleg gebruikt wordt, in langen tijd geen

groote kosten zal behoeven te besteden. Dit zal te minder het geval zijn, indien men deze vaartuigen ontdoet van hunne zware batterij, het tuig, enz. die zij nu als oorlogschip voeren, en hun slechts die wapening en inrichting geeft, welke hunne nieuwe bestemming vereischt. Legt men dan het geschut en toebehooren op, dan verkrijgt men tevens het voordeel er in oorlogstijd over te kunnen beschikken, ter bewapening derzelfde vaartuigen, die met detachementen uit het Nederlandsch auxiliair eskader, ook dan nog goede diensten zullen kunnen bewijzen.

De denkbeelden, in de brochure van den heer Guyot ontwikkeld, zijn der aandacht overwaard zoowel van de Indische regeering als van de departementen van marine en van kolonien en de vertegenwoordiging in Nederland. Indie heet administratief gescheiden van Nederland en toch wordt veel dooreengehaspeld dat uit elkander dient gehouden te worden. Niet alleen wordt die administratieve scheiding uit 't oog verloren wanneer het geldt de beschikking over de baten van Indie; maar zij wordt niet altijd betracht in andere opzichten. Verleden toonde de heer van Braam Houckgeest, in zijne in de april-aflevering van dit tijdschrift besproken brochure aan, dat aan het korps mariniers in Indie een bestemming wordt gegeven in strijd met de overeenkomsten welke met de mariniers worden aangegaan, aan welke volstrekt niet het recht kan ontleend worden om die manschappen eenvoudig detachementsgewijze bij het Nederlandsch-Indisch leger in te lijven, zooals in den laatsten tijd is geschied. Thans wordt er ons op gewezen hoe de geheele Nederlandsche zeemacht wordt onttakeld om de kostbare en in de meeste gevallen doellooze Indische militaire marine in stand te houden. Zoo iets mag verschooning vinden wanneer het geschiedt onder den onvermijdelijken drang der omstandigheden; doch, wanneer die veranderd zijn, aarzele men niet de hand te slaan aan permanente inrichtingen en organisatien, die de politie te water in Indie volledig verzekeren en de Nederlandsche zeemacht geheel gaaf bewaren voor het doel dat er mede wordt beoogd.

ERRATUM.

In de boekaankondiging van de vorige aflevering, blz. 64 van onder, staat: „als een schandelijk artikel van letterkundige contrabande." Men leze: „schadelijk."

VARIA.

Zooals aan elk belangstellende in de ontwikkeling der Minahassa bekend is, bekleedde het schoolonderwijs aldaar sints lang eene eerste plaats onder de aangewende middelen tot verstandsontwikkeling des volks.

Was die taak vroeger bijna geheel overgelaten aan het Nederlandsch Zendelinggenootschap, later bezoldigde ook het gouvernement enkele inlandsche onderwijzers en stelde kleine sommen beschikbaar voor den aankoop van schoolbehoeften, alles echter met zeer zuinige hand en op even ontoereikende wijze als genoemd genootschap.

Heeft die instelling zich steeds moeten beperken binnen de door hare beurs gestelde grenzen, 's gouvernements ruimere werkkring en middelen kunnen dat werk beter voortzetten.

De in de laatste jaren sterk toegenomen belangstelling in het volksonderwijs en de uitbreiding der staatszorg daarvoor in Indie, deden zich ook in de Minahassa gevoelen en als gevolg van dien besloot het gouvernement in 1864 tot oprichting te Tondano, een goed bevolkt middenpunt des lands, van eene school voor zonen van inlandsche hoofden en aanzienlijke particulieren der Minahassa, waarvan de leiding aan twee Europeesche onderwijzers werd opgedragen.

Groot was steeds het aantal sollicitanten om toelating tot de daar gegeven lessen. Ook was daar gelegenheid om het goede verstand en de vatbaarheid voor het aannemen van onderwijs in den jeugdigen Minahasser waar te nemen.

Doch hoe men die school en hare vruchten ook moge beoordeelen, toch komt het ons voor dat hare opheffing in 1872 toe-

juiching verdient, en met de bijna gelijktijdige opening terzelfder plaatse van een kweekschool voor inlandsche onderwijzers een ruimeren grondslag voor volksonderwijs (nu niet meer tot een bepaalden volksstand of enkele afdeeling der residentie beperkt) is aangenomen.

Het is echter niet te ontkennen, dat die opheffing over het algemeen door de hoofden betreurd wordt. Zeker vindt dit verschijnsel zijn oorzaak in de thans door sommigen hunner ondervonden moeite, om hunne zonen behoorlijk onderwijs te doen genieten, doch die bezwaren komen ons voor van slechts zeer tijdelijken aard te zijn. Zij mogen onzes inziens niet leiden tot bestendiging van een onzuiveren toestand en tot tegenhouding eener meer rationeele wijze van volksontwikkeling.

Tot staving van die zienswijze volgt hier eene korte overweging van het vóór en tegen der oude en nieuwe inrichting:

Als hoofdgebrek der opgeheven school noemen wij de nauwe grenzen, aan den invloed van het daar gegeven onderwijs gesteld, door het beperkte aantal leerlingen (60). Dientengevolge stonden de weinig daar gevormde individuen bij terugkeer huiswaarts ver boven hunne landgenooten en waren hunne omgeving aldaar alsook de algemeene maatschappelijke toestanden naar eigen opvatting ontwassen, zooals in de practijk onophoudelijk tot allerlei klachten aanleiding gaf.

Een hooggespannen overschatting van capaciteiten en eigenwaarde deed velen dier leerlingen de hervatting van het voorvaderlijk bedrijf of van ondergeschikte rangen in de inlandsche maatschappij versmaden, al ware het alleen wijl daarbij de zwarte jas en schoenen tijdelijk moeten worden uitgetrokken.

Konden de hoogste rangen bij het inlandsch bestuur niet terstond bemachtigd worden, zonder zelve ooit eenig blijk gegeven te hebben van met het volk om te kunnen gaan, dan verkozen zeer velen het leegloopen of het najagen van een klerkenbaantje boven den arbeid van broeders en zusters.

Een onmiskenbaar gevolg was dan ook dat die halve beschaving zich soms ten nadeele van de betrokkenen keerde en menig bezadigd inlander een afkeurend oordeel over dat onderwijs velde.

Doch 't bezoeken dier school werd een modezaak, de ijdelheid gestreeld door het aanleeren van een weinig Hollandsch en de ondervinding leerde dat de quasi hollandsch praters 't meest op

protectie en plaatsing bij het inlandsch bestuur konden rekenen.

Tegen den stroom op te roeien is te veel voor de overtuiging van den Minahasser; vandaar dat men zijne zonen op genoemde school de hollandsche taal liet onderwijzen en konde daar geen plaats veroverd worden, dan des noods op de gouvernements openbare lagere school ter hoofdplaats Menado, hoe groot de geldelijke offers daarvoor ook waren.

Aan dien toestand van monopolisatie van goed onderwijs door betrekkelijk zeer weinigen is grootendeels een einde gemaakt door de opheffing der Tondanosche school.

De behoefte aan beter onderwijs dan op de thans bestaande binnenlandsche scholen te verkrijgen is zal bevredigd worden, zoodra beter ontwikkelde inlandsche onderwijzers aan het hoofd staan dier over het geheele land verspreide gouvernements-inrichtingen, welker invloed op de genootschaps- en negorijscholen niet zal uitblijven.

Let men op het feit, dat van de meest verschillende gedeelten der Minahassa thans ± 40 inboorlingen de gouvernements openbare lagere school te Menado bezoeken en 's maands omstreeks *f* 140 aan schoolgeld en minstens vier maal zooveel aan huisvesting betalen, dan is verder bewijs van behoefte aan beter onderwijs dan thans algemeen verkrijgbaar is, overbodig.

Dat doel zal door de kweekschool geleidelijk bereikt, goed onderwijs op den nu ingeslagen weg algemeen verspreid worden, terwijl de opvoeding zijner zonen het beste deel des volks niet meer met overmatige kosten zal bezwaren.

Waren en zijn de onderwijzers der 12 gouvernements inlandsche scholen in de Minahassa meerendeels deserteurs uit de gelederen van hen, die door hulp van zendelingen of op de kweekschool van het Nederlandsch zendelinggenootschap tot onderwijzer voor de genootschapsschool bestemd werden, thans leidt het gouvernement de toekomstige opvoeders der jeugd geheel naar eigen inzichten op. Het kan nu naar goedvinden het aantal goed gevormde onderwijzers en daardoor het getal scholen uitbreiden, waardoor het verbeterd onderwijs niet slechts onder het bereik van enkelen, maar van het algemeen wordt gebracht.

Al naar gelang er werkelijk tot onderwijzer opgeleide personen beschikbaar komen, kunnen nu in betrekkelijk korten tijd de ongeschikte of onbekwame meesters of ondermeesters vervangen worden, waardoor het gehalte der thans bestaande scholen

spoedig zeer zal verbeteren, niet slechts in de Minahassa, maar ook in andere gedeelten der residentie Menado, waar zulks zoo mogelijk nog dringender noodzakelijk is.

In plaats van eenige weinige ontwikkelden zooals de opgeheven school slechts leveren konde, beloven de goed bestuurde en over het geheele land verspreide gouvernements scholen de gelijkmatige verspreiding van ontwikkeling en beschaving.

De te midden hunner toekomstige omgeving, maar daarom niet minder goed gevormde scholieren hebben hunne ouders niet met overmatige opvoedingskosten bezwaard; opgegroeid te midden van hun volk leerden zij zijne eigenaardigheden beter kennen dan wanneer zij door lange afwezigheid van hunne vroegere omgeving vervreemdden, en zeker zullen zij de volksgenegenheid meer weten te verdienen en beter voor hunne bestemming in de inlandsche maatschappij opgeleid worden, dan dikwijls met de gewezen leerlingen der opgeheven school het geval was.

Tondano, mei 1874. J. P. van Harencarspel.

OVER ATJEH.

De Courrier de Bruxelles heeft onlangs eenige beschouwingen van den heer G. H. van Soest over Atjeh medegedeeld, waarvan we hieronder de vertaling geven. In een vraagstuk, waarbij zich zoo vele persoonlijke veten hebben ontsponnen, is het misschien ook voor Nederlanders niet ondienstig de zaak eens van een algemeen standpunt voorgesteld te zien, het standpunt dat natuurlijk den schrijver het meest voegde om voornamelijk buitenlandsche lezers op de hoogte te brengen.

Den Haag, 10 augustus 1875.

De oorlog, die onlangs door Holland tegen den Indischen staat van Atjeh is gevoerd, heeft de openbare meening in Europa bezig gehouden, en thans nog, vraagt men zich af of het volk, 't welk sedert bijna drie eeuwen den prachtigen Indischen Archipel overheerscht, misschien niet zijn koloniale macht op den noordelijken uithoek van het eiland Sumatra op het spel zet.

De onvermijdelijke kansen van den oorlog, het onbedachtzaam bedillen der politieke partijen in Holland zelf verklaren dezen twijfel van de openbare meening in Europa. Evenwel, een kalme en onpartijdige beoordeeling der feiten leidt tot geheel andere gevolgtrekkingen en het is om die ter kennis van het publiek te brengen dat ik u kom verzoeken mij wel de publiciteit van uw blad te willen verleenen.

De verovering van Indië door de Hollanders dagteekent van de eerste jaren der XVIIe eeuw. Door hunne maritieme meerderheid, zegevierden zij over de Portugeezen, over de mededin-

ging der Engelschen en over den weerstand der inlandsche sultans en radjas, wier vorstendommen gelegen waren aan de zeekusten of aan de mondingen der groote rivieren. In de groote maritieme ontwikkeling van het voormalige Holland ligt het geheim zijner overheersching in het verre Oosten. Zijne stoutmoedige en schrandere zeelieden begrepen terstond dat om meester te worden en te blijven van den eilandengroep, die zich van het schiereiland Malakka tot Nieuw-Holland uitstrekt, het slechts noodig was, eenige maritieme stations te versterken en te bezetten, de mondingen der groote rivieren des noods te blokkeeren en de binnen zeeën schoon te vegen door gewapende smaldeelen, waartegen de inlandsche vloten niet opgewassen zijn.

Men mag zeggen, dat tot de eerste jaren van deze eeuw, de bezetting van den Indischen Archipel door de Hollanders een louter maritieme en commerciëele bezetting was. Het grondgebied, feitelijk ingenomen door het Europeesch gezag, was zeer beperkt vergeleken bij den invloed welke dat gezag op de inboorlingen uitoefende en bij de vrees die het hun inboezemde. Sedert 1808, werden de overheerschers door den drang der omstandigheden verplicht hunne veroveringen in de binnenlanden der groote eilanden voort te zetten, hunne souvereiniteit in de plaats te stellen van die der Indische vorsten, zich in onmiddellijke aanraking te stellen met het volk en daarover rechtstreeks beheer te voeren.

De maritieme verovering werd aldus gevolgd door de langzame, doch volhardende territoriale verovering. Gedurende meer dan een halve eeuw, stroomde het bloed, met zeldzame tusschenpozingen in alle Nederlandsch-Indische bezittingen. Java, Celebes, Borneo, Bali, Sumatra waren achtervolgens het tooneel van hardnekkige oorlogen, die soms de meerderheid der Europeesche taktiek en bewapening uittartten. De Javasche oorlog, onder andere, duurde vijf jaren, van 1825 tot 1830; die van Sumatra nog langer. Evenals onlangs te Atjeh, was het slechts na aanvankelijke tegenspoeden, dat de Nederlandsche troepen hunne inlandsche tegenstanders overwonnen. Eerst na herhaalde pogingen slaagde men, vijftien jaren geleden, er in het rijk van Boni, op Celebes oostkust, te onderwerpen en het was de derde militaire expeditie, die er in slaagde de energieke bevolking van Bali te bedwingen.

Hoe groot ook de moeielijkheden waren met welke de Hol-

landers in Indie te worstelen hadden, onveranderlijk ontmoedigden zij de meest stijfhoofdige tegenstanders, onveranderlijk hadden hunne oorlogen tot uitkomst hunne overheersching in den Archipel uit te breiden en te bevestigen. Terwijl Europa afgeleid werd door geheel andere zorgen, volbracht Holland, volgens zijn gewoonte, schier stilzwijgend, een grootsche taak, de bevestiging zijner koloniale macht op nieuwe grondslagen. Thans heeft het de negen tienden zijner Indische bezittingen tot volledige rust gebracht en regeert het rechtstreeks over de groote meerderheid der inheemsche inwoners. Het burgerlijk bestuur is de regel geworden, het militair gezag de zeer zeldzame uitzondering. Vroeger onhandelbare volken berusten, zooniet altijd met erkentelijkheid, ten minste gelaten in de heerschappij van hen aan wien God steeds de eindelijke zegepraal gaf en tot de vorsten, die de Hollandsche staatkunde als leenmannen handhaaft, stellen zich met graagte onder de bescherming der regeering te Batavia en beijveren zich hare raadgevingen op te volgen.

Te midden van dezen in 't algemeen gunstigen toestand is de oorlog tegen Atjeh uitgebroken. Aangevangen met de grootste troepenmacht die ooit tegen een inlandschen staat werd uitgerust, is hij tevens gevoerd met zeldzame klem en met een meesterlijken blik in de eischen van het oogenblik, door den generaal van Swieten, een der bekwaamste opperofficieren van het Indische leger en sints lang bekend met al de listen der oostersche staatkunde. In minder dan vijf maanden, werden de indrukwekkende versterkingen der Atjehneezen genomen, het land van den Sultan en zijn kraton bezet en in het hart van het land verdedigings- en aanvallingswerken opgeworpen over een uitgestrektheid van een honderdtal kilometers. Deze werken vormen als 't ware een groot geretrancheerd kamp door forten en versterkte posities gesteund, waartegen niet slechts alle verdere ondernemingen der nog niet onderworpen Atchineezen hoegenaamd niets vermogen, maar thans zelfs bestand zouden blijken te zijn tegen aanzienlijke Europeesche strijdkrachten.

Nooit heeft Holland tegen een inlandschen staat zooveel geestkracht en bedrijvigheid ontwikkeld. Vrij van alle bezorgdheid in andere gedeelten van den Archipel, heeft het met al zijn macht op Atjeh kunnen drukken en aan de verovering van dien staat de inspanning bezigen welke door de omstandigheden werden vereischt. Met behulp van zijn zeemacht heeft het bijna alle aan

den Sultan leenroerige staten er toe gebracht zijne souvereiniteit te erkennen. Zijn landmacht beschermt zóó afdoende het veroverde land, dat zich reeds, kort bij het oude bolwerk der Atjehsche verdediging, een levendige stad vormt, die door een spoorweg verbonden is met de haven, evenzeer een werk door de Europeesche nijverheid tot stand gebracht. Tegenover de voornaamste rivier van Atjeh, die geheel in het bezit der Hollanders is, verrijst het eiland Bras, waar een steenen vuurtoren gebouwd is en waarvan de lichten over eenige weken aangestoken zullen worden. Men zal daar waarschijnlijk een kolendepôt vestigen voor de stoomvaartuigen der Indo-Chineesche lijnen. Reeds nu is Holland in staat den wereldhandel de meest mogelijke veiligheid te verzekeren in de wateren van Atjeh, en men mag aannemen, zonder vrees voor overdrijving, dat de oorlog tegen Atjeh, wel verre van zijne koloniale macht te bedreigen, integendeel is geweest het sprekend bewijs van die macht, het niet te miskennen teeken zijner absolute overheersching van den Indischen Archipel.

't Is waar, in het aan de bergen grenzende binnenland, laat zich de onderwerping steeds wachten; maar indien dit een reden is voor behoedzaamheid, welke Holland nooit heeft ontbroken, behoeft men er zich toch niet ernstig over te verontrusten. Musulmaansch land, was Atjeh sints lange jaren overgeleverd aan betreurenswaardige wanorde. De Sultan, in stede van, zooals in andere islamitische streken, absolute door iedereen gehoorzaamde gebieder te zijn, had slechts een nominaal gezag en werkelijke onderdanen op zijn eigen domeinen, die thans door de Hollanders zijn ingenomen. De hoofden, hoeloebalangs genaamd, een soort van groote leenmannen, bestuurden het land naar willekeur en bekampten den meesten tijd elkander onder de nietigste voorwendsels. Evenals in Europa tijdens de middeleeuwen, was de gewapende worsteling de normale toestand, de vrede de uitzondering in dit ongelukkig land. Het zijn die hoofden, die, hun eigen strijdkrachten overschattende, en zich en anderen bedriegende over die der Hollanders, hun volgelingen tot een onmogelijk vol te houden tegenstand hebben aangezet.

Men begrijpt dus dat de inneming van den kraton, de val en de dood van den Sultan niet tevens de hoofden der oorlogspartij ontwapend hebben. In weerwil der ondervonden nederlagen, volharden deze nog in een zwakken en ijdelen weerstand, op

het gevaar af het land totaal uit te putten, t welk reeds zoo arm is dat men zich verwonderen moet het nog te zien leven. Nu en dan wordt een schot gelost op een schildwacht van een der buitenposten; eenige honderde individuen ten hoogste vormen, op eerbiedigen afstand van een der forten, een geruchtmakenden oploop, die door een enkele granaat uiteengedreven wordt. Werkelijk bestaat er thans bij de oorlogspartij te Atjeh meer kwaden wil dan ernstige vijandschap en bij het gros der bevolking meer vrees voor hare hoofden dan weerzin om zich met hare nieuwe meesters te komen verstaan.

De Hollanders hebben slechts de hoedanigheid te beoefenen, welke zij in zulke hooge mate bezitten, het geduld, om zeker te zijn dat zij niet alleen geheel Atjeh zullen onderwerpen, maar ook aan dat land den vrede en bloei zullen teruggeven, die het, dank zij de bandeloosheid zijner hoofden, sedert misschien meer dan een eeuw niet meer heeft genoten. Zij mogen des te meer op die uitkomst rekenen omdat zij, alle bloeddorstige aanzettingen afwijzende, hunne tegenstanders van heden, die morgen onderdanen moeten worden, niet hebben willen vernietigen en door inderdaad merkwaardige humaniteit, de overwonnelingen de onuitwischbare bitterheid der verovering gespaard hebben.

G. H. VAN SOEST.

De residentie Rembang.

KORTE BLIK OP DE RESIDENTIE. — MERKWAARDIGHEDEN VAN DE HOOFDNEGORIJ TOEBAN. — OPIUMSMOKKELARIJ EN MISBRUIK VAN STERKE DRANKEN OP JAVA.

De residentie Rembang is een der grootste en uitgestrekste residentien van Java. Zij bevat de regentschappen Rembang, Blora, Bodjoh Negorroh en Toeban. Hare voortbrengselen bestaan hoofdzakelijk in timmerhout en keukenzout. Weleer heeft men de zoutpannen ingetrokken en die tot sawa- of rijstvelden bestemd. Men was toen niet bedacht, dat de rijst niet in zeewater kan gedijen, terwijl de zoutpannen, bij springvloeden, door het zeewater werden overstroomd; men moet zich verbeeld hebben, dat het zout, door herhaald of aanhoudend irrigeeren met zoetwater, eenmaal zou uitgeloogd wezen; doch men vond zich, na verloop van jaren, in die verwachting teleurgesteld, weshalve de sawas weêr tot zoutpannen werden hersteld.

De regentschappen Blora en Bodjoh Negorroh brengen wat rijst op, doch niet toereikend voor de volksvoeding der geheele residentie. Het regentschap Rembang heeft onder Lassum een geringe uitgestrektheid sawa; Toeban heeft ook wat in het district Rengel, doch niet te veel voor eigen volksvoeding. De hoofdplaats der residentie kreeg veel aanvoer uit Blora en Joana.

Voor den grooten wereldhandel kon deze residentie dus niet noemenswaardig voortbrengen. Men heeft vroeger in Bodjoh Negorroh par force een suikerfabriek tot stand gebracht, doch men moest die met groot verlies intrekken. Echter werd in het binnenland van Toeban een suikerfabriek opgericht, die, naar het schijnt, goede zaken gaf. Later is in Rembang een ware rage geweest voor de tabak, waarvan vele Europeesche industrieelen

met groote verliezen zijn afgekomen. Slechts kleine uitgestrektheden bij Rengel onder Toeban, zoomede Padangan, onder Bodjoh Negorroh, konden goede tabak voortbrengen, doch die uitgestrektheden waren van te weinig belang om er mede groote zaken te maken, terwijl de gronden te spoedig uitgeput raakten.

Zoo weinig als deze residentie voor landbouw-industrie geeft, des te meer komt zij in aanmerking voor den scheepsbouw. De geheele kust, van Toeban tot Lassum, is daartoe bijzonder geschikt; meer bijzonder verdienen de volgende plaatsen als zoodanig vermelding: *a.* Bantjar; onder het Engelsche tusschenbestuur werd daar gebouwd het koopvaardijschip Eliza, waarop ik eens aan boord was, later de Van der Capellen, het eerste stoomschip in onze vaarwaarters, het oorlogsfregat Java en andere; *b.* Lassum, waar het stoomschip Koningin der Nederlanden werd gebouwd; *c.* Dassoon — Sareng — Kenante, waar ik meermalen groote kustvaarders op 't drooge heb zien hameren.

Van de verschillende streken van Rembang verdient Toeban ongetwijfeld het meest de aandacht. De hoofdnegorij van Toeban heeft een aangenaam gematigd zee- of eilandenklimaat. Zij wordt doorkruist door rechte toer- en wandelwegen, waardoor zij voor de inwoners veel aangenamer gelegen is dan de hoofdplaats Rembang. Men heeft er geen hinder van de brandende middagzon, omdat de plaats geheel overschaduwd wordt door hoog, weelderig geboomte, 't welk des middags de verkoelende zeewinden en des nachts de landwinden vrijelijk doorlaten. Terwijl in andere plaatsen, zooals in Samarang, door de terugkaatsing der zonnestralen uit den daarachter gelegen berggroep, de hitte ondragelijk zijn kan en de zeewinden te Rembang, die daartegen niet beschut ligt, des middags soms zeer hinderen en, zoo zij niet waaien, de middaghitte ondragelijk wordt, heeft Toeban, door hoog geboomte beschut, daar geen hinder van. De plaats heeft dan ook minder te lijden van heerschende ziekten, een gunstige omstandigheid welke verder hare verklaring vindt in de afwezigheid zoowel in de omstreken als in de negorij zelve van poelen, schorren, stilstaande wateren en moerassen. De zee is er zeer vischrijk. Ik ken geen plaats ter wereld, waar ik ooit geweest ben, welke Toeban daarin overtreft.

Toeban heeft negen verschillende merkwaardige natuurbijzonderheden, te weten:

1°. Een drinkwaterput in zee. Op ongeveer tweehonderd passen van de kust op het strand, door de zee tot en met de laagste eb omspoeld, staat een gemetselde drinkwaterput, waaruit de bewoners van de nabij gelegen kampongs hun drinkwater halen. Van de kust komt men tot dien put over een opgeworpen zeehoofd. Velen, die de zaken oppervlakkig beschouwen, zien daarin een natuurbijzonderheid, waarmede de plaats bij uitzondering begunstigd is; doch hij, die aan het onderzoeken gaat, zal weldra ontwaren, dat hier niet te denken valt aan een plaatselijk toeval. Uitgenomen het geval dat men met modder-, veen- of derri-ondergronden te doen heeft, kan men overal, waar men in het zandig strand nabij hoogland graaft, altijd goed drinkwater verwachten. Langs de geheele kust, van Toeban tot aan den hoek van Lassum, bestaan onderscheidene drinkwaterputten in het strand. Ik heb zelfs gezien, dat men een uitgeholden stam van een Lontharpalm in het zand, bij lage eb, wrikte, daarna het zand uitbaggerde en zeer goed drinkwater verkreeg.

Van deze wetenschap maakte ik in 1821 gebruik bij den bouw van het fort te Toeboealie. Volgens het vastgestelde plan moest in dat fort een drinkwaterput worden gegraven, hetgeen, met de voorhanden gebrekkige, versleten gereedschappen, met ziekelijke en verzwakte werklieden, een onmogelijkheid was, daar het fort op een harde rots ongeveer zes en dertig voeten hoog was gebouwd. Op een plateau, ingesloten ter eener zijde door de zee, ter andere zijde door den heuvel waarop het fort stond en geen drie palmen boven den waterspiegel bij springvloeden verheven, liet ik een drinkwaterput graven. Het water daarin rees en daalde bij vloed en eb der zee. Hij gaf ons niet alleen overvloedig drinkwater, maar bovendien water genoeg om op het plateau een groententuin ten behoeve van het garnizoen aan te leggen. Mijn brave kolonel-directeur J. C. Schulz, die als een vader voor zijn jonge officieren zorgde en wiens nagedachtenis ik steeds vereeren zal, was evenwel nauwgezet dat geen afwijking op gearresteerde plannen werd gemaakt zonder vooraf bekomen autorisatie. Toch keurde hij mijne verrichtingen ten volle goed en gaf mij zelfs zijne tevredenheid te kennen, omdat ik in de omstandigheden, waarin ik verkeerde, geen tijd had om nadere autorisatie te verzoeken en daarnaar te wachten.

2°. Een bijzonderheid van de hoofdnegorij Toeban, die ik nog nergens heb opgemerkt, is dat de wilde duiven er zoo weinig

schuw zijn, dat zij onder de buitengaanderijen en in de binnenplaatsen der bewoonde huizen komen alsof zij tamme duiven zijn.

3⁰. Graven der oude vorsten, soesoehoenans van Bonong. Te oordeelen naar de constructie dezer monumenten, moeten zij gebouwd zijn, na den val van het Braminische rijk, in de vroegste tijden van den Islam. Zij zijn gebouwd uit baksteenen en met dakpannen gedekt, van welke men geen spoor vindt in eenig monument der oude Braminen, die overigens de lijken hunner afgestorvenen verbrandden. Ook kan men uit bedoelde graven ontwaren, dat destijds, nu ruim vijf honderd jaren geleden, reeds handelsbetrekkingen moeten bestaan hebben tusschen Java en China of daarmede in betrekking gestaan hebbende volken. Immers, in de gemetselde muren zijn ingewerkt Chineesche verglaasde aardewerken of porselein, vreemdsoortig voor den tegenwoordigen tijd.

4⁰. Niet ver van de graven staan monsterachtige pisangboomen, welker onderstam ruim anderhalf el diameter hebben zal en die voor het overige uiterlijk met de gewone pisangboomen overeenkomen, hoewel ik mij niet herinneren kan daaraan vruchten gezien te hebben.

5⁰. Reuzenboomen, Randoe allan. Hoewel het algemeen bekend is, dat deze boomsoort onder de grootste hoogstammige boomen behoort, zoo overtreffen die van Toeban alle anderen welke ik ooit gezien heb. De stam van elk dezer heb ik bevonden een omtrek te hebben van ruim vijftig passen en hunne kroonen verheffen zich ver boven de andere omstaande hooge boomen. Als men van Bodjoh Negorroh komende, uit het hooge land ten zuiden van Toeban, over alle andere geboomte heen, de zee ontwaart, dan heeft men datzelfde gezicht onder de kroonen der beide reuzenboomen, die boven den horizon uitsteken. Vele, die het zwak hebben op alle merkwaardigheden hunne namen in te snijden ter herinnering voor het nageslacht en ook op deze boomen hunne ijdelheid bot vierden, worden hier althans in hunne verwachting teleurgesteld. Daar de boomen nog schijnen voort te groeien, vergroeien, en worden, na korter of langer tijd, alle insnijdingen onleesbaar.

6⁰. Ongeveer vijf palen zuidwest van Toeban heeft men een zeer aangenaam gelegen badplaats, overeenkomende met het blauwe water van Pasoeroean. Evenals dit is het water kristalhelder en kan men tot de grootste diepte de zandkorrels duide-

lijk onderscheiden. De badplaats is door hooge boomen belommerd, die vol apen zitten. De inlanders plegen, evenals bij het blauwe water te Pasoeroean, na gedane geloften bij zware ziektegevallen of andere ontkomen drijgende gevaren, ter plaatse feestmaaltijden te vieren, bij welke gelegenheden zij niet verzuimen hunne gaven ook aan deze apen uit te deelen. Hieraan is het toe te schrijven, dat die dieren voor den mensch niet zoo schuw zijn als gewoonlijk het geval is.

7⁰. Meer oostelijk van genoemde badplaats heeft men een merkwaardige grot. Deze loopt uren wijd onder de aarde voort. Niemand heeft ooit hare uiterste grenzen bereikt. De ingang van de grot is tamelijk breed, ruim en hoog. Dieper ingaande moet men tusschen beide door zeer nauwe gangen op handen en voeten kruipen om er door te komen, waarna ze weder ruimer wordt. Gaarne had ik, toen ik de grot bezocht, tot haar uiterste grenzen doorgedrongen; maar we moesten hiervan afzien. Onze medegenomen o b o r s, fakkels, waren bijna allen afgebrand en wij zouden ongetwijfeld zijn verdwaald in de ontelbare gangen, die mij aan den labyrint van Creta deden denken. Waren wij er op bedacht geweest, wij zouden, evenals Theseus, eenige kluwen garen of vlieger draden mede genomen hebben om den terugweg te kunnen vinden. Niemand onzer had er aan gedacht, en er was geen Cretasche prinses, die ons het door haar zelve gespannen kluwen vlasgaren medegaf, zooals zij het Theseus medegaf, toen hij met zijn zeven maagden en even zoo vele jonge lieden den labyrint in moest om den Minotaurus te bestrijden. Opmerkelijk is dat het geheele hol, zoover wij er in drongen, zeer zuiver schoon en rein is, dat in geen der andere grotten, door mij vroeger en later bezocht, het geval is, alzoo dergelijke spelonken gewoonlijk tot schuilplaats dienen voor nachtvogels, uilen, vleermuizen, enz., wier uitwerpselen daarin vergaard blijven en een ondragelijke lucht verspreiden, zooals onder andere in de groote salpetergrot te Soetjie bij Grissee. Wijders ontwaarden wij er nergens het geringste vocht. Het geheel was zoo zuiver en droog als men met mogelijkheid in de beste souterrain kan verwachten.

8⁰. Vijftien palen van Toeban, op den grooten militairen weg naar Bodjoh Negorroh komt men te Rengel, alwaar een districtshoofd resideert en dat tevens een étappe is voor doortrekkende militairen. Vlak bij deze étappe heeft men een grot, ongeveer

vijf ellen breed, evenredig hoog, waaruit een rivier stroomt en zich, achter de étappe, in de Bengawen of Solorivier ontlast. De postweg snijdt deze rivier over een brug. Het daaronder stroomende water is kristal helder en wemelt van visschen. Ook treft men er schildpadden aan. Het zonderlinge is, dat als 't aan gene zijde van den bergketen, waaruit dit riviertje stroomt, geregend heeft, het water drabbig wordt. Ongetwijfeld moet het regenwater door een kloof in deze rivier vloeien. Daar deze nog geen el diep is en dus doorwaad kan worden, had ik dit gaarne in persoon willen onderzoeken. Daar mij de dienst daartoe geen tijd liet, moest ik mij bepalen tot het inwinnen van inlichtingen bij het districtshoofd. Volgens hem, was men met o b o r s zoo diep de grot in geweest dat de o b o r s niet langer meer branden konden en had men onverrichter zake moeten terugkeeren. Geen Javaan durft de visschen aan den ingang der grot storen, veel minder daarvan nuttigen alvorens ze als 't ware verdwaald onder de brug door komen. Het bijgeloof maakte hen diets, dat wie zulks doet een groot ongeluk zal treffen door ziekte of andere ongevallen onder hunne familie. Dat bijgeloof, ongetwijfeld reeds vroegtijdig door de priesters in hun belang verzonnen, heeft voor deze zijn practisch nut. Immers, indien elkeen die visschen mocht vangen en verslinden, dan zouden zij weldra geheel verdwenen zijn. In den Javaschen oorlog was te Rengel een detachement militairen voor korte dagen gestationeerd. De Europeesche soldaten, weinig geloovig aan Javasche legenden en vooroordeelen, deden zich aan de visschen te goed en werden daarin nagevolgd door de inlandsche soldaten en het bleek volstrekt niet dat zij de geringste nadeelige gevolgen van dit voedsel ondervonden.

Kort bij de grot is een markt. Evenals op alle markten nabij bosschen in het binnenland heeft men ook hier een menigte apen, alle republikeinen, zonder constitutie, zonder hoofd, noch koning noch president, dus echte democraten. Niet alzoo in het apenbosch, achter de hoofdnegorij Radja Gallo in het Cheribonsche, alwaar een opperhoofd of Koning hen als een ware despoot overheerscht. Bedoelde republikeinen kunnen de koopvrouwen op de markt zeer lastig vallen, zoo zij in gebreke blijven hen de eene of andere eetwaar toe te werpen. De dieren zijn zoo zeer gewoon iets te ontvangen, dat zoo hen geen tol wordt betaald, zij zich zelf het recht aanmatigen den tol te hef-

fen. Wee, de koopvrouw zoo zij een dezer indringers van hare waren afslaat! Het geheele apenleger zal haar aanvallen en haar kraam leeg plunderen.

Volgens verhaal der inwoners, moeten weleer twee groote slangen, een groene en een zwarte, den ingang van de grot bewaakt hebben. Zelden moet men beide gelijktijdig gezien hebben. Zij zouden zich gelegerd hebben tusschen de kronkelende boomwortels, die door de kloof der rots, boven den ingang der grot, naar beneden dalen. Verder wordt verhaald; dat in den Javaschen oorlog het aldaar gestationeerde detachement de slangen verstoorde, waarop zij zich in het water lieten vallen, de grot binnen zwommen en zich sedert niet meer vertoonden. Mij dunkt, evenwel dat zoo na het herstel der rust, de slangen ongestoord waren gelaten, zij weder hare posten zouden hernomen hebben, niet om den ingang der grot te bewaken, maar om haar eetlust of honger te bevredigen met de daaronder zwemmende visschen.

Wijders bestond, volgens de legende, vóór het begin van den Javaschen oorlog, sedert onheugelijke tijden, vóór over den ingang van de grot, een groote overhangende rots, die, op zekeren nacht, terwijl een hevigen storm en onweder losbarste en de bevolking van Rengel in diepe rust lag, instortte zonder dat een der inwoners eenig geraas of schok vernam. Het eenvoudig, bijgeloovig volk, dat alle natuurverschijnselen, van welke het geen begrip heeft aan den invloed van onzichtbare goede en booze geesten toeschrijft, zag in het instorten van de rots een voorspelling van groote, geweldige, noodlottige omkeeringen waarbij duizenden menschen opgeofferd zouden worden. Het bracht daarop groote offers om de booze geesten te bevredigen, en de kort daarop ontstane oorlog van Diepo Negoro sterkte het in zijn bijgeloof. Arm, onnoozel, bijgeloovig volk! hoe beklaag ik U dat ge zoo in uwe domheid blijft voortdwalen! Doch, is 't in dit opzicht wel veel beter gesteld met onze eigen geloofsgenooten? Hoe velen zijn er niet onder hen, die aan geestverschijnselen, tafeldansen, magnetisme, droomen, klopgeesten enz. gelooven en aan allerlei dwaasheden met hand en tand vasthouden! Is dat alles anders dan bijgeloof? Doch laat ons hierover den sluier werpen opdat wij ons in onze geloofsgenooten niet behoeven te beschamen. Mijns erachtens, moet het neêrvallen van zulk een grooten rotsblok, zonder dat het volk eenigen slag of schok ver-

nam, toegeschreven worden aan den diepen slaap van de bevolking, die, bij bet gedruis en gedreun van het zware onweêr, den slag van den instortenden rotsblok voor een donderslag zal gehouden hebben.

9º. Nog moet ik aanstippen, dat binnen de hoofdnegorij Toeban een zeer diepen drinkwaterput bestaat, waaruit de inwoners die verder af van den zeeput wonen, hun drinkwater halen, welk water mede met zeevloed en eb rijst en daalt.

Het zonderlingste van deze hoofdnegorij is dat, bij zulke bezienswaardige verschijnselen, zij zoo weinig voortbrengt tot volksindustrie. De ommelanden bestaan uit drooge, onvruchtbare kalk- of mergelaarde, hebben geen stroomend water, terwijl het regenwater spoedig door de kalkmergel wordt geabsorbeerd en verdampt. Op sommige plaatsen wil de maïs goed gedijen. Binnenlandsch handelsverkeer bestaat er niet noemenswaardig. Tot volksvoeding kan alleen in aanmerking komen maïs met g a d o o n g vermengd. De g a d o o n g s zijn de knollen van zeker rankgewas, dat in de wilde natuur groeit. De knollen hebben de grootte van billardballen tot dié van kegelballen. Onbereid, zijn zij bedwelmend en walgelijk; doch, na zuivering en bereiding met kalkwater en loogzout, zijn zij goed eetbaar. Ik heb meermalen er van genuttigd en bevond ze niet onsmakelijk.

De kust van Rembang, van Lassum tot den hoek van Awar-Awar nabij Toeban, is bijzonder gunstig gelegen voor den smokkelhandel in opium. Weleer waren langs die kust zeer vele Chineezen gevestigd, die moeielijk konden verklaren waaruit zij hunne middelen van bestaan vonden: niet onwaarschijnlijk uit het smokkelen van opium. Het scheen dat het gewestelijk bestuur dit ook opgemerkt had en het noodzakelijk achtte hen van daar te doen verhuizen. De Chineezen waren echter in het bezit van kostbare vaste eigendommen, die eerst moesten worden onteigend. Dat zou geld kosten en van het „batig slot” afgaan, h e t g e e n i n g e e n g e v a l m o c h t p l a a t s h e b b e n. De recherche en politiebeambten waren zeer onvoldoende bezoldigd — en de mensch is zwak, vervalt licht in verzoeking. Eindelijk kon of mocht men overgaan tot het onteigenen der bezittingen dier Chineezen en hen werd een vast verblijf aangewezen ter hoofdplaats Rembang nabij het oude Chineesche kamp. Nu zou men denken dat het smokkelkanaal gedempt was! Die niet sterk is, moet slim wezen, enz.

Ongeveer vijf-en-dertig jaren geleden, reed ik, in gezelschap van eenige goede kennissen, door het land Siengee, in de Vorstenlanden, destijds geheel onder het inlandsch bestuur, tegenwoordig onder de afdeeling Sragen, residentie Soerakarta. Wij kwamen kort bij een zwaar bosch, waar mijn gezellen bezorgd werden dat wij zouden verdwalen. In het gezicht der bergen Japara, Oenarang, Merbaboe, Soembieng en Lawoe, kon ik mij zeer goed orienteeren en wilde mij overtuigen tot welk district dat bosch behoorde. De padieoogst was pas afgeloopen. Op het bouwland bevond zich geen sterveling. Wij waren ver van bewoonde oorden verwijderd. 't Was in den voormiddag, toen alleronverwachts eenige goed gewapende mannen uit het bosch kwamen opdagen.

Mijn gezellen, beter met dat volk bekend, waarschuwden mij voorzichtig te wezen, omdat het smokkelaars waren. Ik antwoordde hen: „Dat schaad niet. Ik heb geen mensch kwaad gedaan en heb niets van waarde bij mij. Waar geen wraak te nemen valt, geen buit te halen is, wordt niet gemoord noch geroofd.

„Ik reed naar den gewapenden troep, die mij met argwaan en wantrouwen zag naderen. Ik sprak hen aan in het plat Javaansch, zoo goed ik kon:

„— Kontjoh, odjok kwateer, kolloh doedoe retjangke kepoelisan; koelok wong parteklier, wong primen. Kameraden, twijfelt niet aan mijn persoon; vrees niet, ik ben geen politieagent, enz."

Van hen vernam ik dat het bosch behoorde onder het district Wierosarie, afdeeling Grobogan, residentie Samarang; dat zij dien nacht in dat bosch hadden gebivakeerd, den vorigen nacht in het bosch van Blora, enz. Alzoo hield ik mij overtuigd dat zij opiumsmokkelaars waren, van de kust tusschen de hoeken van Lassum en Awar Awar kwamen en in het bosch eenige vrachten hadden geborgen. Het verplaatsen der Chineezen naar de hoofdplaats Rembang had het smokkelen wel belemmerd, doch niet geheel onmogelijk gemaakt. De smokkelaars waren van de kust verwijderd, maar hadden daar hunne trawanten en de kustbewoners werden met blanke schijven geblinddoekt. De opium werd des nachts op de kust aan wal gezet, verre van de dessas, terwijl het dessavolk zich op die hoogte niet vertoonde om er niets van te ontwaren. De gesmokkelde waar werd dan onmiddellijk, over binnenwegen en voetpaden, landwaarts vervoerd ten zuiden van den berg van Lassum, door de bosschen

van Blora, Panolan en Wierosarie, waar ik de sluikhandelaars ontmoette.

Nu de politie in de Vorstenlanden onder het Europeesch bestuur staat, zal het smokkelen langs dien weg veel meer worden bemoeielijkt. Evenwel bestaan er nog andere wegen voor de smokkelaars. Weleer, op een mijner plezier-zeetochtjes naar Rembang, zag ik, op den hoek van Japara, een prauw-loop kort onder wal, in de bocht van Bandjaran voor anker, draaide kort bij, praaide en vernam dat het schip kwam van Singapore en bestemd was naar Bali. Nu lag het daar ruim vijftig mijlen buiten den koers; dus was het wel te vermoeden dat het een smokkelaar was. De kust in die bocht is onbewoond. Van daar kunnen de sluikhandelaars des nachts over het land Soembring, door het bosch tot het land Kallas Njamat dringen; des middags daar uitrusten, des namiddags de reis vervolgen om des avonds, na bezetten tijd, te Koedoes, het centrum der smokkelaars, aan te komen.

De haven van Babalan, in den mond der rivier de Loessie bood voorheen evenzeer een gunstige gelegenheid tot smokkelhandel aan. Nu ongeveer zeven-en-dertig jaren geleden was hier de heer B... controleur over de recherche van Midden-Java en in die haven de heer K... boomwachter. Op een grooten marktdag, op het hooger de rivier op gelegen Walaken, presenteerde zich eens bij den laatstgenoemde een Chinees. Hij had eenige koopwaren bij zich, schijnbaar om die op de markt te verkoopen. Na den boomwachter een versnapering ten geschenke te hebben aangeboden, trachtte de Chinees met hem een gesprek aan te knoopen. De heer K... bemerkte spoedig dat hij een smokkelaar vóór zich had, die hem met omwegen en in bedekte termen vijf honderd gulden aanbood, zoo hij zijn opiumprauwen des nachts liet passeeren. De boomwachter, getrouw aan zijn plicht, deed 't evenwel voorkomen, dat hij voor die som wel te vinden was; hij liet den Chinees blijken dat hij er recht mede in zijn schik was, want een buitenkansje van vijf honderd gulden, dat zich nog wel eens kon herhalen, was, voorwaar, voor een schriel bezoldigd ambtenaar geen windei.

Nadat de smokkelaar zich had verwijderd, liet de heer K... het inlandsch hoofd van Babalan bij zich ontbieden ten einde het plan te beramen om den vogel in den knip te krijgen. De Chinees kwam na het vallen van den avond terug, herinnerde

aan de afspraak en zeide: „De vijf honderd gulden zullen u geworden zoodra wij Walakon gepasseerd zijn. Kom, laat ons gaan." De heer K... stemde er in toe. Dan, nauwelijks was hij honderd passen op weg, of zijn bediende riep hem, volgens afspraak, toe: „Mijnheer, ge hebt uwe sleutels en uw pet vergeten." Waarop hij terugkeerde, schijnbaar om die te halen, toen het hoofd van Babalan met de zijnen, onder een luid „hurah!" de prauwen overvielen. De prauwenvoerders, verrast, boden geen tegenstand, sprongen over boord en redden zich door zwemmen, terwijl drie prauwen met opium in triomf werden aangehaald, en de smokkelaar in zijn vlucht riep dat hij zich zou wreken. De controleur, dadelijk van de aanhaling verwittigd, verscheen met het aanbreken van den dag. Hij prees het beleid van den boomwachter; doch deze verzocht om zijn ontslag of overplaatsing, wijl hij zich voor zijn leven op de plaats niet meer veilig achtte. De controleur stelde hem gerust met de belofte bij het hoofd van gewestelijk bestuur te bewerken, om hem bestendig een sterke wacht tot zijn veiligheid te geven. Onder nadere goedkeuring, werd den heer K... de helft der bepaalde premie voor het aanhalen van opium uitbetaald; wijders werd het volk van Babalan voor den vervolge vrijgesteld van alle heerediensten, doch moest daarentegen een sterke wacht leveren tot bescherming van den boomwachter.

Ziedaar drie kanalen der opiumsmokkelaars, zoover mij die door omstandigheden zijn bekend geworden.

Onwillekeurig rijst hier de vraag op: Waarom wordt bij ons, die vrije handel en industrie bevorderen, de opiumhandel gemonopoliseerd? Is het om eenige millioenen meer naar de schatkist te doen vloeien om het „batig slot" hooger en hooger op te stapelen? Dan zwijg ik, want, als oud-soldaat, heb ik mij nimmer met de staatshuishouding ingelaten. Of is het om de schadelijke gevolgen te voorkomen, welke het misbruiken van dat heulsap aan het menschelijk leven en gezondheid kan veroorzaken, dan zeg ik dat het misbruiken van het Schiedammer vocht van veel schadelijker gevolgen is.

Ik ben tot nu toe, in mijn tachtigjarigen leeftijd, met duizenden amfioenschuivers betrekkelijk bekend geweest, alle onder mijne leiding werkzame lieden. Nooit heb ik onder hen zulke schandalen als bij dronkaards waargenomen. De nadeelige gevolgen van het amfioenschuiven, vergeleken bij die van den

sterken drank, moet ik als ware chimères beschouwen. Van de duizenden schuivers zijn mij slechts drie gevallen bekend van lieden die 'er nadeelige gevolgen van ondervonden, waarvan twee mij door anderen zijn medegedeeld. Bij de derde, die dagelijks voor drie gulden amfioen absorbeeren kon, was ik eens gast geweest en heb dus in persoon het onmatige gebruik daarvan aanschouwd. Ik nam bij den man alle symptômes waar die bij dronkaards plaats vinden. Naar mate hij bevangen werd, nam zijne verbeelding een hooge vlucht en sprak hij als een despoot tegen zijn vassallen; vervolgens begon zijn tong dubbeld te slaan en na eenigen tijd, al lispelende, wartaal te hebben doen hooren, viel hij in slaap.

Onder duizenden dus slechts één die in dezen staat van degradatie geraakte. Hoe velen, daarentegen, heb ik niet als schandalen op publieke straten zien voortslingeren tengevolge van het misbruik van het Schiedammer vocht.

De dronkaards kan men in drie klassen rangschikken, te weten:

a. De volslagen dronkaards. Deze zijn geheel verdierlijkt en moeten uit de lijst der menschheid geschrapt worden. Zij zijn, zooals de soldaten in mijn tijd zeiden, geen schot kruid waard.

b. De kwartaalzuipers. Deze onthouden zich gedurende drie à vier maanden geheel van sterke dranken, wijn of bier en drinken dan niets als water, koffie of thee. Zijn die nuchtere dagen gepasseerd, dan pakken zij hem geducht, als 't ware om zich voor de onthouding schadeloos te stellen. Zij zijn alsdan geheel verdierlijkt, ontkleeden zich geheel, blijven in paradijscostuum in een binnenkamer op den kouden steenen vloer liggen, laten zich met koud water begieten en vervallen eindelijk in een doodschen slaap. Zij houden zich ziek, zijn zelfs voor geen kameraad te spreken en wordt het daarom niet ruchtbaar dat zij in dien staat verkeerd hebben. Is de roes uitgeslapen, dan ontwaken zij met zware hoofdpijn, loopen met koude omslagen om het hoofd en treden weder in een nieuwe periode van onthouding, in welke zij zoo lijdzaam, geduldig en inschikkelijk zijn als een non in een klooster zijn kan.

De periodieke zuipers kunnen het lang op die wijze volhouden, omdat hun lichaam in die tuschenperiode zich kan herstellen. In mijn jonge dagen, heb ik een dezer kwartaalzuipers onder mijn collega's gehad, die, in onze gloeiende keerkringsgewesten, den leeftijd van ruim zeventig jaren heeft bereikt. Een tijd ge-

leden zag ik hem nog; maar hoe? Hij zag er uit als een wandelend geraamte: zijn haren waren wit als sneeuw, zijn oogen ingevallen en bijna verblind, zijn stem gebroken als die van een stervende. Ik stond kort bij hem, doch hij herkende mij niet meer. Toen hij mijn naam hoorde noemen, zeide hij met een heesche stem: „Van Waeij! leeft hij nog?" — Ik weet waarlijk niet wat ik liever hebben zou: in mijn jonge jaren, zooals ik de soldaten voorheen hoorde zeggen, met een blauwe boon voor mijn raap afmarscheeren, of op die wijze een hoogen ouderdom bereiken.

c. De derde klasse van hen, die zich het onmatig gebruik van sterke dranken tot een behoefte maken, zijn de zoodanigen die, zooals men zegt: „het vleesch bestendig onder den pekel houden." Onder deze klasse heb ik zeer velen gekend, niet alleen onder de soldaten; maar ook onder de ambtenaren, den handelstand en zelfs onder den geestelijken stand. Men kan deze categorie nog geen volstrekte dronkaards noemen, omdat me ze nooit absoluut dronken ziet; maar zij hebben, zooals de soldaten zeggen, bestendig een halven snor achter den kraag. Onder deze heb ik er gekend, die des morgens, zoodra zij uit het bed kwamen, dadelijk het Schiedammervocht achter de kiezen stuwden. Sommigen konden niet aan hun dagelijksch werk beginnen vóór zij een halven snor beet hadden, omdat hunne handen vóór dien tijd beefden.

Hieronder behooren ook de lekkerbekken en smuilpapen, die er een eer in stellen te leven om volop lekker te eten en fijne wijnen en likeuren te drinken, die leven om te eten en niet eten om te leven. Deze zijn voor de maatschappij niet geheel verloren; maar hunne gezondheid wordt ongemerkt ondermijnd. Van lieverlede ontzenuwd, kunnen zij de minste ziekte niet weerstaan en bezwijken waar anderen nog herstellen kunnen. Door buitensporige levenswijze bezwijken zoo vele Europeanen ontijdig in deze gewesten en wordt dan aan het onschuldig tropisch klimaat de schuld geweten. 't Is mogelijk dat in het hooge, gure noorden het bestendig onder den pekel houden van het vleesch geen kwaad kan, misschien noodzakelijk kan wezen. Ik kan hierover niet beslissen; maar tusschen de keerkringen is het de pest, waardoor de meeste Europeanen ontijdig hun graf vinden.

In tegenstelling van de offeraars op het altaar van Bachus, ten voordeele van Schiedam, heb ik Europeanen gekend, die, bij

een gematigde leefwijze, in deze gewesten een hoogen ouderdom bereikten, met name:

De weduwe, moeder Schreidman, echtgenoote van den kapitein van dien naam.

De oud-chirurgijn-majoor Hoff, in 1839 nog in wezen.

De overste von Holstein. . . „

De kolonel Beurlie . . . . „

De kolonel von Franquimont . „

Alle in 1792 in Indië aangekomen met het regiment van Wurtemberg, zoomede een soldaat van datzelfde regiment, die zich, op zijn ouden dag, bij de salpetergroeven op Goenoeng Gierie bij Grissee heeft gevestigd.

Wijders, de kolonel Timan, van de Oost-Indische kavallerie.

De overste Zaneth, kommandant van Java's noordoostkust.

De majoor Hendrik, van de artillerie.

De kapitein Meinther, bij de voormalige dragonders.

Vader Ipza, bij de O.-I. Compagnie baas-wapenkamer.

Vader Beetje, die den Oceaan veertig jaren bevaren heeft.

Vader Kladt, op zijn ouden dag boekhouder bij een boekverkooper.

Paul, onder de O.-I. Compagnie als soldaat in Indië gekomen.

Baudoin, idem, oud-resident van Boeroe.

Vader Pitnes, in Indië gekomen tijdens de Bataafsche republiek.

De oude heer Clignet, oud-ommegaande rechter, nog in wezen, met de eerste expeditie in 1816 in Indië gekomen, en nog vele anderen wier namen ik mij niet meer herinneren kan. Al de genoemden heb ik gekend. Hoe vele anderen zullen er geweest zijn, die ik niet bij name heb gekend? Moeder Schreidman sprak ik nog in 1837. Vader Pitnes heb ik gekend in het begin van 1825 te Seloo, waar hij tuinman was. Hij was stok oud, doch in het volle genot zijner zintuigen. Bij het uitbreken van den Javaschen oorlog, in datzelfde jaar, lag hij ter plaatse met de koorts. Het Javaansche volk redde hem door hem met zijn matras op een a m b è n (een bamboezen divan) naar Ampel te voeren, waar hij veilig was. Des anderen daags kwam de vijand, vernielde den tuin en verbrandde het heerenhuis en de tuinmanswoning. Vader Pitnes moet overleden zijn na den Javaschen oorlog in 1830. Zijn graf stond in 1850 nog te Noempah, kort bij Seloo.

In het algemeen hebben Europeanen, die een matige levens-

wijze volgden en in Indië zijn gebleven hunne gezondheid tot den ouden dag mogen behouden. De voornaamste zorgen van de meesten hunner waren echter om hunne beurzen goed gespekt te krijgen en, met het op Java gewonnen geld, spoedig te repatrieeren. Deze kunnen natuurlijk niet hun ouden dag in Indië beleven. Meermalen heb ik dezen met leede oogen mij zien verlaten. Hoezeer mij hun vertrek leed deed, moet ik toch hun besluit eerbiedigen. Wat kan den mensch meer ter harte gaan dan liefde voor ouders en vaderland! Daarom zeg ik met Helmers:

O, Grond! waarop in blijde dagen
Eene moeder me onder 't hart heeft gedragen
Mijn wieg en rinkelbel met bloemen heeft bestrooit,
O, Grond! waarop in reine weelde
Ik aan haar dierbre boezem speelde
O, aangebeden Grond! Neen, ik vergeet u nooit!

Semarang, medio Mei 1875.

H. W. van Waeij,
Oud-Indisch Militair.

De snelle ontwikkeling van een Polynesisch volk.

Quatorze ans aux îles Sandwich, par C. de Varigny. Paris, librairie Hachette et Cie.

Onder de Polynesische volkstammen, hebben de bewoners der Sandwich-eilanden langen tijd een zeer ongunstige reputatie gehad. 't Is op een dezer eilanden dat de beroemde reiziger Cook, in 1779, na een worsteling met de inboorlingen, een voorbarigen dood vond, en dit feit, dikwerf aangehaald als een bewijs van de barbaarschheid der Polynesiërs, heeft lang een ongunstige verdenking op hunne zeden en gewoonten doen kleven. Later emigreerden Amerikaansche methodisten naar de Sandwich-eilanden en werden er niet alleen ongedeerd toegelaten; maar bleek 't dat zij er spoedig grooten invloed uitoefenden en zelfs er in geslaagd waren de geheele bevolking tot het christendom te bekeeren. De bijzonderheden van deze zoo beteekenisvolle omkeering in de sociale en geestestoestanden van een volkstam behoorende tot een ras, dat elders onvatbaar voor elke beschaving wordt gehouden, zijn tot dus verre weinig bekend. Voor degenen, die belang stellen in den vooruitgang van alle leden der groote menschelijke familie, onverschillig in welk stadium van ontwikkeling zij verkeeren, kan het daarom niet onwelkom heeten, aan de hand van een uitmuntenden gids, met het verleden en het heden der bewoners van den Havaï Archipel nader kennis te maken.

Dat de schrijver van het werk, waarvan wij zooeven den titel afschreven, als zoodanig mag doorgaan, kunnen we gerust aannemen. Niet alleen geeft hem een verblijf van veertien jaren in de Sandwich-eilanden daarop aanspraak. Zijn boek doet hem tevens kennen als een ernstig, degelijk, studieus man en, wat

hem niet 't minst in de gelegenheid stelde om goed op de hoogte van de toestanden van land en volk te komen, is, dat hij al dien tijd, aanvankelijk als consulair agent van Frankrijk, later zelfs als minister van koning Kamehameha V, de belangen der Sandwich-eilanden met den meesten ernst ter harte nam.

Toen Cook de Sandwich-eilanden bezocht, werd de bevolking begroot op 400,000 zielen, die dezelfde taal spraken, dezelfde beperkte begrippen hadden, doch onderling zeer verdeeld leefden. In elk eiland regeerden verschillende hoofden, die van elkander verwijderd waren zoowel door familie-veten als door de terreingesteldheid en de moeielijke gemeenschapsmiddelen. Van eiland tot eiland kende men zich weinig en op hetzelfde eiland waren de bergen en afgronden zoovele grenzen welke slechts zelden overschreden werden. Het hoofd en de zijnen was onschendbaar en geheiligd. Hij had het recht van leven en dood op zijn onderdanen. Niemand vermocht met hem te eten. Het was een misdaad van majesteitschennis wanneer een onderhoorige zijn schaduw op zijn doorluchtig persoon liet vallen en evenzeer als hij buiten bevel zijn hut binnentrad. Absolute meester van degenen die hem omringden, was het hoofd op zijn beurt de slaaf der gebruiken van zijn stam en van zijn rang.

Onder het hoofd, vertegenwoordiger van het geweld, dikwerf naast hem stond de priester, waarzegger en offeraar van den stam en raadsman van het hoofd. Hij was de man die de goede en kwade voorteekenen moest uitleggen en het tijdstip en het ceremonieel regelde van den taboe, een nationale gewoonte, of liever een vreeselijke saturnalia, waarbij talrijke menschenoffers werden gebracht om de goden te bezweren en te bevredigen.

Tusschen de hoofden heerschten gestadige oorlogen, die op de wreedste wijze werden gevoerd. De overwonnen stam met al hetgeen hij bezat werd door den overwinnaar als buit onder zijn volgelingen verdeeld. Een menschenleven had volstrekt geen waarde. Een moord gepleegd door iemand anders dan door een hoofd werd met een kleine boete gestraft. Op diefstal, daarentegen, stond de doodstraf. De herbergzaamheid was de hoogste wet, waaraan niemand zich zocht te onttrekken, zelfs ten aanzien van zijn bittersten vijand. In dit opzicht gingen de Sandwich-eilanders zóó ver dat de eerste vreemdelingen die hen bezochten in den waan verkeerden dat bij hun volstrekte gemeenschap van goe-

deren bestond. Dit is echter onjuist. Niet alleen werd diefstal met den dood, maar zelfs met een afschrikwekkenden dood gestraft. Degeen die eenig voorwerp stal werd, aan handen en voeten gebonden, in een prauw geladen en zoo in zee gedreven, waar hij, onder de stralen der tropische zon, den langzamen hongerdood onderging.

De rang en waardigheid der hoofden waren erfelijk; maar werden door de vrouwen overgedragen. De eerste vrouw volgde haren man op. Overigens hadden de Sandwich-eilanders zeer bijzondere begrippen omtrent hunne vrouwen.

Wanneer zij gasten hadden was het gebruikelijk dat de gastheer hen zijn vrouw of dochter leende; een weigering zou hij als een beleediging hebben aangemerkt en de vrouwen beschouwden die complaisance als de natuurlijkste zaak van de wereld. De meisjes waren trotsch op het getal harer minnaars en de jonge lieden trouwden bij voorkeur de bruid die het beste onder zijne vrienden bekend was. Later was het die gewoonte, welke de bemanningen der Europeesche, althans Amerikaansche walvischvaarders, die de Sandwich-eilanden aandeden, schier met geweld de eilanders wilden beletten af te schaffen, zoo waar is het dat niet altijd en onveranderlijk de hooger beschaafde menschelijke wezens het zóó goed voor hebben met hun minder gunstig bedeelde natuurgenooten.

Het grootste euvel waaraan de Sandwich-eilanders, nog in de vorige eeuw leden, was hun bijgeloof. Zij beefden schier onophoudelijk voor de vreeselijke goden, die hunne priesters hen hadden leeren vreezen. Pelé, godin der vulkanen, vernielde hunne dorpen, verslond hunne oogsten en zaaide overal de onvruchtbaarheid en den dood. Op haar volgden Kamohoalii, god der pestlucht, Kenakepo, god van den vuurregen, Kanokekili, god van den donder. Die goden bewoonden de vulkanen en hadden geen ander genot dan dat van de menschen kwaad te doen. Om hen te bevredigen, moesten offers gebracht worden, offers aan de priesters, aan de vulkanen, in welke menschen werden geworpen. Ook de zee had hare goden en om die te bezweren werden vrouwen en kinderen aan de haaiën toegeworpen.

Bijna zonder nijverheid en zonder andere bedrijvigheid dan die voor de bevrediging der meest noodzakelijke behoeften wordt vereischt, weinig of geen sociaal verkeer, nauwelijks den staat van cannibalisme ontwassen, gedrukt door het despotisme van

onderling oorloogende hoofden en door nog ruwer priesterdwang, zonder zedeleer of eenig begrip van intellectueele behoeften, verkeerden de Sandwich-eilanders in een toestand schier gelijk aan de volkstammen welke in de nieuwe werelddeelen den laagsten trap vormen van het menschelijk samenleven. In minder dan een halve eeuw heeft het verkeer met de buitenwereld als 't ware een nieuw volk van hun gemaakt en hen rang doen nemen niet alleen onder de beschaafde, maar tevens onder de constitutioneele wereldstaten. Waarlijk, een bijna onbegrijpelijke omkeering en waarvan tot dus verre geen tweede voorbeeld bekend is!

Hoeveel eer daarvan de Europeanen toekomt, die de Sandwich-eilanders de behulpzame hand boden en voornamelijk de Amerikaansche zendelingen, toch is de eerste stoot tot ontwikkeling en vooruitgang te wijten aan het zelfstandig initiatief van een Sandwichs vorst, die in de geschiedenis van zijn land, den naam van een groot man allezins verdient. Kamehameha I was een achttienjarige, schrandere inboorling, afkomstig van een der voornaamste familien van het eiland Havaï, toen de eerste Europeanen in 1778 er verschenen en op wien die gebeurtenis een blijvenden invloed uitoefende. Kort daarop door een ander hoofd aangevallen, versloeg hij dien mededinger en vatte in de roes der overwinning, het stoute voornemen op om zijn gezag over alle eilanden van den Havaï-Archipel te doen gelden, dat hem door eenige bloedige oorlogen, maar nog meer door zijn schrandere politiek gelukte.

Tegelijkertijd streefde hij er naar door aanraking met de buitenwereld zijn volk bekend te maken met de kunsten en middelen waarmede hij de vreemdelingen had toegerust gezien. Gaarne had hij zich willen verzekeren van de hulp van eenige handige werklieden en matrozen; doch de moord van kapitein Cook schrikte de Europeesche zeevaarders af en het duurde een tiental jaren vóór zich iemand durfde wagen aan de Havaïkusten, welke algemeen beschouwd werden als bewoond door barbaarsche en woeste volkstammen. In 1789 echter wierp een Amerikaansche schoener, kapitein Metcalf, het anker op de kust te Mauï. 's Nachts stalen de inboorlingen een sloep van het schip. Een worsteling ontstond tusschen hen en de matrozen. Meer dan honderd eilanders vielen onder het geweervuur der Amerikanen; doch de schoener zeilde plotselings weg, uit vrees

van een nieuwen aanval der inboorlingen, en liet in den haast een scheepsmaat, Izaak Davis, en een matroos, John Young, achter, die het schip niet meer konden inhalen. Kamehameha redde deze twee ongelukkigen van een wissen dood, en door goede behandeling en schoone beloften wist hij ze duurzaam aan zich te verbinden. Beiden kregen den rang van hoofden, die zij aan hunne kinderen nalieten, welke later in de familie traden der regeerende dynastie. De laatste afstammeling van John Young trouwde in 1855 den sedert overleden koning Kamehameha IV. Het is de koningin Emma, door de inlanders de goede koningin Emma genaamd, die Europa in 1863—1864 bezocht. De afstammelingen van Davis leven nog in de eilanden. Een hunner heeft een vorstin getrouwd; een ander was nog vóór korte jaren lid van het opperste gerechtshof.

Den 3den maart 1792, verscheen Vancouver voor Havaï en stelde zich in vredelievende aanraking met de Sandwich-eilanders. Ongeveer een jaar later keerde hij er terug en bracht hun ten geschenke een stier, vijf koeien en eenige schapen met enkele rammen, welke thans tot ontzaggelijke kudden zijn aangegroeid. Kamehameha, uit erkentelijkheid, zond een geheele vloot prauwen, beladen met vruchten en geschenken, naar de schepen, van waar zij landbouwgereedschappen, zaden en ijzer terug brachten. De koning zelf, vergezeld van zijn voornaamste luitenants, van zijn meest geliefde vrouw, Kaahumanu, en omringd door zijn oorlogsprauwen, bracht daarop een bezoek aan boord bij Vancouver. Hij onderzocht er alles tot in de kleinste bijzonderheden, deed zich van alles rekenschap geven, doch liet niets van de bewondering blijken die hij inderdaad in zijn gemoed gevoelde voor de werken der beschaving.

Dit officieele bezoek werd door verschillende andere gevolgd, waarbij de etiquette ter zijde werd gesteld. Vancouver verkreeg zonder moeite van den inlandschen vorst de verzekering zijner bescherming voor de vreemdelingen, die de eilanden zouden bezoeken om er handel te komen drijven en het sandelhout, dat er veelvuldig aanwezig was, op te koopen. Daarentegen moedigde hij Kamahameha in zijn eerzuchtige plannen aan en wees hem zooveel mogelijk de middelen aan om zijn heerschappij over al de Havaï-eilanden uit te strekken. Hij begreep de zeldzame geestkracht en het doorzicht van dien wilde, die een plan wist te ontwerpen en uit te voeren en die aan de slimheid van den

staatsman, de stoutheid en de koelbloedigheid van den veldheer paarde.

Den 21sten februari 1794 bracht Kamehameha in staatsie een laatste bezoek aan Vancouver. Een groot aantal prauwen beladen met mondbehoeften vergezelden den vorst. Met tranen in de oogen nam hij afscheid van den beroemden reiziger, dien hij zijn vriend noemde, hem tevens verzoekende uit Engeland zendelingen te zenden ten einde zijn volk te onderwijzen.

Terwijl Engeland belet werd, door de gebeurtenissen in Europa, op dit verlangen van een ver verwijderden vorst acht te slaan, volbracht Kamehameha zijn grootsche taak en vereenigde, door zijn moed en beleid, al de eilanden onder zijn gezag. Hij organiseerde met niet minder doorzicht de overwonnen gewesten en beloonde zijn officieren op prachtige wijze zonder hen de gelegenheid te geven zich aan zijn macht te onttrekken. Zijn leger, uitstekend gedisciplineerd, gekommandeerd door zijn getrouwste aanhangers, hield hij steeds gereed om de geringste rustverstoring onmiddellijk te onderdrukken. Tevens gaf hij blijken als uitnemend administrateur door verstandige regels te stellen op de kustvisscherij en op de exploitatie der houtbosschen in de bergen. De toekomstige belangrijkheid van Honolulu op het eiland Oahu, voorziende, verliet hij zijn geliefkoosd verblijf Kailua, op het eiland Havaï, om zich kort bij de haven te vestigen, waar de vreemde schepen begonnen te ankeren. Hoffelijk en voorkomend voor de officieren der oorlogsbodems, betoonde hij zich onveranderlijk billijk en vrijgevig jegens de zeevarenden en kooplieden, die de Havaï-eilanden bezochten en er handel kwamen drijven.

Geen enkel belangrijk feit ontsnapte zijne aandacht. Onder meer poogde hij zelfs met de Europeesche handelaren mede te dingen. 't Was zijn onderzoekenden geest niet ontsnapt dat deze belangrijke voordeelen behaalden met het sandelhout dat zij op de Sandwich-eilanden kwamen halen en in China verkochten. Hij verschafte zich, tegen een hoogen prijs, een Amerikaanschen brik, liet hem met sandelhout beladen en naar China zeilen. Ontrouwe agenten bedrogen hem; hij verloor de waarde van het schip, van de lading en moest nog buitendien 3000 dollars betalen. Kamehameha had aan deze proef genoeg; doch zijn rekening naziende, bespeurde hij daarop een belangrijke som wegens te Hong-Kong betaalde inkomende rechten. Eenige

dagen later nam hij een besluit tot heffing van een gematigd recht op den invoer van vreemde goederen en zijn mislukte handelsoperatie werd voor hem de aanleiding om een duurzame bron van inkomsten te openen.

Den 8 mei 1819 overleed Kamehameha in zijn lustoord te Waikiki, kort bij Honolulu, na vruchteloos getracht te hebben op de hoogte van de christelijke godsdienst te komen, waarin hij veel belang stelde, doch die 't hem niet gegeven was te leeren kennen uit den mond van christen-leeraars of zendelingen. Zijn zoon, een lichtzinnig jong man volgde hem op; doch, overeenkomstig zijn laatsten wil, werd tevens zijn echtgenoote Kaahumanu als onder-koningin of regentes uitgeroepen, een omstandigheid die later zou blijken een overwegenden invloed te hebben op het hervormingswerk door Kamehameha aangevangen. Het verscheiden van den merkwaardigen vorst werd met de gebruikelijke beestachtige ceremonien gevierd, die de uitvaart van een Sandwich's hoofd plachten te vergezellen. Eenige weken werden doorgebracht met slemperijen en menschen slachterijen, doch het zou de laatste maal wezen dat dergelijke tooneelen op de Sandwich-eilanden plaats grepen.

Omstreeks terzelfder tijd verscheen er het schip Thaddeus, met de eerste Amerikaansche zendelingen, die alleen op voorspraak van de koningin-moeder werden toegelaten en zich met veel moeite en zorgen op het eiland Havaï vestigden en daar de eerste school oprichtte. De koning bleef steeds onverschillig voor hen, tot dat hij eindelijk naar Engeland vertrok, waar hij in juni 1824 aan de mazelen overleed. Gedurende zijne afwezigheid voerde de regentes de teugels van het bewind op een haren echtgenoot waardige wijze. Zij beschermde krachtdadig de zendelingen en hun werkzaamheden, hielp hen eene drukkerij tot stand te brengen, waar de eerste werken in de volkstaal werden gedrukt. Eindelijk de losbandige zeden moede, welke zij tot dus verre in ruime mate met haar volk had gedeeld, nam zij een reeks van krachtige besluiten tot invoering van de christelijke levenswijze. Zij begon met haar eigen gedrag te hervormen en hare minnaars weg te jagen; zij eischte dezelfde houding van hare vrouwen. Het spelen werd verboden en zij gaf last alle kaarten te verbranden. De goden beelden werden verbrijzeld; zij ontsloeg hare waarzeggers en offeraars en deed hen weten dát zij hunne bedrijven niet verder meer mochten voort-

zetten. Een voornaam hoofd, Kalaimoku, door haar voorbeeld medegesleept, bekeerde zich evenzeer. Zij ontwierpen zamen strengen wetten tegen de zedeloosheid, het spel, het gebruik van sterke dranken en het geloof aan de inheemschc goden. Ontucht werd met den dood gestraft, zware boeten werden opgelegd aan degenen die rhum of andere alcoholische dranken gebruikten, eindelijk werd last gegeven dat de godenbeelden moesten verbrand worden en het volk de christelijke godsdienst moest aannemen.

Kaahumanu was zoo gevreesd, dat het volk zich schijnbaar aan haren wil onderwierp, terwijl de inlandsche priesters ter nauwernood in 't geheim tegen de decreten der regentes durfden te mompelen. „Niet onder de voorstanders van het heidendom," zegt de heer de Varigny, „niet alleen onder de priesters en wichelaars barstte de hevigste woede los. De op de eilanden, als agenten der walvischvaarders en der sandelhoutkooplieden, gevestigde vreemdelingen, vooral de matrozen die te Honolulu ankerden en zich er aan de ergerlijkste losbandigheid overgaven, lachten aanvankelijk om de bevelen van Kaahumanu; maar toen zij bemerkten dat het daarmede ernst was, dat tonnen brandewijn, ingevoerd in strijd met die bevelen, in 't openbaar op het strand werden stuk geslagen en de prostitutie zwaar werd gestraft, toen kende hun woede bijna geen grenzen en werden zelfs de zendelingen heftig aangevallen, aan wier invloed zij de bevelen der regentes toeschreven. Kaahumanu, wel verre van zich hierdoor te laten ontmoedigen, ging toen een stap verder. Aangemoedigd door den zendeling Bingham, verbood zij alle vrouwen om aan boord van vreemde schepen te gaan, waar tot dusverre schaamteloos huis werd gehouden en de kiem was opgedaan der syphylische ziekte, die reeds de inlandsche bevolking begon te dunnen.

„Het moet verwondering baren dat Europeanen of Amerikanen, die opgevoed zijn in de beginselen van het christendom en gewoon zijn aan de wetten en gebruiken der beschaving, zich durfden verzetten tegen maatregelen waardoor half barbaarsche inlanders, door hun eigen zendelingen geleid, de prostitutie van hun vrouwen, dochters en zusters wilden beletten. Men zou zich schamen bij de gedachte dat kommandanten zelfs van oorlogbodems, als een recht konden eischen de levering van een aantal vrouwen aan boord om de geile lusten hunner bemanning te bevredigen. Toch was dit het geval. De beschaving vertoont zich

niet bestendig van haar schoone zijde aan de verwonderde oogen der wilden. Indien men tot den oorsprong opklimt van de talrijke handtastelijkheden welke op de eilanden van den Stillen Oceaan plaats grepen en die aan verschillende hunner een sombere vermaardheid hebben gegeven, zal men bevinden dat het onrecht en het geweld van het blanke ras kwam en de inlanders dikwerf zich slechts verdedigden, daar waar zij beschuldigd werden de Europeanen aan te vallen.

„Den 14 juni 1826, kwam de oorlogschoener der Vereenigde Staten Dolphin, onder bevel van den luitenant ter zee J. Percival, te Honolulu aan. Men stelde den kommandant op de hoogte der genomen maatregelen. Hij protesteerde daartegen en slaagde er in, in strijd met de bestaande wetten, een zeker aantal inlandsche vrouwen aan boord te lokken. Toen zij aan land terugkeerden, werden zij gevangen genomen en opgesloten. Hij eischte hare invrijheidstelling. De hoofden, aanvankelijk bevreesd, waren geneigd toe te geven; doch Kaahumanu weigerde standvastig en haren weerstand werd toegeschreven aan de raadgevingen der protestantsche zendelingen, wier invloed men in al hare handelingen meende te erkennen. De kommandant van den Dolphin liet een gewapenden troep matrozen landen, die zich naar de woning van den heer Bingham begaven en daar trachtten binnen te dringen. Een worsteling ontstond tusschen hen en de inlanders. De tusschenkomst der hoofden voorkwam slechts het bloedvergieten.

„Den volgenden dag liet de kommandant weten dat hij zijn bemanning vrij en onbelemmerd zou laten begaan indien de wet gehandhaafd bleef. De inlandsche gouverneur, voor een bloedbad beducht, gaf toe en een aantal prauwen met vrouwen beladen, roeiden naar den Dolphin. Dit oorlogschip bleef een maand te Honolulu en al dien tijd duurde de orgie aan boord. Dit voorbeeld was rampzalig; doch toen Kaahumanu, die afwezig was, vernam wat er gebeurde, liet zij zeer ernstig de inlandsche overheid berispen en keerde zelve naar Honolulu terug. De kommandant, waarschijnlijk beducht voor de energieke regentes, misschien eindelijk ook ontevreden over het wangedrag zijner bemanning, liet het anker ligten en vertrok vóór hare aankomst. De tegenwoordigheid van Kaahumanu herstelde de orde en den eerbied voor de wet, doch daarmede waren de verwikkelingen met de vreemde zeelieden niet geëindigd. Sedert het

noodlottig voorbeeld door den Dolphin gegeven, was de handhaving der wet een eenvoudige quaestie van geweld geworden en overal waar een schip landde, eischte de kapitein voor de vrouwen het beschamend privilegie om aan boord te komen.

„De strijd kon echter op dit terrein niet onbepaald voortduren. Naar mate meer rechtstreeksche betrekkingen werden aangeknoopt tusschen de eilanden en de beschaafde wereld, kwam men beter op de hoogte van de ware toedracht van zaken en moesten de voorstanders van de absolute bandeloosheid zich wel in acht nemen, uit vrees van de openbare meening in Amerika en Europa tegen zich in te nemen."

De beginselen der zendelingen zegevierden eindelijk zoo volledig mogelijk. Tot aan het einde der regeering van Kaahumanu, die in 1832 plotselings op acht-en-vijftigjarigen leeftijd overleed, konden zij de bevolking der Sandwich-eilanden geheel naar hun inzichten kneden. Hun invloed ging zoo ver dat zij koning Kamehameha III, de opvolger der regentes, in 1852, zelfs overhaalden een grondwet vast te stellen en een regeeringsvorm, geschoeid op Europeesche leest, met verantwoordelijke ministers en vertegenwoordigende vergaderingen in te voeren. De heer de Varigny, die zich zeer ingenomen betoont met hun handel en wandel en hunne goede werken met den meesten lof vermeldt, beweert evenwel dat zij soms niet genoeg acht sloegen op de feitelijke toestanden en in hun ijver, vaak plotselings door strenge wetten, de eilanders een soort van Bijbelsche volmaaktheid poogden op te dringen. Dat zij in dergelijke pogingen slechts onvolledig slaagden, behoeft geen betoog; doch zeker is het dat zij, door het verspreiden van onderwijs en zedelijkheid, in hooge mate hebben bijgedragen tot de snelle ontwikkeling van een volkstam, die misschien zonder hen nog lang den nek zou hebben gekromd onder barbaarsch despotisme en bijgeloof of zou zijn weggesmolten door hun aanraking met die soort van Europeanen, welke onze beschaving in minachting brengen.

Wanneer men den heer Varigny volgt in hetgeen hij op de Sandwich-eilanden zelf deed en zag, zou men niet denken dat van het onherbergzame land der vorige eeuw en van de kleinzonen der wilden die Cook vermoordden sprake is. In dit bij uitnemendheid heerlijke tropische klimaat, waar de thermometer gemiddeld slechts 8 graden afwisselt en hoogstens 81° Fahrenheit bereikt, leeft thans een zachte, nijvere, weetgierige bevolking, die alle

voordeelen beseft en alle genoegens geniet van de meest beschaafde levenswijze. In weerwil van de invoering, op hoog bevel, van het christendom en den blijvenden invloed der zendelingen, is de Staat er absoluut onzijdig ten aanzien der eerediensten en van het onderwijs. Roomsch-katholieken, anglicanen, protestanten bezoldigen zelf hunne priesters en predikanten en bekostigen al hetgeen vereischt wordt voor het instandhouden hunner kerken en bedehuizen, welke mede zonder eenig subsidie van Staatswege zijn opgericht. Het onderwijs is kosteloos en verplichtend. De ouders zijn verplicht hunne kinderen te leeren lezen, schrijven en rekenen evenzeer als zij verplicht zijn ze te voeden, te kleeden en te huisvesten. In elk district zijn scholen voor jongens en meisjes, naar de reden der bevolking. Deze scholen zijn gesticht gedeeltelijk door de bevolking, die den arbeid en de materialen levert, en ten deele door de regeering. Zij worden op dezelfde wijze onderhouden. De onderwijzer wordt benoemd uit de bekwaamste sollicitanten door een plaatselijke commissie, gepresideerd door den opperintendant van het openbaar onderwijs, en samengesteld uit den districts-vrederechter, uit een resident aangewezen door den hoogen raad van onderwijs te Honolulu en door een inlandsch huisvader, die gekozen wordt door de gezamenlijke ouders. Deze locale commissie houdt toezicht op de scholen, verzekert zich dat de kinderen geregeld school gaan en dient jaarlijks een beredeneerd verslag in aan den raad van onderwijs. De opperintendant wordt door den raad benoemd en heeft een betrekkelijk hooge bezoldiging behalve zijn reiskosten. Hij moet minstens eenmaal 's jaars alle scholen van den Archipel bezoeken, de locale commissien voorzitten bij het benoemen van een onderwijzer en kennis nemen van de verschillende opmerkingen van die commissien en ter beslissing aan den hoogen raad van onderwijs aanbieden. De heer de Varigny voegt hierbij dat de bevolking hoogen prijs stelt op hare vertegenwoordiging door een harer leden in de districts-commissien.

Het onderwijs is geheel gescheiden van de godsdienstige opleiding. De Staat, vertegenwoordigd door den hoogen raad van onderwijs, houdt zich zorgvuldig buiten alle godsdienstige quaesties en het is ten strengste den onderwijzers verboden zich daarmede in te laten. De verschillende godsdienstleeraars kunnen, buiten de gewone schooluren, over de schoollokalen voor het

godsdienstig onderwijs beschikken, op voorwaarde dat zij zich daartoe onderling verstaan. Het schoolonderwijs duurt van 's morgens negen tot 's middags twee uren. Tweemaal 's weeks kan ieder godsdienstleeraar over het lokaal beschikken van drie tot vier uren. Verstaan zij zich niet, dan wordt de school eenvoudig om twee uren gesloten en zijn de geestelijken verplicht catechesatie in hun huis of in hun kerk te houden.

De districtsscholen zijn scholen van lager onderwijs. De scholen van middelbaar onderwijs zijn slechts ten deele kosteloos. Een beperkt aantal jongelieden worden bij vergelijkend examen alleen kosteloos op die scholen toegelaten; de overigen betalen een matig schoolgeld. De middelbare scholen leveren de leerlingen voor de normaal-school van Lahainaluna, die ongeveer honderd twintig leerlingen telt en waaruit de onderwijzers voor de districtsscholen genomen worden. Buitendien worden er kostelooze colleges gegeven voor de leerlingen die een andere loopbaan wenschen te volgen.

Naast het Staatsonderwijs bestaat een bloeiend bijzonder onderwijs. De voornaamste particuliere inrichting van onderwijs is het collegie van Punatan, dat internen en externen tot den leeftijd van twintig jaren aanneemt. Opgericht door de zendelingen op een ruim terrein, dat hun door Kamehameha I werd afgestaan, was die school aanvankelijk slechts bestemd tot opleiding der kinderen van de zendelingen. Sedert werd zij aanzienlijk uitgebreid en thans wordt zij bezocht door al de kinderen der vreemdelingen die te Honolulu zijn gevestigd. Het onderwijs is er geheel Amerikaansch; het wordt gegeven aan meisjes en jongens dooreen en alle uitspanningen geschieden mede door de leerlingen van beider kunne gezamenlijk. Een andere bijzonderheid van deze inrichting is dat de meisjes om beurten met de directrice de huishouding moeten waarnemen. Ook de heer de Varigny zegt veel goeds van deze wijze van opleiding, door anderen reeds geprezen, doch die in Europa geen navolging schijnt te kunnen vinden.

„De uitkomsten van dit onderwijs," schrijft hij, „zijn beter dan men het, naar onze begrippen, zou denken. Dit gemeenschappelijk leven, onvereenigbaar met onze zeden en de opvoeding welke wij aan onze meisjes geven, heeft volstrekt niet de bezwaren die men zou kunnen onderstellen en die ik zelf heb gedeeld. Geroepen om deel te nemen aan de werkzaamheden van

den hoogen raad van onderwijs, heb ik mij veel met het collegie van Punahou moeten bemoeien. Ik onderzocht met den meesten ernst het vraagstuk der vereeniging van de beide geslachten in de gouvernements-scholen en ik kwam tot een tegenovergestelde slotsom, dan die waartoe mijn denkbeelden mij aanvankelijk deden neigen. Geen enkel geval van verleiding of losbandigheid is mij bekend. Ook moet vermeld worden dat al die jonge lieden opgevoed zijn in de protestantsche godsdienst, bij gevolg met het beginsel der individueele zedelijke verantwoordelijkheid opgroeien. Indien de jonge lieden een diepen eerbied voor de vrouw hebben, de jonge meisjes zijn wederkeerig gewoon dien eerbied te verdienen, des noods af te dwingen. Men behandelt ze, niet in hare gezinnen, als bijzondere, brooze wezens, die aanhoudend moeten bewaakt worden; maar als redelijke personen, geroepen om later de levensgezellin van den man en zijns gelijke te worden en om zelfstandig haren echtgenoot te kiezen. Indien zij al niet het kwade ignoreeren, dan bezitten zij toch de zedelijke kracht om er zich vóór te hoeden en zich voor alle gevaren te wachten.

„Tevens moet men in aanmerking nemen dat jongens en meisjes van hun prille jeugd samen opgroeien, hunne studien en spelen deelen. Ik beweer volstrekt niet dat deze opvoeding géen andere uitkomst heeft dan dat meisjes en jongens elkander leeren beschouwen uitsluitend als kameraden. Het gevoel en de verbeelding doen zich bestendig gelden. Te Punahou vormen zich affecties, maar eerlijke en ernstige, tusschen de jonge lieden. Niets belet hen later te trouwen. Hoe rijk de ouders zijn, toch geven zij geen bruidschat aan hunne dochters. De man moet zijn vrouw kunnen onderhouden, de vrouw haren man helpen en bijstaan. Allen behooren tot denzelfden stand, of liever er zijn geen standen. Huwelijken tusschen oud-leerlingen der school hebben veelvuldig plaats. Zij vereenigen zich nadat zij elkander hebben leeren kennen en indien de poëzie eenigzins aan den roman ontbreekt, wordt zij ruimschoots vergoedt door de voordeelen eener keus die op deze wijze is geschied."

Van de verspreiding van het onderwijs gewagende, zegt de heer de Varigny dat men geen tien personen, mannen of vrouwen, van twintigjarigen leeftijd, op de Sandwich-eilanden aantreft die niet de vruchten van het lager onderwijs genoten hebben. Men vindt er weinig geleerden, maar ook geen bepaalde

onwetenden. De eilanders lezen veel, vooral hunne dagbladen, waarvan het aantal in verhouding tot de bevolking aanzienlijk is. De twee voornaamste, in de volkstaal geredigeerd en in het formaat van de groote Europeesche bladen uitgegeven, verschijnen te Honolulu en tellen ieder ongeveer 5000 inteekenaren. Behalve die bladen verschijnen er nog in de Engelsche taal en een aantal godsdienstige periodieke werken. De regeering huldigt de meest mogelijke vrijheid van drukpers en vergt noch zegelrecht noch eenige andere waarborgen van hare voortbrengselen.

De Sandwich-eilanden bieden de eigenaardige bijzonderheid aan van een Amerikaansche constitutioneele monarchie. Die eenige soort van regeeringsvorm is niet zonder staatkundige moeielijkheden gevestigd in 1864 onder en met de personeele medewerking van koning Kamehameha V. De in 1852 geoctroyeerde grondwet had een zuiver Amerikaansch, democratisch karakter, waarmede het bestaan eener erfelijke, regeerende familie, die steeds dierbaar aan de inboorlingen is gebleven, op den duur onmogelijk bleek te zijn. Daarbij werd die grondwet meer en meer misbruikt door een partij, waarvan de leiders alle Amerikanen waren, en die 't er op gemunt had de Sandwich-eilanden aan de Staten van Noord-Amerika te annexeeren. Een conventie werd bijeengeroepen om de noodzakelijk gekeurde wijzigingen te onderzoeken. Merkwaardig is dat de Koning deze vergadering persoonlijk van het begin tot het einde bijwoonde en herhaaldelijk deelnam aan de beraadslagingen, omtrent welke hij toonde volkomen op de hoogte te zijn. De voornaamste wijziging had betrekking tot het kiesrecht. De oude grondwet huldigde het algemeen stemrecht, uit te oefenen door alle mannelijke ingezetenen, onverschillig of zij vreemdelingen of inboorlingen waren. De regeering stelde voor dat ieder kiezer moest zijn of inboorling of sedert twee jaren genaturaliseerd, dat hij moest kunnen lezen, schrijven rekenen en eigenaar zijn van een goed minstens 150 dollars waard of een jaarlijks inkomen hebben van minstens 60 dollars. Hierop ontstond een warm debat en raakte de meerderheid eindelijk met de regeering overhoop, tengevolge waarvan de conventie ontbonden en de nieuwe grondwet eigener autoriteit door de regeering afgekondigd werd.

De heer de Varigny beweert dat in dit debat de inlandsche vertegenwoordigers niet het minste bewijs gaven van gematigde

en gezonde redeneering en, na medegedeeld te hebben dat een der leden een amendement voorstelde om het kiesrecht op den ouden voet te laten, geeft hij een staaltje eener redevoering door een hunner, den heer Kauwahi uitgesproken. Misschien zullen de liefhebbers van parlementaire welsprekendheid met genoegen daarvan kennis nemen. De heer Kauwahi sprak aldus:

„Sire, edellieden en gedelegeerden, de vraag die wij te onderzoeken hebben is het gewijzigd art. 62 der grondwet eensdeels, en het amendement van den gedelegeerde van Puna ten andere.

„Het nieuwe artikel, dat ons wordt voorgesteld is in dezelfde bewoordingen vervat als art. 78 der grondwet van 1852, doch heeft twee belangrijke bijvoegingen: 1º de census; 2º de verplichting voor den kiezer om te kunnen lezen en schrijven. Over deze twee punten loopt het debat dat reeds twee dagen duurt en nog niet ten einde spoedt. Uit de redevoeringen voor en tegen blijkt dat twee bepaalde, absolute meeningen het debat beheerschen en dat wij er verre van zijn ons te verstaan. Geen wonder; zoo is 't geweest sedert de opening der conventie. Zij, die thans art. 62 heftig aanvallen, zijn dezelfde die aanvankelijk de constitueerende macht der conventie betwistten; zij gehoorzamen waarschijnlijk aan hetzelfde wachtwoord door zich hardnekkig te verzetten tegen elke wijziging in de grondwet van 1852.

„Men beweert dat door de aanneming van art. 62 een heilig recht der bevolking ontnomen wordt. Indien ik dit geloofde, zou ik voor het amendement van den gedelegeerde van Puna stemmen. Maar ik aarzel 't te gelooven, omdat ik geen enkele bevredigende stelling daarvoor heb hooren aanvoeren. Zoo er zijn, dat men ze ons geve! Ik, voor mij, ben, na een grondig onderzoek, tot een verschillende slotsom gekomen. 't Is onjuist te zeggen dat art. 62 is ontworpen met het doel om het volk een heilig recht te ontnemen. De census is zoo laag, dat alle inboorlingen hem kunnen bezitten, uitgenomen de luiaards en degenen die er geen prijs op stellen. Wij hebben geen wetten te maken voor dit slacht van lieden; wij moeten integendeel de vadsigheid en de ondeugd bestrijden en den boom uitroeien die dergelijke vruchten draagt.

„Wat heeft de Koning gewild toen hij ons dit artikel voorstelde? Heeft hij het volk een heilig recht willen ontnemen? Ik, voor mij, geloof het niet. De Koning is van hetzelfde ras

als wij, hij is de eerste onzer hoofden. Hij heeft ons dit ontwerp-grondwet niet voorgelegd, zeggende: Ziehier een nieuwe grondwet, keurt haar goed omdat ik haar goedvindt, uwe taak bepaalt zich tot ja te zeggen. Hij heeft ons het ontwerp-grondwet aangeboden met de uitnoodiging het te discuteeren, te amendeeren, met de bevoegdheid om goed- en af te keuren. Van waar de vijandelijke gevoelens welke zich uiten in de redevoeringen van sommige gedelegeerden? Meenen zij, dat zij de eenige bewakers zijn van de rechten van het volk? Maar de rechten van het volk zijn ook die van den Koning en wederkeerig. Men kan ze niet van elkander scheiden.

„Ik verzoek de gedelegeerden zich de woorden te herinneren van onzen collega uit het district Makawao. Gisteren zeide hij dat zijn kiezers het wel zonder de ministers konden. Maar wie zijn de ministers? Zijn het niet de mannen met wier medewerking de Koning de regeering voert. Zijn het niet de dienaren des volks, van het volk van Makawao evenals van de andere districten? Hebben de kiezers van Makawao plan zich onafhankelijk van de overige deelen van den Archipel te verklaren?

„De aanneming van art. 62, zegt men, zal de armen van het kiesrecht uitsluiten en de gedelegeerde van Kanapali verklaart dat er in zijn district een groot aantal armen zijn. Ik ken het district. De ingezetenen kunnen er gemakkelijk meer verdienen dan het minimum-bedrag voorgesteld bij art. 62. Werk ontbreekt hen niet. Indien zij het in hun omgeving niet vinden, waarom gaan zij niet naar Lahaina? Men vraagt arbeiders voor de plantages van Waihee, Wailuku, Makawao. Zij hebben hout in overvloed op hunne landen en de raffinaderijen van Lahaina hebben er gebrek aan. De vlakten van hun district zijn vruchtbaar en kunnen talrijke kudden voeden. De wilde buffels vermenigvuldigen in de bergen en huiden en vet zijn artikelen van uitvoer. Ik kan niet aannemen dat de armen van Kanapali noodwendig arm zijn, en hun armoede is slechts het gevolg van hunne vadsigheid. Overal wordt handenarbeid gevraagd. Onze producten vinden gereeden aftrek. Wij liggen op een grooten handelsweg. De zee is open voor onze visschers, onze bosschen wachten op de bijl der houtvellers, onze plantages op den ploeg der ontginners. Waarom dus gesproken van armoede en haar bezigen als een argument tegen den census? Laat ons den oorlog verklaren aan de luiheid en vadsigheid, zooals wij hem aan de onwe-

tendheid bebben aangedaan en dan kunnen wij aan allen een voorrecht schenken dat allen verdiend hebben. De massas moeten het recht waardeeren om deel te nemen aan de regeering des lands.

„Vervolgens de tweede voorwaarde, lezen en schrijven, aan het kiesrecht gesteld behandelende, zegt de heer Kauwahi dat ieder inlander reeds aan die voorwaarde voldoet. Alleen enkele genaturaliseerde vreemdelingen kunnen zich beklagen door die voorwaarde van het kiesrecht uitgesloten te worden. Maar aan wie de fout? Wij zijn niet verantwoordelijk voor hunne onwetendheid.

„Na een minutieus onderzoek van art. 62, kom ik tot de slotsom dat de aanneming voordeelig zal blijken te zijn. Ik zal dus voor het artikel en tegen het amendement van den gedelegeerde van Puna stemmen."

De waarborgen, welke de regeering der Sandwich-eilanden en het intelligente gedeelte der inheemsche bevolking voor de uitoefening van het kiesrecht in 1864 verlangden en die sedert zonder verdere agitatie door alle ingezetenen volledig werden erkend, raken het bestaan van den Havaï-Archipel als onafhankelijken, zelfstandigen staat. Hierboven is met een enkel woord vermeld, dat er zich een sterke annexatie-partij heeft gevormd, die reeds in de conventie een numerieke meerderheid wist te verkrijgen. Ware het algemeen stemrecht onvoorwaardelijk in toepassing gebleven, zoo zou die partij, in stede van in den toestand te berusten, meer en meer hare gelederen hebben zien vermeerderen door de talrijke immigranten uit China en elders, welke in de laatste jaren werden aangeworven voor de exploitatie der houtbosschen en de plantages, die tropische producten voortbrengen voor de markt van San-Fransico en andere Amerikaansche plaatsen aan de kusten van den grooten Oceaan gelegen. Versterkt door talrijke nieuwelingen, zou zij eindelijk wel de gelegenheid hebben gevonden om haren slag voor goed te slaan. Niet alleen beheerscht yankee-ijverzucht de annexatie-partij. Hare drijfveeren zijn voornamelijk ontleend aan de vrees voor hooge invoerrechten, die de producten uit den Havaï-Archipel kunnen treffen in Amerika en wel eens feitelijk het eenig débouché van de ontluikende nijverheid der eilanden zouden kunnen sluiten, welke vrees geheel zou verdwijnen indien de Sandwich-eilanden als een Amerikaanschen staat of een Amerikaansch grondgebied kon worden aangemerkt. Het gouvernement der Unie schijnt echter de op de verwijderde eilanden bestaande an-

nexatie-plannen niet aan te moedigen uit overweging dat in een land, waarin nog zulke onmetelijke wildernissen zijn te bevolken en immigratie krachtdadig bevorderd wordt tot het uitzwermen van Amerikaansche burgers naar vreemde dreven geen lokaas behoort te worden gegeven en het is dit standpunt der Amerikaansche regeering, die de Sandwich-eilanden nog den meesten waarborg oplevert voor hun rustig voortstreven in de rij der constitutioneele Staten. Trouwens, zoolang de regeerende vorsten de traditie volgen van Kamehameha I en Kaahumanu en de eerste voorstanders zijn van de materiëele en intellectueele ontwikkeling van hun volk, zou het jammer wezen indien hun vredelievende werkzaamheid kwam te ontbreken aan een volkstam die daaraan zijne beschaving voor een groot deel te danken heeft. De jeugdige Staat, die thans met een inkomen werkt van ongeveer 2 millioen, als produceerend land begint mede te tellen en op den handelsweg tusschen West-Amerika en China, de meest mogelijke veiligheid en de gemakken der Europeesche zamenleving aanbiedt verdient allezins zijn zelfstandig bestaan te behouden.

Nog een opmerking ter rechtvaardiging van deze studie in een tijdschrift gewijd aan de belangen van Nederlandsch Indie. Volgens een nevelachtige overlevering zouden de Sandwich-eilanden, zoomede de overige eilanden van den stillen Oceaan primitief bevolkt zijn geworden door individuen van het Maleische ras. Wat hiervan moge wezen, hetzij men de Polynesiërs tot den Maleischen stam terugvoert, hetzij men ze als een afzonderlijk ras beschouwt, zeker is het dat men ze nergens heeft aangetroffen op dien hoogen trap van beschaving, die verschillende takken van de Maleiers reeds hadden bereikt toen de Europeanen met hen in aanraking kwamen. De Sandwich-eilanders bewijzen hoe snel Polynesiërs zich kunnen ontwikkelen, indien ontwikkeling werkelijk beoogd en den juisten weg daartoe ingeslagen wordt. Hoe veel te meer moet dit dus het geval wezen met Maleiers en andere volken van den Indischen Archipel, wier uitgangspunt zoo veel dieper in het verleden schuilt. En wanneer hoogere ontwikkeling daar uitblijft, zullen de overheerschers van die volken wel doen zich af te vragen of de oorzaak misschien niet bij hun te zoeken is, in stede van ze lichtzinnig, onnadenkend te beschuldigen van erfelijke ongeneesselijke stompheid en bekrompenheid.

G. H. VAN SOEST.

Een belangrijk agrarisch verslag.

De reis van den algemeenen secretaris, den heer Levyssohn Norman, over Java heeft een zekere vermaardheid gekregen, door het verbod, welke aan de daaraan verbonden conversie van communaal in individueel grondbezit, door tusschenkomst der Staatsmachten in Nederland, werd gegeven. De staking van den tocht op hoog bevel, de aftreding van den gouverneur-generaal Loudon en zijne vervanging door den tegenwoordigen landvoogd, heeft echter de aandacht afgeleid van het eigenlijke doel, waarmede de reis van den algemeenen secretaris is geschied, namelijk het instellen van een onderzoek over de werking der agrarische verordeningen. Voor degenen, die zich alleen in de Indische aangelegenheden vermijden wanneer zij mede aanleiding geven om de politieke hartstochten in beweging te brengen, heeft natuurlijk de zaak met de staking haar beslag bekomen. Niet alzoo voor hen wien tevens de economische ontwikkeling van Java ter harte gaat. Wat men ook over de zending van den heer Levyssohn Norman geliefde aan te merken, zij getuigde van een bijzondere belangstelling van wege de regeering in een onderwerp van het hoogste gewicht en door de zending op te dragen aan een hoofdambtenaar die, als directeur van binnenlandsch bestuur, ijverig deel had genomen aan het ontwerpen der agrarische verordeningen, had zij gegronde redenen van zijn onderzoek meer dan alledaagsche uitkomsten te verwachten.

Dat de regeering in dit opzicht niet teleurgesteld is, bewijst het verslag 't welk door den heer Levyssohn Norman uitgebracht werd na afloop van zijn gestaakt onderzoek. De omstandigheden in aanmerking genomen, verdient dit verslag belangrijk genoemd te worden. Immers, er zijn in de geschiedenis van het Indisch

bestuur voorbeelden te over van opdrachten aan hoog geplaatste personen, die nimmer in hun arbeid gestoord werden en na jaren niets anders hadden uitgericht dan de emolumenten op te steken, welke hen voor die bijzondere opdrachten waren toegelegd. De heer Levyssohn Norman, daarentegen, behandelt de agrarische aangelegenheden als of hem den ruimsten tijd ware gegund geweest, om zijn onderzoek ten einde te brengen en hij behandelt ze tevens op een wijze, waarvan geen onbevooroordeeld man zal getuigen dat ze mank gaat aan praktischen zin. Zijn verslag is ons slechts bekend door uittreksels, welke daarvan door de Locomotief zijn gegeven, doch die ons oordeel allezins rechtvaardigen. 't Schijnt dat de regeering voor alsnog geen publiciteit wenscht te geven aan de beschouwingen en voorstellen van den algemeenen secretaris, om het gemakkelijk te bevroeden motief, dat zij zelve ze nog tot een onderwerp van overweging wenscht te maken — een motief dat soms voor Staatsaangelegenheden absoluut mag gelden, doch hier, waar 't een zaak geldt, waarbij zoo vele belangen van het publiek zijn betrokken, schijnt te kunnen en te moeten wijken voor het verlangen om ieder in de gelegenheid te stellen zich daarover te laten hooren. Ten aanzien der agrarische aangelegenheden mag gerust het woord herinnerd worden: „De publieke zaak moet publiek behandeld worden."

In afwachting dat de regeering goedvindt het verslag van den algemeenen secretaris in zijn geheel voor het publiek verkrijgbaar te stellen, meenen wij wel te doen daarvan voor onze lezers een résumé te maken volgens de uittreksels welke in de Locomotief zijn verschenen:

Het verslag vangt aan met de behandeling der uitgifte van gronden in erfpacht. De werking der bepalingen, die daarop betrekking hebben en in de Staatsbladen van 1870 en 1872 te vinden zijn, worden over 't algemeen bevredigend genoemd; doch tevens wordt er op gewezen, dat bij het aanvragen van gronden dikwijls speculatiezucht in het spel is. De vraag wordt daarbij behandeld wat tegen dat kwaad te doen valt. Sommigen verlangen dat alle aanvragen om gronden door particulieren zouden ophouden, dat het gouvernement zich tot het aanbieden zou bepalen, en dat termijnen worden vastgesteld, waarbinnen de gronden ontgonnen zouden moeten zijn. De algemeene secretaris gelooft dat de oorzaak van den speculatiegeest in de vrijstelling

van pachtschat gedurende vijf jaar te vinden is. „Hoe raadzaam het ook zij, om de erfpachters gedurende eenige jaren te ontheffen van de betaling der verponding, het is niet rationeel hen ook vrij te stellen van de betaling der pachtsom, en het mag met recht verwacht worden dat de zekerheid van die dadelijk te moeten voldoen den speculant zal weerhouden van lichtzinnige aanvragen, en hem, zoo hij het perceel verkregen heeft, tot ernstige ontginning zal aansporen." Maar de canon moet niet te hoog zijn. Het minimum der pachtsom varieert tegenwoordig van *f* 1 tot *f* 5 per bouw. Dat keuren de meeste ambtenaren af. 't Is volstrekt onmogelijk, beweren zij, een vasten maatstaf tot beoordeeling van de waarde van woeste gronden te vinden, en het gevolg is willekeur. „Inderdaad", zegt de algemeene secretaris op zijn beurt, „vraagt men zich af waarom het eene perceel *f* 10.— het andere *f* 0.50 per bouw moet betalen, waarop geen ander antwoord te geven is dan „de zinnelijkheid der ambtenaren, dikwijls geleid door opvattingen omtrent de al of niet gegoedheid van den aanvrager of dergelijke bijbeschouwingen meer." De groote verschillen nu in aard en ligging der gronden moge invloed hebben op het verpondingscijfer, de pachtschat behoort voor alle dezelfde te zijn. Voor Amboina en Sumatra heeft de regeering den canon op *f* 1 gesteld. Algemeen werd het wenschelijk geacht, dien voor Java op *f* 2 te bepalen. De heer Levyssohn Norman zelf meent dat men *f* 2.50 per bouw mag vragen. Wil men zich tot vaststelling van een hooger cijfer beroepen op den veel hoogeren canon, reeds een paar maal aangeboden — o. a. in den Oosthoek een van *f* 11, en elders een van *f* 24.— dan wijst de algemeene secretaris op de omstandigheid, dat er eens een zeer hooge canon geboden is door iemand die het perceel dat hij vroeg nooit gezien had, en van kapitaal verstoken was! „Het doel van den Staat is niet tegen een hooge pachtsom veel erfpachtsgronden uit te geven, maar in het algemeen belang woeste gronden bebouwd te krijgen, des noods tijdelijk met opoffering van een gering direct voordeel, doch in ieder geval met de zekerheid, dat het doel zal worden bereikt."

Huur van gronden kan, volgens art. 17 van Staatsblad 1872 n°. 16, in erfpacht worden geconventeerd, als dat voor de schatkist voordeelig is. Maar hoe zal men uitmaken of aan die voorwaarde voldaan wordt? Na eerst een geheel andere meening te hebben voorgestaan, heeft de regeering de hoofden van gewes-

telijk bestuur aangezegd, dat bij conversie van huur in erfpacht dezelfde pachtsom als voor woeste gronden in erfpacht, dus van *f* 1 tot *f* 5, gevorderd moest worden, maar plus verponding. Nu kan zich het geval voor doen, dat iemand voor huur *f* 5 betaalt; als hij nu aan pachtschat ook *f* 5 en daarenboven verponding moet offeren, welk belang heeft die industrëel er dan nog bij, tot conversie van huur in erfpacht over te gaan? Dat is één bedenking. Er is een tweede. Er zijn theeperceelen afgestaan voor *f* 25; aan pachtschat en verponding zou men van de huurders dier gronden bezwaarlijk meer dan *f* 12 kunnen vergen: moet thans daarom de regeering voor die gronden conversie in erfpacht weigeren? De algemeene secretaris acht het billijk, dat men na conversie van huur in erfpacht gedurende den loopenden contractstijd aan pachtsom en verponding zooveel betaalt als tegenwoordig aan huur, en dat na verstrijking van den huurtermijn een uniforme canon over de nog loopende erfpachtsjaren wordt gevorderd.

Een andere quaestie die de uitvoering der agrarische verordeningen in den weg staat wordt door lett. *f.* van art. 9 Staatsblad 1872 n°. 116 geboren. Welke gronden moeten voor gouvernements koffiekultuur gereserveerd worden? De heeren der Kinderen en Levyssohn Norman stelden in 1871 voor, om uit de residentiën Preanger, Kadoe en Pasoeroean Europeesche ontginners van gronden te weeren. De regeering kon zich echter daarmede niet vereenigen, en wilde achtereenvolgens, dat de reserve districtsgewijze en dessa'sgewijze bepaald zou worden. De hoofdinspecteur van Baak en andere, op de reis van den algemeenen secretaris geraadpleegde, ambtenaren verklaren dat een dessa'sgewijze reserve onmogelijk is, dat men alleen de meest productieve districten en onderdistricten kan opgeven die voor de gouvernementskultuur bewaard moeten worden, en dat als zoodanig Poeloeng in Madioen, Tengger, Pakis, Penangoengan en Ngantang in Pasoeroean te noemen zijn. Verder werd het wenschelijk geacht, om bij aanvraag van elders liggende gronden te doen onderzoeken, of zij in de eerste tien jaar voor de koffieteelt der regeering dan wel der bevolking noodig zijn. Beide beperkingen worden door den algemeenen secretaris toegejuicht.

Ook de landbouw der inlanders dient tegen de Europeesche industrie in bescherming genomen te worden, zóó dat niet aan de laatste gronden ten deel vallen welke de eerste behoeft. Wèl

zijn er, die beweeren dat de inlander meer gebaat wordt door de Europeesche landbouwnijverheid dan door zijn eigen bewerking van sawahs of tegalvelden, terwijl anderen bovendien volhouden dat de inlander reeds genoeg bouwgronden heeft en het voor hem de quaestie is, niet om er meer te krijgen, maar om die welke reeds in zijn bezit zijn door intensieve kultuur te verbeteren en te behouden, doch die argumenten zijn niet afdoende. Het is bij voorbeeld bewezen, dat de particuliere industrie, hoe winstgevend in den regel ook, hier en daar den inlander minder baat, dan een vrijwillige koffieaanplant, en het is evenmin te ontkennen, dat in eenige streken de inboorlingen met gebrek aan voedingsmiddelen zouden worden bedreigd, werd hun geen terrein tot uitbreiding van eigen kultuur gelaten. In Pasoeroean ligt een onderneming, welke nu geheel door gouvernements-koffietuinen omringd is, ofschoon tien jaar geleden gerapporteerd werd dat de gronden, waarop thans die tuinen gevonden worden, noch voor de op hoog gezag ingestelde, noch voor de volkskultuur noodig zouden zijn. Met zulke feiten moet men rekening houden, men moet rekening houden met locale omstandigheden, met de bevolkingsdichtheid, met den toestand der volkskultuur, enz.

Bij gevolg zijn er verschillende voorwaarden, waaraan voldaan moet worden, eer de regeering vrijmoedigheid mag hebben, om gronden voor de Europeesche particulieren af te staan. Nog zijn er andere quaestieuse punten. Er moet door de Europeesche landbouwers hoofdgeld voor de op hun onderneming gevestigde inlanders worden betaald. Wie echter heeft men als gevestigd te beschouwen, en hoe controleert men het getal gevestigden? Daarover loopen de meeningen uiteen. Rationeel is veler voorstel, dat de werkman die langer dan een half jaar op de gronden woont, geacht zal worden daar gevestigd te zijn, en dat dan voor hem over het geheele jaar het hoofdgeld betaald wordt, terwijl van den ondernemer jaarlijks een opgaaf wordt gevraagd onder aanbod van eede, welke eed door de ambtenaren gevorderd zou kunnen worden. Door een dergelijke bepaling zal althans aan de onzekerheid een einde komen, en den ondernemer een waarborg gegeven worden, dat hij niet voor iederen tijdelijken werkman, die juist door het tijdelijke feitelijk toch dienstplichtig zou blijven in zijn dessa, hoofdgeld zal moeten betalen, en heeft het gouvernement van zijn kant de zekerheid,

dat het de hoofdgelden zal ontvangen welke naar billijkheid verschuldigd zijn.

Ter voorkoming van vergissing en misleiding is een goede begrenzing van in erfpacht afgestane perceelen een bepaald vereischte. De regeering heeft reeds, bij besluit van 12 november 1874 n°. 4, het plaatsen van merkteekenen voorgeschreven; de verplichting om langs het perceel een „open en schoon te houden ruimte van bij voorbeeld $1^1/_2$ roede" te maken moet buitendien den particulier worden opgelegd. Daardoor zou de vrees wegvallen, dat na korten tijd het perceel niet meer van de omliggende tuinen te onderscheiden zou zijn, terwijl tevens daardoor voorkomen wordt, dat bij bosch- en alang-alangbranden de tuinen van den ondernemer groot gevaar loopen.

Nog wordt ten aanzien van de opmeting gewezen op de leemte in Staatsblad 1872 n°. 237*b*, dat de termijn niet is bepaald, binnen welken de meetbrief na de vergunning tot opmeting overgelegd moet worden, wat ook al lichtvaardige aanvragen in de hand werkt. Hierin kan voorzien worden, door den aanvrager te noodzaken, zich, binnen zes maanden na de beteekening van het besluit waarbij tot de uitgifte van het aangevraagde perceel in beginsel is besloten, onder overlegging van kaart en meetbrief, tot de regeering te wenden met het verzoek om definitieven afstand.

Unaniem was men voor de weglating van art. 18 van Staatsblad 1872 n°. 116 betreffende de buitenverblijven, omdat de voorwaarden te bezwarend zijn, en omdat er geen enkele degelijke reden aan te voeren is, die een afwijking van de gewone bepalingen aangaande erfpacht voor dat doel noodig of wenschelijk maakt.

Het verslag handelt verder over de vervanging van erfelijk individuëel grondbezit door eigendom. Het daarvoor geldende koninklijk besluit van 16 april 1872 bleek in de meeste streken een doode letter te zijn. Uit Krawang, de Preanger en Madura kwamen volstrekt geen aanvragen om conversie. Uit Tagal, Pekalongan, Rembang en Madioen wèl, maar in Pèkalongan was een, nog al belangrijke, aanvraag slechts 't gevolg van den drang van een ondernemer, die gronden voor 20 jaar wilde inhuren, en in de overige drie gewesten van het drijven van landmeters, die niet gegoed waren, en die gaarne wat wilden verdienen.

Eén reden is weer het gebrek van publiciteit; het koninklijk

besluit is in de dessa's aangeplakt, maar hoe weinigen zijn er onder de inlanders die lezen kunnen, en soms werd het ten onderste boven aangeplakt, of „zóó hoog dat een gewoon sterveling niet bij machte was het te lezen." Dan zijn er nog gewichtige andere oorzaken: om conversie van bezit in eigendom te verkrijgen, heeft de inlander een duren meetbrief en een dure inschrijving te betalen, een omslachtige procedure bij den landdraad zich te getroosten, en .... de inlander ziet het voordeel van den eigendom niet in. De lasten toch blijven dezelfde: hij blijft landrente betalen, hij blijft dienstplichtig, het gouvernement blijft over den grond beschikken — en zijn eigendomsrechten mag hij alleen aan inlanders overdragen, terwijl hij, bezitter zijnde, zijn gebruiksrechten wèl vervreemden mag! Dat de gronden waarvoor eigendem is toegekend aan onteigening ten algemeenen nutte onderworpen blijven, is redelijk. Dat landrente aan eigendom verbonden blijft, is billijk; de algemeene secretaris zou zelfs nog een stap verder willen doen, en „bepaald wenschen te zien dat deze gronden, ook als zij overgaan in handen van niet inlanders aan de landrente onderworpen blijven, met uitzondering echter van de hoofdplaatsen van gewesten en afdeelingen, waar integendeel alle door inlanders in eigendom verkregen grond dadelijk verpondingsplichtig worden moet." Op den tot agrarischen eigendom overgeganen grond moet steeds dezelfde belasting drukken. De verplichte levering van de koffie, op die gronden vrijwillig geteeld, behoort gehandhaafd te worden. „Daar echter de beschikking over den grond ten behoeve der op hoog gezag ingestelde kultures slechts dáár van belang is waar men bouwgronden heeft, is deze beperking van zelve reeds niet toepassselijk op gronden binnen de hoofdplaatsen, alwaar echter mede, om allerlei misbruiken te keeren — b. v. koffie van elders voor geteelde op de hoofdplaats te doen doorgaan — aan de verplichte koffieleverantie de hand moet worden gehouden.

Maar — en hier volgt een belangrijk deel van het verslag — de inlandsche eigenaar blijft ook onderworpen aan heere- en kultuurdienstplichtigheid, voorzoover die rusten op den grond, en aan de verplichtingen jegens de gemeente, voorzoover die hier of daar aan het grondbezit verbonden mochten zijn. Ten duidelijkste is den algemeenen secretaris gebleken, dat, om zijn eigen woorden te gebruiken, „volgens de meening der inlanders

een onafscheidelijk, — ik zeide bijna: een noodlottig — verband bestaat tusschen grondbezit en dienstplichtigheid." Met de gemeentediensten is dat veel minder het geval, ieder mannelijke dessabewoner, al heeft hij grond, is dienstplichtig ten behoeve der gemeente. De onderscheiding van gemeente- en heerediensten blijkt echter niet altijd den inlander duidelijk.

Volgens inlandsche begrippen rust de dienstplichtigheid op het grondbezit, met dien verstande dat de sawahbezitter meer diensten presteert dan iemand die slechts tegalgronden, een tuin of een erf bezit: administratief zóó berekend, dat de sawahbezitter een vol aandeel (52 dagen) in de diensten heeft, en de bezitter van tegallans en erven een half aandeel (26 dagen), terwijl hier en daar ook nog een vierde aandeel (15 dagen) voorkomt, te presteeren door den bezitter van een erf alleen, dan wel door de bij anderen wonende inlanders. Ook komt het voor — er zijn nog veel andere schakeeringen — dat niet zoo zeer de aard van het grondbezit, als wel zijn meerdere of mindere belangrijkheid voor maatstaf dient. 't Nauw verband tusschen dienst en grond vindt men het sterkst ontwikkeld in streken waar het communaal bezit praevaleert, en wel sterker naarmate de diensten zwaarder zijn, zóó zelfs dat daar niet de dienst den grond volgt, maar veeleer de grond den dienst, als het loon den arbeid. Zuiver, alléén op den grond berust de dienstplichtigheid niet; anders zou ieder grondbezitter dienst moeten presteeren, en dat is nergens het geval. De dienstplichtigheid rust op grond èn persoon: „zij rust namelijk op den gegoeden persoon, wordende de gegoedheid hoofdzakelijk naar het bezit van grond beoordeeld." De groote onbillijkheid ontstaat daardoor, dat b. v. de nijvere handwerksman of de welgestelde handelaar die op eens anders erf woont geheel geen, of, zoo hij niets dan een erf heeft, slechts zeer ten deele heeredienst verricht. Grondbezit en dienstplichtigheid moesten gescheiden zijn, en elk hoofd van een huisgezin (k a p a l a s o m a h a n) dienstplichtig. Dat is nl. heeredienstplichtig. Wat den kultuurdienst betreft, men kan bezwaarlijk een Javaan die als visscher of goudsmid zijn brood wint, noodzaken koffie te planten. Dienaangaande zou men op ruime schaal kunnen navolgen, wat onlangs als grondslag voor den dienstplicht bij de koffiekultuur in de Preanger is aangenomen, en dus bij die kultuur niet meer bezitters van bouwgronden alleen, maar ook de bezitters van zoetwater-vischvijvers, boomgaar-

den, tuinen en erven, die grooter dan een kwart bouw zijn, indeelen.

Als een der redenen, waarom de inlander conversie van het bezit zijner gronden in eigendom zelden vraagt, werd hierboven de afkeer van een procedure voor den landraad genoemd. De algemeene secretaris wil aan dat bewaar tegemoet komen, door de landraad-procedure op te heffen, en ze door een administratieven maatregel te vervangen. Vraagt een inlander conversie aan, men make dat aan zijn dessagenooten bekend, onderzoeke of de aanvrager rechthebbende is, late die bekendmaking en dat onderzoek na drie maanden door een commissie herhalen, roepe de beslissing van den rechter in alleen wanneer men verzet waarneemt, en geve overigens geheel langs administratieven weg titels van eigendom uit, zooals krachtens de wet van 26 juni 1873 ook in Algerië geschiedt.

Moet den inlander als eigenaar van gronden het recht om die aan niet inlanders te verkoopen ontzegd worden? Op enkelen na meenden alle, door den algemeenen secretaris geraadpleegde ambtenaren, dat minstens deze beperking van het eigendomsrecht noodig was, dat de regeering alleen bij wijze van uitzondering vervreemding toestaat. Beheerscht de regeering de zaak, dan is het niet gevaarlijk en alleszins wenschelijk, dat de serieuse landbouwondernemers, die soms alleen voor de oprichting der fabriek tonnen gouds moeten uitgeven, eigenaar kunnen worden van den benoodigden bouwgrond, ten einde niet door een wilde concurrentie eensklaps daarvan verstoken te zijn, en door intensieve kultuur de hoogst mogelijke productie te verkrijgen. Ook den algemeenen secretaris komt het voor, dat de regeering ten opzichte van de bouwgronden het heft in handen moet blijven houden; hij vreest niet zoozeer de groote landbouwindustriëelen, als wel de Arabieren en het meest de mindere Chineezen, die waarschijnlijk, in den beginne bovenal, veel gronden in den omtrek hunner wijken met allerlei kunstgrepen zouden opkoopen. Voor de hoofdplaatsen echter, waar meestal alleen van woonerven sprake is, waar de inlander zich meer ontwikkeld toont, waar de dienstplichtigheid hem minder dan elders drukt en waar veel concurrenten zijn, zou inmenging van regeeringswege in dezen overgang van grond van inlanders op niet-inlanders vermeden kunnen worden.

„Het einddoel moet zijn," zegt de verslaggever „dat de grond-

rechten van den Javaan alom tot eigendomsrechten zijn overgegaan, even onbeperkt als die welke de niet-inlander uitoefent. Kan vooralsnog hieraan niet worden gedacht, eindelijk zal dit mogelijk en noodig zijn. Wanneer eenmaal het stelsel van kultures geheel voor vrijen arbeid geweken is, een net van spoorwegen Java bedekt, en dit sneller en goedkooper middel van verkeer als overal ook hier beduidend bijdraagt tot de algemeene ontwikkeling, — wannéer door een goede regeling van het irrigatiewezen en een tal van nieuwe waterwerken aan den landbouw een flinke stoot voorwaarts gegeven zal zijn, en de inlander meer dan nu vertrouwd is geraakt met de voordeelen van de vrije kultuur en de vrije industrie, en ook beter bekend met zijn rechten en bevoegdheden en met de eischen van zijn eigenbelang; — wanneer door een goed ingericht schoolwezen de inlander in de binnenlanden meer gelijk zal staan met het gros der niet-inlanders, en hij vrij zal zijn van alle heeredienst, — dan is het oogenblik daar om iedere beperking te doen wegvallen, — dan, zoo niet reeds vroeger, zal naast één grondrecht één grondlast komen te staan, dan zal de inlander niet behoeven te wijken voor Chinees of Europeaan, en ontheven kunnen worden van de kurateele, waaronder hij zoo lang geleefd heeft." — — — — „Al wat nu wordt vastgesteld, zal dan ook vroeg of laat herziening behoeven, wil de regeering den stroom leiden in plaats van daardoor te worden medegesleept."

Daar waar het verslag handelt over verhuur van grond aan niet-inlanders, behelst het de klacht, dat ook de verordening dienaangaande niet noemenswaard werkt. Omtrent de ontginning door inlanders van gronden niet tot de dorpen behoorende, wordt de wenschelijkheid aangetoond dat op hellende terreinen de velden terrasgewijs worden aangelegd, wat per bouw slechts 13 werkdagen of *f* 3.25 meer kost, en de waardevermindering der gronden en den roofbouw tegenhoudt.

De conversie van communaal in individueel bezit wordt uitvoerig besproken. De algemeene secretaris ondervond, dat in theorie allen voorstanders der conversie waren. Vrij algemeen „werd erkend — en op sommige plaatsen was de herinnering nog levendig aan het tijdstip waarop en den persoon waaronder zulks had plaats gevonden — dat het communaal bezit op Java zijn oorsprong had in het landrentestelsel en den vermeerderden druk der heerediensten, en in de op hoog gezag ingevoerde kultures, bij

wier in en opvoering, men dit het rationeelste middel vond, om lusten en lasten gelijkelijk toe te staan. Als een bewijs, dat vooral de dwangkultuur tot dien willekeurigen greep in het grondbezit der inlanders het hare had toegebracht, werd aangevoerd, dat bij intrekking van die kultures de bevolking van zelve weer geheel of ten deele tot den ouden toestand is overgegaan. In Pamakassan zijn, na expiratie van het contract voor de fabriek Tedja, de daarbij ingedeelde gronden door de inlanders zelven tot den ouden toestand, van individueel bezit, teruggebracht; in Bagelen en elders is, na de intrekking der gedwongen indigoteelt, de jaarlijksche verdeeling der velden geheel weggevallen, en behoudt de Javaan zijn velden somtijds jaren lang; in Kadoe, Kediri en Madioen blijft de inlander bij de verdeeling gewoonlijk in het bezit der hem vroeger toegewezen velden; in vele dessa's worden nieuwelingen als grondbezitters niet toegelaten, wanneer om hunnent wil een gewijzigde indeeling zou moeten geschieden. „Slechts daar, waar de suikerkultuur nog werkt, en de diensten, zooals in Soerabaja, door de vele wegen en dijken bijzonder drukkend zijn, vindt men nog trouw de jaarlijksche verdeeling, gepaard met de zucht der dessalieden om het getal aandeelhouders zooveel mogelijk te vermeerderen tot vermindering van den druk der diensten. Waren de aandeelen in sommige dezer streken dikwijls tot $^1/_{16}$ bouw ingekrompen, gaarne zou men zich nog eenig grondverlies getroosten, als daardoor nieuwe werkkracht gewonnen kon worden." Men had zich daar niet alleen nedergelegd bij den opgedrongen vorm van bezit, maar was dien zoo natuurlijk gaan vinden, zoo passend in het systeem van diensten en kultures, dat men, den primitieven toestand geheel vergeten hebbende, zich thuis gevoelde in den tegenwoordigen, en dien niet met een verruilen wilde, waaraan men nadeelen verbonden zag, zonder zich van zijn voordeelen rekenschap te geven. „Voorzoover daaromtrent navraag is gedaan," zegt de algemeene secretaris „was het geen der ambtenaren gelukt, om zelfs in de meest afgelegen dessa's het minst aan wisseling en invloed van buiten onderhevig, eenige sporen te ontdekken van een primitief communaal bezit, zooals men dat elders, en ook in Europa, heeft aangetroffen als overgang tot het individueele."

Maar waren ook al de Europeesche en inlandsche ambtenaren in beginsel voorstanders van individueel grondbezit, „enkelen"

meenden dat de conversie, om ingang te vinden, met hervormingen op ander terrein moest samengaan, en opperden de beweering, dat de spilzucht der inlanders tot verkwanseling van hun grond zou leiden, en andere bezwaren. Tot weerlegging daarvan werd door de „groote meerderheid" met nadruk op Bantam, de Preanger, Krawang, Probolingo, Bezoeki, Banjoewangi en Midden Madura gewezen, waar individueel bezit de algemeene type is, en waar dezelfde regeeringsbepalingen vigeeren als elders, zonder dat daaruit moeilijkheden zijn ontstaan, of eenig nadeel voor den staat of voor den inlander is geboren. Dat de conversie eerst op verandering van de regeling der dienstplichtigheid kan volgen, geeft de algemeene secretaris ook niet toe: „wat misschien veranderd moet worden is de regeling in den boezem der dessa." Maar die geheel huishoudelijke maatregel is eerst behoefte na het ontstaan van den nieuwen toestand, en nu reeds kent de regeering, blijkens besluit van 7 juni 1870 n°. 1, aan de bevolking de bevoegdheid toe om de diensten door haar gebruiken of instellingen te doen beheerschen. En zijn er dadelijk nieuwe regelingen noodig, waarom zouden ze niet met het totstandkomen der conversie hand aan hand kunnen gaan? „De afdeeling Kendal, waar men bij de conversie, die daar onlangs op groote schaal plaats greep, terstond zeer praktische voorzieningen heeft weten te maken, speciaal omtrent de suikerkultuur, is o. a. daar om dit te bewijzen." Men zij er zeker van, dat de bevolking, „als zij tot conversie besluit, de mogelijke consequentiën met opzicht tot de heerediensten goed voor oogen zal hebben, en op harmonie tusschen een en ander bedacht zal zijn." Zeker zal zij na conversie de gelegenheid missen, om nieuwelingen te lokken met een stukje grond, doch zij zal het dan doen, met gronden in bewerking af te staan of op billijke voorwaarden boedjangs in dienst te nemen, „wat nu reeds in de individueele streken met goed gevolg geschiedt en geheel op den weg licht der zoo gewenschte vorming van een welvarenden boerenstand." En wat de vrees voor volksverloop betreft, waardoor wordt die gewettigd? De Javaan is gehecht aan zijn grond; zoo niet, waarom heeft er dan b. v. bij de invoering van het kultuurstelsel geen volksverloop plaats gehad? Men merke verder op, dat er geen beter, geen rustiger burgers zijn, dan de welgestelde grondbezitters in de Preanger en Bantam o. a., en dat de roofpartijen in individueele streken een zeldzaamheid zijn.

„Men bedenke" ook, „dat zelfs de beste zaak haar schaduwzijde heeft, en men door de volmaaktheid te willen zich het goede ontzegt."

Het gemeentewezen moet geregeld worden, dat geeft de algemeene secretaris toe, maar ook om die regeling behoeft zijns inziens de conversie niet vertraagd te worden. Het punt, waarop het hierbij aankomt is het apanage, zijn de ambtsvelden van het dessabestuur, en die moeten bij overgang tot conversie gereserveerd worden. Zooveel doenlijk moet met den feitelijken toestand afgerekend worden, „tenzij de bevolking daarin eigener beweging al dadelijk verbetering brengen wil; bij de conversie in Kendal is dat angstvallig betracht, en men heeft er zich wel bij bevonden. Een algemeene regeling is niet mogelijk: men kan b. v. niet bepalen dat het dessabestuur nooit meer dan $^1/_5$ der bouwgronden als ambtsvelden mag bezitten, want in sommige stranddessa's, waar de bevolking van vischvangst leeft, zijn zoo weinig sawahs, dat die waarlijk wel alle aan het dessabestuur toegewezen mogen worden. Wie deelgerechtigden zijn, worde door de tegenwoordige deelgerechtigden, door de inlanders zelven beslist. Zoo dikwijls heeft men op hun billijkheidsgevoel gewezen, het daardoor verklarende dat quaestiën over grenzen, waterverdeeling, en andere niet geregelde dingen hoogst zelden voorkomen; op dat gevoel verlate men zich dan ook voor de beantwoording der zooeven gedane vraag. Vrees eindelijk voor vervreemding van gronden aan niet-inlanders behoeft niet te bestaan, omdat die vervreemding immers krachtens de bepalingen nietig zou zijn.

Tegen conversie van communaal in individueel bezit is thans reeds, naar de meening van den algemeenen secretaris, geen bezwaar. Maar slechts weinigen vereenigden zich met het denkbeeld van den hoofdinspecteur van Baak, om ieder deelgerechtigde de bevoegdheid toe te kennen, „met een aan zijn rechten geëvenredigd aandeel uit de gemeenschap te treden": men achtte dat ongewenscht, onuitvoerbaar, omdat dan onder de inlanders wanbegrippen aangaande hun rechten zouden ontstaan, wat het gezag zou schaden; omdat de ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur tot regeling en schikking voor één individu even veel moeite zouden moeten doen als voor een geheele dessa te samen, terwijl ieder ander individu een weinig later weer dezelfde moeite en omslag kon veroorzaken, enz. De voorkeur gaf men aan de bepaling, dat de conversie niet tot stand komt, wanneer zij niet

door de groote meerderheid, liefst drie vierden der deelgerechtigden, verlangd wordt. Een even groote meerderheid ook beslisse over de wijze van verdeeling. In beide gevallen een groote meerderheid, behoudens regelen wakende tegen krenking van de rechten der minderheid en der afwezigen.

Het verslag handelt mede over verpanding van grond. Er is gebleken dat in de afdeeling Pandeglang de helft der sawahs verpand zijn, dat is: verkocht met recht van wederinkoop; dat ook elders bij individueel bezit het verpanden min of meer voorkomt. Het komt den algemeenen secretaris wenschelijk voor, alsnog de verpandingen niet te verbieden, maar te regelen en daarbij te bepalen, dat na verstrijking van den termijn der verpanding de grond niet voetstoots op den pandhouder overgaat, maar in het openbaar in de dessa verkocht wordt, waarna men den pandhouder betale, en het eventueele overschot aan den pandgever uitkeere.

De steller van het verslag moet daarbij hebben overgelegd een ontwerp algemeene verordening tot uitvoering van art. 62 regeerings-reglement en „tot verdere voorziening in de agrarische aangelegenheden in de gouvernementslanden op Java en Madura;" met een memorie van toelichting; doch hij geeft in overweging om, afgescheiden hiervan, tot het nemen van de volgende maatregelen over te gaan:

1°. Uitbreiding van de kennis der verordeningen en ambtelijke voorschriften bij inlandsche ambtenaren. „De volijverige assistent-resident van Kendal, de heer van Zijl de Jong, heeft zich de moeite gegeven, om van de agrarische verordeningen ten behoeve zijner ambtenaren een beredeneerd overzicht in het Maleisch samen te stellen, dat in de praktijk goed voldoet. Wenschelijk schijnt het den algemeenen secretaris om dien weg algemeen in te slaan, en de hulp van den heer de Jong of een ander bekwaam ambtenaar bij het binnenlandsch bestuur daartoe in te roepen."

2°. Doelmatige openbaarmaking voor het gros der inlandsche bevolking van haar rechten en verplichtingen.

3°. Aanstelling van een inspecteur voor de agrarische aangelegenheden.

4°. Vermindering van schrijfwerk voor de ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur, doch vermeerderd gebruik van imprimé's van hooger hand vastgesteld.

5°. Aanmoediging van de studie der inlandsche talen, b. v. door de bevordering van aspirant-controleur tot controleur afhankelijk te stellen van een examen in het Soedaneesch, Madureesch of Javaansch.

6°. Verbetering van het lot der residentie-secretarissen en der assistent-residenten, door de bezoldiging der secretarissen op *f* 600 te brengen, en aan secretarissen én assistent-residenten, die zich door nauwgezette plichtsbetrachting onderscheiden, twee jaarlijksche verhoogingen, elk van *f* 100 's maands, toe te kennen. Daarmede zou de splitsing van eenige, nu te uitgebreide contrôleafdeelingen, en opdracht om politierol te houden aan controleurs die ver van de hoofdplaats wonen, het indienststellen van algemeene ontvangers moeten samengaan; dan ware „ook" het Europeesche bestuur op Java goed georganiseerd. De kosten zouden ten deele hierdoor te bestrijden zijn, dat er voor de controleurs weder drie klassen in 't leven werden geroepen — van *f* 225, *f* 300 en *f* 400 's maands. — en dat de aspirant-controleurs niet meer dan *f* 150 ontvingen.

7°. Het openen van een of meer scholen, die den regenten en andere inlandschen grooten de gelegenheid geven, hun zonen een onderwijs te doen ontvangen, dat verder reikt dan het gewone lager onderwijs.

8°. Vrijstelling van landrente voor het eerste oogstjaar van tegallans, die terrasgewijze worden aangelegd, overeenkomstig Staatsblad 1874 no. 79.

9°. Vrijstelling van verponding voor perceelen van mindere waarde dan *f* 100, en dus wijziging van Staatsblad 1837 no. 49, dat vrijstelling tot *f* 200 geeft.

10°. Uniformiteit en vermindering van kosten voor in- en overschrijving van vaste goederen, en inschrijving van hypotheken.

11°. Uitvaardiging der bepaling, dat de gronden, door inlanders erfelijk individueel bezeten, opgemeten kunnen worden door personen, die het examen hebben afgelegd voor aspiranten naar de betrekking van adjunct-landmeter bij het kadaster in Staatsblad 1874 n°. 156 vastgesteld.

12°. Verbetering van de gebrekkige communicatie tusschen Rembang en Madioen, Solo en Patjitan, Tagal en Banjoemas. Verheffing verder van Patjitan tot een afzonderlijke residentie.

13°. Opneming van Joana, Rembang en Toeban in den dienst der Stoomvaartmaatschappij, en

14°. Oprichting in Nederland der bij de wet op het middelbaar onderwijs reeds toegezegde Rijkslandbouwschool.

Van meer dan eene zijde vernam de algemeene secretaris de klacht, dat de jonge lieden, bij de landbouw-ondernemingen werkzaam en in Nederland opgevoed, wel tegenwoordig met veelzijdige kennis zijn toegerust — de vrucht der hoogere burgerscholen — doch op het gebied van den landbouw vreemdelingen zijn. Het ontbreken eener goede gelegenheid om in het moederland ook in dat vak thuis te geraken, werd algemeen als de oorzaak aangeduid van dit weinig opbeurend verschijnsel.

BOEKAANKONDIGING.

Deportatie naar Oost- of West-Indië. Rede uitgesproken in het Indisch Genootschap te 's Gravenhage door Dr. Th. Ch. L. Wijnmalen, gevolgd door eene nadere toelichting, uit onuitgegeven officieele bescheiden geput, eene nota van Mr. Ph. J. Bachiene en de debatten in de vergadering van den 9den Maart 1875. 's Gravenhage, Martinus Nijhoff. 1875.

Er ligt iets wanhopigs in de geschiedenis en de statistiek der strafwetboetelingen. Onder alle strafwetten en bij alle volken der aarde, bestaat er onveranderlijk een contingent van misdadigers, 't welk, door bijkomende omstandigheden, nu en dan in getalsterkte afwisselt, maar dat toch als een normaal, onvermijdelijk feit in iedere samenleving aangemerkt wordt. In alle min of meer beschaafde staten is dit feit op te merken. Hetzij de wetten stelselmatig gecodificeerd zijn in beschreven boeken, 't zij ze slechts door gewoonte en overlevering opgevolgd worden, altijd zijn er individuën, die een onweerstaanbaren aandrift gevoelen om ze te overtreden en in verzet te komen tegen 't geen de maatschappij, waarin zij leven, noodig heeft geoordeeld tot haar behoud als regel vast te stellen. De wel eens opgehemelde natuurstaat, waarin de misdaden zoogenaamd onbekend zijn, verschilt in dit opzicht alleen met den gevorderden staat van samenleving dat daarin aan alle kwade zoowel als goede neigingen straffeloos kan bot gevierd worden en dat b. v. moord beschouwd wordt als een eenvoudige daad, die den moordenaar vaak nog als een verdienstelijk werk wordt toegerekend. Waar geen onderscheid wordt gemaakt tusschen goed en kwaad, tusschen deugd

en ondeugd bestaat natuurlijk geen aanleiding tot bestraffing evenmin als er aanleiding is tot belooning.

In de minst gevorderde geregelde samenleving ligt dus reeds de kiem eener klasse van individuen, die onze overzeesche buren zoo karakteristiek met den naam van outlaws hebben bestempeld en, naar mate de wetten vermenigvuldigen, de orde beter gehandhaafd wordt, vermeerdert het getal der weerspannigen en wordt het problema „wat met hen te doen" moeielijker op te lossen.

Langen tijd heeft men, als 't ware, bij instinct, de oplossing van dat problema getracht te vinden in gestrengheid. Die zich eenmaal aan de wet had vergrepen werd voor zijn leven gestigmatiseerd indien hij aan de beulshanden ontsnapte en zijn misdrijf niet van dien aard was, waarvoor de maatschappij boetedoening in de wreedste folteringen en in een schandelijken dood eischte. De beul en het schavot hebben de misdaad niet kunnen overwinnen, veeleer zijn de misdadigers den strop en alle ignomineuse lijfstraffen den baas geworden. De onuitputtelijke barmhartigheid, die steeds in 's menschen gemoed nestelt, heeft zich eindelijk over de outlaws gaan ontfermen en een geheel leger van philanthropen is opgestaan om den boeteling in bescherming te nemen tegenover de maatschappij, die, huiverig van de misdaad, paal en perk was te buiten gegaan in het vervolgen der misdadigers. Niet alleen zijn de straffen aanzienlijk verminderd en in kunstiger evenwicht gebracht met iedere soort van misdrijven en met de bijkomende omstandigheden waarin zij worden gepleegd, de veroordeelden hebben aan hun beschermers, de philanthropen, een aanzienlijke verbetering van hun lot te danken. De oude, ongezonde kerkerholen hebben plaats gemaakt voor luchtige, sierlijke paleizen, waarin in den winter verwarmde salons voor het gezellig samenzijn en eindelooze kamertjes voor het nachtverblijf van ieder commensaal afzonderlijk zijn aangebracht. Voor aangename, niet te zware bezigheid, voor ontspanning wordt angstvallig gezorgd. Geneeskundige hulp en bezorging is terstond bij de hand. 't Is alsof het geldt het behoud van de voor de natien kostbaarste levens, welke zij te behouden hebben. Het is een treurig, doch schijnt een waar feit te wezen, dat Nederland althans, tegenwoordig meer over heeft voor de voeding en huisvesting zijner gevangenen dan voor die zijner soldaten en het valt niet tegen te spreken, dat dui-

zenden eerlijke arbeiders in materieel opzicht den veroordeelden misdadiger kunnen benijden.

Zou hier de philanthropie, op hare beurt, ook niet het doel in omgekeerden zin voorbijgestreefd hebben? Zou het niet tijd worden om de weelde van het gevangeniswezen te temperen en het régime der veroordeelden zoodanig te verzwaren dat ten minste het begrip van boetedoening hun dagelijks voor den geest zweve? Wij bepalen ons deze vragen te stellen, omdat wij thans alleen te doen hebben met de quaestie van deportatie, die als een gevolg van de ongunstige uitkomsten welke met de opsluiting der misdadigers worden verkregen, zich telkens weêr opdringt en nog onlangs in den boezem van het Indisch Genootschap, enkele warme verdedigers heeft gevonden. Niet echter de heer Wijnmalen, die zich bij het bespreken van dit vraagstuk bijzonder verdienstelijk heeft gemaakt en zich de moeite heeft getroost uit een volümineusen bundel officieële stukken een uitvoerig overzicht te geven van hetgeen vroeger en later door Indische adviseurs over deportatie in het midden werd gebracht, met het loffelijke doel om de deportatie-quaestie voor goed van de lijst der Indische topics af te voeren.

Met den heer Wijnmalen zijn wij overtuigd van de onraadzaamheid om onze veroordeelden naar Oost of West te transporteeren en daar met hen een onmogelijke kolonisatie te beproeven. Zoo mogelijk, hebben de debatten in het Indisch Genootschap ons in die overtuiging gesterkt. Daaruit blijkt toch dat, zoo men zich bepaalde tot het deporteeren van zoogenaamde zware misdadigers, dat zijn die, welke men vroeger met de doodstraf of met straffen naast die des doods strafte, het getal gedeporteerden jaarlijks niet meer zou bedragen dan 10, hoogstens 20 individuen. Voor de deportatie van andere categorien van veroordeelden, zou men bij de criminalisten onoverkomelijke bezwaren ontmoeten, daar toch de straf van deportatie te zwaar moet geacht worden voor een aantal misdrijven, welke de veroordeelden in die categorien doen opnemen. Het geringe aantal veroordeelde misdadigers, die in Nederland voor deportatie in aanmerking kunnen komen is dus reeds een voldoende reden om daarvoor niet de kosten te doen van een penitentiair etablissement in een ver verwijderde overzeesche kolonie. Die kosten zijn gedeeltelijk even aanzienlijk voor een klein als voor een groot etablissement en, wat nog kan aangemerkt worden voor

deportatie van veroordeelden b. v. in Frankrijk, dat daardoor zijn eigen grondgebied zuivert van duizenden misdadigers en het getal der recidivisten aanzienlijk vermindert, vervalt geheel wanneer het geldt de deportatie van Nederlandsche veroordeelden. Trouwens, ook bij onze criminalisten schijnt de straf van deportatie volledig opgegeven te zijn. Immers in het onlangs verschenen ontwerp-strafwetboek is die straf niet meer opgenomen en 't zal te bezien staan of zij nog wel verdedigers zal vinden in de Staten Generaal, althans onder de eenigzins ervaren rechtskundigen.

Doch 't is niet uit dit oogpunt, dat wij ons hier voornamelijk tegen deportatie van veroordeelden naar een onzer overzeesche bezittingen verklaren. Als middel van kolonisatie is er geen noodlottiger expedient denkbaar. Reeds de eerste kolonie door de Spanjaarden in de Nieuwe wereld gevestigd had met groote gevaren te worstelen door de uitzending van veroordeelde misdadigers uit Spanje. Robertson, die, volgens Herrera, de verwikkelingen verhaalt waartoe dat slacht van lieden aanleiding gaf in San Domingo, voegt daaraan de volgende juiste opmerkingen toe: „Niet met dergelijke bouwstoffen worden de grondslagen gelegd eener samenleving die bestemd is te duren. Nijverheid, matigheid, geduld en wederkeerig vertrouwen zijn onvermijdelijke vereischten in een aanvankelijke nederzetting, waarin goede zeden meer dan het gezag der wetten bijdragen tot het instandhouden der orde. Doch wanneer bedorven elementen in de oorspronkelijk instelling van een maatschappelijk lichaam worden gemengd, zullen de ondeugden van de ongezonde en ongeneeslijke ledematen waarschijnlijk het geheel besmetten en noodwendig tot geweldadige en ongelukkige uitkomsten leiden. Dit wedervoeren de Spanjaarden noodlottiger wijze, en de andere Europeesche natien, die hierin de praktijk van Spanje hebben gevolgd, ondervonden dezelfde verderfelijke gevolgen, welke aan geen andere oorzaken kunnen geweten worden [1]."

Wel verre dat de Australische nederzettingen der Engelschen dit gevoelen van een hunner beste geschiedschrijvers tegenspreken, hebben ze integendeel een nieuw bewijs opgeleverd hoe nadeelig de aanvankelijke deportatie van convicts voor de kolonisatie van dit voor Europeanen zoo gunstige land is geweest.

---

[1]) Robertson. History of America, edit. Francfort 1828, blz. 72.

Terwijl duizenden vrije lieden naar Noord-Amerika stroomden om hun lot te verbeteren in veel onherbergzamer oorden, in gure luchtstreken en onder harde omstandigheden, bleef een soort van zedelijk interdict kleven op Australië. ·Zoolang de vrije man vreesde zijn gezin onder de verdenking te brengen, dat 't kon afstammen van een gedeporteerden veroordeelde, waren geen voorwaarden noch vooruitzichten, hoe gunstig ook, in staat hem te lokken naar het oord, dat in Europa als bannelingsplaats berucht was geworden. Eerst nadat de deportatie werd gestaakt, nam de kolonisatie de hooge vlucht, welke het mogelijk heeft gemaakt er verschillende bloeiende staten te vestigen en thans bestaat er een geregelden stroom van eerlijke, voortvarende, zelfs bemiddelde landbouwers en handwerkslieden naar die staten, waar zij zeker zijn van een gulle ontvangst en van een goed en ruim bestaan, dat zij in hun vaderland niet, althans zeer moeielijk kunnen vinden. Men mag aannemen, dat, zonder de deportatie der convicts, de kolonisatie van Australië in de eerste helft der negentiende eeuw veel sneller zou hebben plaats gegrepen. Immers, zoo de ontdekking der goudmijnen, in enkele jaren, plotselings eenige duizenden fortuinzoekers daarheen heeft gelokt, zijn het desniettemin de landbouw en veeteelt en de daardoor in het leven geroepen industrien die bestendig de wezenlijke kern der kolonisatie hebben uitgemaakt en tegenwoordig vooral uitmaken. Van een anderen kant, heeft de deportatie van eenige duizenden convicts Engeland toch niet merkbaar verlicht van de slechte elementen zijner bevolking, daar het nog steeds een getal van ongeveer 60,000 lieden telt, die in aanraking zijn geweest met de justitie wegens misdrijven tegen de openbare orde. Deportatie, evenmin als de galg en folterende straffen, evenmin als de philanthropie, schijnt in staat de misdaad te bedwingen, en zij blijft een rampzalig middel, ja het omgekeerde van kolonisatie.

Volkomen juist is het gevoelen door den heer Pols, op het Internationaal penitentiair Congres te Londen in 1872 geuit: „It is unfair for a country to throw its convicts on anather country." Veroordeelde misdadigers zijn producten, die geheel onvatbaar zijn geruild te worden tegen iets anders. Vergt van een overheerscht volk nog zooveel schattingen, men zal bestendig een equivalent kunnen noemen dat doorvoor in de plaats wordt gegeven. Zoo kan, onder andere, niet ontkend worden,

dat in Nederlandsch Indie de regeering, tegen het genot van de „batige saldos," steeds, als een verplichting harerzijdsch, heeft beschouwd de taak om orde en rust te handhaven in den Indischen Archipel. Maar bij deportatie valt niet te denken aan een equivaleerend voordeel dat daarbij in aanmerking kan komen. Men worstelt met een sociale kwaal, die men niet meester kan worden en om er zich van af te maken, werpt men haar eenvoudig op den rug van anderen. Dat zoo iets unfair is, moet iedereen den heer Pols toestemmen.

Uit het overzicht 't welk we aan den heer Wijnmalen te danken hebben, van de adviezen uitgebracht door de Indische autoriteiten, blijkt dat de meesten steeds de deportatie van veroordeelden naar den Indischen Archipel uit een staatkundig oogpunt ontraden hebben. Reeds een betrekkelijk oud advies van den minister Falck, van 23 december 1820, wijst op het verkeerde om inlanders het schouwspel te geven van zedelijk bedorven Europeanen, „terwijl onze geheele huishouding in Indie en de veiligheid van ons bezit op dit beginsel is gegrond, dat de inlanders voor de Europeanen een zeker ontzag moeten hebben, uit een gevoel van zedelijke en verstandelijke minderheid spruitende." Later, in 1852, behandelde de procureur-generaal bij het hoog gerechtshof de deportatie-quaestie meer uitvoerig en bestreed die hooge rechterlijke ambtenaar het vestigen eener strafkolonie voor Nederlanders in den Archipel, vooral wegens de onzedelijke gevolgen voor de inlandsche bevolking, die vroeg of laat met de bannelingen in aanraking moet komen. Wij kunnen geen weerstand bieden aan de verzoeking om een gedeelte van zijn advies hier over te nemen:

„Het is bekend, dat de bevoegdheid der regeeringen om het schuim harer onderdanen naar reeds bewoonde overzeesche bezittingen te zenden, uit een zedelijk oogpunt in de laatste tijden herhaaldelijk bestreden en als een hoogst onzedelijken en verderfelijken maatregel voor moederland en kolonie beide afgeraden is. Van alle kanten beginnen zich stemmen tegen zoodanige strafkolonien te verheffen, en het is te voorzien dat de publieke opinie zich weldra overal tegen het uitzenden van misdadigers naar bewoonde landen zal verzetten. Nog ligt versch in het geheugen wat daarover nog onlangs aan de Kaapkolonie voorgevallen is, welke krachtige protesten de inwoners dier kolonie deden gelden, toen Engeland dat land bestemd had tot een bal-

lingsoord voor zijne misdadigers, en hoe het moederland genoodzaakt werd op den genomen maatregel terug te komen, en, wilde zij het bezit dier gewichtige kolonie niet op het spel zetten, aan de eischen der volkplanters op dat punt toe te geven. Thans wederom vermelden de nieuwspapieren om strijd de kreten, die uit het naburige Australië tegen het voortdurend uitzenden herwaarts van bannelingen door het moederland opgaan, en durft men het moederland openlijk met eene afscheuring bedreigen, wanneer het daarmede blijft voortgaan.

„En zal nu Nederland tot het daarstellen eener strafkolonie in deze gewesten overgaan, in een tijd, nu zich tegen dat beginsel de publieke opinie juist met kracht begint te verklaren, nu het zich laat aanzien dat het machtige Engeland voor die opinie zwichten zal? Zal Nederland daartoe besluiten, nu het met woorden en daden geheel andere beginselen in het bestuur zijner overzeesche onderdanen huldigt dan vroeger onder het bestaan der Oost-Indische Compagnie, nu de regeering meer dan eens verkondigd heeft, dat de inlandsche bevolking van dezen Archipel recht heeft op hare bescherming, dat het geluk en de tevredenheid van deze steeds eene harer eerste zorgen uitmaakt? Zal de regeering, met verzaking dezer humane beginselen, er toe medewerken om het uitschot der Nederlandsche natie, misdadigers van den ergsten stempel, als een hoop smetstof, onder de eilandbewoners te brengen, welke zich op den duur meer en meer zal uitbreiden en als een kanker om zich vreten zal?"

Twee-en-twintig jaren zijn vervlogen sedert deze vragen werden gesteld ter overweging van de Nederlandsche regeering en deze heeft ze in dien tijd volstandig in ontkennenden zin beslist. Ook de gelederen der voorstanders van de deportatiestraf zijn thans zeer gedund en 't is niet waarschijnlijk dat er nog een ernstige poging in Nederland zal worden gedaan om onze veroordeelde misdadigers op de een of andere overzeesche bezitting te ontlasten. Meer en meer is het een ware nationale richting geworden om Indie uitstekende elementen af te staan en zelfs daaruit te weren degenen die niet aan een zeker peil van intellectueele en zedelijke ontwikkeling beantwoorden. Het land, aan 't welk iedereen zijne zonen toevertrouwt kan niet tevens het bestemmingsoord worden van de gevaarlijkste elementen onzer maatschappij. Al is de Indische Archipel, in verhouding tot Nederland, onmetelijk groot, al zijn er eilanden aan te

wijzen, waar gedeporteerden verre van alle maatschappelijk verkeer kunnen verwijderd worden gehouden; er is iets ondragelijks in het denkbeeld dat onze beste en onze slechtste sujetten tegelijkertijd te Nieuwe Diep ingescheept zouden worden naar Nederlandsch Indie en wij zijn overtuigd dat zoo immer een regeering daartoe werkelijk mocht besluiten, de verontwaardiging in Nederland zeer spoedig zich lucht zou geven. Ook in vereenigingen en in de pers zullen we waarschijnlijk niet veel last meer hebben van de deportatie-quaestie. Aan den heer Wijnmalen komt de eer toe haar een eervolle begrafenis in het Indisch Genootschap te hebben bezorgd en daar de plaats te hebben geruimd voor de bespreking van gewichtige vraagstukken, betreffende de onmiddellijke belangen van Indie, en die wij hopen dat in de aanstaande wintervergaderingen door deskundige leden breedvoerig zullen behandeld worden.

Q.

VARIA.

Men schrijft ons uit Batavia, den 17 juli 1875:

„Het zal u bekend zijn, dat de regeering thans aan het havenplan Tandjong Priok de voorkeur heeft gegeven, namelijk zooals dit plan door de heeren Caland en Waldorp is gewijzigd en begroot werd op *f* 20 millioen.

„Minder algemeen bekend is, dat de Indische regeering dat plan in handen heeft gesteld van de Bataviasche kamer van koophandel en nijverheid met de vraag: „of het nut van het „geprojecteerde werk aan de groote uitgaaf van *f* 20 millioen „geëvenredigd is te achten, en, zoo dit al kan worden aangeno„men, of het werk dan als urgent moet worden beschouwd, „dan wel daarmede kan worden verwijld tot dat meer dan thans „voor Batavia het vooruitzicht bestaat om een belangrijk han„delsemporium te worden."

„De kamer van koophandel heeft die vraag behandeld in een vergadering a d h o c, welke bijgewoond werd door het bestuur der Handelsvereeniging, de vertegenwoordigers der verschillende Stoomvaartmaatschappijen, de directeurs der prauwenveren en andere deskundigen en belangstellenden, waaronder ook de factorij der Handelmaatschappij als afscheepster van gouvernements-producten.

„De heer N. P. van den Berg, president der Javasche Bank, heeft in die vergadering de stelling verdedigd, dat een haven te Tandjong Priok, die in den eersten tijd zeer zeker niet het geheele handelsverkeer van Batavia binnen hare kaden zal concentreeren, maar blijven zal een vluchthaven voor slechts enkele schepen, niet gezegd kan worden aan alle eischen te voldoen; en dat hij, op grond hiervan, bezwaar moest maken om der re-

geering te adviseeren tot het ten koste leggen van *f* 20 millioen aan een zoodanig werk. Zijn praeadvies, dat met groote meerderheid is aangenomen en ook later als advies van de kamer van koophandel en nijverheid (wier leden Fraser en van Charente echter tegen stemden), is ingediend, luidde om de gestelde vraag ontkennend te beantwoorden, en der regeering bij die gelegenheid onder het oog te brengen, dat Batavia zich veeleer tot een handelsemporium zou ontwikkelen door den aanleg van een doelmatig spoorwegnet door westelijk Java, dan door het maken van een haven te Tandjong Priok; in elk geval behoorde de haven meer te zijn le couronnement de l'édifice dan het eerste werk dat onder handen genomen wordt; en ten slotte werd aan de regeering voorgesteld om de *f* 20 millioen in de eerste plaats te besteden aan den aanleg van spoorwegen, waardoor de algemeene productiviteit van het eiland natuurlijk oneindig meer zal ontwikkeld worden dan door den aanleg van havenwerken, welke ook.

„Zoo men wel eens de regeering beschuldigt van neiging om de belangrijke zaken aan den een of anderen spijker te hangen, het moet tevens erkend worden, dat somtijds de spijkers verleidelijk voor haar geslagen en klaar gemaakt worden.

„Ofschoon toegegeven moet worden dat de aanleg van spoorwegen voor Java een levensquaestie is, waarvan iedereen thans overtuigd moet wezen, kan toch de stelling van den heer van den Berg: „eerst spoorwegen en dan een haven als couronnement de l'édifice," vergeleken worden met de stelling: „eerst zwemmen leeren en dan te water gaan." Als men ziet welke vlucht de stoomvaart op Java nu reeds neemt zonder haven, dan hangt het, mijn inziens, van de regeering af om Batavia, door een goede haven met entrepôts, de plaats van Singapore te doen innemen. Batavia ligt veel gunstiger dan Singapore, omdat men, bij de vaart op eerstgenoemde plaats, de moesons en passaat kan ontloopen of in zijn voordeel aanwenden. Ook voor de reizen naar China en Australië ligt Batavia even goed en beter; en wanneer nu de groote massa producten, welker stapelplaats Singapore is, naar Batavia werden gelokt, door de gelegenheid te geven ze daar te entreposeeren, zonder die veelvuldige formaliteiten waarvoor de inlandsche handelaar zoo beducht is, zal het niet lang duren of een goede haven zal te Batavia de prauwen en schepen lokken.

„ Dat de spoorwegen de productiviteit zullen vermeerderen, lijdt geen twijfel; maar de scheepvaart kan niet alleen op de productie van Java teren. Daartoe behoort aanvoer van buiten af, en deze zal men, zonder haven en zonder vrijdom van allerlei belemmeringen en formaliteiten niet krijgen. Niet dat ik Batavia een vrijhaven zoude willen maken: daarvan zou men zeker in den eersten tijd niet willen hooren en terecht, maar dit behoeft ook niet als men goede entrepôts bouwt, waardoor de mogelijkheid bestaat aan te voeren zonder in te voeren.

„ En zoo is ook onze haven-commissie den weg opgegaan van zoovele andere. Al haar werk en moeite leidden tot niets en zijn wij waarschijnlijk nu verder dan ooit verwijderd van de vervulling der behoefte aan een haven van Batavia!"

Volgens de Siam Weekly Advertiser heeft de Koning van Siam den heer Walter H. Senn van Basel, nieuw benoemd consul der Nederlanden te Bangkok, in publieke audientie ontvangen. Vooraf was de heer Senn van Basel op de hoogte gebracht van de etikette. Hij zou een buiging bij 't binnenkomen maken, een tweede na eenige passen te hebben afgelegd, een derde bij het bereiken van de aangewezen plaats, enz. De opperceremoniemeester spreekt daarop de namen der bezoekers en het doel van hun komst uit. Dan moet opnieuw gebogen en Z. M. aangesproken worden. Z. M. zou antwoorden, waarop de consul weer moest buigen, eerbiedig den troon naderen, zijn geloofsbrieven en zijn toespraak aan den Koning overreiken, van den laatste zijn exequatur ontvangen, benevens een afschrift van de rede van den Vorst en buigende naar zijn plaats achteruitgaan. Z. M. doet vervolgens eenige vragen en verlaat de audientiezaal, terwijl allen buigen. Daarna zou de nieuwe consul aan de voornaamste prinsen en edellieden worden voorgesteld.

Met groote plechtigheid werd hij met de zijnen in gouvernementsrijtuigen afgehaald, waarbij kavallerie, infanterie en artillerie, met muziekkorpsen, vaandels en vlaggen de noodige eer bewezen.

Aan de poorten van het paleis werden ververschingen aangeboden, terwijl een batterij van drie stukken het consulair saluutschot loste.

In de audientiezaal toegelaten, wachtte hem de Vorst in bevallige kleeding, omringd van prinsen en edellieden. De nieuwe consul sprak als volgt:

„Moge het Uwe Majesteit behagen de geloofsbrieven als consul van Z. M. den Koning der Nederlanden in het koningrijk van Siam aan te nemen. Dat door deze handeling de vriendschapsbetrekkingen, die gedurende meer dan twee eeuwen bestaan hebben, tot wederzijdsch welzijn der beide natiën worden bevestigd."

Het koninklijk antwoord luidde:

„De benoeming van den heer W. H. Senn van Basel door Z. M. den Koning der Nederlanden, als consul der Nederlanden, ter instandhouding van de bepalingen van het tractaat, opdat er wederzijdsche welvaart het gevolg van zij, is ons zeer aangenaam, en wij achten het gepast, dat de heer Senn van Basel de betrekking van consul bekleede, in overeenstemming met de bepalingen van het tractaat, en gelasten hierbij de prinsen en edellieden den Nederlandschen consul overeenkomstig de eischen van het tractaat te eeren, wanneer het noodig is, dat de consul met onze autoriteiten in overleg trede en met hen tot billijke beslissingen kome, zoodat de nieuwe vriendschapsbetrekkingen, die reeds zoolang tusschen de beide koningrijken bestaan hebben, toenemen en voortduren. Moge „wat groot is in 't heelal" den heer W. H. Senn van Basel genadig behoeden en elken zegen en alle geluk over hem uitstorten."

Het exequatur vangt aldus aan: „Somdetch Pira Paramindr Maha Chulalongkorn, Koning van Siam, 5de souverein van de tegenwoordige dynastie, die gegrondvest heeft de stad Rata Kosindr Mahindr Ayuddahaya, te Bangkok, de koninklijke hoofdstad der Siameesche rijken, zoowel de noordelijke als de zuidelijke; en van de nabijliggende onderhoorigheden, met name Laos Chieng, Laos Kao, Malaijan, Knear en andere op verschillende plaatsen."

Het bevat nagenoeg dezelfde verzekeringen als de koninklijke toespraak. Opnieuw wordt de hoop uitgedrukt, dat de heer Senn van Basel moge medewerken om de goede betrekkingen tusschen Siam en Nederland te versterken en ze te doen voortduren „door alle geslachten van de hemelen en de aarde," en de zegen van wat of wie de Allerhoogste en de onderhouder van de geheele wereld is, den consul ten goede kome. „Gegeven, heet

het, in onze koninklijke audientiezaal Anantasamugon, in het koninklijk paleis te Bangkok op den 2den dag van het afnemen van de maan der maand, die genoemd wordt Jetha, zijnde de 7de maand gerekend van het koude jaargetijde af, het jaar van de Kun, het 7de der Decade, Siameesche astronomische jaartelling 1237, overeenstemmende met de Europeesche jaartelling, den 5 Junij Ann. Ci. 1875, en het 8ste jaar of den 2398sten dag van ons koningschap.

„CHULALONGKORN."

Het is bekend dat onder de voormalige O.-I. Compagnie, door de Nederlanders eene vestiging werd beproefd in het rijk van Siam. Op eenigen afstand van Bangkok richtten zij een „logie" op, die later weêr werd verlaten en waarvan thans de overblijfselen nog den karakteristieken naam dragen van „de Hollandsche dwaasheid." Sedert leefde het Nederlandsch-Indische gouvernement in gestadige vrede en vriendschap met Siam. De positie van dit inlandsch rijk is, overigens, van dien aard dat het prijs moet stellen op welwillende betrekkingen met Europeesche onzijdige staten. Door de vestiging der Franschen in Cochinchina en hunne pretensie op het protectoraat van het naburige Cambodja, is Siam verwikkeld geraakt tusschen twee groote naijverige buren, Engeland en Frankrijk, en bevindt het zich vaak wat men noemt *entre le marteau et l'enclume*. Er wordt daar veel geïntrigeerd door de consuls der twee groote mogendheden, misschien meer uit zucht om zich bij hunne respectieve gouvernementen verdienstelijk te maken dan wel in opvolging van bepaalde instructien. Het geldt daar de quaestie onder wiens invloed de regeering van Siam zal geraken, terwijl de Siameesche bewindslieden al hun Oostersche diplomatie noodig hebben om zich vrijelijk te kunnen bewegen tusschen de hinderlagen van hunne groote Europeesche vrienden.

Te midden van dit hoog spel, is de positie van den Nederlandschen consul geen gemakkelijke en zal de taak om een onzijdige houding tusschen de wedijverende partijen in te nemen hem nu en dan zwaar vallen. Gelukkig is de regeering zeer gelukkig geweest in de keus van den persoon die de Nederland-

sche belangen in Siam vertegenwoordigt. Niet alleen is de heer W. H. Senn van Basel bekend als een verdienstelijk en talentvol Indisch ambtenaar; maar zijn innemende vormen, zijn gematigd en loyaal karakter gepaard aan zelfstandige fermeteit veroorloven van hem als consul te Bangkok te getuigen dat hij is the right man at the right place. Moge daarbij de regeering hem de middelen niet onthouden om, naast de hoog bezoldigde consulaire agenten van andere Europeesche mogendheden, haar met waardigheid te vertegenwoordigen.

Siam behoort overigens tot de Oostersche rijken, waar de Islam niet ingevoerd is en de bevolking nog algemeen het boedhisme beleidt. Onder de praktijken van dien godsdienst wordt steeds in eere gehouden de crematie, het verbranden der lijken van afgestorvenen, welke men ook in Europa tracht in te voeren. Moeten we ooggetuigen gelooven, dan is de crematie, althans zooals ze in Siam plaats vindt, verre van verkieslijk. Zie hier wat de Beauvoir, die in 1867 Bangkok bezocht, daarvan zegt:

„Wij wenden onze schreden naar een pagode, die, naar men ons beduidt, „Toren van Babel" heet; maar die op mij den indruk maakt van een oven en een knekelhuis. Na een viertal zuilenrijen gepasseerd te hebben en een weg volgende bezaaid met Boedhistische monnikken, die heen en weer trekken, komen wij aan een steenen kiosk, waarvan de kolommen geheel zwart gerookt zijn. Hier wordt bij voorkeur de laatste eer bewezen aan de dooden van Bangkok en zijn wij getuigen van een lijkdienst tweede klasse. Evenals hier, in tegenstelling van Europa, de rouw in 't wit gedragen wordt, maakt de dood bij deze volken niet denzelfden indruk als bij ons. De bloedverwanten, de vrienden en bestellers volgen den trein al rookende, pratende gekscheerende en lachende. Het lijk wordt hier niet begraven, maar verbrand. Als 't waar is, dat ons arm stoffelijk overschot aldus sneller vernietigd wordt dan door de knagende wormen en door de verrotting, dat de crematie voldoende de quaestie der ongezondheid der begraafplaatsen oplost, dan moet ik bekennen dat er geen afzichterlijker schouwspel dan de lijkenverbranding voor de levenden is.

„Wij blijven op een afstand van een twintigtal meters staan om de plaatselijke bijgeloovigheden niet te hinderen en ziehier wat wij zien: Het lichaam, door wit linnen omwonden, wordt uit de kist genomen en in de kiosk neergelegd op een driedub-

dele laag gedroogde takkebossen. De „chaô-klein-balat," of opperste monnik, steek de vlam in den brandstapel: de vlam flikkert; haar licht en de eerste dichte rook beletten ons iets te zien. Van lieverlede dooft de vlam uit, de rook verdwijnt, het kolenvuur blijft; het lijk ligt er op te braden en het vleesch knapt te midden der godsdienstige stilte der toeschouwers. Maar aangezien het een versche doode is van gisteren, rekken zich zijn zenuwen en spieren door de werking van het brandend vuur: de armen krimpen, de vingers bewegen zich, de beenen stampen tegen de vurige kolen. Het is alsof de doode wakker wordt en tot het leven terugkeert! Ik erken dat dit doode lichaam, dat zijn ledematen stuiptrekkend schudt en zich schijnt te willen keeren en wenden van de pijn op zijn brandstapel, mij het bloed in de aderen doet koud worden. O! neen, ik wil hier niet sterven!

„Maar dit is slechts een gewone crematie. 't Schijnt dat dikwerf een stervende Siamees zegt: „Ik laat een arm of een been aan de vogels." In dit geval snijdt de dienstdoende monnik het lichaamsdeel van het lijk af en werpt het den gevleugelden consumenten toe, afzichtelijke gieren, die bij honderdtallen boven de pagode vliegen in afwachting hunner prooi. Terwijl dus het lichaam op het vuur braadt, wordt, op een honderd passen verder, den knekelhoop, een zijner deelen verslonden.

„Wij gaan er heen en het gezicht van die plaats, stiller dan de brandstapel, is niet minder indrukwekkend. Vreemd, terwijl de brave Siameezen een Gode welgevallig werk meenen te verrichten door een hunner lichaamsdeelen aan de vogels te geven, is er voor hen geen grootere schande dan geheel door de gieren te worden verslonden. Aan de „galeiboeven van den Koning" weigert Bouddha de eer van den brandstapel. Bij onze eerste passen, in het knekelhuis, strompelen wij tegen een twaalftal oude schedels; maar in de buurt liggen stukken bebloed vleesch, waaraan de gieren zich vergasten, die er zich met den bek en de klauwen aan vasthechten en met de vleugels slaan om de mededingers van hun prooi af te houden. In weerwil van de ondragelijke hitte, is de reuk niet zoo sterk als men zou meenen, dank zij de snelheid waarmede de vogels hun werk verrichten. Doch de walgelijke infectie die de gieren zelf verspreiden is niet te vermijden. Buitendien, slapen zij met honderdtallen op de plaats waar zij eten, en men wordt dit gewaar onder

de gevels der zuilenrijen. De monnikken, na ons geleid te hebben te midden van de half verscheurde lichamen en de in het knekelhuis verspreide menschelijke brokken, scheppen er behagen in om ons de spijskamer te vertoonen, waar een doode galeiboef rust, alleen bedekt door een plank en die voor het aanstaande maal dienen moet. De arme drommel heeft nog de ketting aan de voeten; dat zal de gieren eenigszins hinderen.

„De brandstapel weder voorbijgaande, hopen wij het einde van de plechtigheid te zien, maar de houtskolen branden nog altijd. Over eenige uren zal men uit de asch het muntstuk oprapen, dat de familie in den mond van het lijk heeft gestopt een oogenblik vóór het uit het sterfhuis werd geligt en drie maal den tuin rondgedragen „opdat hij den weg niet meer zou kunnen vinden." Het middelste gedeelte zal vervolgens in kleine urnen verzameld worden en ieder familielid een stukje van den overledene in zijn zak medenemen. Thans kan ik mij volkomen verklaren hoe een Siamees, ex-gezant te Parijs en die ten naasten bij Fransch sprak, een vriend uitnoodigde om de laatste eer aan een zijner overleden betrekkingen te bewijzen, met de woorden: C'est demain à onze heures très-précises que je vous prie de venir voir griller mon oncle."

Mijnheer de Redacteur,

„Dezer dagen het Indisch Weekblad van het Regt, jaargang 1873, doorbladerende, werd mijne aandacht getroffen door het volgende verhaal, opgenomen in het nommer 538, van 20 october:

„Nog altijd ondervindt het voormalige Bandjermassingsche rijk de gevolgen van den hardnekkigen opstand, die gedurende vijf jaren het land heeft verwoest.

„Openbaar verzet tegen het gouvernement heeft opgehouden, doch de bevolking, die zoovele jaren in die onrustige tijden aan den oorlog heeft deel genomen, kan zich moeielijk weder gewennen aan een rustig en bedaard leven.

„Talrijke rooverstroepen maken de rivieren onveilig en zijn hoofdzakelijk samengesteld uit de overblijfselen der vroegere ben-

den opstandelingen, welke met geweld van wapenen zijn uiteengejaagd.

„Een prauw, beladen met militaire goederen, vertrok in october 1870 van Bandjermassing naar Marabahan; als militair escorte werd medegegeven een korporaal en twee inlandsche matrozen. Reeds den volgenden dag toen de prauw de Baritorivier opvoer, ontving de kommandant van het escorte bericht, dat een aantal rooversprauwen de rivier onveilig maakte en werd hem de raad gegeven om maar terug te keeren.

„De korporaal Setjo Widjojo was evenwel een te goed soldaat om aan dien raad gehoor te geven. Hem was door zijn superieuren gelast de prauw over te brengen en, in spijt van alle roovers, zou hij aan dit bevel voldoen.

„Hij ging dus verder. Reeds kort daarop vertoonden zich drie rooversprauwen. De korporaal liet zijn prauw stil houden en wachtte de roovers bedaard af, doch dezen schenen juist door de moedige houding der militairen afgeschrikt te worden en trokken terug.

„Een uur later kwamen vijf rooversprauwen opzetten; wederom liet de korporaal stil houden; — wederom deinsden de roovers af.

„Eindelijk tegen 12 ure 's middags werd de militaire prauw aangevallen door zeven rooversprauwen. Deze lieten zich, vertrouwende op hun aantal, niet afschrikken. Zij omsingelden de gouvernements prauw.

„Met klewang en pieken gewapend, waren de roovers gereed het zwak escorte van drie man aan te vallen.

„Snel roeiende schieten zij toe, doch Setjo Widjojo verliest zijn tegenwoordigheid van geest niet.

„Hij laat de roovers tot op een twaalftal passen naderen, gelast zijn beide ondergeschikten goed te mikken, beveelt te vuren en weldra stortten drie roovers, die op den boeg hunner prauwen stonden, gereed om over te springen, doodelijk gewond neder.

„Na dit vuur hielden de roovers terstond af en de moedige Setjo Widjojo mocht het geluk smaken verder zijn reis ongestoord te kunnen vervolgen.

„Een der hoofdaanleggers van den aanval, de beklaagde Goesti Inoeh, viel in handen van het bestuur en werd door den landraad te Bandjermassing tot 15 jaren kettingarbeid, voorafgegaan

door een half uur tentoonstelling onder de galg, veroordeeld, welke straf het hoog Gerechtshof van Nederlandsch Indie, den 19 maart 1873, bekrachtigde."

„Tot dus ver het Weekblad van het Regt. Dit argelooze verhaal, vóór den pennenstrijd over den oorlog tegen Atjeh geschreven door een der redacteuren van het rechtsgeleerde blad, geeft, dunkt mij, een niet onaardige bijdrage tot beoordeeling van de waarde der argumenten, die tegen het beleid van dien oorlog zijn aangevoerd. Herhaaldelijk toch werd ons voorgespiegeld dat men te Atjeh verkeerd heeft gehandeld; dat men zich daar de onderdrukking van den opstand te Bandjermassing als voorbeeld had moeten stellen enz., en dit alles om te bewijzen dat men dan veel spoediger met de Atjehneezen kant en klaar zou zijn gekomen.

„Natuurlijk, vergat men daarbij te melden, dat de toestanden volstrekt niet gelijk stonden te Atjeh en te Bandjermassing; dat wij in het laatste gewest sints meer dan een eeuw gevestigd waren en een gedeelte der bevolking op onze hand hadden, terwijl het tegendeel het geval is te Atjeh; dat, in weerwil hiervan de opstand te Bandjermassing toch vijf jaren geduurd heeft en dus de model-onderdrukking evenzeer mank is gegaan aan spoedige beëindiging.

„Uit het Weekblad van het Regt blijkt nu, dat, vijf jaren na de zoogenaamde beëindiging van den opstand te Bandjermassing, dit land nog niet volledig was gepacifieerd en dat nog talrijke rooverstroepen de rivieren onveilig maakten. En men maakt het tot een grief dat de, tot dus ver geheel onafhankelijke, Atjehneezen niet door een enkelen zegenvierenden veldtocht zijn gebracht tot gedwee onderdanen van het Nederlandsch-Indisch gouvernement.

„De onderdrukking van den Bandjermassingschen opstand, eerlijk en loyaal als voorbeeld voor Atjeh nemende, zou men dus een tienjarig geduld moeten oefenen om het einde van den oorlog en de volledige bevrediging van het land te verkrijgen. Het voorbeeld, zoo vaak in omgekeerden zin aangehaald, wijst niet op handelen en succes als 't ware met bliksemsnelheid verkregen; maar op een sleepend verzet, op gestadig terugkeerend opereeren om het den kop in te drukken en op een voortdurenden staat van onveiligheid, nog lang nadat de opstand heette volledig onderdrukt te zijn.

„Hiermede bedoel ik nu niet te bewijzen, dat men te Bandjermassing veel spoediger en gunstiger resultaten zou hebben verkregen door een andere wijze van onderdrukking te volgen. 't Is mogelijk dat men er anders zou hebben kunnen handelen; maar niemand kan a priori met grond beweren, dat een ander plan snellere uitkomsten zou hebben opgeleverd. Mijn bedoeling is slechts te doen uitkomen, dat gebeurtenissen zooals die te Atjeh met geduld behooren gevolgd te worden; dat niets onrechtvaardiger is dan te willen in enkele weken en maanden hetgeen slechts in een veel langer tijdperk kan verkregen worden en dat 't het toppunt van onrechtvaardigheid is het publiek in zijn ongeduld aan te wakkeren door voorbeelden uit de krijgsgeschiedenis, die juist het tegenovergestelde bewijzen van hetgeen men er mede bewijzen wil.

„Men denke zich eens een achttal jaren verder en vrage zich af hoe alsdan de staat van zaken te Atjeh en op de Noord-oostkust van Sumatra waarschijnlijk zal wezen? Ongetwijfeld moet het antwoord wezen dat de Nederlandsche wapenen en de Nederlandsche politiek daar althans niet minder zullen gevorderd wezen dan te Bandjermassing, tien jaren na den zoo lang en zoo hevig gewoed hebbenden opstand. Waarschijnlijk zal de volledige onderwerping spoediger volgen en, zoo op dit oogenblik, nog niemand met zekerheid iets bepaalds hiervan kan zeggen, zeker zijn alle tegenovergestelde voorspellingen nog dwazer, omdat het onmogelijk voor de bevolking van Atjeh is op den duur weerstand te bieden aan een grootere macht, die vastberaden stand houdt in het gebied der voormalige sultans.

„Ontvang, Mijnheer de redacteur, enz.

's Gravenhage, 2 september 1875. X.

Het eiland Bawean, in de Sunda- of Javazee, ongeveer op 6° z. br. en $112^1/_2$° o. l. gelegen, is een van de kleinste, doch evenredig sterkst bevolkte eilanden van den Indischen Archipel. Het is een miniatuur van het veel grootere, doch minst bevolkte eiland Boero, een der Moluksche eilanden, liggende ongeveer op 3° z. b. en 125° o. l. Het bestaat mede uit een berggroep en heeft evenzoo een binnenlandsch, een bergmeer, dat, naar men zegt, 23 vademen diepte heeft.

Hoezeer het eiland zeer vruchtbaar is, brengt het door overbevolking niet genoeg levensmiddelen voort voor de behoefte van al zijn inwoners, weshalve zeer velen zich buitenlands begeven moeten. Een deel geneert zich met den kleinen zeehandel in den Archipel; anderen treden over geheel Java in dienst van Chineesche handelaren; weder anderen verbinden zich bij industrieele ondernemingen in den Oosthoek.

De Baweaners zijn een bijzonder soort van volk en onderscheiden zich opmerkelijk van de andere Insulinders in kleederdracht, spraak, zeden en gewoonten. Zij loopen, evenals het gros der bevolking op Java, barrevoets; doch, in plaats van korte broeken die slechts tot aan de knieën reiken, dragen zij ze tot aan de enkels. Zij bevestigen haar door een ceintuur om hun midden, waarover zij een breeden doek bevestigen, die tot nabij de knieën als een schort nederhangt, hetgeen zeer decent staat. Hun hoofd hebben zij of geheel kaal geschoren of kammen het haar over het achterhoofd en laten het dan tot nabij de schouders nederhangen. Om het hoofd binden zij een hoofddoek, eenigzins op de wijze der Boegineezen. Over hun bovenlijf dragen zij een luchtig baatje met mouwen, bij wijze van een kiel, dat hun niet verder dan tot aan de heupen nederhangt. Velen dragen een gollok op zijde, die hen zoowel tot hakmes als tot wapen ter zelfverdediging dienen kan.

Hoewel het zoogenaamde maleisch over den geheelen Archipel is verspreid, zoo heeft elke landstreek toch zijn eigen taal. Hierop maken de Baweaners geen uitzondering.

Toen ik, in het eerste jaar van mijn pensioen, mij in het binnenland van Pasoeroean vestigde, had ik een veertigtal Baweaners in mijn dienst. Het was een plezier met dat volk te werken. Des ochtends om 6 ure was het werkappel; om half 7 ure waren ze allen, na bekomen bevelen, duchtig aan den arbeid. Ik had een mandoor over hen gesteld; evenwel plaatsten zich de geschiksten onder hen, op de werkparade, naast den mandoor, bespraken met deze mijn orders over het werk van den dag, en alles ging geregeld, perfect en naar mijn genoegen voort. De mandoor had slechts te zorgen dat zij niet het een of ander werk, door misverstand, verkeerd deden, en hen in dergelijke gevallen, terecht te wijzen.

De Baweaners zijn nauwgezette, fijne Islams en houden zich getrouw aan den Koran. Evenwijl zijn zij eerlijke en brave lie-

den. Alle jaren met het Islamsch Poeassafeest vroegen zij voor die maand verlof om zich naar hun eiland te begeven, ten einde dat feest onder hunne landgenooten te vieren, speciaal om de graven hunner ouders en voorouders — zooals zij het uitdrukten — schoon te maken en te reinigen. Brave kerels, die de graven hunner voorgangers als reliquien vereerden!

Steeds zedig en ingetogen, hoorde men onder hen nooit van zulke ergerlijke schandalen, die in bijna alle groote steden op publieke straten plaats vinden. Hoezeer ware Mohammedanen, zijn zij geen dweepers, noch proselietenmakers en betoonen zij zich zeer verdraagzaam jegens andersdenkenden. Terwijl alle andere orthodoxe Islams, andersdenkenden kaffirs, ongeloovige ketters noemen en vooral de Chineezen als afgodendienaars en speketers schuwen en verachten, storen de Baweaners zich daar niet aan, daar zij veelzins de trouwe boden der Chineezen zijn en het volle vertrouwen hunner meesters genieten. Dit ziet men onder andere, te Batavia, waar de Chineesche klontongs, uitventers, hunne koopwaren door Baweaners laten nadragen, en dikwerf zoo ver van hunne dragers zijn verwijderd, dat deze, zoo zij ontrouw wilden zijn, gemakkelijk de gelegenheid zouden vinden om hunne meesters te bestelen. Zoo ver mij bekend, is er echter geen voorbeeld dat zij zulks gedaan hebben. Als wij hier eenig goed in het Chineesche kamp gekocht hebben dan gebeurt het meermalen dat de Chineesche handelaar ons door zijn Baweaner dat nazendt. Ook zenden ze hen wel eens om kleine sommen te innen.

Volgens een der afgetreden assistent-residenten van Bawean, zoomede volgens een hunner oude regenten, ontstaat onder hen hoogst zelden eenig rechterlijk geschil; gebeurt dit al een enkelen maal, dan behoeft de justitie slechts als vrederechter de partijen tot onderlinge schikking te leiden, waarop zij tevreden en welgemoed heen gaan. Men zou dus te Bawean politie en landraden kunnen ontberen. Dit kan niet van vele plaatsen in de wereld gezegd worden.

Semarang, medio juni 1874. H. W. VAN WAEIJ.

In het **Natuurkundig Tijdschrift voor Nederlandsch Indie**, deel XXXIII, blz. 405, deelt de heer J. A. B. Wiselius eenige niet onbelangrijke bijzonderheden mede over de minerale en petroleum houdende bronnen te Tjitrå en Lantoeng. De schrijver zegt daarvan:

„In het zelden door reizigers bezochte district Lengkir (residentie Soerabaja) ligt te midden van een geaccidenteerd terrein een heuvel Tjitrå genaamd. In formatie is deze heuvel van de daaromheen liggende niet onderscheiden, doch wat hem merkwaardig maakt, zijn de ontelbare minerale bronnen, die er op een slechts kleine oppervlakte uit den grond opborrelen.

„De heuvel Tjitrå beklommen hebbende, komt men op een, naar ik gis, 150 voet boven de oppervlakte der zee gelegen plateau. In het midden daarvan ligt het terrein, waaruit de bronnen in tallooze menigte opwellen; dit terrein heeft een oppervlakte van ± 2 bouw. De grond is zeer kalkachtig, een gevolg van de kalkspath en kalktuf, die het opgewelde water afzet. De stroompjes der koude en warme bronnen vereenigen zich daar tot een beekje, dat zich in een der omliggende dalen verliest. Geen plantenleven, doch hier en daar eenig gras voornamelijk daar waar enkele bronnen opgedroogd zijn, kan bespeurd worden, dewijl het water in weinig tijd alle voorwerpen omkorst, een gevolg van de groote hoeveelheid daarin opgeloste stoffen. Buiten het bronnen-terrein echter, vindt men eenige schrale djatiboomen en eenig kreupelhout. De koude en warme bronnen die een diepte van een tot zes voet hebben, borrelen hier door elkander op, sommigen op geen voet onderlingen afstand; van enkele is het water op het gevoel vrij heet. Dit water heeft een ziltigen, onaangenamen smaak; van sommige bronnen is het zeer zout. De daar in den omtrek wonende inlanders gebruiken het dan ook vooreerst als surrogaat voor zout, ten anderen tot het maken van een snoeperij; het water noemen zij **banjoe poeli**; rijst hiermede vermengd heet **nassi poeli**; gebruikt men **ketan** in plaats nassi, zoo is de naam **gendar**. De reuk verraadt zwavelwaterstofgas, terwijl de kleur van de meeste bronnen troebel, doch wit is. Andere bronnen zetten een okergeel bezinksel af, waardoor de oppervlakte bruinachtig geel gekleurd ziet. De inlanders noemen de bronnen, die dusdanig gekleurd zijn „oude bronnen" de witachtige „nieuwe bronnen."

„Evenals bij meer dergelijke bronnen zullen ook hier de in

het water bevatte bestanddeelen wel zijn, behalve keukenzout waarop hierboven wordt gedoeld, koolzure kalk, koolzure bitteraarde, aluinaarde, kieselaarde, iodium en zwavelwaterstofgas; de koolzure kalk zet zich in een tufachtigen toestand aan de kanten der bronnen af en breidt zich over de vlakte uit.

„De heuvelrijen, waarvan Tjitrâ een deel uitmaakt, behooren tot het tertiaire gebergte, dat aan den linker oever van de Kediririvier gelegen is, en uit klei, mergel en een fijne kalkachtige zandsteensoort bestaat; de mineraalbronnen behooren, evenals de petroleumbronnen, waarschijnlijk tot de pliocene periode.

„Aan den voet van den heuvel Tjitrâ bevinden zich nog twee andere bronnen, die wellicht in den vervolge van meer praktisch nut kunnen zijn dan de vorige. Het zijn aardoliebronnen welker vocht niet ver van de minerale bronnen (gelijk ook elders) opborrelt. Het water is vrij helder en niet, zooals op andere plaatsen, grijskleurig. Aan de oppervlakte zet zich een lichtbruin schuim af, hetwelk de inlander als geneesmiddel tegen uitslag gebruikt; reuk en smaak verraden de aardolie.

„Van meer belang echter is de bron bij de dessa Lantoeng (district Lengkir). Deze ontspringt op een slechts weinig geaccidenteerd terrein, te midden van een djatibosch, onder de wortels van een dooden boom. Langs de bron, slechts door een kleine strook aarde daarvan gescheiden, stroomt een beekje, welks water door de aarde heen sijpelt tot in de bron. De opborrelende aardolie, aldus met het water vereenigd, stroomt weg zonder dat de inlander er veel nut van trekt of op de gedachte komt om hierin te voorzien.

„Verwijdert men het water uit de kom, waarin de petroleum zich ontlast, dan ziet men de aardolie uit den bodem opsijpelen, als een zwarte bruinachtige zelfstandigheid. Door den gedurigen toevoer van water, komt zij echter in den gewonen toestand voor als dunne kleurige vliezen, die op het modderige water ronddrijven. Op geringen afstand doet zich de petroleumlucht onderkennen. De inlanders gebruiken dit vocht als brandstof: zij verzamelen het in een boemboeng, hangen er een pit in en steken het daarna aan; ook bezigen zij het tot het maken van fakkels of ook om de huid hunner paarden mede in te wrijven. De ondervinding heeft hun geleerd, dat de aardolie van deze bron voor een en ander veel beter geschikt is dan die van Tjitrâ. Deze namelijk is zeer onzuiver, en daar de inlander de kunst

niet verstaat om door distillatie de meest vluchtige en ontvlambare gedeelten af te scheiden, durft hij dit bronvocht ook niet als brandstof te gebruiken; de olie van Lantoeng is zuiverder en zooals men zegt kentel, dat is gebonden. Ook is de opbrengst der bron te Lantoeng overvloediger; men heeft berekend, dat deze ongeveer een flesch olie per dag geeft, terwijl uit de beide bronnen te Tjitrâ niet meer verkregen wordt dan van de eene, een halve flesch, van de andere een kwart flesch per dag.

„Tot het verkrijgen van meerdere productie wordt evenwel niets gedaan; doch het laat zich verwachten dat indien de kunst der natuur te hulpe kwam, ook hier gunstiger resultaten zouden erlangd worden. De dessa draagt haren naam naar deze bron; de inlander toch noemt de petroleum minjak lantoeng.

„Verscheiden petroleumbronnen worden nog tusschen de heuvelen in het noorden der residentie Soerabaja gevonden; de petroleum komt daar steeds in vloeibaren en olieachtigen toestand voor, doch is nimmer zuiver (als nafta), noch verdikt, (als asfalt). De beschrevene bronnen van Tjitrâ en Lantoeng zou ik een plaats willen aanwijzen in de lijst van minerale en petroleumbronnen, die Junghuhn in het IVde deel van zijn werk „Java enz." opsomt en wel onder n⁰. 73*a* en 73*b*."

De correspondent uit Boeleleng van den Java-Bode deelt het volgende mede over de gevatheid der Balineezen:

„Slimheid en gevatheid behoeft de Balinees niet van de vreemde handelaren te leeren. Daarin kan hij, des noods, zelf les geven. Nog dezer dagen hoorde ik daarvan een aardig staaltje. Aan een hier wonend Europeaan waren op een nacht twee stoelen ontstolen. Aangezien het stelen bij Europeanen hier tot de groote zeldzaamheden behoort, baarde de zaak nog al opzien. Onze djaksa trok dan ook dadelijk uit om den dief op te sporen, maar hoe hij ook zocht en zocht, de dader was niet te vinden. De stoelen waren en bleven weg. Toen nu het zoeken lang genoeg had geduurd, werd het inlandsch hoofd van bestuur over de zaak aangesproken en hem gezegd, hoe het niet te pas kwam, dat zijn onderhoorigen den Europeanen van hun eigendom berooven. En wat denkt ge, dat de olijkert ten antwoord gaf?

„Ja, mijnheer!" — dus sprak hij tot den hem interpelleerenden ambtenaar — „wat zal uw dienaar zeggen? U heeft er zoo dikwijls over gesproken, dat wij veel van de Hollanders kunnen leeren. Uwe adat is in zoo menig opzicht beter dan de onze, uwe rechtspleging is beter, en zoo meer. Ik kan het niet alles zoo in eens zeggen. Maar als U mij nu naar die stoelen vraagt, dan denk ik voor het naast, dat de een of andere Balinees tot de overtuiging gekomen is, dat uwe gewoonte om op stoelen te zitten veel beter is dan zoo maar op den grond neêr te hurken, gelijk wij doen. Stoelen heeft de man echter niet en, ziet U, daarom zal hij er maar een paar van dien mijnheer hebben weggenomen!"

„Hoe vindt ge dat? En zoo zijn ze bijna allen aartsdom als zij een beschrijving van zichzelven geven, maar zoo slim alsiets, zoodra hun eigenbelang of hun reputatie in het spel is. En dan zijn er nog menschen, die ook de Balineezen een plaats onder de „onschuldige natuurkinderen" inruimen! Ja, kinderen zijn het, maar erg ondeugende en guitachtige kinderen. Ieder, die met hen in aanraking is geweest, zal dit toestemmen."

Het heeft tot dus ver weinig de aandacht getroffen, dat op Java, in de laatste jaren weer ernstige pogingen geschieden, om een vrije suikerkultuur te vestigen naast de ondernemingen, welke nog altijd met contractueelen aanplant werken. Suikerondernemingen, die het riet verkrijgen door opkoop of door beplanting van daarvoor van de bevolking ingehuurde gronden, bestaan in Cheribon, Tagal, Pekalongan, Rembang, Soerabaja, Pasoeroean, Probolingo, Kadoe, Madioen en op Madura.

Het aantal van die fabrieken neemt gestadig toe. In 1872 werd voor 24 ondernemingen een totale productie opgegeven van 167,000 picols. In 1873 beliep de productie bij 29 ondernemingen 213,500 picols, waarvan bij 5 ondernemingen in Soerabaja alleen 56,543 en bij 9 in Cheribon alleen 55,793 picols.

De residentie Cheribon telde in 1873 tien particuliere fabrieken, waaronder twee nieuw opgerichte, Kalisapoe en Samoedialaga. Het riet wordt bij al deze fabrieken geteeld op gehuurde gronden, waarvoor *f* 20 à *f* 30 per bouw 's jaars aan huur

wordt betaald. De aanplant geschiedt door vrije arbeiders, gedeeltelijk door tusschenkomst van inlandsche en chinesche aannemers, die van den fabriekant voorschotten ontvangen en deze later verrekenen tegen *f* 2.10 per picol suiker. Voor het transport van het riet wordt gemiddeld betaald $^1/_2$ à 2 cent per bos van 25 stokken. De bereiding der suiker vindt op de meeste dezer fabrieken plaats met stoomtoestellen, bij enkele nog op de primitieve wijze. Vaste arbeiders bekomen *f* 7.50 's maands per hoofd en ambachtslieden *f* 10 à *f* 20; het dagloon loopt van *f* 0.25 tot *f* 0.80 per man.

Tirto in Pekalongan is een geheel nieuwe fabriek. Voor die fabriek waren in 1874 ingehuurd 112 bouws, tegen gemiddeld *f* 40 per bouw, terwijl het riet van 12 bouws, door de bevolking voor eigen rekening geplant, door den ondernemer werd opgekocht voor *f* 200 per bouw.

In 't algemeen varieert de prijs welke voor een bouw riet wordt betaald van *f* 150 tot *f* 200, de huur van een bouw grond voor de rietteelt van *f* 10 tot *f* 40. De productie heeft meerendeels plaats voor de wereldmarkt, doch er wordt ook met voordeel gewerkt voor inlandsch verbruik. Onder andere is dit het geval bij de fabriek Kebassekan, in Bagelen, welke reeds sedert jaren bestaat en aan een Chinees toebehoort. De gronden worden van de bevolking ingehuurd voor gemiddeld *f* 40 per bouw en op taak beplant en onderhouden. De fabricatie geschiedt met weinig kosten geheel op de oude wijze. De onderneming levert alleen suiker van standmonsters n°. 12 en 13; doch de suikerprijzen zijn hoog genoeg om den ondernemer een ruim bestaan te bezorgen, hetgeen ook anderen het denkbeeld heeft doen opvatten om dergelijke ondernemingen op te richten.

Wanneer men let op hetgeen thans plaats vindt op het gebied der suikerproductie op Java, dan behoeft er volstrekt geen vrees te bestaan, dat na het ophouden van allen gedwongen aanplant, die productie zal achteruitgaan. Integendeel is 't te verwachten dat zij door vrijwilligen arbeid, meer dan ooit zal vermeerderen.

COMPTABILITEIT

VAN DE GRONDREGELEN DER WIJZE VAN VOORZIENING IN DE BEHOEFTEN AAN 'S LANDS PERSONEEL EN MATERIEEL IN NEDERLANDSCH INDIE.

(Art. 38 der Indische Comptabiliteitswet).

Rapport der directeuren-commissie van maart 1872, houdende een ontwerp ter herziening van de wet van 23 april 1864 (Ned. Stbl. N°. 35, Ind. Stbl. N°. 106).

In een onzer voorgaande opstellen handelende over de comptabiliteitsbepalingen betreffende de wijze van tegemoetkoming in de onvoldoende ramingscijfers der Indische begrooting gedurende hare werking [1]), hebben wij op twee groote groepen van uitgaven gewezen, met name uitgaven voor Personeel en voor Materieel (zie bijzonder bladz. 248 en 281). Van de wijze, waarop wijders aan de staatsbehoeften in Personeel en in Materieel behoort te worden voorzien, hebben wij toen evenwel geen melding gemaakt, als niet bin-

---

[1]) Opgenomen in de april-aflevering van dit Tijdschrift, blz. 245 en vv. Bij de lezing stuit men op enkele hinderlijke drukfouten, als b. v. op bladz. 246, regel 17 v. o. staat „betaling en voor anderen", moet zijn betalingen voor anderen." Op bladz. 247, regel 8 v. b. staat »ruimtedeelen van dat bestuur", moet zijn „uiterste deelen van dat bestuur". Op bladz. 253, regel 18 v. b. staat daarenboven, moet zijn daarboven. Op blz. 260, regel 2 v. o. staat $2^1/_5$ millioen, moet zijn $2^1/_2$ millioen. Op bladz. 281 wordt in de noot verwezen naar pag. 247, moet zijn 274 enz.

nen de grens van het toen behandeld onderwerp vallende: wij leerden slechts het bestaan dier tweeërlei soort van uitgaven kennen, zonder meer. Treden wij echter het gebied der comptabiliteit dieper in, dan leeren ons de organieke verordeningen in hoofdtakken de regels kennen, krachtens welke 's landspersoneel moet worden verkregen, bezoldigd, en op welke wijze in de behoeften aan materieel moet worden voorzien, altijd natuurlijk binnen de grenzen door de begrootingsverordeningen aangegeven. Nochtans strikt noodzakelijk is het niet, dat eene comptabiliteitswet bepalingen bevat over de wijze van voorziening in de staatsbehoeften. Voorzeker in uitgebreiden zin opgenomen strekt de rekenplichtigheid tot in het gansche staatsbestuur door. Van af het uitgangspunt, de staatsbegrooting, m. a. w. de rekenplichtigheid aan den oppersten beschikker over de staatsmiddelen, leidt ons de begrooting van Middelen o. a. tot het gansche belangstingstelsel en al wat daarmede in verband staat, en de begrooting van Uitgaven tot al hetgeen middellijk en onmiddellijk staatsonkosten ten gevolge heeft: dit alzoo zou ons voeren tot de codificatie van het geheele staatsrecht. „Immers", zoo lezen wij nog in Fievez' Staatsfinanciën (bladz. 37), „daar schier alle handelingen van het bestuur zich oplossen in eene som, die te ontvangen of te betalen valt, zoo verbindt zich ook schier alles aan de comptabiliteit. Goed geregeld, verspreidt deze licht over alle takken van bestuur en leert zij het nuttige van het schadelijke, het noodzakelijke van het overtollige onderscheiden, want zij dringt in alles door, alles voegt zich naar hare behoeften, en hare eenvoudigheid vereenvoudigt ook de administratie." En daarom is kennis van comptabiliteit een volstrekt vereischte voor ieder, die er prijs op stelt met gezond oordeel in eenige huishouding van Staat mede te werken. Wij leerden de wiskunde kennen als de grondslag van staathuishoudkundige wijsbegeerte; wij zouden de wetenschap der comptabiliteit als het uitgangspunt gaan aannemen voor de wijsgeerige uiteenzetting van eenige bijzondere staathuishouding. Maar ook bij het uitgestrekt belang der comptabiliteitswetenschap, eene comptabiliteitswet in engeren zin, heeft, zonder daarbij onvolledig te blijken, niets meer te bevatten dan de hoofdbepalingen over de begrooting, wel te verstaan: inrichting, inwerkingtreding, sluiting, wijziging gedurende hare werking enz., en dan en met name: de wijze van verantwoording, de eigenlijk

gezegde rekening aflegging, waar het hier op aankomt. Die rekening aflegging, de wijze waarop de rekenplichtigheid is geregeld moet de kern zijn van eene comptabiliteitswet in engeren zin opgenomen, gelijk het woord zelf aanduidt. Intusschen de comptabiliteitswet van 23 april 1864 werd slechts kortheidshalve met dien naam gedoopt, want de 2e alinea van artikel 60 der Grondwet, waaruit de wet van 23 april is voortgevloeid, vorderde niet zoo uitsluitend eene verordening op de verantwoording, maar in het algemeen op de wijze van beheer der Indische geldmiddelen, ja, noemde dat beheer uitdrukkelijk, in tegenstelling van de verantwoording. „De wet", luidt de aangehaalde alinea, „regelt de wijze van beheer en (de wijze van) verantwoording der koloniale geldmiddelen". Naar het voorkomt, had het voorschrift evenwel korter kunnen zijn, daar de verantwoording ongetwijfeld onder de wijze van beheer kon worden begrepen. In ieder geval de wet van 23 april 1864 behoorde zoo voor het beheer als voor de verantwoording de grondregelen aan te geven, en dit heeft zij gedaan op hare wijze.

De eerste vraag, die zich nu voor ons opdoet, geldt de plaats in de wet, waar wij de beheerregelen over de wijze van voorziening in de behoeften aan 's Lands Personeel en Materieel moeten zoeken; eene andere vraag betreft de toetsing dier regelen aan gezonde beginselen van huishouding van staat. Wat dit laatste betreft, wij worden daardoor onwillekeurig geleid tot in het hart der Praktische staathuishoudkunde. Wij hebben echter de door haar gegeven regelen natuurlijker wijze niet in de bijzonderheden na te gaan. Men behoort toch in een tijdschrift steeds eenigermate het oog te houden op de kwestiën van den dag, waaronder, om eens iets te noemen, b.v. niet behooren, althans niet in betrekking met de wet van 23 april 1864, waarover onze beschouwingen, vraagpunten betreffende de wijze van bezoldiging. De belangstellende lezer wordt ten dien aanzien verwezen naar handboeken over staathuishoudkunde, met name naar Vissering's Handboek in de hoofdstukken Onderscheiding der staatsuitgaven naar haren aard en de bezoldiging der ambtenaren, deel II, uitgave 1867, bladz. 117 en vv., terwijl wij, wat de hierna te behandelen Uitbestedingsquaestie in het bijzonder betreft, vooral behooren in herinnering te brengen het gron-

dig betoog van de directeuren-commissie, waar zij op uitstekende wijze de verschillende gevallen van zelfvoortbrenging, inkoop, uitbêsteding uiteenzet.

De Indische comptabiliteitswet is verdeeld in twee Hoofdstukken: het Ie handelt over het Beheer of, zooals de wet zich uitdrukt, over de wijze van Beheer der geldmiddelen, het IIe over de Verantwoording en dus niet over de wijze van Verantwoording, gelijk wij uit een zeker gevoel voor symetrie zouden wenschen te lezen. Aan die indeeling, overigens rationeel, heeft de wetgever niet streng de hand gehouden. De in Hoofdstuk I voorkomende Afdeeling: Van het beheer van de ontvangsten eindigt met een artikel over de wijze van verificatie der ontvangsten, behoorende natuurlijker wijze niet onder het Hoofdstuk Van het beheer, maar onder dat Van de verantwoording. Evenzoo zien wij in Hoofdstuk I de volgende afdeeling: Van (het beheer van) de uitgaven, openen met eene bepaling over de contrôle en die bepaling dáár onder de Uitgaven te vinden, wekt te meer bevreemding omdat bedoeld artikel zegt de handelen over „de contrôle der uitgaven, even als die der ontvangsten."

Gaan wij nu de verdere indeeling van Hoofdstuk I na, dan vinden wij de vier afdeelingen II, IV, V en VI respectievelijk getiteld: van de begrooting, van de ontvangsten, van de uitgaven en van het beheer der begrooting. Met eene indeeling als deze voor oogen, zouden wij zeggen, dat het den wetgever aan eene leidende gedachte heeft ontbroken. Ware het anders niet veeleer te verwachten geweest, dat het Hoofdstuk was geopend met zooveel noodig Algemeene bepalingen over het Beheer en wijders eene verdeeling eenvoudig gegrond op het Beheer eener begrooting van Ontvangsten en dat eener begrooting van Uitgaven. Wij kunnen hiervoor weder niet verder uitweiden. Slechts de weetgierige leek, zich begaafd genoeg achtende de geheimen der comptabiliteitswetenschap te bevatten, zij niet ontmoedigd wanneer hij niet begrijpt, waarom de bepalingen, die ons moeten bezig houden, niet zijn opgenomen in de afdeeling Van de uitgaven. Het is de wet zelve die ons voortdurend op een dwaalspoor brengt: om kort te gaan wij ontdekken de gezochte voorschriften in de afdeeling han-

delende, niet Van de uitgaven, maar Van het beheer der begrooting en dan nog slechts ten deele. Over het beheer der uitgaven voor Personeel bevat toch de wet van 23 april 1864 geene bijzondere voorschriften. Maken wij echter den wetgever daarvan maar geene te sterke grief. Veeleer schijnt het te betreuren dat over de wijze van voorziening in de materieele behoeften ook maar niet is gezwegen geworden, want onthouding in deze had den Staat schatten gespaard, nu geofferd aan de doordrijving van een volstrekt beginsel: de onzalige vrucht, gelijk zoo veel, van de metaphysische richting in de wetenschap der staathuishoudkunde.

De beheerregelen over Personeel niet in onze financieele grondwet vindende, zoo zoeken wij ze volledigheidshalve elders en wel in het Regeerings-Reglement.

Zoo lezen wij in de slotalinea van art. 42 dier wet dat de regelen omtrent het toekennen van pensioenen en gagementen ten behoeve der Nederlandsch Indische landmacht moeten worden gesteld bij algemeene verordening, en eveneens in art. 49, dat de op pensioenstelling der ambtenaren door den Gouverneur-Generaal moet geschieden, overeenkomstig regels te geven bij algemeene verordening. De uitdrukking algemeene verordening heeft in het Indische staatsleven het burgerrecht verkregen. In tegenstelling van eenige bijzondere regeeringsverordening, moet eene algemeene verordening openbaar gemaakt worden (in het Staatsblad van Nederlandsch Indie) krachtens art. 31 van het Reg. Reglt. en die openbaarheid is eenige waarborg tegen de willekeur eener administratie. Doch overigens laat de uitdrukking algemeene verordening in het midden, wie als wetgever behoort op te treden: de Rijks-, de Koninklijke-, of de Koloniale wetgever. Waren dus de beide aangehaalde artikelen door den wetgever van 23 april 1864 aan herziening onderworpen, er zou dan wellicht zijn beslist geworden of het Koninklijk gezag, gelijk tot heden, dan wel de Rijkswetgever deze gewichtige aangelegenheden behoorde te regelen: eene strijdvraag, die reeds bij de behandeling van het Regeerings-Reglement tot belangrijke discussiën heeft aanleiding gegeven, zonder toenmaals tot eenig resultaat te leiden.

Noodzakelijker evenwel ware de tusschenkomst van den Rijks-

wetgever van 23 april 1864 geweest ten aanzien van art. 50 Reg. Regl. „De Gouverneur-Generaal", zegt dit artikel „regelt het bedrag der bezoldigingen en soldijen, voor zoover het niet door den Koning vastgesteld is." Nochtans hebben Koning en Landvoogd ten deze weinig meer te regelen, sedert de Rijkswetgever aanving de Indische begrooting vast te stellen. De wetgever van 23 april 1864 had dus wel gedaan, die bepaling indachtig te wezen: het is af te keuren dat de eene wettelijke bepaling de andere ongemerkt of langs een omweg te niet doet. En deze afkeuring klemt te meer bij de volgende zinsnede van het aangehaald art. 50: „Bezoldigingen en soldijen, bij Koninklijke besluiten bepaald, of begrepen in eene goedgekeurde begrooting, kunnen door den Gouverneur Generaal zonder machtiging des Konings niet worden verhoogd." Sedert de vaststelling der begrooting door de wet is dit een bij uitstek zonderling voorschrift geworden. De Gouverneur-Generaal zou, gebruik makende van de buitengewone wetgevende bevoegdheid hem bij art. 20 en vv. van het Reg. Reglt. verleend, des noods nog onder nadere goedkeuring van de wet, tot eigenmachtige verhooging van bezoldigingen en soldijen kunnen overgaan; maar die verhooging tegen de begrooting in gelastende, uitsluitend op machtiging des Konings, zou den Landvoogd aan vervolging blootstellen, omdat hij tot een maatregel was overgegaan „waardoor hij wist of weten moest", dat bepalingen van voor Nederlandsch Indie verbindende wetten (onderwerpelijk de begrooting) werden geschonden: die schending wordt bij art. 38 Reg. Reglt. strafbaar gesteld.

Het volgend artikel 51 Reg. Reglt. bevat wijders enkele beginselen, bij het regelen der bezoldigingen in acht te nemen en die wij eveneens in herinnering dienen te brengen:

„Het bezoldigen der ambtenaren geschiedt naar het beginsel, dat, behalve de toe te leggen jaarwedde, geene andere dan de uitdrukkelijk toegestane voordeelen uit het ambt mogen worden getrokken.

„Die voordeelen worden door den ambtenaar alleen genoten, wanneer het genot daarvan hem bij zijne benoeming uitdrukkelijk is vergund.

„Spillagiën of overwichten [1]) worden nimmer beschouwd als

---

[1]) Spillage: b. v. bij de zoutverkoopadministratie. Als de pakhuismeester bij het leegvallen van een pakhuisvak blijkens de boeken

voordeelen aan de ambten verbonden, maar slechts als middelen om verliezen, buiten de schuld der ambtenaren ontstaan, te vergoeden."

Waren deze beginselen bij de behandeling der Comptabiliteitswet in herziening gekomen, voorzeker het had niet aan gewichtige opmerkingen behoeven te ontbreken.

Dat de staathuishoudkundigen in beginsel het toestaan van voordeelen uit het ambt boven de bezoldiging afkeuren, weten wij; dat de cultuurprocenten een prikkel zijn, die door het gebruik van bijna eene halve eeuw, geheel versleet is niemand meer onbekend en treft bijzonder een ieder, die in koffie- en suikerafdeelingen werkzaam is; dat toekenning van vaste sommen voor reiskosten, gelijk o. a. worden toegestaan aan residenten, assistent-residenten, controleurs, een afkeurenswaardig beginsel is, heeft zich dikwerf aan onze waarneming opgedrongen, omdat het „uit een verkeerd begrip van bezuiniging ontsproten," gelijk de Bosch Kemper in zijn Staatsrecht en Staatsbestuur opmerkt (uitgave 1867, bladz. 417), strekt „tot nadeel van de dienst, daar zij inderdaad hooger inkomen doet genieten aan hen, die het minst ijverig hunnen post waarnemen"; dat spillagien of overwichten veeleer immer, in stede van nimmer, gelijk de Wet voorschrijft, worden beschouwd als voordeelen aan de ambten verbonden, is eene opmerking, ongetwijfeld niet nieuw meer voor hen, die zich ooit met 's gouvernements koffie en zoutpakhuisadministratiën moesten inlaten, want het wettelijk gestelde maximum heeft de administrateur

---

minder heeft gedebiteerd dan er bij de ontzegeling van het vak in aanwezig was, dan wordt er spillage geconstateerd.

Overwicht: o. a. bij de koffieinkoopadministratie, namelijk wanneer in het koffiepakhuis meer koffie wordt bevonden, dan de pakhuismeester, blijkens de boeken, van den kleinen man zou hebben ingekocht.

Ook bij de meest nauwgezette administratiën zijn dergelijke verschillen van de boeken met de werkelijkheid niet te vermijden, vooral bij den verkoop van het water aantrekkende zout.

Om nu tot zekere grenzen den administrateurs dergelijke verschillen niet ten laste te leggen, en aan den anderen kant te waken dat van eenige vrijgevigheid in deze geen misbruik wordt gemaakt, wordt hen eenige speling toegestaan door de vaststelling aan een maximum.

Overwicht of spillage naar den aard der administratie. Hoe nu die overwichten en spillagien moeten worden beschouwd, leert de alinea in den tekst aangehaald.

gewoonlijk ongeveer bereikt, zoodat het vermoeden voor de hand ligt dat hij tot gewoonte aanneemt, dit maximum, zij het dan ook ten eigen bate, met opzet te bereiken.

Het aangehaald artikel 51 van het Reg. Reglt. herinnert ons aan een ander gewichtig beginsel bij het bezoldigen in acht te nemen, te weten: het verbod van cumulatie. Welke waarborgen namelijk zou de vaststeller der bezoldigingen tegen willekeur van het uitvoerend gezag hebben, indien het aan de administratie vrij stond om denzelfden persoon tegelijker tijd onderscheidene bezoldigde landsbetrekkingen te doen bekleeden. In onze staatsinrichting laat zich wel is waar de Rijkswetgever over dit verbod tegen cumulatie niet uit; maar wij vinden toch daarover een organiek besluit van den Commissaris Generaal du Bus, een van de beste wetgevers, naar wij meenen, die Nederlandsch Indie ooit gehad heeft, overigens een lof, die in zijne vergelijking, nog niet zoo heel veel wil zeggen. Dat besluit nu, gedateerd van 19 augustus 1826 en geplaatst in ons Staatsblad van dat jaar onder N⁰. 39 verklaart: „Gelet op de bepalingen, vervat in een Koninklijk Besluit, krachtens welke in Nederland is vastgesteld, dat bij eene cumulatie van twee posten, boven het tractement, aan de vaste of voornaamste der beide plaatsen verknocht, voor de waarneming van de tweede betrekking, geene bezoldiging mag worden genoten, de jaarlijksche som van ƒ300,— te boven gaande," en „In aanmerking nemende, dat er geene reden bestaat, waarom niet het beginsel, bij bovengemeld Besluit voor Nederland vastgesteld, insgelijks op deze bezittingen van het Moederland kan worden toepasselijk gemaakt, indien slechts het maximum der sommen voor de waarneming van eene tweede betrekking vastgesteld, in evenredigheid gebracht worde tot de meerdere duurte, waarop de levensmiddelen en andere behoeften hier, in vergelijking van Nederland te staan komen", zoo wordt in beginsel vastgesteld dat „in geval van cumulatie van twee of meer ambten, hetzij civiele, militaire of andere, ten hoogste toegestaan worde eene jaarlijksche somma van ƒ600,—" [1]).

[1]) „Zijnde," zoo brengen wij volledigheidshalve den verderen inhoud van het voorschrift in herinnering, „zijnde hiervan slechts uitgezonderd de Amanuensis of administrateurs der civiele en militaire weduwen en weezenfondsen, en van het verhoogde militaire pensioenfonds, als zijnde deze ambtenaren voor deze werkzaamheden niet uit 's lands fondsen betaald."

Met deze aanteekeningen over de wijze van voorziening in de behoeften aan landspersoneel kunnen wij nu vooralsnog volstaan, om ons te haasten naar de vrij wat gloeiender quaestie van den dag: de wijze van besteding der uitgaven, toegestaan voor materieel.

„Het daarstellen van werken, en het doen van leverancien en transporten ten behoeve van Nederlandsch Indie geschieden op contracten van openbare aanbesteding.

„Alleen wanneer onze Minister van Kolonien of de Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indie zulks in 'slands belang noodig oordeelt, kan van dien regel worden afgeweken.

„In dat geval wordt van de beweegredenen melding gemaakt in het besluit, waarbij de werken of leverancien en transporten worden bevolen."

Ziedaar het in de Indische administratie voor immer befaamde artikel 38 der Comptabiliteitswet: de toepassing heeft schatten voor den Staat te loor doen gaan.

Alle werken, alle leverancien, alle transporten behooren te geschieden „op contracten van openbare aanbesteding;" dat behoort de regel te zijn, luidt de wet; alleen in het bijzonder geval ter beoordeeling der Regeering, dat 'slands belang eene andere wijze van voorziening mede brengt „kan van dien regel worden afgeweken;" maar dan moet het regeeringsbesluit, waarbij met afwijking van dien regel eenig werk, transport of eene leverancie wordt bevolen de beweegredenen van die afwijking vermelden.

Tegen over uitbesteding door den Staat d. i. de opdracht van eenige levering door den Staat aan een particulier aannemer, erkennen wij de Staatsnijverheid, die zelfs in de gevorderde behoeften voorziet.

Dat de Staat in het algemeen duurder werkt dan de particuliere nijverheid is buiten twijfel: nochtans er kunnen zich een tal van gevallen voordoen, waarin zelfvoortbrenging verkiesselijker moet worden geacht.

Onder die gevallen noemt de hoogleeraar Vissering:

a. wanneer het boven alles aankomt op bepaalde hoedanigheden, die men in de voorwerpen of werken verlangt;

b. wanneer de voortbrenger der goederen of de ondernemer van het werk in het bezit is van een natuurlijk of willekeurig monopolie.

Zoo ook b. v. moet in spoed vereischende gevallen, de eigen nijverheid van den Staat niet zelden in de behoefte voorzien. De hoofden van gewestelijk bestuur hebben met name de bevoegdheid erlangd om op eigen verantwoordelijkheid over fondsen te beschikken, wanneer de omstandigheden geen uitstel gedogen tot het vragen van machtiging, b. v. bij het wegslaan van bruggen, die tot herstel der noodzakelijke gemeenschap, onmiddellijk vervanging vorderen. Aan de verplichting tot snel en plotseling handelen kan dan dikwerf slechts voldaan worden door de eigen staatsnijverheid. Er zijn natuurlijk nog onderscheidene andere gevallen denkbaar. Er breekt hongersnood uit: de Staat komt de noodlijdenden te hulp door werkverschaffing onder betaling van loon. De Staat heeft zijne dwangarbeiders, die werk afleveren, al is het dan ook bedroefd weinig. — De Staat heeft recht op het vorderen van arbeid in heeredienst, zonder of tegen gering loon: dan ook, kan het voordeeliger, in ieder geval staatkundiger zijn, zelf het werk te ondernemen en alzoo geene heeredienstplichtige bevolking te stellen in betrekking met particulieren. De Staat heeft zijne militairen, die vestingwerken aanleggen, onderhouden, enz. Aldus behoort de eigen staatsnijverheid voortdurend op te treden ter voorziening in lands behoeften.

Het is niet denkbaar dat de Rijkswetgever aan al de genoemde gevallen eenigzins gedacht heeft, toen hij zoo volstrekt voorschreef werken, transporten, leveranciën slechts door aannemers, en dan nog verkregen na openbare mededinging te doen plaats hebben. Nederlandsch Indië heeft op Onrust uitgestrekte marine-inrichtingen, te Soerabaja eene aanzienlijke fabriek voor de marine en voor het stoomwezen, een artillerie-constructiewinkel, een geweermakerswinkel; een ieder kent het bestaan van een landsdrukkerij te Batavia; de Staat heeft de op zijnen last geproduceerde koffie; het zout der zee is zijn privée eigendom; de opium regie is geene geringe staatsnijverheid; de Staat heeft zijne gouvernementsmarine, waarmede natuurlijk transporten van personen en goederen plaats hebben; hij heeft eigene geldtransporten; wij verheugen ons in een eigen post- en telegraafnet eindelijk bestaat er een uitgebreid personeel der genie en der burgerlijke openbare werken — en het bestaan van dat alles en

nog zooveel meer is eigenlijk onwettig geworden sedert 1°. 1867.

Moet het niet bevreemding wekken dat artikel 38 de toets der critiek zegevierend heeft doorstaan van al de autoriteiten en collegiën, waardoor eene wet vóór hare geboorte heentrechtert?

Er is blijkbaar eene lapsus calame in de redactie. De wetgever heeft natuurlijk niet aan alle eigen nijverheid den bodem willen inslaan; maar hij heeft meer dan waarschijnlijk willen zeggen dat indien er werken, leveranciën, transporten moeten worden uitbesteed, dat dan de uitbesteding steeds moet worden voorafgegaan door eene aanbesteding d. w. z. door eene openbare oproeping van gegadigden, en wel eensdeels ten einde door het uitlokken van mededinging de meest voordeelige koopen te kunnen sluiten, anderdeels ten einde in de openbaarheid een waarborg te scheppen tegen mogelijke knoeierijen en bevoorrechting van de zijde der ambtenaren.

Is er natuurlijk nimmer sprake van geweest om in opvolging van den regel in artikel 38 gesteld, aan de eigen nijverheidsmiddelen van den Staat een einde te maken, de kostbare gevolgen van het voorschrift zijn intusschen niet uitgebleven.

Stukgoederen b. v. touwwerk, spijkers, kantoorbehoeften, legmatten enz. enz. kunnen dikwerf eenvoudig en op de goedkoopste wijze door den Staat plaatselijk worden ingekocht, zonder eenigen omslag. Het behoeft wel nauwelijks betoog, herinnert de directeuren-commissie, dat niets, direct of ondirect voordeeliger voor den lande zoude zijn dan, zoo het mogelijk ware, in alle behoeften van den dienst te voorzien door middel van onderhandschen inkoop. Zijn de bestellingen aanzienlijk dan kan men nog van het uitlokken der mededinging somwijlen voordeel verwachten, omdat groote leveringen dikwerf tegen lageren prijs zullen kunnen plaats hebben, dan waarvoor de goederen in de toko staan genoteerd, maar in een dergelijk geval is het eenvoudig openen van eene inschrijving voldoende: er is dan geen notarieel contract noodig, er worden geene borgen vereischt, men heeft geen papier, inkt en tijd te vermorsen aan de opmaking van schrifturen en aan al den verderen omslag bij aanbestedingen voorgeschreven. Edoch eene dergelijke eenvoudige behandeling van zaken, wordt door den regel in art. 38 vervat onwettig verklaard, ook al heeft de koloniale wetgever in Staatsblad 1866 N°. 151, gevende Regelen voor het materieel beheer, gedaan alsof artikel 38 C. W. niet bestond, door in art. 7 van

die Regelen te bepalen: „De goederen, die plaatselijk worden ingekocht en tot dadelijk verbruik zijn bestemd, worden rechtstreeks aan den verbruiker afgeleverd en niet bij de pakhuizen ingenomen of verhandeld."

Na deze vluchtige beschouwing over Zelfvoortbrenging en over Inkoop, wenschen wij de bij de wet gestelde alinea met betrekking tot het geval van uitbesteding nader in behandeling te nemen:

„Het daarstellen van werken, en het doen van leverancien en transporten ten behoeve van Nederlandsch Indie, geschieden op contracten van openbare aanbesteding."

De redactie van den regel: voorziening op contracten van openbare aanbesteding is taalkundig onjuist, gelijk de directeuren-commissie opmerkt.

Wanneer de Staat zich het benoodigde niet door eigen confectie verschaft en evenmin plaatselijk wenscht of kan inkoopen d. w. z.: materiaal terstond tegen geld erlangt, dan behoort de levering van het benoodigde, zoo mogelijk aan een particulier te worden opgedragen of, zooals de technische uitdrukking is, het werk, het transport, de leverancie moet worden uitbesteed. Biedt zich nu een persoon voor de levering van het werk aan, dan heeft men in dezen een aannemer en de wijze waarop, de voorwaarden waaronder de voorziening plaats grijpt wordt diensvolgens omschreven bij schriftelijke overeenkomst, waardoor alzoo de uitbesteder ter eener, namelijk de Staat, en de aannemer ter andere verbonden worden. Zulk eene overeenkomst is dus een contract van uitbesteding.

Dat uitbesteding in vele gevallen voordeeliger voor den Staat kan zijn dan zelfvoortbrenging hebben wij hiervoren reeds aangestipt: de Staat werkt gewoonlijk duurder dan de bijzondere nijverheid. Het Fransche services régis par économie „c'est-à-dire," verklaart art. 10 van het Wetboek van de Fransche comptabiliteit „confiés à des agents intermédiaires" is o. a. eene zinrijke uitdrukking voor hetgeen wij uitbesteden noemen.

Maar de opdracht aan een aannemer kan op tweeërlei wijzen geschieden, contracten van uitbesteding kunnen tweeërlei oorsprong hebben.

Wanneer de Staat zelve ter markt gaat en een geschikt aannemer uitzoekt, die zich met de levering van het benoodigde

wil belasten, dan heeft de uitbesteding onderhandsch plaats gehad (fransch: traité de gré à gré.) Ontbiedt daarentegen de Staat de markt bij zich, roept hij de gegadigden op en wel omdat hij in den naijver der vele liefhebbers, die de voorziening op zich willen nemen, een zekerder waarborg meent te vinden voor de erlanging van voordeelige voorwaarden, dan heet zulk eene openbare oproeping tot aanneming: aanbesteding (fransch adjudication). Gelukt nu de aanbesteding d. w. z. heeft het in werking brengen der openbare mededinging tot onmiddellijk resultaat dat aan een inschrijver de levering gegund wordt, dan is het werk uitbesteed, niet tengevolge van eene onderhandsche aanbieding, maar tengevolge eener aanbesteding. Alzoo elke aanbesteding, tenzij mislukkende, leidt tot uitbesteding; maar elke uitbesteding behoeft niet hoofdzakelijk door aanbesteding te worden voorafgegaan. In beide gevallen evenwel heeft men slechts een contract van uitbesteding; men kan niet gewagen van een contract van aanbesteding, omdat, gelijk de directeuren-commissie opmerkt, aanbesteding geene zaak van verbindtenis is: het is nog slechts eene zaak van vraag en aanbod. En nog minder juist is het om te stellen, gelijk de wetgever in art. 38 alinea 1, contracten van openbare aanbesteding, want aan het woord aanbesteding is het denkbeeld van openbaarheid verbonden: zonder die openbaarheid is de uitbesteding niet door aanbesteding voorafgegaan.

„Het daarstellen van werken, en het doen van leverancien en transporten ten behoeve van Nederlandsch Indie, geschieden op contracten van openbare aanbesteding" aldus het voorschrift der wet.

Maar hoe nu, wanneer er geene gegadigden voor de aanneming zijn, wanneer de aanbesteding mislukt. Dan is de Staat wel verplicht, òf zelfs het werk te leveren òf het onderhandsch te doen aannemen; in het eerste geval geschiedt natuurlijk de levering zonder eenig contract, in het ander geval heeft een eventuëel contract niet zijn oorsprong in eene aanbesteding, m.a.w. dan heeft de levering toch altijd plaats in strijd met de wet.

Eene vreemde redactie voorzeker!

Ergelijker evenwel dan de blijkbare vergissingen die bij de redactie van artikel 38 hebben plaats gehad, is het opzet waar-

mede de regel werd geboren, dat voor iedere voorziening die uitgaven en materieel vereischt eene aanbesteding moest worden gehouden. Met het stellen van dat voorschrift is men indachtig geweest den gulden regel van vraag en aanbod: het palladium van staathuishoudkundige zuinigheid! 't Mocht wat. Als er zich slechts een gegadigde zal kunnen opdoen, als er meerderen kunnen zijn, maar die zich onderling bevorens hebben verstaan, als er onder meerderen slechts een enkele is of een paar zijn, die wat betreft kunde, crediet, plaatselijk gelegen hulpmiddelen, waarborgen aanbieden voor eene correcte levering, — in zoovele gevallen is het uitlokken van openbare mededinging, volgens Gerrit Sloos' lessen in den handel aan Wouter Pieterse — een Engelsche notting.

't Is waar, 's lands belang wettigde bij alinea 2 van art. 38 afwijking van den regel, maar onder beperkingen die de Regeering er toe leidden, niet dan in hooge noodzakelijkheid er van af te gaan, terwijl de macht der plaatselijke ambtenaren om in dezen naar omstandigheden te handelen geheel en al aan banden werd gelegd. Dat niettemin, blijkens het voorloopig verslag op dit artikel „verscheidene leden" van meening zijn geweest „dat door het 2de lid van dit artikel de deur voor het doen geschieden van werken en leverancïën buiten openbare aanbesteding veel te wijd(!!) wordt opengezet", verraadt slechts eene verscheidenheid van onkunde met werkelijke toestanden, welke verbazing wekt. Dit is altans zeker dat men in Indie van die te wijd opengezette deur nimmer een behoorlijk denkbeeld heeft gehad. De Indische regeering hield streng aan den regel in den aanhef van art. 38 gesteld, ook al heerschte alom de overtuiging dat men op een slechten weg was. „Zoo zag men", getuigt de directeuren-commissie „honderden aanbestedingen houden, van welker mislukking men vooraf overtuigd was geweest, hetzij wegens de onbeduidendheid der aanbestede zaak, hetzij wegens het bekend gebrek aan gegadigden. De omslachtige arbeid aan den maatregel verbonden, en de tijd, er aan besteed, waren ten eenen male verspild.

„Zoo zag men zich buiten machte om gebruik te maken van voordeelige onderhandsche aanbiedingen door vertrouwde personen, en moest men tegen veel hooger prijzen, aan den — veelal onbekenden — minsten inschrijver de voorziening toevertrou-

wen. Op die wijze is soms het dubbele betaald van hetgeen de onderhandsche aanschaffing zou gekost hebben.

„Zoo zag men zich gedwongen, zonder noodzakelijkheid, schriftelijke overeenkomsten aan te gaan voor leveringen van benoodigdheden, die dadelijk ter beschikking waren, en die men dus nog slechts had te ontvangen.

„Andere nadeelen waren het gevolg van de noodzakelijkheid van het vooraf vragen der vergunning van zonder aanbesteding te handelen, wanneer de voorziening geen uitstel gedoogde"....

Eigenlijk scheen men tot beginsel te hebben aangenomen, dat 's lands belang de afwijking van den regel van aanbesteding eerst gedoogde, wanneer de aanbesteding mislukt, dat wil zeggen: het overtuigend bewezen was, dat het voorschrift van art. 38 onmogelijk kon worden opgevolgd. Maar dat houden van aanbestedingen, bij gemis van waarschijnlijkheid van welslagen, ja, gelijk de commissie verhaalt, bij de zekerheid van mislukking, zijn voor den Staat uiterst kostbare proeven. De enkele particulier toch, die zich vóór eene aanbesteding tot zeer billijke voorwaarden zal laten vinden, stelt hoogere eischen bij onderhandsche aanbieding, wanneer de poging om voordeel te trekken van het in werking brengen der openbare mededinging mislukt is. Want is in het laatste geval de onmacht van den Staat gebleken; zoolang eene openbare oproeping van gegadigden nog niet heeft plaats gehad, heeft de enkele geschikte gegadigde nog geene zekerheid dat het werk niet aan een ander, met name aan den eenen of anderen beunhaas zal worden toegewezen. De Staat moge dan later reden hebben zich over die toewijzing te beklagen, ook de geschikte gegadigde heeft intusschen het nadeel ondervonden, dat hij met de uitvoering van het werk niet is belast geworden en voorzeker om de kans van dat nadeel niet uit te lokken, zal hij trachten door het stellen van goede voorwaarden, den Staat van alle aanbesteding terug te houden: een prikkel die natuurlijk ophoudt te werken, zoodra eenmaal aanbesteding is gehouden. Nevens deze nadeelige strekking van aanbestedingsproeven, moet dan nog herinnerd worden den omslachtigen arbeid aan die proeven verbonden, als het opmaken der bestekken, de oproeping van gegadigden enz.

„Wanneer het mogelijk ware," zoo lezen wij verder in het directeuren-rapport, „om de uitkomsten, tot dusverre door de strenge voldoening aan art. 38 der wet verkregen, in cijfers voor

te stellen tegenover die, welke het gevolg zouden zijn geweest van een beheer, dat met het oog op de Indische toestanden eene geheel andere zuinigheidsleer zoude hebben betracht, dan zoude het ongetwijfeld blijken, dat het eenige redelijke doel der wet — om bijzondere voordeelen te behalen — jammerlijk is gemist, en dat dus haar stelsel aanzienlijke schade heeft berokkend aan de schatkist; eene schade, die niet alleen werkte voor elke zaak afzonderlijk, die het onderwerp van aanbesteding heeft uitgemaakt, maar bovendien het eigenaardig gevolg met zich bracht, dat het bestuur aan de aannemers is overgeleverd, want de wet gebiedt aanbesteding, en dat weten de aannemers zoo goed als het bestuur zelf..."

Bovendien het gelukken van eene aanbesteding, in zoover namelijk dat de aanbesteding door toewijzing is gevolgd, kan daarom nog niet altijd als de meest goedkoope en goede wijze van uitvoering worden aangenomen.

Beschouwen wij o. a. de uitbesteding van transporten en van bouwwerken.

„Transporten" beschrijft de directeuren-commissie, na te hebben uiteengezet dat leverancien zeer geschikt zijn om te worden uitbesteed, daar er geen buitengewone bekwaamheden, slechts geldmiddelen of crediet en met name soliditeit voor worden vereischt, „transporten zijn, in den regel, almede meer geschikt voor uitbesteding dan voor volvoering met eigen middelen. Ook daarbij is dikwijls groot voordeel te verwachten van de werking der concurrentie, vooral wanneer het transport uit zijnen aard belangrijk is, en de tijd, waarvoor het wordt uitbesteed, lang genoeg genomen wordt.

„Transport-aannemingen voor het gouvernement, wanneer ze goed worden beheerd, zijn gewoonlijk winstgevende zaken, en aan gegadigden ontbreekt het daarom zelden. Zulke aannemingen kunnen gerekend worden te sorteeren onder de groote ondernemingen der algemeene nijverheid; er is meestal een talrijk personeel en veel vastliggend kapitaal (kostbaar materiëel, gebouwen enz.) voor noodig. Overwegingen van politiek beleid kunnen het intusschen raadzaam maken, om behoedzaam te zijn in de keuze der personen, aan wie men zulke diensten opdraagt."

De commissie heeft hier blijkbaar meer bijzonder transportaannemingen over land op het oog. Handelshuizen, die zich met succes voor transportaannemingen over zee laten gebrui-

ken zijn in Indie uiterst schaarsch; wij kennen er slechts een paar, die zoo wat de kustvaart in den Indischen Archipel beheerschen en aan wie voortdurend gouvernements-transporten van kolen, rijst, zout enz., worden toegewezen. Dat het dan voor dergelijke transporten beter is zich direct met onderhandsche aanbiedingen te wenden tot de firma, die, in het bezit van een aanzienlijk kapitaal, waaronder goed gebouwde schepen, van kennis, van hulpmiddelen, den besten waarborg voor eene gereede bediening oplevert schijnt buiten twijfel. Intusschen, men is gewoon aan te besteden en zoo geschiedde het dat, bij de aanbesteding van een zouttransport, aan een Arabier het transport werd toegewezen, want hij had ingeschreven voor een prijs te laag voor iederen degelijken aannemer, die in de nauwgezette vervulling zijner verplichtingen meer ziet dan een dobbelspel. Voor menigen inschrijver toch worden aannemingen ten slotte niet meer dan zulk een spel. Werkende met geleende kapitalen, dan wel met de sommen, die hun als het ware bij den dag geworden, geen naam te verliezen hebbende, noch er op prijs stellende er een te winnen door goede trouw, is voor dat slag van menschen eene aanneming een waagstuk, dat misschien lukt, en dan is er gewonnen, maar misschien ook niet lukt en dan is er betrekkelijk weinig verloren, altans door den aannemer, die zoo weinig te verliezen had. Zoo was het nu met onzen Arabischen zouttransporteur. Zijne rotte schepen vergingen successievelijk met zout en al, de man was ten slotte in volslagen onmogelijkheid het gouvernementszout op de gestelde termijnen ter plaatse te brengen, en daar het zoutmonopolie vordert dat de Regeering steeds waakt tegen gebrek aan zout, zoo moest zij wel weder terugkomen bij de firma, die vroeger met nauwgezetheid hare verplichtingen was nagekomen, en die nu werd overgehaald wel zoo goed te willen wezen op een ongewonen tijd, midden in de west mousson zout naar Bantam te transporteeren; — maar op risico van den Staat.

De poging viel ongelukkig uit: het schip beliep storm en leed schipbreuk.

Bij de aanneming van bouwwerken treden minder de geldquaestie en de juiste termijnen van aflevering op den voorgrond, maar in de eerste plaats speciale kennis en bekwaamheden.

„Niet alleen toch," zoo lezen wij in het directeuren-rapport,

„geldt het de uitvoering van de onderdeelen van een werk, die door den aannemer aan deskundigen zou kunnen worden overgelaten, maar ook het verantwoordelijk toezicht van den aannemer over die uitvoering, en daartoe moet hij meester zijn van het vak.

„In alle beschaafde landen zijn dan ook de aannemers van werken (architecten) personen die eene bijzondere, ten deele practische, ten deele wetenschappelijke, opleiding hebben genoten.

„Gebrek aan kapitaal behoeft op zich zelf geen beletsel te zijn, om voor de aanneming van een werk mede te dingen; is men overigens bekwaam, dan zal het kapitaal wel komen, al zoude het door den uitbesteder worden voorgeschoten, waartegen onder die omstandigheden geen bezwaar kan bestaan.

„De eerste voorwaarde om geschikt te zijn voor aannemer van een bouwwerk is mitsdien, dat men deskundige zij. Het is de schaarste aan zoodanige personen hier te lande, die als de voornaamste oorzaak van het mislukken der aanbesteding van bouwwerken moet worden beschouwd.

„Een kapitalist, die als aannemer van een landswerk zou willen optreden, zoude evenveel moeite hebben in het verkrijgen der voor de uitvoering benoodigde deskundige hulp, als het gouvernement, om dadelijk een in alle deelen deskundig aannemer te vinden....

„Eenvoudige werken, waarvan de daarstelling niet bijzonder veel kunst vereischt, kunnen zeer geschikt zijn voor uitbesteding.

„Tenzij op plaatsen, waar voortdurend een aantal soortgelijke werken in aanmaak zijn (de drie hoofdplaatsen van Java en een paar van de Buitenbezittingen), kan daarvoor evenwel geene groote mededinging worden verwacht. Er is niet genoeg aan te verdienen. Dit is van zelf een nog grooter beletsel voor concurrentie van buiten, daargelaten nog, dat alle afstanden tot aan de plaats van uitvoering noodzakelijk de kosten van het werk verhoogen.

„Het zoogenaamd gewoon onderhoud wordt over het algemeen door de bevoegde beoordéelaars als ongeschikt voor uitbesteding aangemerkt. De redenen daarvoor zijn niet ver te zoeken.

„Het toezicht over de uitvoering door particulieren vereischt meer lands-personeel, dan eigen uitvoering. Wanneer nu dat

personeel overigens reeds nauwelijks toereikende is, moet er bij het toezicht wel over heen geloopen worden, — meer in het voordeel van den aannemer dan van den lande, natuurlijk.

„Nieuwe werken van eenigen omvang vorderen gewoonlijk tevens meer kennis van het vak. Dientengevolge zal de mededinging daarvoor op de plaats der uitvoering minder sterk zijn. Is nu de omvang niet groot genoeg om concurrentie van buiten uit te lokken, dan valt men bij aanbesteding wellicht in handen van een enkelen gegadigde, die, dit wetende, even beneden de begrootingssom inschrijft. Zoodoende wordt het geldelijke voordeel voor den lande zeer gering, en weegt het niet eens op tegen den bijzonderen arbeid, door het enkel houden der aanbesteding mede gebracht; om niet te spreken van de risico, die aan elke uitbesteding voor den uitbesteder verbonden is; of van de moeite van het toezicht, dat altijd op den koop toe nog moet worden gehouden.

„Bij zeer groote, en veel kennis vereischende werken, wordt de plaatselijke mededinging niet zelden geheel gemist. Daarentegen kan alsdan mededinging van elders worden verwacht.

„Het aantal hun vak kundige aannemers van werken, in geheel N. I. aanwezig, is echter zeer klein: wellicht zijn het er geen tien bij elkaar. Onder die weinigen zijn er gewoonlijk, die reeds aannemingen hebben en tegelijkertijd niet meer kunnen of willen op zich nemen. Dit verkleint natuurlijk het getal mededingers. Daarbij komen de kosten voor den aannemer, om zijn personeel naar de plaats van uitvoering te zenden, enz., die door den lande zouden worden uitgewonnen, door de uitvoering op te dragen aan het plaatselijk aanwezig landspersoneel.

„Op alle wijzen is het dus zeker, dat de maatregel van aanbesteding, of zelfs dadelijke uitbesteding, in den regel meer nadan voordeel voor den lande moet teweegbrengen. En dit heeft geene andere oorzaak, dan het gebrek aan kundige aannemers. Wat beteekent een tiental hunner (als zij eens zoo sterk zijn) voor de behoefte van geheel N. I.?....

„Den toestand, die zich thans in deze gewesten tegen het welslagen der aanbestedingen verzet, zal men niet verbeteren, door gedwongen handhaving van het stelsel; veeleer zal daardoor meer en meer de onmacht van den Staat aan den dag komen tegenover de aannemers, en dit kan niet anders dan schade voor den lande tengevolge hebben. De commissie gelooft

niet, dat het „gelukken" eener aanbesteding altijd voor den lande eene reden is geweest om zich te verheugen."

Dat geloof deelt in Indie ook niemand. Zoo is het zeker niet te veel gezegd, dat het geweldadig doordrijven van het stelsel van aanbestedingen in niet één Indisch ingenieur slechts een zwakke verdediger zal gevonden hebben. De geschiedenis van artikel 38 C. W. heeft bovendien eene chronique scandaleuse, welke niet dan diepe ergernis wekt bij een ieder, die nog eenig gevoel heeft voor gezond financieel staatsbeheer. Men hoort natuurlijk op kleine plaatsen zoo'n chronique met de noodige Oosterzeésche bloempjes, maar, ongelijk aan 's hoogleeraars preeken, is gewoonlijk de kern waar, als b.v. het boven verhaalde zoutschandaaltje.

De aanleiding, die ons tot studie van de aanbestedingsquaestie opwekte was o. a. de zonderlinge bijomstandigheden, waaronder wij vóór een paar jaren, de aanbesteding van de havenwerken te Probolingo zagen „gelukken." Het gold hier eene som van één millioen gulden, naar vermeend wordt.

De uitvoering vereischte alzoo niet slechts aanzienlijk werkkapitaal en technische kennis, maar ook uitgebreide plaatselijk gelegen ateliers, goede bekendheid met de plaatselijke of altans gewestelijke toestanden: in Indie voor ver afwonenden niet zoo gemakkelijk te erlangen en toch van zooveel gewicht voor de meerdere of mindere gemakkelijkheid in het erlangen van werklieden (koeli's), materialen (hout en steenen), enz. Was het dientengevolge reeds te voorzien dat het pleit waarschijnlijk zou beslecht worden tusschen de twee ter plaatse gevestigde firma's, die wij noemen A en C°. en B en C°., de heer A begon reeds zijne ateliers op te richten nog vóór de aanbesteding plaats greep, en speciaal met het oog op de dingen die komen zouden. Trouwens het terrein was reeds voldoende verkend. In de sints lang bestaande veeten tusschen de beide firma's had nog wel is waar eenige aanleiding tot concurrentie kunnen bestaan, maar zóó sterk waren de antipathien nog niet, of men had reeds bevorens overeengekomen dat aan A en C°. de haven van Probolingo zou worden gelaten, terwijl dezen beloofden dat zij, gedurende den arbeid aan de havenwerken, niet op het jachtterrein van bruggen enz. in de residentie Probolingo zouden jagen, hetgeen alzoo ipso jure (!) aan de heeren B en C°. zou verblijven. Met die huishoudelijkheid en goede trouw waarmede men in Indie zaken

van groot belang dikwerf tot stand ziet komen, werd de overeenkomst gesloten en voorzeker niet geschonden: in ieder geval had de aanbesteding tot dadelijk resultaat dat aan de firma A en C°. de havenwerken van Probolingo gegund werden. De Javasche courant, en zoo ook de andere dagbladen maakten nog wel melding van twee inschrijvers behalve A en B, maar een er van was de compagnon van A en een ander de compagnon van B: zoo werd het publiek nog verlakt op den koop toe.

De aanbesteding was dus gelukt; maar wij hebben er geen oogenblik aan getwijfeld, en latere besprekingen hebben die overtuiging niet weggenomen, namelijk dat dezelfde aannemer tot vrij wat voor den Staat voordeeliger voorwaarden zou over te halen zijn geweest, indien het werk eenvoudig onderhandsch aan dien aannemer had opgedragen kunnen worden.

Het mag terecht bevreemding wekken, dat de Uitvoerende macht zoovele jaren artikel 38 C. W. in zijne volle wettelijke kracht heeft willen handhaven en wel daarom bevreemding, wijl toch zoovele bepalingen, zoowel van den Rijkswetgever als van den minderen wetgever klakkeloos zijn overtreden geworden, zonder dat hare handhaving zoovele schatten aan den Staat zouden hebben gekost als het doordrijven van artikel 38. In het niet nakomen van wettelijke, koninklijke of koloniale voorschriften toch is men in de Indische administratie nimmer voor een beetje vervaard geweest: trouwens enkele staaltjes er van hadden wij reeds gelegenheid in voorgaande opstellen te bespreken.

Intusschen eindelijk dan toch zou er in de lijdensgeschiedenis van artikel 38 een keerpunt komen.

Artikel 38 bleek fataal voor 's lands belang, dat belang vorderde wijziging, dringend wijziging: alle autoriteiten, hoogere en lagere waren het daarover eens; hier voorzeker was reden te over, dat zoolang de Rijkswetgever zich met geene wijziging wilde inlaten, de buitengewone wetgevende bevoegdheid van den Gouverneur Generaal een einde aan de aanbestedingsquaestie maakte.

Heeft de Indische administratie dien koninklijke weg bewandeld? Vreemder dan het langdurig bestaan der quaestie, was misschien nog de echt Indische wijze, waarop artikel 38 in den schijn ongewijzigd, niettemin in het wezen der zaak, voor een goed deel is te niet gedaan.

Herinneren wij ons artikel 38:

„Het daarstellen van werken en het doen van leverancien en transporten ten behoeve van Nederlandsch Indie geschieden op contracten van openbare aanbesteding.

„Alleen, wanneer Onze Minister van Kolonien of de Gouverneur Generaal van Nederlandsch Indie zulks in 's Lands belang noodig oordeelt kan van dien regel worden afgeweken.

„In dat geval wordt van de beweegredenen melding gemaakt in het besluit, waarbij de werken of leverancien en transporten worden bevolen."

Dit artikel zegt duidelijk genoeg dat voor ieder bijzonder geval, waarbij besloten moet worden in het belang des lands van den regel van aanbesteding af te wijken, een regeeringsbesluit wordt vereischt.

Maar al die bijzondere besluiten zijn nu voor een tal van gevallen eenvoudig noodeloos gemaakt door een besluit van den Gouverneur Generaal dd. 20 april 1873 n°. 14, in het Indisch Staatsblad van dat jaar opgenomen onder n°. 73, waarbij is goed gevonden en verstaan:

„Eerstelijk.... te verklaren (!) dat het in 's Lands belang is, van den regel, gesteld in de eerste alinea van artikel 38 der voormelde wet af te wijken:

„A. Wegens gebruikmaking van 's Lands eigen inrichtingen en vervoermiddelen:

„Voor de voorwerpen, die vervaardigd worden of verkregen worden van Gouvernements inrichtingen, en werken en transporten welker uitvoering met eigen middelen, onder het beheer van landsdienaren, uitsluitend toekomt of voorbehouden is aan het Gouvernement.

„B. Wegens toepassing van regelen of voorschriften, met de uitvoering door een aannemer onvereenigbaar:

„Voor openbare werken, bij welker uitvoering militaire werklieden, heeredienstplichtigen of dwangarbeiders gebezigd worden.

„C. Ter vermijding van nuttelooze verspilling van tijd en arbeid:

„1ste voor werken, leveringen en transporten, die eene uitgaaf in eens vorderen, welker bedrag in verband tot haren aard zoo gering is, dat openbare aanbesteding met recht mag verwacht worden geene kans van slagen te hebben;

„2de voor werken, leveringen en transporten, waarvoor, bij

onbeduidendheid of geheel gemis van locale nijverheid, ter plaatse der behoefte geene of slechts eene enkele openbare aanbieding en evenmin mededinging van elders kan verwacht worden.

„D. Ter voorkoming van schade door tijdverlies:

„Voor werken, leveringen en transporten, die in spoed vereischende gevallen, door onvoorziene omstandigheden veroorzaakt, de voorbereiding eener openbare aanbesteding niet gedoogen.

„E. Wegens den aard der behoeften:

„1ste voor voorwerpen, werken en transporten, voor welker vervaardiging, levering en uitvoering slechts een enkel bepaald persoon in aanmerking komt;

„2de voor de levering van paarden en trekbuffels;

„3de voor het jaarlijksch onderhoud, de herstelling, verbetering, bij- en verbouwing van openbare burgerlijke en militaire werken, over eene groote uitgestrektheid verspreid, voor welke de werkzaamheden niet voor duidelijke omschrijving vatbaar noch de kosten nauwkeurig te begrooten zijn, en welker uitvoering door een aannemer niet aan een behoorlijk toezicht van Regeeringswege te onderwerpen is en de voordeelige kansen van wisselvallige omstandigheden voor den Lande zou doen verloren gaan;

„4de voor werken, leveringen en transporten, waaromtrent geheimhouding vereischt wordt.

F. Wegens de ongunstige uitkomsten der beproefde aanbesteding:

„Voor werken, leveringen en transporten, voor welke bij de openbare aanbesteding

„1ste geene toewijzing is kunnen geschieden,

„*a* door gebrek aan gegadigden;

„*b* door te hooge inschrijvingen;

„2de eene voorloopige toewijzing heeft plaats gehad, die door de Regeering niet is goedgekeurd,

„een en ander in het geval, dat van eene nieuwe aanbesteding geene betere uitkomsten kunnen worden verwacht.

„G. Wegens de voorkeur, die, mits zij niet minder deugdelijk is dan eenige andere, toekomt aan de eenvoudigste en goedkoopste wijze van voorziening in 's Lands behoeften:

„Voor de gereede levering van dadelijk benoodigde voorwerpen, bij welker openbare aanbesteding de voorwaarden van borgstelling, omschreven bij de 2de alinea van art. 39 der comptabili-

teitswet, doelloos is en door onnoodige beperking der mededinging schadelijk zou werken, en welker aanschaffing middels eene wel openbare, maar niet aan de bepalingen van het in Staatsblad 1870 n°. 39 opgenomen reglement gebonden inschrijving voordeeliger uitkomsten belooft of waarschijnlijk maakt."

Op dit lange eerste artikel van het simpele gouvernementsbesluit van 20 April 1873, waarin dan toch artikel 38 der Rijkswet, en in ieder geval de 2de en de 3de alinea van dat artikel is ondergegaan, volgt een tweede artikel waarbij den beschikkers en den hulpbeschikkers (hoofden der departementen van algemeen bestuur, hoofden van gewestelijk bestuur, enz.)

a. wordt aanbevolen, dat wanneer zij binnen de bepalingen der betrekkelijke verordeningen over sommen moeten beschikken ter voorziening in 's Lands materieele behoeften, en daarop, krachtens het gouvernementsbesluit van 20 April 1873, „in een der voren omschreven gevallen bevel geven tot het daarstellen van een werk of het doen van eene leverancie of een transport buiten contract van openbare aanbesteding, niet te verzuimen in hun deswege te nemen besluit het toepasselijk gedeelte van art. 1 der onderwerpelijke beschikking aan te halen, ter voldoening (let wel!) aan de derde alinea van art. 38 der comptabiliteitswet."

Zoo moest het gouvernementsbesluit als pasklaar voor de Wet worden ingedrongen.

b. wordt aangeschreven om, bij voorziening in 's Lands behoeften middels onderhandsche overeenkomst, „als regel aan te nemen, dat de duur dier overeenkomst één jaar niet te boven gaat;

„van dien regel alleen af te wijken, behoudens een maximum van drie jaar, indien de aanneming voor twee of drie jaar vijf procent lager is dan die voor één jaar;

„dien regel onvoorwaardelijk op te volgen in elk geval, dat tijdens het sluiten der overeenkomst de marktprijs der benoodigde artikelen door buitengewone omstandigheden hooger is dan gewoonlijk."

[Deze § werd nog geen twee jaren later door een besluit van 18 November 1874 n°. 26 (Indisch Staatsblad van dat jaar n°. 264*a*) gewijzigd!]

Wordt aangeschreven dat de departements-chefs bij het vragen van goedkeuring op door hen gedane uitgaven ten

aanzien van iederen post, waarbij afwijking van den regel van aanbesteding heeft plaats gehad, steeds moeten melding maken van de paragraaf van het hierboven aangehaald artikel 1 van Staatsblad 1873 n°. 73, waarop de afwijking steunt.

Wanneer wij artikel 1 van het hier behandeld Gouvernements besluit vergelijken met de opmerkingen en wenken door de directeuren-commissie gegeven, dan zal men erkennen, dat de taak der commissie in deze reeds goede vruchten heeft gedragen. En inderdaad, het moet worden toegegeven, het besluit van 20 April 1873 n°. 14, voldoet in vele opzichten aan de behoefte; geen deskundige zal dien lof er aan willen onthouden [1]). Dit zal

---

1) Dit opstel lag reeds ter verzending gereed, toen het volgende berichtje in de Samarangsche Locomotief van 7 mei onze aandacht trok:

„Uitbesteding. Morgen ochtend om 10 ure zal ten residentiekantore alhier worden uitbesteed: het vlot maken en naar Krawangs uithoek terugbrengen van het klokbakenschip, dat op de kust van Kaliwoengoe is aan wal gedreven. Naar men verzekert moet dit schip in den laatsten tijd zich zóó diep in het zand gewoeld hebben, dat het vrij wat moeite kosten zal om het weder vlot te krijgen. Wat zes weken geleden niets gekost zou hebben, zal nu, alleen tengevolge van een tot niets dienstig dralen, honderden guldens vorderen."

Eene niet onaardige illustratie van de te wijd opengezette deur waarvoor men in de Vertegenwoordiging zoo bevreesd was.

Ook ontleenen wij nog aan hetzelfde blad, dd. 2 juni, het volgende:

„Uitbesteding. Heden morgen werden ten residentiekantore alhier twee uitbestedingen gehouden: 1°. voor de levering van 300 dieëtplankjes ten behoeve van het stadsverband, en 2°. voor de levering van 3 draagbalies en 8 waterputsen ten behoeve van de gevangenis te Demak. Voor beide uitbestedingen was de Chinees Kweek Biang Siang de eenige inschrijver, en wel de diëetplankjes ad 20 cents per stuk, de 3 draagbalies voor *f* 24 en drie waterputsen voor *f* 24.— Daar de inschrijvingsommen meer dan 15°/₀ boven de aangenomen marktprijzen liepen, kon de definitieve toewijzing niet plaats hebben, en moet daarop de beslissing van de Directeuren van openbare werken en Financiën worden ingewacht!

„'t Is niet onaardig om eens na te gaan hoeveel er wel moet gecorrespondeerd worden over zoo'n aanbesteding van *f* 50 of *f* 60.

1. De cipier der gevangenis verklaart aan den Ass. resident, dat er behoefte bestaat aan 6 draagtonnen en 8 waterputsen.

2. De Ass. Resident vraagt ze aan in een gedetailleerd schrijven aan den Resident.

3. De Resident brengt het verzoek van den Ass. Resident aan den Directeur over en stelt voor tot eene uitbesteding over te gaan.

dan ook wel de reden zijn dat in de Vertegenwoordiging de wijze waarop artikel 38 is ten onder gegaan, geene scherpe veroordeeling heeft uitgelokt, ook al liet men er het Gouvernementsbesluit niet onbesproken.

Doch bij al het goede dat het besluit inhoudt is er eene andere vraag te doen: welke indruk, namelijk, krijgt de lezer bij de kennisneming van het besluit; wij bedoelen wat aangaat de redactie, de samenhang, het logisch geheel. Let eens op die indeeling in Eerstelijk en Ten tweede en dan weer op die 1ste, 2de, 3de, 4de, op die alphabetische indeeling met hoofdletters en dan weer eens op die onderindeelingen met kleine letters — welke eene rhapsodie van hoofd- en onderindeelingen en dat voor zoo'n nietig wetje! — Hoe gunstig bij de producten van onzen wetgevenden arbeid steekt dan toch af een werk van den Franschen wetgever, als de Code de la

---

4. De Directeur geeft machtiging daartoe.

5. De Resident stelt de voorwaarden der uitbesteding vast.

6. De Resident geeft kennis aan den Regent en de Hoofden der vreemde Oosterlingen, dat op dien en dien dag dat en dat zal worden uitbesteed.

7. De Regent en de Hoofden der vreemde Oosterlingen geven daarvan aan hunne respectieve onderhoorigen kennis, dikwijls bij bekkenslag.

8 De inschrijving heeft plaats.

9. Van de inschrijving wordt proces-verbaal opgemaakt, en met den laagsten inschrijver voorloopig gecontracteerd.

10. De Resident zendt de inschrijvingsbilletten en het proces-verbaal der inschrijving op aan den Directeur.

11. Deze beslist daarna of de aanneming aan den laagsten inschrijver gegund wordt of niet.

12. De Resident geeft aan den inschrijver van de beslissing van den Directeur kennis.

„En al die omslag moet gemaakt worden, omdat de comptabiliteitswet de residenten niet genoeg vertrouwt om hun zulke kleine zaken geheel over te laten, in weerwil diezelfde wet den Residenten in dringende gevallen de macht geeft om op één dag de geheele Lands kas te ledigen, door aan den waterstaat en andere diensttakken groote sommen „onder nadere goedkeuring" te verstrekken."

Dit is niet juist: de C. W. maakt van eene dergerlijke verstrekking nergens melding. Wij hebben die foutieve opmerking meermalen aangetroffen. De bedoelde verstrekking komt voor in eene koloniale ordonnantie, regelende het Administratief beheer en wel in strijd met de C. W.

Comptabilité publique: een model van wetgeving en codificatie [1]). Dat men daarom zulk een model niet slaafs behoeft

[1]) Ten deze moet ons eene opmerking van het hart, naar aanleiding der volgende aanteekening op den Code van de hand des heeren Bachiene, te vinden in dit Tijdschrift, jaargang 1872, I, bladz. 406:

„In Frankrijk," oordeelt de heer Bachiene, „schijnt de grenslijn tusschen wet en decreet in zake comptabiliteit schier vervallen; immers is den 11 augustus 1862 een decreet van den 31 mei 1862 afgekondigd betreffende het Fransche wetboek der openbare comptabiliteit, bevattende 883 artikelen, waarin alle verordeningen ter zake uit het Staatsblad zijn samengevat zonder onderscheid of zij bepaaldelijk uit wetten, dan wel uit besluiten voortvloeien....

„Dergelijke volledige verzameling van al de verordeningen over de comptabiliteit in Nederlandsch Indie sedert de invoering der wet van 1864 zou zeer nuttig wezen, maar toch zou bij elk artikel moeten worden aangeteekend (wat in het voormelde Code is verzuimd) de bron (wet, besluit ordonnancie of instructie) waaruit was geput.

„In Frankrijk, onder het keizerrijk, moge omtrent dit onderwerp minder zijn gehecht aan de onderscheiding tusschen wet, decreet of ministerieel besluit, in Nederland en zijn overzeesche bezittingen wordt daaraan te veel gehecht."

De geëerde criticus houde het ons ten goede dat wij den lof hier toegebracht aan Nederlands overzeesche bezittingen even weinig verdiend, als het verwijt of liever de aanleiding tot het verwijt tegen den Franschen wetgever rechtvaardig vinden.

Wat nu meer speciaal dit laatste betreft, er bestaat van den Franschen Code eene uitgaaf van den advocaat Louis Tripier, waaraan alléén de heer Bachiene herinnert. Maar die uitgaaf weergeeft niet het officieel besluit van mei 1862, waarbij de Code werd vastgesteld; blijkbaar o. a. hieraan, dat de formule van afkondiging, zoowel aanhef als slot, wordt gemist.

Zeker heeft de heer Tripier voor zijne zakuitgaaf verwijzigingen niet noodig geacht en de heer Bachiene oordeelt eenstemmig, dat voor dagelijksch gebruik aan die verwijzingen ook geene behoefte bestaat.

Slaat men daarentegen den officieelen tekst na, b. v. te vinden in d'Audiffret's bekend werk „Systeme financier de la France," deel V, dan vindt men daarin wel degelijk de meest nauwgezette verwijzigingen o. a.:

Art. 6. „Ordonnance du 14 septembre 1822, art. 1er § 2."

Art. 9. „Arrêté des consuls du 13 brumaire an X, art 1er."

Art. 13. „Arrêté du ministre de la guerre du 2 avril 1836, art. 2."

Art. 20. Twee verwijzingen, waaronder „instruction générale du 20 juin 1859, art. 1234, 1355 et 1391."

Art. 23 § 3°. Verwezen naar één arrêté, naar vijf ordonnances

te volgen, dat het ook zijne gebreken heeft, — 't is te verwachten; maar dat „de uitmuntende verordeningen op de Fransche comptabiliteit", waarmede, bij de behandeling van onze Comptabiliteitswet, de Minister Fransen van de Putte, den heer Mijer, lid der tweede Kamer, terecht wees, toen deze de schuchtere opmerking wilde maken, dat voor het tijdig algemeen bekend worden der begrooting men een staat als Frankrijk, doorsneden met telegraaf- en spoorweglijnen, niet gelijk moet stellen met een land als Nederlandsch Indie; — dat men die verordeningen van den Franschen wetgever niet handiger heeft weten toe te passen, ja hier en daar juist het slechte heeft overgenomen, dat mag ongetwijfeld wel eenige bevreemding wekken.

't Is zeker niet onleerzaam die bepalingen der Fransche comptabiliteit ten slotte eens in herinnering te brengen, altans voor zoover ons onderwerp aangaat.

De wijze van voorziening in 's Lands behoeften vinden wij er, gelijk behoort, onder het hoofdstuk Uitgaven en wel in twee §§: Personeel en Materieel.

De eerste omvat de artt. 64/67; zij handelen over de wijze van bezoldiging, met name over de cumulatie van tractementen.

De andere § leert ons de bepalingen op de uitbestedingen kennen, maar blijkens het slotartikel 81 beperken die voorschriften niet eens de bestuurders der overzeesche bezittingen: — zij zijn alleen toepasselijk op Frankrijk: „Les dispositions précédentes ne „sont point applicables aux marchés passés aux colonies ou hors

„et règlement du 30 septembre 1829 sur le service des invalides, de la marine art. 44."

Art. 23 slotalinea: „Décret du 12 août 1854, art. 2."

Art. 27 slotalinea: „Loi du 3 février 1792, art. 21."

Art. 29. „Code Napoléon, art. 2121, loi du 5 septembre 1807."

Art. 34. „Constitution du 14 janvier 1852, art. 10, 25 et 39."

Art. 38. „Loi du 15 mai 1818, art. 94 et lois annuelles des finances."

Art. 40 slotalinea: „Sénatus-consulte du 25 décembre 1852 et du 31 décembre 1861."

Art. 51. „Règlement du 28 novembre 1837. (Ministère des travaux publics, de l'agriculture et du commerce."

Voor de verscheidenheid der verwijzingen hebben wij eenige artikelen uitgezocht; men leze zelf den officieelen tekst, om de overtuiging te erlangen dat Nederlandsche bravigheid in deze niets volmaakters zou kunnen leveren.

„du territoire de la France et de l'Algerie," noch maken zij bestaande regien of de voorziening en behoeften bij dagdienst onmogelijk: „ni aux travaux que l'administration est dans la né„cessité d'exécuter en régie ou à la journée."

De § wordt overigens geopend met een artikel dat, evenals ons artikel 38, aanbesteding als regel wil stellen, maar het doet het niet zoo onbehouwen dat het alle eigen confectie of onderhandsche opdracht na mislukte aanbesteding onwettig maakt, dan wel voor iedere overeenkomst een contract vordert.

Artikel 68 zegt eenvoudig: „Tous les marchés au nom de l'Etat sont faits avec concurrence et publicité, sauf les exceptions mentionnées en l'article suivant;" d. i. in de taal onzer wet overgebracht b. v.: De voorziening in 's Landsbehoeften uitbesteed wordende, vermag geene uitbesteding plaats te hebben dan na de openbare mededinging te hebben in werking gebracht (of dan na aanbesteding) behoudens de volgende uitzonderingen.

En welke uitzonderingen bevat nu het volgende artikel 69? Zij zijn ten getale van twaalf kort en bondig; zonder hoofdonder-, bij-, en zijverdeelingen. Hier zijn ze: de belangstellende lezer zelf kan ze dan vergelijken met het fraaie Eerstelijk van ons Gouvernements besluit van april 1873.

1°. Pour les fournitures, transports et travaux dont la dépense totale n'excède pas dix mille francs, ou s'il s'agit d'un marché passé pour plusieurs années, dont la dépense annuelle n'excède pas trois mille francs.

2°. Pour toute espèce de fournitures, de transports ou de travaux, lorsque les circonstances exigent que les opérations du Gouvernement soient tenues secrètes; .... [geene overeenkomst aantegaan zonder goedkeuring van het uitvoerend hoofd van den Staat.]

3°. Pour les objets dont la fabrication est exclusivement attribuée à des porteurs de brevets d'invention ou d'importation.

4°. Pour les objets qui n'auraient qu'un possesseur unique.

5°. Pour les ouvrages et les objets d'art et de précision dont l'exécution ne peut être confiée qu'à des artistes éprouvés;

6°. Pour les exploitations, fabrications et fournitures qui ne sont faites qu'à titre d'essai;

7°. Pour les matières et denrées qui, à raison de leur nature

particulière et de la spécialité de l'emploi auquel elles sont destineés, sont achetées et choisies aux lieux de production, ou livrées sans intermédiaire par les producteurs eux-mêmes.

8°. Pour les fournitures, transports ou travaux qui n'ont été l'objet d'aucune offre aux adjudications, ou à l'égard desquels il n'a été proposé que des prix inacceptables; toutefois, lorsque l'administration a cru devoir arrêter et faire connaître un maximum de prix, elle ne doit pas dépasser ce maximum.

9°. Pour les fournitures, transports et travaux qui, dans le cas d'urgence évidente, amenée par des circonstances imprévues, ne peuvent pas subir les délais des adjudications.

10°. Pour les affrétements passés au cours des places par l'intermédiaire des courtiers, et pour les assurances sur les chargements qui s'ensuivent.

11°. Pour les achats de tabac ou de salpêtre indigènes, dont le mode est réglé par une législation spéciale.

En eindelijk:

12°. Pour le transport des fonds du trésor. In al die gevallen kan de voorziening onderhandsch geschieden: „il peut être traité de gré à gré."

Wij kunnen hiermede onze uiteenzetting over de wijze van voorziening in de Landsbehoeften als geeindigd beschouwen. Zijn er wellicht lezers die meenen dat dit wel wat vroeger had mogen geschieden, nu dan toch de voornaamste bezwaren tegen artikel 38 der Comptabiliteitswet zijn opgeheven, wij achtten daarentegen het verhaal der lijdensgeschiedenis van artikel 38 eene merkwaardige bijdrage van staathuishoudkundigen onzin, echter nimmer groot genoeg om reactie in ons lieve vaderland voor onmogelijk te houden.

Bovendien zullen de mannen, die veeleer vreesden dat met de 2de alinea van artikel 38 C. W. de deur voor de Indische knoeiers „veel te wijd" was opengezet, bij deze herinnering aan al de schade die hunne Socratische wijsheid den lande heeft veroorzaakt, waarschijnlijk weerhouden worden van het denkbeeld om voor het vervolg de deur op nieuw te sluiten.

Karanganjar, mei 1875. P. H. VAN DER KEMP.

Een merkwaardig feit.

De gebeurtenissen ontleenen voor een groot deel haar belang aan de tijden, waarin zij voorvallen. Zoo ook die waarvan wij hier met een enkel woord wenschen melding te maken.

Het koninklijk besluit van 10 september 1864 (Staatsblad n⁰. 93) met een toestand, die sinds jaren bestaan had, brekende, regelde op nieuw de benoembaarheid tot ambtenaar bij den burgerlijken dienst in Nederlandsch Indie.

Die algemeene verordening voor Indie en moederland, uit een politiek oogpunt van zoo groot gewicht, maakte het o. a. ook aan Inlanders mogelijk om, mits aan de gestelde eischen voldoende, als ambtenaren bij den Indischen burgerlijken dienst op te treden.

Wel is waar bestond ook vóór dien tijd geen wettelijke hinderpaal tegen de benoeming van een inlander b. v. tot ambtenaar bij het binnenlandsch bestuur, doch feitelijk kon er geen sprake wezen van zulk eene aanstelling in een tijd, toen de nieuwere denkbeelden omtrent ons koloniaal bestuur nog betrekkelijk weinig toepassing hadden gevonden en men in iets dergelijks ongegetwijfeld zoude hebben gezien een daadzaad allerzeerst geschikt om „Indie's verderf en daarmede Nederlands ondergang te verzekeren."

Geen wonder dan ook dat, toen in 1864 het gezegde besluit, gecontrasigneerd door Zijne Excellentie den toenmaligen Minister van koloniën Fransen van de Putte, het verkrijgen van de benoembaarheid tot Indisch ambtenaar aan inlanders mogelijk stelde, — dit beginsel groote ongerustheid moest doen ontstaan in het kamp der meer behoudende koloniaal-politieke partij. En laat ons billijk zijn, het waren (en het zijn nog) niet alleen

de koloniaal-conservatieven, die eene verwezenlijking van dat denkbeeld noodlottig of min wenschelijk achtten, — want ook menig ambtenaar door jarenlange ondervinding in de binnenlanden van Java geleerd, betoonde zich geenszins zoo onmiddellijk overtuigd van de juistheid der ten dezen genomene maatregelen.

Een kort woord ter verdediging van het nieuw aangenomen beginsel door den toenmaligen Minister van Koloniën gesproken in de zitting van de Eerste Kamer der Staten-Generaal van 11 januari 1865 bracht, hoe goed ook gedacht van zijn standpunt, zoo wij ons niet ten zeerste vergissen, de overtuiging der tegenstanders weinig aan het wankelen.

Intusschen de zaak bleef rusten en in de laatste jaren werden in het openbaar noch stemmen vóór, noch stemmen tegen het beginsel meer vernomen.

Daarvoor was een goede reden.

Geen feit toch deed zich voor, dat op nieuw de publieke aandacht bij het belangrijk beginsel bepaalde. Zoo kwam het dan ook waarschijnlijk, dat als het ware onopgemerkt tot nog toe de gebeurtenis voorbijging, die ons dit opstel in de pen geeft. Bij het examen toch, bedoeld in art. 4 van het koninklijk besluit van 10 september 1864 (Staatsblad n°. 93), zooals het is gewijzigd bij art. 1 van het koninklijk besluit van 30 october 1872 (Staatsblad n°. 106), in de maanden Juni en Juli dezer jaars te 's Gravenhage gehouden, werd o. a. toegelaten en bekwam op die wijze het noodige vereischte voor de benoembaarheid bij den Indischen burgerlijken dienst:

Raden Mas Ismangoon Danoe Winoto.

Raden Ismangoon, eèn inlander geboortig uit Djokdjokarta, van een aanzienlijk geslacht, zooals zijn geboortetitel dit trouwens reeds aanduidt, nauw verwant aan den Rijksbestierder van den sultan van Djokdjokarta, thans achtentwintig jaren oud, verkreeg in het jaar 1871 het getuigschrift van met voldoenden uitslag afgelegd groot Oost-Indisch ambtenaars-examen (gedeelte A), en legde na het ten einde brengen zijner studiën aan de Instelling voor onderwijs in de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indie te Delft het examen af, dat hem de volle bevoegdheid verschaft als Indisch ambtenaar op te treden.

Dat examen gaf getuigenis van den volhardenden ijver door Raden Ismangoon bij zijne studien betoond, terwijl het hem een

der hoogste nummers (n°. 5) op de eindranglijst der geslaagden schonk.

Blijkens de oproeping tot het genoemde examen nu, van het Departement van Koloniën uitgegaan, zouden die candidaten, welke de twaalf eerste nummers op de eindranglijst erlangden, daardoor recht verkrijgen op eene plaatsing bij den burgerlijken dienst in Nederlandsch-Indie. Later bracht een hernieuwde aanvraag van het Indisch Gouvernement dit getal van twaalf of zeventien. Raden Ismangoon viel dus in de termen om te worden ter beschikking gesteld van Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal, ten einde door dien opperlandvoogd tot eenigen ambtelijken werkkring te worden geroepen; en — waaraan wij niet twijfelen is geschied: Z. E. de tegenwoordige Minister van Kolonien heeft inderdaad de beschikbaarstelling doen plaats vinden van dezen eersten inlander, die door wetenschappelijke ontwikkeling en vorming zich de vereischten van benoembaarheid vermeld in de reeds meermalen genoemde koninklijke besluiten, verwierf. Voor eene tegenovergestelde wijze van handelen zouden trouwens, naar wij meenen, moeielijk rechtmatige redenen aan te voeren zijn geweest.

Dat een geval zich nu eindelijk voordoet, waarbij uitvoering zal erlangen een wettelijk voorschrift, door omstandigheden gedurende ruim een tiental jaren werkeloos gebleven is ons aangenaam, vooral ook omdat nu eene beslissing zal moeten worden genomen omtrent de wijze, waarop die uitvoering zal plaats vinden.

Onbetwijfelbaar is het, dat eene gedachtenwisseling tusschen het opperbestuur hier te lande en de Indische regeering aan iedere decisie te dezen opzichte zal moeten voorafgegaan, — en werkelijk dit is een punt der overweging meer dan waard.

Hoe men toch het beginsel hier in quaestie moge beschouwen, zooveel is zeker, dat daaraan een groote politieke beteekenis niet te ontzeggen is en dat van de beslissing omtrent eene uitvoering daaraan te geven, belangrijke gevolgen te verwachten zijn.

Eene beslissing toch, die b. v. den Javaan bij het binnenlandsch bestuur op Java zoude plaatsen en daarmede hem in dagelijksche aanraking brengen met hoofden van zijn eigenen landaard, terwijl zijn werkkring zich zoude uitstrekken over de bevolking van zijn geboortegrond, zoude in staat wezen om én voor den betrokken inlander zelven én voor de hem omringende

inlandsche hoofden én voor de onder zijn bestuur of contrôle geplaatste inlandsche bevolking én eindelijk ook voor het Gouvernement moeielijkheden in het leven te roepen, die alleen reeds bij het stellen van het geval, naar wij gelooven, genoegzaam in het oog springen om ons van eene nadere uiteenzetting ontheven te mogen rekenen.

Ditzelfde geldt ook natuurlijk evenzeer voor een Maleijer op Sumatra's Westkust, voor een Makassaar of Boeginees in het Gouvernement van Celebes en Onderhoorigheden enz.

Blijft dus over voor een inlander in het geval van Raden Ismangoon verkeerende: eene plaatsing, hetzij als ambtenaar op een der Gouvernements-bureaux te Batavia, hetzij als ambtenaar bij het binnenlandsch bestuur op een der eilanden van den Archipel buiten het eiland, waar hij inboorling is. Van deze beide wegen den eersten te volgen zoude waarschijnlijk minder strooken met de wenschen van den betrokken candidaat-ambtenaar, terwijl het bovendien zeer twijfelachtig zoude zijn, of met het aanwijzen van een ambtelijken werkkring aan zulk een persoon, wiens moedertaal toch altijd eene andere blijft dan de Nederlandsche, bij de Algemeene Secretarie of een der Departementen van Algemeen Bestuur op Batavia, de regeering zelve wel zeer gebaat zoude wezen.

Wij hebben reden te gelooven, dat de Staatsman, wien het gegeven was het koninklijk besluit van 10 september 1864 (Staatsblad n° 93) te ontwerpen en te contrasigneeren niet zoude weigeren in het algemeen deze onze beschouwingen te onderschrijven. Geheim bleef het ons niet, dat, naar zijne meening, eene plaatsing bij het binnenlandsch bestuur b. v. op Sumatra's Westkust in een geval als het nu voorkomende meest wenschelijk moest geoordeeld worden.

Wij, van onze zijde, zouden echter alvorens daartoe te besluiten, nog geneigd zijn rekening te houden met andere factoren, inzonderheid met het karakter en de instellingen der bevolking van het gewest den inlander-ambtenaar als standplaats aan te wijzen, en dat vooral waar het Sumatra's Westkust geldt met hare weinig slaafsche, vrijheidlievende bevolking, die wel eens zoude kunnen blijken minder ingenomen te zijn met de vervanging van een Europeesch landsdienaar door een ambtenaar van Oosterschen landaard.

De oplossing dezer quaestie zoude intusschen meer locale kennis van dat gedeelte van den Nederlandsch-Indischen Archipel en vooral van zijne bevolking vereischen, dan waarover wij meenen te kunnen beschikken, een kennis misschien slechts te verkrijgen na jarenlange ambtelijke ondervinding en persoonlijke waarneming.

Dat de regeering hare aandacht reeds geschonken heeft aan de zaak hier kortelijk besproken, — wij nemen het gaarne aan; dat zij, waar den weg zoo ruim openstaat, zich velerzijds met opzicht tot deze aangelegenheid zal doen voorlichten, wij voeden daaromtrent niet den geringsten twijfel. Maar toch meenden wij het niet ondienstig op dit belangrijk vraagstuk de publieke attentie eens te vestigen.

Eenmaal begane fouten, al waren zij niet onherstelbaar, zouden toch allicht moeielijkheden voor het Gouvernement kunnen ten gevolge hebben. Neme men nu ditmaal zijne maatregelen eens bij tijds, het omgekeerde gaf reeds zoo dikwijls groot bezwaar.

Van personen sprekende zegt men, dat „un homme averti en vaut deux"; met Gouvernementen zal het wel niet anders wezen.

J. Sp.

Het schijnt niet ondienstig den geachten inzender van deze bijdrage te wijzen op de volgende kabinets-circulaire van den gouverneur-generaal Mijer aan de hoofden van gewestelijk bestuur op Java en Madura, te vinden in het Bijblad op het Staatsblad van Nederlandsch Indie, no. 2411:

Kabinet
No. 10.

Buitenzorg, 8 november 1870.

Met belangstelling heb ik kennis bekomen van het loffelijk streven, dat zich bij onderscheidene inlandsche ambtenaren zoowel van den eersten als van minderen rang heeft geopenbaard, om aan hunne kinderen en enkele hunner familiebetrekkingen eene meer beschaafde opleiding te geven dan op de gewone inlandsche scholen verkregen wordt.

Dat streven verdient allezins behartiging en aanmoediging.

Ik verzoek u daarom den betrokken inlandschen ambtenaren kenbaar te maken:

Dat het der regeering aangenaam is op te merken, dat meer en meer van hunne zijde pogingen worden in het werk gesteld om aan hunne kinderen en familiebetrekkingen eene opvoeding te geven op den Europeschen voet geschoeid, en dat zelfs reeds zonen van de eerste inlandsche ambtenaren het examen, bedoeld bij art. 6 van het koninklijk besluit van 10 September 1864 (Indisch Staatsblad n⁰. 194), met goed gevolg hebben afgelegd;

Dat de regeering die pogingen op hoogen prijs stelt, omdat dezelve allezins bevordelijk zullen zijn aan de ontwikkeling en beschaving der inlandsche maatschappij op Java.

De gouverneur-generaal van Nederlandsch-Indie.
P. Mijer.

Javasche landschappen en karakterschetsen.

Bladen uit het dagboek van een Indisch geneesheer, door J. Groneman. Met een voorrede van Dr. P. J. Veth, Hoogleeraar te Leiden. Groningen, J. B. Wolters, 1874, in 8º.

I.

„Goede wijn behoeft geen krans." — Zoo zal wellicht deze of gene reeds gezegd of gedacht hebben, waar tot dusver in dit Tijdschrift geene aankondiging werd gevonden van 't belangrijke werk, waarvan we den titel aan 't hoofd dezer regelen hebben geplaatst. Voor een deel is dit ook 't geval, doch, hoewel 't niet ontkend mag worden, dat men door geen exemplaar ter aankondiging aan te bieden, onwillekeurig den schijn op zich laadde dat men wellicht geene kritiek dezerzijds begeerde, zouden we echter, al ware de inzending reeds aanstonds geschied, eene bespreking van 't werk liever uitgesteld hebben totdat het daarin ons beloofde vervolg zou hebben 't licht gezien, waardoor het één eigenaardig geheel zou vormen. Eerst zeer onlangs nu mochten we de uitgave daarvan begroeten en kwijten we ons gaarne van de taak om zoowel 't een als 't ander te gelijker tijd aan te kondigen onder bovenstaanden titel, waardoor reeds dadelijk beider eigenaardig karakter wordt aangeduid. Immers, terwijl in de voorgaande bladen door den schrijver meer bepaald eene beschouwing der natuur op Java wordt geleverd, houdt hij zich in die van 't vervolg met de studie der menschenkarakters in die gewesten bezig.

Was sedert lang de belangstellende aandacht op de „Bladen uit het dagboek van een Indisch geneesheer" gevestigd, ook door

de gunstige getuigenis die men daaromtrent van meer dan eene zijde mocht vernemen: bij de hernieuwde lezing daarvan was de indruk, dien zij op ons maakten, dezelfde als dien we reeds vroeger daarvan hadden ontvangen. Zelden hebben wij een boek uit de handen gelegd met grooter mengeling van gedachten. Met erkentelijkheid waardeeren wij het, dat wij wederom van de hand van een deskundige eene schets mochten ontvangen van de schoonste en merkwaardigste gedeelten van het heerlijke Insulinde, waarvan onze kennis nog steeds kan worden vermeerderd en aangevuld. Aan dit dankbaar gevoel paart zich tevens bewondering voor en hulde aan het talent, waarmede de indrukken en resultaten van een bezoek van en een verblijf in die streken werden neergeschreven, en dat beantwoordt aan den geestdrift, dien de schrijver voor haren rijkdom en hare heerlijkheid koestert en welke slechts geëvenaard wordt door zijne warme liefde voor den inboorling. Doch, ter andere zij, zijn wij onvoldaan, zoo niet teleurgesteld, waar wij des schrijvers beschouwingen over godsdienst, beschaving en maatschappij voor den geest terugroepen: beschouwingen die wij vreezen dat aan velen aanstoot en ergenis zullen geven, terwijl zij, hoewel zij een eerlijk streven naar waarheid verraden, tevens aanleiding geven om de vraag op de lippen te nemen, of de schrijver de geschiedenis der godsdiensten wel nauwkeurig genoeg bestudeerd heeft; of hij wel een juist inzicht heeft in 't eigenaardig karakter, de beteekenis en waarde van het christendom; of niet de natuur bijna uitsluitend 't gebied is, waarop hij heeft waargenomen.

De Indische geneesheer, die ons hier enkele bladen uit zijn dagboek aanbiedt, is de heer J. Groneman, thans praktizeerend arts te Djokdjokarta. Doch niet de geneesheer als zoodanig treedt daarin op den voorgrond. Verwacht daarin niet de mededeeling van ervaringen uit 't aan wisselingen zoo rijke leven van een arts, geen beschouwingen over zijn toestand in Indie, zoowel waar hij de civiele praktijk uitoefent, als waar hij als officier van gezondheid bij 't leger optreedt; groot zal ook uwe teleurstelling zijn, zoo ge meent ingelicht te worden omtrent de beoefening der geneeskunde onder de inlanders of eene geneeskundige plaatsbeschrijving van 't een of ander deel van Java denkt te ontvangen. Hier en daar een wenk over het heerlijke klimaat. Zoo o. a. waar de tocht naar den Káwah Waiang wordt beschreven, waarin herinnerd wordt, dat zulke zieken, die

behoefte hebben aan een ander, meer voor hun landaard geeigend klimaat, niet altijd de vermoeiende reis naar Europa behoorden te ondernemen, terwijl in deze bergen en bergvlakten de door verzengende luchthitte uitgeputte en door moeras-uitwasemingen vergiftigde Europeaan zijn krachten evengoed kan terugbekomen, en wellicht beter, dan in 't nevelig vaderland, dat hij niet bereiken kan zonder eerst ook de nadeelige invloeden van een langdurig scheeps- of stoombootleven getrotseerd te hebben.

Behalve hier en daar een wenk zoudt ge overigens in 't geheele dagboek des heeren Groneman te vergeefs eene duidelijke aanwijzing van des schrijvers kwaliteit vinden, zoo zij niet op het titelblad aangetroffen werd. Maar wat daaruit spreekt, 't is de geest van den natuurvorscher, die tien jaren van zijn leven in de Preanger-regentschappen had doorgebracht en van wien de hoogleeraar Veth, die aan zijn werk eene voorrede toevoegde kon getuigen dat „hij van elke gelegenheid gebruik maakte om de natuur dier prachtige streek te leeren kennen; die moeite noch gevaren ontzag om hare rijke plantenvormen te bestudeeren, het leven harer dieren te bespieden, hare hoogste bergtoppen te bestijgen, in hare diepste kraters af te dalen; die hare wouden en wildernissen doorwandelde met het schetsboek en de teekenstift in de hand en trachtte met den vorschenden blik tot in de geheimste werkplaatsen der natuur door te dringen."

Geheel zijn arbeid legt hiervan getuigenis af; daarin drukt hij den stempel zijner persoonlijkheid. In 't geen hij ons aanbiedt, bemerkt men aanstonds dat men met iemand te doen heeft, die de gegevens bezit om Java's schoone natuur niet enkel te zien en te bewonderen, maar ook volkomen juist terug te geven. Het oordeel van Dr. J. E. de Vrij, die hem als jongeling onder zijne leerlingen aan de clinische school te Rotterdam gekend had, dat hij een open oog had voor natuurschoon, gepaard met een dichterlijken aanleg, zal ieder volkomen gerechtvaardigd achten. Zelf zegt hij ergens: „De man van de wereld, wiens denkkracht zoo vast ingeslapen is, dat zij ook bij den aanblik dezer natuurpracht niet herleven kan; die koud blijft bij de verheven majesteit dezer schepping, die in de werelden van den sterrenhemel slechts flinkerende lichten, en in de wolken van den dampkring alleen vormloozen waterdamp ziet, — hij blijve binnen zijn doode muren en ver van 't heiligdom, van den levenden tem-

pel der natuur, wier waarheden hij niet vatten, wier schoonheid hij niet begrijpen kan."

Den machtigen indruk, welken een schoon natuurgezicht op hem gemaakt had, vertolkte hij eens in deze woorden: „Hoe groot werd mij die schepping, wier eeuwigheid mijn gedachte opwekte uit de droomen van den tijd! Hoe gering gevoelde ik mij tegenover die almacht van Wil en Kracht, die deze eeuwigheid van stof beheerschte en met leven vervulde, zoo, als zij daar vóór mij uitgebreid lag in de reinheid van haar onsterfelijke jeugd! Hoe ondenkbaar groot moest die aarde zijn, van wier oppervlakte deze onafzienbare verten slechts een klein deel omvatte: een berggroep van een eiland: een vlekje in den oceaan, die alle werelddeelen begrenst en de gansche aarde omspoelt! En wat is die aarde meer, dan een stofje in 't heelal: onuitsprekelijk klein, bij de grootte van andere werelden en wereldstelsels, die, door dezelfde krachten beheerscht, zich met haar voortbewegen in de onbegrensde ruimte van stof en tijd?

„Hoe machtig scheen mij die stof; — hoe overmachtig de eeuwige kracht, die de stof bezielt, die 't heelal vervult en beheerscht, en in zoo onuitputtelijken rijkdom zich uitte, zoowel in 't kleinste plantje, dat aan mijn voeten, op den hoogen bergtop, boven wolken en nevels, bloeide, — als in 't oneindige plantenkleed, dat over die onafzienbare diepten uitgebreid lag, dat die onafgebroken wouden vormde, en alle bergribben en kloven, alle dalen en vlakten bedekte!

„Heerlijke schepping! Een schepping die van l e v e n spreekt, en de altijd voortstrevende gedachte de grootheid van 't leven begrijpen doet!...."

Elders, waar een overschoone sterrenhemel des schrijvers oog had geboeid, gaf de herinnering daaraan hem deze taal in de pen: „Nooit had ik den melkweg zoo glansrijk zien schitteren. Wolken van licht, die een doorzichtigen sluier vormden vóór een oneindigheid van sterrennevels, zachtglanzend in de eeuwige verten! Welk een aanblik! Wat ondenkbare afstanden! Welk een grootheid! Wat is grootheid? Wat is ruimte? Wat tijd? Wat eeuwigheid? Duistere vragen, onoplosbaar voor den zwakken zoon der nietige aarde, 't kind van één dag! Wat is hij, dan een handvol stof, bezield, voor één polsslag van den tijd, door een voorbijgaanden straal van dat eeuwig levenslicht, dat

de onbegrensde schepping vervult! Wat is die aarde, wier omvang mij gisteren nog duizelen deed, — wat is zij meer dan een stofdeeltje in dat wereldstelsel van duizenden en tienduizenden zonnen, wier grootte de helderste gedachte verblindt en wier afstand de verbeelding verstommen doet!

„Maar één band verbindt ze allen, zonnen en wereldstelsels, sterrengroepen en nevelvlekken; één kracht beheerscht ze allen: dezelfde kracht, die de aarde vormde en de zon, die haar meevoert op haar eindelooze vaart door de ruimte; — dezelfde kracht, die de aardkorst met een plantenkleed dekte en 't leven gaf aan de bewerktuigde stof; — die zandvlakten en bergwouden bevolkte; — die de hangende dauwdroppel bezielde en de golvende diepten der zee; — en die levensvormen teelde in 't pooltjs en in 't borrelend water van een dampenden kraterpoel. De eeuwig ongekende kracht, die ons w o r d e n deed, die ons de aarde tot moeder gaf, en de gansche schepping tot een heiligdom, oneindig als de gedachte en onverganklijk als de stof. De kracht wier onbevattelijke grootheid den natuurmensch er toebracht, in de schepping een schepper te zoeken en den onbekenden God te aanbidden."

Uit deze fragmenten, welke met nog vele anderen zouden kunnen vermeerderd worden, blijkt duidelijk des schrijvers zin voor de schoonheden der natuur, terwijl hij zijne gedachten in boeienden vorm weet te kleeden, waarbij men tevens zijn meesterschap over de taal bewonderen moet. Jammer echter — wij zeggen dit natuurlijk van 't standpunt, dat wij op godsdienstig gebied innemen — dat hij nevens die in menig opzicht keurige bladzijden, waarvan er zoovelen in zijn dagboek voorkomen, ons daarin ook andere te lezen geeft, waarin hij zich los toont van alle openbaring, van 't christendom, dezen godsdienst in zijn wezen en beteekenis miskent en tegenover zijn priesters een taal doet hooren, die, zoo zij al voor de rechtbank der wetenschap te rechtvaardigen is, wij althans zonder nadere toelichting en bewijs niet onder de oogen van 't publiek zouden durven brengen. Of wat dunkt u van deze phrase: „Wie, die de natuur in hare volle grootheid ziet, kan nog behoefte hebben aan eenige andere „openbaring"? Neen! wie dus de eeuwige majesteit der schepping nadert, en de nietigheid der onzinnige middeleeuwsche fantasiën niet erkende, — ik zou hem beklagen, omdat hij de taal der schepping niet verstaan, en haar licht niet verdragen

kan. Maar hij keere terug naar zijn kille muren van steen en kalk, en ver blijve zijn voet van 't heiligdom der natuur, welks geheimenissen hij niet vatten kan. Hij leve en sterve in zijn blindheid, ongevoelig voor de schoonheid van 't heelal, en onbewust van den dag!"

Elders heet het: „O, konden dweepzucht, priesterheerschappij en geestesslavernij uit de geschiedenis van 't menschdom weggevaagd worden; — konden zij begraven zijn onder 't puin der eerste kerken en ommuurde straten, die de natuur buitensloten, en haar machtigen invloed op 't gemoed van den armen stedeling deden verloren gaan; kon de mensch teruggebracht worden tot den heerlijken, reinen natuurtempel, om dáár zijn leven te wijden aan de erkenning en uitoefening van een eenvoudige, natuurlijke zedeleer!

„De mensch kan zich van de natuur niet vervreemden, zonder tot onnatuur te vervallen, en tot de slavernij van 't kwaad. Zoo hij de natuur verloochent, verloochent hij de waarheid; en dan is 't geen wonder meer, dat hij de oplossing van 't donkere levensraadsel vreest; dat de dood hem een vijand, — de toekomst hem een schrikbeeld wordt. Dan is 't geen wonder dat hij, die zich tusschen muren begraaft en tempelgewelven tusschen zich en den vrijen hemel optrekt, zich aan 't daglicht ontwent en aan den nacht zich overgeeft. En is 't geen wonder dat hij, die aan de duisternis van zijn kerker gewoon geworden is, 't licht niet dragen kan, en in 't licht niet meer ziet, — dat de slaaf van priesterlijken geloofsdwang de vrijheid wantrouwt, die hem niet spreekt van de eeuwige straffen des doods, maar van leven en levensgenot. En is 't geen wonder eindelijk, dat werkelijke armoede en ellende de levensgezellen van een dergelijke wanbeschaving zijn, als die de natuur en waarheid loochenende maatschappij van christelijke Europeanen beheerscht; — maar dat zij vreemdelingen bleven onder de eenvoudige onbedorven natuurkinderen der Soendasche berglanden."

Zullen deze gedachten van natuur-godsdienstigen of wil men natuur-philosophischen aard niet op aller instemming kunnen rekenen, allerminst zeker die, welke de laatste bladen van 't dagboek ons te lezen geven. Daarin vooral moeten de bijbelschrijvers, de priesters en kerkvaders 't ontgelden; daarin wordt de leer der zielsverhuizing minder onzinnig genoemd dan de

christelijke leer van hemel en hel; daarin wordt bij de schets van den oorsprong en 't bestaan van 't christendom, zelfs zijn val geprofeteerd. „Boeddhisme, jodendom, christendom, islamisme" zegt hij, „allen ontstonden en bestaan door 't overwicht van den wordenden en heerschenden priesterinvloed op de volgzame onzelfstandigheid der blindgeloovige gemeente, die de oorspronkelijk zinrijke mythen en legenden, na verloop van tijd verbasterd en verwrongen, als geschiedenis en godspraak aangenomen heeft. En allen zullen evenzeer — de een vroeger, de ander later — wegkwijnen en uitsterven, naarmate kennis en wetenschap ook tot de menigte doordringen, en alle wangeloof en bijgeloof onmogelijk zullen maken. De onkunde der menigte is een hoofdvoorwaarde van hun bestaan. De voortgang der wetenschap zal de oorzaak zijn van hun val. En 't is dus natuurlijk dat 't christendom 't eerst uit de wereld verdwijnen zal, voor zoover 't de godsdienst van die volken is en blijft, die alle anderen in algemeene wetenschappelijke ontwikkeling vooruitstreven.

„En als dan dat christendom tot de geschiedenis behoort, dan zal men 't nauwelijks kunnen aannemen, dat er een tijd geweest is, waarin beschaafde volken op grond van verkeerd begrepen legenden, een kerkleer konden aankleven, die van de Godheid een m e n s c h, en van een mensch een G o d maakte; die de hoogst denkbare wereldoorzaak tot een dwalenden, veranderlijken en wraakzuchtigen wereldrechter verbasterde, en 't meesterstuk der bekende schepping: den mensch — die schoonste openbaring der godheid in de natuur! — tot een mislukt scheppingsproduct, tot een ellendig wezen verlaagde, dat zoo reddeloos verdorven was, dat 't alleen door een elk waardig Godsbegrip onteerende „onverdiende g e n a d e" van een „eeuwige verdoemenis" te redden en tot zijn schepper terug te brengen was.

„(Die „godgeleerden" verstonden de kunst om Gordiaansche knoopen leelijk door te hakken!)

„Waarlijk! voor zulk een onzin kan 't gezond verstand: die goddelijke kracht in den mensch, niets over hebben dan verachting. En op dien onzin rust de christelijke kerk! En met dien onzin zal zij vallen."

Wij citeeren niet meer; genoeg reeds om het standpunt van den schrijver te leeren kennen. De lezer oordeele daarover zelf, daar het natuurlijk hier de plaats niet is, onzerzijds ernstige

kritiek daarvan te leveren of de vraag te onderzoeken, of en in hoever men, „in dezen tijd van wetenschappelijken vooruitgang" gelijk de schrijver onze dagen ergens noemt — gerechtigd mag achten eene opvatting te huldigen, gelijk die hierboven is meegedeeld. Nevens ons protest teekenen wij hier alleen nog aan, dat reeds de hoogleeraar Veth, doelende op des schrijvers denkbeelden, waarin men ook overeenkomst met die van Junghuhn bespeuren kan, daarvan schrijft, dat hij voor zich in die mannen, bij hunne levenswijze en hunne ervaringen, die richting en die zienswijze zich verklaren kan, al vindt hij ze eenzijdig en onbillijk. „Bij grondiger studie van de geschiedenis der godsdiensten, zouden zij erkennen dat de leerstukken en leerstelsels in de natuur van den mensch zijn gegrond en psychologisch verklaard moeten worden, en dat de priesters daaraan vrij wat minder hebben toegebracht dan zij meenen. Bij onbevangener blik zouden zij beter inzien dat het christendom nog wat anders is dan de leerstelsels der zich christelijk noemende kerkgenootschappen. Bij meer oefening om waar te nemen op een ander gebied dan het hunne, zou het hun niet ontgaan zijn, dat de beteekenis en waarde van den stichter der christelijke kerk, gelijk die van elken anderen hervormer, moet beoordeeld worden, niet naar de meeningen en vooroordeelen, die hij met zijn tijd en volk gemeen had, maar naar de denkbeelden, waardoor hij zich van zijn tijd en volk losrukte en zich daarboven verhief."

Maar wat hiervan zij, de heer Groneman zal 't aan zich zelven te wijten hebben, zoo hij juist door de bladzijden, waarin hij van zijn geloof rekenschap gegeven heeft, velen ergert en zoo men daardoor van de lezing van zijn boek wordt afgeschrikt. Of dit laatste werkelijk het geval is geweest of zal zijn, durven we niet met beslistheid te zeggen. Het zou ons echter leed doen, zoo daarin een reden werd gezocht tot eene ongunstige appreciatie van 't dagboek, voor zoover 't ons Java en Javaansche toestanden leert kennen.

Wij spelden straks den naam van Junghuhn. Had de heer Veth 't ons niet reeds medegedeeld, uit 't werk des heeren Groneman zou men aanstonds bespeurd hebben, dat hij een vriend was van dien genialen natuuronderzoeker. Welsprekend is zijn taal, waar hij zich den omgang met dien „grooten man," dien „krachtigen denker," weder voor den geest roept, die wel „bij velen bekend" scheen, maar slechts „door weinigen g e k e n d" werd.

Gedachtig aan diens vreedzame woonhuis op het plateau van Lémbang, schrijft hij van hem: „dáár leeft hij, gelukkig, door zijn gezin; rijk door de kennis en de ervaring van een belangrijk leven; vrij van de dwalingen en de wanbegrippen der wereld, en vrij van 't gehate dwangjuk der maatschappelijke vooroordeelen; — dáár wijdt hij, rusteloos werkend en denkend, uur op uur en dag aan dag aan de wetenschap, wier helder licht hem bestraalt; aan de natuur, wier machtige grootheid hem omringt; wier levende taal hij verstaat en wier bezielde poëzie hij begrijpt; — dáár leeft hij voor de wetenschap, voor de nakomelingschap, voor zich zelf en voor vrouw en kind, en voor de weinige vrienden, die hij behouden heeft, uit de velen die hij achterliet in de nevelen van onkunde en dwaling, waarboven zijn blik zich in de oneindigheid van licht en leven wist te verheffen; — dáár leeft hij, de leerling, de vriend van von Humboldt; de Humboldt van Indië.... Dáár heb ik hem leeren kennen, hoogachten en liefhebben; dáár heb ik hem bewonderd, in de geniale grootheid van zijn onvermoeid werkzaam verstand, en in den nederigen eenvoud van zijn huiselijk leven; dáár heb ik hem later zien sterven, zooals slechts hij sterven kan, die weet wat leven is, en die de ontbinding der stof niet vreest".... „Hier is geluk, hier is natuurliefde; hier is godsdienst, meer waar en rein, dan ze ooit uit de nevelen der wereldsteden of uit de zuilenpracht der priestermaatschappij ten hemel stijgt."

Die dus over Junghuhn schrijven kon, moest wel „den vrede en de vriendschap van zijn huis gedeeld" hebben; en verklaarbaar is 't dat er, ook op 't gebied van den godsdienst en op maatschappelijk terrein, eenige verwantschap kan worden bespeurd tusschen de denkbeelden van den een en die van den ander; verklaarbaar ook dat de liefde, die men voor Junghuhn koesterde, niet dulden kon, dat er op diens nagedachtenis een smet werd geworpen. Meer dan iemand gevoelde de heer Groneman zich daarom geroepen breedvoerig over de kinacultuur uit te wijden, „tot rechtvaardiging van haar genialen grondlegger", en meent hij daaromtrent als een bevoegd beoordeelaar te mogen beschouwd worden.

Men heeft hem hierover hard gevallen, onvoldoende kennis omtrent de kinakwestie verweten, den vrij hoogen toon gelaakt, waarop zijn oordeel daarover werd uitgesproken, en als bewijs

dat men in hem geen bevoegde autoriteit moet zien, een brief van Junghuhn zelven in herinnering gebracht, door dezen geschreven, toen de schrijver op aanbeveling van Mac Pherson bij diens terugkomst in Britsch-Indië, aan den Onderkoning werd aanbevolen als chef van de toen nog in te voeren kinacultuur in Britsch Indië; en wat die aanbeveling zelve betreft, meent men dat zij alleen een gevolg was van de omstandigheid dat de heer Groneman, toen hij dien hooggeplaatsten vreemdeling met den Engelschen kolonel Jule naar den Tangkóeban-Pråhoe vergezelde, zich aan den eersten als een bevoegd kinaplanter schijnt te hebben voorgesteld.

Hoewel wij 't voorrecht niet hebben met den heer Groneman persoonlijk bekend te zijn, zouden wij niet gaarne durven onderschrijven of aannemen wat hem ten laste wordt gelegd, waardoor men, zoo 't gezegde waarheid bevatte, ongetwijfeld op zijn karakter een minder gunstig licht zou werpen. Wat intusschen de beweerde onbevoegdheid des schrijvers met betrekking tot de kinacultuur aangaat, welke men afleidt uit 't feit, dat hij ongeschikt werd geoordeeld om de Engelsch-Indische kinacultuur te leiden, geloof ik, dat men zich zeer goed voorstellen kan, dat iemand ongeschikt wordt geacht voor zulk eene ambtenaarsbetrekking, zonder dat hij daarom de gegevens mist om zelfs theoretisch en practisch nieuw licht over een dergelijke zaak te verspreiden. Die gegevens zijn: genoegzame tijd van waarneming, opmerkingsgave en waarheidszin, bij de noodige botanische kennis, welke gegevens men aan den schrijver na kennisneming van zijn arbeid wel niet zal kunnen ontzeggen. Vreemd ook is het, dat juist a a n h e m de taak werd opgedragen om de Britsche Heeren, met de inspectie onzer Javaansche kinacultuur belast, bij hun bezoek aan de aanplantingen op den Goenoeng Tangkoéban-Pråhoe te vergezellen. Zulk eene keuze ware ongerijmd, zoo men een onbevoegd persoon in den schrijver zag. Wij houden het er veeleer voor, dat de Britsche Heeren tot hun onpartijdig oordeel, dat tot een voor den heer Groneman zoo eervol verzoek aanleiding gaf, geleid werden, doordien zij hem van zelf leerden kennen als een voor de kinacultuur niet te verwerpen persoon. Voorts de vraag in 't midden latende, waarom Junghuhn zelf hem toen niet genoegzaam op de hoogte achtte voor de hem voorgestelde belangrijke taak, zij nog herinnerd, dat de schrijver van 't dagboek zelf trouwens zijne bevoegdheid

om over de kinakwestie te spreken ontleent „aan zijn persoonlijke bekendheid met Junghuhns ervaringen en inzichten, met zijn plannen en verwachtingen omtrent deze cultuur."

In ettelijke bladzijden levert de heer Groneman eene apologie van 't geen Junghuhn ten aanzien dier cultuur heeft verricht. Zien we wel, dan heeft hij daarmee geen veroordeeling van de nu gevolgde en rentegevende cultuurmethode bedoeld, maar wel een weerlegging van de veroordeeling à posteriori van Junghuhn's aprioristische denkwijs over die cultuur, die nog niet ontzenuwd is, ook niet door 't welslagen van een andere, en met den natuurlijken toestand der kinaboomen in hun vaderland minder overeenkomende methode. Hij heeft zelfs willen aantoonen, dat, ook al ware of al werd de onhoudbaarheid van Junghuhn's natuurlijke methode voor Indië later bewezen, hij daarom toch niet te veroordeelen zou zijn.

De geëerde schrijver meende zich tot die taak geroepen, omdat Junghuhn zelf zich daarvan niet meer kwijten kon, en omdat men zijne verklaringen dienaangaande vergeten schijnt, vooral die, welke in de door hem op blz. 333 genoemde nummers 19, 20 en 21 van den Javabode van 1863 zijn openbaar gemaakt: naar welke stukken verwezen werd, opdat daaruit de juistheid der voorstelling van Junghuhn's denkwijze zou kunnen blijken.

Men zal, naar we gelooven, de bladzijden 120—137 en de noten 80—85, aan de kinacultuur gewijd, ongetwijfeld niet ongelezen laten, en wil men althans niet zoover gaan als de heer Veth, volgens wien al 't geen de heer Groneman daaromtrent in het midden brengt, „ten minste behartiging verdient," met hem mag men zeker de hoop koesteren, dat „de tijd en de nakomelingschap tusschen Junghuhn en zijne tegenstanders zullen richten."

Meer dan de beschouwingen over de kinateelt, die men in Groneman's dagboek aantreft, zullen daarin de belangstellende aandacht trekken of veeleer bewondering wekken de bladzijden, gewijd aan de schetsen van een groot deel der Preanger-regentschappen. Een zeer korte vermelding van eene reis van Batavia naar Buitenzorg opent 't dagboek, waarop de beschrijving volgt van tochten naar de Preanger-regentschappen, naar Tji-Andjoer en Bándoeng, naar den waterval van den Tji-Kapóendoeng, naar Taróegong en Gároet, naar Limbángan en Lémbang, naar de zuidelijke gebergten van Bándoeng, naar Pangalengan, den Ká-

wah Waiang en de vallei van Gánda-Soli. Een en ander wordt afgewisseld door een blik op de jachtvelden van Bándoeng of door 't verhaal van des schrijvers eerste hertenjacht, van een kapjacht of ook wel van een mislukte pauwenjacht; maar bovenal werden we uitgenoodigd met hem den Góenoeng Papandáian, Têlaga-Bòdas, Góentoer, Tangkóeban-Prahoe, Patóeha, Kendeng en Malábar te beklimmen. In een woord, 't zijn de nog aan weinigen bekende binnenlanden van de Preanger-regentschappen, waarheen men ons met onze verbeelding voert, langs bergen en dalen, te midden van kraters en door wouden en stroomen, terwijl een kunstenaar, schilder en natuuronderzoeker daarbij onze leidsman is. Om eenigszins 't eigenaardig schoone van 't dag-, of laat ons liever zeggen, 't schetsboek des heeren Groneman te doen kennen, zouden wij ettelijke bladzijden daaruit moeten overnemen, daar de keuze uit 't vele schoone, dat ons aangeboden wordt, moeielijk is. Wij raden daarom den lezer liever aan zelven zich 't genot te verschaffen kennis te nemen van de geleverde schetsen; hij doorloope, onder meer, de beschrijving van het meertje Têlaga Warna, of van een tropisch Urwald, van Bándoeng, van de beklimming van den Goenóeng Patóeha, van het vergezicht van den top van den Patóeha, van den krater van den Góenoeng Góentoer. Wij houden ons overtuigd dat men na inzage daarvan gaarne 't oordeel des heeren Veth zal onderschrijven, waar hij zegt: „sedert Junghuhn zijn onwaardeerbaar „Java" schreef, is ons geene bijdrage tot de kennis der bergen van West-Java geleverd, die de schetsen van den heer Groneman in waarde, ik zeg niet evenaart, maar nabij komt."

Aan dit oordeel intusschen mag, naar onze bescheiden meening, een amendement worden toegevoegd en wel van dezen inhoud: „Jammer, dat de schrijver bij de ongemeene frischheid, den gloed en de aanschouwelijkheid, waarmede hij de schoone natuurtafereelen weet terug te geven of liever te schilderen, zich vaak verleiden liet ietwat te weelderig, bloemrijk te zijn in zijne taal. Men kon 't reeds opgemerkt hebben bij de meegedeelde beschouwingen van natuur-godsdienstigen aard. Een fragment zij daarbij nog gevoegd waar de schrijver ons zijn indruk mededeelt, toen hij „op den kraterrand van West-Java's machtigsten vulkaan, een der werkzaamste vuurbergen van geheel Indie" stond: „Met ontzetting en verrukking tevens staar ik

in de geduchte diepte: een reusachtige afgrond, tusschen vuurroode en bruingrijze, bijna loodrechte lavawanden ingesloten, uit wier tallooze spleten en kloven vulkanische dampzuilen, als dwarrelende wolken opstijgen. Soms is de vreeselijke diepte geheel door dampen gevuld en bedekt, terwijl de wolken van den dampkring nu en dan beneden den buitenwaarts glooiend afhellenden bergtop voortdrijven, van waar we ver over die wolken heen staren in een oneindige ruimte, als die van den blauwen hemel boven ons. Geen enkele plant groeit op dezen bodem van puin en asch, dan misschien een eenzaam mos- of varenblaadje, aan den vochtigen wand van een meer verwijderde spleet. Geen enkel insect leeft er op dit grondgebied des doods! Alleen staan wij hier als levende telgen der natuur; en om ons heerscht de woeste kracht der vernieling! Geen geluid breekt de heilige stilte der schepping, dan nu en dan een wild gesis, of een doffe donder, oprijzend uit den onpeilbaren schoot des kraters.... Daar klonk van ver de roepstem onzer achterblijvers, die ons spoor in de lagere wolkenzone verloren hadden. Ik zond de mij vergezellende inlanders, op 't geluid af, hen te gemoet, en alleen bleef ik terug op den eenzamen bergtop. Ontzettende eenzaamheid! Een rotsklip in den luchtoceaan! Een puinhoop; en niets dan die puinhoop, in een onbegrensde zee van schitterend witte wolken! En om mij heen en boven mij de oneindige ruimte; maar niets dan die ruimte; — en vóór mij de geduchte, de loeiende afgrond; de dreigende diepte van den geopenden schoot onzer aarde!.... Ontzettende eenzaamheid?.... Neen! geen eenzaamheid; want ook hier leeft de onwankelbare natuurwet, de ondoorgrondelijke eeuwige wil."

Ongetwijfeld kunnen deze regelen getuigen van des schrijvers meesterschap over de taal, gelijk we reeds boven schreven; maar of zij niet iets opgesmukts en hoogdravends hebben, is eene vraag, waarvan we de beantwoording veilig aan den lezer mogen overlaten.

Maar daargelaten deze bladzijde, waaraan we gemakkelijk nog een paar zouden kunnen toevoegen en waarbij 't snoeimes wel eens mocht gehanteerd worden, zouden we niet gaarne iets willen afdingen op de waarde van de schetsen des heeren Groneman voorzoover zij eene beschrijving bevatten van 't geen hij werkelijk met eigen oogen gezien heeft. 't Allerminst waar hij ons met de eilandbewoners zelven in kennis stelt; veeleer ne-

men wij aan, dat zijne mededeelingen volkomen juist zijn, en wenschen hem voorts toe dat hij de voldoening moge maken dat zijne stem tot veler waarschuwing moge strekken, ook tot 't volgen, tegenover den inlander, eener politiek, op recht en gerechtigheid gegrond.

Sprekend over den Soendaschen bergbewoner, die voor den Europeaan staande nog met afgewend gelaat neerhurkt en zich van toedoeng en pajoeng ontdoet, deelt de schrijver ons meê, dat hij geenszins verlangt, dat dit gebruik in stand blijve, al ziet hij er niets anders in dan een wellevendsheidsvorm, even gewettigd als onze wijze van groeten door te buigen en 't hoofd te ontblooten; „maar, waar de inlander onder landgenooten, ook tegenover den minste zijner meerderen, den âdat in acht neemt, en dien tegenover zijn Europeeschen meester moedwillig verwaarloost, daar toont hij, dat hij dezen niet meer als zijn meerdere erkennen wil; wellicht omdat de vreemdeling door eigen gedrag de achting en eerbied van zijn bruinen natuurgenoot verbeurd heeft."

Met den schrijver betreuren ook wij dit verschijnsel, en vragen we dan: aan wien de schuld? dan ontvangen wij van hem 't diep beschamend antwoord: „Aan hem, die, als vreemdeling in 't land van den Javaan binnendringend, den âdat der inboorlingen schendend, vergt dat dezen zich naar Hollandsche zeden en zedeloosheid voegen; — aan hem, die, openlijk de veelwijverij veroordeelend, de vrouwen der inlanders tot overspel verleidt, en, in den kâmpong, zijn dochters als onwettige bijzitten onderhoudt; — aan hem, die den meester speelt over den altijd zich beheerschenden inboorling, en zich voor de oogen zijner minderen vernedert tot de slavernij van hartstochten en driften, van spel en drank; — aan hem eindelijk, die, zijn onderhoorigen voor de minste vergrijpen bestraffend en scheldend, zelf zich verrijkt met de vruchten van half betaalden dwangarbeid, en van ter kwader trouw opgedrongen overeenkomsten. Feiten overtuigen hen niet, die moedwillig blind zijn; maar niemand zal de waarde ontkennen van 't tegenbewijs, dat die weinige Hollanders geleverd hebben, die taal en âdat betrachtend en eerbiedigend, den inlander met oordeel en billijkheid, met strenge eerlijkheid en redelijke menschlievendheid voorgaand en leidend, zich voor goed verzekerd hebben van de achting en de aanhankelijkheid van nabu-

ren en onderhoorigen, en op hem een beschavenden invloed uitoefenen, die tot degelijke ontwikkeling en gemeenschappelijk voordeel leiden moet."

Behoort deze wenk behartigd te worden, niet minder ook die, in de volgende woorden vervat: „Of zou de eenvoudige Soendasche bergbewoner niet even gaarne uit eigen vrijen wil zijn sawah's en bergvelden verlaten hebben — ook als de roepstem zijner hoofden, op hooger last, er hem niet toe gedwongen had — om in nuttigen eervollen „heerendienst" een gemakkelijk pad te bereiden voor den Onderkoning van Nederlandsch-Indië, die op zijn reis door de Prijangan, met een talrijk en kostbaar gevolg, ook een bezoek kwam brengen aan dezen hoogen, schoonen kraterrug? Voor h e m en zijn gevolg waren die flinke hutten en loodsen, op verschillende punten van den bergtop opgericht. Voor h e m waren de stijlen dier panggoengs met 't heerlijke groen der myrtenachtige kraterbronnen omslingerd, dat nu nog, half verwelkt, getuigde van de vervlogen grootheid van één dag. Voor h e m en zijn feestelijken bergtocht waren honderden evenmenschen dagen lang onttrokken aan den arbeid, waarvan honderden Soendasche huisgezinnen leven moesten, om volop de kostbare eer te kunnen genieten van een „vaderlijken" Gouverneur-Generaal als wegbereider voor te gaan of als lastdier te volgen. Geenszins wil ik 't wraken, dat ook de toenmalige Gouverneur-Generaal den ouden âdat duldend, aldus gereisd en bergen beklommen heeft. Maar ik kom op tegen 't feit, dat ik een misbruik acht van den „heerendienst", die, zoo hij al tijdelijk gerechtvaardigd kan geweest zijn door de omstandigheden, op den duur een o n r e c h t is, en als een onrechtvaardig misbruik opgeheven, en door betere instellingen vervangen behoort te worden."

Zal de schrijver in dit opzicht in óns geen tegenstanders vinden, evenmin als hij, kunnen wij 't een rechtvaardig en prijzenswaard stelsel noemen, dat mogelijk maakte, wat hij ons omtrent 't voorgevallene met de houten brug over de Tji-Láni vermeldt. De brug namelijk, over dien kleinen en ondiepen bergstroom gelegd, was door een bandjir n o g g e e n d r i e j a r e n g e l e d e n weggeslagen. „Vroeger", zegt de schrijver, „werden zulke bruggen in „heerendienst" — dat wil zeggen op last van 't bestuur in dwangarbeid — door de bevolking gebouwd en onderhouden. Dat was goedkoop en drukte niet op

't onmisbare „batig slot." Nu was 't er echter anders mee gesteld, en 't gouvernement begreep, dat ook de brug over de Tji-Laláni hersteld, en goed en duurzaam hersteld moest worden. En 't gouvernement, dat zijn plicht zoo goed kende, begon ook aan de uitvoering van dat plan te denken. Immers, één der drie ingenieurs, die met den dienst in al de Prijángan-regentschappen overladen waren (tot voor weinig jaren was er maar één), was met een onderzoek in loco belast geworden, en had een paar weken aan de oevers van de Tji-Laláni doorgebracht, om 't plan van een nieuwe brug te ontwerpen. Een eenvoudig, maar deugdelijk plan. En dat plan werd ter goedkeuring naar Batavia opgezonden.... Maar de uitvoering zou geld kosten, veel geld: ettelijke duizenden guldens.... Duizenden guldens minder voor 't volgend batig slot! En dat voor een brug! Dat was te duur! Kon 't misschien niet goedkooper? In heerendienst, zooals vroeger, kostte 't veel minder, — niets! Maar dat ging niet meer.... Maar zooveel duizend guldens — dat ging ook niet.... En 't plan werd afgekeurd.... En — toen ik nu voor de Tji-Laláni stond, was de brug er nog niet. En toen ik een paar jaren later de Prijángen verliet, was ze er nog evenmin. Ik sprak er eens over met den eerstaanwezenden ingenieur, en wees op de onmisbaarheid van dat kunstwerk voor 't verkeer langs den voornaamsten afvoerweg der Prijángan. Hij antwoordde, dat er nog meer dan twintig afgewezen projecten lagen van werken, die even noodzakelijk en misschien nog dringender noodig waren dan dit...."

Met 't oog op deze ervaring, gevoegd bij een andere, welke zijn deel was toen hij den afstand van Bandoeng tot Boéndêr van nauwelijks 45 palen, in volle vijftien uren had moeten afleggen, is 't geen wonder van onzen schrijver deze opmerking te vernemen: „Als ieder Nederlandsch kamerlid gehouden was, om Java te bezoeken, en dezen weg een enkele maal te bereizen, dan zou men, zelfs in Holland, er misschien toe komen om een deel van 't Indisch batig slot aan Hollandsche kunstwerken te onthouden, en voor de verbetering van Java's wegen en bruggen af te staan; vooral indien die goede, practisch-economische Hollanders dan tevens overtuigd werden, dat die wegen en bruggen onmisbaar zijn voor de toegankelijkheid van vruchtbare binnenlanden, die heel Holland in grootte overtreffen, en dat dus de welvaart en de productie van onuitput-

telijk rijke berglanden en hoogvlakten daarvan afhankelijk is."

Met de betuiging onzer warme sympathie ook voor dezen laatsten wenk eindigen wij tevens onze aankondiging van 't voor ons liggend dagboek van den Indischen geneesheer. We hebbben getracht zoowel de verdiensten als het, onzes inziens, minder goede daarvan te doen uitkomen, en daardoor den lezer rekenschap te geven van de verschillende indrukken, waarvan we in den aanvang dezer regelen mochten gewagen. Een volgende maal vragen wij zijne belangstellende aandacht bij de bespreking van het vervolg van 't dagboek, waarin bijna uitsluitend de studie der menschenkarakters op Java ons zal moeten bezighouden.

Den Haag, 24 sept. '75. Dr. T. C. L. WIJNMALEN.

BOEKAANKONDIGING.

De opkomst van het Nederlandsch gezag in Oost-Indie. Verzameling van onuitgegeven stukken uit het oud-koloniaal Archief. Uitgegeven en bewerkt door Jhr. Mr. J. K. J. de Jonge, adjunct-Rijks-Archivaris. Deel. VI—VIII. 's Gravenhage, Martinus Nijhoff. Amsterdam, Frederik Muller.

Met een zeldzaam geduld en een stale volharding gaat de verdienstelijke adjunct-Rijks-Archivaris voort het zoo belangrijke oud-koloniaal Archief te onthullen. De onderneming, vóór eenige jaren aangevangen, omvat thans reeds een tijdperk van nagenoeg een eeuw. Hoe gewichtig de ontsluieringen van den heer de Jonge over dit tijdperk zijn, kan men gemakkelijk bevroeden wanneer men nagaat, dat de werkkring der voormalige O. I. Compagnie tot zelfs voor vele bewindhebbers een volslagen geheim was, en dat nu eerst, uit de eigen bekentenissen der gezagvoerders, hunne handelingen en drijfveeren nauwkeurig geopenbaard worden. Een uitgelezen keus van bescheiden, afkomstig van de hooge Indische regeering, van de ijverige en doortastende agenten, die haar bijna nooit ontbraken, van de heeren Zeventienen, geeft ons thans de draden aan de hand voor de geschiedenis van de vestiging en uitbreiding van het Nederlandsch gezag in den Indischen Archipel. Maar niet alleen munt de heer de Jonge uit in het kiezen en getrouw mededeelen van gewichtige documenten; telkens leidt hij ze uitvoerig in en bakent hij als 't ware bij voorbaat het terrein af, binnen 't welk de toekomstige geschiedschrijver zich voortaan heeft te bewegen. Zijn inleidingen behooren tot de beste prelogomenen en doen hem rang nemen onder de uitstekende beoefenaars der

historische wetenschappen. Naar mate zijn arbeid vordert, vertoont hij meer en meer de hoedanigheden van den geschiedschrijver: de kritische gaaf om uit de massa feiten het belangrijke op den voorgrond te plaatsen, de karakters der hoofdpersonen te doen uitkomen en van de beslissende gebeurtenissen tafereelen te schetsen die zich voor goed in het geheugen prenten. Wanneer het hem mag gelukken zijn arbeid ten einde te brengen, hetgeen van harte gewenscht wordt, zal hij niet slechts de eer inoogsten van een intelligenten Archivaris, die niet te vergeefs voor de wetenschap in het Rijks-Archief is werkzaam geweest; maar vooral ook van de lotgevallen der O. I. Compagnie in Indie het eerst in haar waar en werkelijk daglicht te hebben gesteld.

Thans, nu het groote publiek zich minder aan ernstige geschiedkundige studien laat gelegen liggen, schijnt het verkieslijk verder den indruk, die voornamelijk de drie laatste deelen van het werk van den heer de Jonge op ons gemaakt hebben, in een meer populairen vorm hier weêr te geven.

I.

De strijd gestreden voor de invoering van den Islam had in de vestiging van het rijk van Mataram zijn volledig beslag verkregen. Java had zich onttrokken aan de godsdienstige wetten der Hindoüs, aan welke het zijne eerste beschaving had te danken, en de leer van den Propheet Mohamed aangenomen. De halve maan zegevierde van Bantam over Midden-Java tot aan den Oosthoek. Toch niet volledig in de gemoederen, die steeds bleven hechten aan vele aloude overleveringen, en ook niet over het geheele grondgebied. Na den val van Madjapahit en ofschoon de Soesoehoenans, in het bezit der vorstelijke sieraden van het gevallen rijk, aanspraak maakten op den titel van wettige erfopvolgers der voormalige gebieders, waren er steeds een groot aantal Javanen die den Islam weerstand bleven bieden op den oostelijken uithoek (Blambangan) en het daartegenover gelegen eiland Bali. In het Mataramsche rijk zelf en aan het hof van den Soesoehoenan werd de Islam niet zuiver beleden. De vorst, Mangkoerat, waarmede de Nederlanders, na de eerste jaren hunner vestiging te Jacatra, te doen kregen, had bij zijn troonsbeklimming te worstelen met een zamenzwering van vrome

Mohamedanen, die in een bloedbad werd gedempt, waardoor voor goed een einde werd gemaakt aan elk streven om het gezag der wereldlijke gebieders aan dat der priesters ondergeschikt te maken.

Mangkoerat mag de Lodewijk XIV der Mataramsche dynastie genoemd worden. In zijn jeugd was hij een oplettend regent, die zijn lusten genoeg wist te toomen om de landsaangelegenheden in persoon te bestieren. Niet alleen werd hij door groot en klein geëerbiedigd en gehoorzaamd, maar hij wist zelfs de kloeke vreemdelingen, die zich te Batavia hadden genesteld, eerbied en ontzag in te boezemen. Treffend toch steekt, in den aanvang zijner regeering, het gedrag der Compagnie's dienaren af bij de houding, die zij, slechts eenige jaren later, tegenover Mataram zullen aannemen. Zij traden alsnog den Soesoehoenan te gemoet met de huldebewijzen, welke alleen de machtigste souvereinen wordt gegeven. Gezantschap op gezantschap werd hem gezonden om zijn vriendschap en zijn hulp in het approvisioneeren van Batavia te verwerven. Als de vorst van Mataram, in een goede luim, rijst uit zijn rijk naar het kasteel liet aanvoeren, achtte men zich te Batavia gelukkig. Verviel hij echter tot achterdocht en verbood hij de begeerde rijstuitvoeren, dan beklemden de gemoederen en werd weder besloten den Soesoehoenan een gezant te zenden om hem te vermurwen. In die omstandigheden bleek vooral hoezeer men Mataram nog ontzag. Ofschoon destijds de dienaren der Indische regeering voor geen kleinigheid vervaard waren, zonk toch menigeen den moed in de schoenen wanneer er van hem sprake was om zich met den „grooten koning van den Mataram" van aangezicht tot aangezicht te gaan meten [1]). Alleen de onverschrokken Ryckloff van Goens was steeds bereid om den Javaanschen vorst door geschenken en goede woorden voor vrede en vriendschap te gaan stemmen. Van 1647 tot 1654 verscheen hij niet minder dan vijf malen aan het hof

[1]) Den 17 september 1652 werd van Goens voor de vierde maal naar den Keizer van Java als gezant gezonden „om den wankelende vrede te herstellen, doenmaals een dangereuse commerlijke tijd zijnde, dat niemant sich derwaerts heeft durven avonturen; van waer (God sij lof) wel verrigter saecken, 3 december geretourneerd ben." Leupe, Rijckloff Volckertsz. van Goens, buitengewoon raad van Indie, in de Bijdragen van de taal-, land- en volkenkunde van Neêrlandsch Indie, deel IV, blz. 302.

van Mataram, hetzij om te trachten overeenkomsten met den Soesoehoenan aan te gaan, hetzij om bij de uitvoering dier overeenkomsten gerezen moeilijkheden uit den weg te ruimen.

In de beschrijvingen, die hij van zijn tochten door het Javaansche rijk en van zijn verblijf te Mataram geeft, spreekt veeleer bewondering dan geringschatting. Hij vond er een op inlandsche wijze welvarende, talrijke bevolking, met onafzienbare goed bebouwde graanvelden, die gewillig hare schatting aan den grooten heer opbracht en overigens een onbekommerd leven lijdde. Het hof, gelegen te midden van een dicht geaglomereerde bevolking, droeg de kenteekenen van indrukwekkende grootheid. Duizenden edellieden omringden den vorst en werden er op een weëlderigen voet onderhouden. Aan het hof heerschte een scherpe etikette en niemand zou zich hebben durven verstouten haar te overschrijden. Mangkoerat zelf was alles behalve een r o i f a i n é a n t. Minstens eenmaal 's weeks, sprak hij in persoon recht over wegens zware misdaden gevangen genomen onderdanen, nadat de zaak voor zijn troon omstandig was uitgewezen. Nog bedrijviger was hij in bestuurszaken. Hij presideerde een of meer dagen in de week, een soort van rijksraad, waarin de landsaangelegenheden werden behandeld door gewezen pangerangs of gouverneurs van de verschillende gewesten. Buitendien hield hij er, volgens van Goens, een soort van geheime politie op na, die belast was om alles wat van belang in het rijk voorviel na te sporen en hem daarvan spoedig kennis te geven. De jongere grooten moesten zich op bepaalde dagen voor de keizerlijke pendoppo op een daartoe bestemd plein in ridderspelen en militaire bedrijven oefenen en soms verwaardigde zich Mangkoerat aan die oefeningen deel te nemen en met een uitverkoren tegenstander een lans te breken. Behalve des vrijdags was er schier geen dag, waarin het hof niet bezig werd gehouden hetzij met gewichtige zaken, hetzij met edele spelen en genoegens, zooals tournooien, jachtpartijen, dansen, enz.

Mangkoerat, die in een bloedbad den troon beklom en eerst zijn gezag gevestigd achtte nadat hij zijn voornaamste vijanden van kant had gemaakt, wist vervolgens de algemeene genegenheid te winnen. Sedert de eerste drie jaren zijner regeering, zegt Ryckloff van Goens, „can ick niet naelaeten tot zijn loff „dit daer bij te voegen, dat hij soo goedertieren geweest zij, dat „de Javanen selffs hem nu crachtelijck beminnen; want d'over-

„gebleven oude heeren zijns vaders zijn presentelijck booven „zijn grootste minions in achtingh, den Koninck sich nu niet „ontsiende tot deselve te gaan" [1]). Zijne regeering bracht echter de onvermijdelijke euvelen mede, welke aan alle langdurige absolute regeeringsvormen eigen zijn. Naar mate de oude vorst zijn gezag bevestigd zag, gehoorzaamde hij vaak meer aan zijn grillen en luimen dan aan gezonde bestuursbegrippen. Zijn geestkracht verminderde, zijn krachtige hand verslapte en zoo bleek van lieverlede, dat het Mataramsche rijk, uiterlijk nog schitterend, inwendig door den knagenden tand des tijds was ondermijnd. Na meer dan een kwart eeuw het bestuur te hebben gevoerd, beging Mangkoerat hierbij de fout de troonsopvolging niet behoorlijk te regelen. Hij had vier zonen, die allen op den troon aanspraak maakten. „De oudste was," verhaalt de heer de Jonge, „Adepati Anoem, ongeveer 35 jaren oud, gesproten uit eene dochter van het aanzienlijk vorstengeslacht van Soerabaja; de tweede was Pangeran Martasana, 30 of 32 jaren oud, verwekt bij eene Niaj uit het Demaksche: Pangeran Poeger, ongeveer 30 jaren, en Singosari, 27 jaren oud, waren de derde en de vierde, beide geboren uit eene aanzienlijke vrouw van Balamboeang (Blanbangan). Er waren nog wel meer kinderen, doch deze kwamen voor de troonsopvolging niet in aanmerking. De vraag wie van deze vier prinsen opvolger zijn zou in het rijk van Mataram, liet de Soesoehoenan onbeslist; hoewel hij vroeger zijn oudsten zoon daartoe had aangewezen, scheen hij in de laatste jaren nu eens aan dezen, dan weder aan genen zijner vier zonen de voorkeur te geven. Van daar dat allerlei kuiperijen, kleine zamenzweringen, hof-intrigues in Mataram plaats vonden, wat in het einde meestal het leven aan eenige grooten kostte.

„Hoewel gehaat en gevreesd werd hij, ondanks zijne gestrengheid, daarom toch niet beter gediend; de belastingen en schattingen, waarop hij als landsheer recht had, werden hem door zijne landsregenten ontfutseld, een deel van de opbrengst der prachtige rijstvelden van Oost-Java genoten de landvoogden, regenten, aanzienlijke en mindere grooten, of wisten dezen aan de bevolking af te knevelen, een ander deel kwam ten bate des Soesoehoenans en werd dan op last van dezen in de strandplaat-

---

[1]) Leupe, t. a. p.

sen verkocht; doch van de opbrengst daarvan werd weder een niet gering gedeelte door sjabandaars en regenten verduisterd, eer het de keizerlijke schatkist bereikte. Zoo werd er aan alle zijden bedrog gepleegd; maar nog wel het meest in de strandplaatsen, die het verste van de hoofdplaats waren verwijderd. Toch was de hebzucht en knevelarij van vorst en grooten nog niet zóó groot, als de weldadigheid van Java's vruchtbaren bodem, zoodat in den regel nog voldoend voedsel voor de bevolking overbleef, behalve in jaren van misgewas, of wanneer de Soesoehoenan tegen lage prijzen al de rijst deed leveren, om die met winst op de strandplaatsen te doen verkoopen. Verraad en zamenspanning slopen tot binnen de hofplaats des Soesoehoenans; vooral onder de regenten, oemboel's en santri's van Oostelijk-Java telde Mangkoerat meer geheime vijanden dan openbare vrienden."

De smeulende elementen, die het gezag van Mangkoerat bedreigden, vonden een vereenigingspunt in een merkwaardigen Madoereeschen prins, Troeno Djojo, die, zoowel door zijn dapperheid als door het waas van luisterrijke afkomst uit het vorstenhuis van Madjapahit, waarmede hij zich behendig wist te tooien, in Oost-Java als heer en meester werd erkend. Troeno Djojo sloot eene overeenkomst met een aantal, sedert 1669, van Celebes uitgeweken Makassaren, die, na een kortstondig verblijf te Bantam, aan den oosthoek van Madoera waren geland. Deze bondgenooten van den Madoereeschen prins verraadden spoedig hunne tegenwoordigheid door rooven, stelen en branden. In november 1675 vielen zij de kustplaatsen van Java aan. Pasoeroean, Padjarakan, Gorongan en Gombong werden achtervolgens verwoest, waarop zij zich van Domong meester maakten, die plaats versterkten en er hun hoofdkwartier opsloegen. „Van daar uit werden Grissee en Djaoertan aangegrepen, geplunderd en verwoest; eindelijk moest zelfs de groote koopstad Soerabaja hetzelfde lot ondergaan. Schrik en ontsteltenis vervulden de meer westwaarts gelegen kustplaatsen, waar men ieder oogenblik de woeste roovershorde meende uit zee te zien opdagen. De strandbevolking vluchtte landwaarts in, en zoo drong het gerucht van de verwoestingen aan de kust door tot de hoofdplaats van Mataram."

Een leger van meer dan 60,000 man, onder bevel van den oudsten zoon des Soesoehoenans, Pangeran Adepati Anoem, met

zijn broeder Pangeran Singosari, en 's Keizers broeder Pangeran Poerbaja, trok uit Mataram oostwaarts de aanvallers te gemoet; doch werd totaal nabij Sidajoe verslagen, in weerwil van de hulp, die een kleine Hollandsche troepenmacht van de zeezijde aanbracht. Pangeran Poerbaja en vele anderen sneuvelden en van de ontstelde verslagenen was niemand meer op de been te brengen. Pangeran Adepati vluchtte naar Lassem en iedereen riep: „Nu was Djawa verloren!" De Oostkust van Java, Demak Samarang en de geheele strook lands, langs de kust tot aan den berm van het fort te Japara viel in de macht der Madoereezen en Makassaren, terwijl de sterkte van Japara slechts door de geestkracht van den Nederlandschen resident werd behouden. Van uit Kediri, waar Troeno Djojo zijn hoofdkwartier vestigde, bestookten zijne volgelingen nu onophoudelijk den zetel van het Mataramsche hof, dat buitendien door verdeeldheid ten val neigde.

„De Soesoehoenan was niet meer in staat zelf de teugels van het bewind te voeren. De oude, afgeleefde vorst verliet de vertrekken van zijn kraton schier niet meer; slechts van tijd tot tijd strompelde hij nog naar het oude audientieplein, alsof hij daar nog zijne vervallen grootheid terug zocht; maar het plein vroeger vol leven, was thans ledig en verlaten, terwijl de vier prinsen, Adipati Anoem, Martasana, Singosari en Poeger, aan wie het landsbestuur was overgelaten, van hunne grooten en volgelingen omringd op de passebaan zaten te beraadslagen. Naijver, nauwlijks verholen vijandschap en daaruit voortspruitende machteloosheid, kenmerkten het bestuur dezer vier vorsten. Een hunner, Pangeran Martasana, liet zich in een onbewaakt aan Couper (gezant der Compagnie) de woorden ontvallen: „Mijne „broeders zijn het oneens, de een wil Soesoehoenan wezen, de „ander houdt het met mooie vrouwen en de derde met amfioen, „latende de zaken van het land verloren gaan." Hij had oprechter nog gesproken indien hij gezegd had, dat zij allen vier, ongeduldig den dood huns vaders verwachtten, om ieder voor zich naar de kroon te dingen. Verraad en afval openbaarden zich reeds met zekere vrijmoedigheid. Een prins van het vorstelijk geslacht, Radhen Kadjohoran, de schoonvader van Troeno Djojo, die reeds sedert lang, door dweepzieken godsdienstijver, door waarzeggerij en tooverspreuken, zich veel invloed en aanhang verworven had onder de bevolking van Mataram, had het mas-

ker afgeworpen en was met talrijk gevolg en al het volk uit Sampang op Madoera, buiten de hofplaats geweken. Men had vruchteloos getracht hem dit te beletten en Kadjohoran trok zich nu langzamerhand terug naar de grenzen van Kediri. Weldra zou hij den titel aannemen van Panembahan Rama en zou het blijken, dat hij reeds sedert geruimen tijd met Troeno Djojo heimelijk een overeenkomst had gesloten."

„.... Intusschen hadden benden Madoereezen getracht, dan eens door deze dan door eene andere poort binnen Mataram te dringen tot dat eindelijk vier hoofden, Aria Wiro Manggolo, Mangkoe Joedo, Aria Wasingati en Angantakka genaamd, beoosten de rivier Semangi bij het dorp Lajang waren verschenen, aan het hoofd eener aanzienlijke krijgsmacht, bestaande uit volk van Soerabaja, Grissee, Sidajoe, Toeban, Djepon, Blora, Kediri, Madioen, Panaragan en andere oostersche gewesten, met den zoon van Radhen Kadjohoran en eenige honderden Madoereezen. Bijna gelijktijdig waren de landen van Samarang, Koedoes, Bali en Demak door andere hoofden der opstandelingen met talrijke benden bezet. Nadat Mangkoe Joedo, die wel de voornaamste der aanvoerders scheen, op echt Javaansche wijze zich nog lang werkeloos had opgehouden, zoodat de Soesoehoenan, indien zijne legerhoofden slechts moed en geestkracht hadden bezeten, alle gelegenheid zou hebben gehad om hem aan te tasten, waren de opstandelingen eindelijk tot voor de uitgestrekte hofplaats Mataram opgerukt. Nu hadden ook de Pangerans Poerbaja, Sampang, Cheribon en meer andere grooten de zijde der opstandelingen gekozen en was het verraad hand over hand toegenomen. De verwarring in het hof was ten top gestegen; dan was deze, dan gene der zoons van den Soesoehoenan met het opperbevel belast. Ten laatste had Pangeran Poeger het hoogste gezag in handen gekregen. Deze had daarvan geen beter gebruik weten te maken dan zich door den vijand duchtig te laten slaan en op de vlucht drijven. Pangeran Martasana op zijn beurt uitgezonden, had het niet beter gemaakt en was niet alleen evenals zijn broeder verjaagd, maar had zelfs voor goed de plaats geruimd en met zijn geheel gezin de wijk naar Bagelen genomen.

„Mangkoe Joedo, wiens benden overigens met uitzondering der Madoereezen, die redelijk goede soldaten zich betoonden, ook geen Trojaansche helden waren, was moediger geworden naarmate hij zijne tegenstanders lafhartiger zag. Hij was van Biroe,

waar hij gelegerd was, opgebroken, om Pangeran Adipati te Padang op te zoeken. Deze had, ten minste zooals hij zelf verhaalde, gedurende zeven dagen weerstand geboden; doch toen zijn broeders Poeger en Singosari naar Mataram waren geweken, was ook zijn leger in roete geslagen. Nogmaals was er een gevecht over het bezit eener opgeworpen sterkte geleverd; maar toen ook deze benting door de Madoereezen was vermeesterd, was het Mataramsche leger door panischen schrik bevangen en had Adepati Anoem met vrouwen en kinderen westwaarts de vlucht genomen; terwijl Poeger en Singosari reeds eenige dagen vroeger een goed heenkomen naar Djagabaja hadden gezocht.

„Zoo was de oude, half versufte Soesoehoenan, die nog kort geleden, door duizenden ter aarde gedoken, op zijne wenken was bediend, nu schier van allen verlaten, alleen in zijn kraton overgebleven. Eerst had hij zijn toevlucht op de graven zijner vaderen te Magiri gezocht. Daar had hij zich ter aarde neergezet met zijne twee jongste zonen, Radhen Tampa en Aria Panoelar, nog te jong om ondankbaar te zijn, met eenige zijner vrouwen en een klein getal trouw gebleven dienaren. Maar door de bescherming der dooden tegen de levenden niet veilig, had hij zich tot Djagabaja, tot zijne zonen Poeger en Singosari voortgesleept.

„Dezen echter, hadden den gevaarlijken beschermeling van zich afgestooten en hadden hun vader gelast van daar te gaan. De van alle grootheid vervallen alleenheerscher, was toen aan 't zwerven geraakt en had zijn oudsten zoon, den Adepati Anoem opgezocht, dien hij, na vier dagen reizens, eindelijk te Nampoedadi had gevonden. Verbitterd over de bejegening hem door Poeger en Singosari aangedaan, had de oude Soesoehoenan nu hier aan zijn oudsten zoon de weinige rijkssieraden overhandigd, die hem nog waren overgebleven.

„In tegenwoordigheid van eenige mantri's had hij daarbij gezegd: „Adepati Anoem is mijn oudste zoon, op wien ik mij verlaat, hij zij mijn opvolger, hem behoort Mataram." Sedert had Adepati Anoem den titel aangenomen van Soesoehoenan Amangkoerat Senopati Ngalaga. Daarop was het, thans door hun ongeluk, deerniswaardige paar in de richting van Japara getogen, naar „hun vader, den admiraal der Hollanders; want die zou „hen wel beschermen." Maar de oude vorst was op dien vermoeienden tocht, in het dorp Ambanan ziek geworden, zoodat

hij te Banjoemas, gedurende drie dagen was blijven liggen. Toch moest de vlucht worden voortgezet, want van allen verlaten, was men nergens meer veilig, uit iedere schuilhoek kon een wreker over vroeger geleden onrecht te voorschijn komen. De afgeleefde despoot was dan verder, over gebaande en ongebaande wegen meegesleept, totdat hij te Hadji Barang zijn einde voelende naderen, zijn zoon, Adepati Anoem, die een eindweegs vooruit was, tot zich had doen roepen en hem gezegd: „Indien ik kome te „sterven, zoo laat niet na, U te vervoegen bij den Admiraal om „hulpe en om zeker te weten of gij al dan niet de regeering „zult aanvaarden; wat hij U zegt, volg dat; en draag hem op „het geheele land van Djawa." Maar nog verder moest de tocht worden voortgezet, totdat in 't einde de stervende Soesoehoenan geheel uitgeput in het dorp Wanajassa, den laatsten adem had uitgeblazen. Nog twee dagreizens was het doode lichaam meegevoerd, tot Tagal Wangi, waar de zoon inderhaast de rouwplechtigheden voor zijn vader had doen verrichten en het lijk ter aarde bestellen....

„.... In dien tusschentijd hadden de opstandelingen onder Mangkoe Joedo en hunne overige bevelhebbers reeds in de eerste dagen van juni 1677 van Mataram bezit genomen en was de geheele hofplaats, met uitzondering van den kraton, de missigit en eenige hoven van bevriende grooten, in de asch gelegd. Op karren en draagbeesten waren de vrouwen, dochters en dienstvrouwen, de schatkist, de rijkssieraden, daaronder de kroon van Madjapahit en het vermaarde kanon Satomie met de olifanten en de paarden des Soesoehoenan's naar Kediri weggevoerd, waar zij aan Troeno Djojo waren aangeboden."

II.

Ziedaar de roerende schets, welke de heer de Jonge geeft van het uiteinde van Mataram's laatsten onafhankelijken vorst. Ongetwijfeld, indien de strijd gedurende zijn laatste stonden uitsluitend ware gestreden door Javanen, althans door Indiërs onderling, de uitslag zou niet twijfelachtig zijn geweest. Geen der onwaardige zonen van Mangkoerat zou hem op den troon opgevolgd zijn. Troeno Djojo zou dien veroverd, misschien nieuwen luister bijgezet hebben. Doch een vreemde macht had zich reeds,

behalve in de Molukken en op Celebes, op Java zelf, zoo vast genesteld dat daarmede voortaan in de eerste en voornaamste plaats rekenschap moest gehouden worden. Deze zou in de worstelingen der Javaansche vorsten om het gezag het hoogste woord hebben. De regeering te Batavia zou het heft in handen nemen. Toch niet met ingenomenheid, noch om lang gekoesterde voornemens en plannen ten uitvoer te leggen. Toen geheel Oost- en Midden-Java in opschudding en verzet waren, aarzelde zij nog tusschen beide te komen en beschouwde zij den toestand als een wespennest waarin 't voorzichtig was de hand niet te diep te steken. Een harer kloekste leden, de vermaarde Cornelis Speelman, deed de schaal overhellen tot werkdadige interventie en 't is slechts strikte rechtvaardigheid wanneer de heer de Jonge van dien doortastenden dienaar der Compagnie getuigt dat „evenals Jan Pietersz. Coen den eersten grondslag van Neer„lands gezag over Java heeft gelegd, hij (Speelman) den twee„den daarop heeft gebouwd."

Toen Speelman, op het laatst van 1676, tot admiraal en veldoverste over de krijgstoerusting naar Oost-Java werd benoemd, had hij reeds een grooten naam gemaakt door zijn vroegere krijgsbedrijven tegen Makassar, waar hij zich in 1667 en 1669 deed kennen door schier roekelooze vermetelheid, gepaard aan diepe, politieke scherpzinnigheid. Nog altijd werd hij beschouwd als de eenige man in staat om de verwarde zaken van Mataram tot eene voor de Compagnie gunstige oplossing te brengen. Speelman poogde aanvankelijk, overeenkomstig zijne instructie, door onderhandelingen een vergelijk te treffen tusschen Troeno Djojo en Adepati Anoem, die sedert den dood van zijn vader, onder den naam van Amangkoerat Senopati Ngalaga, als Soesoehoenan was opgetreden. Die poging mislukte. De laatste liet zich alles welgevallen wat hem werd opgedrongen; doch de eerste verwierp hooghartig alle voorstellen die hem werden gedaan, zoodat Speelman niets anders overbleef dan het zwaard tegen den Madureeschen vorst en voor den Javaanschen bondgenoot der Nederlanders te trekken.

Met de macht, die hij ter zijner beschikking had, zuiverde hij Soerabaja en de omliggende plaatsen, vervolgens Japara en omstreken van de opstandelingen, die zich daar hadden genesteld; doch, hoezeer hij verlangde om ook Troeno Djojo in zijn schuilplaats, Kediri, te gaan opzoeken, was het hem niet gegeven de

taak, die hij op zich had genomen, geheel ten einde te brengen. Hij werd in december 1677 naar Batavia teruggeroepen, waar hij, na het overlijden van Joan Maetsuyker, den gouverneur-generaal Ryckloff van Goens, als directeur-generaal was toegevoegd. Noode verliet hij het tooneel van den oorlog. Eerst in de laatste dagen van maart 1678 keerde hij naar den zetel der regeering terug, waar door zijn invloed eindelijk besloten werd tot de eerste expeditie in de binnenlanden van Java.

„Die expeditie zou bestaan," verhaalt de heer de Jonge, „uit 600 Nederlandsche krijgslieden, 200 Mardijkers, 100 Balineezen, 100 Maleiers, 300 Javanen, 50 Boegineezen en 50 trouw gebleven Makassaren, te samen uitmakende 1400 koppen, welke gevoegd zouden worden bij de legermacht, welke zich reeds op Java's Oostkust bevond en samengesteld was uit 600 Nederlandsche en 300 inlandsche soldaten.

„Na langdurige beraadslaging werd Antonio Hurdt tot opperbevelhebber van deze expeditie benoemd, met den titel van superintendent en admiraal op Java's Oostkust; terwijl aan Cornelis Speelman werd opgedragen om met Anthonio Hurdt nader over de uitvoering van de onderneming in conferentie te treden. De hoofd- en andere officieren, die over de verschillende legerafdeelingen het bevel zouden voeren, werden nu ook weldra aangewezen. Isaac de St. Martin werd benoemd tot kommandeur onder den superintendent, en tot kapiteins werden verkozen Aernoud Westdorp, Frederik Hendrik Muller en François Tak.

„Op 27 juli 1678 verliet Hurdt de reede van Batavia en op 4 augustus kwam hij te Japara aan, juist te pas; want een vijandelijk leger, 20,000 man sterk, door Troeno Djojo afgezonden, rukte juist op dat oogenblik tegen Grobogan en Demak aan, met het doel om die plaatsen te overweldigen en de landstreek te verwoesten. De superintendent Hurdt, hiervan onder het opzeilen onderricht, wierp ijlings 332 Europeesche soldaten onder bevel van kapitein Tak, voor Demak aan land. Onverwijld snelde Tak met deze legerafdeeling de zwakke bezetting op Grobogan te hulp en dadelijk reeds na zijne aankomst geraakte hij met den vijand slaags. De aanval was hevig, doch de uitslag gelukkig, de vijand werd terug en overhoop geworpen, vier vijandelijke bevelhebbers werden gekwetst, 25 vaandels, 125 paarden en 4 bassen werden door Tak buit gemaakt.

„Ontmoedigd en in wanorde verstrooide zich het leger van Troeno Djojo in de richting van het binnenland en het dreigend gevaar was hierdoor voorloopig afgewend. Doch er was thans besloten, dat de krijgsmacht van de Compagnie hare verrichtingen niet langer defensief tot de kustplaatsen zou beperken; maar dat zij nu ook aanvallend zou mogen optreden en zoo noodig tot het binnenland doordringen."

De tocht tegen Troeno Djojo's hoofdzetel, werd ondernomen in drie kolonnes, die niet dan na zeer groote vermoeienissen te hebben doorworsteld, in staat waren Kediri te veroveren. Den 5 september vertrok de hoofdmacht van Japara en eerst den 25 november werd de plaats bestormd, en, na een hevigen strijd tot in het binnenhof van den kraton, genomen. „Hoewel vrouwen en kinderen werden gespaard," zegt de heer de Jonge, „geraakte toch eene der meest beminde vrouwen van Troeno Djojo in de eerste furie en verwarring, door een ongelukkig musketschot om het leven, terwijl zij in haar draagstoel werd weggevoerd. Doch Troeno Djojo, om wien het vooral te doen was, zocht men te vergeefs; wel greep men zijne gezadelde paarden, doch hij zelf was, door een gat in den laatsten muur gebroken, ontsnapt. De Javanen daarbuiten, die bevel hadden om de vluchtenden op te vangen, waren aan het plunderen geslagen en hadden alzoo den kostbaarsten buit onopgemerkt laten ontkomen. In de eerste oogenblikken waren de bevelhebbers niet in staat, de binnendringende troepen te beteugelen. Het plunderen eener bij storm vermeesterde vesting was soldatenrecht en de Javanen vooral maakten van dat recht een ruim gebruik. Al wie wapenen droeg en ook niet droeg, greep om zich heen en kaapte wat hij krijgen kon.

„De oude koninklijke kroon van Madjapahit viel echter gelukkig ongeschonden in handen van kapitein Tak. De Europeesche soldaten waren spoedig weder binnen de krijgstucht teruggebracht en toen Hurdt op het binnenplein van den kraton aankwam, vond hij de Europeesche militie reeds weder in orde bij de wapenen. Zoodra de strijd voor en binnen Kediri aanving, had de Soesoehoenan zich voorzichtig naar Zinkal begeven; eerst den volgenden dag kwam hij binnen de veroverde stad en zoodra hij vernomen had, dat de kroon van Madjapahit en nog meerdere kostbare rijkssieraden van Mataram, onder den buit op Troeno Djojo behaald, waren aangetroffen, verzocht hij

dat die hem mochten worden teruggegeven. Daags daaraan, den 27, was het zondag. Er werd een dankpredikatie voor de behaalde overwinning gehouden en nadat deze was geëindigd, werd het leger in vol geweer in rangen opgesteld en de Soesoehoenan daartusschen heen met alle zijne grooten geleid, tot onder het geboomte van het binnenhof. Daar nam hij plaats en werd hem door den opperbevelhebber Antonio Hurdt de kroon van Madjapahit met groote plechtigheid overgereikt. De Soesoehoenan nam de kroon in zijne handen en plaatste zich die op het hoofd, terwijl het kanon en de musketschoten werden losgebrand. Hij was de eerste Soesoehoenan, die zijne kroon uit handen van een Nederlandsch bevelhebber ontving."

III.

De val van Kediri maakte geen einde aan den oorlog in Oost-Java. Er werd daar nog eenigen tijd hardnekkig gestreden. Doch de bevelhebbers der Compagnie stonden er niet alleen tegenover de laatste aanhangers van Troeno Djojo en zijne Makassaarsche bondgenooten. Zij had er een waardiger Indischen bondgenoot dan Amangkoerat: de beroemde Aroe Palakka, vorst van Boni, die niet weinig bijdroeg, door zijn dapperheid en onkreukbare trouw, om de schaal ten gunste der Europeesche krijgsmacht te doen overhellen [1]). Eindelijk moesten de opstandelingen het pleit opgeven. Troeno Djojo zelf gaf zich, in december 1679, op genade en ongenade over aan den Nederlandschen kapitein Jonker en werd eenige dagen later door Amangkoerat vermoord. Pangeran Poeger, die een lastigen mededinger naar de kroon was geweest, verzoende zich met zijn broeder en vestigde zich mede rustig te Kartasoera. Zonderling, het bleek later dat vele voormalige opstandelingen, vreemde Oosterlingen, Makassaren enz., die de Soesoehoenan zich verbonden had niet in zijn rijk te dulden, aan zijn hof een veilige schuilplaats vonden en er zelfs de bescherming van den Rijksbestierder genoten. De

---

1) Zie de „Levensgeschiedenis van Aroe Palakka" in het Tijdschrift voor Nederlandsch Indie, 1857, II, blz. 86. Daaraan ontbreekt echter het verhaal zijner kloeke daden in Oost-Java in 1679, welke door den heer de Jonge vermeld worden in het zevende deel van zijn werk. Verg. ook zijne aant. op blz. 98 van het zesde deel.

gezanten der Compagnie poogden de verwijdering dezer steeds onrustige elementen van den verwijfden Soesoehoenan te verkrijgen; doch vruchteloos. Vooral was zij gebeten op een partijganger, vroeger gedroste slaaf, Soerapati genaamd, dien zij haren gezant Tak aanbeval door alle middelen van kant te maken. „Reeds vroeger," verhaalt de heer de Jonge, „had de bevelhebber van 's Compagnie's lijfwacht bij den Soesoehoenan, de kapitein luitenant Grevink, vrij onvoorzichtig, op eene audientie bij den Soesoehoenan, te krachtig en nagenoeg openlijk aangedrongen op het dooden of uitleveren van Soerapati en zijne medeplichtigen. Met ongewone heftigheid had de Soesoehoenan daarop den kapitein Grevink geantwoord, op eene wijze waaruit duidelijk bleek dat hij „te sterke beloften aan Soerapati en de zijnen „had gedaan, om dezen eenig kwaad te doen;" doch dat hij óf door gezanten óf door bemiddeling van den te verwachten ambassadeur der Compagnie, amnestie voor Soerapati en zijne benden zou verzoeken. Wat op deze audientie was voorgevallen, was natuurlijk geen geheim gebleven. Sedert kon Soerapati zich als gewaarschuwd houden, voor wat hij bij de komst van Tak binnen Kartasoera had te wachten.

„Tak vertrok, den 4 februari 1686, van Samarang, in gezelschap van de door den Soesoehoenan hem toegezonden grooten, naar Kartasoera. Eenige dagen te voren had hij reeds derwaarts gezonden den kapitein Jan Jacobsz. Leeman, de luitenants Vonk, IJgel en twee kompagnien soldaten met de pakgoederen en de geschenken. Toen deze voorwacht te Kartasoera aankwam vond zij de hoofdplaats in de grootste ongerustheid en spanning. Nabij den kraton lag Soerapati met zijn talrijken aanhang, als lijfwacht des Soesoehoenans. De rijksbestierder Amirang Koesoemo en de hofgrooten van zijne partij, die nu bemerkten dat het der Compagnie ernst was met de opvordering van hunne beschermelingen, Soerapati en de overige Baliërs, zonden nu heimelijk door middel van den bevelhebber der Nederlandsche lijfwacht te Kartasoera, den kapitein-luitenant Grevink een briefje aan Tak, waarin zij zich over het gebeurde verontschuldigden en hunne diensten aanboden om nog vóór de komst van Tak, Soerapati en zijn aanhang te doen omsingelen en van kant te helpen. Tak antwoordde dat zij met dat werk konden voortgaan; doch dat de soldaten van de Compagnie zich stil zouden houden, zoolang de hulp van dezen niet noodig scheen.

„De Javaansche regenten, inzonderheid de Pangeran Sampan, Tsjakra Ningrat en zijn schoonzoon, Djangrana, regent van Soerabaja, bleven er sterk op aandringen dat zij alleen met hunne manschappen, zonder hulp van Europeesche soldaten, het stuk zouden volvoeren; zij meenden, het was hun werk, geen Hollander mocht er aan gewaagd worden.

„Onder voorwendsel van den ambassadeur Tak te gemoet te willen trekken vereenigde nu Pangeran Sampan zijn volk, waarmede hij Soerapati en zijne Baliërs achter den kraton omsingelde en hen herhaalde malen tot overgave opvorderde. Dien eisch wees Soerapati onder bedreiging af.

„Kapitein-luitenant Grevink nam intusschen alle voorzorgsmaatregelen tot bewaking van den pagger der Compagnie en deed den kraton, waarin de Soesoehoenan zich bevond, met 50 man bewaken.

„De Javanen weigerden nog steeds de hulp van het Europeesch garnizoen, zij wilden zelven de zaak beslissen en Soerapati liefst levendig in handen krijgen. Hetzij door verraad, hetzij door lafhartigheid, plotseling werd de kring, waarin Soerapati besloten was, verbroken, toen hij met zijne Baliërs een woedende aanval op de Madoereezen en Javanen deed. De geheele heldenstoet, die hem vangen zou, stoof uitéén en Soerapati trok in het veld terug. Te midden van de grenzelooze verwarring, hierdoor ontstaan, kwam de ambassadeur Tak te Kartasoera. Tak stelde onverwijld zijne troepen voor de Compagnie's-pagger op, zond den opperkoopman van Vliet en den luitenant van der Meer naar den Soesoehoenan om dezen aan te zeggen, dat hij „met „de Compagnie niet behoefde te spotten noch den gek scheren, „maar aanstonds het hoofd en den aanhang van Soerapati had „uit te leveren of dat hij, Tak, het op al de mantris en op des „Soesoehoenans hof zou verhalen." Van Vliet keerde weldra met het bericht terug dat de Soesoehoenan reeds uit zijn dalem was gevlucht, onder voorwendsel van Soerapati achterna te willen zetten. De Soesoehoenan werd echter weder in den dalam teruggebracht en op last van Tak met eene wacht onder kapitein Grevink beschermd. In dien tusschentijd kwam de regent van Japara, Oerawan, aan Tak de tijding brengen dat Soerapati ten oosten van de hofplaats stand hield en alles daar verbrandde. Door dit bericht misleid, trok Tak met drie kompagnien derwaarts; doch na een kwartier gemarcheerd te hebben, ontdekte

hij dat daar geen vijand was te vinden, maar dat wel inmiddels, aan de zijde van den dalam, hevig schieten werd gehoord en de vlammen uit de daken sloegen. In allerijl rukte Tak met zijne drie kompagnien nu derwaarts terug, vond de missigit reeds in brand, den kapitein Grevink en zijne soldaten reeds doodgeslagen en Soerapati met zijne Baliërs in den dalam genesteld.

„Hoe onverwacht deze wending ware, hoopte Tak nu toch eindelijk zijn vijand in de klem te hebben gevangen en hem in den dalam door het zwaard of door de vlammen te doen omkomen. Voor Soerapati was het nu tot het uiterste gekomen. Hij zat als opgesloten en moest zich achter versperringen, huizen en gangen, dicht met de zijnen opééngepakt, verborgen houden en van de ééne plaats naar de andere voor het vuur wijken. Hij bood tegenstand als een wanhopende. Buiten den kraton was inmiddels de toestand ook zóó onzeker geworden, dat Tak een deel van zijne troepen moest afzenden tot bescherming van den pagger der Compagnie, om in ieder geval eene wijkplaats open te houden. Dit detachement kon echter zijne bestemming reeds niet meer bereiken. Tot tweemalen toe deed Soerapati met de zijnen, onder het schreeuwen van Amok! Amok! met dolle woede een uitval, door eene poort, waardoor voor hem de eenige uitweg nog was overgebleven. Bij den laatsten uitval, woedender nog dan een der vorigen, brak Soerapati eindelijk door. De Madoereezen weken de eersten en brachten de gelederen van eenige Nederlandsche kompagnien in verwarring; weldra werden nu ook de overige troepen door vluchtende Madoereezen, opduwende Javanen en wijkende soldaten uitéén gedrongen; terwijl de rook van het schieten en van de brandende huizen het uitzicht belemmerde. Het duurde niet lang of ieder zocht nu een goed heenkomen, de verwarring werd onherstelbaar en terwijl Tak in dit gedrang te paard wilde springen, werd hij gedood. De opperkoopman van Vliet, de luitenants Vonk en van der Meer, een vendrig en 69 Europeesche soldaten lieten in dezen verwarden strijd, waarin men ten laatste vriend van vijand niet meer kon onderscheiden, het leven. De overige Compagnie's troepen, 248 man in getal, bereikten den pagger en sloten zich daar binnen op. De kapitein Leeman, die als hoogste in rang nu het bevel over de overgeblevenen op zich nam, versterkte zich, zoo goed hij kon en plantte geschut op de in der haast opgeworpen aardwallen. Weldra verscheen Pangeran Sampan in de Hol-

landsche pagger om den Soesoehoenan te verontschuldigen. Maar kapitein Leeman, in hevige spanning en opgewonden stemming over het gebeurde, wees alle verontschuldiging af en dreigde den Soesoehoenan met de wraak der Compagnie. De tolk, bevreesd voor een nieuwen aanval der Javanen, zocht den kapitein Leeman tot bedaren te brengen en raadde hem voorzichtigheid aan; maar Leeman, nog in rechtmatige woede ontstoken, antwoordde: „Laat Soerapati, laat den Soesoehoenan, ja! laat den duivel ko- „men, ik zal hen allen den nek breken en dat zoolange totdat „wij allen sneuvelen!" Javanen noch Baliërs vonden het niet geraden met dien dollen kapitein den strijd te hervatten.

„Soerapati trok nog dienzelfden dag (8 februari 1686) met zijne Baliërs, Makassaren en Maleiers in zuidoostelijke richting weg. Nog ruim zes weken bleef het zwakke Nederlandsche garnizoen in zijn pagger te Kartasoera, midden in het brandpunt der Javaansche bevolking, opgesloten. Meer dan eens bezocht de Soesoehoenan de Hollandsche sterkte. Slechts met groot wantrouwen en geheel gewapend werd hij door de Hollanders ontvangen. Uit een, bij een dier bezoeken, in het hoog-javaansch tusschen den Soesoehoenan en eenigen zijner grooten gevoerd gesprek, luisterde de Compagnie's tolk af dat de Soesoehoenan eer verheugd dan onvergenoegd of ontsteld was over de moorddadige ontknooping der ambassade van Tak. Eindelijk op den 20 maart kon kapitein Leeman met zijne troepen en vergezeld van den prins van Cheribon en den regent van Soemanap en het lijk van Tak medevoerende, van Kartasoera naar Japara aftrekken, waar hij in veiligheid aankwam, zonder dat iemand het gewaagd had hem verder te verontrusten.

„Het zal wel voor altijd een geheim blijven, in hoeverre de Soesoehoenan zelf een werkzaam aandeel in deze gebeurtenis heeft gehad. Het meest waarschijnlijk is, dat Amangkoerat „in „zijne wellusten en wijven als verzopen," hierbij vooral eene lijdende rol heeft gespeeld, meer heeft toegelaten dan zelf gehandeld. De rijksbestierder Amirang Koesoemo en zijne partij echter hadden vermoedelijk met Soerapati de samenspanning gesmeed en den Soesoehoenan had men waarschijnlijk wijs gemaakt, dat hij op deze wijze zich het best van de zware verplichtingen, ten gevolge van het contract in 1677 met de Compagnie gesloten, zou kunnen ontslaan. Soerapati streed voor eigen lijfsbehoud en hij, die vroeger slaaf was geweest, hechtte te meer waarde aan

zijn leven, naarmate hij te Kartasoera tot hooger rang was opgeklommen."

IV.

De Compagnie voelde zich nog niet sterk genoeg, om den dood van haren gezant te wreken. De hooge regeering te Batavia durfde niet tot openbare vredebreuk met den Soesoehoenan besluiten, omdat zij thans niet „met en voor hem" zou moeten strijden, maar tegen hem en de geheele Javaansche bevolking, „waarin zij voor het interest van de Compagnie geen „kleyne swarigheyt zag." Zij volgde nu tegenover haren twijfelachtigen bondgenoot een stelsel van ignoreeren, dat haar noch geld noch troepen kostte en intusschen, den Soesoehoenan, aan zijn eigen ingevingen overgegeven, voerde om, te midden van de binnenlandsche moeielijkheden waarmede hij te worstelen had, zich al dieper en dieper voor haar te vernederen zonder dat hij er in slaagde de zoogenaamde oude vriendschap te herstellen. De regeering te Batavia wees zijne gezanten af of ontving ze op zulke smadelijke, irreverencieuse wijze dat de tijdingen van de bejegening welke des Soesoehoenan's zendelingen ondergingen, wel eens te Kartasoera ontsteltenis te weeg brachten. De rollen waren sedert de gezantschappen van Ryckloff van Goens naar Mataram geheel omgekeerd. Niet de Soesoehoenan verwekte beduchtheid te Batavia; maar Batavia boezemde vrees en ontzag in.

De Compagnie, in de rol van terughoudend bondgenoot, had in tijds de noodige voorzorgen genomen om niet tevens een teleurgestelden bondgenoot te zijn. Nog meer door hare indringende staatkunde dan door hare wapenen had zij gewichtige en tastbare voordeelen weten te behalen. In 1646 had zij een eerste contract van vrede en vriendschap, op den voet van twee zelfstandige, onafhankelijke partijen, met den Soesoehoenan gesloten, waarbij de schaal nog eenigzins ten gunste van Mataram overhelde. Althans de Compagnie was vaak gedwongen er gezantschappen heen te zenden, zonder dat de Javaansche vorst die beleefdheid reciproceerde, ja zelfs de gezanten der regeering van Batavia deed blijken dat hij in hunne komst aan zijn hof niets anders zag dan een verplicht huldebewijs aan zijne onover-

troffen grootheid. In 1652 wist van Goens den reeds verzwakten Soesoehoenan tot eenige nieuwe bedingen ten gunste van de Compagnie over te halen.

Volgens deze nieuwe overeenkomst, zou de Compagnie aan de rivier van Krawang, als haar eigen goed vermogen te doen halen, alles wat daar viel, niets uitgezonderd, hetzij timmerhout, brandhout, de voortbrengselen der visscherijen, enz. en verkregen hare onderdanen het recht om het land, gelegen ten westen van die rivier, te bebouwen en te beplanten. Al het hout, dat daar sedert eenigen tijd door de inlandsche hoofden aan de onderdanen van Batavia werd onthouden, mocht dus vrij en zonder molest van daar worden uitgevoerd. Alle inwoners van Batavia verkregen vergunning om in de landen van den Soesoehoenan vrijelijk handel te drijven evenals wederkeerig de Mataramsche onderdanen op Batavia. Insgelijks zouden 's Compagnie's schepen, die eigen goederen kwamen laden, niet meer ledig terug gezonden worden, maar vrij en onverhinderd den handel van de Compagnie mogen drijven, om met rijst en houtwerken beladen te worden, mits betalende zoodanige gerechtigheid als de Soesoehoenan daarop gesteld had of zou gelieven te stellen. Op Japara zou de Compagnie verder ten allen tijde rijst en houtwerken mogen bijeen brengen, om naar eigen believen uit te voeren, en zoo zij hierin mocht verhinderd worden, zou 's Compagnie's resident te Japara terstond naar den Soesoehoenan mogen opreizen om straf over zijne ongehoorzame dienaren te verzoeken.

Vóór de Compagnie hare werkdadige hulp in 1677 aan Mataram verleende, maakte zij natuurlijk hare voorwaarden, welke nog door den ouden vorst Mangkoerat, werden aangenomen. Japara zou garnizoen van de Compagnie bekomen en de vijanden van Mataram zouden in alle havens van Java door de Compagnie worden aangetast, mits de Soesoehoenan de kosten zou dragen. De vergoeding der oorlogskosten werd vastgesteld op 350,000 realen en 3000 lasten rijst, in drie jaarlijksche termijnen te voldoen. Indien de krijgstocht langer dan tot de maand juli 1677 mocht voortduren, zou, ter bestrijding der hoogere kosten, de Soesoehoenan nog maandelijks 20,000 realen uitkeeren. De Compagnie verkreeg buitendien geheele tolvrijheid bij invoer in de kustplaatsen van Java en vrijheid tot het stichten van loges of factorijen aldaar.

Met den opvolger van Mangkoerat werd op nieuw onderhandeld alvorens de Compagnie hem hare hulp verleende om den troon van Mataram te beklimmen. Speelman bedong van den Soesoehoenan voor de aan hem te verleenen bescherming en tot waarborg der krijgskosten, behalve geheele tolvrijheid en andere groote handelsvoordeelen, het bezit van alle zeehavens gelegen aan het strand tusschen Krawang en het uiterste uiteinde van Java in het Oosten. De heer de Jonge, de verschillende akten en overeenkomsten, in dat bewogen tijdperk gesloten, samentrekkende, zegt dat Speelman, tusschen october 1677 en januari 1678, voor de Compagnie wist te verwerven: „bekrachtiging van de contracten van de jaren 1646 en 1677 met den Soesoehoenan gesloten; uitbreiding van 's Compagnie's grondgebied tot Pamanoekan; de steden en stranden van de noord- en oostkust van Java als pandsteden, met de inkomsten en rechten aldaar vallende; het gebied over Samarang; geheele tolvrijheid; het monopolie van den invoer van kleeden en amfioen en het voorrecht van opkoop van rijst en het monopolie van den opkoop en uitvoer van suiker te Japara en omliggende landen..... Die voordeelen waren hoogst gewichtig. Speelman had het doel bereikt, waarnaar zoolang reeds was gestreefd, de onafhankelijkheid namelijk van Batavia, den hoofdzetel der Compagnie, van het vroeger telkens terugkeerend verbod van uitvoer van levensmiddelen; afsluiting van alle concurrentie, dus ook van Bantam en van de Europeanen aldaar gevestigd, in den handel op Java in doeken, kleeden en amfioen."

De Compagnie, met deze rechten en voorrechten gewapend, met hare garnizoenen in de kustplaatsen, waarvan zij de inkomsten genoot, kon gerust den Soesoehoenan Amangkoerat aan zijn lot overlaten. Zij bezat op de geheele noordkust van Java de macht die zij voor haar doel noodig had; vrije, onbelemmerde beweging voor haren eigen handel en de middelen om hare mededingers van daar te weren. Buitendien, op grond van de gesloten overeenkomsten, organiseerde zij overal haar bestuur zonder zich verder om den Soesoehoenan te bekreunen. Zij had de overtuiging verkregen, dat zij van die zijde niets meer te duchten had. Inderdaad, door de gebeurtenissen van 1676 en 1677 was Mataram als zelfstandig rijk voor altoos geknakt. De regeerende Soesoehoenan had zijn kroon ontvangen uit handen van een dienaar der Compagnie. Bij zijn overlijden, toonde zij

reeds dat geen Javaansch vorst zich meer moest verstouten diezelfde kroon, zonder hare toestemming, op zijn hoofd te drukken.

In 1703 overleed Amangkoerat en wees op zijn sterfbed, zijn oudste zoon, Adepati Anoem, als troonsopvolger aan. Deze liet zich inhuldigen onder den wijdschen titel van Soesoehoenan Ratoe Amangkoerat Senopati Ngalaga Abdoel Rachman Mohammad Djiwil Koebra en gaf van zijne troonsbestijging bij brief kennis aan de Compagnie. Al aanstonds vergreep zich Anoem aan eenige zijner familieleden. De zonen van Pangeran Poeger, den oudsten broeder van den overleden Soesoehoenan, hadden het lijk van Amangkoerat naar Magiri nabij het oude Plered overgevoerd en begraven. Zij keerden niet naar Kartasoera terug. De oudste dezer twee prinsen werd korten tijd daarna, op last van Adepati Anoem, met list in Banjoemas gevangen en te Kartasoera in een getralied hok opgesloten. De nieuwe Soesoehoenan verbood bovendien aan Pangaran Poeger, zijn oom, het dragen van de kris en stelde hem aansprakelijk voor de daden zijner twee zonen. Poeger, bevreesd voor aanslagen op zijn leven, verliet daarop heimelijk, met voorkennis en op raad van eenige hoofdmantris, de hofplaats Kartasoera en kwam op den 12 maart 1704 zich te Samarang onder de bescherming stellen van 's Compagnie's bevelhebber. Eenigen tijd later voegde zich bij Poeger de vorst van Sampan, tevens groot-gouverneur over de Oosterstranden, Tjakra ningrat „een man, door zijne hooge jaren en zijn streng bestuur zeer gevreesd."

Toen de regeering te Batavia het gebeurde vernam, besloot zij eenvoudig Pangeran Poeger tot Soesoehoenan van Java te verklaren en als zoodanig te doen erkennen. Den 4 juli, gaf de gezaghebber over Java's oostkust de kapitein Bitter van Rheede, in tegenwoordigheid van den vorst van Sampan en den regent van Japara, Poeger kennis van dit besluit der Compagnie, en Pangeran Poeger onderwierp er zich aan „met diepe onderdanigheid en onder betuiging van onbegrensde dankbaarheid." Terstond werd Poeger door de mantris van zijn aanhang onder den naam van Soesoehoenan Pakoeboewana gehuldigd.

Niet alleen hieruit blijkt hoe zeer reeds de grootheid der Javaansche vorsten tot het verleden behoorde; maar nog sterker komt dit uit bij hetgeen volgde. Een kleine expeditie, onder bevel van den ordinaris-raad van Indie, Herman de Wilde, trok in 1705 uit Samarang om Pakoeboewana op zijn troon te gaan

plaatsen. Adepati Anoem had een talrijk leger op de been gebracht; maar te Oengaran liep een gedeelte dat daar post had gevat, met zijn bevelhebber, naar de voorhoede der Hollanders over en koos partij voor den Soesoehoenan die zij medevoerden. De overige troepen van Adepati Anoem stoven te Salatiga uit elkander en namen de vlucht bij de eerste schoten die gelost werden. Weinige dagen later, den 11 september, trok de Wilde zonder slag of stoot Kartasoera binnen en werd Pakoeboewana als Soesoehoenan in den kraton door de meeste mantris van het rijk gehuldigd,

„Onmiddellijk," zegt de heer de Jonge, „opende nu de Wilde de onderhandelingen met Pakoeboewana over het sluiten van een nieuw tractaat. Op den 5den october was hij daarmede geheel gereed, zoodat reeds op dien dag alles kon worden geteekend en gezegeld. Behalve de bekrachtiging der contracten van 1646 en 1677 en de overige sedert verleende octrooien en privilegien, verkreeg de Compagnie bij dit leeuwencontract, de erkenning van te zijn wettig en souverein Heer van de landen gelegen bewesten eene lijn, aanvangende bij het tegenwoordige Tjilatjap aan den mond van de rivier Donan, loopende voorts ten oosten van het meer Sagara Anakan tot aan de Tjibeurum, oost- en noordwaarts van de rawas van Ontoegambel naar de dessa Madoera en voorts noord ten oosten van het Dajoe Loehoer-gebergte tot den berg Soebang en bezuiden en beoosten den berg Bongkok en zoo eindelijk, langs de rivier Losari tot aan hare monding in de Java-zee, zoodat ook het district Gabang in Compagnie's gebied begrepen werd. Het rijk van Cheribon werd tevens door den Soesoehoenan erkend als een land, ontheven van de suzereiniteit van Mataram en overgelaten aan de Compagnie. Gelijke overgave onder de bescherming der Compagnie, deed Pakoeboewana bij art. 4 van het contract, van de landen van Soemanap en Pamakassan op Madoera. Het bezit, gebied en bestuur van en over Samarang, Kaligawe, Torbaja en Goemelaksa (?) met de daaronder behoorende dorpen, werd bij art. 5 op nieuw of nu voor het eerst aan de Compagnie afgestaan. Daartegen gaf de Compagnie eenige dorpen onder Samarang aan den Soesoehoenan terug. Ook zou voortaan de Compagnie overal in het gebied des Soesoehoenans logien mogen oprichten, tot het drijven van handel. Tolvrijheid voor hare eigen goederen werd bij voortduring aan de Compagnie toege-

kend, maar de invoer door Compagnie's ingezetenen en door hen, die van 's Compagnie's passen zouden zijn voorzien, zou de Soesoehoenan mogen belasten met inkomende rechten (art. 6). Aan de Compagnie zou jaarlijks tegen marktprijs zooveel rijst moeten geleverd worden, als zij noodig had. Met uitsluiting van alle anderen zou zij alleen, ingevolge het in 1677 verleende octrooi, amfioen en Bengaalsche, Choromandelsche, Soeratsche, Persiaansche en Toetoecorijnsche kleeden op Java mogen invoeren. De onderdanen van den Soesoehoenan zouden slechts mogen varen en handel drijven, oostwaarts tot Bali en Lombok, noordwaarts op Borneo tot Banjermassing, westwaarts tot Bamtam, de Lampongs, Palembang, Djambi, Indragiri, Djohor en Malakka, doch op deze laatste plaatsen slechts met passen van de Compagnie en nimmer zouden zij naar Amboina, Ternate, Makassar, Boeton of Timor zich mogen begeven. Eindelijk zou de Soesoehoenan geen Makassaren, Boegineezen, Maleiers, Baliers, Mooren, Chineezen of andere vreemde natiën in zijn land mogen toelaten dan met „licentie" van de Compagnie.

„Tegenover al deze voorwaarden, welke in het contract „redelijke conditien" werden genoemd, ontving de Soesoehoenan Pakoeboewana kwijtschelding van alle schulden, vroeger of nu bij dezen laatsten veldtocht door Mataram jegens de Compagnie aangegaan, voor zoolang hij getrouw de gemaakte contracten zou naleven; terwijl hij „eenigermate uit erkentenis van deze zware kwijtschelding" nog 800 lasten rijst gedurende 25 jaren jaarlijks op Batavia leveren moest. Acht dagen na het sluiten van dit contract, nam de Wilde den terugtocht naar Samarang aan, doch niet dan nadat hij eene bezetting van 200 man onder drie officieren te Kartasoera had achtergelaten, opdat de stroopop, die men aldaar op den troon had geplaatst, door de staatkundige stormen in het rijk van Mataram, niet weder zou wegwaaien."

V.

De Compagnie bereikte, in het tijdperk 't welk hier wordt herinnerd, haar hoofddoel, het handelsmonopolie in en buiten den Indischen Archipel. Immers, tegelijkertijd dat zij het groote Mataram aan haar doeleinden wist dienstbaar te maken, deed zij

zich zoo afdoende te Bantam en te Cheribon gelden, dat ook die rijken geheel onder haren invloed geraakten. Zeer uitvoerig wordt mede de verhouding der hooge regeering met de beide sultans door den heer de Jonge behandeld. Ons bestek dwingt ons naar zijn werk te verwijzen voor de vele belangrijke, tot dus verre onbekende of slecht bekende bijzonderheden die hij daarover mededeelt. 't Zij hier voldoende aan te stippen dat Bantam zijn hoofdproduct, de peper, en sedert de laatste regelingen ook bijna alle gewesten van Java en Madoera zekere contingenten van aangewezen producten aan de Compagnie moesten leveren, terwijl de ingezetenen werden voorzien van de artikelen die zij door aankoop voor hunne behoeften noodig hadden.

Zonderling klinkt het, dat in hetzelfde tijdperk de geldelijke zaken der Compagnie reeds snel aan het achteruitgaan waren. Tusschen 1683 en 1710 gaven slechts drie van hare drie en twintig kantoren, namelijk Japan, Soeratte en Perzie, doorgaans winst. Drie andere kantoren, Bengalen, Koromandel en Mocha, gaven meestal winst; maar van de zeventien overige kantoren gaven er negen bestendig aanzienlijke verliezen. Deze kantoren waren Amboina, Banda, Ternate, Makassar, Bantam, Cheribon, Java's oostkust en de Kaap. Opmerkelijk is het, dat op één na, juist op deze kantoren het monopoliestelsel het sterkst werd vastgehouden. Op Palembang, in Siam, Tonkin, Malakka, op Sumatra's Westkust, Ceylon en Malabar werd nu en dan een onbeduidende winst herhaald, maar in verreweg de meeste jaren werd daar meer verloren dan gewonnen. Volgens een generalen staat, door de Indische regeering aan het opperbestuur ingediend, waren, onder anderen, in 1702 de lasten *f* 216,000, in 1703 *f* 154,000 zwaarder geweest dan in 1672 en 1673; de winsten daarentegen waren in 1702 ongeveer *f* 256,000 kleiner geweest dan in 1672 en in 1703 was *f* 210,000 minder gewonnen dan in het jaar 1673.

Velerlei oorzaken werkten samen tot dit ongunstig verschijnsel. Op de goede trouw en eerlijkheid der Compagnie's beambten viel veel af te dingen. 't Is bekend, dat zij hare dienaren ongerijmde lage tractementen toekende. Een gouverneur-generaal b.v., werd met *f* 1200 's maands beloond, een directeur-generaal met *f* 500, een raad van Indie met *f* 350, een gouverneur op een buitenbezitting met *f* 200. Minder schijnt men te weten, dat het opperbestuur meermalen in overweging nam de tracte-

menten der ambtenaren te verhoogen, maar het denkbeeld werd telkens verworpen op grond dat „sulx de begeerlijkheid niet „soude verminderen of stremmen, noch de luyden daardoor te „meer tot hun devoir gehouden worden." Men moet erkennen, dat het opperbestuur hierin geen ongelijk had. Men ging naar Indie, niet om een eerlijk, zij 't ook een ruim bestaan te zoeken; maar om fortuin te maken, en niemand, van de grootsten tot de kleinsten, die de kans schoon zag, die niet door alle middelen zijn slag sloeg. Zelfs een man als Speelman bezoedelde zijn schitterende loopbaan met knoeierijen, die een treurigen indruk van de moraliteit der vaak te hoog gevierde vaderen geven.

„De Europeesche bevolking in Indie," zegt de heer de Jonge, „was ongetwijfeld diep bedorven. De slechtste onder de ambtenaren knevelden de inlandsche bevolking of lieten haar tegen erkenning hunner toegevendheid, door de hoofden of regenten knevelen. Bij de inlading in de schepen en gedurende den overtocht werden eveneens groote oneerlijkheden gepleegd, zoodat de heeren XVII in 1708 daarvan getuigden: „het stelen en plun„deren van onze goederen wil tot ons leedwezen nog steeds „niet ophouden." Doch zulk groot kwaad werd niet door allen bedreven; maar van particulieren handel had schier niemand de handen rein. Dit was, naar het schijnt, onvermijdelijk en werd zoo in Nederland als in Indie als een feit erkend, dat men toeliet, zoo het slechts niet te grof liep."

Buitendien, volgens de juiste opmerking van den heer de Jonge, lag de oorsprong van het verval van 's Compagnie's handel nog dieper. „Nader tot de oorzaak kwamen gouverneur-generaal en rade toen zij in 1708 aan het opperbestuur schreven: „de tijd „heeft genoeg geleerd en dagelijks ondervindt men dat nog, van „wat sober effect voor 's Compagnie's handel vele geforceerde „exclusieve contracten en woelingen tegen de inlandsche vaart „geweest zijn en nog zijn." .... Nog dieper in de wonde had in 1709 Depati Soerabaja, weinige dagen vóór zijn dood, den vinger gelegd, toen hij vermetel genoeg was geweest van te zeggen: „dat de negotie van de Compagnie, de arme Javaansche „ingezetenen de rugge inreed en door al te geringe betaling, „welke de Javanen voor hunne koopmanschappen genoten, die „arme luyden t' eenemale geruïneerd geraakten." Het was juist een gevolg van die verarming dat de Compagnie op Java geen voldoenden aftrek meer vond voor hare monopolie-artikelen. Te-

gelijkertijd werd de prikkel tot productie van uitvoerartikelen aan de Javanen ontnomen, want bijna alles wat zij voortbrachten was monopolie- of contingenten-artikel van de Compagnie geworden. Voor die artikelen ontving de Javaan eene te geringe betaling, zoo dit weinige hem zelfs niet door de regenten en andere hoofden wierd onthouden. Zoo verarmde de Javaan ieder jaar iets meer en was hij telkens iets minder in staat de duur gehouden monopolie-artikelen van de Compagnie in te koopen."

Ook in Nederland had de Compagnie reeds te korten. Van 1684 tot 1702 had zij hier slechts in zes jaren winst behaald; alle overige jaren van dat negentienjarig tijdvak hadden verlies gegeven. Het laagste cijfer dezer verliezen was ± ƒ 253,000, het hoogste niet minder dan ruim 6 millioen gulden. „Ondanks die verliezen, in Nederland zoowel als in Indië geleden, bleef de Compagnie in den tijdkring van 1685 tot 1702 onafgebroken voortgaan, met niet onaanzienlijke dividenten aan de aandeelhouders uit te deelen. Zoo gaf zij in 1685 en 1690, 40 in gelde; in de jaren 1692—1695, respectievelijk 25, 20, 20 en 25 in gelde. Tusschen 1678 en 1702 gaf zij zesmaal uitdeeling in onlosbare obligatien en schiep zij zich op die wijze nieuwe schuld. In de jaren 1696 en 1697 toonde de generale staat een verlies aan van ruim 4 en 6 millioen, toch werd er in die jaren 15, in obligatien op iedere kamer, uitgedeeld; in 1699 bij een tekort van ruim ƒ 3,600,000 deelde men 35 in gelde; in de overige drie jaren, met tekorten van ruim ƒ 2, 1½ en 5,800,000, bedroeg de uitdeeling niettemin eenmaal 25 en tweemaal 20 in gelde."

Nog bijna een eeuw, kon de Compagnie met dit bedriegelijke spel voortgaan alvorens tot eene liquidatie gedwongen te worden. Toch zal zij steeds in de geschiedenis een belangwekkende plaats innemen. Immers, zoowel hare feilen als harekrachtsontwikkeling hebben aan het hedendaagsch Nederland menig leerrijk voorbeeld ter nauwlettende overweging nagelaten en het zal de duurzame verdienste wezen van den kundigen Adjunct-Rijksarchivaris, den heer de Jonge, bij het uitgeven der documenten uit de erfenis der Compagnie, met mannelijke openhartigheid deze voorbeelden te hebben doen uitkomen.

G. H. VAN SOEST.

De inrichting van de paardenpost op Java vergeleken met de administratie van den postdienst onder de oude Romeinen.

Wij, ingezetenen van Nederlandsch-Indie, zijn nu gewoon geraakt aan de inrichting van de Javaansche paardenpost. Onbekommerd hollen wij, eenvoudig rijden is het niet, voort in een met vier of zes paarden bespannen reiswagen, over bergen en ravijnen, onder het gehû en het zweepgeklap van koetsier en loopers, waarvan de een zoo even van den ploeg is gekomen en de anderen evenveel van palfreniers hebben als de karren, die ons voorbijgaan van nette rijtuigen. Maar de onkunde van den een laat ons even onverschillig als het trekken en het beuken van de anderen, want het „alles terecht!" in Indie verzoent ons zoowel met de weerbarstige paarden als met den onkundigen menner en wij hebben zooveel te doen met het beschermen van de menschen dat ons alle belangstelling voor de arme dieren vergaat. Bovendien in een half uurtje leiden wij een afstand van een tweetal uren af. Wij hadden toch het geluk niet éénmaal te blijven steken; onze paarden zijn niet van uitputting neergevallen; de slapende koetsier heeft ons geen enkele maal bij vergissing tegen een boom op doen tornen of tegen den kant van den weg aangezet; de touwtjes, waarmede de rotte tuigen bij elkander werden gehouden, hielden het waarlijk uit ons rijtuig is niet in den modder blijven zitten en de veeren en wielen zijn, ondanks het hollend horten en stooten, niet gebroken.

Maar daar moeten wij voor een oogenblik ontspannen. Wij behooren de voor ons liggende rivier over te steken; een brug bestaat er niet. De fondsen waren nog niet er voor gevonden,

of zij werden wel in Nederland toegestaan, maar die permissie is, tot groot gerief der ingezetenen, hier ondergegaan in de eene of andere stille missive.... 't Is immers beter hier dit jaar die gelden niet te verwerken opdat er ginds kan geredevoerd worden dat, wijl Nederlandsch Indie toch zijne eigene opbrengsten niet kan verwerken, het handiger is ze in het lieve moederland maar op te maken. Nu, wij stappen op een pont, een paar uitgeholde boomstammen door bamboe aan elkander vereenigd, en wij verwonderen ons niet weinig over de sterkte van zoo'n oogenschijnlijk wrak toestel, dat wagen, man en paarden over de snel vlietende rivier veilig heenvoert. De Chineesche pachter komt ons, op het gezicht van eene officieele pet, beleefd te gemoet en wij betalen hem volgens het tarief, dat de regeering wegens het genot, dat men zonder brug is, eerlijk heeft vastgesteld. Ook de inlanders varen in gansche groepen de rivier over, maar worden wij netjes aan den kant gebracht en staat er zelfs eene draagstoel voor ons gereed, onze mindere natuurgenooten worden net vergenoeg overgezet, dat zij niet kunnen verdrinken wanneer zij naar wal moeten waden. O, die heerlijke lieve natuur!

Eindelijk staan wij stil onder een postloods; wisselplaatsen, die wij op Java's groote wegen iedere vijf of zes paal (één paal = 20 minuten) aantreffen. Onder zulk een station worden de rossinanten door anderen vervangen, en moeten wij hoog het gebergte op, dan zullen eenige spannen karbouwen of buffels mede moeten helpen omdat de waggelende kapstokjes — het vervloekte nageslacht van verboden havereters uit het Paradijs — zou Heine zeggen, er onmogelijk alleen toe in staat zijn. Zoo slingert zich dan een lange slier: een reiswagen, vier of zes paarden, twee of vier buffels, langzaam den berg op, en wijl ons dien slakkengang vérveelt, stappen wij den wagen uit, om met de loopers en buffeljongens mede te wandelen. Laat eindelijk de bergweg het gebruik van voertuigen niet meer toe, wij behelpen ons met een heerenrijpaard, een koeda aloes, d. i. een schoon, een fijn paard; maar, lieve deugd! 't is een katje, van dezelfde kapstokkerige natuur als de zoo even verlaten trekpaarden en zóó klein, dat wij met onze beenen in de lucht moeten zitten, daar ze anders in den grond blijven steken. Ook onze bediende klimt op een rijpaard, maar van mindere qualiteit. 't Is slechts een koeda gladak, en als straks de koeda

aloes ons begeeft, wanneer hij het hoofd tusschen de beenen zet of het er eenvoudig bij neêrlegt, dan hebben wij toch een oogenblik medelijden met den nog dieper gezonken gladakker, die straks wel het voorbeeld van het heer-paard zal volgen.

Zijn wij van den postweg afgeweken, dan zal ons de bevolking in heerendienst wel de noodige vervoermiddelen leveren, ja, de bijzondere Indische toestanden brengen het mede, dat die bevolking gelukkig is, het zich tot eene eer rekent, dat hare paarden met het zitvlak van den Noordschen overheerscher in aanraking komt. Gevoelen wij ten slotte behoefte aan een tijdelijk verblijf, waar wij ons kunnen versterken en den nacht kunnen doorbrengen, het gemis van eigenlijke gezegde logementen zou den bezoeker van de Binnenlanden des noods nog vergoed kunnen worden door passantenhuizen, zoogenaamde pasangrahan's, die de regeering weleer in de meer afgelegene streken had doen oprichten en waar ons al rasch, op uitnoodiging van het inlandsch bestuur, door de dorpsbewoners voedsel en ligging zou verstrekt kunnen worden. Maar het liberale kassian van voor weinige jaren bracht al die pasangrahans op vendutie. Opgericht door de bevolking in heerendienst, waren er toen bestuurders, die het provenu van die verkoopingen ten bate van het Indisch onderwijs wenschten te gebruiken; maar, minder liberaal dan de razia, was de beslissing dat al het geld in 's lands-schatkist moest gestort worden, gelijk het Bijblad op het Indisch Staatsblad ons verhaalt; en dat zelfde ondeugende Bijblad maakt nu pas waarlijk weder een besluit openbaar, gedagteekend 30 april 1874, met mooie teekening en beschrijving, krachtens welke weder onze kostelijke pasangrahans in heerendienst zullen verrijzen! Die dàt nu niet gelooven wil, sla maar na het XIII deel, afl. 2, van het Bijblad, waarin het wezenlijk gedrukt staat onder no. 2731.

Intusschen, lezer! wij zijn aan al die eigenaardige Indische reisgelegenheden zoo gewend, dat wij de voorkomende contrariëteiten dragen met eene kalmte, die aan ons Europeesch gestel onder eene tropische zon goed doet en die bij moederlandsche kroniekschrijvers zelfs het denkbeeld verwekken, dat wij met de Javaansche spoorbanen in Nederland volkomen te vreden zijn. Maar wij herinneren ons nog best den tijd dat dit anders was, en dat wij als baar ons afvroegen of er wel sints Adam's tijd ergens ter wereld een duplicaat zou zijn aan te wij-

zen van de paardenposterij in Nederlandsch Indie — eene inrichting, die wij nog in de tegenwoordige tijden onverbeterlijk goed vinden, opdat men niet er aan denke dit laatste der vervoermiddelen, goedkoopheidshalve op te heffen, en daarmede aan alle aanmerkingen op het middel zelve een einde te maken.

Edoch de inrichting van den postdienst, gelijk wij die op Java aantreffen, is, en nu wel in den letterlijken zin des woords, zoo oud als de weg naar Rome.

Léon Bouchard geeft in zijne studie over „L'administration der finances de l'empire romain" eene lezenswaardige beschrijving van de Cursus publicus der oude Romeinen, die ons zoo aantrekkelijk voorkwam, dat wij de verzoeking niet konden weerstaan er een schets van te geven.

De Romeinsche postdienst werd ingevoerd onder Augustus, doch onderging, op last van keizer Adrianus, de grootste uitbreiding.

Langs de groote militaire wegen vestigde die vorst op ongeveer iedere twee uur afstand (6 palen) postloodsen, halten, stationes, die door de bewoners der provincien steeds onderhouden moesten worden. In die stationes vond men al hetgeen ter verwisseling van spannen, tuigen, vervoermiddelen noodig was. Men onderhield er paarden (het reglementaire getal was 40), ezels, ossen, muildieren en zelfs kameelen; men had er de gelegenheid om de aan de voertuigen overkomene ongelukken te herstellen; men trof er aan ambachtslieden met een compleet materieel, als afgewerkte wielen, touwwerk enz.

Passantenhuizen, mansiones werden er op iedere dagreis afstand opgericht. Behalve stalling, vond de reiziger er voor zich en zijn gevolg een geschikt verblijf, terwijl hij van al het noodige door de bevolking gratis voorzien werd. Tot zulk een mansion behoorden wijders uitgestrekte magazijnen, waarin de levensmiddelen ten behoeve der doortrekkende troepen waren opgeslagen.

De Cursus publicus was bepaaldelijk voor den openbaren dienst bestemd. Men stond het gebruik er van toe aan de burgerlijke en militaire overheidspersonen, die zich naar hunne standplaatsen begaven of inspectiereizen maakten; aan de officieren, die met zendingen werden belast; aan de gezanten, die naar den vorst werden afgevaardigd; slechts bij uitzondering aan eenvoudige particulieren. Men bediende zich van de Cursus publicus voor geldtransporten en voor het vervoer der goederen, die

als belastingen in natura werden opgebracht; ook gewonde en zieke soldaten, bagage voor het leger enz. werden er mede overgevoerd.

De Keizer zelf maakte op zijne reizen door de provincien van den openbaren postdienst gebruik; officieren van het burgerlijk huis des Keizers, de Meniores reisden dan den vorst vooruit en regelden al hetgeen noodig was, om „met behulp der Goden" de reis voorspoedig te doen zijn en voor de behoorlijke inrichting der verblijven zorg te dragen.

Evenwel, de Cursus publicus bestond alleen langs de groote militaire wegen. Elders moest de heerendienstplichtige bevolking in de opkomende behoeften aan paarden, lastdieren en voertuigen voorzien. De aldus in heerendienst geleverde rijpaarden en karren noemden men respectievelijk paraveredi en parangariæ in, tegenstelling der veredi en angariæ van de Cursus publicus; de gevolgpaarden noemde men parhippus. Het Wetboek bevatte echter strenge bepalingen, om misbruiken van die leveringen in heerendienst tegen te gaan. — Behalve de beide kringen van de steden Rome en Constantinopel, was het geheele Romeinsche rijk verdeeld in vier groote deelen, waarvan ieder hoofd den titel voerde van Præfectus Prætorio. Slechts aan die vier hooge ambtenaren was het recht voorbehouden paraveredi te eischen. Dan had men nog de Agentes in rebus, zaakgelastigden die naar de provinciën werden gezonden, om er allerlei zendingen, speciaal geheime, te volbrengen. Zij bespoedigden het binnenkomen der belastingen, brachten de bevelen over ten aanzien van de troepenbewegingen, deden de brieven van den vorst aan hunne bestemming komen, terwijl omgekeerd de Keizer door zijne Agentes in wetenschap werd gesteld met de handelingen der overheidspersonen in de binnenlanden, van wie zij ook de aan den Keizer gerichte brieven overbrachten. Deze Agentes in rebus nu mochten eveneens van paraveredi gebruik maken, doch slechts in het geval dat zij bevelen ten aanzien van troepenbewegingen hadden over te brengen. Aan alle andere ambtenaren was het eischen van paraveredi verboden. Ook verbood het Wetboek uitdrukkelijk het vorderen van ploegossen.

Om van de Cursus publicus gebruik te kunnen maken moest men in het bezit gesteld zijn van een reisorder, evectio, afgegeven door den vorst zelven, dan wel door den hiervoren

genoemden Præfectus Prætorio, of door den Magister officiorum. Deze laatste overheidspersoon was een der voornaamste grootwaardigheidsbekleeders van het Rijk. In hem was voor een goed deel het centraal bestuur vereenigd. Hij was het hoofd van het militaire huis des Keizers en voerde als zoodanig het bevel over de troepen van het paleis. Hij was de opperste kamerheer, grootceremoniemeester. Hij voerde het binnenlandsch bestuur, hij had het gezag over de policie, beheerde posterijen en arsenalen, voerde de onderhandelingen en besprekingen met vorsten en volken, had eenige macht over leger en marine, voerde eenige rechtsmacht enz. Het was die hooge staatsdienaar, aan wien nevens den vorst en de vier præfectii prætorio, uitsluitend de bevoegdheid was verleend reisorders af te geven. Alleen voor de geld en goed verzendingen ten behoeve van de Rijksschatkist hadden nog enkele andere ambtenaren de macht evectiones uit te reiken: het waren de beide hoofden der gewesten Rome en Constantinopel, de zoogenaamde stadsprefecten, de Præfectii Urbis; wijders de hoofden der diocesen, waarin ieder prefectuur verdeeld was; de dusgenoemde onderprefecten, de vicarissen, en eindelijk de gouverneurs van de provincien, waarin weder de diocesen verdeeld waren.

De evectiones vermeldden het juiste getal der paarden of lastdieren, waarop men in overeenstemming met de wet recht had; zoo b. v. per dag op ieder station de onder-prefect 30 ezels en 10 paarden, de Agentes in rebus 2 paarden enz. Verder stond er in beschreven de hoeveelheid levensmiddelen of andere behoeften, die men mocht vorderen en de plaatsen, die men aan moest doen of waar men behoorde te verblijven. Wijders waren de reisorders behoorlijk gedateerd om een dubbel gebruik er van te beletten.

De gouverneurs der provincien waren verplicht in persoon de verschillende deelen van hun gewest regelmatig te bezoeken. Met den aanvang van iedere lente, vingen zij hunne inspectiën aan, ten einde de klachten der ingezetenen te hooren, op het binnenkomen der belastingen een wakend oog te houden en de misdadigers te vervolgen. In iedere stad, waar zij zich ophielden, hadden zij recht op drie dagen levensmiddelen, die hun door de raadsleden, de curiales der betrokkene gemeente moesten geleverd worden. Doch overigens hadden de gouverneurs der pro-

vincien geen recht op transportmiddelen. Zij zelven moesten er zorg voor dragen, zoodat hun in beginsel het gebruik van de Cursus Publicus verboden was. Slechts om bijzondere redenen mocht de betrokken Præfectus Prætorio een evectio aan een gouverneur verstrekken en dan nog slechts, bepaalde Julianus, twee maal per jaar en alleen voor openbare belangen. De keizerlijke machtiging werd vereischt indien het getal van twee overschreden moest worden.

De vicarissen der diocesen daarentegen hadden recht op een bepaald getal evectiones. Slechts de Præfectus Prætorio had eene onbepaalde bevoegdheid om van de Cursus gebruik te maken; ook had hij het recht, zooals wij opmerkten, paarden en voertuigen (paraveredi et parangariæ) in heerendienst te vorderen, op de wegen waar de Cursus Publicus niet bestond.

Het centraal bestuur der posterijen werd gevoerd ter hoofdplaats op het officium van den Magister Officiorum, terwijl de Curiosus publici in præsenti aan het hoofd der afdeeling Posterij stond. Onder dezen ambtenaar werkten in iedere provincie een of twee inspecteurs, Curiosii. Deze provinciale inspecteurs onderzochten de postetablissementen en den toestand van het materieel, waakten over het gebruik van de Cursus, ontvingen bericht van het getal der reizigers, hunne qualiteit, hunne namen enz. De Curiosii waren zeer gevreesde ambtenaren, omdat zij tegelijkertijd administratieve en staatkundige policie op hunne rondreizen door de hun aangewezene provincie uitoefenden. Zij hadden wel is waar niet de bevoegdheid tot gevangenneming, maar op hunne beschuldigingen werden door den rechter vervolgingen ingesteld, waarvan de beklaagden zich slechts door het omkoopen der Curiosii konden vrijwaren.

De prefecten, de vicarissen en de gouverneurs waren, ieder binnen hunne administratieve kringen, met het algemeen toezicht op den postdienst belast. Zij zorgden voor den goeden gang van den dienst en namen de noodige maatregelen voor de aanvulling van het vastgesteld getal trek- en draagbeesten, voor de behoorlijke voeding, voor het onderhoud der gebouwen, voor de voorziening der Stationes van het noodige personeel en voor de bij de reglementen vastgestelde behoeften der magazijnen, die, zooals wij opmerkten, nevens de Mansiones bestonden. Evenals de Curiosus publici in præsenti, werden deze ge-

westelijke hoofdambtenaren mede door de rapporten der Curiosii op de hoogten der zaken gehouden.

Ieder station of mansion werd plaatselijk beheerd door directeuren, die door de gouverneurs der provincien voor vijf jaren werden verkozen en den titel droegen van Mancipes cursûs publici. Deze directeuren hadden weder onder zich opzieners Præfecti mutationum et vehiculorum, zoomede Procuratores: ambtenaren, die o. a. de evectiones van de reizigers moesten onderzoeken en na accoordbevinding viseeren. Wijders had men op ieder station de aan de Curiosii ondergeschikte Stationarii, evenals genen tevens gevreesde policieambtenaren en die plaatselijk controle uitoefenden op de naleving der bepalingen betreffende den postdienst, speciaal ten aanzien van de maximum belasting der paarden en voertuigen, waarvoor naauwkeurige voorschriften bestonden.

Ten slotte was aan de Cursus verbonden een talrijk minder personeel van palfreniers, Muliones, postillons: Hippocami veeartsen: Mulomedici, wagenmakers: Carpentarii enz, Door de zorg dier beambten werden de paarden gevoed, verzorgd, opgetuigd; werden de tuigen onderhouden, in het kort werd alles volbracht wat tot het materieele van den dienst behoorde.

De vereischte grondstoffen, als hout, ijzer enz., het benoodigde voor de magazijnen, de fourrages enz. werden door de ingezetenen van iedere provincie geleverd. Evenzoo werden zij belast met de levering der draag- en trekbeesten. Wel is waar werden dezen somwijlen door de Præpositi van den Cursus zelven gekocht, doch dan moesten de belastingschuldigen den koopprijs in specie teruggeven. De Præpositi maakten zich daarbij aan allerlei knevelarij schuldig; zij eischten levering van paarden en voertuigen, om geen andere reden, dan om door het geven van vrijstelling, geld van de ingezetenen te kunnen afpersen. De ambtenaren van de Cursus verhuurden wijders de vervoermiddelen ten eigen bate, en lieten zich nog bovendien door de reizigers aanzienlijke sommen ter hand stellen.

Dat eindelijk de Curiosii en de Stationarii van hunne policioneele macht misbruik maakten, hebben wij reeds boven vermeld. Hoe verder men zich van het centraal gezag verwijderde, hoe minder de dienaren van het gezag zich aan de vastgestelde voorschriften stoorden;[1] — doch ook in dezen ontvangt de Ja-

vasche lezer slechts den indruk, dat er inderdaad niets nieuws onder de zon is. Hij weet er alles van, en de Javasche postcommies, die den Staat goed geld in rekening brengt voor slechte tuigen, bokjes van paarden, levert voor sommen, waarvoor ieder particulier betere waar zou kunnen krijgen, en de grasleveranciers en koetsiers, zonder eenig toezicht aan hunne eigene eerlijkheid overlaat, wel, zoo'n postcommies kan zich in zijne tekortkomingen beroepen op klassieke oudheid.

K. A. mei 1875. v. d. K.

Het stelsel van maten en gewichten in Benkoelen.

Van een bevriende zijde ontvingen wij onlangs eene nota over het stelsel van maten en gewichten in de residentie Benkoelen, reeds voor jaren gesteld door een oud-ingezeten van die residentie, den heer J. R. Lewes, bij gelegenheid dat het plaatselijk bestuur maatregelen beraamde om het bedrog tegen te gaan, hetwelk er dagelijks bij het meten en wegen werd gepleegd. De heer Lewes was een van die Engelsche oudgasten, welke van lieverlede geheel verdwijnen. Geboren te Bengalen uit Europeesche ouders, genoot hij in Engeland een beschaafde opleiding en vestigde hij zich daarna te Benkoelen tijdens het Britsche bestuur. Hij behoorde tot de ondernemers, die er de notenmuskaatkultuur op groote schaal dreven en daarmede aanzienlijke fortuinen maakten. Later kwam de ziekte in de nootenboomen en teerde hij zijn geheel vermogen in bij het volharden met een tak van tropischen landbouw, die op den duur in Benkoelen onmogelijk kon volgehouden worden. Zoowel in voor- als in tegenspoed bleef hij aan Benkoelen gehecht en kon nimmer besluiten om het land zijner keuze te verlaten. Volgens getuigenis van geloofwaardige ambtenaren, was hij bestendig een nuttig en belangstellend burger van Benkoelen, en bestaat er geen zweem van grond voor de verdenking, waaronder hij gedurende zijne laatste levensjaren heeft verkeerd, als zou hij onze tegenstanders in de Redjang van wapenen hebben voorzien, toen de bevolking daar in verzet kwam tegen het Nederlandsch bestuur. Die verdenking had waarschijnlijk geen andere grond dan de kommervolle omstandigheden, onder welke de eenmaal rijke planter en ondernemer destijds verkeerde; doch er is nooit een bewijs gevonden voor dit boos vermoeden, terwijl Lewes on-

veranderlijk bereid werd gevonden om onze ambtenaren met raad en daad ter zijde te staan.

De nota, die wij hier laten volgen, is daarvan mede een bewijs. Ofschoon reeds een twintigtal jaren oud, is zij toch niet verouderd. Nog steeds is het meten en wegen in Benkoelen een eindelooze bron van knoeierij en bedrog en wat van Benkoelen gezegd wordt, kan voor geheel Nederlandsch Indie gelden. Sporadisch wordt van het invoeren van deugdelijke, decimale maten en gewichten gewag gemaakt; maar steeds blijft de oude sleur bestaan en schijnt het nooit heusch ernst te worden met de algemeene toepassing van het stelsel dat reeds vóór veertig jaren in beginsel is aangenomen.

De zedekunde leert ons dat de rechtvaardigheid en eerlijkheid in handel en wandel, de schakel is, waarmede de maatschappij aan elkander wordt verbonden. Zij vordert dat wij geen misbruik maken van de onkunde of onbekwaamheid van anderen, van waar ook de oorzaak dier onbekwaamheid haren oorsprong mochten hebben. Een eerlijke handelwijze in het gebruik van maten en gewichten, evenals in veel andere zaken, is voor elke maatschappij van groot belang. De waarborg in den handel hangt in vele opzichten van hare juistheid af. Waar het tegendeel heerscht, heeft zedeverbastering reeds in ruime mate voortgang gemaakt.

Nergens bestaat het stelsel van valschheid in het gebruik van maten en gewichten en de daaruit voortvloeiende zedeverbastering in ruimer mate dan op Benkoelen. De bevolking is er geheel onkundig van zelfs de allereerste beginselen van de zedekunde, althans zij wordt niet door haar in practijk gebracht. Tenzij men het stelsel spoedig verandere en een geneesmiddel tegen het kwaad aanwende, kan men op de verderfelijkste gevolgen rekenen.

Op een paar uitzonderingen na, zal men te vergeefs naar een juist gewicht of inhoudsmaat te Benkoelen zoeken. Het bezigen van verkleinde (vervalschte) lengtematen, is algemeen. Dit heeft zijn oorsprong niet zoo zeer in de zucht tot groote winsten, als wel in de begeerte tot verkrijging van meer klanten. Trouwens, dit laatste is slechts een andere naam voor winst. Ook ontstaat het euvel uit de begeerte om aan den heerschenden wensch van

klanten, namelijk alles zoo goedkoop mogelijk te koopen, al is het maar slechts een idée, te voldoen.

Aan deze schuld hebben bijna alle handelaren te Benkoelen hun aandeel. Hij die hieromtrent juiste en eerlijke denkbeelden heeft, en, zoo het mogelijk ware, liever den rechten weg zou willen volgen, ziet zich genoodzaakt mede tot dit vernederend systeem zijn toevlucht te nemen, ten einde zoowel zich van ondergang te behoeden, als ter verkrijging van billijke winst als handelaar. Bij voorbeeld, een arm en onnoozel persoon komt bij den handelaar A, een eerlijke handelaar, en vraagt naar den prijs van een vadem wit katoen. Er wordt geantwoord dat het 65 duiten kost; de winst daarop is 10 duiten, wanneer namelijk de prijs van een stuk lang 12 vadem *ƒ* 6.60 koper is. Bij een ander handelaar, B, vindt men den vadem 66 duim lang, dus 6 duim minder dan de ware lengte. Gesteld dat den man wordt gevraagd 60 duiten, dan zou de winst op den vadem — aannemende dat de vadem 66 duim is, — mede 10 duiten bedragen. Het stuk katoen, door het bezigen van den verkleinden vadem, zal 13 vadem lang zijn, terwijl de winst mede 120 duiten zou beloopen. B krijgt echter hetgeen hij verlangt, dat is de klanten. De eerlijke handelaar verliest al zijne klanten, en ten einde geen stremming in den gang zijner handelszaken te ondervinden, is hij verplicht hetzelfde redmiddel te bezigen, namelijk het gebruik maken van verkleinde maten. Maar op de pekan pernattang batoe wordt hetzelfde goed verkocht voor 50 duiten den vadem. Om het kapitaal alleen terug te krijgen, moet de vadem slechts $65\frac{45}{100}$ duim lang zijn. Het geheele stuk zal dan $13\frac{20}{100}$ vademen wezen. Om dezelfde winst van 120 duiten te verkrijgen, namelijk den vadem op 50 duiten stellende, moet de maat $55\frac{88}{100}$ duim Eng. lang zijn, en het geheele stuk zal dan de lengte hebben van $15\frac{6}{10}$ vademen. Dit wordt gedaan ten einde te kunnen voldoen aan de neiging tot goedkoopheid van het onkundig gedeelte der bevolking, namelijk de oeloe-bewoners. De kooper wordt misschien niet werkelijk bedrogen in den prijs van het artikel zelve; maar slechts in het geloof dat hij de waar voor een goedkoopen prijs heeft gekregen.

Het kwaad wordt echter gepleegd en neemt hoe langer hoe meer toe, dewijl de maten door concurrentie in lengte verminderen, evenals de artikelen in nominale waarde en in goedkoopheid. Sommige menschen maken evenwel grootere winsten dan

120 duiten; dezulken moeten onder de bedriegelijke handelaren worden gerangschikt.

Met de inhoudsmaten is het anders gelegen. Hier is alles bedrog. Die maten worden hoofdzakelijk gebezigd bij het koopen en verkoopen van zout, rijst, olie en jonge noten (muskaat); men houdt er dan twee koelaks op na, de eene om er inkoopen mede te doen, de andere voor den verkoop. Somwijlen wordt het bedrog uitgeoefend door het bezigen van een beweegbaren bodem; meesttijds wordt de bodem met aarde (van binnen) bedekt of met gesmolten dammar en was, ten einde de inhoudsruimte te doen verminderen. Het verschil tusschen de bedriegelijke en ware koelak varieert van 4 tot 10 pCt.

De gewichten zijn ongetwijfeld de ergste vorm in het systeem van bedrog dat te Benkoelen in practijk wordt gebracht. De arme, domme bergbewoners en binnenlanders zijn de grootste verliezers, daar zij verkoopers zijn van gom-elastiek, dammar en tabak, terwijl het hun nooit in de gedachte komt, naar de zuiverheid der gewichten à priori te onderzoeken. Wat de kleine handelaren in noten aanbelangt, ook deze lijden veel schade. Ik heb unsters gezien die wel 25 pCt. minder waren dan het ware gewicht; maar in het algemeen varieert het verschil van 10 tot 15 pCt.

De wijze waarop men daarmede bedrog pleegt zijn verschillend: 1°. het bezigen van valsche gewichten; 2°. de verdeeling der schaal wordt ongemerkt trapsgewijze korter gemaakt ofschoon de eerste en tweede katis juist zijn; 3°. het verwisselen van het gewicht van den eenen unster op den anderen; 4°. het vergrooten van het gaatje waarin het touwtje (tot beweeg- of steunpunt dienende) doorkomt, zoodat het los hangt en men daardoor aan weêrskanten een klein stukje hout kan inleggen, op zoodanige wijze dat men den afstand van het steunpunt naar het zwaartepunt naar verkiezing langer of korter kan maken, naar gelang men kooper of verkooper is.

In aanmerking nemende dat de invoering der Nederlandsche el, welke tien jaren geleden als standaard was aangenomen, geheel mislukt is, zoude ik de maat van den vadem tot standaard voor het algemeen gebruik aanbevelen, daar die maat meer onderdeelen hebbende ($^1/_2$, $^1/_4$ vadem), voor het meten van alle Europeesche en andere lijnwaden algemeen gebruikt wordt. De vadem heeft 72 Eng. duimen of 1,8287 Ned. el. Men zou die in halve

en kwarte porties kunnen verdeelen; deze laatste is de elleboogslengte inhoudende 0,45719 Ned. el.

Deze elleboogslengte is de maat welke algemeen gebezigd wordt, ofschoon bijna alles onder den naam van vadem of kabong verkocht wordt; en door de kortheid der maat, merkt men niet, dat het bedrog groot is.

Wollen, zijden en satijnen stoffen worden verkocht per Vlaamsche el, welke omtrent anderhalf elleboogslengte bedraagt of 0,68571 Ned. el. Het zou aanbeveling verdienen, wanneer het mogelijk ware, de etto, elleboogslengte, van metaal te doen maken, zooals van ijzer of koper (geel). Dit zou veel bijdragen tot voorkoming van bedrog, want wanneer houten maten worden toegelaten, zal men niet aarzelen een stukje daarvan af te nemen, om later, wanneer de tijd daar is tot verificatie der maten, er nieuwe voor in de plaats te laten maken. Mochten echter daartegen bedenkingen bestaan, en tot het bezigen van houten maten worden besloten, dan dient men vooral te zorgen, dat het hout volkomen droog is.

Het bezigen van inhoudsmaten is altijd onvoldoende; maar kan niet worden vermeden. Er is een manier van bedrog in het meten van rijst welke niet algemeen bekend is. Zij bestaat hierin, dat bij het meten van rijst, men de koelakmaat in de rijst duwt, daarna den mond weder naar boven, doch eenigzins schuinsch keert en daarop de maat met een weinigje rijst aanvult voor dat zij geheel in eene perpendiculaire positie gehouden wordt. Op deze wijze metende, zal het verschil ten nadeele van den kooper omtrent 2 tot 4 pCt. bedragen.

Deze practijk is algemeen, doch in meerder of minder mate. Aan menschen, die hiermede bekend zijn, valt het gemakkelijk het bedrog tegen te gaan; doch beter zou het zijn om een verbod uit te vaardigen tegen het schuins houden van de koelak bij het meten van alle artikelen. Men heeft de koelakmaat, omtrent 10 jaren geleden, laten vergrooten met $12^1/_2$ pCt. Thans houdt die 6 katis nieuwe rijst in. Ik ben van gevoelen dat voor het gemak van den handel het beter zoude zijn de koelakmaat, te vergrooten en die te brengen op 10 katis rijst, met onderdeelen van $^1/_2$, $^1/_4$ koelak; deze laatste, zijnde de tjoepak, zoude weder kunnen worden verdeeld in $^1/_2$ en $^1/_4$ tjoepaks. Tot standaard dient men te nemen, het gemiddelde van 4 à 5 verschillende rijstsoorten, uit padie van 3 à 4 maanden oud, ontbolsterd en

goed droog. Volgens eene oppervlakkige berekening, zoude de koelak van 10 katis inhouden 8,212 kan, zijnde evenveel kubieke palmen en wegende evenzooveel Ned. pond dat is 8,212 zuiver gedistilleerd water. Dit staat gelijk aan 16,64 in Ned. Indie in gebruik zijnde ponden. Wanneer de uiterste juistheid minder noodzakelijk is, kan men evengoed voor hetzelfde doel gewoon put of regenwater gebruiken. Evenwel heb ik ontdekt dat dit water zoutdeelen bevat. De koelak ter deponeering bij de politie en die tot slaper moet dienen, moet van koper worden vervaardigd, en de overige, voor algemeen gebruik, zullen van gelijke grootte, dat is van dezelfde hoogte en diameter dienen te worden gemaakt, daar sommige menschen hunne koelaks breeder en korter maken, met het doel om bij het meten van artikelen, die opgehoogd worden verkocht, zooals aardappelen, peper, uien, enz., des te meer voordeel te kunnen trekken.

De gewichten zijn ongetwijfeld de ergste vorm in het systeem van bedrog dat te Benkoelen in zwang is. Uit onkunde van den kant der verkoopers omtrent de verdeeling der schalen, ontstaat veel kwaad; want belangrijker is het bedrog dat met de weegschaal wordt gepleegd, dan hetgeen met de lengtemaat wordt te weeg gebracht, vooral omdat artikelen, welke per gewicht verkocht worden, zooals gom-elastiek, dammar, tabak, veel meer waarde bezitten.

Het weegtoestel algemeen in gebruik is de unster, zijnde een hefboom van de eerste klasse. Men heeft die ongetwijfeld ingevoerd uithoofde van zijne handelbaarheid, en ware het niet dat het gebruik daarvan het plegen van veel bedrog vergemakkelijkt, gewis zou hij als het geschikste voor den handel ter dezer plaatse behooren te worden aangenomen.

Ten einde deze snoode practijken tegen te gaan stel ik voor dat slechts drie soorten van unsters worden toegelaten: 1°. de groote unster om zware artikelen te wegen, dus van 10 katis tot 3 picols; 2°. een andere voor artikelen van minder zwaarte, dus van 1 thail tot 100 katis; en 3°. een voor artikelen om 1 thail tot 20 katis te kunnen wegen. Het gewicht voor elke soort moet gelijkvormig zijn en moet eene gelijke zwaarte hebben bijv. van 1, 1½ en 2 katis, zooals blijken zal nuttig te zijn. Dit moet geschieden ter voorkoming van bedrog, want, wanneer het aan iedereen wordt vrijgelaten om het gewicht naar goedvinden te maken, mits zonder afwijking der bepaling aangaande de geëven-

redigde verdeeling der schaal, gesteld tot 25 katis, dan kan men verwachten dat menige gewichten van 3, 4 tot 5 thails in zwaarte zouden verschillen; de verdeeling der schaal zou mede varieeren, en door het verwisselen van gewichten van een unster op den ander, zou het doel dat men in het oog heeft, namelijk om iedereen te noodzaken juiste gewichten te gebruiken, worden verijdeld.

Het zal wel niet noodig zijn op te merken dat de unster een balans is bestaande uit een hefboom van den eersten rang met ongelijke armen voorzien. Het artikel dat gewogen moet worden, wordt aan den korten arm gehangen, terwijl de zwaarte wordt bepaald door het waarnemen der ligging van een beweegbaar gewicht aan den langen arm van den hefboom geplaatst, welke met eene schaal is voorzien. De alhier algemeen in gebruik zijnde unsters hebben drie steun- of beweegpunten, een steunpunt om de zwaarte van ligte artikelen in thails te bepalen, een ander om er de artikelen minder dan van 5 tot 10 katis mede te wegen, een derde bestemd tot weging van zwaardere artikelen. Het wordt alzoo een ingewikkelde machine, zelfs voor degenen, die met het gebruik bekend zijn.

Deze lastige machine kan worden verbeterd, door het bezigen van een ander model unster, 't welk, omtrent 50 jaren geleden, door zekeren heer Paul te Geneve is ontdekt. Het is niet overbodig hier te melden, dat de moeielijkheden welke het bezigen van de thans in gebruik zijnde weegschaal veroorzaken, gelegen is in de verplichting tot het verdeelen der schaal behoorende tot het midden steunpunt, welke 5 tot 10 katis kan wegen, in onderdeelen of thails, want het steunpunt dat bestemd is tot weging van zwaardere artikelen, heeft zulke kleine verdeeling niet.

De unster, volgens het systeem van den heer Paul, heeft slechts een steunpunt en een met merken voorziene schaal, instede van drie steunpunten en drie schalen. Met een balans (boom) van 1 Ned. el lengte kan men daarop met gemak goederen 200 katis zwaar wegen. De verdeeling der schaal zal beginnen met 1 kati en met 100 katis eindigen. Maar gesteld dat het noodig is bijv. 175 katis te wegen, dan plaatst men het gewicht bij het merk 100 en neemt een ander gewicht (even zwaar als het eerste) en hangt het aan het merk 75. Wanneer het gewogene eenige thails min of meer zwaar is, dan bezige men een kleiner gewicht, namelijk een onderdeel van het grootere, voor hetzelfde steunpunt en schaal, zoodat bijv. wanneer het zwaarder gewicht

op het merk 10, 10 katis aanwijst, het kleiner gewicht op dezelfde plaats 10 thails aanwijst. Door het bezigen van beide gewichten te gelijk, kan men de zwaarte van menige volumineuse artikelen met de meeste juistheid zelfs tot een $^1/_4$ thail bepalen.

Behalve dat een zoodanig weegtoestel veel gemak en minder werk in de constructie vereischt, heeft het gebruik van twee gewichten ook het voordeel, dat men met gemak de fouten of defecten van een unster kan vinden, door namelijk de gewichten te verzetten. Dus met een juiste unster zal men vinden dat de balans hetzelfde zal blijven wanneer het grooter of kati-gewicht op merk 1, en het kleinere of thail-gewicht op merk 16 geplaatst worden. Deze balansen, zullen dan moeten hebben een groot en een klein gewicht, zijnde het laatste een onderdeel van het eerste, voorts een steunpunt en een met streepen voorziene schaal. Wanneer het noodig is om meer dan 100 katis te wegen, kan men een tweede gemakkelijk vinden, daar alle gewichten even zwaar zijn.

De balansen (unsters) van Java zijn beter afgewerkt; ze hebben drie steunpunten en het voordeel tevens dat voor de weging van zware vrachten het ijzeren steunpunt met een wijzer kan worden gebezigd, waarboven hangt een ijzeren ring als handvatsel; buitendien zijn ze voorzien van een scherp rustpunt. Desniettegenstaande vindt men ze zelden juist, daar bij onderzoek gebleken is, dat van de drie geen twee gelijk zijn, hetgeen twijfel en mistrouwen doet geboren worden.

Het zoude zeer nuttig zijn dat bij de invoering van nieuwe bepalingen, de juiste zwaarte van de kati tevens bepaald werd, ten einde te dienen als slaper. Ofschoon wiskundige accuratesse minder noodig is, zoo is het toch billijk dat bij de examinatie van gewichten, naar een slaper of standaard (natuurlijk of gemaakt) worde verwezen; en zulks ter voorkoming van abuizen in geval ven verlies van den slaper of vermindering van inhoud door roest of anderzins veroorzaakt. Met de gewone balansen, waar de zwaartepunten even ver verwijderd zijn van het steunpunt, kan het verschil slechts weinig zijn; maar met de unster wordt een fout belangrijk en neemt in belangrijkheid toe, naar mate het gewicht verder naar het zwaartepunt verschoven wordt. Ik bepaal mij hierbij te verwijzen naar het gewone Amsterdamsche pond. $1\frac{1}{4}$ pond is gelijk aan 1 kati; doch duidelijk is het dat elk gewicht aan beschadiging onderhevig is, vooral wanneer

het van ijzer wordt vervaardigd. Niet in het bezit zijnde van tabellen ter raadpleging, ben ik verplicht geweest tot maatstaf te nemen 125 Amst. pond vergeleken met 136 Eng. pond avoir du poids, met eene breuk.

Ten slotte heb ik slechts aan te teekenen, dat het zeer wenschelijk is, dat de vervaardiging der maten en gewichten door tusschenkomst van het bestuur worde bewerkstelligd. Het zoude voorzichtigheidshalve tevens goed zijn, dat aan elk passerhoofd een slaper ter bewaring worde gegeven, zoowel van gewicht als maat, als ook een unster ten einde te kunnen worden geraadpleegd in geval van geschil, dan wel wanneer eenige gewichten of maten vervalscht mochten worden, met het doel om er nieuwe voor in de plaats te stellen op het tijdstip van een herziening van gewichten in het daarop volgende jaar. Die hoofden dan wel andere personen zouden tevens kunnen worden belast met de examinatie der maten en gewichten eens om de 3 à 4 maanden.

Deze maatregelen zouden de menschen noodzaken om voorzichtig te zijn, terwijl elke poging tot het bezigen van valsche maten en gewichten met klem moet worden tegengegaan.

Na deze beschouwingen gesteld te hebben, heb ik nog overwogen of het niet wenschelijk zou wezen het decimaal stelsel in te voeren, en ik ben tot de overtuiging gekomen, dat dit stelsel zeer aanbevelenswaardig is en het met weinig moeite zou kunnen ingevoerd worden. De eenige bedenking daartegen is, dat het aanvankelijk de begrippen der menigte zou verwarren, in verband met de sedert jaren bestaan hebbende verhouding van 4 tjoepahs op 1 koelak en 4 èttos op een kabong. Edoch, het veranderen van de laatste koelak, tien jaren geleden, en het aannemen van een nieuwen koelak van 10 katis zijn ook nieuwigheden, welke de berekeningen van kooper en verkooper noodwendig moeten verwarren bij vergelijking tusschen de oude en nieuwe koelak. De bedenking is dus niet van genoegzaam gewicht om af te zien van de invoering van het decimaal stelsel, waarvan de voordeelen zoo duidelijk zijn, dat verdere betogen overbodig schijnen.

Benkoelen, 17 januari 1856. J. R. Lewes.

Toeneming van het menschenras in het algemeen en op de eilanden Java en Madura in het bijzonder.

Het is een merkwaardig feit dat, sedert de vroegste geschiedkundige tijdvakken, het menschenras ontzettend is toegenomen en nog steeds blijft toenemen. Vooral sedert de laatste helft van de XVIIIe eeuw is dit het geval. Men denke slechts aan de millioenen volksverhuizers uit Europa, die Amerika en Australië hebben bevolkt, zonder in aanmerking te nemen de millioenen, welke door oorlogen, revolutien, guillotine, cholera en andere epidemiën ontijdig uit het leven zijn gerukt. Toch is het menschenras bestendig toegenomen. De toeneming zal eenmaal hare grenzen bereiken. Waar zal het dan heen? Van waar zullen de voedingsmiddelen komen? Doch, waartoe ons verdiepen in de eeuwen verre duistere toekomst? Vestigen we liever onze aandacht op de nabijzijnde toekomst van onze eilanden Java en Madura.

Opmerkelijk is het, dat de Javaansche bevolking, die in het begin der XIXe eeuw acht millioen zielen telde, sedert meer dan verdubbeld is. Zoo ik wel onderricht ben, bedroeg de laatste volkstelling reeds meer dan zeventien millioen zielen. Het gering getal volksverhuizers, bestaande uit Chineezen, Europeanen en weinige Arabieren en andere vreemde Oosterlingen, die bijgekomen zijn kan op verre na geen half millioen tellen en komt dus niet in aanmerking. De toeneming heeft bijgevolg bijna geheel onder de Javanen plaats gehad.

Men kan niet beweren dat de bevolking te talrijk is geworden voor de oppervlakte van het grondgebied. Java kan ongetwijfeld nog wel het dubbele getal van de tegenwoordige bevolking voeden.

Toch doet zich nu reeds, wat de volksvoeding betreft, een niet zeer geruststellend verschijnsel voor. Gedurende den oorlog op Midden-Java, 1825—1830, bevond ik mij meermalen, in mijn betrekking van eerst aanwezend officier der genie in de tweede groote militaire afdeeling, toevallig op de groote rijstmarkten te Bowerno en Bodjoh Negorroh en vernam ter plaatse dat de prijs der rijst stationair varieërde tusschen de tachtig en honderd duiten, dus nog geen gulden de picol. Sedert werden vele duizenden sawa's of rijstvelden voor suikerriettuinen ingenomen. Wel is waar rendeerde suiker meer dan rijst ten voordeele van Neêrlands schatkist; maar men dient toch niet uit het oog te verliezen dat suiker geen voedingsmiddel is.

Door de gouvernements-kultures en de toeneming der bevolking is de prijs van het voorname voedingsmiddel steeds meer en meer gestegen, zoo zelfs dat men tegenwoordig het zeer goedkoop vindt als men de picol rijst voor zeven gulden koopen kan. Ja, indien de handelstand ons niet door buitenlandsche aanvoeren ware tegemoet gekomen, zou onze volksklasse meermalen gebrek en hongersnood geleden hebben. Ten bewijze strekken de herhaalde hongersnooden in de afdeeling Demak, bij welke gelegenheden de Chineezen ons bestendig vóórkwamen, door het volk ruimschoots van voedingsmiddelen te voorzien. Gedurende den oorlog van Midden-Java werd nog rijst uitgevoerd naar China; tegenwoordig kunnen wij niet bestaan zonder invoer uit China.

Zooals reeds is opgemerkt, zal, nog langen tijd, het Javaansche ras voortdurend kunnen toenemen eer het eiland overbevolkt zal blijken te zijn. Wanneer het daartoe zal zijn gekomen, zullen de Javanen andere oorden moeten koloniseeren, evenals de oude Grieksche staten vóór Alexander de Groote op de kusten der Middellandsche en Zwarte zeeën, en het oude Madjapahit te Palembang met hunne overbevolking gedaan hebben. Sumatra biedt daartoe de gunstigste gelegenheid aan. Dat eiland zal in uitgestrektheid Java ruim vier maal overtreffen. Zijne bevolking kan nog niet de helft van die van Java bedragen. Het kan alzoo een achtvoudig bevolkingtal bevatten en voeden. Daarenboven is het in de drie rijken der natuur, verre boven Java gezegend. Voor het oorspronkelijke Javaansche ras bestaat dus nog afleiding genoeg op de groote eilanden van den Archipel.

Voor het Chineesche ras behoeft op verre na geen vrees te bestaan voor overbevolking. De Chineezen zijn een energiek volk; zij zullen zich altijd kunnen redden, niet alleen door koophandel en pachten; maar ook door ambachten en handwerken. Batavia zou niet kunnen bestaan zonder de Chineezen; niet alleen zijn alle neringen en pachten, maar zelfs alle ambachten en handwerken in hunne handen, terwijl te Samarang en Soerabaja de handelstand groote zwarigheden zou te overwinnen hebben zoo dat energiek volk er gemist werd. Slechts enkele Chineezen repatrieeren naar hun vaderland met hunne op Java gewonnen kapitalen. Van die weinige gerepatrieerden keeren er nog op Java terug. Daarom blijft het grootste gedeelte hunner kapitalen op Java en berusten de grootste rijkdommen alhier onder de Chineezen.

Geheel anders is het gesteld met onze Europeesche kolonisten. Deze bestaan uit: óf particuliere industrieelen, óf militairen en ambtenaren. Zoodra deze slechts een klein kapitaaltje vergaard hebben, om in het moederland te kunnen bestaan, repatrieeren zij met al hetgeen zij kunnen medenemen. Daar ik alle vaderlandsliefde hoogacht, zoo respecteer ik ook hen, die met hun op Java gewonnen kapitalen naar hun moederland terugkeeren. Er bestaan hierop evenwel enkele uitzonderingen, namelijk zij, die, door familiebetrekkingen of andere relatien, zich gehouden achten op Java te blijven, zoomede zij wier middelen niet toereiken om in het moederland een vrij en onbekommerd leven te leiden en op hunne lauweren te rusten.

De afstammelingen van deze categorie van Europeanen zijn in een opklimmende reeks toegenomen. Onder de voormalige Oost-Indische Compagnie was hun aantal nog zoo gering, dat dit handelslichaam, tot in het begin dezer eeuw, verplicht was jaarlijks suppletie-bureaulisten uit het moederland te zenden. De uitgezonden bureaulisten ontvingen maandelijks zeven gulden zakgeld, evenals de schooljongens hunne zondagsduitjes; zij werden, zoodra zij te Batavia aan land gezet waren, gehuisvest en gevoed in het destijds aldaar bestaan hebbende pennistengesticht tot dat zij definitief geplaatst waren en gage, alias tractement, genoten om op zich zelven te kunnen bestaan. Zij, die te Batavia geen plaatsing vonden, werden naar de andere kantoren gezonden. Uit het laatste transport suppletie-bureaulisten, met rang van assistent, hadden wij alhier, te Semarang, een vijftal gekre-

gen, met name de Rook, Neyhoff, van der Maat, Antracht en Pothoff.

De Oost-Indische Compagnie was op niets anders bedacht dan op geldgewin, hoezeer ook de heeren Zeventienen den eerenaam droegen van Edele O. I. Compagnie, de leden van den Raad van Indie die van Edele Heeren en de gouverneur-generaal van Hoog Edelheid (zie Valentijn, Oud en Nieuw Oost-Indien). 't Spreekt van zelf dat men zich destijds niet om het onderwijs der jeugd bekreunde. Daartoe was geen tijd; men moest immers al zijn aandacht wijden aan geldgewin. De beste schoolmeester, in mijn kinderjaren, was een gedoopt Chinees. In de scholen was de heerschende spraak het maleisch. Er werd niets anders onderwezen dan machinaal Bijbellezen, cathechismus en formuliergebeden van buiten prevelen zonder ze te verstaan; vervolgens schrijven uit voorgelegde voorbeelden. Sommige ouders gaven, zooveel in hun vermogen lag, hunne kinderen een meer beschaafde opvoeding en iets beter onderwijs. Van dezen hadden wij destijds op de bureaux enkele klerken, scriba's, boekhouders, klein kassiers en procureurs, die zich door routine voor hunne betrekkingen wisten te bekwamen. De overige, die niets als Bijbellezen enz. konden, werden geplaatst bij de militaire korpsen, als tamboers en pijpers of kompagniessoldaten, korpsen die niet veel beter waren dan de caricatuur-soldaten onder de pradjoerits.

In vroeger tijden bedroeg het getal kinderen in onze weeshuizen ter nauwernood een honderdtal: tegenwoordig is dat reeds toegenomen tot meer dan zes honderd. Waar zal dat heen? Afstammelingen van Europeanen zijnde, achten zij zich vernederd door ambachten of handwerken bij de hand te nemen, omdat die door Chineezen en inlanders gedreven worden. Allen willen op de bureaux geplaatst worden, terwijl er geen plaatsing meer te vinden is. Toch moeten zij aan den broode. Dit gaat, mijns inziens, een duistere toekomst te gemoet. Tegenwoordig zijn de bureaux overvuld en er blijven nog zeer vele sollicitanten over, die niet geplaatst kunnen worden. Om preferent te wezen voor de openvallende vacature, werken vele sollicitanten gratis, dus zonder salaris met den rang van leerlingen, op de bureaux, alleen om bij gelegenheid als klerk in aanmerking te komen. Wat moet nu met degenen, die niet geplaatst kunnen worden, gebeuren? Als afstammelingen van Europeanen

zijn zij te hoovaardig en zien met minachting neder op de Chineezen en inlanders. Eens zeide mij een van die karnuitjes „dat hij de Chineezen en Javanen verachtte!" — „Waarom," vroeg ik hem? „Zijn zij geen nuttige leden der maatschappij? Of hebben zij u benadeeld?" — „Miski (bastard-Maleisch)! Miski! Zij zijn toch Chineezen en Javanen." — „Als er geen Javanen en Chineezen waren," hervatte ik, „wie zou dan het land bebouwen? wie de nijverheid bedrijven? Wie zouden de lasten dragen voor de bekostiging van het bestuur?" — Miski!" was weder het antwoord. — Een ander maal kwam ik bij toeval onder hen. Met hoovaardigheid spraken zij. Vernederend op alle inlanders schimpende, zei er een, die zoo blank was als mijn schoenen: „Wij, Europeeschen!" enz.

Het is die klasse, welke zeer toegenomen is en, in het begin der XXe eeuw, nog schrikbarend zal kunnen vermeerderd wezen. De ouders dier klasse staan nog op een zeer lagen trap van beschaving; zij kennen geen onderscheid tusschen opvoeding en onderwijs, niettegenstaande de Maatschappij „tot nut van het Algemeen" dit zoo duidelijk en uitvoerig heeft uiteengezet. Vele laten hunne kinderen in het wilde voortgroeien. Maken zij 't hun te lastig, dan heet het in den regel: „Wacht maar, ik zal je school zenden; dan zal de meester (de onderwijzer) je wel klein krijgen." Den kinderen wordt hierdoor een schrikbarende vrees voor hun aanstaanden onderwijzer ingepompt. Het gevolg is dat, wanneer zij eindelijk ter school worden gezonden, zij zich ongemeen gehoorzaam jegens den onderwijzer betoonen. De onderwijzer is spoedig ingenomen met zijn nieuwe leerlingen en doet zijn best om het jeugdig hart en verstand te vormen. Maar komen de kinderen, na schooltijd, thuis, dan halen zij hun hart op. De ouders beklagen zich hierover bij den onderwijzer, die antwoordt: „Zoolang uwe kinderen op school zijn, staan zij onder mijn opzicht; na schooltijd zijn zij onder uwe zorgen." Zulke ouders verlangen dat de onderwijzer het kind straffen zal voor de ondeugende streken die het thuis begaat; dat zij de roede te baat nemen enz.!!

Wat zal in den vervolge van zulke kinderen worden? Zorg dan, ô Gij, wien het welzijn van deze gewesten in het moederland nauw aan het harte ligt! Zorg, ô zorg! dat die klasse tot eenig werkzaam bedrijf worde opgeleid eer het te laat wordt, terwijl het nu nog tijd is!

Daartoe moeten noodzakelijk nieuwe bronnen worden geopend of de bestaande uitgebreid. Ik bedoel, in de eerste plaats, de pupillenschool te Gombong, dat eene allernuttigste inrichting is om goede militairen te vormen. Daaruit moeten geschikte onderofficieren komen, tegenwoordig vooral, nu men in het moederland, zelfs door verhoogde handgelden, moeielijk aan de zoo hoog noodige suppletie-militairen komen kan. Als men in aanmerking neemt dat elk soldaat den Staat op ± ƒ2000 komt te staan eer hij in de kolonie dienst presteeren kan, dan zal het niet overbodig wezen bedoelde school de grootst mogelijk uitbreiding te geven. Evenzoo verdient de uitbreiding der ambachtschool te Soerabaja in overweging te worden genomen, enz. Als oud-Indisch militair ben ik in de staathuishoudkunde niet bedreven om nog andere bronnen op te noemen; doch men zorge dat het opkomende geslacht van Europeesche afstammelingen tot vaste, nuttige bedrijven, worde opgeleid.

Het schoolonderwijs is in deze gewesten nog nooit zoo goed geweest dan tegenwoordig. Doch daardoor alleen zullen de schoorsteenen van het opkomend geslacht niet kunnen rooken. Zou het niet mogelijk wezen eenig meer bedrijvend leven aan het schoolonderwijs te doen aansluiten, b. v. door de kinderen tusschen de leeruren als 't ware spelenderwijze onderwijs te geven in eenig nuttig ambacht? Daartoe bestaat zeker gelegenheid, niettegenstaande dit meer de zaak der ouders en voogden is. Maar de meeste ouders en voogden uit die klasse begrijpen het niet, zien de noodzakelijkheid daarvan niet in. Zij weten niet beter. Zou het niet waard wezen, dat de hoofdcommissie van onderwijs zulks in overweging, ter harte nam?

Als ik mij de dagen mijner jongelingschap herinner en die vergelijk bij het tegenwoordige, dan ben ik getroffen door den grooten vooruitgang, die sedert heeft plaats gevonden. Vele, ja zeer vele veranderingen zijn wezenlijke verbeteringen. Dan ook hierin vind ik de oude spreuk: „alle veranderingen zijn geen verbeteringen," bevestigd. 't Is in 't oog vallend dat, sedert men het oud-Hollandsch woord weelde verfijnd heeft door het Fransche luxe, die weelde tegenwoordig een onontbeerlijke behoefte is geworden. Voorheen beroemde men er zich op dat men het met weinig stellen kon, ergo te vreden was; tegenwoordig beroemt men er zich op dat men om fatsoenlijk te leven nooit genoeg kan hebben, zijn huis rijk en prachtig moet meubileeren,

enz.... Die dat niet hebben kan, is ontevreden en pruttelt wegens dure tijden. Voorheen waren ambtenaren met *f* 500 's maands, een kapitein der infanterie met *f* 220 's maands bijzonder tevreden en wachtten geduldig hunne bevordering af; tegenwoordig heeft men met het dubbele niet genoeg.

Men verbeeldt zich dat in vroegere dagen alles veel goedkooper was. Dit kan betrekkelijk waar wezen sedert de onvoorwaardelijke afschaffing der overdreven heerediensten. Daardoor is meer navraag naar werklieden ontstaan en deze laten zich het viervoudige van het vroegere loon betalen. Door die verhoogde dagloonen, krijgt de volksklasse meer geld in handen en leert zij meer behoeften kennen. Uit de binnenlanden komen meer volksverhuizers, bij gevolg neemt de bevolking op zekere punten schielijk toe en ontstaat er toenemende duurte der levensmiddelen voor de volksklasse. Daarentegen zijn tegenwoordig alle Europeesche manufacturen en provisien oneindig goedkooper dan voorheen. Ik herinner mij nog dat wij het bier met anderhalf en de tafelwijn met drie gulden betaalden. Bij mijn benoeming tot tweede luitenant der genie, kostten mij mijn uniformstukken met sjerp en degen: vijf honderd gulden en ontving ik een gratificatie van *f* 220 om mij te equipeeren. Mijn tractement met alle emolumenten als officier der genie bedroeg slechts *f* 164 's maands. Ik geloof dat tegenwoordig de pas benoemde tweede luitenant zich met de helft dier som equipeeren kan en hij daarvoor *f* 770 gratificatie geniet, terwijl de tractementen wel het dubbele van voorheen bedragen.

Ik schrijf het voorgaande geheel belangeloos. Met rassche schreden mijn tachtigste verjaring te gemoet snellende en geen kleine familie zullende nalaten, kan geen eigen belang mijn drijfveer hierin wezen. Het voortdurend welzijn dezer gewesten — mijn vaderland — en dat van het moederland liggen mij te nauw aan het hart om mijn gevoelens niet te openbaren.

Ten slotte moet ik hierbij nog aanstippen dat in de laatste jaren de vagabondage zoowel onder de afstammelingen van Europeanen als onder inlanders zeer is toegenomen. Ik herinner mij niet dat vroeger ooit zooveel en zoo kort op elkander volgende treurige feiten werden vernomen: tekortkomst in verschillende landskassen, valsche wissels, vervalschingen in administratie, valsche munters enz. Fraudes hebben ten allen tijde en in alle landen bestaan; maar zoo erg als thans was 't niet voor-

heen. Kan men de couranten gelooven, dan zijn reeds sommige Europeanen en daarmede getijkgestelden medeplichtig geweest aan opiumsmokkelarijen en brutale diefstallen. 't Ontbreekt nog slechts dat zij aan kadeh- (straatrooverijen) en ketjoepartijen meëdoen! Waar zal dat heen?

Semarang, 1 augustus 1875.

H. W. VAN WAEIJ,
oud Indisch Militair.

Wijziging van den Oost-Indischen handelstroom.

Sinds lang is voorspeld dat de opening der vaart door het kanaal van Suez een grooten invloed op den handel met de landen gelegen ten oosten van de Kaap de Goede Hoop moet uitoefenen. Die voorspelling heeft in der tijd in Nederland zelfs rechtmatige bezorgdheid verwekt en aanleiding gegeven tot het instellen eener Staatscommissie, die voor zoo veel van haar afhing, getracht heeft de gevolgen te berekenen, welke de opening van de nieuwe vaart tusschen de Middellandsche en de Roode zeeën den Nederlandschen handel waarschijnlijk zou doen gevoelen. Er heerschte, eenige jaren geleden, een vrees, dat met de opening der vaart, de handel tusschen het verre Oosten en Europa, zich plotselings zou gaan verleggen en dat de koloniale waren, die tot dus verre langs de Kaap de markten van het Noorden bereikten, om van daar zich verder te verspreiden, als 't ware bij tooverslag opgestapeld zouden worden in de groote havens der Middellandsche zee, waar voortaan de handelaren, die voor het verbruik inkoopen, zich zouden komen voorzien of hunne orders tot aankoop geven. Die vrees was natuurlijk ongegrond. De handelstroomen verleggen zich niet in een oogwenk, evenmin als de nieuwe vindingen in de nijverheid, terstond de oude manier van produceeren in een dag hebben vervangen. Nog zijn overal niet de oude weeftoestellen opgedoekt, ofschoon sedert meer dan vijf en twintig jaren mechanische weeftoestellen gebruikt worden en hoezeer de stoom de algemeene moteur wordt geacht, is 't verbazend hoeveel dieren- en zelfs menschenkracht nog wordt gebezigd in beschaafde, uit een industrieel oogpunt zeer ontwikkelde landen.

Evenzoo is 't met den handel gesteld. Al dreigt hij ook door

gewijzigde omstandigheden te verloopen, toch verplaatst hij zich niet plotselings. Immers, hij wordt niet uitsluitend beheerscht door de natuurlijke oorzaken. Kunstmatige bijomstandigheden hebben er een vaak beslissenden invloed op. Niet alleen de gunstige ligging b. v. van een koopstad bepaalt hare waarde als markt; maar de gemakken die er voor den handel bestaan, de ondernemingsgeest zijner ingezetenen, de relatien der handelshuizen, de kapitalen waarover zij kunnen beschikken, ja zelfs de routine, aan welke men eenmaal gewoon is geraakt en waarmede men niet gemakkelijk breken kan. Nederland levert in dit opzicht, in eigen boezem en op kleine schaal, voorbeelden op van de wijze hoe de handelstroom in het groot zich werkelijk verplaatst. Dordrecht is niet in korten tijd als koopstad te niet gegaan, maar langzaam verminderd en onbeduidend geworden; zij werd van lieverlede overvleugeld door Rotterdam, niet omdat hare ligging ongunstiger werd; maar omdat de ondernemingsgeest harer vermogende ingezetenen verflauwde en elders flink leven en beweging ontstond. Zoo baat het, omgekeerd, vooralsnog weinig dat de Staat voor millioenen groote werken te Vlissingen aanlegt, dokken en havenwerken bouwt en die uitstekend gelegen zeeplaats door spoorwegen met het vaste land verbindt. Al die prachtige inrichtingen blijven schier ongebruikt, terwijl het veel dieper op de Schelde gelegen Antwerpen steeds wemelt van de zeeschepen, van handelsleven en gewoel. Iedereen beseft de reden van dit tweeledig verschijnsel. Vlissingen mist, hetgeen Antwerpen sints lang bezit, gevestigde kooplieden, kapitalen, relatien en, vóór deze zich verplaatsen naar een nieuwe zeeplaats, verloopt er meer tijd dan men oppervlakkig geneigd is aan te nemen.

De natuurlijke gang met betrekking tot den handel met het verre Oosten, brengt dus mede, dat de vaart door het Suez-kanaal, niet die plotselinge ommekeer heeft teweeg gebracht, voor welke men zich, eenige jaren geleden, beducht maakte. Zoowel Nederland als Engeland, de twee voornaamste Noordelijke Staten, die in dien handel betrokken zijn, hebben zich beijverd van die vaart partij te trekken. Vele goederen, welke vervoerd werden langs de Kaap, worden thans per stoomgelegenheid langs den korteren weg door de Roode zee getransporteerd. Het personenvervoer, 't welk zoo belangrijk den eigenlijken handel steunt en de handelsrelatien aanzienlijk stimuleert, tusschen Europa en

Azië en China, geschiedt thans reeds geheel door de stoomschepen viâ Suez en Aden, zoodat juist het omgekeerde verschijnsel dan hetgeen men vreesde, zich voordoet, en men een verfrissching en verlevendiging, in stede van verflauwing, van de handelsbeweging tusschen Noordelijk Europa en het verre Oosten waarneemt.

Inderdaad, de opening van een korteren zeeweg moest dien gunstigen invloed hebben. Voor zoo veel de handel van dit werelddeel met Azië natuurlijk is, dat is gegrond op wederkeerigen vrijen ruil van voortbrengselen, draagt het snellere vervoer door het Suez-kanaal bij om de handelsbeweging te versnellen en daardoor te vermeerderen. Men mag zich gerust daarover verheugen. Die handel wordt geenszins bedreigd, maar veeleer bevorderd door den nieuwen waterweg. Men zij echter hierbij niet eenzijdig en bekrompen. Zoo de sombere voorspellingen van weleer zich niet bevestigd hebben, toch moet erkend worden, dat zij niet geheel en al ongerijmd waren, dat de voorziene revolutie in den handel op Oost-Indie zich toch ten deele zal doen gevoelen en dat de groote handelsplaatsen in de Middellandsche zee bestemd zijn van lieverlede de stapelplaatsen te worden van de Oostersche producten voor geheel Zuidelijk Europa. Wat meer zegt, die revolutie is reeds aangevangen. Marseille heeft reeds betrekkelijk belangrijke relatien met het verre Oosten. De zuidelijke stoombootlijnen vermeerderen die met elken dag en naast de Fransche treden thans ook de Italianen op om hun deel van den Oosterschen handel meester te worden. Venetie, met hare oude hulpmiddelen, hare bekende gunstige ligging, hare spoorwegverbindingen, begint thans ook weder veerkracht te vertoonen. Zeer der aandacht verdient hetgeen onlangs de Nederlandsche consul over die weder ontluikende handelsplaats aan het departement van buitenlandsche zaken rapporteerde. Wij laten zijn verslag hier volgen zooals het door de Staats-Courant is medegedeeld:

„Ik acht het mijn plicht opmerkzaam te maken op het gewicht, dat Venetie door het steeds toenemend verkeer voor den Nederlandschen handel, voor dien van onze kolonien en voor onze scheepvaart begint te verkrijgen. Ik ben ten stelligste overtuigd, dat het tijd is, ja meer dan tijd om de aandacht van onzen handelsstand daarop te vestigen. De opening van het kanaal van Suez, die als het ware voor Venetie hand aan hand ging

met de opening van den spoorweg over den Brenner, heeft Venetie tot de beste haven voor het zuidwestelijk gedeelte van Oostenrijk, voor Zwitserland en voor Zuid-Duitschland gemaakt. De statistiek bewijst dat het handelsverkeer te Venetie dagelijks toeneemt. De genoemde plaats biedt den handel zeer wezenlijke voordeelen aan boven alle andere havens van de Middellandsche zee, Triëst zelfs niet uitgenomen, omdat deze laatste plaats gebrek heeft aan spoorwegverbindingen en beperkt is tot het verkeer met Oostenrijk en een klein gedeelte van Hongarije.

„De bedoelde voordeelen van Venetie zijn de volgende:

„1⁰. De ligging der haven aan het vereenigingspunt van een spoorwegnet met de volgende lijnen:

a. over Treviso en Udine naar Oostenrijk;

b. over Verona en den Brenner naar Tirol, Zwitserland, Beieren en Wurtemberg;

c. over Padua en Verona naar Lombardije;

d. over Padua, Rovigo, Ferrara naar de zoo vruchtbare Polesina, Romagna en Midden-Italie, zonder thans nog te spreken van de uitbreidingen van dat net, welke in aanleg zijn.

„2⁰. De zoo voortreffelijke maritieme ligging der haven, die 8 meter diep is:

a. directe verbinding thans reeds geregeld éénmaal 's weeks met Egypte, Oost-Indie, Japan, China en Australie, door de stoombooten van de Peninsular and Oriental Company.

b. geregelde verbinding door de stoombooten der Trinacria met Griekenland, Turkije, Klein-Azie en de Zwarte Zee.

c. geregelde verbinding met de kusten der Adriatische zee door de stoombooten van Peirano Donovare & Co. en van de Oostenrijksche Lloyd.

„3⁰. Buiten hare volkomen zekerheid, biedt de haven van Venetie door den eigenaardigen bouw der stad te midden der lagunen het voordeel, dat de schepen om te laden en lossen onmiddellijk aan de pakhuizen kunnen aanleggen, waardoor elke soort van tusschendienst en de daarmede gepaard gaande kosten hier wegvallen.

„4⁰. Pakhuizen zijn in voortreffelijke ligging en toestand voor een zeer matigen huurprijs verkrijgbaar.

„5⁰. Het loon voor sjouwerlui, wegers, meters en andere met den havendienst en den handel verknochte werklieden, is zeer gering, ten gevolge der aangeboren matigheid van den Italiaan.

„6°. Het vervoer der goederen van de haven en pakhuizen naar het spoorwegstation en vice versa wordt door lichters voor zeer matigen prijs bewerkstelligd.

„Alle deze voordeelen zouden het wenschelijk doen achten dat onze Nederlandsche kooplieden hunne aandacht vestigen op Venetie, als doorvoermarkt voor Zuid-Duitschland, Zwitserland, Noord- en Midden-Italie. Als zoodanig neemt die plaats dagelijks in gewicht toe. Het is toch natuurlijk, dat de Zuid-Duitschers, Zwitsers en Italianen op den duur niet zullen voortgaan de goederen die zij uit Oost-Indie, Japan, China en Australie verkrijgen, over Nederland of Engeland te ontvangen. Die goederen worden daardoor met nuttelooze vracht van grooteren spoorwegafstand uit Nederlandsche en Engelsche havens belast, en moeten buitendien de aanmerkelijk grootere vracht dragen voor het doelloos vervoer door de Middellandsche Zee, de Straat van Gibraltar, den Atlantischen Oceaan, de Golf van Biscaya en het Engelsche kanaal. Daarmede gaan bovendien grootere assurantiekosten en een geheel en al overbodig tijdverlies gepaard. De met den handel verbonden kosten en vracht bedragen bij voorbeeld voor koopmansgoederen afkomstig van Egypte en den Griekschen Archipel, te Liverpool 24 percent, in Nederland 21 percent en te Venetie slechts 12 percent van de gemiddelde waarde der goederen. De industrieele artikelen, welke als terugvracht voor het verre Oosten bestemd zijn, beginnen dan ook reeds nu den weg naar Venetie in te slaan, en dat verkeer zal met elken dag belangrijker worden.

„Het ware derhalve raadzaam te Venetie eene Nederlandsche handelsvereeniging te vestigen om, met het oog op den Indischen en Orientaalschen handel, hier, evenals in Nederland en Engeland, openbare veilingen te doen plaats vinden van de producten uit het verre Oosten, en om tegelijkertijd die landen met minder kosten en grooteren spoed dan het over Nederland en Engeland geschieden kan van de Europeesche, voornamelijk Zuid-Duitsche en Zwitsersche voortbrengselen van nijverheid te voorzien. Eene dusdanige inrichting kon hand aan hand gaan met eene rechtstreeksche verbinding met Java door middel van onze stoombootmaatschappijen welke daarop varen. Er bestaat geen twijfel, dat eene op die wijze gecombineerde onderneming met goed gevolg zoude worden bekroond. Het ware te wenschen dat, met het oog op de voortbrengselen van onze kolonien (Java-

koffie, suiker, indigo, tin, katoen, specerijen, huiden, tabak, peper, rijst, kinabast, gommen, enz. enz.) de Nederlandsche Handelmaatschappij zich aan het hoofd eener zoodanige onderneming stelde, om daardoor, zoowel voor onzen handel als voor onze scheepvaart, eene nieuwe bron van welvaart te doen ontstaan, en voor Nederland en zijne kolonien eene beweging te leiden, welke, door de natuur zelve geboden, toch nooit zal kunnen worden tegengegaan."

IJdel, volkomen ijdel zou het thans nog wezen te droomen van het accapareeren van de producten van den Indischen Archipel uitsluitend ten behoeve van de Nederlandsche markt. Dit droombeeld, dat men gedurende eenige jaren heeft trachten te verwezenlijken met het kultuur- en consignatiestelsel, moet thans als vervlogen beschouwd worden. Niet zoozeer nog door de aanslagen der liberale partij tegen deze Arke des verbonds van het koloniaal behoud, dan wel door den drang der omstandigheden, is van lieverlede de regeering verplicht geweest het kunstig spinnenweb te verscheuren, waarmede ter kwader ure Indie werd overdekt. Zij is gedwongen geweest het vrij handelstelsel te gaan huldigen, in de overzeesche bezittingen zoowel als in het moederland, en, in stede van onveranderlijk te wijzen op hetgeen nog voor Indie gedaan moet worden, heeft het zijn nut nu en dan duidelijk te constateeren, hetgeen in de richting van vrije beweging tot de rij der faits accomplis behoort. Behalve de ongeveer 800,000 picols koffie uit den laatst overgebleven tak van gemonopoliseerden landbouw, is de consignatie van alle overige producten volkomen vrij en zijn die producten aan gelijke uitvoorrechten onderworpen, onverschillig met welke vlag en naar welke werelddeelen zij uitgevoerd worden. De uitvoerrechten zijn laag en kunnen niet belemmerend voor den handel werken. Zelfs van de gemonopoliseerde koffie, wordt de geheele productie van Sumatra's Westkust te Padang door het gouvernement in 't openbaar geveild en van de Javasche oogsten ook een klein gedeelte te Batavia. Op den invoer van goederen, om het even van welke plaats van herkomst en onder welke vlag zij worden aangebracht, wordt een matig recht geheven en buitendien kunnen de goederen in entrepôt worden opgeslagen. De voorwaarden voor de particuliere productie van stapelgoederen zijn althans van dien aard dat bijzondere ondernemingen van nijverheid niet meer tot de zeldzame uitzonderingen behooren.

Naar mate de industrie van het gouvernement inkrimpt ontwikkelt zich die der particulieren, welke, door geen dwang uit het moederland gebonden, consigneert naar plaatsen waar zij het meeste voordeel meent te kunnen behalen. Een opmerkelijk feit is het consigneeren van Javasuiker naar Londen en Hamburg sedert de suikerfabrikanten, die in contract met het gouvernement werken, de cijns aan den Staat niet meer in suiker, maar in geld opbrengen. Eindelijk is, als corollaire van het aangenomen vrijhandelstelsel, de toelating van nijvere vreemdelingen veel gemakkelijker gemaakt en geniet b.v. de handelaar of vreemde handelsagent, die zich in Indie wil vestigen, dezelfde bescherming, die de regeering aan hare onderdanen verleent.

Noch in de wetgeving, noch in den toestand van Nederlandsch Indie bestaat er dus eenige hinderpaal meer tegen de ontwikkeling van den handel van den Archipel met niet Nederlandsche havens en markten. Integendeel, steeds is Nederlandsch Indie een berbergzaam oord voor vreemdelingen geweest en zijn zijne handelsplaatsen ware centrums van cosmopolitisme. Dat er zich Fransche en Italiaansche handelshuizen vestigen, zal er evenmin vreemd schijnen als dat er Engelschen, Duitschers, Chineezen en Arabieren aan het handelsverkeer deel nemen.

Gesteld thans, aan den eenen kant, de streken, welke aan de boorden der Middellandsche zee liggen of daarmede door spoorwegen nauw verbonden zijn, waar de producten van den Indischen Archipel aftrek vinden en die wederkeerig voortbrengselen hebben welke in Indie gewild zijn; en aan den anderen kant de korte weg van gemeenschap door het Suez-kanaal met landen, waar de meest mogelijke veiligheid van personen en goederen bestaat en de vreemdeling in niets ten achter staat bij de eigen onderdanen der regeering, — dan moet de som van die elementen wezen, dat men op den duur niet zal blijven aanzien dat de Indische producten, bestemd voor Zuidelijk Europa, door de Middellandsche zee naar het Noorden vervoerd en van daar weder naar hunne eindelijke bestemming, doch verzwaard met hooge transportkosten, teruggevoerd worden; dat, zoo de Engelsche en Nederlandsche handelaren niet bij tijds, door het vestigen van filiaalhuizen of andere eigenaardige handelslichamen, in de rechtstreeksche aanvoeren tusschen de Middellandsche zee en het verre Oosten voorzien, eindelijk die gelegenheid zal te baat genomen worden door handelaren van de beschaafde Staten, welke

door de Middellandsche zee bespoeld worden. Geen andere keus blijft Nederland over: of het ontzegd zich voor goed alle mededinging in den Oosterschen handel met Zuidelijk Europa of het moet zich thans aan het hoofd van de beweging plaatsen, welke reeds een aanvang heeft genomen.

Naar 't schijnt, ligt het niet op den weg van de groote Engelsche huizen zich in de Middellandsche of Adriatische zee uit te breiden. Dit is geen vooroordeel, maar verstandige zelfbeperking. De Britsche huizen, die betrokken zijn in den Oosterschen handel, met China, Japan zoowel als met Britsch Indie, hebben reeds zulke kolossale verhoudingen aangenomen, dat uitbreiding buiten hun eigenaardig gebied hun slechts nieuwe zorgen en beslommeringen bij de reeds te vele onvermijdelijke, die zij te torschen hebben, kan bezorgen. Het is met die huizen gesteld evenals met het te groote en te uitgestrekte koloniaal gebied van Engeland. Nu men weet wat het waarlijk beteekent, is men er wel eens verlegen mede en zou men er liever 't een of ander van willen afnemen dan bijvoegen. Met Nederland is het anders gesteld. Onze handel is niet zoo hoog opgevoerd als onze oude reputatie en de elementen, die er voor den handel aanwezig zijn, wenschelijk doet achten. Nederland heeft een niet te verwerpen aandeel in den handel van Noordelijk Europa en zal dit ook wel behouden; maar de vroegere vrachtvaarder der zeeën kan natuurlijk veel meer doen en nu zoovele van de betrekkingen, die het met alle werelddeelen onderhield, voor altijd zijn gebroken, schijnt 't in de eerste plaats geroepen om de hooge hand te hebben in de handelsbeweging, waarvan de havens in de Middellandsche en Adriatische zeeën het bedrijvige tooneel zullen worden.

Afbreuk aan den handel met Noordelijk Europa kan die mededinging onmogelijk doen. Op den duur Zuidelijk Europa te dwingen om zich op de markt van Amsterdam van koloniale waren te komen voorzien, is een roeien tegen den onvermijdeken loop der omstandigheden in. 't Is dus slechts de vraag of men van den handel in Zuidelijk Europa het deel wil genieten wat er nog van te nemen valt of gelaten zal aanzien dat anderen de voordeelen daarvan voor altoos door hunnen meerderen ondernemingsgeest veroveren. Het vestigen te Venetië van een Nederlandsche handelsvereeniging, zooals de Nederlandsche consul aanraadt, is voorzeker een geschikt, ofschoon niet het eenige

middel, om meester te blijven van den handel tusschen Europa en den Indischen Archipel. Met leedwezen moge men hierbij bedenken dat de nationale bedrijvigheid zich niet onder onze oogen en op nationalen bodem vertoone; maar deze droevige voorstelling is immers niets dan een bloote hersenschim. Wanneer onze schepen lange tochten maken naar Batavia, van daar naar China, van China naar Californië, mist men ze immers ook aan de kaden onzer groote handelsplaatsen. Hoe vele geliefde landgenooten verdwijnen voor jaren, somtijds voor altijd voor onze oogen om in Indie bij te dragen tot onze koloniale grootheid, bijgevolg tot ontwikkeling van ons handelsverkeer. Boven alles, wij zijn nu eenmaal een handeldrijvend, zeevarend volk en een dergelijk volk moet, wil het aan zijn bestemming beantwoorden, niet als een kudde schapen op elkander gedrongen blijven zitten; maar uitzwermen, in de groote beweging van handel en nijverheid mede gaan, zijne kapitalen vertrouwen aan internationale ondernemingen, waarop het invloed en gezag heeft, in stede van ze weg te gooien in vreemde, bedriegelijke speculatiën. Men herinnere zich vooral dat het fortuin alleen den stoutmoedigen toelacht, dat wil, in het gegeven geval, zeggen, dat zij, die het eerste er bij zullen wezen om van den handel van Zuidelijk Europa met het verre Oosten door het Suez-kanaal, partij te trekken, ook de meeste reden zullen hebben zich te verheugen over de gevolgen die de vaart door de landengte thans spoedig zal te weeg brengen.

MERCURIUS.

Javasche landschappen en karakterschetsen.

Indische schetsen, door J. Groneman, Praktizeerend Arts te Jogjâkartâ. Zutfen, A. E. C. van Zomeren, 1875. 2 dln. in 8°.

II.

Keurige schetsen van Javasche landschappen, vooral van die van de Preanger-regentschappen, werden ons nevens beschouwingen van natuur-godsdienstigen of wijsgeerigen aard in de „Bladen uit het dagboek van een Indisch geneesheer", door J. Groneman aangeboden. Hadden we voor de eerste slechts een woord van lof over en een eenvoudig protest tegen de laatste, hoewel wij ze overigens van 't standpunt des schrijvers kunnen verklaren en ook eerbiedigen: waar we thans gereed staan om de „Indische Schetsen", onlangs door denzelfden schrijver uitgegeven, en ons ter aankondiging of ter beoordeeling toegezonden, te bespreken doet 't ons leed, de verklaring te moeten afleggen, dat wij daarmede, evenmin als met de vroeger verschenen „Bladen", onze onverdeelde ingenomenheid kunnen betuigen. De schrijver zelf drukt in de opdracht zijner „Schetsen" aan Dr. P. J. Veth de hoop uit, dat de hoogleeraar ze even gunstig als zijn vorig werk beoordeelen moge, ofschoon er, voegt hij er bij, wellicht wat meer in voorkomt van 'tgeen hem in zijn eersten arbeid mishaagde. Maar hij laat er aanstonds op volgen: „ik kan niet anders spreken — dan denken." Ons aangaande, wij zijn er hem dankbaar voor, dat hij niet heeft teruggehouden wat door hem gedacht werd, maar vrijmoedig heeft uitgesproken, wat hem op 't harte lag. Door zijn getuigenis wordt openbaar wat in onzen tijd, welke ongetwijfeld aan gewichtige vraagstukken zoo overrijk is, ter oplossing in overwe-

ging wordt gegeven, terwijl men ter andere zijde er op vertrouwen mag, dat elke overtuiging geëerbiedigd wordt, zelfs ook de dwalingen, onder ééne voorwaarde slechts, dat men, waar men dwalen mocht, er de vruchten van een eerlijk streven naar waarheid in ziet.

Of vooral van dit laatste de nieuwe „Schetsen" des heeren Groneman blijk geven? We zouden niet gaarne hierop een ontkennend antwoord durven geven. Bedriegen we ons niet, dan hebben ze een „tendenz". Met 't zinrijke woord van Goethe

„Greift nur hinein ins volle Menschenleben
. . . .
In bunten Bildern weinig Klarheit,
Viel Irrthum und ein Fünkchen Wahrheit"

tot motto wordt ons een blik gegund in de Indische samenleving, welke in den vorm van losse verhalen, ongedwongen gesprekken in haar lief en leed, in haar deugden en gebreken wordt geschetst. Men late zich intusschen door den titel: „Indische Schetsen" niet verleiden aan 't werk een exclusief karakter toe te kennen, als zou daarin enkel van Indische personen, zaken en toestanden sprake zijn. Integendeel, aan de schilderij dier Indische maatschappij wordt de behandeling van vraagstukken en onderwerpen vastgeknoopt, die niet uitsluitend de Indische belangen raken of in Indië thuis behooren; die zoowel in ons vaderland als overal elders veler hart en geest vervullen, en allerminst thans hier door den heer Groneman voor de eerste maal aan de orde zijn gesteld, maar die aan zijn arbeid een bepaalde kleur geven.

De geëerde schrijver heeft getracht ons 't beeld van sommige menschen weer te geven. En met een bepaald doel. „De menschen", zegt hij in zijne voorrede, „willen wel zoo zijn, als ze zijn, maar ze willen niet altijd zoo afgebeeld worden. Ze schamen zich voor hun négligé, en ze hebben een afkeer van portretten in daagsche kleeren, al lijken die nog zoo goed. En nu zou ik ze wel in hun zondagspak gekopiëerd hebben, als ik maar gekend had. Maar ik kon niet. Ik had hen te veel in hun gewoon kostuum en ook wel ongekleed gezien. Toen heb ik er wat anders op gevonden. Ik heb andere personen geschetst, die nooit bestaan hebben, met karakters zooals er wel gevonden worden, en die lui heb ik in omgevingen en omstandigheden

geplaatst, en doen denken en handelen zooals werkelijke personen dit zouden doen, en zoo meen ik waarheid en verdichting op een voldoende manier verbonden te hebben, om daarmee te kunnen zeggen wat ik te zeggen heb."

Daarbij plaatst de schrijver zelf zich niet op den voorgrond. In zekeren dokter Anoe stelt hij u zijn hoofdpersoon voor, en terwijl hij het zeer vleiend maar niet heel juist zou achten, zoo men soms in dien persoon hem zelven mocht meenen terug te vinden, erkent hij dat het alleen de drager zijner denkbeelden is, aan wien hij uitsluitend 't woord geeft. Met voorliefde heeft hij „in hem den redelijk ontwikkelden mensch willen schetsen in zijn verhouding tegenover een wereld vol bijgeloof, vol vooroordeelen en dwaalbegrippen; in zijn strijd met de onredelijke eischen van tegennatuurlijke toestanden; en in zijn streven om den rechten weg te vinden, tusschen levensgenot en zelfverloochening, tusschen natuurlijk recht en konventioneelen plicht." Hij heeft hem daarvoor toegerust met zijn „eigen ervaring en die van anderen, met de zwakheden en krachten van den mannelijken leeftijd, met de zucht naar wetenschap van onze dagen en de natuurlijke vrijmoedigheid van een eerlijke overtuiging."

Doorloopen we vluchtig 'tgeen ons in de beide deelen, waarin de „Indische Schetsen" vervat zijn, aangeboden wordt.

„In volle zee" heet 't eerste hoofdstuk in tien tafereeltjens verdeeld. We worden er met onze gedachten verplaatst op 't snelzeilend schip de Zeemeeuw, gevoerd door den kapitein Paank met zijn stuurman Roemer, en bestemd om een transport troepen naar Java over te brengen, onder geleide van den kapitein Goonssen en de luitenants Van Deem en Oestens. Beurtelings zijn het een stille avond in den Atlantischen oceaan en een sombere winterdag bezuiden de Stormkaap, dien we hebben te doorleven. De schrijver schetst ons de schoone droomen en illusiën der troepen van verschillenden landaard, die, ieder op zijne wijze, roerende heimathsliederen zongen, nog onbekend met de toekomst, die hen wachten zou, met de treurige werkelijkheid, die een scherp contrast met hunne verwachtingen vormen zou. Daarnevens een paar andere tafereeltjens, aan 't scheepsleven ontleend; ge maakt kennis met den kapitein, die volstrekt niet bijgeloovig was, doch niet op Vrijdag wilde uitzeilen en bij windstilte achter op de kampanje zacht met de hand wuifde, als wilde hij om den wind roepen; een andere

maal zijt ge getuige van de aanhoudende stormen van den zuiderwinter, of ge beluistert een gesprek met den stuurman, die op wacht stond en wien 't week werd om 't hart, toen hij over Holland sprekende, aan zijne vrouw en zijn zieke kind dacht. Ge neemt verder deel aan andere meer vroolijke gesprekken tusschen den scheepskapitein en de passagiers en van deze laatsten onderling over plannen en vooruitzichten, over particuliere zaken, over den dienst, over den officiersstand en militair eergevoel. Onwillekeurig kwam men tot een geanimeerd debat over 't al dan niet onmisbare en verouderde van 't duel, waaraan de beide luitenants en dokter Anoe deelnemen, waarbij de laatste zich een onverzoenlijk tegenstander daarvan betoont en op duchtige gronden aanwijst, dat 't duel, van welke zijde ook beschouwd, hoegenaamd geen raison d'être meer heeft. En wat in theorie werd afgekeurd, werd ook volgehouden in de praktijk; immers, de schrijver noodigt ons getuige te zijn van eene uitdaging van den luitenant Van Deem naar aanleiding van eene onbeduidende woordenwisseling tusschen hem en dokter Anoe, welke evenwel, dank zij de ferme houding van den laatste, geen bloedige gevolgen had. Als toegift wordt dan 't welsprekend feit verhaald van een jongen luitenant, een eersten liefhebber van duelleeren, wiens brutaliteit eindelijk tot feitelijke insubordinatie klom, en waardoor hij ter dood werd veroordeeld, doch die toen, na afwijzing van zijn rekwest om gratie, zijn leven redde door de vlucht.

Maar dokter Anoe wil ons niet alleen zijne ervaringen, gedachten en gesprekken „in volle zee" meedeelen, maar ook 't leven „aan wal" beschrijven. De aankomst op de reede van Batavia en aan den „kleinen boom; de rust welke er in de oude stad heerscht, wanneer men toevallig op een zondagmorgen aan wal stapt; 't leven der Indische wereld op den Sabbathdag; een tocht naar 't Marine-hôtel; straks eene ontmoeting met een ouden vriend Karel Wessels; een kennismaking met zijne bevallige Willy aan 't huis van hun oom, den notaris Hopmans; een avondje in 't huis van den laatsten onder het genot van vriendschappelijken kout, van spel en zang, vooral van Willy, die dokter Anoe onthaalde op de voordracht van Mendelssohn's en Schumann's liederen; een tweetal andere muziekavondjes ten huize van Wylly zelve in gezelschap ook van den besten, doch ijdelen pianist Moorman; — ziedaar zoovele tafereelen, die ons ach-

tereenvolgens in het tweede hoofdstuk van Groneman's Schetsen worden aangeboden, nu en dan afgewisseld door vroolijke gesprekken, eene causerie over de muziek der Duitsche, Italiaansche en Fransche scholen; een blik op 't huwelijk van Karel Wessels en Wylly, waarvan de voorwaarden tot een duurzaam levensgeluk aanwezig schenen, en waarmeê een scherp contrast vormde dat van den gepensioneerden majoor Kerckhout, die met „ eene dame van 't land" getrouwd was, eene „ nonna", die in de dagen van haar jeugd zoowel door haar schitterende oogen en mollige vormen als door de wichtige geldzakken en 't rijke suikerland van papa" betooverend was, maar overigens een vrouw, die al de voorwaarden mist om een man gelukkig te maken. Beider echtverbindtenissen, waarvan dokter Anoe ons 't treffend verschil door de gesprekken der respective echtgenooten doet gevoelen, geeft hem tevens eene ongezochte aanleiding om zijne gedachten over 't huwelijk mede te deelen, en 't dwaze, verderfelijke en verfoeielijke van ongelijksoortige huwelijken in 't licht te stellen, de „verkeerdheid in onze wet, dat ze die huwelijken — en daarmee de ellende die er 't gevolg van is bestendigt door de echtscheiding te bemoeielijken."

Dit thema, hier reeds tamelijk uitvoerig besproken, wordt van nu aan in den loop der verdere „Schetsen" niet losgelaten, maar telkens nader in 't licht gesteld. Doch vooraf met dokter Anoe nog eens „naar de bergen". We reizen in onze verbeelding met hem van Batavia over Tjiloewar naar Buitenzorg, stappen aan 't hôtel van moeder Grange af; maken een wandeling in den lommerrijken plantentuin, „de rijkste en schoonste van de heele wereld," om weldra getuige te zijn van de kracht der vooral in den westmoesson zoo menigvuldige Buitenzorgsche onweders. De heerlijkheid en majesteit der schepping verleidde den dokter om hier weder een van die natuur-godsdienstige beschouwingen mee te deelen, waarvan er, gelijk we reeds vroeger aanwezen, in de „Bladen uit het dagboek van een Indisch geneesheer" een aantal voorkomen, en welke straks gevolgd werd door eene ontboezeming over vaderlandsliefde en liefde voor den geboortegrond. Inmiddels wordt de tocht naar Tjiandjoer voortgezet, terwijl op heerlijke en vriendelijke berg- en vergezichten de belangstellende aandacht onafgebroken gevestigd wordt.

Op de plaats zijner bestemming aangekomen, behoefde de dok-

ter niet lang op gezellig verkeer te wachten. „In gezelschap" — zoo luidt de titel van zijne vierde schets. Mevrouw Beek, de jonge vrouw van den Bandoengschen theeplanter, was gelogeerd bij de familie Nuchteren. De dokter ging haar aanstonds een bezoek brengen, en trof haar in den tuin aan. Een gesprek volgde over 't natuurschoon, dat de Gêdé, die in al zijn grootheid vóór beiden lag, aanbood; de talentvolle, verstandige vrouw had er een open oog voor, meer dan haar vriendin, mevrouw Nuchteren, die wel smaak en schoonheidsgevoel had, maar 't was meer voor japonnen en modes. Inmiddels was de man van de laatste t'huis gekomen. Een kijkje wordt ons gegund in 't gulle, gastvrije leven in Indië. Onder allerlei gesprekken werd de dag doorgebracht en was weldra de avond aangebroken. Men was in de voorgallerij gezellig óm de theetafel bijeen, toen juist de Buitenzorgsche predikant Tuimelaar aan de familie een bezoek bracht; en „een dominé geeft graag den toon aan bij 't discours. Er zijn er wel, die zich niet altijd op den voorgrond stellen; maar: exceptio confirmat regulam, — en dominé Tuimelaar was geen exceptie."

Het gesprek was aanstonds levendig en liep al spoedig over godsdienstige onderwerpen, over de openbaring Gods in de natuur en de schrift; over de mogelijkheid van wonderen, enz. Vooral dokter Anoe nam daaraan deel en lichtte zijne vrijzinnige denkbeelden op godsdienstig terrein uitvoerig toe. Dit deed hij ook met mevrouw Beek toen hij, na een paar dagen bij de Nuchteren's had doorgebracht, 't voorrecht had met haar naar Bandoeng te reizen. 't Doopen van jonge kinderen; 't kerkelijk huwelijk; de overeenstemming van geloof bij eene echtverbindtenis; de voortreffelijkheid van den zonnedienst der Parzi's, van 't hindoeisme, van de leer der Veda's boven 't christendom en de christelijke dogmatiek; de opstanding van Jezus; de Evangeliën geen geschiedenis, maar verdichting; de vrijmetselarij; — ziedaar de onderwerpen, die achtereenvolgens door de beide reisgenooten uitvoerig besproken werden. Mevrouw Beek deed zich daarbij aan haren geleider als eene belangstellende en ontwikkelde vrouw kennen, en toen men, na een kort oponthoud in een poststation, weer een eind weegs had afgelegd, werd 't gesprek hervat. Ditmaal echter naar aanleiding van de vraag, of een huwelijk op den duur gelukkig kan zijn, als er tusschen man en vrouw veel verschil in ontwikkeling bestaat. Wellicht

dat de oplossing dezer kwestie mevrouw Beek niet naar den zin was; althans „zij was stil geworden", en 't kwam dokter Anoe voor, „dat ze meer geretireerd was dan anders." Hij verzonk in gedachten; zijne reisgenoote had werkelijk een diepen indruk op hem gemaakt; hij was verliefd geworden en hij had opnieuw met illusies gedweept; maar hij wist ook dat 't illusies waren, en 't had hem geen moeite gekost die te onderdrukken, toen hij weer alleen was.

Deelgenoot van al die gedachten maakt dokter Anoe ons in den aanvang zijner volgende schets, getiteld „In 't binnenland." Nevens de beschrijving van zijn geluk herinnert hij daarin verder de afwijzing van zijn voorstel om in 's lands dienst over Java en door heel Indië te mogen reizen, om bekende en onbekende inlandsche geneesmiddelen op te sporen en te onderzoeken, waardoor hij 't door hem zoozeer gewenschte standpunt van zelfstandig natuuronderzoeker niet kon innemen en om den broode praktizeerend geneesheer werd. Doch 't is niet op zijne praktijk en zijne levenservaringen als geneesheer dat dokter Anoe wijzen wil. Liever voert hij ons terug tot dien gelukkigen tijd van zijn leven, toen hij, als gezeten burger van Bandoeng, zijn tijd tusschen praktijk en studie verdeelen kon, en nu en dan een avond in gezelligen omgang met goede vrienden of kennissen doorbracht. Zoo brengt hij ons dan eerst in 't gezin van de familie Poelman en doet ons getuigen zijn van recht prettige dagen en avonden, in haar midden doorgebracht onder 't genot van kaartspel of zang. De gastheer, die onder de plak zat en moest blijven van de gastvrouw, wilde hij althans vrede houden in huis; eene vrouw, die, ondanks haar gastvrouwelijke talenten, de sympathie van haar kennissen allengs verloren had, vooral door 't beweeglijk mondje, dat zoo gezellig praten kon, ook als er werkelijk geen stof tot praten was; de vrouw van den kontroleur Hoogeland, die van de praatzieke natuur van mevrouw Poelman bijna 't slachtoffer zou zijn geworden; zekere Maalman, een vroom en bijbelvast man, die meer dan iemand behoefte had aan de goddelijke genade, doch die zeer diep viel door zijn ongeoorloofden omgang met de bonne zijner kinderen, die hij later aan zekeren argeloozen Merlei opdrong; de permanente tafelgenooten van den heer Poelman, de heer Alter, een braaf en eerlijk man, die door zijne onbegrensde hulp- en dienstvaardigheid zelf in moeilijkheden was geraakt, en de broeder van den gastheer, die met

de handschoen getrouwd was en zijne vrouw spoedig kon verwachten, wier photographie aanleiding gaf tot een gesprek onder de gasten van den heer Poelman in eene avondbijeenkomst, waar we eveneens den heer Vlieger leeren kennen tegelijk met den assistent-resident Gasbek en zijne vrouw, een gewezen gouvernante; juffrouw Neuzig, hunne gouvernante; eene scène eindelijk tusschen de heeren Gasbek, Alter en Vlieger, waarbij de eerste de beide laatsten onder 't kaartspel beleedigde, doch zijne woorden later moest intrekken; — ziedaar menschen en toestanden, die dokter Anoe ons op lossen, ongedwongen toon achtereenvolgens schetst, waarbij hij nu en dan zijne gedachten inlascht, en, naar aanleiding van 't gedrag van Maalman, wederom wijst op onze huwelijkswetten, die z. i. niet deugen en dienen vervangen te worden door een vrijzinniger wet, die de scheiding gemakkelijker maakt en de polygynie toeliet, welke geen misdaad is, maar de misdaden voorkomt en verhelpt, waartoe de monogynie leidt.

Een gansch ander tafereel biedt 't laatste hoofdstuk van Groneman's eerste deel ons aan. Het is getiteld: „Wittebroodsweken," en bevat allereerst een verhaal van de aankomst van de vrouw van Willem Poelman met 't schip „de Amstel;" de eerste ontmoeting van de beide jeugdige echtgenooten en beider aanvankelijk geluk. Doch middelerwijl treedt een andere figuur op: Mina, een meisje van inlandsche ouders, die door hare schoonzuster Dientje Poelman in huis was genomen en opgevoed. Hare verleiding; Willem Poelman, en geen ander, de verleider; 't huwelijk van Mina met Boengsoe, waarbij Dientje Poelman en haar lijfmeid Ma-Arwi de rol van koppelaarsters vervulden; 't gesprek over dit huwelijk tusschen Deibe, een van Poelmans opzieners en den heer Berkestein van Hoogenhuize; — dit een, en ander wordt vervolgens geschetst, waarbij dokter Anoe eenige denkbeelden ontwikkelt zoowel over de opvoeding der kinderen, bij inlandsche vrouwen verwekt, als over de natuurlijke huwelijken zelve, die z. i. „door de wet erkend en geregeld behooren te worden, in 't belang der zedelijkheid en der menschelijkheid, maar ook vooral in 't belang van die duizenden verwaarloosde kinderen, die aanspraak hebben, evenals anderen, op onze hulp, op onze volle wettige bescherming."

Na eene lange uitweiding over deze beide onderwerpen komen we weer bij Dientje Poelman terug, die door haar praatzieke natuur bedierf wat zij ten aanzien van „de mooie Mina" gedaan

had; huisjongens en naaisters wisten 't wel beter en maakten er geen geheim van, dat „meneer Willem nooit iets met Mina gehad had, maar de oude heer Poelman zelf, die daarbij de bemiddeling van Ma-Arwi, de oude vertrouwde lijfmeid van zijne vrouw, gebruikt en goed betaald had."

Intusschen zien we Dientje met moederlijke teederheid waken voor 't huwelijksgeluk van hare schoonzuster Mathilde; „zij kon niet velen dat er iets aan 't geluk van haar lieve protégée ontbrak en dat er maar een schaduw lag op den zonnigen weg, dien 't „goeie schepsel" vóór zich had." Maar die weg werd juist niet zonnig door haar houding. Haar waarschuwingen over Willem's lichtzinnigheid deden bij Mathilde een bangen strijd ontstaan over de trouw van haar man jegens haar. Bij volledige uitstorting echter van haar hart aan Willem bleek weldra 't tegendeel; 't vertrouwen en de liefde van een gelukkig menschenpaar werd meer bevestigd. De slang, die beiden trachtte te verleiden, „ontweek hen." Zij verloren eenige maanden later hun broeder en zwager door den dood, en de schoonzuster ten gevolge harer verhuizing van Bandoeng naar Batavia.

Met de vermelding dezer feiten eindigt 't eerste deel van Groneman's „Indische Schetsen." In 't vervolg daarvan of 't tweede deel komen onderscheidene personen voor, die we tot dusver hebben leeren kennen. „In den maneschijn" heet 't eerste hoofdstuk. Daarin wordt eene schets geleverd van de huishouding van den heer Vlieger, inspecteur van de theekultuur; van een maaltijd, waartoe dokter Anoe, Willem Poelman en zijne jonge vrouw genoodigd waren; van de verliefdheid van Vlieger op Nelly Koning van Buitenzorg, die de reisgenoote van Mathilde Poelman was geweest; — een en ander gekruid met vriendschappelijk gekeuvel tusschen de verschillende personen, straks gevolgd door de beschrijving van een ritje te paard in den maneschijn, waaraan Nelly, dokter Anoe en Vlieger deelnamen en waarbij men zich amuseerde ten koste van den laatste, een oude dwaas, die zich aanstelde alsof hij nog jong was.

Geheel andere tafereelen roept 't volgend hoofdstuk: „Een uitstapje in de buurt" ons voor den geest. Eene mededeeling van een paar anecdoten omtrent de logementhoudster te Bandoeng, moeder Hakker, en eene schets van een heerlijk toertje van uit die plaats naar Soemêdáng, gaan vooraf aan de beschrijving van 't feest der besnijdenis, dat door den regent, Rádhen

Adhipati Soéria Koesoéma Adhi Nâta, in zijne woning werd gegeven. Een maaltijd was er aangericht, waartoe alle Europeesche ingezetenen en inlandsche hoofden van Soemêdâng en alle regenten en enkele Europeanen van naburige regentschappen genoodigd waren. Ook dokter Anoe nam daaraan deel en zat tusschen Mathilde Poelman en mevrouw Gierst, „eene respectabele nonna, evenals haar man een respectabele sinjo was." Gesprekken tusschen de laatste en Anoe; toasten van den resident Van Derre en den gastheer; een dronk van den kontroleur van Soekapóera, Leman, „op de partikuliere industrieelen, de hoop en de toekomst van Java;" een speech van den hulponderwijzer Bars volgen nu achter elkaâr, totdat de resident 't sein gaf tot een algemeenen opstand en de gasten zich weder in de voorzalen van des regents woning verzamelden, waar verder gespeeld en gedanst werd. Daaraan knoopt dokter Anoe eenige gedachten omtrent 't dansen, deelt voorts gesprekken mede van Leman met den pedanten meester Bars, en van dezen laatste met enkele dames, die hij ten dans vroeg, terwijl enkele proeven van zijne totale onbruikbaarheid als onderwijzer 't verhaal van 't Soemêdângsche feest besluiten.

Eene schets, wederom van geheel anderen aard, onder den titel: „Huwelijksgeluk," volgt hierop. Enkele der personen, die daarin voorkomen, zijn oude bekenden. Ze zijn: Karel Wessels en Willy. Beider huwelijksgeluk in de eerste jaren van hunne verbindtenis wordt eerst beschreven. Daarop volgen wederom opmerkingen van Anoe over het huwelijk, die in hoofdzaak hierop neêrkomen, dat 't een natuurlijke, vrijwillige, geen onverbreekbare band moest zijn, en evenmin een onmogelijken dwang moest in 't leven roepen. Dit thema wordt dan straks verder uitvoerig ontwikkeld en tevens aangewezen, dat ook de echtscheiding gemakkelijker moest zijn en allerminst als eene niet-eervolle handeling, soms als een schande en dikwijls als eene beleediging veroordeeld en gevreesd worden.

Tot de gezette bespreking van dit een en ander meent Anoe reden genoeg te hebben waar hij denkt aan de levensgeschiedenis zijner beide vrienden, wier ongeluk een scherp contrast vormde met hun eerste huwelijksdagen. Hij maalt 't ons met enkele trekken, en schetst daarbij hoe hun ongeluk weldra bekend werd; getuige daarvan de gedachtenwisseling tusschen hem en mevrouw Terstede, waarbij ook met voorliefde de vraag behandeld

wordt, of en in hoever een geforceerd huwelijk beter en eervoller is dan een ongehuwde moederlijke staat. Een verhaal van Willy's verhouding tot den pianist Moorman; Karel's bekentenis over zijne onverschilligheid voor Willy en zijne liefde voor Thea besluiten de schets.

Eene andere illustratie van zijn thema biedt dokter Anoe ons aan in 't voorlaatste hoofdstuk: „Vrouwenleven en vrouwenrecht." Mevrouw Marie Beek, Willem en Mathilde Poelman en Anoe zijn de vier figuren die hier op den voorgrond treden. En famille werd door hen een tocht ondernomen naar de watervállen van Bandoeng, zoo rijk aan stoute en verrassende natuurtooneelen; kort daarop volgde een andere tocht naar Poerwakarta, doch waaraan enkel mevrouw Beek en Anoe deelnamen. Van beide wordt een verhaal geleverd, afgewisseld door gesprekken tusschen de tochtgenooten niet enkel over de treffende natuurgezichten, maar ook over velerlei godsdienstige en maatschappelijke vraagstukken, die aan de orde van den dag zijn. Een en ander óm in mevrouw Beek 't beeld eener talentvolle, wel ontwikkelde vrouw te doen uitkomen, doch die door 't bezit van een man, die haar meerdere niet is, zich ongelukkig gevoelt, en van wien zij niet gemakkelijk scheiden kan, hoewel zij anders gelukkig zou zijn met Anoe, voor wie zij langzamerhand een gevoel van genegenheid had opgevat en die ook haar zijne liefde belijdt. De slotsom van dit verhaal is dan deze: „zoolang onze harde, onnatuurlijke huwelijkswetten niet verzacht worden, en ons huwelijk niet gemakkelijk ontbindbaar is, — zoolang is de vrouw, die ongelukkig gehuwd is, de ellendige slavin van een ellendig leven, — zoolang is er geen rècht voor haar en geen levensgeluk, dan in de belangelooze toewijding aan haar wettige kinderen, — zoolang is er geen andere liefde voor haar, en geen hoop, en geen licht."

In het laatste hoofdstuk „Verloren levens" wordt nog eens 'tzelfde thema behandeld. Bertha Schaap, die, niet uit weelde, naar Indië als gouvernante is gegaan, eerst bij de familie Wolf kwam, later in 't gezin van den assistent-resident Jellings; een gesprek over de ontwikkelingstheorie van Darwin en zijne geestverwanten in de woning van Jellings, dank zij den degelijken zin van den gastheer en gastvrouw; eene kennismaking van Bertha met Julie Rammelaar, door wier toedoen zij gouvernante werd bij de familie Duiker op de theeplantage Tjibádak; eene

schets van 't ongelukkig huwelijk dier familie, voor wie eene scheiding wenschelijk zou geweest zijn; 't treurig lot van Bertha in dat gezin, waar zij de belangstelling van den heer Duiker opwekte en den haat van zijne vrouw op den hals haalde; de praatjes der „men's", en vooral van Julie Rammelaar over de intieme verhouding der gouvernante met Duiker; — dit alles wordt ons door Anoe in bijzonderheden geschetst, nu en dan wederom afgewisseld en besloten door zijne gedachten over de gebreken onzer maatschappij met opzicht tot onze huwelijksinstellingen.

„Altijd datzelfde thema!" schrijft hij in zijn „woord tot slot. „Ja, maar ik wil goed begrepen worden. Ik veracht het huwelijk niet, en ik wil 't ook niet afgeschaft hebben. Integendeel: ik eerbiedig 't en acht 't hoog en heilig. Maar omdat ik 't huwelijk heilig acht, schrijf ik tegen onheilige huwelijken. En dat zijn of worden ze onder onze beschaving te dikwijls, en dat kan niet anders, zoolang onze huwelijksinstellingen niet grondig verbeterd worden. Huwelijksgeluk is evenmin bestaanbaar zonder liefde, als zonder overeenstemming of verdraagzaamheid. Onze meeste huwelijken worden gesloten zonder liefde, omdat niet de personen, maar wel hun rang, hun relaties of hun geld bij ons hoofdzaak zijn. Hoe kunnen zulke huwelijken gelukkig zijn? Andere worden aangegaan uit verliefdheid. Maar verliefdheid is geen liefde. Liefde berust op kennis en verliefdheid op waan. Verliefdheid is verblinding, die voorbijgaat. Hoe kunnen zulke huwelijken gelukkig blijven? Maar ook werkelijke liefde kan verloren gaan. Karakters lijden, en menschen veranderen onder den druk der omstandigheden. Ook gelukkige huwelijken kunnen dus nog ongelukkig worden. Huwelijken, die door wederkeerig onveranderde liefde en voortdurende eensgezindheid gelukkig blijven, zijn uitzonderingen. Onze huwelijkswetten passen bij die uitzonderingen, maar niet bij den regel. Zoodra liefde of verliefdheid, overeenstemming of eensgezindheid verloren gaan, wordt ons huwelijk een last, die ons, ondanks alle zelfverloochening en zelfbeheersching ondraaglijk kan worden, — en dan wordt ons dwangstelsel een misslag, die menigeen ongelukkig maakt en velen belet gelukkig te zijn.

„Dat is één gebrek in onze maatschappij. Er zijn er meer. Ik schrijf om ze aan te toonen, naarmate ik ze leer kennen.

En zal dat geschrijf nu begrepen — en niet verkeerd begrepen worden? Zal men 't alleen „mooi" of „leelijk" vinden — of er door tot nadenken komen, en tot erkenning van 't verkeerde? En later, veel later misschien, tot verbetering van 'tgeen werkelijk verbetering behoeft? Tot wijziging van onnatuurlijke wetten naar natuurlijke eischen? Ik acht die eischen op den duur onbedwingbaar, en daarom zeg ik wat ik te zeggen heb. Als er waarheid in is, zal die haar weg wel vinden."

Met deze woorden eindigt 't tweede deel der „Indische Schetsen" en besluiten ook vrij ons dor resumé van haar inhoud.

Het zal den lezer daaruit genoegzaam gebleken zijn, dat het ons aangeboden werk, gelijk we reeds in den aanvang dezer regelen aanstipten, een „tendenzschrift" bevat, dat ook blijkens 't slot daarvan als zoodanig wenscht beschouwd en beoordeeld te worden, doch waarin ons tevens een blik in het Indische leven van zijn meer intieme zijde wordt gegund, terwijl beschrijvingen van natuurtooneelen, van land- en berggezichten daarbij niet ontbreken.

Wat de „Schetsen" als tendenzschrift aangaat, we beoordeelen ze als zoodanig niet; we willen zelfs niet beproeven een woord van aanbeveling daarvan te schrijven, evenmin als we geneigd zijn de daarin vervatte denkbeelden te bestrijden of wel te verdedigen. Daarvoor is het hier de plaats niet. Intusschen mogen wij eene bedenking, die we tegen den vorm van 't werk hebben, niet terughouden. Zij geldt eene zaak, die zoowel hier als in Indië en overal elders niet verwaarloosd mag worden. We bedoelen: de goede smaak en de kieschheid. Tegen beide is, naar we gelooven, meer dan eens gezondigd. In meer dan eene schets vonden wij uitdrukkingen, die een wanklank zijn in een boek, dat voor beschaafde lezers bestemd is, en dat men ongetwijfeld ook gaarne aan onze vrouwen in handen zou willen geven. Men jaagt ze noodeloos een blos op de wangen, of wekt ergenis en aanstoot, waar men spreekt van een „sukkel, die geen andere fout had dan dat hij wat veel van „de meidens" hield"; vertelt hoe de eerst christelijke, daarna menschelijke liefde van Maalman „menschelijke vruchten zou dragen"; wijst op „die middelen, die... een levensdraad af kunnen snijden, vóór die nog recht gesponnen is,.... die.... afdrijven — eenvoudig maar afdrijven, wat eigenlijk nog niet eens bestaat."

In de schets, getiteld: „Wittebroodsweken", waarin gesproken wordt van 't huwelijk van de mooie Mina met Boengsoe, wordt meegedeeld, dat „de maagdelijke vormen van Mina zoo begonnen toe te nemen en te rijpen, dat Dientje tot de overtuiging kwam dat daar wat anders achter moest zitten en dat Mina ook al geen maagd meer was....", zelfs kunt ge daarover een gesprek beluisteren tusschen de heeren Deibe en Berkestein van Hoogenhuize en vernemen dat 't ongelukkig meisje „al drie maanden ver is", enz.

Maar genoeg; de lezer begrijpt wat we bedoelen en oordeele zelf na de aangehaalde staaltjens, waarbij nog een en ander zou kunnen gevoegd worden vooral uit die gedeelten, waarin meer bepaald sprake is van 't huwelijk en huwelijksleven. Wij althans meenen den twijfel te moeten opperen, of de behandeling van die teedere onderwerpen wel is geschied in zulk een gekuischten vorm, en met die kieschheid en inachtneming van de regelen van den goeden smaak, welke een beschaafd publiek recht heeft te vorderen van een schrijver, die optreedt om enkele gebreken der maatschappij tegelijk met de middelen tot verbetering daarvan aan te wijzen.

Welke gebreken echter de „Indische Schetsen" in dit opzicht mogen aankleven, zeker zal men daarvan niet kunnen zeggen, dat zij levendigheid, gloed en kleur missen bij de voorstelling van personen en toestanden, terwijl zij eene verscheidenheid van tooneelen aanbieden, die de aandacht steeds gespannen houdt. Zij leveren eene uitnemende bijdrage tot de kennis der Indische huishouding en van de vele vraagstukken, die op dat terrein nog op eene oplossing wachten. Wij wijzen, onder meer, op onderscheidene gesprekken, gevoerd tusschen dokter Anoe en anderen met de zoogenaamde Euro-Indianen of afstammelingen van Europeanen, die hun ouden stam op jammerlijke wijze vertegenwoordigen en daarvan alleen nog de namen hebben overgehouden. De schetsen van hun spreektrant en van hunne geestesbeschaving zijn als uit 't leven gegrepen en vervullen ons tevens met diepen weemoed. De dames Kerckhout, Poelman, Gierst en de heeren Deibe en Berkestein van Hoogenhuize zijn karakteristieke typen „van die telgen van gemengd bloed, die men in Indië gevoegelijk: waarnemende Europeanen zou kunnen noemen", typen van mannen en vrouwen, welke we in Indië bij honderdtallen aantreffen. Men moge over 't nietig en onbeduidend gesprek, dat hun in den mond wordt gege-

ven, zich vroolijk maken, en daarnaar de geestbeschaving van hunne lotgenooten beoordeelen: een andere vraag dringt zich ter oplossing aan onzen geest op: aan wien de schuld van die achterlijkheid, van dien jammerlijken toestand? aan hen zelven, dan wel aan omstandigheden, van hen onafhankelijk? Het antwoord van den schrijver der „Schetsen" is niet dubbelzinnig. Zij ligt z. i. voornamelijk in 't slechte onderwijs, dat zij ontvangen. De behartiging van de opvoeding en 't onderwijs der meisjes in Indië, vooral onder de „inlandsche kinderen" is verre nog van voldoende. „Ik deel 't gevoelen van velen niet," schrijft hij, „die meenen dat de kleurling per se veel lager staat dan de Europeaan. Ik acht hem in den regel even goed en even veel voor ontwikkeling vatbaar als de Kreool en de Hollander; en er zijn voorbeelden genoeg die dit bewijzen; — en toch is 't een feit, dat de meeste sinjo's en nonna's ver in ontwikkeling achterblijven, ook zelfs bij menigen volbloed inlander. Men behoeft ook niet lang in Indië geweest te zijn om de ware oorzaak hiervan te kennen, en deze is geen andere dan de verwaarloozing van de opvoeding der kinderen. De ouders bemoeien zich daar veel te weinig of in 't geheel niet mee; of de Hollandsche vader, die zijn bezigheden buitenshuis heeft, moet die geheel aan een inlandsche of half-inlandsche moeder overlaten, die daar volkomen ongeschikt voor is. Wel nemen enkelen soms een gouvernante in huis, maar voornamelijk om alle verantwoordelijkheid van zich af te schuiven, zonder verder aan de opvoeding der kinderen deel te nemen. Wel zenden anderen, die 't goed betalen kunnen, hun zoons naar Europa, naar dure kostscholen en academies, — maar meestal geven ze dan hun dierbare stamhouders zooveel zakgeld mee („de arme jongens mogen toch geen gebrek lijden!") dat 't slechtste deel der schoolkameraden daarop gretig afkomt en de rijke oosterlingen daarmee van den goeden weg afhelpt. Hoe kan er, onder zulke omstandigheden veel goeds van zulke kinderen terecht komen? Hoe kan zelfs zulk een Hollandsche opvoeding op iets anders dan mislukking uitloopen?"

Elders waar de figuur van den ongelukkigen meester Bars wordt geschetst, laat de schrijver over dit onderwerp zich aldus uit: „Maar als men die Europeesche opvoeding niet bekostigen kan — en hoevelen kunnen dat? — als men genoodzaakt is zich met 't Indisch schoolonderwijs tevreden te stellen, terwijl

men zelf, zooals de meeste Euro-Indianen, door gebrek aan eigen opvoeding, daarin niet voorzien kan, — is 't dan vreemd, dat er van die duizenden Hollandsche en half- of kwart-Hollandsche kinderen in Indië zoo weinig terecht komt? — dat zij in den regel niet hooger klimmen, maar wel lager zinken in onze Hollandsch-Indische maatschappij? — dat er zoovelen onder zijn, die de deugden missen welke hun Europeesche en Indische stamvaders bezaten, maar de gebreken, de ondeugden en zwakheden van beide stammen in zich vereenigen?.... En is 't dan 't ras, dat niet deugt? Neen: 't is de gebrekkige opvoeding — 't is de stelselmatige verwaarloozing, die hen neerdrukt, die hen verderft, die hen zedelijk doodt, en die de kinderen van zuiver Hollandsch ras even zeker verderven zou. En 't is de onmenschelijke minachting, waarmee de beter opgevoede Hollander die ongelukkigen bejegent, die hen noodzaakt zwak te blijven en slecht te worden — hun Europeesche stamverwanten te haten. Als ik in deze schetsen de type van die inlandsche kinderen in al zijn naaktheid tracht voor te stellen, — als ik hen in hun gebrekkigen spreektrant en hun geestelijke armoede opvoer — dan doe ik dat niet om hen te bespotten, die 't niet helpen kunnen dat ze zoo ongelukkig zijn, — niet om hen te beschuldigen en te hoonen, die niet door eigen schuld op een lageren ontwikkelingstrap blijven staan, en die niet verantwoordelijk kunnen zijn voor hun ellende.... Maar 't is om 't kwaad aan te wijzen, dat in onze Indische maatschappij bestaat en 't middel om 't te verhelpen....

„Als gemis aan opvoeding en gebrek aan goed onderwijs de oorzaken zijn, dat een gansch menschenras achterblijft of achteruitgaat op den weg van beschaving, ontwikkeling en veredeling — dan moeten opvoeding en onderwijs verbeterd worden....

„Daar moet niet wat aan gedaan worden, maar veel, zeer veel. Zoolang alles niet gedaan is, wat gedaan kan worden, zoolang blijft er veel te doen over, welks mogelijke volvoering geen uitstel mag lijden."....

De geëerde schrijver behandelt hierbij ook de kwestie van de wenschelijkheid eener erkenning van de Euro-Indianen door hunne vaders, zoo deze althans nog niet door een ander huwelijk gebonden zijn. Voor hem is er voor alle kinderen van dat verwaarloosde ras maar een middel; en dat is „een betere opvoeding: een werkelijk goede, een volledige en zui-

ver Hollandsche opvoeding. Want — waar de ouders zoover uiteenstaan, daar kan 't kind beiden niet blijven toebehooren; — daar moet 't alleen den vader volgen — of alleen de moeder. Maar wat 't zijn zal, dat moet 't geheel zijn. 't Moet Europeaan worden met hem — of inlander blijven met haar; — 't moet haar verlaten, eer 't haar kent en verstaan kan, om door hem of zijn stamgenooten grootgebracht te worden, als een kind van zuiver ras — of 't moet hem vergeten, en nooit weten, dat 't niet geheel aan den stam van zijn moeder behoort. 't Zijn twee zuivere wegen, die ieder naar een bepaald doel voeren. Er is een middenweg, maar die niet deugt, en toch meestal gevolgd wordt. De tweede weg is beter, maar de eerste is de beste. En ik weet niet, waarom zulk een opvoeding niet slagen zou, en niet altijd beter resultaten moet geven, dan die ongelukkige gemengde opvoeding, die 't kind tusschen den vader en de moeder plaatst, en van beiden verwijdert als een half wezen, dat noch 't een noch 't ander is, — als een paria, die door allen geminacht wordt, — als een slachtoffer van onredelijke en onmenschelijke halfheid.

„En daarom — wie niet zeker is, dat hij zijn kind een volledige Hollandsche opvoeding geven of waarborgen kan, doet beter, als hij 't geheel aan de moeder afstaat. Want, wie zijn kind, door 't te erkennen en aan te nemen, zonder de middelen te hebben, om de eens begonnen opvoeding te voltooien aan de ellendige kans van een halve opvoeding waagt — hij bedriegt, hij benadeelt, hij verwaarloost zijn kind, — hij offert 't aan een onverstandige en verderfelijke zwakheid op; en hij zou menschelijker gehandeld hebben, als hij er een eenvoudig maar gelukkig inlander van had laten groeien, die de overbodige behoeften en de zedelooze dierlijkheid van een ellendige halve beschaving niet kent."

„Dat is de weg", zoo besluit de schrijver zijn belangrijk betoog, dat we verre van in zijn geheel, doch slechts fragmentarisch hebben meegedeeld — „dat is de weg — en misschien de eenige weg — om op den duur tot een goede oplossing te komen van een van de belangrijkste vragen van onze Euro-Indische maatschappij: de toekomst van een maatschappij op zich zelf, die òf een vruchtbare macht, òf een gevaarlijke overmacht moet worden in de maatschappij: de verheffing, de ontwikkeling en de veredeling van een geslacht van afstam-

melingen van gemengd ras, die gelijke rechten hebben als wij, en even goed voor ontwikkeling vatbaar zijn, zooals de ervaring voldoende bewezen heeft."

Wij bespreken de hier gegeven oplossing van 't inderdaad belangrijke vraagstuk niet, doch laten de beoordeeling daarvan liever over aan hen, die meer dan wij bevoegd zijn daarover hunne stem te doen hooren. Intusschen moge 't medegedeelde voldoende zijn om den belangstellende lezer te dringen zelf kennis te nemen van 't werk des heeren Groneman, waarin nevens de genoemde kwestie ook nog andere, niet minder belangrijke onderwerpen van maatschappelijk belang worden besproken. En mocht wellicht dit een en ander zijn aandacht niet boeien en wil men soms liever zich verlustigen in eene kalme natuurbeschouwing, ook dat genot kunnen de „Indische Schetsen" ons schenken. Wel niet zoo overvloedig als haar voorganger, de „Bladen uit 't dagboek van een Indisch geneesheer". Maar tusschen de schetsen, aan 't Indische leven ontleend, en de beschouwingen over onze maatschappelijke instellingen treft men toch, gelijk we reeds opmerkten, enkele natuurbeschrijvingen aan. We wijzen slechts op 't hoofdstuk: „Naar de bergen", waarin de reis van Buitenzorg naar Tjiandjoer; op 't verhaal 'van 't uitstapje van Bandoeng naar Soemêdang en de beschrijving van den Tjoeroeg Tji-Mahi, om niet meer te noemen. Met 'tgeen door den schrijver in dit opzicht reeds geleverd is, vormen zij een schoon geheel en vullen zij 't zelfs in menig opzicht aan. Enkele proeven van deze nieuwe schetsen te geven, mag wel overbodig geacht worden. De lezer neme 't boek zelf ter hand; en gaat 't hem als ons, dan zal hij na kennisneming van Groneman's beide geschriften, hoewel in menig opzicht onvoldaan, echter niet ondankbaar zijn voor 't genot, hem daardoor geschonken.

Den Haag, 2 nov. 1875. Dr. T. C. L. Wijnmalen.

Gerrit van Hoëvell.

Onlangs is, te Padang Pandjang, een jeugdig, maar reeds verdienstelijk Indisch ambtenaar overleden, wiens nagedachtenis wij wenschen in deze regelen te herdenken.

Gerrit van Hoëvell, de oudste zoon van den in de geschiedenis van ons koloniaal beheer onvergetelijken Dr. W. R. van Hoëvell, vertrok, vóór een zevental jaren, na volbrachte studien te Delft, naar Indië als ambtenaar ter beschikking van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indie, en werd geplaatst in het gouvernement van Sumatra's Westkust.

Van de eerste dienstjaren van een controleur bij het binnenlandsch bestuur valt gewoonlijk niet veel te vermelden. Zij zijn voor de meeste jonge lieden een tijd van opgewonden verwachtingen, spoedig achtervolgd door teleurstelling, vaak door ontmoediging, die later, zelfs door gelukkigen vooruitgang, niet geheel uitgewischt wordt. Des te meer getuigt het voor Gerrit van Hoëvell, dat hij in den proeftijd der ambtelijke loopbaan, reeds spoedig bij zijne chefs gunstig gesignaleerd, bij de regeering door zijn werkzaamheid werd onderscheiden.

Tot lof van de uitstekende hoofdambtenaren, welke Sumatra's Westkust thans bezit, moet erkend worden, dat zij het zelfstandig, doortastend, mannelijk karakter van Gerrit van Hoëvell op prijs stelden en niet aarzelden hem de gelegenheid te geven om daarmede, evenals met zijne snel door practijk gerijpte kennis van taal, land en volk, in het belang van het bestuur te woekeren. Ofschoon een zeer bruikbaar bureauman, toonde de jeugdige controleur een man van actie bij uitnemendheid te zijn, die eerst te midden van hoofden en bevolking, zich recht genoegelijk op zijn plaats gevoelde. Zijn open en loyale inborst, zijne liefde

voor zijne geadministreerden, blijkbaar uit intieme brieven, waarin hij nu en dan, gul en ingenomen, zijn aanrakingen met de inlanders der Padangsche bovenlanden schetste, verwierven hem hunne genegenheid, terwijl zijn flink, bepaald, onbeschroomd optreden en handelen in hunne aangelegenheden eerbied en ontzag inboezemde voor het gezag, dat zich deed gelden door één, in 't oog van allen zóó waardig vertegenwoordiger.

Toen er sprake was van de belangrijke commissie van den ingenieur de Greve tot het onderzoeken van een afvoerweg van de oostelijke grenzen der Padangsche bovenlanden door het nog onafhankelijke Koeantangebied naar Sumatra's Oostkust, werd Gerrit van Hoëvell, als de aangewezen man, benoemd om die commissie als secretaris behulpzaam te zijn. Reeds in den aanvang van haren tocht, moest de commissie hare werkzaamheden staken, ten gevolge van het rampspoedig overlijden van haar hoofd, die in de Koeantanrivier, na het kantelen der prauw, waarin hij zich bevond, zijn zoo nuttig, werkzaam en nog zoo veel belovend leven liet. Bij dit vreeselijk drama, waarin het voor Gerrit van Hoëvell gold niet alleen het behoud van een dierbaar vriend, maar tevens van den innig geliefden echtgenoot zijner zuster, verloor hij geen oogenblik zijne tegenwoordigheid van geest. Hij deed het onmogelijke om den geliefden drenkeling te redden; hij waagde zijn eigen leven. Het gelukte hem den lotgenoot van de Greve, een officier, veilig uit den vloed aan land te brengen; doch, in weerwil van de uiterste inspanning, was het hem slechts gegeven het lijk van de Greve in zijne armen te drukken.

Later bleek dat, zoo niet de expeditie ware opgegeven, zij langs de boorden der Koeantanrivier een waarschijnlijk nog tragischer lot zou zijn tegemoet gegaan. Het gerucht van het vertrek der expeditie was bij de onafhankelijke stammen doorgedrongen met allerlei onjuiste en onrustwekkende voorstellingen omtrent het ware doel der onderneming. De stammen verkeerden in de stellige overtuiging, dat de tocht der Nederlanders was ondernomen met bepaald vijandelijke bedoelingen en honderde gewapende strijders stonden reeds gereed om hen den doortocht te beletten. Wat er werkelijk zou gebeurd zijn, indien de expeditie eensklaps tegenover die lieden had gestaan, is moeielijk te gissen, doch zeker is het, dat vóór eenig Europeaan zich buiten de oostelijke grenzen der afgelegen afdeeling Sidjoendjoeng geheel veilig kon

begeven, een kunststuk van Indo-Europeesch politiek beleid moest geleverd worden.

Dit kunststuk zou Gerrit van Hoëvell als controleur van Sidjoendjoeng leveren. Als zoodanig wist hij niet slechts het vertrouwen te winnen van de aan ons bestuur onderworpen bevolking; maar tot in de onafhankelijke Koeantan-districten drong zijn naam door als welwillend en rechtvaardig bestuurder. Zooals gewoonlijk, waren de stammen door eindelooze, onderlinge veten verdeeld. De gevolgen van hun altoosdurende twisten moede, werden zij van lieverlede overtuigd, dat de Nederlandsche gezaghebber, wiens lof door hunne buren als uit één mond werd verkondigd, de eenige persoon was, die hunne zaken op voor allen bevredigende wijze zou kunnen regelen. Gerrit van Hoëvell stelde zich in aanraking met eenige hoofden uit de Koeantan-districten en hoe meer zij hem leerden kennen, des te vuriger werd hun verlangen tot toenadering en eindelijk tot onderwerping aan ons gezag.

In het jongste koloniaal verslag wordt de uitslag van zijn verrichtingen in de volgende bewoordingen medegedeeld:

„Met de onafhankelijke Koeantan-districten hadden eenige aanrakingen plaats, welke er toe leidden dat een der voornaamste hoofden, zekere Datoe Padoeka Si Reno, die zich vroeger weinig ingenomen betoond had met de aangekondigde komst eener commissie tot onderzoek van de mogelijkheid om centraal Sumatra met de Oostkust te verbinden, thans een onzer ambtenaren, den controleur van Sidjoendjoeng, zelf uitnoodigde om naar Koeantan te komen, ten einde plaatselijk na te gaan wat in het belang der te zenden commissie zou kunnen worden gedaan. Eene bijzondere regeeringsopdracht (de vertaling der verordeningen op het rechtswezen ter Sumatra's Westkust) verhinderde evenwel den controleur voor alsnog de reis te aanvaarden. Sedert echter is Datoe Padoeka Si Reno, door bedoelden ambtenaar begeleid, zijne opwachting komen maken bij den gouverneur te Padang, en heeft bij die gelegenheid, uit naam van den jang di pertoean en de overige hoofden, het verzoek gedaan, dat de Koeantan-districten onder Nederlandsch bestuur mochten worden gesteld.

„Een ander blijk van de verbeterde stemming in deze streken werd door den radja van Si Goentoer gegeven, toen hij, op aandrang van den resident der Padangsche Bovenlanden, de vrijheid terug gaf aan een Maleischen handelaar van Sidjoendjoeng,

die, terwijl hij zich in het laatst van 1873 naar de Batang Haridistricten begeven had om handel te drijven, door bedoelden radja, op grond eener losse beschuldiging van diefstal, van zijne goederen beroofd en tot levenslange slavernij veroordeeld was geworden."

Aan het verstandig beleid van een zijner jeugdige dienaren, heeft de Indische regeering uitsluitend deze belangrijke uitkomst te danken. Gerrit van Hoëvell komt de eer toe voor haar de mogelijkheid voorbereid te hebben om, zonder eenige kosten, een rijke landstreek te annexeeren, die vroeger of later toch zal moeten bezet worden. Wel is waar, ontbreekt der regeering thans de man, die meer nog door zijn persoonlijke hoedanigheden dan door het prestige zijner positie, bestemd scheen om die vreedzame annexatie te volbrengen, aangezien men verzekerd kon wezen, dat hij veilig kon gaan en met eerbied ontvangen zou worden, daar waar geen ander Europeaan het nog gewaagd heeft den voet te zetten. Toch zal de arbeid van Gerrit van Hoëvell blijken niet te vergeefs te zijn geweest en, indien hem te Sidjoendjoeng een opvolger wordt gegeven, die zijn voetstappen drukt, zullen de duurzame vruchten zijner ijverige bemoeiingen met de bewoners der Koeantan-districten niet uitblijven.

In het hierboven aangehaalde regeeringsbericht wordt melding gemaakt van de bijzondere opdracht, waarmede de controleur van Sidjoendjoeng werd vereerd, namelijk het maken eener vertaling der verordeningen op het rechtswezen ter Sumatra's Westkust. Die opdracht is een blijk hoezeer mede de taalkennis van Gerrit van Hoëvell gewaardeerd werd. 't Zij geoorloofd hierbij te voegen, dat hij zich ook van die taak kweet op een wijze, welke hem de ingenomenheid verzekerde van bevoegde beoordeelaars en in de eerste en voornaamste plaats van den hoogst bekwamen rechtsgeleerde den heer der Kinderen.

Een zijner ambtgenooten getuigde van hem: „Zonder twijfel was hij van ons allen, controleurs, het best de taal van het land meester. Met bijzondere tact wist hij met de inlanders om te gaan. Zeer zeker ging hij een schoone toekomst te gemoet. Maar niet alleen als ambtenaar, ook als mensch was hij zeer gezien. Altijd even geestig, nooit verlegen voor een antwoord dat doel trof, vroolijk van aard, was hij een der aangenaamste verschijnselen in een gezelligen kring. Hij hield idolâtre van zijn vrouw

en kinderen en was een goed echtgenoot en vader." Een hoofdambtenaar van Sumatra's Westkust schreef, onder den indruk van zijn verscheiden: „Veel wordt er aan hem verloren. Hij was een braaf mensch, een goed echtgenoot, een trouw vriend en een uitstekend ambtenaar, van wien de regeering nog vele diensten kon verwachten, bij die, welke hij den Staat reeds bewezen had en waartoe hij, hoewel in ondergeschikte betrekking dienende, door zijn standplaats nabij de onafhankelijke landen meer dan anderen in de gelegenheid was. Ware hij ons niet ontvallen, dan had hij zeker nu reeds een reis naar de Koeantan-landen ondernomen, waarvan veel goeds voor het gouvernement en vooral voor de ontwikkeling van Sumatra te verwachten was. Hij had door zijne wijze van omgaan met de lieden, die hem uit de onafhankelijke landen bezochten en door zijne kennis hunner taal, hun vertrouwen geheel gewonnen en zij hadden dan ook, op grond daarvan bij de regeering het verzoek gedaan om hem te vergunnen hun land te bezoeken en onder ons bestuur te brengen...." En, blijkens een schrijven van een lid der Indische regeering, stond hij bij haar reeds bekend als „een der beste Sumatrasche controleurs, die uitmuntte door zijn „omgang met den inlander en zijn kennis der volkstaal."

Ongetwijfeld, moet het vroegtijdig verlies van een ambtenaar, die zich zoo spoedig en zoo gunstig had gesignaleerd, niet alleen diep betreurd worden door zijne ouders, die bij 't klimmen hunner jaren, door zulke verpletterende slagen zoo smartelijk worden gemarteld, door zijne jeugdige gade en kinderen, door zijne naastbestaanden en vrienden; maar allen treffen die belangstellen in den vooruitgang van Sumatra's inlandsche volkstammen, voor wie hij een bijzondere genegenheid had opgevat en die in hem de liefderijke vertegenwoordiger erkenden van een gezag dat het wel meent met hunne belangen.

G. H. van Soest.

De afschaffing der slavernij in de Buitenbezittingen.

Sedert dit vraagstuk in het tijdschrift laatstelijk werd besproken [1]), is de regeering een belangrijken stap verder tot de oplossing gekomen. Men zal zich herinneren dat de minister van kolonien, op grond dat de afschaffing niet behoorlijk was voorbereid, van de Indische begrooting voor 1875 het crediet had teruggenomen, 't welk door zijn voorganger was uitgetrokken met het doel om daarmede een aanvang te maken en dat daarop de tweede kamer bij amendement *f* 12,000 op de begrooting bracht voor „onderzoek en voorbereiding der maatregelen tot volledige uitvoering van de afschaffing der slavernij in de buitenbezittingen." Ook zonder de beschikking over deze som te verkrijgen, beweerde de minister, zou de zaak krachtig worden aangevat en doorgezet, en deze belofte is zooveel mogelijk stand gehouden. In de eerste plaats is men thans, door een administratief onderzoek, dat in juni 1872 door de Indische regeering werd bevolen, eenigszins op de hoogte gekomen van den omvang der slavernij in de buitenbezittingen, hetgeen verleden jaar nog geheel nevelachtig bleek te zijn; ten tweede is de registratie der slaven verordend in een gouvernements gewest, Celebes, waar zij nimmer plaats vond en de slavernij intusschen ongedeerd voortduurde; ten derde is men voor het geheele gouvernement Sumatra's Westkust zoover gekomen, dat aldaar de slavernij zal afgeschaft worden, zoodra de Staten-Generaal hunne toestemming zullen gegeven hebben aan de voor de vergoeding der meesters op de Indische begrooting voor 1876 uitgetrokken

---

[1]) Zie de december aflevering 1874, blz 461.

som van *f* 500,000; eindelijk heeft de Indische regeering hare ambtenaren van nieuwe instructien voorzien ten aanzien van de slavernij in landen, wier vorsten nog het recht van zelfbestuur bezitten.

Het administratief onderzoek heeft uitgemaakt, dat, behalve ter Sumatra's Westkust en op Celebes, in de buitenbezittingen, die rechtstreeks onder gouvernements-bestuur staan, geen slaven, of slechts geringe overblijfselen van slavernij meer aanwezig zijn. Terwijl in de Padangsche Benedenlanden geen slaven meer voorkomen, is in de Padangsche Bovenlanden en in Tapanoeli de slavernij van beduidenden omvang, doch de toestand der slaven zeer verschillend. In de Bovenlanden onderscheidt men drie klassen: de boedak, slaven in den volsten zin des woords over welke de meester de vrije beschikking heeft; de boedak poesaka, geërfde slaven, die niet mogen verkocht worden en dikwijls slechts in bijzondere gevallen dienst doen, en de kamanakan di bawah loetoeh, wier schuld, koopprijs of losprijs is afbetaald, doch die nog niet hebben voldaan aan de adat, welke, behalve het storten eener zekere som, van hen vordert een feest aan de negorij. Wanneer de lieden dezer derde categorie, wier toestand overigens zeer uiteenloopend is, aan een en ander hebben voldaan, worden zij geheel vrij, doch nimmer volkomen gelijkgesteld met de vrijgeborenen. De slaven in Tapanoeli worden gesplitst in twee klassen: de boedak, eigenlijk gezegde slaven, en de Loeboes, een volksstam, die aan een zestal hoofden toebehoort en dezen eenige producten uit de bosschen levert. Omtrent het aantal slaven van elke soort worden geen cijfers door de regeering genoemd; doch zij schijnt uit de opgaven van den gouverneur van Sumatra's Westkust de overtuiging te hebben opgedaan dat met een som van *f* 500,000 de volledige afschaffing der slavernijaldaar kan verkregen worden.

Het in juni 1872 bevolen onderzoek, gaf den gouverneur van Celebes aanleiding om de aangifte te gelasten van alle slaven in de gouvernementslanden van zijn gewest. Dientengevolge waren 9363 (poesaka-) slaven opgegeven, maar een aantal eigenaren van slaven verzuimden de aangifte. De gouverneur meende nu aan de Indische regeering te moeten voorstellen om alsnog een volledige registratie te gelasten, met bepaling dat de niet ingeschrevenen en de kinderen der ingeschrevenen, na de registratie geboren, vrij zouden zijn. Na herhaald overleg met den

gouverneur is daarop door de Indische regeering, den 14 juni 1875, een ordonnantie uitgevaardigd in overeenstemming met zijn voorstel.

Volgens die ordonnantie, opgenomen in het Indisch Staatsblad n°. 140, worden in de gouvernementslanden van Celebes en onderhoorigheden registers aangelegd van de aldaar aanwezige slaven, zonder onderscheid van ouderdom en geslacht, aantoonende de naam van den meester of de meesteres; de naam, geboorteplaats, gegiste ouderdom en geslacht der slaven, het bedrijf van ieder der slaven en sedert wanneer zij in den toestand van slavernij en hoe zij daarin zijn gebracht. De registers worden ter hoofdplaats door den assistent-resident voor de politie en elders door de hoofden der afdeelingen en onderafdeelingen ten hunnen kantore gehouden. De inschrijving geschiedt binnen drie maanden na de in werking treding der ordonnantie. Ieder inlander, die slaven bezit of onder zijn beheer heeft, kan in de afdeeling of onderafdeeling zijner inwoning, ter plaatse en binnen den gestelden termijn, hunne inschrijving in de registers vorderen. Elke slaaf, wiens registratie wordt verlangd, wordt gebracht voor den ambtenaar met de inschrijving belast, en niet geregistreerd dan nadat de wettigheid der slavernij gebleken is. De inschrijving geschiedt kosteloos met vermelding van de dagteekening der aangifte. De ambtenaar, met de inschrijving belast, verleent aan den eigenaar kosteloos een door hem gedagteekend en onderteekend schriftelijk bewijs van elken ingeschreven slaaf, inhoudende een woordelijk afschrift van het register. Hij weigert de inschrijving der aangifte, van welker waarachtigheid hij niet overtuigd is. Van deze weigering is gedurende dertig dagen beroep op den onmiddellijken chef van den ambtenaar. Alle slaven wier inschrijving niet is geschied binnen den tijd en op de wijze bij de ordonnantie bepaald, en alle kinderen, na de in werkingtreding uit slavinnen geboren, zijn vrij. Overgang van eigendom van slaven geschiedt alleen door erfopvolging. Daarvan wordt in de registers aanteekening gehouden. De bescheiden, in de ordonnantie vermeld, worden op ongezegeld papier geschreven.

Wat de landen betreft, aan wier vorsten het recht van zelfbestuur is gelaten, heeft de Indische regeering, bij besluit van 22 juli 1874, de betrokken hoofden van gewestelijk bestuur aangeschreven om, daar waar het pas heeft en 's lands belang er

zich niet tegen verzet, de zelfbesturende vorsten met voorzichtigheid te wijzen op de wenschelijkheid om de afschaffing der slavernij langzamerhand voor te bereiden, altans om de uitbreiding der slavernij tegen te gaan. Meer bepaald is hun opgedragen om bij het doen van voorstellen omtrent het vernieuwen of wijzigen van bestaande of het sluiten van nieuwe overeenkomsten met zoodanige vorsten, en omtrent het bevestigen of erkennen van nieuw opgetreden vorsten, telkens te overwegen wat in billijkheid, in het belang der slaven-emancipatie, bij de nieuwe overeenkomsten of akten van verband kan bedongen worden, en om — zoo zulks geschieden kan in overeenstemming met de bedoelde vorsten en hunne rijksgrooten, en zonder bij dezen wrevel of argwaan te verwekken — tevens de noodige gegevens te verzamelen nopens het aantal, den toestand enz. der in de betrokken rijken aanwezige slaven. Verder zijn bij datzelfde besluit de hoofden van gewestelijk bestuur van instructiën voorzien, hoe te handelen bij ontvluchting van slaven en de daaruit voorvloeiende uitleveringsquaestien. Voortaan zal de uitlevering van slaven, die toevlucht hebben genomen op gouvernementsgebied, niet meer worden toegestaan, behoudens erkenning van het recht des meesters om, bij definitieve emancipatie, zijn aanspraak op schadevergoeding te doen gelden; en bij aldien een slaaf ontvlucht is naar een oord, waar de slavernij krachtens de erkende instellingen der bevolking bestaat, zal de uitlevering alleen mogen toegestaan worden na behoorlijk bewijs dat de opgeëischte persoon werkelijk slaaf was en niet tengevolge van oorlog in slavernij was gebracht.

Het is schier ondenkbaar dat de vertegenwoordiging niet het gouvernement krachtig zal ondersteunen op den weg die het ingeslagen heeft om tot de volledige afschaffing der slavernij op de buitenbezittingen te geraken. Ter harer eer en lof zij herinnerd, dat zij nooit aarzelde de sommen toe te staan welke, voor het vernietigen der menschonteerende instelling vereischt werden. Zoo er immer aarzeling bestond tot afschaffing der slavernij in Oost of West, nooit was het bij de Staten-Generaal. Onveranderlijk verdedigden zij het beginsel van individuëele vrijheid en zoo zij niet reeds vroeger zich het lot der slaven op de buitenbezittingen hebben aangetrokken, dan is het omdat zij lang in den waan zijn gelaten, dat werkelijk, sedert 1 januari 1860, overeenkomstig het voorschrift van art. 115 regeerings-reglement,

de slavernij in geheel Nederlandsch Indie was afgeschaft. Thans, nu de fictie van dit voorschrift gebleken is en men weet hoe werkelijk de toestand is, mag men verwachten dat de ijver niet meer zal verflauwen, voor en aleer aan de slavernij volledig den kop is ingedrukt.

Immers, hoezeer men de jongste maatregelen der Indische regeering en het voorstel van den minister van Goltstein tot de afschaffing der slavernij op Sumatra's Westkust moet toejuichen, daarmede zal het doel niet geheel worden bereikt. Op Celebes zal nog te doen overblijven, hetgeen eerlang, naar wij verwachten in het eerstgenoemde gouvernement zal geschieden. De registratie der slaven is daar de onvermijdelijke voorbereiding tot de afschaffing der slavernij; maar men zorge dat het niet bij die voorbereiding blijve, men wachte zich vooral in de vrijverklaring, door de verordening van 14 juni 1875, van de niet geregistreerde slaven en de kinderen uit slavinnen geboren, een begin van emancipatie te zien. De ondervinding in slavenlanden opgedaan bewijst dat dergelijke emancipatie nooit geleid heeft tot werkelijke vrijmaking en dat alle geleidelijke vrijmaking door volledige afschaffing der slavernij is opgevolgd moeten worden. Hoe de autoriteiten ook waken, zoolang de slavernij in eenigen graad gewettigd blijft, hebben zij bestendig te worstelen met een onwettige slavernij, die naast de gewettigde voortwoekert. Er zijn Amerikaansche slavenstaten geweest, die de kinderen uit slavinnen geboren vrij verklaarden en waar, vijftig jaren later, bleek, dat er nog zoovele slaven waren als vóór de vrijverklaring der kinderen. Onderschuiving van vrijgeborenen met slaven heeft dikwerf plaats zonder dat zulks kan belet of voorkomen worden en, in den regel, volgt het kind van eene slavenmoeder feitelijk haar op in den toestand waarin zij verkeert, hoezeer ook de wetten het anders bepaald hebben.

't Is dus te wenschen, dat de Indische regeering, het opperbestuur en de vertegenwoordiging steeds de aandacht gevestigd houden op de quaestie der slavernij in Celebes, en dat zij den energieken gouverneur van dat gewest warm blijven ondersteunen in zijn pogingen om de slavernij aldaar meester te worden. Volgens de, op zijn voorstel, afgekondigde ordonnantie, moet reeds de registratie der slaven in Celebes afgeloopen zijn op het oogenblik dat de tweede kamer de Indische begrooting voor 1876 in openbare behandeling zal nemen. Misschien verdient 't aanbeve-

ling daarop alsnog een krediet uit te trekken voor afkoop aldaar van slaven, die hunne meesters geneigd zijn tegen vergoeding af te staan. Wij meenen dat de regeering tot dien maatregel kan overgaan, zonder eenige vrees voor rustverstoring. Wanneer toch de registratie der slaven op Celebes is kunnen geschieden zonder gevaar, dan mag men aannemen, dat vrijwillige emancipatie, behoudens schadevergoeding, de meesters nog oneindig minder in 't harnas zal jagen tegen de inzichten van het gouvernement. Registratie, en nog wel registratie met de penale sanctie der vrijverklaring van de niet geregistreerde slaven en van de kinderen uit slavinnen geboren, is de meest onrustbarende maatregel, die zich in een steeds slecht en verkeerd ingelichte inlandsche maatschappij denken laat. Hoe licht kunnen niet kwaadwillige, domme, lichtgeloovige lieden daaraan allerlei onheilspellende sprookjes vastknoopen en den maatregel voorstellen als vijandig tegen de belangen der meesters? Toch zijn de gouverneur van Celebes en de Indische regeering niet teruggedeinsd voor deze en dergelijke bezwaren en hebben zij gehandeld overeenkomstig het beginsel: „die het doel wil, moet de middelen willen." Men vreeze dan ook niet bij de hangende begrooting iets verder te gaan en daarbij de Indische regeering de gelegenheid te geven om, reeds in den loop van 1876, de afschaffing der slavernij op Celebes partieel tot stand te brengen. Wanneer men de meesters laat kiezen tusschen de slaven én een som geld zullen er ongetwijfeld komen, die het laatste kiezen en deze zijn alsdan voor de volledige emancipatie gewonnen. Indien later de regeering tot de volledige afschaffing besluit, dan kan men zeker zijn, dat zij bij het volk is voorbereid en dat degenen, die reeds vrijwillig tot de emancipatie zijn toegetreden, hunne landgenooten zullen overreden om zich goedschiks aan de beslissing van het Europeesch bestuur te onderwerpen.

Niet alleen op de volledige afschaffing der slavernij op de buitenbezittingen, waar zij nog bestaat, moet voortdurend een waakzaam oog worden gehouden; maar men zorge tevens dat, na haar uitgeroeid te hebben onder haren waren naam, zij niet weder ontkiemt onder den schijn van het op de buitenbezittingen nog altoos getolereerde pandelingschap. Het verpanden van personen tot zekerheid van schuld heeft veelzins op de buitenbezittingen geleid tot levenslange slavernij van den schuldenaar, zelfs van zijn gezin. Art. 118 regeerings-reglement bepaalt nu

wel dat het pandelingschap niet overgaat op de kinderen des schuldenaars; doch men late zich niet te veel voorstaan op de werking van deze menschlievende bepaling, men zie goed toe dat het pandelingschap van lieverlede meer en meer verdwijne, wil men niet hieromtrent te eeniger tijd onaangenaam verrast worden evenzoo als dit het geval is geweest met de slavernij op de buitenbezittingen.

Trouwens, aan illusiën, gelijk aan die van den wetgever van 1854, die de slavernij met 1 januari 1860, in geheel Nederlandsch Indie meende af te schaffen, kunnen wij ons tegenwoordig, met 't oog op de feitelijke toestanden, bezwaarlijk nog overgeven. In 1876, dus zestien jaren later, zal zij eerst waarschijnlijk op Sumatra's Westkust verdwijnen. Dan nog komen de gouvernementslanden op Celebes aan de beurt en hoe lang zal 't duren vóór onze invloed zal blijken sterk genoeg te wezen om de slavernij op te ruimen in de landen van de zelfbesturende vorsten op de buitenbezittingen. Wij behoeven ons niet te vleien dat de volledige afschaffing in geheel Nederlandsch Indie zoo spoedig zal bereikt worden. Des te meer moet het ons gemeenschappelijk streven zijn alles te doen wat practisch mogelijk is en in dit opzicht niet aan den dag van morgen overlaten hetgeen nog heden kan verricht worden. Het geldt hier een echt nationale zaak, om welke alle politieke partijen het gemakkelijk ééns kunnen worden. Wat die partijen met Indie voor hebben en hoe verschillend de nakomelingschap zal oordeelen over hetgeen daar door ons werd bedreven, de afschaffing der slavernij, de volledige bevrijding van den armen inlander uit de kluisters door zijn eigen instellingen gesmeed, zal ongetwijfeld behooren tot de — men ergere zich niet aan de uitdrukking — weinige tastbare, ontwijfelbare weldaden van ons overheerschend bestuur.

B.

BOEKAANKONDIGING.

Découverte de l'Amérique par les Normands au Xe siècle, par M. Gabriel Gravier. Rouen, Espérance Cagniard.

Uit de Scandinaafsche sagas, de verhandelingen van het Noordsche Genootschap van oudheidkundigen, de werken van Bauvois en de Antiquitates americanae van Rafn, heeft de heer Gravier een vloeiend verhaal (door kaarten toegelicht) getrokken van de stoute zeetochten der zoogenaamde zeekoningen, die in de IX[e] en X[e] eeuwen, in Europa zulk een geduchte vermaardheid verwierven. 's Schrijver's studien geven hem de overtuiging dat de Noormannen het eerst Amerika ontdekt hebben en dus de Noordelijke zeevarenden met Colombus en zijn zuidelijke navolgers naar den roem der ontdekking kunnen mededingen.

Tegelijkertijd zeeschuimers en krijgshelden, bezochten de Noormannen achtereenvolgens de Orcaden, de Feroe-eilanden, IJsland en Groenland. De namen van Gandar, 863, Ingolf, 874, Guunbiorn, 877, zijn aan die verschillende etappen verbonden; doch Eric Rauda (de roode) vestigde, in 893, de eerste nederzetting in Groenland, namelijk die van Gandar, aan den zuid-oostelijken punt van dit groote schiereiland. De IJslanders vestigden er een christelijk bisdom, dat er meer dan drie eeuwen heeft bestaan. Later werd Biarne, zoon van Heriulf, op een tocht van IJsland naar Groenland, met zijn schip door een storm gedreven tot in het gezicht van de kusten van Nieuw-Foundland en Nieuw-Schotland en, ongeveer in het jaar 1000, landde daar Leif de gelukkige. Amerika was dus toen reeds ontdekt.

De afstammelingen van Eric Rauda bezochten: Nieuw-Foundland, waaraan zij den naam van Helluland gaven; Nieuw-Schotland, dat zij Markland noemden; Vinrland of wijnland;

Massachusetts en Nieuw-Engeland, Irland it Mikla; Florida; Hvitramannaland. Nabij den berg Hope, legde Leif zelfs de grondslagen eener stad, Leifsbudir, de eerste, die de Noormannen hebben bezeten op den bodem welke eenmaal de Vereenigde Staten zou dragen. De beroemdste dezer zeevarenden was Thornfinn Karlsefn, die verscheidene reizen maakte naar Vinrland en van zijne vrouw Gudrida een zoon had, van wien de eerste bisschoppen van dat land afstamden.

Na een beschrijving te hebben gegeven van het zeevarend genie der Noormannen, van hun karakter, van hunne schepen, van het gezag der zeekoningen, volgt de heer Gabriel Gravier hen in hunne tochten, eerst naar IJsland, vervolgens naar Groenland, Eric Rauda en zijne zonen, Leif de Gelukkige, Thorwald en Thorstein, op de kusten van het Amerikaansche vaste land, in de baai van Boston en tot in de moerassen van Florida. Hij schetst mede de eerste ontmoetingen der Noormannen met de inboorlingen, de Skrellings, die naar hij meent Laplanders waren en destijds lagere streken bewoonden dan de bevroren landen van het verre Noorden. De kleinzonen van deze ondernemende en stoutmoedige zeevarenden zouden later in Normandië, in Engeland, in Zuid-Italië nederzettingen vinden, zelfs doordringen tot Klein-Azië, Palestina en Guinea, en, in sommige dezer streken, blijvend hun invloed doen gevoelen; doch hunne kolonien in Amerika hielden geen stand. De koude, de pest, de verwoestingen van zeeschuimers, victualie brœdre, waren zoo vele oorzaken van hare vernietiging, welke op het laatst der XIVe en in het begin der XVe eeuw geacht wordt geheel volbracht te zijn.

't Schijnt dat de heer Gabriel Gravier inderdaad gelijk heeft en uit Scandinaafsche geschiedkundige oorkonden bewezen kan worden dat werkelijk de Noormannen de eerste ontdekkers van Amerika zijn geweest. De vrucht hunner ontdekking ging echter voor de beschaafde wereld verloren. Hun werk moest nog eens van meet af overgedaan worden. Zij mogen daarom als stoute voorloopers van den Genuaanschen ontdekker genoemd worden, zij kunnen geenszins te kort doen aan den roem, die hij door zijne op berekening steunende vaart te recht verwierf. Immers waar blijft hetgeen Turgot zeide: „Ce que j'admire dans Christophe Colomb, ce n'est pas d'avoir découvert le nouveau monde, mais d'être parti pour le chercher sur la foi d'une idée."

VARIA.

Nederland heeft niet te klagen over gebrek aan internationale verwikkelingen. Bij het drama in Atjeh, is onlangs de comedie met Venezuela gekomen, en deze is pas aangevangen of wij worden bedreigd met het ongenoegen.... van den Radja van Serawak.

De zaak is te curieus om niet in kleur en geur verhaald te worden.

Den 18 augustus van dit jaar liet Z. M. stoomschip Onrust het anker vallen in de Serawakrivier vóór Kuching, de hoofdplaats van het onafhankelijke rijkje door Sir James Brooke op Borneo's noordkust gesticht. Des avonds om 6 ure landden de kommandant, de resident van Borneo's Westkust, de assistent-resident van Sambas en een klein gevolg; doch volstrekt niet met vijandige bedoelingen. Integendeel, die hoofdambtenaar van het Nederlandsch-Indisch gouvernement stapte aan wal om zijne opwachting bij den Radja te maken, die van zijne komst scheen verwittigd te zijn en hem blijkbaar met genoegen verbeidde; hij betoonde zich een innemend gastheer, althans, zijne gasten verklaren zich hoogst voldaan over de ontvangst die hen te beurt viel. Een hunner geeft, in de Java-bode, een verhaal van hun driedaagsch verblijf in Serawak, waaruit we de volgende interessante bijzonderheden overnemen.

„De astana of de woning van den Radja ligt geheel alleen aan ééne zijde der rivier, op een hoogte, welke men langs amphitheatersgewijs gebouwde trappen bereikt, te midden van een schoon, uitgestrekt park. Wat de astana zelve betreft, kan ik de verzekering geven dat ik niet het minste idee had, op een plaats als Serawak zulk een kranig gebouw aan te treffen. Vóór

het huis, dat twee verdiepingen heeft, strekt zich een mooi grasperk uit; het gedeelte waarin zich de entréepoort bevindt, heeft wel wat van een kasteel met een toren, kanteelwerk en een vlaggestok, waarvan overdag de vlag van den Radja waait. Boven de poort bevindt zich het wapen: een geel schild met een staand kruis; van dit kruis is de eene helft (in loodrechte richting gerekend) zwart, de andere rood. De Serawaksche vlag is evenzoo, en op de persoonlijke van den Radja ziet men op 't midden van het kruis een gouden kroon. Het devies van den heer Brooke is: Dum spiro, spero (zoolang er leven is, is er hoop).

„Wanneer men de poort der astana doorgegaan is, komt men langs een flinken, breeden trap naar de bovenverdieping. Er is een rondloopende verandah om het huis, en na deze te hebben overgestoken, komt men allereerst aan de sittingroom, waaraan de library grenst; achter de receptiekamer en de bibliotheek vindt men de spacieuse diningroom. In 't geheele huis getuigen de ameublementen, tapijten, schilderijen als anderszins genoegzaam van den smaak der bewoners. Het gebouw heeft een paar vleugels, waarin de slaapvertrekken enz.

„De Radja is iemand die niet veel zegt; maar met des te meer attentie de gesprekken volgt, die gevoerd worden. Mevrouw Brooke, de Rani, is een zeer beminnenswaardige vrouw, die wel toont haar wereld te kennen, zonder iemand te passeeren. De heer en mevrouw Brooke zijn in hun familie zeer ongelukkig geweest, daar zij op de reis naar Europa, van waar zij eerst onlangs terugkwamen, drie hunner kinderen moesten verliezen. Op 't oogenblik is nog een zoontje van hen in Engeland. Bij preferentie spreekt de Rani de Fransche taal, zeker wijl zij haar opvoeding in Frankrijk ontvangen heeft, en wat accent en wijze van uitdrukken aangaat, zou men geen oogenblik denken met een Engelsche dame te converseeren. In 't voorbijgaan zij hier opgemerkt, dat er onder ons gezelschap, negen in getal, zich geen enkele bevond, die zich niet in goed verstaanbaar Engelsch wist uit te drukken.

„Onze resident, de assistent-resident en de kommandant werden te logeeren genoodigd, en zeker zou dit met ons allen het geval geweest zijn, zoo men over meerdere ruimte had kunnen beschikken.

„Wij waren vlak vóór een paar oude magazijnen (evenwel

nog in gebruik) van de Borneo-Company geankerd. Van daar kwam men op de Chineesche en Klingaleesche passar, die er zeer goed uitzag, met het front der huizen naar den waterkant. De meeste Chineezen te dezer plaatse zijn uit de provincie Hoh-kiên afkomstig, anders dan in onze bezittingen op Borneo, waar het meest Keh-Chineezen zijn. Men vindt er een hospitaal met apotheek, een kerk, een bibliotheek, officieele bureaux, een benteng en zelfs een hôtel, het Rajah's Arms Hôtel. De wegen zijn er voortreffelijk onderhouden; men treft hier ook een paar equipages aan, een gezicht dat men te Pontianak geheel ontwent, en hier en daar ziet men een ruiter.

„Wanneer het nachtschot om 8 ure gevallen is, hoort men het korps muzikanten in de benteng eenige stukken uitvoeren, en in aanmerking genomen dat het inlanders zijn, gaat dit werkelijk goed. De Rani is een groote liefhebster van muziek. In de sittingroom staat een prachtige pianino van Erard, en mevrouw Brooke zelve bespeelt dit instrument uitstekend. Ons verblijf te Kuching duurde drie dagen; de twee eerste dagen werden de heeren, die aan boord logeerden, successievelijk te dineeren gevraagd en op den derden dag was er een algemeen, tevens afscheidsdiner. Telkens na het diner nu was er muzikale uitvoering, waarbij ook door verschillende personen gezongen werd. Zoo hebben we ook kennis gemaakt met de Sarawak Anthem, gecomponeerd door de Rani ter gedachtenis aan den eersten Radja van Serawak, Sir James Brooke, K. C. B., en door haar opgedragen aan den tweeden Radja, Charles Brooke.

„'s Namiddags van zaterdag 21 augustus, brachten de Radja en de Rani een bezoek aan boord van de Onrust en bij 't verlaten van het oorlogschip werd de vlag met de kroon geheschen en een saluut van 13 schoten gegeven, zooals dit voor onafhankelijke inlandsche vorsten in onzen Archipel steeds gebruikelijk is, welk saluut van het fort werd beantwoord. In den avond van dien dag had het farewell-dinner plaatst, waarbij wij in 't geheel met ons 24 aanzaten. Bij die gelegenheid werden als van zelve spreekt, eenige toasten uitgebracht, waartoe de Radja het initiatief nam. Onder het afsteken van vuurwerk deden de Radja en de Rani alléén den resident tot aan zijn sloep uitgeleide, waarop ook wij volgden. Zondag morgen lichtten wij vroegtijdig het anker om, allen zonder uitzondering hoogst voldaan over ons uitstapje, naar Pontianak terug te keeren."

Nu zal men vragen hoe uit zooveel over en weêr betooonde welwillendheid een internationaal conflict dreigt te ontstaan? Het saluut van slechts dertien schoten heeft de Radja uit zijn humeur gebracht. Bij nadere overweging schijnt hij daarin veeleer een beleediging dan een eerbewijs gezien te hebben. Zijn hybridisch rijkje is blijkbaar in zijn oog een Europeeschen onafhankelijken staat, evenals het gebied der oudste potentaten, en het moet hem diep gegriefd hebben, dat de Nederlandsche artillerie zijn kruis met de gouden kroon niet meer eerbied heeft bewezen dan de krissen en klewangs die op de vlaggen van echte Oostersche Radja's en Sultans prijken.

De Serawak Gazette bespreekt deze gewichtige etikettequaestie op een toon van diepe verontwaardiging en zij wordt daarin met den meesten ernst gesteund door de Straits Times. De Radja in Rade heeft, volgens die bladen, de zaak besproken, en beloofd dat hij aan het Nederlandsche gouvernement zal schrijven, met verzoek om nadere verklaring. Werkelijk schijnt hij aan den gouverneur-generaal van Nederlandsch-Indie een niet malschen brief te hebben doen toekomen, waarin hij beweert dat, op grond zijner erkenning als souverein vorst door Engeland, Italie en Amerika, hem 21 saluutschoten verschuldigd zijn. Wat het Indisch gouvernement zal doen om den in zijn zelfbehagen gekwetsten vorst van Serawak te sussen is nog onbekend. Misschien zal de zaak nog leiden tot interpellatien in ons parlement en wie weet tot wat nog meer, tenzij het zich mocht bevestigen, hetgeen de Straits Times in een onbewaakt oogenblik, ten aanzien van „vele" zijner „lezers die geen militair zijn" zich liet ontvallen, dat de wereld het gebeurde beschouwd als een storm in een theepot.

Van alle door mij behandelde gewassen vereischt de vanillerank, als kultuurplant beschouwd, de minste zorg. Zij is een ware woekerplant, in de bovenlanden goed bekend, weshalve ik hier van het planten, kweeken, kunstmatig bevruchten der bloezems enz. geen gewag zal maken. Meermalen is mij echter gebleken, dat de rijping — tijd der pluk van de peulen — en verdere behandeling na het plukken nog niet algemeen bekend zijn en dat degenen die deze kennis wel bezitten, haar, uit wangunst

voor oningewijden, geheim houden, en zelfs personen, die bij hen om inlichting vragen, om den tuin leiden, ten einde als 't ware van de kunstmatige bewerking een monopolie te maken. Het gevolg hiervan is dat de vanille peulen verschillend worden behandeld, vanille van zeer geringe, om niet te zeggen van slechte kwaliteit, wordt geleverd en de Java-vanille in den groothandel in discrediet is geraakt, als of de bodem van ons gezegend eiland geen goede vanille zou kunnen voortbrengen, terwijl dat alleen afhangt van de behandeling der peulen na het plukken.

In het belang van 't algemeen wensch ik in de volgende regelen bekend te maken hoe ik hierin te werk ga en vanille erlang die met de Mexikaansche kan mededingen:

Om groote en lange vanille te verkrijgen, laat ik aan elken tros alleen de grootste en langste peulen hangen, terwijl ik alle kleine en korte peulen, die ter nauwernood tot tandenstokers dienen kunnen, laat wegknippen, waardoor de blijvende lange peulen zooveel te grooter, schooner en geuriger worden. Vervolgens laat ik ze niet plukken voor de volle rijpheid, welke men ontwaren kan door de licht citroen geele kleur van de uiterste punt van elke peul. Hierop moet men zeer nauwlettend wezen. Plukt men de peulen te vroeg, dan is de vanille minder geurig; wacht men te lang met plukken, dan barsten en splijten de peulen en is de vanille verloren. Ervaring, door waarneming geleid, is hierbij de beste leermeesteresse.

Alvorens men met het plukken begint, moet men gereed houden een of meer ramen, vervaardigd uit gespleten bamboes en gevlochten met dunne bamboesen reepen als een zeef met wijde mazen, zooals men gewoonlijk bezigt tot het droogen van tabak die voor de inlandsche markt wordt bereid, bij de Javanen bekend onder den naam van r i g è n, zoomede wollen doeken — liefst flanel — met welke men voornoemde rigèn's overdekt.

De vanille, in volle rijpheid geplukt zijnde, wordt op de met wollen doeken overdekte rigèn's naast elkander gerangeerd, waarbij men moet zorgen dat de geplukte peulen zoomin mogelijk tegen elkander komen te liggen. Daarna overdekt men de peulen met een tweeden wollen doek en legt ze op een koele drooge plaats, vrij van tocht. Men zorge dat de vochten, welke de vanille bevat, niet verdampen kunnen; maar zich condenseeren moeten. Daartoe wacht men een helderen, zonnigen dag

af. Op het heetste van den dag, legt men de rigèn's, met de daarop liggende vanille in de barre zon, niet langer dan twee, hoogstens drie uren, liefst tusschen elf en een uur des middags; waarna men ze onmiddellijk weder op koele droograkken, vrij van tocht, plaatst. Heeft men geen voldoende ruimte om de vanille met de regèn's op stellingen, in een droogplaats, te bergen, dan kan men ze, in de wollen doeken opgerold, weg leggen. Het droogen in de zon herhale men alle middagen tot de vanille de vereischte donkere kleur heeft bekomen.

Op deze wijze behandeld, condenseeren de vochten in de vanille; zij wordt leenig en geurig. Als men er een tusschen duim en wijsvinger knijpt en doorhaalt, dan zal men bespeuren dat zij een olieachtige zelfstandigheid afgeeft, dat de eigenlijke vanille-olie is.

Hoe handelen nu onervaren personen, die door ervarenen om den tuin zijn geleid? Zij laten de trossen vanille, zooals zij aan de ranken zitten, hangen en knippen de kleine, slechte soorten niet af. Daardoor verkrijgen zij meer vanille, maar van zeer inferieure kwaliteit. Alzoo wordt de kwaliteit aan de kwantiteit opgeofferd. Vervolgens plukken zij te vroeg, vóór de volle rijpheid, alleen om het barsten voor te komen. Ten derde, werpen zij alle geplukte peulen op een hoop in een wan of korf, en zetten ze zooals ze zijn, evenals pas geplukte koffieboonen, den geheelen dag, van des ochtends tot des avonds, in de zon te droogen.

Wat zijn nu de gevolgen van deze behandeling? De vanille raakt door het ophoopen aan het broeien en gisten; verdampt daardoor hare geurige vochten, die men door condensatie moet trachten te behouden; zij droogt uit, verliest hare leenigheid, wordt broos en van zeer inferieure kwaliteit. Om haar weêr leenig te krijgen, besmeert men de pijpjes met olie. — Welke olie? Dit wordt ook geheim gehouden. De een zegt: met Peruaansche balsem; voorwaar, een kostbaar smeersel! De ander: met olijfolie; een derde: met wiedjenolie enz. Allen slaan den bal volkomen mis. De vanille heeft geen smeersel noodig. Nog zijn er die raden de pas geplukte peulen in kookend water door te halen. Ik heb daarmede een proef genomen om mij te overtuigen en bevond dat het middel geen kwaad kon, maar de vanille werd er in kwaliteit niet beter door.

Ik heb mijne vanille, vermengd onder mij uit de bovenlanden

gezondene, aan een onzijdig oordeelkundige in handen gegeven om over de kwaliteit zijn gevoelen te zeggen. De mijne verklaarde hij terstond goede vanille. Van de andere zeide hij: „Deze geeft tusschen de vanillereuk een urinelucht van zich!”

Semarang, september 1875. H. W. VAN WAEIJ.

De heer G. J. J. Deutz deelt (in het Natuurkundig Tijdschrift voor Nederlandsch Indie, deel XXXIII, blz. 378) eenige wetenswaardige bijzonderheden mede over het zuiveren en uitstroomen van kamfer door de inboorlingen van Dirie, een landschap gelegen achter Baros en zich uitstrekkende tot achter Singkel in noordoostelijke richting naar het meer Taboh.

De kamfer, zegt de heer Deutz, die de Deiriers te Baros aanbrengen als een grof poeder van vuil grauwe kleur, dat op het oog weinig van vuil zand verschilt, wordt, alvorens zij in den handel komt, gezuiverd. Zij komt na het zuiveren, indien het met zorg gedaan is, voor in den vorm van gekristalliseerde stukjes en schilfertjes van verschillende grootte, die een lichte parelkleur hebben. Meestal echter wordt de kwaliteit door het zuiveren niet in die mate verbeterd. Voor het grootste gedeelte wordt zij in den handel gebracht in den vorm van een grof poeder, vermengd met stukjes en schilfertjes van verschillende grootte; bij uitzondering komen er stukjes in voor ter grootte van één tot twee vierkante Ned. duimen.

Het zuiveren geschiedt op de volgende wijze. De kamfer, die naar gelang zij wordt aangebracht, in pakken wordt bewaard, wordt in die pakken een nacht in zuiver water gezet, en den volgenden morgen in een kuip met zuiver water uitgestort en vervolgens gewasschen door met de handen goed in het water om te roeren. Het zand en ander vuil scheidt zich hierbij, voor een groot gedeelte, van de kamfer af en bezinkt, terwijl de gezuiverde kamfer boven blijft drijven, deze wordt nu afgeschept. Zoo er nog kamfer op den bodem is blijven liggen hetgeen een bewijs is dat daar nog vuile deelen aan gehecht zijn, zoo stort men in de kuip wat zout, waarna men weder goed met de handen omroert; dit herhaalt men, telkens wat zout bijvoegende, totdat er geen kamfer meer op den bodem achterblijft: Na deze

behandeling wordt de kamfer weder in katoenen doeken gedaan (men gebruikt daarvoor meestal ongebleekt katoen) waarvan de vier punten aaneen geknoopt worden, zoodat er als het ware een zak gevormd wordt.

Men legt daarop de in de doeken gebonden kamfer in een ton met zeewater en laat ze vijf uur lang daarin liggen, om het uur. de kamfer met den vinger goed dooreen werkende, zonder daarbij echter de pakken te openen. Is deze bewerking afgeloopen, zoo wordt de kamfer uit de pakken in een kuip met zuiver water gestort en met de handen goed dooreen geroerd om haar van het zeewater te zuiveren. De bovendrijvende kamfer wordt afgeschept, en zoo er nog kamfer op den bodem der ton mocht achterblijven, doet men weder wat zout in de kuip en herhaalt de voorafgaande bewerking.

Vervolgens wordt de kamfer, na weder in de doeken gebonden te zijn, in lemmetjes-zuur (de vrucht van Citrus limonelles Hsskl.) gewasschen, waarbij de kamfer met de vingers goed dooreen gewerkt wordt. Men laat de kamfer gemiddeld niet langer dan een half uur in het lemmetjes-water, daar door de werking van het zuur nog al veel kamfer verloren gaat. Gemiddeld heeft men per kati (ruim 6 Ned. onsen) kamfer vijf groote dan wel zeven kleine lemmetjes noodig. In plaats van lemmetjes-water kan men ook verdund zwavelzuur of wijnsteenzuur gebruiken, namelijk drie drachmen zwavelzuur of drie wichtjes wijnsteenzuur op drie onsen water; het verlies aan kamfer bedraagt bij het gebruik van een dezer zuren niet meer dan bij dat van lemmetjes-zuur, namelijk $1^1/_2$ pCt.

Na deze behandeling worden de pakken met kamfer weder in een kuip met zuiver water gedaan en de kamfer goed gewasschen om het zuur, hetwelk er aan is blijven hangen, te verwijderen. De kamfer wordt dan een nacht in de doeken opgehangen om het water er uit te laten druipen en den volgenden morgen op een stuk wit katoen, buiten de zon, uitgespreid om te droogen. Men laat de kamfer ook wel in de pakken eerst goed droogen alvorens haar op de doeken uit te spreiden, omdat wanneer de kamfer nog nat is, zij zich aan alles hecht, en daardoor nog al veel verloren gaat.

Het verlies der kamfer door al dit wasschen hangt natuurlijk van hare kwaliteit af; het bedraagt van 20 tot 40 pCt.

Nadat de kamfer goed gedroogd is, wordt zij door middel van

een zeef, waarvan de openingen niet grooter zijn dan twee vierkante strepen, in twee soorten gescheiden.

De eerste soort, de stukjes namelijk welke te groot zijn om door de openingen van de zeef te gaan, ondergaat nu nog een zeer tijdroovende bewerking. Hoe goed de kamfer ook gewasschen is, er blijft toch altijd nog wat vuil aan vele der stukjes hangen; ook bevinden er zich vele stukjes verkalkte of doode kamfer onder; dit vuil en die verkalkte stukjes moeten nu verwijderd worden.

Op groote witte aarden schalen wordt wat kamfer uitgestort en nu worden met een ganzenschacht, waaraan een stukje was gehecht is, alle vuile en verkalkte deeltjes weggenomen; één man kan op deze wijze gemiddeld twee katis per dag zuiveren. Die vuile en verkalkte deeltjes worden fijn gewreven en onder de tweede soort, de fijne kamfer namelijk die door de openingen van de zeef gevallen is, vermengd.

Onder deze tweede soort wordt nog een andere soort kamfer vermengd, die de Deiriërs t j o e d a n noemen.

Deze soort van kamfer verkrijgt men door het uitdampen van spaandertjes en vezeltjes van kamferhout, waarin nog zeer fijne deeltjes kamfer aanwezig zijn, die men door uitdampen, maar op geen andere wijze er uit verkrijgen kan.

De wijze van uitstoomen heeft wel iets van die, welke in Japan in gebruik is.

In een grooten aarden pot legt men op den bodem spaandertjes van kamferhout, zorgende dat geen der spaandertjes den rand van den pot aanraakt; men overdekt den pot met een o p i e- p i n a n g (de bladschede van den pinang, A r e c a C a t e c h u L.) en sluit de randen met klei goed toe, zoodat niets van den kamferdamp naar buiten kan stroomen; daarna plaatst men den top op een zacht vuur. De kamferdamp, die door de warmte van het vuur uit de houtspaandertjes gedreven wordt, verdicht zich tengevolge van afkoeling tegen de wanden en het deksel van den pot.

Als men den prijs van de kamfer van Baros met dien der Japansche vergelijkt, dan is het verschil zeer belangrijk, al is de eerste dan ook duurzamer dan de laatste soort.

Ten einde een proef omtrent de duurzaamheid van beide soorten kamfer te nemen, werd van iedere soort een lood op gelijke wijze geëmballeerd; na twee maanden tijds was van de kamfer

van Baros nog 7½ wichtje, van de Japansche daarentegen niets meer aanwezig.

Welke zonderlinge begrippen thans nog bij sommige ambtenaren op Java omtrent vrijwillige kultures heerschen, kan blijken uit een circulaire, dd. 1 juni 1874, van den directeur van binnenlandsch bestuur, den heer Fitz Verploegh, waarin die hoofdambtenaar, onder andere, zegt:

„Het blijkt mij herhaaldelijk, dat omtrent de vrijwillig door de bevolking gedreven koffiekultuur zeer zonderlinge opvattingen bestaan en men zich niet alleen telkens waagt aan onoordeelkundige pogingen om die kultuur uit te breiden, doch zelfs, dat in enkele afdeelingen zoo ver wordt gegaan, dat dorpshoofden, in wier dessas de vrijwillige koffieteelt naar de meening der plaatselijke ambtenaren niet genoeg toeneemt, met arrest worden gestraft."

Inderdaad, eene fraaie methode om de menschen uit vrijen wil koffieboomen te doen planten! Gelukkig, dat deze ijveraars voor vrije koffiekultuur door arreststraffen, eenigzins gekortwiekt zijn in hunne bevoegdheid tot straffen, anders zou men waarschijnlijk nog in onzen tijd het schandaal hebben beleefd dat dessahoofden met den rotting werden gegeeseld omdat hunne ondergeschikten niet verkiezen vrijwillig koffie te planten ten genoege van plaatselijke ambtenaren.

Toch is arreststraf tegen dit nieuwsoortig vergrijp ergerlijk genoeg. De directeur van binnenlandsch bestuur bepaalt er zich toe te doen uitkomen dat bestraffingen van dessahoofden wegens het niet vrijwillig planten van koffieboomen volstrekt niet strooken met de bedoelingen der regeering; en de hoofden van gewestelijk bestuur in de koffieproduceerende gewesten op Java uit te noodigen hunne ondergeschikte ambtenaren, waar noodig, te dien aanzien een zachte vermaning te geven.

Slechts een zachte vermaning voor een bepaald misbruik van gezag?

Immers, het bekende besluit van 21 december 1854 nº. 15 veroorlooft het opleggen van arreststraf aan inlandsche hoofden alleen wegens vergrijpen tegen den dienst, en 't zal toch wel in geen gezonde hersenen opkomen dat onwilligheid

van dessalieden om koffieboomen te planten, voor zoover het de bedoeling der regeering is dit planten geheel aan hun vrijen wil over te laten, een vergrijp van het dessahoofd tegen 's lands dienst daarstelt, waarvoor arreststraf kan toegepast worden.

Wanneer feiten zooals in de circulaire van den heer Fitz Verploegh worden vermeld, zich mochten herhalen, is het te hopen dat de directeur van binnenlandsch bestuur het niet zal laten bij zachtzinnige vermaningen; maar de onbesuisde doordrijvers der vrijwillige koffiekultuur voor goed zal beletten van het hun toegekende gezag misbruik te maken.

G. R.

In het koloniaal verslag van 1875 wordt de klacht nogmaals vernomen over gebrek aan deugdzaam hout voor de openbare werken in verschillende streken van Java. „Op verreweg de meeste plaatsen," zegt het verslag „deed zich de grootste behoefte aan goed hout gevoelen. De houtmarkt concentreert zich op de drie hoofdplaatsen Batavia, Samarang en Soerabaja. De ondernemers van bosch-exploitatien zenden derwaarts hun djatihout, en daar wordt aangeschaft wat voor de omliggende residentien noodig is. Daarenboven wordt ten behoeve der openbare werken in de residentien Tagal, Japara, Rembang en Kediri door de aldaar gevestigde ondernemers het benoodigde hout op aanvraag rechtstreeks geleverd. Desniettegenstaande blijft voortdurend gebrek aan djatihout bestaan vooral in de binnenlanden alwaar dikwijls op afgelegen plaatsen bouwwerken in uitvoering zijn, waarbij deugdzaam hout van bepaalde afmetingen niet kan worden gemist. Bij den bouw van bruggen werd in de behoefte met voordeel tegemoet gekomen door het gebruik van uit Nederland gezonden ijzeren liggers."

Het is evenwel bekend dat Java aanzienlijke djatihoutbosschen bezit, zoo aanzienlijk dat, bij een altoosdurende roteerende exploitatie, in alle behoeften aan houtwerken in Indie en tevens in enorme uitvoeren zou kunnen worden voorzien. Aan houtvellingen is ook geen gebrek. Immers, in het koloniaal verslag wordt verder geconstateerd dat gedurende het jaar 1874 de houtproductie uit 's lands bosschen op Java wederom zeer aan-

zienlijk was en dat het gouvernement, zoolang het aanbod van hout de vraag niet overtreft, geregeld voortgaat met de uitbesteding der exploitatie van boschperceelen met vrije beschikking over het gekapte hout.

Noch aan het thans zoo zeer verbeterde boschbeheer, noch aan de waakzaamheid der regeering om in tijds te zorgen voor voldoende exploitatie van boschperceelen kan de hierboven overgenomen klacht als een verzuim aangerekend worden. De oorzaak van overdaad aan hout in de eene streek en gebrek in de andere is uitsluitend te wijten aan de gebrekkige vervoermiddelen. Het vervoer van pondereuse artikelen, waartoe houtwerken van zware afmetingen ongetwijfeld behooren, is hoogst bezwaarlijk, langs de gewone wegen en met de aanwezige bekrompen transportmiddelen, hier en daar zelfs ondoenlijk, althans buitensporig kostbaar, langs moeielijk terrein en over groote afstanden, zoodat het niet te verwonderen is indien uit Nederland gezonden ijzeren liggers voor den bruggenbouw voordeeliger uitvallen in een land, met prachtige djatibosschen overdekt, maar dat met zijn hout, evenals met andere voortbrengselen van zijn vruchtbaren bodem, de armoede van de eene streek niet kan vergoeden door den rijkdom van de andere.

Alleen door het aanleggen van spoorwegen zal men in vele binnenlanden van Java het gebrek aan deugdzaam hout wegnemen. Vóór de opening van den spoorweg van Samarang naar de Vorstenlanden bestond dit gebrek ook in hooge mate in de streken, welke thans door den spoorweg worden bediend en dit nog wel kort bij prachtige djatibosschen, zelfs bij geëxploiteerde djatibosschen, doch waarvan de houtwerken niet konden vervoerd worden dan tegen buitensporig hooge kosten langs de gewone wegen en met de gewone transportmiddelen. Na de opening der lijn Samarang-Vorstenlanden wordt in de behoeften aan houtwerken aldaar geregeld voorzien. In 1872 werden over de lijn vervoerd 415 ton, in 1873 717 ton, in 1874 785 ton houtwerken. De hoeveelheid vervoerd hout en brandhout is veel aanzienlijker; zij bedroeg in 1872: hout 5911 ton, brandhout 9054 ton, in 1873: hout 7148 ton, brandhout 14,554 ton, in 1874: hout 6618 ton, brandhout 18,290 ton.

Dat spoorwegen overal het vertier en de bedrijvigheid aanwakkeren behoeft thans voor geen beschaafde lezer meer betoogd te worden; maar dat zij in vele streken op Java brood noodig

zijn voor de eerste levensvoorwaarden eener eenigzins ontwikkelde samenleving, kan niet genoeg herhaald worden, wanneer men bespeurt dat er de spoorwegbouw zoo weinig vooruitgaat, terwijl men in Nederland dubbel en dik spoorwegen bouwt en er nog altijd maar meer wil aangelegd hebben.... uit de Indische baten.

L.

In het mei-nommer van dit tijdschrift, blz. 351, is de aandacht gevestigd op de hoedanigheden van den Eucalyptus globulus, de Australische boomsoort waarmede in de zuidelijke streken van Europa en in Algiers reeds zulke gunstige uitkomsten zijn verkregen zoowel voor het bewouden van dorre landen als voor het gezond maken van verpeste moerasstreken. Daarbij werd in overweging gegeven om op Java en elders in Indie Eucalyptus-aanplantingen te doen bewerkstelligen, onder de leiding van het korps boschambtenaren, door de controleurs bij het binnenlandsch bestuur en om hun belangstellend toezicht aan die aanplantingen te verzekeren tot dat de waarde van de nieuwe boomsoort algemeen op prijs wordt gesteld.

Thans vernemen wij met genoegen, dat de Indische regeering reeds besloten heeft om in verschillende gewesten op Java, onder de leiding en het toezicht der ambtenaren van het boschwezen, proeven te nemen met den aanplant van den Australischen blauwen gomboom en dat de Eucalyptus globulus reeds in Atjeh is ingevoerd. 't Is schier niet twijfelachtig dat de proeven, onder oordeelkundige leiding en met eenige volharding genomen, beloven in vele plaatsen van Nederlandsch Indie te zullen slagen. Wel is waar, is de Eucalyptus nog niet op beduidende schaal aan het tropisch klimaat blootgesteld geweest, doch, wanneer men bedenkt dat hij in gure en koude luchtstreken niet wil gedijen, dan mag a priori aangenomen worden, dat hij omgekeerd in warme, zonnige landen wel de voorwaarden aantreft om te groeien en zich voort te planten.

Aanteekening over de regeling der positie en der verplichtingen van de ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur in Fransch Cochinchina.

In Nederlandsch Indie werd, bij Staatsblad 1832 n°. 15, een proefinstructie voor de controleurs bij de landelijke inkomsten en kultures (thans controleurs bij het binnenlandsch bestuur) uitgevaardigd, die bij Bijblad n°. 1067 is herzien en vermeerderd. Hoewel de toestanden en daardoor ook de verplichtingen van bedoelde controleurs sedert dien tijd zeer zijn veranderd, bleven niettemin de verouderde bepalingen van kracht; en ondanks herziening dringend gevorderd wordt, schijnt tot dusverre de aandacht daarop nog niet gevestigd te wezen.

Anders is het in de jeugdige kolonie Cochinchina, waar men omtrent deze zaak reeds afdoende maatregelen genomen en volledige instructiën gegeven heeft.

In welken toestand ik de verschillende takken van bestuur en administratie vond in die kolonie, tijdens mijne reizen in de eerste helft van dit jaar aldaar ondernomen, hoop ik later te behandelen; thans echter wensch ik een en ander mede te deelen over de verplichtingen der ambtenaren van Cochinchina, wier functiën nagenoeg overeenkomen met die der controleurs ten onzent.

Opgemerkt dient echter te worden dat hun voorloopig ook een vrij uitgebreide politiemacht is toevertrouwd.

De ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur in Cochinchina, aan wier hoofd de directeur van binnenlandsch bestuur staat,

zijn verdeeld in twee soorten: inspecteurs en administrateurs; de administrateurs weder in drie klassen.

De administrateurs 3e (of laagste) klasse hebben tot werkkring zorg te dragen voor de richtige inboeking en inning der landrente en van alle andere belastingen aan Europeanen (buiten Saigon wonende), vreemde oosterlingen en inlanders opgelegd. (Deze vervangen dus de ondercollecteurs van Java).

De administrateur 2e klasse is belast met alle zaken: administratie en het uitschrijven en opmaken van belastingen rakende (= controleur).

De administrateur 1e klasse wordt door langdurigen diensttijd geacht bekend te zijn met de zeden, gewoonten, taal en eigen wetgeving der Annamiten en treedt diensvolgens als rechterlijk ambtenaar (ook in zaken tusschen Europeanen enz. uitspraak doende) op. Tevens houdt hij een wakend oog over de onder hem staande ambtenaren en kan dus het best vergeleken worden met den assistent-resident ten onzent.

De inspecteurs worden uit de administrateurs gekozen, en hebben niet alleen den werkkring van een administrateur 1e klasse, doch maken ook van tijd tot tijd een tournée om alle bestuurs- en administratiezaken in andere inspectien (= afdeelingen) na te gaan.

Één van de 5 inspecteurs is steeds te Saigon woonachtig om daar, hetgeen wij den landraad zouden noemen, te presideeren. Een ander is thans ook te Hué geplaatst. Beiden staan direct onder de bevelen van den gouverneur; de anderen evenals de administrateurs der 2e klasse (hetgeen uitdrukkelijk vermeld wordt) hebben den directeur van binnenlandsch bestuur tot chef.

De administrateurs 1e klasse staan buitendien nog onder de bevelen van den procureur generaal en die der 3e klasse onder 's lands algemeenen ontvanger. Beide categoriën worden op voordracht van den minister van marine en koloniën van Frankrijk door het hoofd van uitvoerend gezag benoemd; slechts de aspirant-administrateurs ontvangen hunne benoeming van den gouverneur van Cochinchina.

Jongelieden, niet jonger dan 20 en niet ouder dan 28 jaar, die den graad hebben verkregen van kandidaat (bachelier) in de rechten of letteren, die land- of zeeofficier zijn, of een diploma van civiel ingenieur hebben, kunnen op de voorbereidende school te Saigon toegelaten worden, en verkrijgen, na

één jaar studie aldaar en na gunstig afgelegd examen, het recht om tot administrateur 3e klasse te worden benoemd. Op dit collegie wordt onderwijs gegeven in de Annamsche- en Kambodjasche taal-, land- en volkenkunde en in bouwkunde. Voor elke nieuwe bevordering moet er weder een zwaarder examen gedaan worden, hetgeen voor de ambtenaren de noodzakelijkheid om door te blijven studeeren noodig maakt. Zij, die in het examen voor administrateur 3e klasse tot tweemaal toe niet geslaagd zijn, worden niet verder toegelaten en kunnen op 's lands kosten des verlangende naar Frankrijk terugkeeren. Ook voor de uitreis ontvangen deze aspirant-administrateurs vrijen overtocht, terwijl zij gedurende den tijd hunner studiën te Saigon een jaarlijksche ondersteuning van 5000 francs bekomen.

Men moet twee jaar dezelfde betrekking waargenomen hebben om tot een hoogere te kunnen worden benoemd.

Telken drie jare heeft de ambtenaar bij het binnenlandsch bestuur recht op een halfjarig verlof naar Europa. Dit verlof kan in geval van nood wel verlengd worden, doch zoo het langer dan 18 maanden duurt, volgt ontslag uit den dienst.

Zoowel bij zaken van verlof en reiskosten als bij alle andere voorkomende gelegenheden, worden de administrateurs 3e en 2e klasse gelijk gesteld met ondergeschikt, en de hoogere rangen met hoofdofficier.

Bij dienstweigering of misbruik van gezag heeft de gouverneur de bevoegdheid den overtreder voorloopig in zijn betrekking te schorsen. Hiervan wordt den minister kennis gegeven, die daarop den duur van den straftijd bepaalt, gedurende welken de geschorschte de helft van zijne gewone bezoldiging geniet.

Het aantal aspirant-administrateurs wordt telken jare door den gouverneur bepaald. De andere ambtenaren vormen te samen 68, te weten:

administrateurs	3e	klasse	22
„	2e	„	22
„	1e	„	19
inspecteurs			5
		te samen	68

Zooveel mogelijk wonen op de hoofdplaats eener inspectie (er zijn er 19, verdeeld over 6 provinciën) een 1e, 2e en 3e klasse administrateur te samen, en zoo zij niet gehuwd zijn — dat slechts zeer zelden voorkomt — ook in een huis. Het euvel van

totale afzondering, zooals dit in onzen Archipel zoo veelvuldig voorkomt, wordt daardoor geheel vermeden. Maar bovendien, zorgt het gouvernement hier op voegzame en op eene de eer van de natie passende wijze voor huisvesting. De inspecteurs ter hoofdplaats Saigon ontvangen indemniteit voor huishuur, doch voor de administrateurs is overal een flinke en ruime woning met bijgebouwen en bureaux gebouwd, terwijl op kosten van den Staat die gebouwen onderhouden en gemeubileerd worden. Zoodoende worden de diep in de binnenlanden wonende ambtenaren, de moeite en zware kosten bespaard, verbonden aan een telkens vendutie houden bij overplaatsing, en aan inkoop en vaak zeer bezwaarlijk transport van goederen naar de nieuwe plaats hunner bestemming. Daar bij ons een gedurig overplaatsen regel is, kan ieder bevroeden, welke ongunstige finantiëele gevolgen dit voor den ambtenaar medesleept.

Bijna alle Fransche ambtenaren betuigden mij hunne weinige ingenomenheid met een naar hunne meening karige bezoldiding en vermoedden, dat de tractementen bij ons veel hooger waren. Wanneer men echter nagaat dat in Cochinchina de eerste levensbehoeften en de wijnen veel goedkooper zijn dan op Java, en dat een aspirant-administrateur in den regel na negen jaren dienst inspecteur is, oordeele men zelf over de juistheid dezer bewering. De bezoldiging is voor:

aspirant-administrateurs			5000	fr. 's jaars.
administrateur	3e	klasse	8000	„
„	2e	„	10000	„
„	1e	„	13000	„
inspecteur			18000	„
directeur			± 30000	„

terwijl het verlofstractement hiervan de helft bedraagt.

Doch wat nog het voornaamste is, een voordeeliger regeling van het pensioen na twaalfjarigen dienst zal men nergens ter wereld aantreffen. Tot vorming van dit pensioen namelijk ontvangt de

administrateur	3e	klasse	3500	fr.	's jaars.
„	2e	„	4000	„	„
„	1e	„	4500	„	„
inspecteur			5500	„	„

Deze gelden worden hem echter niet ter hand gesteld, doch de Staat administreert die, waarna de ambtenaar na volbrachten

diensttijd, deze jaarlijksche toelagen met de daarop samengestelde interest in zijn geheel voor zijn pensioen wordt uitgekeerd. Zoodoende ontvangen de ambtenaren op het tijdstip dat zij den dienst verlaten een kapitaal evenredig aan hunnen diensttijd en rang, zonder daarvoor iets te hebben bijgedragen. Zelfs al blijft hij na verloop der vereischte twaalf jaren nog in 's lands dienst, zoo kan hij des verkiezende reeds over dit voor hem bestemde kapitaal beschikken en uitzetten op eene wijze als hij zulks verlangt. Mocht hij voor dien tijd komen te overlijden, dan hebben ook zijne rechtmatige erfgenamen aanspraak op dit kapitaal; en treedt hij door ongeschiktheid voor den dienst wegens ziekte de ambtelijke loopbaan uit, zoo ontvangt hij tot kapitaal een som evenredig aan het aantal dienstjaren. Een dergelijke pensioenregeling is dus wel beschouwd eene levensverzekering van wege den Staat, en ik geloof niet dat één ambtenaar bij het binnenlandsch bestuur in onzen Archipel tegen zulk eene regeling zou opkomen. In waarheid, de overweging van den minister van marine en koloniën opzichtens deze zaak verdient onderschreven te worden: „Il est juste que les administrateurs trouvent dans leurs fonctions une carrière, une solde honorable, un avancement en rapport avec le mérite démontré, enfin une assurance contre les risques exceptionnels d'un climat meurtrier."

Het leven van administrateur daarenboven is ver van onaangenaam, ik wil niet zeggen voor een Franschman die ongaarne Parijs verlaat, maar wel voor den kolonist, begeerig naar het pionnierswerk in zake beschaving en economische regeling. Zijn werkkring is veel zelfstandiger, veel onafhankelijker dan van den controleur bij ons; ook van elkander zijn zij onafhankelijk en bevordering hangt alleen van geschiktheid en niet van willekeur af. Voor inlandsche taalkennis bij den administrateur wordt de meeste zorg gedragen, zoowel van het laag-Annamsch en Kambodja's als van het mandarijne-Annamsch en de schrijfwijze dier taal met Chineesche teekens; verder voor de kennis van zeden, administratie en staatsinrichting van Kambodja. Van den examinandus wordt ook gevorderd kennis der verschillende takken van de Fransche administratie, het Fransche belasting- en finantiestelsel, practische bouwkunde en bekendheid met de flora van Cochinchina.

Door een herhaald examen, elke nieuwe promotie voorafgaande, blijkt de wil van het opperbestuur, dat de ambtenaar zich steeds

en geheel aan den kolonialen dienst wijde. Schadevergoeding en belooning hiervoor wordt hem door de vrijgevige pensioenregeling aangeboden en zoodoende kan de ambtenaar reeds op 33jarigen leeftijd met een niet onaardig kapitaal voor goed naar Frankrijk terugkeeren. Bij ons moge men een dusdanige regeling overdreven vinden, doch het koloniale opperbestuur acht het billijk, dat de kansen om gezondheid en leven in dienst van den Staat te verliezen goed betaald worden.

De gelegenheid ontbreekt mij thans aan te toonen in hoever de verwachting welke men van de administrateurs koesterde verwezenlijkt wordt, evenmin om den algemeenen werkkring dier ambtenaren en den daarmede nauw in verband staanden financiëelen en economischen toestand der Annamiten en Kambodjers in bijzonderheden uit te werken; doch dit onderwerp is zoo gewichtig voor belangstellenden in onzen O. I. Archipel, het biedt daarenboven zoovele punten van aanraking en zoovele goede beginselen tot navolging aan, dat ik ongetwijfeld later met een uitgebreider studie hierop zal terugkomen.

1875. J. A. B. WISELIUS.

De Solorivier van Padangan tot Soerabaja.

Wanneer men van Padangan de Solorivier afvaart, wordt men al dadelijk getroffen door de menigte kronkelende bochten, welke deze rivier maakt en die door alle streken van het kompas gaan. Natuurlijk bevindt zich tegenover elken bocht een uiterwaard, die even zoo vele schiereilanden vormen. Van sommige dezer schiereilandjes zijn de landengten zoo smal, dat als men tusschen beide oevers staat, daarover heen den zomerwaterspiegel zien kan. Het heeft den schijn alsof zij, na korte jaren door de riviervloeden, bandjiers, moeten ontgronden en doorgespoeld worden. Mijn gevoelens hierover aan een nabijstaanden landbouwer te kennen gevende, antwoordde hij: „'t Is mogelijk, mijnheer; maar sedert onheugelijke tijden is het zóó gebleven, omdat de ondergrond een vaste grondlaag, wadas, heeft, die de kracht van den bandjierstroom weerstand biedt." Door die menigvuldige bochten en schiereilanden wordt het spoedig afloopen van den bandjierstroom opgehouden, waardoor in den regenmoesson geweldige overstroomingen ontstaan moeten. Wat zou dus eenvoudiger wezen, om Soerakarta van die noodlottige overstroomingen te bevrijden, dan al die landengten door te steken om het spoedig afloopen van den bandjierstroom te bevorderen?

De oevers der Solorivier zijn, evenals die der meeste rivieren, naar mate men hare uitwateringen nadert, al lager en lager tot zij eindelijk moerassig en door de springvloeden overstroomd worden. De rivier verdeelt zich bij Blawie in twee armen: de eene, zijn loop vervolgende, wordt Bengawan Geddee, de andere, stroomende oostelijk tusschen de vischvijvers van Lamongan en Manjar, onder Grissee, wordt Bengawan Djirroo genaamd.

De eerstgenoemde verdeelt zich weder, nadat hij den postweg bij de overvaart van beneden Tambajah gecoupeerd heeft, vlak over de voormalige houtstapelplaats Boenga, in twee armen: de eene, recht doorloopende, ontlast zich in zee noordelijk tusschen het nu verlaten fort Oranje en het eiland Menarie; de andere arm stroomt oostelijk en vereenigt zich met de van Blawie stroomende Bengawan Djirroo, onder den naam van kalie Miring, en stort zich in zee tusschen Grissee ten oosten en het eiland Menarie ten westen, nabij de zoutpannen van de dessa Manjar.

Van af Kamolan zijn de oevers meer bebouwd en zeer volkrijk, bezet door groote dessas met hooge boomen. In den nacht de rivier afvarende, wordt men verrukt door den treffenden aanblik die zij geven. De weerkaatsing der hooge boomen op den waterspiegel doet de reeds steile oevers als gevaarten voor het oog defileeren. Het tintelen van den sterrenhemel, bij donkere nachten, werkt zoodanig op de verbeelding, dat het voorkomt alsof men tusschen verbazende rotsgevaarten voorbijsnelt. Het was op een helderen nacht, na den regenmoesson, in de maand april 1816, dat ik dit prachtige schouwspel genoot en nog is, na zoo vele jaren, de indruk mij onuitwischbaar bijgebleven. Nader bij Boenga schitterde het hooge geboomte alsof het geïllumineerd was met millioenen lampions veroorzaakt door evenzoo vele millioenen vuurvliegjes.

Gedurende den regenmoesson stroomen de riviervloeden, bandjiers, met kracht tot voorbij het nu verlaten fort Oranje in zee, waardoor het zeewater op die hoogte drinkbaar wordt. Na den regenmoesson bereiken de springvloeden uit zee tot ver boven Blawie. De zoetwatervisschen, door de bandjierstroomen tot den mond der rivier medegesleept, krijgen alsdan het zoute zeewater tegen, dat specifiek zwaarder zijnde dan het rivierwater, daaronder door stroomt, waardoor tevens op dezelfde plaats het benedenwater een hoogere temperatuur dan het bovenwater krijgt. De zoetwatervisschen, het zoute water willende ontsnappen, zwemmen naar het bovenwater en springen bij scholen als vliegende visschen uit hun verstoord element. De oeverbewoners trekken van die omstandigheid meesterlijk partij. Dit is voor hun de beste gelegenheid om met hunne lange, smalle prauwen, uit visschen te gaan. Daartoe bevestigen zij aan het eene boord een aangewitte plank, die schuins in het water daalt, en spannen aan het andere een net in de lucht, evenals de vo-

gelaars hunne schakels spannen om sneppen te vangen of als in de hoogte gespannen vinkennetten. Alsdus uitgerust zetten zij zich in den stroom en roeien in de scholen. De visschen, door de aangewitte plank getrokken, springen in massa over de prauw, waar zij door de gespannen netten tegen gehouden en gevangen worden.

Nog een bijzonderheid der Solorivier is, dat van af Tembajat, zoomede in de groote kreeken tusschen Grissee en Soerabaja, zelfs op de reede van Grissee, doch zeldzamer, van tijd tot tijd uit de diepte zekere geluiden als muziektoonen zich doen hooren. Dit verschijnsel vertoont zich gewoonlijk op het heetste van den dag en meestal onder de schaduw van bruggen of van over het water hangende boomen. Als men onder die schaduw roeit, hoort men in de sloepen het geluid onderwater. De oorzaak van het verschijnsel is voor mij steeds een onoplosbaar raadsel gebleven. Alle gissingen, die men daaromtrent maakt komen mij onbevredigend en onaannemelijk voor. De Javanen, die alle natuurverschijnselen, waarvan zij de oorzaken niet kennen, aan onzichtbare hooge machten toeschrijven, zeggen dat het geluid komt van heilige ganzen, die, van hare heilige meesters afgedwaald zijnde, hen onderwater zoeken. Die uitlegging mist niet geheel en al opmerkingsgeest. Werkelijk komen de onderzeesche geluiden wel eens overeen met die welke op de weide grazende ganzen geven. De verklaring der inlanders kan echter even mogelijk wezen als dat men zeven duizend menschen met zeven brooden en zeven visschen gevoed heeft en nog zeven korven afval overhield.

Het is bekend dat men in de meeste belangrijke rivieren tusschen de keerkringen vele krokodillen (kaaimannen) heeft. Dit is ook het geval in de Solorivier. Hoewel men ze tot ver boven Poerakarta en wel tot de Boven Tembajat, onder Goenoeng Adang (Adamspiek), zuidoost van Klatten aantreft, zoo zijn zij het menigvuldigst korter bij de uitwatering der rivier, en wel van daar, waar de postweg de rivier snijdt, bij de overvaart van Beneden Tembajat en Boenga, in den linker arm tot aan zee, bij het nu verlaten fort Oranje, terwijl zij zich in den minder bevaren arm, de kalie Miering, minder vertoonen. Men ziet hen in den genoemden linker arm der rivier dikwijls als groote boomstammen of balken op het water drijven en zich, onbuigzaam als een prauw, wenden. Dit heeft menigeen in den waan

gebracht dat zij inderdaad zich niet buigen kunnen; doch wanneer men ze gadeslaat, bij lagen waterstand, op de zeebank bij het meergemeld fort Oranje, zich in de middagzon koesterende, uitgestrekt als levenloos liggende, en stoort men ze niet in die rust, dan springen zij op, wenden en buigen zich, evenals alle amphibiën van het hagedischgeslacht, zóó dat zij met den kop op de achterpooten terecht komen. De krokodillen knnnen monsterachtig groot wezen. Ik heb eens hooren verzekeren dat men in de rivier van Maros bij Makassar er een gevangen heeft van zes-en-dertig voeten lengte. Van vier-en-twintig voeten lengte heeft men er meermalen bij Fort Oranje gezien. Ik heb eens den schedel van een kaaiman gezien van vier en een halve voet lengte, van de snuit tot het achterhoofd. Het gebit was voorzien van zeer puntige, mansvinger lange tanden; deze stonden wijd uit elkander, de boven rij tanden juist sluitende tusschen de onderste rij. Maaltanden ontbraken geheel, ergo kauwen de krokodillen niet; maar zoodra zij het aas van de prooi afgescheurd hebben, zwelgen zij het; den muil open sperrende, den kop achterover heffende, laten zij het als 't ware in de keel glijden. Als een bijzonderheid dezer dieren, heb ik bevonden dat zij geen tong hebben; althans bij een gedoode kaaiman heb ik den muil open gesperd en geen tong kunnen ontwaren, tenzij men een kleine, puntig uitloopende spierachtige zelfstandigheid daarvoor wil houden. Het inwendige van den muil was een konisch holle ruimte, naar het keelgat spiraal of kringvormig vernauwende.

De Solorivier afvarende, treft men op den linker oever de dessa Karang Winangoeng. Deze dessa is geheel anders ingericht dan de gewone Javaansche. Ik vernam dat zij bewoond werd door afstammelingen van Europeanen en natuurlijk trok dit mijn aandacht. Daar den avond begon te vallen, besloot ik daar den nacht over, met mijn sloep bijgedraaid te blijven liggen. Den volgenden ochtend vroeg stapte ik aan wal. In het oogvallend waren de bamboezen hutten anders ingericht dan die der Javanen. Elke hut had een afdakgaanderij of luivel, waaronder bamboezen zitbanken en stoelen, daarbuiten bleeklijnen en rakken, enz. Een der woningen had voor het front een pendoppo; in het midden daarvan een bamboezen tafel, zitbanken enz.

't Was nog zeer vroeg in den ochtend. De eerste inwoner,

die uit zijn hut kwam kijken, was pas uit zijn bed gekropen, dus in groot négligé. Niettegenstaande het bruine door de zon verschroeide gelaat, kon men aan hem zien dat hij geen gewoon Javaan was. Wij waren destijds nog onder het Engelsch tusschenbestuur. Hij zag mij voor een Engelschman aan. Ik naderde hem, groette hem vriendelijk in het Hollandsch en vroeg onder andere naar zijn burgemeester. — „Wie!" antwoordde hij, „Oom van der Meele? Zijn heis daar!" Die lieden noemden de meer bejaarden voor wie zij eenige achting of ontzag hebben oom of tante; — hunne kameraden spraken zij met maat aan. Ik verzocht mijn man mij bij „oom van der Meele" aan te dienen, die eindelijk voor den dag kwam. Hoewel hij zeer donker, ja zelfs zwart uitzag, kon men aan hem merken dat hij meer van de wereld had gezien. Blijkbaar had hij zich haastig in zijn tuig gestoken. Na beleefde groeten, vroeg hij in goed Hollandsch met wie hij de eer had te spreken. Toen ik hem mijn naam noemde, maakte hij een eerbiedige buiging en vroeg mij op minzamen toon: „Kent u mij niet? Ik ben van „der Meele, een der kweekelingen uit uw vader's marineschool. „Daar ik wat zwart uitzag, noemden mijn kameraden mij Hel„lemond." Daardoor herinnerde ik mij hem. Hij deelde mij verder mede, dat hij na afgelegd examen uit de marineschool geplaatst was als kadet ter zee (adelborst) op een oorlogschip en gediend had tot sous-lieutenant (luitenant tweede klasse). Na de verovering der Engelschen in 1811 als krijgsgevangenen in Indië gebleven, had hij zijn bestaan gevonden op de scheepstimmerwerven te Bandjar, Sareng en Kenanti, in de afdeeling Toeban. Op die plaatsen had bij kennis gemaakt met eenige afstammelingen van Europeanen, die in die afdeeling verspreid woonden. Deze kozen hem tot hunnen representant en vestigden zich met hem ter plaatse. Zij geneerden zich, toen ik hen bezocht, met landbouw en veeteelt en betaalden de landrenten gelijk met de Javanen, doch vormden als 't ware een afzonderlijke kolonie onder de jurisdictie van den assistent-resident van Toeban.

Waarom zouden tegenwoordig de afstammelingen van Europeanen, die aan geen betrekking kunnen komen en dus broodeloos rondzwerven, zich niet evenzoo in het binnenland vestigen? Zou het geen zaak wezen de aandacht van de bevoegde autoriteiten te vestigen op het bevorderen van dergelijke nederzettingen in het binnenland? Men geve aan die broodelooze af-

stammelingen van Europeanen, onder toezicht van een geschikt persoon, die hen kan vertegenwoordigen, ieder een stuk land ter grootte van een bunder, om later, als het gunstig opneemt, uitbreiding te erlangen, vergelijkenderwijze evenals met Frederiksoord in Nederland plaats gevonden heeft. Het komt mij voor dat zulks niet ondienstig zou zijn, ter voorkoming van de schromelijke gevolgen, welke na verloop van tijd door werkeloosheid en de daardoor ontstane euvelen, niet kunnen uitblijven. 't Is waar, het voorgestelde zal niet zonder geldelijke opofferingen kunnen plaats vinden; doch die opofferingen zullen, na verloop van korte jaren, ruimschoots terug gevonden worden door landrenten of verponding, 's Heeren gerechtigheid bij eventueele overschrijvingen, enz. enz. [1])

De rivier verder afvarende, sturen wij tot vlak over Boenga, den rechter rivierarm, de Miring binnen. De vereeniging van dezen met de Blawie gepasseerd zijnde, komen wij in zee, in het gezicht van de reede van Grissee en op den achtergrond die van Soerabaja met hare rijk geladen schepen. Het overschoone gezicht op die reede met het daarachter geleden stadje deed mij aan de verzoeking bezwijken daar voet aan wal te zetten. De reede van Grissee voorbij zeilende, stuurden wij op de klippen het Buffeltje en verder op het zeehoofd, waar wij aan wal stapten. De eerste aanblik op de stad Grissee overtrof verre mijn verwachting. Ten westen van het zeehoofd, door een breeden rijweg van het strand gescheiden, staat een rij Europeesche woonhuizen, met balkons, waaruit men een ruim en schoon gezicht heeft op de reede en de van en naar Soerabaja zeilende schepen; op den achtergrond het eiland Madura en verder op de reede van Soerabaja. De stad in wandelende, trof mij de laan van zware tamarindenboomen, met de witte huizen daarachter, alle van buitengalerijen voorzien. 't Kwam mij voor dat weleer in die laan, tusschen de rijen tamarindenboomen, een gracht moet bestaan hebben, die waarschijnlijk later is gedempt, waardoor de straat een buitengewone breedte erlangd heeft.

Ten oosten van het zeehoofd heeft men de wijk der Arabieren, bestaande uit steenen huizen, de meeste van twee verdiepingen. In de beneden verdieping moeten zij hunne pakhuizen hebben. Ik ben nog nergens in Indië geweest waar zoo vele

---

[1]) Zie de vorige aflevering, blz. 339.

Arabieren bijeen wonen. Zij geneeren zich hoofdzakelijk met de zeevaart in den Archipel. Nergens kunnen zij dan ook een geschikter zeehaven vinden. De reede is beschut tegen alle winden en hooge zeeën door het eiland Madura; als 't ware een haven vormende met Soerabaja, zijn zij buitendien, in geval van oorlog met een zeemogendheid, beveiligd tegen alle vijandelijke strooptochten. Ten tijde van de embargo (1834) gedurende de Belgische rusie, heb ik op de reede van Soerabaja-Grissee meer dan een honderd vijftig groote ra-schepen zien liggen, waardoor zij wel een oorlogsreede scheen te wezen, en nog had zij ruimte genoeg voor een gelijk getal schepen.

Tot het timmeren van schepen hebben de Arabieren ter plaatse geen kielligters noch drooge dokken noodig. De kust heeft een hoog en droog strand; de springvloeden bereiken daar ruim twee meters. Om hunne schepen te kielen, wachten zij slechts de springvloeden af. Nadat het schip geligt is en stengen, ra's, ankers, geschut enz. naar wal gezonden zijn, halen zij het bij springvloed tegen het strand op; met de eb ligt het schip op droog en zij kunnen tot aan de kiel komen.

Het overige gedeelte van Grissee en omstreken bestaat uit niet veel beteekenende Chineesche en Javaansche kampongs. Door de scheepvaart der Arabieren heerscht er echter veel welvaart onder de volksklasse, voornamelijk onder de geelgieters. Het schijnt dat het Grisseesche geelgieterswerk veel aftrek in den Archipel heeft. Een groot inconvenient van Grissee is het gebrek aan goed drinkwater gedurende den droogen moesson. Zelfs de vuillinnen wasch moet naar Soerabaja. De gegoede ingezetenen laten voor hun behoefte water halen uit Soetji, ruim drie palen landwaarts gelegen, nabij den salpeterberg Goenoeng Gieri; de volksklasse moet zich behelpen met het brakke putwater. Naar ik vernomen heb, heeft men aldaar begonnen een artesischen put te booren, doch de eerste proef moet mislukt zijn. Of men die later herhaald heeft, is mij niet bekend.

Den volgenden dag vervolgde ik mijn reis naar Soerabaja. Tusschen de klippen het Buffeltje en de ter reede liggende schepen zeilende, kwamen wij de kalie Maas binnen en stapten te Soerabaja, de plaats mijner bestemming, aan wal.

Semarang, september 1875.

H. W. van Waey,
Oud-Indisch Militair.

De Indische begrooting voor 1876.

De debatten over de Indische begrooting voor het dienstjaar 1876 drukken, evenzeer als die van verleden jaar, de evolutie uit, welke de verkiezingen in het Nederlandsch parlement hebben te weeg gebracht. De oude staatkundige partijen: liberalen en conservatieven, zijn opgegaan in andere schakeeringen en, hoe vaak men zich nog aan het oude spraakgebruik houdt, drukt dit niet meer juist de nieuwe toestand uit. Het is een niet te miskennen feit, dat de vroegere bescheiden minderheden: katholieken en anti-revolutionairen, als zelfstandige partijen zijn te voorschijn getreden en zich als zoodanig doen gelden. Ook op koloniaal gebied spiegelt zich die wijziging getrouw af. Het oude koloniale behoud telt ter nauwernood nog enkele vertegenwoordigers zonder invloed noch gezag, en de vrijzinnige richting is mede niet meer hetgeen zij voorheen was. Daarentegen worden thans omtrent Indië eischen gesteld, waarvan vroeger door geen der beide zich bekampende partijen werd gedroomd. Bij de vorige begrootings-discussie was het de heer Kuyper, die, zelfs tot verbazing zijner partijgenooten, de christelijke propaganda als eerste en voornaamste drijfveer van ons bestuur in Indië wilde aangenomen hebben. De katholieken hadden destijds nog geen spreker om den Amsterdamschen redenaar op dit terrein waardig ter zijde te staan en zij hebben zich gehaast, door de verkiezing van den heer des Amorie van der Hoeven te Breda, in die leemte hunner partij te voorzien. Wederkeerig heeft de heer van der Hoeven zich beijverd aan de van hem gekoesterde verwachtingen te beantwoorden. Geen oogenblik heeft hij geaarzeld de leus van den heer Kuyper: „Indië bove

alles de werkplaats van christenzendelingen," van zijn katholiek standpunt, volkomen te beamen.

Terwijl men dus gerust de overleveringen van het koloniaal behoud als de machtelooze spartelingen van een naderend uitsterven mag beschouwen, zal men voortaan rekening dienen te houden met een voorheen onbekend element: het kerkelijk element, met een nieuwe richting: de richting die de staatkunde dienstbaar wenscht te maken aan het bereiken van godsdienstige oogmerken. Dit is althans zeker, dat die richting voor de tweede maal het culminente punt heeft uitgemaakt van de discussien over het Indisch budget. Bij de algemeene beschouwingen werd het kerkelijk vraagstuk door den heer van der Hoeven aanhangig gemaakt en bij de afdeeling onderwijs wijdde de vertegenwoordiging er een geheele zitting met onafgebroken belangstelling aan. Niet alleen waren de debatten uitvoerig; maar hetgeen slechts zelden van uitvoerige debatten in ons parlement kan gezegd worden — tevens buitengemeen belangwekkend. 't Kan niet ontkend worden, de discussie werd op vernufnuftige, ten minste op oorspronkelijke wijze ingeleid.

Volgens den heer van der Hoeven, is het streven van den tewoordigen minister, om in elk der 471 districten van Java een gouvernementsschool op te richten, in zoo ver verkeerd dat hij daarbij op den voorgrond stelt neutraal, dat is godsdienstloos onderwijs. Naar des sprekers overtuiging, is daarmede onmogelijk de volksschool te verkrijgen. Godsdienst moet van het onderwijs de schering en inslag zijn. Dit zou de geschiedenis der onbeschaafde volken leeren. Altijd is het onderwijs van priesters uitgegaan. Ook wij zijn eerst tot beschaving gekomen door de echte staatsmanswijsheid van Karel den Groote, die onze vaderen dwong christenen te worden, hun eerst leerde den catechismus en daarna leerde lezen en schrijven. Nooit hebben menschen in massa zich op den duur onderworpen aan een ander gezag dan het godsdienstig gezag, op aarde uitgeoefend door zichtbare gedelegeerden. De aangeboren inertie van een onbeschaafd volk wijkt alleen door den drang der natie naar leven, hetzij dan dat die drang op een waren of onwaren grondslag steunt. Buitendien, er bestaat groot verschil tusschen het Javaansch en het Nederlandsch menschenras. Men kan niet zeggen dat de Javaansche maatschappij hare eigen ontwikkeling, hare eigen geschiedenis heeft. De geschiedenis van het Javaansche ras is de

geschiedenis van een onderdrukt volk. Eerst gevoelde de Javaansche maatschappij den druk van het boedisme, later in de XVe eeuw van het mohamedanisme. Wij staan dus, meent de heer van der Hoeven, op een vrij terrein, en het is niet de vraag door beschaving tot godsdienst; maar door godsdienst, en wel door de christelijke godsdienst tot beschaving te komen. Als beschavend element heeft het christendom veel hoogere kracht dan het mohamedanisme. De vrucht, op dien bodem gegroeid is verre te verkiezen boven de vrucht uit het mohamedanisme voortgekomen. De bezwaren reeds vroeger gemaakt tegen rechtstreeksche bevordering van het christendom in Indië bestaan niet bij den spreker. Art. 119 regeerings-reglement schrijft voor, dat ieder zijn godsdienst belijdt met volkomen vrijheid. Zeer goed, maar dit artikel zou wel een voorschrift van verdraagzaamheid, niet van onzijdigheid geven. Ook art. 125 regeerings-reglement, voorschrijvende dat ieders godsdienstige meening geeerbiedigd moet worden, staat niet in den weg. Gouvernementsscholen kunnen niet anders dan neutraal zijn; dit kan niet anders, ook daarom niet, omdat in Nederland geen staatskerk bestaat; doch de heer van der Hoeven vereenigt zich geheel met de uitmuntende rede van den heer Kuyper, die ten vorigen jare uitnemend heeft aangetoond, dat het eenige middel om tot volksbeschaving te komen bestaat in het verleenen van materieelen en moreelen steun aan de particuliere pogingen, gegrond op den godsdienst, hetzij dan katholieken, hetzij dan protestantschen godsdienst. Door den minister was reeds vroeger gezegd dat hij, bij het toekennen van subsidien aan verschillende gezindheden, verplicht zou zijn ook mohamedaansche scholen te steunen. De heer van der Hoeven stelt daartegen over het geloof dat er niemand zijn zal, die niet in relatieven zin het christendom als waarheid zal beschouwen tegenover het mohamedanisme. Ook hij die in het christendom slechts ziet een philantropische allegorie zal, volgens hem, moeten erkennen dat daaraan een hoogere waarde ten grondslag ligt dan aan het mohamedanisme. De minister vreesde tevens voor gevaarlijke tweespalt. Is het raadzaam, vroeg hij, de bevolking mede te sleepen in heilloozen godsdiensttwist? „Maar", hervat de heer van de Hoeven, „dat „hangt af van ieders levensbeschouwing. Is rustige rust dan „het ideaal, waarnaar de minister smacht? Wil hij het ve„geteeren der inlandsche bevolking? Dan heeft hij gelijk; maar

„als hij zich een hooger doel voorstelt, dan mag de Nederland-„sche regeering niet voldaan zijn met een toestand, waarbij de „inlander alleen voor gebrek beveiligd is. Is hij met ons over-„tuigd dat wij onzen plicht niet vervuld hebben ten aanzien „van de inlandsche bevolking, dan mag hij voor godsdienstige „twisten niet terug deinzen. Het is niet mogelijk tot hoogere „geestelijke ontwikkeling te komen zonder godsdienst. Juist de „godsdienstige tweespalt is het bewijs dat er leven is bij een „natie. Als wijsgeer moge men onverschillig zijn omtrent de „verschillende opvatting der waarheid, — een volk dat geen „belang stelt in heillooze godsdiensttwisten is noodwendig een „onontwikkeld volk, een volk zonder eenige beschaving. Is „het den minister ernst de Javasche bevolking op te voeren tot „hoogere beschaving, dan moet hij zich niet door vrees laten „terughouden, dan moet hij kiezen tusschen het gevaar van sto-„ring der eensgezindheid der burgers of vrede hebben dat de „bevolking een kwijnend plantenleven lijdt. Daarbij vergete men „niet dat in elk indifferentisme schuilt een sluimerend fana-„tisme. Het hangt er maar van af, of een andere Diepo Negoro „van de gelegenheid wil gebruik maken om de dweepzucht, nu „reeds door Arabieren en hadjis aangeblazen, gaande te maken. „En is dat het geval, dan zullen wij staan tegenover eene be-„volking van 18 millioen zielen. Het eenige tegengift is parti-„culiere pogingen tot invoering van het christendom te steunen. „Dat niet te doen is de verzaking van de heiligste plichten der „regeering, die onder de vaan van neutraliteit het christendom „tegengaat...."

De heer van der Hoeven, pas in de vertegenwoordiging opgetreden, schijnt daar reeds terstond den naam van „welsprekenden redenaar" te hebben verworven. Dat hij in de categorie der talentvolle sprekers, evenals in die der uitstekende Indische publicisten moet gerangschikt worden, zal niemand ontkennen; doch, wat de bij deze gelegenheid betoonde welsprekendheid betreft, duide hij 't ons niet ten kwade indien wij daarin te veel meenen te bespeuren de jactance van den handigen pleiter, die met stoute beweringen de zwakke punten van de door hem verdedigde zaak tracht te escamoteeren. De meest zijner op effect berekende stellingen zijn toch niets anders dan bloote machtspreuken. Dat eerst met het christendom de wereld tot beschaving zou zijn gekomen. is ongetwijfeld een be-

wering die verbazen moet, vooral in den mond van iemand, die door zijn klassieke en rechtsgeleerde studien het beter dient te weten. Telt dan — om niet dieper op te klimmen — de beschaving der oude Grieken en Romeinen niet, wier invloed zoo gewichtig is geweest op het ontwikkelingsproces van het Europeesche ras en zich zoo merkbaar in het christendom zelf heeft ingewerkt? Zou het christendom — natuurlijk menschelijkerwijze gesproken — zich wel zoo spoedig in het westen van Europa hebben verspreid, indien de Romeinen het terrein niet als 't ware voor de nieuwe leer hadden voorbereid? Moeten wij verder den heer van den Hoeven herinneren, wanneer hij beweert, dat de menschen in massa zich nooit op den duur hebben onderworpen aan een ander gezag dan het godsdienstig gezag, op aarde uitgeoefend door zichtbare gedelegeerden, dat juist de oude Romeinen het gezag, 't welk, vóór hun, steeds een godsdienstigen grondslag had, op den grondslag van den Staat hebben geplaatst, en, in stede van het recht af te leiden uit goddelijke openbaringen, dit gevestigd hebben op de natuurlijke billijkheid en het algemeen belang; dat millioenen menschen eeuwen gelukkig en tevreden hebben geleefd onder de toepassing der Romeinsche begrippen en dat, na daarvan te zijn afgeweken, men niets beters heeft weten te vinden dan zooveel mogelijk tot die begrippen terug te keeren? Het christendom moge meer broederlijke liefderijkheid in het bewustzijn der individuen hebben ingeweven, in Europa niet zonder invloed zijn geweest op de beschaving, het te beschouwen als den uitsluitenden, den eenigen hefboom der beschaving, ja als de beschaving, moge een subjectieve opvatting van den geloovige zijn, zij wordt door het ontwikkelingsproces der menschheid formeel tegengesproken.

Vooral met het oog op het Oosten en de Oostersche volken leiden dergelijke eenzijdige opvattingen tot halsbrekende gevolgtrekkingen. Niet alleen het verre Oosten, maar Klein-Azië, dat gedeelte hetwelk steeds drukke gemeenschap had met het Westen, doorliep bestendig andere phasen vooral van godsdienstleven dan Europa. Het Grieksch christendom is een ander christendom dan het Romeinsch, evenals later het christendom der Noordelijke volken weder een ander is geworden dan dat van het latijnsche ras. Ligt hierin niet een bewijs, dat het godsdienstig bewustzijn zich uit naar de eigenaardigheid der verschillende rassen. Wanneer nu de heer van der Hoeven beweert

dat de geschiedenis van het Javaansche ras de geschiedenis is van een onderdrukt volk, is deze stelling, juist uit een staatkundig oogpunt vooral sedert de zeventiende eeuw, onjuist van een godsdienstig standpunt. 't Komt hier vooral op aan hoe de Javanen zelve te moede zijn, niet wat een Nederlandsch vertegenwoordiger meent dat zij behooren te gevoelen. Van de wijze hoe het boedisme op Java werd verspreid weten wij hoegenaamd niets; wij kunnen dus niet bepaald zeggen dat de Javanen daarin een druk zagen. Integendeel, uit de vele sporen van den vroegeren godsdienst, die bij het volk zijn blijven voortleven, zou men veeleer moeten afleiden dat zij het boedisme met voorliefde beleden hebben en de afscheiding van duizenden Javanen, toen de islam op Java meer algemeen werd aangenomen, bewijst evenmin weerzien tegen hun aloude godsdienstplichten als de Roomschen toonden ten aanzien van het zoogenaamde juk der moederkerk, toen zij haar, in de zestiende en zeventiende eeuw, in weerwil van het protestantisme, getrouw bleven aanhangen. Van de invoering van den islam en zijne verspreiding in den Indischen Archipel kan men meer bepaald spreken. De islam werd er niet, zooals vaak wordt beweerd, te vuur en te zwaard, der bevolking opgedrongen. Geen emir Omar verscheen er ooit met duizenden strijders om er het bekeeringswerk tot stand te brengen. Het waren eenvoudige zendelingen, die vorsten, hoofden en bevolking overreedden. Zoo weinig druk gevoelden de Javanen van de door hen aangenomen leer dat hare gehechtheid daaraan is toegenomen, naar mate ons bestuur zich meer deed gelden, en het al den schijn heeft dat zij in den islam een troost zoeken voor de lasten, om niet te zeggen, den druk die hen het overheerschend gouvernement te torschen geeft.

Men achte nu het christendom oneindig verheven boven het mohamedanisme, zoolang de Javanen meer in het laatste dan in het eerste de uitdrukking van hun godsdienstig bewustzijn verkiezen te zien, zal het een ijdel streven wezen hun het christendom op te dringen. Nooit heeft eenige macht op aarde een godsdienstige leer, eene bevolking, tegen hare intieme overtuiging in, kunnen opdringen. Men doet Karel den Groote te veel, de zendelingen uit de eerste tijdperken van het christendom te weinig eer aan, wanneer men aan zijn maatregelen van geweld de bekeering onzer voorouders toeschrijft. Indien zij geen behoefte

hadden gevoeld aan een ander godsdienstig leven, zou het zwaard van den Carolingischen vorst gebleken zijn onmachtig te wezen om hen dat te geven, evenals, omgekeerd eenige eeuwen later, al de macht van Spanje onvermogend was om een groot gedeelte der Nederlanders in den schoot der moederkerk te doen verblijven. Nog stelliger mag dit gezegd worden van den Javaan, van alle Indische stammen die den islam belijden. Wij staan niet op een vrij terrein tegenover de Oostersche islamieten. Niemand zal beweren dat zij het in hunne eigenaardige beschaving niet verder hebben gebracht dan onze voorouders uit de achtste eeuw. Wel verre van halve barbaren, zijn zij in menig opzicht fijn ontwikkeld en niet zelden hoort men Indo-Nederlanders verzekeren dat de massa onzer bevolking bij die van Java onderdoet in intelligentie en goede zeden. Het bekeeringswerk bij zulk een volk is een onbegonnen werk. De weinige vorderingen der zendelingen zijn daarvan een bewijs. Wel is waar wordt de tot dus ver verkregen magere oogst toegeschreven aan de tegenwerking, thans aan de onzijdigheid der regeering. Maar indien de akker behoorlijk voorbereid ware, indien de sociale en geestestoestanden gunstig voor godsdienstige veranderingen waren, zou de onzijdigheid van het bestuur, zijn tegenwerking veeleer den overgang tot het christendom bevorderen dan hinderen. In allen geval, ligt in den eisch om gouvernements-tusschenkomst en medewerking een erkentenis van eigen onmacht. Met al den blakenden ijver die men vertoont, vergt men dat de regeering de taak overneme, hare scholen aan de propaganda dienstbaar make, hare onderwijzers door catechiseermeesters vervange, want, inderdaad, hierop komt 't neer, al wordt de omweg van het subsidiestelsel ingeslagen.

De heer van der Hoeven schijnt aan te nemen, als boven allen twijfel verheven, dat, indien aldus door toedoen der regeering de inlandsche volksschool in een zuivere godsdienstige school wordt opgelost, het christendom zich wonderdadig onder de Javanen zal verspreiden. Welk gegrond vooruitzicht bestaat er voor die optimistische verwachting? Is in hetgeen wij tot dus ver van de christenzendelingen op Java over hun godsdienstonderwijs vernamen eenigen grond om die verwachting te wettigen? Het tegendeel is waar. Reeds nu is bij vele Javanen het schoolonderwijs niet zeer in tel, omdat zij, in den socialen toestand waarin zij verkeeren, de voordeelen er van moeielijk kunnen

waardeeren. De hoofden begrijpen zeer goed, dat het op den duur niet zal gaan hunne zoons in gouvernements-dienst te plaatsen indien zij zich niet vooraf op de scholen hebben bekwaam gemaakt. Doch de eenvoudige landbouwer ziet niet in waartoe al die boekengeleerdheid zal leiden. Hij verwacht daarvan voor zijn kinderen geen lotsverbetering. Zij zullen moeten ploegen en planten, heerediensten verrichten, belasting betalen evenals hun ouders en voorouders, en het op de school geleerde zal hen bitter weinig helpen om in hunne positie verandering te brengen. Wordt de volkschool bovendien in de eerste plaats dienstbaar gemaakt aan de christelijke propaganda, dan zal de afkeer tegen haar waarschijnlijk niet te overwinnen wezen. Wij onderstellen niet eens geweldadig verzet. De Javanen zullen niet ligt daartoe overgaan. Zoolang hun nog de vrijheid wordt gelaten om door passieven weerstand zich te onttrekken aan gehate maatregelen en drijverijen, zullen zij die door inertie trachten te verijdelen en wij durven voorspellen dat de invoering van christelijke volkscholen op Java zou blijken geen andere uitkomst te geven dan de groote massa in hare mohamedaansche overtuiging te verstokken en haar met wrevel te vervullen tegen alle onderwijs, tegen alle intellectueele ontwikkeling, welke haar door hare verdachte meesters wordt opgedrongen. Zoo in Indië het gouvernement oneindig meer vermacht dan particulieren, almachtig is het toch niet, althans niet met betrekking tot de godsdienstige leer die de bevolking wil omhelzen.

Ofschoon ondergeschikt, is het bezwaar door den minister van kolonien ontleend aan het regeerings-reglement toch niet zoo gemakkelijk weg te cijferen als de heer van der Hoeven dit tracht te doen. De bepalingen van dit reglement zijn geen wetten van Meden en Persen. Zij kunnen door de wetgevende macht in Nederland gewijzigd worden; maar zoolang zij onveranderd blijven, moet de regeering haar eerlijk toepassen en gaat het niet aan op de begrooting posten te brengen voor met die bepalingen strijdige bedoelingen. De door den heer van der Hoeven aangehaalde artikelen nu hebben de beteekenis niet alleen van verdraagzaamheid, maar van absolute onzijdigheid. Zij zijn gelijkluidend aan de artikelen 164 en 194 der Nederlandsche grondwet, die een niet te miskennen historischen grondslag hebben: den volstrekten wil om den Staat volkomen buiten de godsdienstige gezindten, buiten de kerkgenootschappen te plaat-

sen. Op Indie overgebracht, beteekenen die bepalingen eenvoudig dat de regeering zich evenmin vijandig mag plaatsen tegenover de mohamedanen, de niet-christenen in het algemeen, als zij dat mag doen tegenover de verschillende christengemeenschappen en de israelieten in Nederland. Tot een zekere hoogte wordt dit door den heer van der Hoeven zelf erkend. De gouvernements-scholen, zegt hij, kunnen niet anders dan neutraal zijn. Niet alleen en voornamelijk daarom omdat in Nederland geen Staatskerk bestaat; maar omdat neutraliteit in godsdienstzaken de grondzuil van ons Staatsrecht is, en hetgeen de hoogste wet in Nederland, het regeerings-reglement in Indie niet rechtstreeksch den Staat toelaat te doen op zijn eigen scholen, hebben die wetten volstrekt niet gemeend toe te laten langs de zijpaden en de omwegen van het subsidiestelsel.

Trouwens, bij aanneming van het subsidiestelsel, zou de regeering wel degelijk verplicht zijn de scholen van mohamedaansche priesters ook geldelijk te ondersteunen. De overtuiging wie in relatieven zin de waarheid belijdt, kan hierbij niet in aanmerking komen. Moest die overtuiging de norma van het subsidie wezen, dan zou b. v. de regeering ook hebben te kiezen tusschen de verschillende christengezindheden, want het is onmogelijk dat een protestantsch staatsman het katholicisme en omgekeerd een katholiek staatsman het protestantisme voor de waarheid kan houden en het gevolg zou wezen dat alleen de scholen eener enkele gezindheid het subsidie zouden genieten. Wenscht men, daarentegen, gelijk de heer van der Hoeven, neutraliteit tusschen de belijders der verschillende christen-gezindten, dan kan de regeering, van haar standpunt en met 't oog op het regeerings-reglement, de mohamedanen niet buiten het subsidiestelsel sluiten. De wet geldt in Indie voor mohamedanen en christenen; het zou eene ongerijmdheid wezen de bijna onzichtbare minderheid te schenken wat aan de overgroote meerderheid wordt geweigerd.

Andere bezwaren zijn in het debat duidelijk uitgekomen. Men lette vooral op die, welke door den heer Moens evenzeer op welsprekende wijze zijn te berde gebracht. Dien spreker was het onder andere begrijpelijk aan wie bij de katholieken het subsidie zou bereiken; maar aan welke protestanten zou het uitgekeerd worden? Aan hen die het ware christendom belijden, is het antwoord. Maar het komt den heer Moens voor dat on-

der de protestanten nog al eene of andere richting bestaat waarvan de eene niet altijd precies toegeeft, dat de volkomen waarheid bij de andere te vinden is. Het komt hem voor dat al die richtingen elkander niet geheel en niet altijd vriendschappelijk bejegenen, waar het op de geloofsovertuiging aankomt. Welk protestantisme heeft dus aanspraak op het subsidie? Stel dat de heer van der Hoeven beschikking had over de gelden, zou hij dan subsidie schenken aan een protestant als spreker, die al wordt zijn godsdienst een modern ongeloof genoemd, toch altijd is een protestant. Kan de heer van der Hoeven nog genoeg christendom vinden in hem, den heer Moens, om hem, zoo hij het verlangde tot bevordering van zijn godsdienst in Indie, den moreelen en finantieelen steun der regeering waardig te keuren? En indien tot hem kwam een oud-katholiek, die met de overgroote meerderheid niet leeft op den besten voet en vraagt: geef mij voor mijne godsdienstige school moreelen en finantieelen steun, zou hij dien ontvangen? Zou de heer van der Hoeven dit met zijne levensopvatting bestaanbaar achten? Hij deed de vraag: „of wij dan bij het einde van onze heerschappij op Java het in denzelfden toestand moeten verlaten waarin Java zich bevond toen wij er kwamen?" Maar dan moet hij zich toch de mogelijkheid denken dat in den wedstrijd tusschen protestantisme en katholicisme op Java het protestantisme triompheere. Indien de toekomst eens dit aantoonde, dat het protestantisme overwinnaar bleef, zou de heer van der Hoeven dan meenen zijn plicht gedaan te hebben, toen hij op subsidieeren van godsdienst-onderwijs aandrong? Zal hij er in zijne levensbeschouwing vrede mede hebben als hij bij zich het bewustzijn zal omdragen, dat hij een eersten stoot heeft gegeven om de regeering aan te sporen en haar te drijven tot een doel, toch eigenlijk met zijn levensbeschouwing in strijd? Logen heeft niet hetzelfde recht als waarheid, zeide hij; maar wat nu, indien in de toekomst triompheerde datgene wat hij niet als waarheid beschouwd?

Noch de heer van der Hoeven, noch een der andere sprekers, heeft de argumenten door den heer Moens aan de verscheidenheid der christen-gezindten ontleend, kunnen ontzenuwen. Ofschoon verzacht door de parlementaire vormen, toont toch het debat aan hoezeer de verschillende christenleerstellingen lijnrecht tegenover elkander staan: het protestantsch beginsel van vrij onderzoek tegenover dat van het katholiek gezag en het protestan-

tisme weder in zijn verscheidenheid van opvatting en gevolgtrekking. Thans nu slechts het beginsel werd besproken tusschen uitstekende woordvoerders mag zich dat debat nog gekenmerkt hebben door hoffelijkheid en verdraagzaamheid, men twijfele er niet aan dat, bij toepassing van het subsidiestelsel, de vertegenwoordiging een geheel ander aanzien zou vertoonen. De heer van der Hoeven kan er zeker van zijn dat zijn ideaal zich al dadelijk daarin zou verwezenlijken en over de verdeeling van het subsidie, 't noch aan tweespalt noch aan heftigen strijd zou ontbreken. Hoeveel te meer is dit te verwachten van ijveraars in Indie zelve. „Weet gij, die met vuur speelt, weet gij wel," vroeg de heer Moens, „wat de gevolgen zullen zijn als de re- „geering het christendom bij en tegen de mohamedanen officieel „steunde? Geloooft gij dat alle mannen die gij naar Indie zult „zenden om den christelijken godsdienst op de school in te „voeren, verdraagzaam naast elkander en tegenover elkander „zullen staan? Hebt gij wel bedacht, gij die u aan de staatsmans- „wijsheid van Karel den Groote aansluit en eerst christendom wilt „leeren en dan lezen en schrijven op den koop toe, hebt gij „wel bedacht dat ook onder christenen fanatieken worden ge- „vonden? Hebt gij wel bedacht dat in dien wedstrijd van rich- „tingen en krachten, tweespalt en onverdraagzaamheid kunnen „worden gekweekt en moet dan op dien grondslag de beschaving „worden gelegd?"

De Heer Fabius aarzelde niet van het opzweepen der godsdienstige hartstochten een noodlottigen oorlog, bloedige menschenslachterijen te voorspellen. Zóó donker zien wij de toekomst niet in. Waarschijnlijker is het, dat het onderling krakeelen der christen-gezindten, reeds nu niet onbekend aan schrandere inlanders, de massa der vredelievende mohamedanen nog meer van het christendom zou verwijderen en dat de eenvoudige Javaan, die thans al geen helder besef kan krijgen van de godsdienstige leerstellingen der Europeanen, totaal binoeng zou worden in den strijd tusschen volijverige propagandisten die, ieder van zijn standpunt, er op uit zijn zielen te winnen. Intusschen, hoe heftig ook op dit punt door den heer van der Hoeven aangevallen, is het volstrekt niet in den minister van Goltstein af te keuren dat hij als staatsman het bewaren der orde, der „rustige rust," als men wil, stelt boven het leven dat men verlangt door heillooze godsdiensttwisten aan te moedigen. Het

is, volgens art. 120 regeerings-reglement, de plicht der regeering, alle stoornis der openbare orde door godsdienstoefeningen te voorkomen en, volgens art. 121, te zorgen dat alle godsdienstige gezindten zich houden binnen de palen van gehoorzaamheid aan de algemeene verordeningen. Men duide het den opperbesturenden minister dan ook niet kwalijk dat hij doof blijft voor maatregelen, die tot ongenoegen en ongeregeldheden kunnen leiden, de toestanden in Indie stellig nog meer verwikkelen en de taak der regeering niet weinig verzwaren zouden.

Van het denkbeeld om, door gouvernements hulp en medewerking, gunstige uitkomsten van het bekeeringswerk in Indie te verkrijgen mogen de gemoedelijke christenen in Nederland des te geruster afzien omdat het niets meer is dan een droombeeld. Het anders zoo vermogende gouvernement van Nederlandsch Indie, indien het al ooit tot dit denkbeeld kon overgehaald worden, zou op het stuk van godsdienst, blijken niet veel meer te kunnen dan de godsdienstige gezindten zonder zijne hulp en medewerking. De geestestoestand der Javanen is, op dit oogenblik, een radicale hinderpaal tegen de verspreiding van het christendom in hun midden. Misschien verkeert het Maleische ras in 't algemeen reeds in een phase zijner ontwikkeling die het onvatbaar maakt om het islamitisch monothéisme te verlaten voor dat van het christendom en, indien het sociaal en intellectueel vooruit komt, wanneer het dus andere behoeften gaat gevoelen en het christendom mocht willen omhelzen, dan nog zal het een christendom wezen in Oostersche vormen, een christendom dat de aan eigen vormen zoo sterk gehechte Nederlandsche gezindten toch niet zal voldoen.

De voorliefde van den heer van der Hoeven voor godsdienstige propaganda heeft zijn belangstelling niet doen verflauwen in de oplossing van Indische vraagstukken van practischen aard. Zoo zijn Roomsch-katholieke geloofsgenooten in hem een sieraad mogen zien van hunne niet schitterende vertegenwoordiging, de richting van vooruitgang in Indie mag hem tevens blijven tellen onder hare medestanders. Op speciaal Indisch terrein blijft hij zich gelijk en geeft hij geen haar breed toe aan de sterk conservatieve neigingen der katholieke partij. Blijkbaar

is die partij in dit opzicht met hem verlegen. Als het den heer van der Hoeven gegeven is haar omtrent Indië en Indische toestanden tot juistere en betere begrippen te brengen dan zal hij haar zoowel als Indië een goeden dienst bewijzen.

Volkomen juist is zijn karakteristiek van de richtingen op koloniaal gebied. Ten onrechte wil men die onderscheiden door conservatief, liberaal en radicaal. Die onderscheiding mist voor de Indische politiek allen gezonden zin. Te recht verdeelt de heer van der Hoeven de drie richtingen volgens haar kenmerkend onderscheid, volgens hetgeen voor elk de hoofdzaak is. Er bestaat eene richting die vraagt: wat wordt gevorderd door de Nederlandsche schatkist; eene andere richting die de bevordering van handel en nijverheid op het oog heeft; eene derde richting die zich ten doel stelt de behartiging der belangen van de inlandsche bevolking. Hij erkent dat niet altijd tusschen de drie richtingen een noodwendige strijd behoeft te bestaan; dikwijls zullen die richtingen met elkander kunnen harmonieeren. Niet velen zijn er in Nederland die van Hellwald toegeven, dat een land dat kolonien bezit ongelijk heeft als het niet een stelsel van rein materielle Ausbeutung in toepassing brengt. De meest verstokte voorstander van het batig slot zal dit gevoelen niet willen onderschrijven. Men kan, het eene belang najagende, ook het andere niet voorbijzien. Maar de vraag is: Welk belang elke richting als het meest overwegend beschouwd, welk belang bij haar den doorslag geeft. Tot de derde richting, zij die het oog heeft op de belangen der inlandsche bevolking, behoorden steeds de sommiteiten op koloniaal gebied, mannen als van Hoëvell, Elout van Soeterwoude, Mackay, Keuchenius, J. C. Baud en in zekeren zin zelfs J. J. Rochussen. Ook de heer van der Hoeven heeft altijd tot die richting behoord; hij is altijd geweest een vriend en voorvechter der inlandsche bevolking en hoopt dit te blijven zoolang hij leeft.

Dit brengt hem van zelf tot het denkbeeld om de inhaligheid der eerstgenoemde richting te breidelen door het stelsel eener vaste bijdrage van Indië aan de schatkist van Nederland. Toen hij indertijd in Indië dit denkbeeld verdedigde, stond hij bijkans alleen. Nu reeds beaamt de groote meerderheid in Indie dit gevoelen. Ook in Nederland zal dit stelsel veld winnen en, naar zijne overtuiging, door iedereen beraamd worden. Hij acht het onmisbaar voor de gezonde verhouding tusschen Nederland en

Indie, omdat men op die wijze het best zal kunnen komen tot oplossing der quaestie van de agrarische aangelegenheden en belastingen. Het is, volgens hem, onmogelijk in al die vragen te komen tot eene zuivere beslissing, als ware de Nederlandsche schatkist daarmede niet gemoeid. Ook voor Nederland is het wenschelijk dat de finantieele verhouding vast geregeld worde. De bestaande toestand is goed voor Turken en Peruanen, niet voor een ordelievend volk als het Nederlandsche, dat precies behoort te weten, wat het jaarlijksch ontvangt en uitgeeft. Bovendien is het stelsel eener vaste bijdrage het eenige stelsel dat leiden zal tot versterking van den band tusschen Nederland en Indie. De heer van der Hoeven herinnert hierbij aan de bekende adressen der Indische hoofdambtenaren, die ernstiger overweging hadden verdiend dan daaraan tot dus ver geschonken is. Met allen eerbied voor 's Konings beslissing, die den stap der adressanten voorbarig noemde, zegt hij beter voorbarig dan te laat. Wat blijkt uit die adressen? Een heerschende geest van ontevredenheid in Indie, vooral uit een finantieel oogpunt. Nu is 't zeer gemakkelijk uit de hoogte neer te zien en de adressanten als oproermakers te qualificeeren, doch de heer van der Hoeven waarschuwt zijne medeleden de zaak niet zoo licht te achten. Wie zijn die adressanten? De meest geachte ingezetenen van Indie, onder andere de heer van den Berg, president der Bank, die geen vertoog tot den Koning hebben gericht om niet in hunne beurs getroffen te worden, maar de inhoud van het adres bewijst dat bij hen woog de rechtsvraag, de vraag namelijk of het Nederland betaamt belastingschuldigen in Indie nieuwe lasten op te leggen, zoolang niet vooraf is uitgemaakt op welke grondslagen het recht van belastingheffing van Nederland en Indie steunt.

Inderdaad, Nederland is thans zoover gekomen dat het als 't ware er een eer in stelt finantieel afhankelijk van Indie te blijven. Van ernstige pogingen om zijn eigen behoeften door eigen inkomsten te dekken wordt niet meer vernomen. De Indische baten stemmen de eischen al hooger en hooger. Bij de jongste spoorwegwet is het maar al te duidelijk gebleken dat om de nietigste locale belangen te bevredigen, men niet aarzelt de millioenen aan te spreken van het nog in zoovele opzichten achterlijke Indie. Nederland wordt met den dag rijker; maar het denkt er niet aan uit zijn klimmenden rijkdom iets meer af

te zonderen tot bestrijding zijner steeds klimmende uitgaven. Het ontwerp inkomsten-belasting van den minister Blussé werd verworpen en wanneer thans weder nieuwe belastingontwerpen aan de orde komen dan geschiedt dit met het uitsluitend doel om slechte middelen door minder slechte te vervangen, niet om nieuwe bronnen voor de schatkist te openen. Geen wonder, dat, onder dergelijke omstandigheden, het scheppen van nieuwe lasten voor de ingezetenen van Nederlandsch Indie, hen tegen de borst stuit en dat daar de kreet al luider en algemeener wordt gehoord om dan toch eindelijk eens voor goed de bijdrage van Indie te regelen.

Zal die wensch van Indie's ingezetenen eindelijk verhoord worden? Te oordeelen naar den weinigen weerklank, die des heeren van der Hoeven's vertoog in de vertegenwoordiging vond, zou men moeten aannemen dat dit niet spoedig zal geschieden. Misschien gaf de spreker daartoe zelf eenige aanleiding, door de aandacht meer hoofdzakelijk op de godsdienstige quaestie te vestigen en is waarschijnlijk het uitvoerig debat over dit vraagstuk oorzaak geweest dat de quaestie der „vaste bijdrage" niet opzettelijk werd behandeld. Hoe dit zij, een Nederlandsch parlement zal wel altijd op looden schoenen den weg inslaan die tot de beperkte cijnsplichtigheid van Indie moet leiden. Intusschen, mag men in Indie wel bedacht wezen, dat er practisch nog iets anders te doen valt dan declameeren om het geweten of het billijkheidsgevoel van Nederland wakker te schudden. Sinds een tiental jaren is ook de begrooting der Indische uitgaven aanzienlijk geklommen. Tonnen gouds werden daarop bijna elk jaar uitgetrokken voor verschillende inrichtingen en werken van openbaar nut. Aanzienlijke credieten werden echter ongebruikt gelaten en keerden jaren achter elkander weder in den vorm van baten in de schatkist van Nederland terug. Indie heeft het in zijn macht om de baten te verminderen; met meerdere voortvarendheid kan het althans beter partij trekken van hetgeen regeering en vertegenwoordiging Indie toedenken. Men zorge dat de sommen, die voor een dienstjaar beschikbaar worden gesteld, ook in dat jaar hare werkelijke bestemming bereiken; men voorkome dat, door eigen verzuim of werkeloosheid, de reeds zoo aanzienlijke baten nog vermeerderen.

Van lieverlede heeft zich bij den begrootingspost van het departement van justitie een niet onbelangrijk debat ontsponnen over de bepaling van het algemeen politiereglement, volgens welke met geldboeten van zestien tot vijfentwintig gulden of met de straf van tenarbeidstelling aan de publieke werken voor den kost zonder loon van zeven tot twaalf dagen, kunnen gestraft worden inlanders, die zich als dienstboden of werklieden voor den gewonen huurtijd of voor een onbepaalden tijd bij de maand verhuren en, zonder aannemelijke redenen, binnen den gewonen huurtijd of gedurende de loopende maand, zonder toestemming van den dienstbruiker, hun dienst verlaten of weigeren te arbeiden; en zulks behoudens hunne burgerrechtelijke verplichting en ten ware het feit misdrijf mocht daarstellen.

De heer Mirandolle herinnerde dat het hier een oude zaak geldt. De bepaling was vroeger afgekeurd. Het gevoelen werd toen ontwikkeld, dat alleen zij strafbaar zouden zijn, die een contract verbraken nadat zij een voorschot ontvangen hadden; de minister van Bosse vereenigde zich met dat denkbeeld; maar, zooals blijkt uit de zooeven aangehaalde bewoordingen der bepaling, werd deze beperking in Indie niet overgenomen. Onder den minister Fransen van de Putte werd een nader onderzoek bevolen met aanbeveling tot afschaffing van de geheele bepaling. Bij het optreden van den minister van Goltstein was het resultaat van het onderzoek nog niet bekend, en hij behield zich voor een nadere beslissing te nemen hetzij tot algeheele intrekking, hetzij tot beperking der strafbepaling in geval van genoten voorschot. Thans is de zaak in een andere phase. De minister zegt in de memorie van beantwoording dat de Indische regeering prijs stelt op het behoud der bepaling en dat hij, minister, zich daarbij neerlegt. Die toegeeflijkheid van den minister verwonderde spreker, te meer omdat de bepaling in de kamer zeer is afgekeurd. De heer Mirandolle had steeds bestreden het dwingen der bevolking tot den arbeid ten behoeve van het gouvernement, maar nog veel meer den dwang tot arbeid in het belang der particulieren. Ook door leden aan de overzijde was dit afgekeurd en hij vroeg met den heer Nierstrasz hoe de rechter kan nagaan de voorwaarden der overeenkomsten tot prestatie van arbeid; of het contract al of niet nagekomen is en op welken tijd de verbreking plaats had. Dat kan niet nagegaan worden en daarom is de deur open voor allerlei misbruiken. Er

was hem zelfs een voorbeeld bekend dat op één dag meer dan 100 menschen veroordeeld werden wegens beweerde overtreding van het werkcontract.

De heer des Amorie van der Hoeven stemde niet alleen volkomen in met den vorigen spreker, maar wenschte den minister te waarschuwen om, wanneer hij mocht komen tot een aanschrijving, dan niet eens toe te staan de handhaving der strafbepaling wanneer er voorschot is verleend. Volgens hem, is het voorschottenstelsel de kanker der bevolking en uitsluitend in het belang der particuliere ondernemers, doch ten nadeele van den Javaan, die er het slachtoffer van wordt, want hij laat zich door dat voorschot verlokken ten behoeve van particulieren dienstprestatie op zich te nemen. Toen de rotting nog bestond, welke, tot sprekers leedwezen, door eenige leden terug wordt gewenscht, toen gaf dergelijke bepaling tot groote willekeur aanleiding. Die zaak behoort niet tot het politierecht. Maar wat daarvan zij, de Indische regeering is gebonden aan de koninklijke bevelen en de minister van de Putte heeft de Indische regeering aangeschreven tot afschaffing der strafbepaling omtrent de niet nakoming der civiele werkcontracten.

De heeren Nierstrasz, van Houten, van der Kaay en Kappeyne van de Coppello waren het volkomen eens met de vorige sprekers. Alleen de heeren Saaijmans Vader en Godefroi verdedigden de strafbepaling. De eerste zou nog liever de wederinvoering van den rotting verlangen, gepaard met christelijke toespraken aan de gevangenen. De laatste wees op het bestaan van strafbepalingen op het verbreken van werkcontracten in andere landen. Zij bestaan niet alleen in Engeland voor het geval het algemeen belang daardoor schade lijdt; maar ook in Duitschland bij de nieuwe Gewerbe Ordnung, die in bewerking of afgekondigd is, is hetzelfde beginsel aangenomen, het beginsel van toepassing van straf op niet nakoming van burgerlijke contracten. Ook bij de behandeling onzer coalitiewet is zelfs van liberale zijde krachtig de noodzakelijkheid aangedrongen om hetzelfde beginsel op te nemen. Maar nu zeggen de sprekers uit Haarlem en Breda: Dat beginsel is niet toepasselijk op de Oostersche maatschappij en speciaal niet in Indie. En waarom niet? Omdat, zegt men, de Javaan niet weet waartoe hij zich verbindt. Ligt daarin nu een rede om het beginsel te verwerpen? Men wil geen overwicht van den meer ontwikkelden Europeaan op

den minderen inlander; maar men zal wel bedoelen geen onrechtmatig overwicht. Nu zegt de heer Godefroi: zorg dat de Javaan geen contract sluit met den Europeaan dan op een wijze dat hij weet waartoe hij zich verbindt, en dus niet zonder toestemming der Indische autoriteiten. Hij meent zelfs dat in de Indische wetgeving registratie van sommige soorten van contracten bestaat; maar, zoo niet, men leere den Javaan te weten waartoe hij zich verbindt, en dan is de handhaving van het beginsel allezins raadzaam.

Dit betoog van den heer Godefroi werd veelzijdig bestreden, nagenoeg gelijkluidend door de heeren van der Kaay en Kappeyne. Volgens die sprekers bezit de heer Godefroi een groote belezenheid in de nieuwe strafwetgevingen; maar hij heeft dit zwak, dat hij zich daarop ex logice beroept, waar het niet te pas komt. Op die wijze wordt de discussie op een dwaalweg gebracht. De Engelsche en Duitsche strafbepalingen, waarbij het algemeen belang op den voorgrond staat, worden hier ten onrechte bijgebracht, waar men alleen te doen heeft met de belangen van particulieren. Buitendien op Java heeft men een geheel andere landaard en geheel andere zeden. Wat, vroeg de heer Kappeyne, is er van de zaak? Op Java heeft men een overheerschend en een overheerscht ras. Het laatste is in den toestand van huiselijken dienst te moeten bewijzen voor het overheerschend ras. Wetgeving en bestuur zijn zoodanig ingericht dat deze verhouding ontsta, dat het overheerschte ras door het overheerschende als vrij wordt beschouwd. Maar nu kan het denkbeeld van vrijen arbeid nooit wortel vatten als dergelijke bepalingen in stand worden gehouden. Zoo dat geschiedt, maakt men van den inlander ten behoeve van den Europeeschen meester een pandeling. En wanneer wij overal in de wetgeving slavernij en pandelingschap hebben afgeschaft, waarom zullen wij dan hier dergelijke bepalingen laten bestaan? Ongerijmd is zeker de eisch dat men bij het sluiten van een contract alle gevolgen zal kunnen doorzien, die voor hem die het sluit kunnen geboren worden. De Javaansche bevolking is zeker geen domme menigte; maar zal de heer Godefroi instemmen, dat alle Europeesche meesters in Indie engelen zijn?

Verder toonde de heer van der Hoeven aan dat het registreren van werkovereenkomsten in de practijk weinig geven zou. Men leze de beruchte strafbepaling en men zal ontwaren dat

als eene dienstbode die geen contract gesloten heeft, maar het in den dienst niet uithouden kan en uit haar dienst weggaat, daarvoor ingevolge die bepaling met dwangarbeid kan worden gestraft. Hierbij komt nog iets. Er heeft eene regeling van de suikerindustrie plaats gehad, die niet onvoordeelig was voor de contractanten. De heer van der Hoeven misgunt hun die niet, want er zijn ook billijke bepalingen voor den inlander gemaakt. Of de Staat wellicht een paar millioenen minder ontvangt, is bij hem de vraag niet, want tegenover de voordeelen der contractanten staat de plicht, dat alle dwang verdwijne bij aanwerving van werkvolk. Hij wil niet dat men tot vermomden dwang kome en vreest dat het behoud der strafbepaling juist daartoe leiden zal. Het koloniaal verslag van 1875 spreekt reeds van moeielijkheden in het verkrijgen van vrije arbeiders. Mogen wij dan nu, vroeg de spreker, om suikerfabriekanten eenig gemak in de aanschaffing van arbeiders te verschaffen, de bevolking treffen? Bestaan de inlanders voor de suikerfabriekanten en voor de particuliere industrieelen? Wat beteekent dan, zooals de heer van der Kaay reeds opmerkte, het regeerings-reglement met de bepaling dat de bescherming der inlandsche bevolking een eerste plicht der regeering is?

Door deze tegenspraak blijkbaar geïrriteerd, repliceerde de heer Godefroi dat de sprekers zich niet gelijk bleven en den Javaan thans onmondig verklaarden om contracten te sluiten, terwijl zij vroeger, onder anderen, bij het agrarisch ontwerp-Trakranen een tegenovergestelde meening verkondigden. Toen gold het de vraag of men aan den inlander gronden in erfpacht kon afstaan. Van liberale zijde werd destijds beweerd dat bij ontkennende beantwoording van die vraag den Javaan onrecht zou worden gedaan; de Javaan toch, zeide men, was ontwikkeld genoeg om contracten te sluiten. Nu is het omgekeerd en heet de Javaan weder onmondig. Indien men dit wil volhouden, dan moet een andere weg worden ingeslagen; dan moet men den Javaan verbieden ooit contracten te sluiten; dan moet men hem beletten dat hij op eerlijke wijze zijn brood verdiene.

Aan deze boutade sloot zich de minister aan. De zaak, zeide de minister, was tot dusver te zeer uit een eenzijdig oogpunt beschouwd. De kamer verlieze niet de andere zijde der quaestie uit 't oog. De kamer is steeds van meening geweest, dat in Indie ontwikkeling van Europeesche zijde moet komen. De kamer heeft de

vestiging van particuliere ondernemingen op Java wenschelijk geacht. Bestaat er nu geen gevaar dat, bij plotselinge intrekking der strafbepaling, de deur zal opengesteld worden voor tal van misbruiken, oplichterijen enz. De heer Kappeyne sprak herhaaldelijk van het overheerschend ras en overheerschte ras; maar de kamer vergeet dat het overheerschend element, wat het getal en de kracht betreft, heel wat verschilt van het overheerschte. En als men van bescherming van den inlander spreekt, moet men ook de bescherming van den Europeaan niet geheel uit het oog verliezen. Terecht, beweerde de minister, had de heer Godefroi gewezen op de geheel veranderde houding die in dit debat door eenige sprekers wordt aangenomen. Men heeft altijd gepredikt over toelating op de ruimste wijze, zonder eenige beperking; men heeft altijd gezegd: behandel de Javanen niet als onmondigen. En wat wil men nu? Nu moeten zij op eenmaal beschermd worden tegen onderdrukking van enkele duizenden Europeanen. Merkwaardig is het zeker dat, sedert de particulieren de kultures hebben in handen gekregen, in vele opzichten de bekken verhangen schijnen. De meest liberale dagbladen in Indie spreken thans van weder-invoering van den rotting en van andere maatregelen vroeger van liberale zijde betwist. Men moet zich niet laten medesleepen door oogenblikkelijke indrukken en niet anders dan met de meeste bezadigheid te werk gaan.

Toch toonde de minister zich geen voorstander van de strafbepaling. Hij was het thans met den heer van der Hoeven eens geworden, dat het voorschottenstelsel verderfelijk is. Maar het had hem getroffen dat alle autoriteiten in Indie op één na, een assistent-resident, zich vóór het behoud der bepaling hebben verklaard. Er bestond verschil omtrent de grenzen, maar algemeen erkende men de noodzakelijkheid van de strafbepaling, en de directeur van justitie en de raad van Indie hebben zich daarmede vereenigd. Blijkbaar was het de wensch van den minister in de in Indie genomen beslissing te berusten, ofschoon aangetoond werd dat de kamer geen enkel der motieven had gehoord waarom de Indische autoriteiten zoo eenparig voor het behoud der strafbepaling hadden geadviseerd. Dit voerde den heer Mirandolle er toe de volgende motie van orde voor te stellen:

„De kamer van oordeel zijnde, dat art. 2 n⁰. 27 van het al-

gemeen politiestrafreglement voor inlanders (Stbl. 1872 n⁰. 111) behoort te worden ingetrokken, gaat over tot de orde van den dag."

Door den heer van Houten werd de opmerking gemaakt dat de heer Godefroi de treurige eer had de eenige te zijn, die zich belastte met de verdediging der strafbepaling; maar dat hij de quaestie waarschijnlijk niet als gewoonlijk genoegzaam bestudeerd had. De heer de Vries meende uit die opmerking te mogen afleiden dat vele leden slecht voorbereid waren om uitspraak te doen in eene zoo belangrijke zaak. Wat hem persoonlijk betrof, ofschoon hij overhelde tot het gevoelen van den heer Mirandolle, wilde hij toch gaarne het audi et alteram partem betrachten en de gronden vernemen, waarop de Indische autoriteiten hun gevoelen doen steunen. De minister, de motie bestrijdende, verklaarde echter dat wanneer men zich bepaald had een verzoek tot de regeering te richten, zij gaarne nadere inlichtingen uit Indie zou hebben gevraagd. Het feit, dat talrijke stemmen in de kamer zijn opgegaan voor het gewicht der aangevoerde gronden zou in elk geval den minister bewogen hebben, de Indische autoriteiten nader over deze zaak te onderhouden, om binnen zekeren termijn volledige inlichting in te zenden omtrent de werking der strafbepaling. Van deze verklaring akte nemende, gaf de heer Mirandolle de kamer in overweging de beraadslaging over de motie verder te schorsen tot een nader te bepalen dag.

De schorsing werd aangenomen; maar het is er verre van dat de zaak hiermede afgedaan is. Er dienen althans betere argumenten aangevoerd te worden dan die tot nog toe vóór de strafbepaling zijn in het midden gebracht om haar behoud te verzekeren. Het verhangen der hekken, zooals de minister 't noemde, is eenvoudig een feitelijke toelichting van de ware schets die de heer van der Hoeven van de richtingen op koloniaal gebied heeft gegeven. Er is steeds geweest en er bestaat tegenwoordig nog eene richting die uitsluitend de belangen van den handel en de nijverheid voornamelijk van Europeanen op het oog heeft, die weinig sympathie voor den inlander betoont, althans zijn belang steeds ondergeschikt wenscht te maken aan dat der particuliere ondernemers. Het is van die richting dat vóór jaren Multatuli met bittere verontwaardiging getuigde dat het haar alleen te doen was om de dwangkultures van het gou-

vernement te verwisselen met gedwongen kultures ten behoeve van particulieren en van wie, vóór Multatuli, op Java werd gezegd, dat zij in staat zoude wezen de Javanen tusschen de molen te verbrijzelen indien men maar zeker was van hen suiker te kunnen maken. Maar die bijzondere nijverheid à outrance werd volstandig gerenieerd door de richting, die in de eerste en voornaamste plaats de belangen der Javanen verdedigt. Deze richting heeft steeds gepredikt de harmonie tusschen de belangen der Javanen en die der industrie, tusschen ondernemer en arbeider, tusschen planter en industrieel en zij zoekt die nog in wederkeerige vrijheid en gelijk recht voor beide partijen. Toen die richting in verzet kwam tegen den minister Trakanen, die de Javanen wilde uitgesloten hebben van het erfpachtsrecht in hun geboorteland, bleef zij zich volkomen gelijk en hoe, nu zij tegen speciale strafbepalingen ten nadeele uitsluitend van inlanders, vóór gelijkheid van de contracteerende partijen ijvert, de heer Godefroi er toe kan komen haar van inconsequentie te beschuldigen, is inderdaad van een zóó scherpzinnig man onbegrijpelijk.

Ter beoordeeling van de quaestie, doet 't er overigens weinig toe of men de Javanen over 't algemeen mondig of onmondig, al of niet in staat acht om vooraf te gevolgen van een te sluiten contract te doorgronden. De practijk heeft genoegzaam op Java bewezen dat de ondernemers, die noch met voorschotten knoeien noch hun arbeiders door kunstmiddeltjes aanwerven, op de beste grondslagen voortwerken; dat de bezwaren, welke wel eens aangevoerd worden tegen het stelsel van laissez faire bij den arbeid, lang zoo algemeen niet zijn als men voorgeeft en licht door kundige en humane leiding zijn te overwinnen; dat het veroorloven van pressie onmiddellijk tot grove misbruiken aanleiding geeft en in de toekomst een geweldig gespannen toestand moet te weeg brengen, waarvan de gevaren niet zijn te voorzien. De mogelijkheid van vrijwilligen arbeid, zonder strafbepalingen tegen het verbreken van werkcontracten, is ruimschoots op Java bewezen. Waarom dan geweld gebezigd? Ter bescherming ook van den Europeaan. 't Is goed dat de Europeesche ondernemer de bescherming der regeering niet behoeft te ontbeeren, doch de minister telle daarbij de positie van de categorie der overheerschers niet te licht, de kracht van de overheerschten niet te zwaar, vooral indien de regeering de

hand van hen aftrekt ten behoeve van den kapitalist en den industrieel. Voorzeker, in getalsterkte overtreffen zij hun meesters aanzienlijk; doch de minister kan niet ignoreeren, dat in de numerieke meerderheid nooit het zwaartepunt wordt aangetroffen van de wezenlijke macht die domineert en dat een overheerschend volk volstrekt niet talrijk behoeft te wezen om groote massa's te onderdrukken, indien het slechts weet gewapend te blijven en de massa de middelen onthoudt om met kans van slagen in verzet te komen.

Van een nader ernstig onderzoek, mag ook van de Indische autoriteiten een gewijzigd gevoelen, althans minder eenstemmigheid verwacht worden. 't Waarschijnlijkste is, dat aan de zaak niet de aandacht werd gewijd, welke zij inderdaad verdient. Ondenkbaar is het toch, dat alle geraadpleegde autoriteiten werkelijk eene zoo ver reikende bepaling als art. 2 n°. 27 van het politiestrafreglement noodig achten in het belang der goede orde; maar mocht dit werkelijk het geval blijken te zijn, mocht reeds het geheele bestuur van Indie partij hebben gekozen vóór den industrieel en tegen den Javaanschen arbeider, en de opperbesturende minister niet het Indisch bestuur tot menschlievender inzichten hebben gebracht, dan zal het Nederlandsch parlement, gebruik makende van een harer schoonste prerogatieven, kunnen toonen dat de belangen van millioenen inlanders niet te vergeefs onder zijne hooge hoede zijn gebracht.

Ten aanzien van de voorgestelde credieten betoonde de tweede kamer zich bijzonder meegaande. Zij gevoelde weinig lust den onvermoeiden, steeds tracasseerenden heer Nierstrasz te volgen. Slechts een kort zeevaartkundig tournooi tusschen de heeren Fabius, Fransen van de Putte, Stieltjes, Blussé en den minister ging de gewichtige beslissing vooraf, waarbij, met 56 tegen 11 stemmen, de eerste termijn voor de te Tandjong Priok (Batavia) te bouwen havenwerken is aangenomen. De heer Fransen van de Putte wenschte dat de regeering meer voortgang maakte met het inlijven van de onafhankelijke Battaksche landen, waarvan de bevolking verlangt onder ons bestuur gebracht te worden; de minister wil daarmede behoedzamer zijn. Bij amendement is

eindelijk uitgemaakt dat het hydrographisch bureau weer uit den Haag naar het departement van marine te Batavia zal worden overgebracht. Eindelijk heeft de heer Kuyper, naar aanleiding der brochure van den zendeling Jans en het artikel van Dr. Wijnmalen in een der vorige afleveringen van het Tijdschrift voor Nederlandsch Indie, bij de wet op de middelen in Indie, de opiumquaestie ter sprake gebracht.

De spreker had het vooral gemunt op de driejarige pacht, welke door den heer Fransen van de Putte in bescherming werd genomen. Overigens was het hem slechts te doen om de aandacht op die quaestie gevestigd te houden, welke hij later breedvoeriger wenscht te bespreken. Een piquant doch juist woord van den heer van Loon werd in dit spiegeldebat gehoord. Die spreker verklaarde namelijk dat hij er niet systematisch tegen was dat uit de zonden van het volk geld voor de schatkist worde geslagen en daarom niet, omdat dezelfde zonden geld aan de schatkist kosten. Wanneer men dit gezegde gelieft voor oogen te houden bij de behandeling der opiumquaestie zal men zich vrijwaren tegen vele scheeve en onjuiste oordeelvellingen. Het opiummonopolie, de ergste vorm van belasting, mits behoorlijk geregeld, — b. v. in den trant der regeling van den gouverneur-generaal Duymaer van Twist, waarbij de pachters belang hadden mede te waken tegen clandestienen invoer — is tot dus ver het krachtigste middel geweest om het verbruik te beperken en zelfs vele verbruikers, door de duurte van het heulsap, te behoeden tegen misbruik. Men vergelijke slechts het betrekkelijk aanzienlijk opium-verbruik op Bali, waar het opiummonopolie niet werkt, met dat op Java en men zal spoedig tot de overtuiging komen, dat de opiumkit van den gelicentieerden Chinees geen aanmoediging tot opiumschuiven van wege de regeering is. Ook de uitbreiding der verboden kringen is veelzins gebleken het doel voorbij te streven, daar in menig verboden kring het schuiven van clandestien ingevoerde opium toch niet tegengegaan kon worden. Men verzekere dus het monopolie zoo goed mogelijk en in een land waar nog zoo veel geld wordt geslagen uit de nijverheid der bevolking, aarzele men niet, indien het kan, in den opium een equivalent te vinden voor andere lasten, bij voorbeeld, de heerediensten, die de bevolking algemeen drukken.

* * *

De bevoegdheid tot uitzetting in Indië.

Onder de gewichtigste bevoegdheden, welke den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië zijn toegekend, behoort ongetwijfeld die, omschreven in de artt. 45, 46, 47 en 48 van het Regeerings-Reglement, waarbij hem de macht wordt verleend om personen, gevaarlijk of schadelijk voor de openbare rust en veiligheid, te verwijderen of in verzekerde bewaring te doen nemen. Werd deze macht steeds aan het Indisch bestuur toegekend, men meende dat zij aan dat bestuur niet mocht worden ontnomen, zonder 't algemeen belang in de waagschaal te stellen; zelfs werd eens beweerd, dat er niets te veel wordt gezegd, wanneer men het hier verdedigde beginsel een levensbeginsel noemt [1]; overigens begrepen zoowel voor- als tegenstanders dat er bij de toepassing daarvan duchtige waarborgen tegen een mogelijk misbruik dienden gesteld te worden.

Deze buitengewone, volgens sommigen „exorbitante" macht is in vroeger en later tijd dikwijls besproken in vele organen der pers, in enkele afzonderlijke geschriften, herhaaldelijk ook in hooge regeeringscollegiën, in verband met aangeboden wetsontwerpen of bekend geworden bestuursmaatregelen. Tot dusver echter was er, zoo we ons niet geheel bedriegen, nog geen afzonderlijke monographie aan dit onderwerp gewijd. Het was daarom eene gelukkige gedachte van den heer J. A. Raedt, een der kweekelingen van de Utrechtsche Hoogeschool, toen hij, na

---

[1] Zie Memorie van toelichting bij 't eerste ontwerp van het regeerings-reglement, ingez. bij Kon. boodschap van 29 Oct. 1851.

voleindiging zijner academische studiën, ter verkrijging van den graad van doctor in de beide rechten, besloot in een proefschrift een onderzoek in te stellen naar de voormalige en hedendaagsche politieke uitzetting hier te lande en in ons overzeesche rijk [1]).

Gemakkelijk was deze taak niet, zoo men haar althans behoorlijk wilde vervullen. Men zou ongetwijfeld kunnen volstaan met enkel eene historische beschouwing te leveren, hoe het recht van uitzetting zoowel hier als in Oost-Indië is ontstaan en zich verder ontwikkeld heeft, met vermelding tevens van de toepassing, welke daaraan gegeven is. Maar zulk eene beschouwing, hoe verdienstelijk reeds op zich zelve, zou in waarde toenemen, zoo vervolgens daaraan werd vastgeknoopt eene vergelijking van de bij ons en in Indië geldende wetgeving met 'tgeen in Duitschland, België, Engeland, Frankrijk en elders wordt aangetroffen. En te vruchtbaarder nog zou 't onderzoek zijn, zoo men daarin tevens eenige kritische beschouwingen over de bevoegdheid tot uitzetting zelf opnam, aan 't verschillend oordeel, over 't beginsel geveld, recht liet wedervaren, met mededeeling, zooveel doenlijk, van eigen inzicht.

Meer bescheiden heeft intusschen de heer Raedt zijne taak opgevat. Hij bepaalt er zich toe het onderwerp historisch toe te lichten. Eerst wordt geschetst hoe de politieke uitzetting zich in ons vaderland ontwikkelde; vervolgens nagegaan hoe dat recht in onze Oost-Indische bezittingen ontstond en zich daar tot heden vestigde, terwijl, tot besluit, aan enkele beschouwingen daarover eenige aandacht wordt gewijd, met vermelding tevens van enkele gevallen van uitzetting.

Het eerste deel van des schrijvers arbeid laten we hier rusten. Met des te meer belangstelling hebben we echter kennis genomen van zijne mededeelingen, voor zoover zij de Indische zijde van 't vraagstuk toelichten.

Hoofdzaak schijnt bij den schrijver geweest te zijn ons de wetgeving gedurende de beide vorige eeuwen en die sedert 't begin onzer eeuw tot op onzen tijd te leeren kennen. Uit het overzicht, dat daarvan wordt gegeven, blijkt dat de bevoegdheid tot uitzetting reeds dagteekent van de eerste tijden der Compag-

---

[1]) Onderzoek naar de voormalige en hedendaagsche politieke uitzetting in het moederland en in Nederlandsch-Indië. Academisch Proefschrift door J. A. Raedt. Rotterdam, J. C. Neiszen & Co. 1875, in 8°.

nie. Dat zij aan hare Bewindhebbers en aan de Gouverneurs-Generaal in den eersten tijd geschonken was, kan blijken uit art. 35 van het eerste Octrooi van 1602; uit art. 31 van de Instructie voor Pieter Both; uit de artt. 8 en 59 van de tweede Ordonnancie en Instructie voor den Gouverneur-Generaal en de Raden van Indië van 22 Augustus 1617; voorts uit de artt. 10 en 96 van de Instructie van 17 Maart 1632, evenals uit de daaropvolgende van 26 April 1650; eindelijk uit den eed, welken de eerste Gouverneur-Generaal en de Raden van Indië moesten afleggen en uit dien, welke in den Artikelbrief van 1658 vermeld wordt, terwijl eveneens niet alleen in dien Artikelbrief, maar o. a. ook in art. 32 van een lateren van 1747 de uitzetting aangeroerd wordt. De inhoud van al deze bepalingen, welke door den schrijver textueel wordt meegedeeld, bewijst dat de macht in dit opzicht aan de Indische bestuurders geschonken, zeer uitgestrekt was. „Zij toch", zoo resumeert hij op blz. 144, „zij toch konden de dienaren der Compagnie ontslaan, wanneer zij bevonden dat ze zich „kwalijk en ontrouwelijk gedroegen, maar mochten hen niet beletten zich naar het vaderland te begeven, om hunne „doleantiën en klachten" bij de Staten-Generaal in te dienen. Ook degeenen, welke voor zich zelven of particulieren eenigen handel deden, moesten opgezonden worden. Nog grooter was de macht verleend bij art. 32 van den Artikelbrief van 1747, hetwelk bepaalde, dat het dan alleen den opontbodene of opgezondene vrij zou staan zich te beklagen bij de Justitie, wanneer bij het opontbod of bij de opzending was gevoegd „eenige infamerende reden van dien, of wel stilstand van qualiteit en gage."

„Deze macht van de Bewindhebbers strekte zich uit over alle dienaren van de Compagnie, „van de eerste tot de laatste", dus ook over den Gouverneur-Generaal en de Raden van Indië. Herhaaldelijk maakten dan ook de Bewindhebbers van dit hun onbeperkt gezag gebruik, daar er van verantwoordelijkheid bij zulke bepalingen, als die van art. 32, haast geen sprake meer was."

De heer Raedt vermeldt de belangrijkste gevallen van opontbod naar 't moederland, zooals o. a. dat van al de rechters, welke zitting hebben gehad in den bekenden Ambonschen moord; van den gouverneur van Amboina, A. Gijsels, op grond

van de beschuldigingen van zekeren A. van den Heuvel, die echter zelf later veroordeeld werd. Een voorbeeld van verbanning naar andere eilanden vinden wij „in den ongelukkigen, maar dapperen verdediger van het fort Zeelandia", F. Coyet, wien in 1662 Amboina als verblijfplaats werd aangewezen. Meermalen had ook opzending naar 't vaderland plaats wegens 't drijven van verboden handel, soms zelfs zonder eenige reden te vermelden. Het geval van D. van Durven bewijst dat men zich ook niet ontzag een Gouverneur-Generaal terug te roepen, terwijl 't bekend is, op welke wijze men de Raden van Indië van Imhoff, van Schinne en De Haaze naar Patria opzond, en later, in 1795, 3 leden van den Raad van Justitie des Kasteels, waaronder Mr. C. H. C. Wegener, van hunne bedieningen ontsloeg en uitzette.

Al deze gevallen vermeldt de schrijver slechts kortelijk, met verwijzing voorts naar het in 1847 te Utrecht verschenen proefschrift van Mr. L. C. D. van Dijk. Uit het medegedeelde echter wordt terecht de conclusie getrokken, „dat de uitzetting in Indië, gedurende de beide vorige eeuwen, niet zelden tegen alle waarborgen van recht indruischten. Zoo men iemand zijn qualiteit en gage slechts liet behouden, kon men hem elk oogenblik opzenden. In het moederland stond wel is waar de weg open tot beklag bij de Staten-Generaal of bij de Justitie, maar dit baatte ook al zeer weinig. Wegener o. a. beklaagde zich over zijne opzending bij het Committé tot de zaken van den Oost-Indischen handel, hetwelk daarop aan de Commissarissen-Generaal zijne afkeuring te kennen gaf, en hun tevens aanschreef dat het voortaan dergelijke opzendingen afgeschaft en geïnterdiceerd wenschte te zien. Toen echter Wegener wederom als extraordinaris Raad in Indië kwam, werd hij toch weder naar Patria opgezonden."

Dit voorbeeld met zoo menig ander is ongetwijfeld voldoende om 't voormalig Indisch bestuur te laken dat het van de hem toegekende bevoegdheid soms zoo jammerlijk misbruik heeft gemaakt. Wij laten het echter geheel voor rekening van den jeugdigen schrijver, waar hij met 't oog daarop 't scherp veroordeelend vonnis herhaalt van een ongenoemd schrijver uit dien tijd, die in een werkje getiteld: „Nederlandsch-Indië in haare tegenwoordige toestand beschouwd. Batavia, 1773" zich aldus uitlaat: „Zeker, zoo de menschen het wel in Europa wis-

tep, zy zouden zich wel wagten, van zo ligt na Hollandsch-Indië te gaan, en zag men eens van naby in Europa de aldaar aangedaan wordende allervernederendste en tirannische behandelingen; ik vertrouwe vast (of alle billykheid moest ook daar vaarwel gezegt zyn), dat de daar zynde Oppergebieders, in die zaak wel eens order zouden stellen. Men kan hier vrij uitroepen: Groote God! nimmer is een Hollander meer gedrukt en veracht geweest onder het Spaansche juk als onder dit in Indië gezagvoerend gebroedsel."

Doch al aarzelt men eenigszins om op zulk eene krasse wijze den staf over 't voormalig Indisch bestuur te breken, zeker zal men overtuigd zijn, dat verandering noodwendig was. Zij kwam gelukkig ook tot stand na de opheffing der Oost-Indische Compagnie. „De uitzetting werd langzamerhand met meerdere waarborgen omkleed. Vooral hebben we deze verbeteringen te danken aan de mildere beschouwingen van de Commissie tot de Oost-Indische zaken, in hare Consideratien en Advys van 1803, welke den grondslag hebben uitgemaakt van de tot nu toe van kracht geweest zijnde Regeerings-Reglementen."

De heer Raedt vermeldt eerst den text van de artt. 21 en 22 uit het charter tot vestiging van de regeering en het bestuur der Aziatische bezittingen, welke over 't recht van uitzetting handelen, om vervolgens de toelichting der commissie in haar geheel op te nemen. De schrijver wijst verder aan, dat die artikelen bijna woordelijk voorkomen in de Instructie van den Gouverneur-Generaal Daendels, eveneens ook in het Regeerings-Reglement van 1815, terwijl „alleen de eindbeslissing, ingeval de Gouverneur-Generaal over eenige willekeurige uitzetting ter verantwoording geroepen werd, opgedragen is aan den Souvereinen Vorst." Dan wordt aangetoond, welke punten van verschil en overeenkomst met deze Indische grondwet van 1815 de latere van 1818, 1827, 1830 en 1836 opleveren, waarna uit de tusschen regeering en volksvertegenwoordiging gewisselde stukken uitvoerig wordt opgegeven wat er vóór en bij de behandeling van het tegenwoordig Regeerings-Reglement met opzicht tot de bevoegdheid van uitzetting is voorgevallen, met korte vermelding van de beraadslagingen in de Tweede Kamer, die aanmerkelijke wijzigingen in de artikelen van 't ontwerp van wet gebracht hebben.

In het laatste hoofdstuk zijner proeve herinnert de heer Raedt

aan de gevallen, waarin men van de bevoegdheid tot uitzetting heeft gebruik gemaakt; met name wijst hij op de uitzetting, in 1831, van zekeren kroeghoeder te Samarang, van Dressel; in 1845, van den heer L. van Vliet; van den Bisschop Grooff en zijne vijf assistenten in 't daarop volgend jaar, en eindelijk van S. E. W. Roorda van Eysinga, J. J. Nosse en Mr. C. P. K. Winckel in onzen tijd. Bij deze namen had de schrijver nog kunnen voegen dien van E. Glazer, wien bij besluit van 27 Mei 1853, nº. 9, het tijdelijk verblijf is opgezegd, dat hem, bij besluit van 4 Maart 1843, nº. 6, was toegestaan, „uit hoofde van de hooge oneerbiedigheid, door hem in een adres aan den Gouverneur-Generaal van 7 April 1853, jegens het bestuur van Nederlandsch-Indië aan den dag gelegd, alsmede op grond van zijn woelziek en onbetamelijk gedrag [1])"; ook dien van L. J. Pietersz., te Saparoea, die, ingevolge 't besluit van den Gouverneur-Generaal van 9 Juli 1853, „ter zake van het voorbrengen van overdrevene beschuldigingen tegen den assistent-resident van Saparoea en Haroeko H. D. A. van der Goes, en als gevaarlijk voor de rust en veiligheid te Saparoea", voor den tijd van vijf jaren, buiten het gouvernement der Molukken naar Krawang verwijderd werd. Eene merkwaardige illustratie van de toepassing van 't recht van uitzetting, een jaar vóór de vaststelling van ons tegenwoordig Regeerings-Reglement biedt ons 't opstel aan, dat over deze laatste zaak in dit Tijdschrift, jaarg. 1857, II, blz. 15 vlg. is opgenomen onder den titel: „Een balling in Nederlandsch-Indië."

Voorts kan wat 't recht zelf betreft, nog vermeld worden, dat het Indisch bestuur den maatregel tot uitzetting buiten zekere residentiën zich voorbehouden heeft bij het reglement op de huur van landen in de rijken van Soeracarta en Djocjocarta (Indisch besluit d.d. 4 november 1839, nº. 12), welk recht, gelijk de voormalige fungerend Secretaris-Generaal bij het Departement van Koloniën, P. van Swieten, deed opmerken [2]), „meerdere gegronde reden tot klachten oplevert dan de algeheele uitzetting buiten de kolonie, en wel omdat de bewijzen daar zijn,

---

[1]) Vgl. Tijdschrift v. N. S. 1854. I. 294.

[2]) In zijne Proeve van een ontwerp van wet op de uitoefening van het gezag in N. I. 's Grav., 1850, blz. 50.

hoe kleingeestige inzichten, particuliere veten en knoeierijen der ambtenaren in de residentie zelf tot de toepassing van dien gestrengen maatregel kunnen leiden, die zoo zeer aan de industrie kan schaden."

Eindelijk — om niet meer te noemen — zou men, zoo 't gewicht der zaak, die we behandelen, 't niet verbood, er zich vroolijk over kunnen maken dat nog in 1855 niet afgeschaft scheen art. 11 van het Reglement voor de schutterijen op Java en Madura (Staatsblad 1838, n°. 22), waarin letterlijk deze bepaling voorkomt, dat „hij die zonder wettige redenen van verschooning ingebracht te hebben, bij de eerste oproeping tot den schutterlijken dienst, afwezend blijft, zal verbeuren eene boete van twee tot tien gulden, ten tweeden male opgeroepen zijnde en niet verschijnende, eene boete van vier tot twintig gulden, waarna hij door een detachement afgehaald en voor den krijgsraad gebracht zal worden, en, behalve de boeten, ook nog de kosten van deze afhaling op hem zullen worden verhaald, terwijl het aan den krijgsraad in zoodanig geval zal zijn vrijgelaten, om des noodig oordeelende, den weerspannige, door tusschenkomst van den resident, aan den Gouverneur-Generaal bekend te maken, die alsdan zal beslissen, in hoever de zoodanige uit deze bezittingen verwijderd, of wel van zijn ambt en zijne bediening ontzet behoort te worden [1])."

Men ziet het, dat zoo men een nauwkeurig historisch onderzoek naar de bevoegdheid tot uitzetting in Indië en de toepassing daarvan wilde leveren, er nog vrij wat te vermelden zou vallen. We maken er den heer Raedt hoegenaamd geen grief van dat hij zijn onderwerp verre van uitgeput heeft. Evenmin dat hij zich zorgvuldig onthouden heeft een oordeel te vellen over de gevallen van uitzetting, die er in den loop des tijds hebben plaats gehad. En heeft hij bij zijn historisch overzicht zich evenzeer gewacht hier en daar eenige kritiek uit te oefenen, aan 't slot echter van zijn arbeid doet hij ons zijne meening omtrent het behandelde vraagstuk kennen. „Dat de uitzetting in Nederlandsch-Indië", schrijft hij, „een nu en dan nog onontbeerlijke maatregel is, bleek vooral uit de discussiën in de Staten-Generaal bij de behandeling van het tegenwoordig Regeerings-Reglement. Niemand toch verzette zich tegen het verleenen

---

[1]) Vgl. hierover Tijdschr. v. N. I. 1855. II. 353 vlg.

van deze bevoegdheid aan den Gouverneur-Generaal. Hoofdzakelijk liep de strijd over de waarborgen welke tegen een mogelijk misbruik van die macht dienden gesteld te worden. Zij bestaan thans in: 1°. de kennisgeving der verwijdering aan de Staten-Generaal, wanneer ze Nederlanders geldt; 2°. het hooger beroep bij het Opperbestuur in het moederland; 3°. het omkleeden met redenen van het besluit tot uitzetting; 4°. het hooren van den betrokken persoon en het opzenden van het proces-verbaal naar Nederland; 5°. de overeenstemming van den Gouverneur-Generaal met den Raad van Indië. Deze waarborgen achtte de Regeering voldoende tot het waken tegen misbruiken.

„Desniettemin blijft het steeds de groote vraag, wanneer personen kunnen geacht worden „gevaarlijk voor de openbare rust en orde te zijn". Men diene hierbij vooral in het oog te houden, dat de toestanden in Oost-Indië zoozeer verschillen van die in het moederland, dat daden, welke daar zeer gevaarlijk zijn, het hier volstrekt niet zijn. We vinden hiervan een voorbeeld, waar de Regeering er op wijst, hoe bij de meeste rustverstoringen, de kwalijk gezinde inlanders zich eerst een aanhang verschaffen door het uitleggen van wonderdroomen, het voorspellen van vreemde gebeurtenissen en het voorwenden van bovennatuurlijke begaafdheden. Zulke personen toch zouden hier slechts onze spotlust of medelijden kunnen opwekken, in Oost-Indië daarentegen zijn ze hoogst gevaarlijk, en is hun spoedige verwijdering wenschelijk.

„Ook wachte men zich wel maatregelen van het Indische bestuur lichtvaardig als onbillijk of eigendunkelijk te brandmerken. Hetgeen zulks hier ten zeerste zou zijn, is het daar niet. Merkwaardige voorbeelden vinden we hiervan medegedeeld door den Generaal-Majoor Baron Nahuys van Burgst [1]). Hij zegt o. a. „Welke rechtbank in mijn vaderland zou mij niet aan misbruik van gezag hebben schuldig verklaard, toen ik in Juni 1830 met mijn ambtgenoot, wijlen den heer Merkus, een keizer van Soeracarta van zijn troon vervallen verklaarde, en gevankelijk uit zijn rijk voerde, ofschoon dien Vorst alleenlijk kon worden bewezen, dat hij, zonder mijn verlof als Resident en Commissaris der Hoven, vergezeld van vier zijner volgelingen, de graven zij-

1) Zie zijne Beschouwingen over N. I. 's Gravenhage, 1848 pag. 111.

ner voorouders en het Zuiderzeestrand bezocht had. Die schuldigverklaring zou het loon zijn geweest voor eene daad, die door den Gouverneur-Generaal van den Bosch met zijne bijzondere dankbetuiging is vereerd geworden uithoofde van de energie en het beleid, waarmede in eene zoo moeielijke zaak is gehandeld geworden. En welk nog ongelukkiger lot zou mij niet ten deel gevallen zijn, indien mijne handelingen, bij gelegenheid van uitgebarsten onlusten in de provincie Bagelen, ten jare 1821, aan het oordeel van eene vaderlandsche rechtbank hadden moeten onderworpen worden? Die rechtbank zoude toch voorzeker niet hebben kunnen goedkeuren, dat ik, nadat ik een der hoofdaanleggers dier onlusten had gevangen genomen, denzelven door buitengewone Javasche rechters, daartoe door mij benoemd, dadelijk liet vonnissen en ter dood veroordeeld zijnde, zijn schuldig en met moorden bevlekt leven aan een noodgalg voor zijne eigen woning geplaatst, deed ten zoenoffer brengen."

„Het is en zal voorzeker altijd wenschelijk blijven, dat de Gouverneur-Generaal van de bevoegdheid hem bij de artt. 45, 46, 47 en 48 van het Regeerings-Reglement verleend, met omzichtigheid gebruik make, aangezien gevallen van intrekking der uitzetting niet dan schadelijk voor zijn gezag en dat van den staat zelf kunnen zijn."

Tot dusver de heer Raedt. Hij vergunne ons hierbij een paar kantteekeningen te plaatsen.

Allereerst met betrekking tot de beweerde eenstemmigheid in 't verleenen van de bevoegdheid tot uitzetting aan den Gouverneur-Generaal. Er zou uit de debatten in de Tweede Kamer gebleken zijn, dat er „niemand" zich verzet heeft om zulk eene exorbitante bevoegdheid van den Indischen landvoogd te bestendigen. We nemen de vrijheid de juistheid dezer meening in twijfel te trekken. Op grond reeds van 'tgeen door den schrijver zelven op blz. 134 van zijn proefschrift is medegedeeld, dat, namelijk, het artikel van 't Regeerings-Reglement, waarin de bevoegdheid tot uitzetting is omschreven, aangenomen werd met 44 stemmen, terwijl er zich een 10tal leden tegen verklaarden. Raadpleegt men de stemlijst, dan vindt men onder de tegenstanders o. a. de namen van Thorbecke en van Hoëvell; en gaat men vervolgens beider redevoeringen na, dan blijkt 't, dunkt mij, zonneklaar, dat 't bij hen niet alleen gold een strijd over de waarborgen tegen mogelijk misbruik bij toekenning van de

bevoegdheid tot uitzetting, maar wel degelijk ook tegen 't beginsel zelf. De rede van wijlen den heer Thorbecke is verre van dubbelzinnig; wij zullen daarop straks, voor een en ander doel, terugkomen. Welke de meening van den heer van Hoëvell was, kan evenmin aan twijfel onderhevig zijn. In de door hem uitgesproken rede verklaarde hij, dat hij „geene zoogenaamde politieke uitzettingen wil", gelijk hier voorgeschreven wordt; hij achtte ze „nadeelig voor de ontwikkeling van Indië" zoowel als „voor ons gezag", en tevens volkomen onnoodig. Den voorstanders van 't artikel riep hij toe: „levert het bewijs, niet in holle klanken en klinkende phrasen, maar in feiten en gebeurtenissen, dat deze bevoegdheid van den Gouverneur-Generaal onvermijdelijk noodzakelijk is, en ik zal ze hem geven." De toenmalige afgevaardigde uit Almelo behandelde hierbij tevens het punt, waaraan ook de heer Raedt groot gewicht schijnt te hechten, dat we namelijk hier te doen hebben met een bijzonderen toestand, eene geheel bijzondere maatschappij, dat 'tgeen hier òf onschuldig òf weinig schadelijk voor de maatschappij zou wezen, in Indië zeer gevaarlijk kan zijn [1]).

Wij staan kortheidshalve bij de ontwikkeling dezer verschillende punten niet verder stil; de énkele aanwijzing daarvan zij reeds voldoende om te doen zien, dat er wel degelijk waren, wier meeningen en stellingen ten aanzien van de bevoegdheid tot uitzetting lijnrecht stonden tegenover het stelsel der voorgedragen wet.

In 't gehouden debat is verder op eene zaak gewezen, die bij de behandeling van 't vraagstuk wel mag gekend worden: we bedoelen de wetgeving in 't buitenland, voornamelijk in de Fransche en Engelsche koloniën. Wat Frankrijk aangaat, bedriegen wij ons niet, dan is ook aan het koloniaal bestuur in gevallen, waarin de veiligheid en de rust der kolonie worden bedreigd of onvoorziene omstandigheden grooter machtsbetoon noodzakelijk maken, de bevoegdheid tot uitzetting gegeven, evenwel altijd onder eenige waarborgen tegen mogelijk misbruik [2]).

---

[1]) Men vgl. hierbij ook de mededeeling in dit Tijdschrift, jaarg. 1854. I. blz. 248 en vgl., en blz. 432 en vlg.

[2]) In 't bekende werk van Dalloz, Jurisprudence générale, Art. Organisation des colonies, vinden we deze aanteekening: „Ajoutons qu' à côté de ce système d'administration destiné à régler le cours ordinaire des choses,

In Britsch-Indië echter, waarop zoo dikwijls als punt van vergelijking wordt gewezen, schijnt dat recht, gelijk de heer van Hoëvell reeds in zijne rede deed opmerken, bestaan te hebben, „maar het is opgeheven; het is sedert vele jaren afgeschaft;" en met dien afgevaardigde mag wel gevraagd worden: „heeft het moeielijkheden verwekt? Is in de vergelijking van den geest, die vroeger in Britsch-Indië heerschte onder de Europeanen, met dien welke er nu heerscht, van die afschaffing eenig nadeelig effect bespeurd? In geenen deele. Ik geloof integendeel, dat juist gebeurtenissen zijn aan te wijzen van de toepassing van dat recht, vóór dat het is afgeschaft, bij welker onderzoek het blijkt, dat indien het recht niet bestaan had, ook de daad, waarop het is toegepast, niet zou gepleegd zijn."

Wat intusschen hiervan zij, ter toetsing van het bij ons bestaande recht springt het belang eener vergelijking met 't geen bij andere koloniale mogendheden daaromtrent is vastgesteld aanstonds in 't oog. Dubbel bejammeren wij 't daarom dat de schrijver van 't proefschrift zich daaraan niet heeft gewaagd.

Ook nog een andere factor is door hem bij zijn historisch onderzoek ter zijde gelaten. Zich enkel bepalend tot wat officiëel is besproken en vastgesteld, leert hij ons niet kennen 't verschillend oordeel dat er over 't recht van uitzetting door bevoegden in onderscheidene geschriften werd uitgesproken. Bij de behandeling onzer tegenwoordige Indische grondwet is er menige proeve van een ontwerp van wet op het beleid der regeering in

---

on a placé un régime exceptionnel pour les cas où la sûreté de la colonie serait compromise et où des circonstances imprévues exigeraient le développement d'une autorité plus étendue. Des pouvoirs extraordinaires sont accordés pour ce cas au chef de la colonie; toutefois la plus sévère des mesures qui étaient mises à sa disposition et qui étaient applicables aux personnes de condition libre, est l'exclusion pure et simple de la colonie, exclusion qui ne peut, d'ailleurs, être que temporaire à l'egard de ceux qui ont dans la colonie des intérêts de famille ou de fortune, sauf, dans tous les cas, le recours à la justice ou à la clémence du chef de l'Etat. Encore même des garanties solides telles que la participation nécessaire du conseil privé, l'adjonction à ce conseil de deux membres de la cour d'appel, la nécessité d'une majorité de six voix sur huit, viennent-elles entourer et modérer l'exercice des pouvoirs extraordinaires accordés au gouverneur pour ces cas exceptionnels."

Nederlandsch-Indie in 't licht gezonden. We herinneren slechts aan die van de heeren Cornets de Groot, Mr. A. A. van Vloten, P. van Swieten en Mr. R. W. J. C. Bake. Men behoeft ze maar even te doorbladeren om de overtuiging te erlangen, welke verscheidenheid van denkbeelden er bestaat zoowel omtrent de toekenning van de macht tot uitzetting uit de kolonie, als over de waarborgen, die bij opdracht eener dergelijke macht dienen gesteld te worden. Ook in de organen der pers heerscht in dit opzicht verschil. In een „Antwoord op de Aanmerkingen van den heer Cornets de Groot" ('s Grav., Gebr. Belinfante, 1853) wordt o. a. meegedeeld, dat het „Algemeen Handelsblad" het recht tot uitzetting alleen wil toegekend zien „aan de rechterlijke macht, die daarvan in gegeven gevallen bij vonnis, in den wettigen vorm, als eene legale straf, gebruik moet maken": waartegen echter, volgens den schrijver, gewichtige bedenkingen bestaan.

Kortom, de mededeeling van dit een en ander, zij 't ook zoo objectief mogelijk, zonder toevoeging van eenige kritiek, zou, zoo zij in de proeve des heeren Raedt ware opgenomen, ontegenzeggelijk haar waarde hebben verhoogd.

Of wij overigens met des schrijvers beschouwingen instemmen, voor zoover zij aan 't slot zijner proeve voorkomen en welke we hierboven overnamen? We antwoorden — en hiermeê besluiten we ons opstel — met verwijzing naar de rede van den heer Thorbecke en de daarin vervatte „eenvoudige vraag", waarin de beantwoording zich eigenaardig aan het historisch onderzoek des heeren Raedt zou hebben aangesloten. „Het recht van uitzetting, met betrekking tot Indie", zoo sprak wijlen die staatsman, „heb ik in vroeger en later tijd dikwijls, ook in hooge regeeringscollegien, hooren behandelen; en ik heb aan de discussie gaarne deelgenomen. Ik erken, dat de gronden, die ik hoorde bijbrengen, thans gelijk vroeger, ten gunste van dat recht, op mij niet den indruk hebben gemaakt, dat het volstrekt noodzakelijk is. Zij gaven mij geene zekerheid; doch in zoodanige stemming zegeviert licht de genegenheid om toe te staan dat waarvan de weigering voor de bereiking van het doel, waartoe men het recht vraagt, bedenkelijk zou kunnen worden.

„Waardoor hebben wij nu en heb ik vroeger de noodzakelijkheid van dat recht bovenal, ik zou haast durven zeggen alleen, hooren aandringen? Door eene schildering van de gevol-

gen, die te duchten zijn, wanneer men dat recht niet schenkt. Men heeft getracht ons te bewegen door hetgeen ik meen te mogen noemen de poëzy van de vrees. Hoe groot minnaar ook van de poëzy, ben ik toch huiverig om aan het dichtend vermogen van de vrees invloed toe te staan, daar, waar het geldt handeling, daar, waar het geldt bestuur. Men heeft ons gezegd: de orde kan zonder het recht van uitzetting niet worden bewaard; gij zult die door weigering op het spel zetten. Ziehier nu mijne vraag.

„De discussie over de denkbeeldige gevolgen van het gemis van zoodanig recht kan in het oneindige worden voortgezet, zonder tot overtuiging te leiden. Naar mate de een meer of min vreesachtig is dan de ander, zal hij meer onder de heerschappij staan van de voorgespiegelde schrikbeelden, of zich daaraan weten te onttrekken. Er is evenwel een meer stellig element, dat ik over dat recht zou willen raadplegen. Het recht van uitzetting heeft sedert lang bestaan; wij hebben onderscheidene voorbeelden van uitzetting. Nu vraag ik: wat leert de geschiedenis der uitoefening van dat recht? Waren de mannen, waarop dat recht is toegepast, inderdaad zoo gevaarlijk dat, indien het ten hunnen aanzien niet ware uitgeoefend, de orde zou hebben geleden? Dit kunnen wij, nu die gevallen bekend zijn, meer of min, ik geloof met tamelijke juistheid, beoordeelen. Kan daarop een antwoord gegeven, 't welk de noodzakelijkheid van de uitvoering van dat recht doet blijken? Ware de orde in Indie inderdaad in gevaar gebracht, zoo men in die gevallen, waarin men van dat recht gebruik heeft gemaakt, het niet had bezeten?"

Den Haag, 22 Nov. '75. Dr. Th. C. L. Wijnmalen.

Indrukken van een wereldreiziger over Java.

The rambles of a globe trotter in Australasia, Japan, China, Java, India and Cashmere, by E. K. Laird. In two volumes. With map en forty illustrations. London, Chapman and Hall. 1875.

Onderstelt een lid van een rijke industriëele firma, die, om kennis en wijsheid op te doen — zooals het op het titelblad prijkende motto schijnt aan te duiden — een wereldreis maakt; die zijne betrekkingen geregeld op de hoogte houdt van zijn doen en laten; die eerder herhaalt wat hij reeds heeft geschreven dan niet te schrijven, wat hem overkomen is; die vaak door elkander invallende gedachten opteekent en indrukken weergeeft zooals zij bij het schrijven hem voor den geest komen en die, tehuis teruggekeerd, eenvoudig zijn brieven met zijn dagboek drukken laat, in twee boekdeelen, gebonden in prachtbanden; — en men wijte het aan zich zelf indien men, voor den niet geringen kooprijs van *f* 20.80 (twintig gulden tachtig centen) een boeiend, letterkundig persproduct waant meester te worden. De doorloopende, kapitale fout van deze reisbeschrijving is: gemis aan compositie gepaard aan de drooge herhaling van eindeloos terugkeerende banaliteiten van het dagelijksch leven. Om hoe laat de reiziger opstond en slapen ging, met wie hij lunchte en took dinner, hoe het stuifde op 's heeren wegen met langdurig droog weder, hoe hij een nat pak opdeed met regen weêr, is verre van belangrijk te vernemen voor den lezer, die buitendien in de vele, soms onbegrijpelijke zinspelingen, misschien interessant voor intieme vrienden in Engeland, slechts flauwe trivialiteiten kan zien.

Blijkbaar heeft de Engelsche wereldreiziger den heer de Beauvoir als reisgids genomen en getracht zooveel doenlijk zijn voetstappen te drukken; maar hij derft zijn aangenaam optimisme, zijn geestdrift, zijn gave van levendige voorstelling. De heer Laird is niet alleen een nuchtere Engelschman; maar zelfs een Engelschman uit de oude doos, zooals het druk verkeer met het vasteland ze al zeldzamer doet worden: correct, overtuigd van Engelsche superioriteit in groote, vooral in kleine zaken, veeleer een ronddoolende spleen dan een vroolijke gast, een geaffecteerd kerkganger, die ons, Hollanders, — gewoon de godsdienst meer als een gewetenszaak dan een zaak van ostentatie te beschouwen, — steeds doet denken aan Pharizeesch zelfbehagen, eigenlijk een Westerling en nog wel een Westerling van Groot Brittanje, die zich nergens genoegelijk gevoelt dan in gezelschap van Engelschen, in geen omgeving behagen vindt dan in die van zijn geboorteland, de laatste man, zouden wij zeggen, om het verre Oosten te bezoeken, althans om er genoegelijk en aangenaam te reizen, zoo niet kennis en wijsheid te vergaren.

Zij, die zich de Beauvoir herinneren, verwonderen zich dan ook niet indien de heer Laird een geheel anderen toon over Java aanslaat. Natuurlijk is zijn eerste indruk bij de landing aan den boom te Batavia alleronaangenaamst; maar afgestapt aan het „hôtel der Nederlanden," dat hij aanvankelijk zeer comfortable noemt, van lieverlede minder prijst, acht hij zich teleurgesteld door de tropische gewassen. Hij had daarvan meer verwacht. Een bezoek op het Waterlooplein bij een muziekuitvoering laat hem geheel onverschillig. Hij kan niet veel van de Hollandsche schoonen zeggen. Een enkele droeg een hoed of muts, zelfs weinige mannen hadden iets op hun hoofd. Alle Europeanen zien er bleek uit; maar er zijn zoo een menigte kleurlingen dat het onmogelijk is de verschillende nationaliteiten uit te duiden. Er waren een groot aantal militairen en suppletie-troepen werden nog verwacht voor den oorlog tegen Atjeh. De Maleiers zien er pittoresque uit met hun groenen tulband en een soort van losse shawl om hun midden gebonden, evenzoo vroolijk gekleurd. Zij dragen gewoonlijk een wit vest, doch schijnen gesteld te zijn op een sterk sprekend stuk lijnwaad om de aandacht te trekken. De vrouwen loopen blootshoofd en hebben een wijd katoenen kleed — donkerrood de geliefkoosde kleur, Veel Chineezen; maar zij zijn zeer onafhankelijk en zouden zich

niet vernederen tot het doen van gering werk zooals in hun eigen land.

De heer Laird scheen genoegzaam aanbevelingsbrieven te hebben om goede kennissen te maken, die hij slechts met voorletters aanduidt. Hij bezocht het Museum, waarin zich vele curieuse zaken bevinden, maar aangezien de beschrijvingen in het Hollandsch gesteld zijn, kon hij er niet wijs uit worden. Het scheen hem potsierlijk hoe lange officieren de kleine Timor-paarden berijden, zoodat schier hunne voeten den grond raken. Ook merkte hij de nachtwacht op, met hare lansen en vorken en vond dit laatste wapen niet onaardig om dronke matrozen bij den kraag te pakken en in arrest te brengen. Onnoodig te zeggen dat de kennismaking met de muskieten hem niet aangenaam was. Bij slot van rekening, viel hem Batavia tegen. Hij geeft de schuld aan den heer Beauvoir, die alles te veel had opgeschroefd. Toch noemt hij zijn gids „the best and most agreable I have yet seen."

Een hoofdoorzaak van zijne teleurstelling was zijn gebrek aan kennis van de Hollandsche en Maleische talen of, zooals hij het voorstelt, de weinige geoefendheid van de Hollanders en Maleiers in de Engelsche taal. Zelfs het pigeon English van Honkong en andere Britsche plaatsen in het Oosten kon hier niet helpen. „Ik ben," zegt de heer Laird, „nog nergens geweest waar Engelsch zoo weinig baat; zelfs in het hôtel, is het zeer moeielijk koffie, brood enz. te bekomen; om te beduiden dat ik een bad wenschte, moest ik de spons op mijn hoofd houden. Ik kon voor geen geld een bediende krijgen die Engelsch sprak:" Evenwel aan goeden wil om zich hij den heer Laird verstaanbaar te maken, ontbrak het, eenige dagen later, een achtbaren Hollandschen wagenverhuurder te Buitenzorg niet. Hij doet hem de eer aan zijn autografen te drukken, waarvan we er hier een overnemen:

Dr. Sir,

We to naid we sue plaes the hors on the rhode and joe kan stoert to mor aw morning a 6 a Clok, hif joe plis to gif the som a *f* 30 we de semend.

Your objection,
KUIPER.

Onnoodig te doen opmerken, dat de heer Laird niet weinig den draak steekt met dit staaltje van Anglo-Hollandschen brievenstijl.

Hij zelf moest trachten zich verstaanbaar te maken in Anglo-Duitsch.

Bij den gouverneur-generaal allervriendelijkst ontvangen, voelde de heer Laird zich meer op zijn gemak. „Dr. Loudon" heeft een statig, innemend voorkomen en lijkend „every inch" een gouverneur-generaal. Hij zeide mij dat zijn paleis liberty hall was en dat appartementen ter mijner beschikking waren. Hij spreekt zeer goed Engelsch; trouwens hij is van Schotsche afkomst. „Dr. Loudon" is niet populair bij een zekere klasse van lieden, omdat hij verdacht wordt de zaken te veel in eigen handen te houden. Hij heeft het thans zeer druk, naar ik onderstel, met de Atjehsche aangelegenheden. Ik ben nu gelogeerd in ruime kamers met overdaad van ventilatie en alles wat strekken kan tot comfort in een warm klimaat. Ik heb slechts een woord te zeggen, om een rijtuig, een rijpaard of wat ik ook noodig mag hebben te bekomen. De tuinen in welke het paleis is gelegen worden beschouwd als de schoonste in de wereld; doch geen botanie kennende, is het mij onmogelijk die te beschrijven. Indien ge u het tropisch gedeelte van het Crystal Paleis, duizendvoudig vergroot en met de wolkelooze blauwe lucht als eenig verhemelte, kunt voorstellen, dan zult ge er eenig denkbeeld van hebben. De bladen zijn prachtig en orchideën hangen aan de takken van sommige boomen. Het terrein is goed verdeeld in wandelwegen en er zijn verschillende vijvers bedekt met groote rooskleurige lelien genaamd Victoria. Er zijn ook fonteinen en pittoresque bruggen. Kortom het is een soort van paradijs, waarin men zich gaarne zeer lang zou vermeiden, indien de tropische zon geen hinderpaal ware. In het park grazen een groot aantal herten, die zich hier zoo goed houden als in Engeland. Ik zou gedacht hebben dat het te warm was voor die dieren. Op de begraafplaats is een monument ter nagedachtenis van de vrouw van sir Stamford Raffles, in 1814 opgericht, toen Engeland in het bezit was van Java en onderhoorigheden. In 1817 (1816) gaven wij het eiland terug en een treurige dag mag het heeten toen wij 't deden. Niettemin, is het beter de Hollanders dan de Duitschers of Russen hier te hebben. De omstreken van Buitenzorg zijn wonderschoon. Overal bieden zij schilderachtig begroeide gezichtspunten aan. Sommige lanen schijnen wel een mijl lang. Er is er een uitsluitend van pisangboomen en rozen groeien er in overdaad. Het dorp is zeer netjes, door en door

Hollandsch in dit opzicht. Er is een Hollandsche kerk, maar geen geestelijke. Ik geloof dat de Hollanders niet veel aan godsdienst doen en dat atheisme minder zeldzaam is in de Nederlanden dan elders. Zelfs de kerk te Batavia heeft slechts een smalle gemeente.

„In den achtermiddag om half zes ure, maakte ik een wandelrid met Zijne Excellentie en Mevrouw Loudon. Wij hadden een open barouche met vier paarden bespannen; alles perfect in orde. Twee man op de achterbank als postiljons gekleed met jockeypetten op. Ik zat met mijn rug naar de paarden, naast den adjudant en tegenover Mevrouw Loudon. Zij was zeer lieftallig en sprak perfect Engelsch. De kinderen maakten mede een rijtoertje in een ander vierspannen wagen. Om zeven ure dîner. De adjudant had de goedheid mij te informeeren dat het een zwarten-das avond was, quite en famille, en dat ik ter linkerzijde van Mevrouw zou zitten. Er is hier een beroemde Rus (de Maclay), die gedurende achttien maanden in Nieuw Guinea heeft gereisd. De Gouverneur-Generaal heeft vijf dochters en twee zoons, de oudste dochter ongeveer zeventien jaar oud. Alle spreken vloeiend Engelsch, Fransch en natuurlijk Hollandsch. Is het niet verwonderlijk? Voorzeker, de Engelschen kennen minder vreemde talen dan andere naties. Ik ben genoeg op de hoogte van het Fransch om gevaarlijk te wezen, dat is ik versta het tamelijk wel en spreek „un peu, mais très peu." Duitsch wordt hier bijna niet gesproken. Fransch was hoofdzakelijk de taal van het dîner. Aan tafel zaten de gouverneur en twee gouvernantes, behalve twee dochters. Ik werd als Engelschman geïnterpelleerd om haar het croquetspel te leeren, hetgeen ik zeide trots te wezen te kunnen doen.

„Alle appartementen in dit paleis hebben marmeren vloeren. De eetzaal is prachtig en zeer ruim en alles is op grooten voet ingericht, zooals 't (naar men hier zegt) het rijkste gouvernement van de wereld past. Na het dîner, gingen we in een ander vertrek, waar twee der dochters een stuk van Beethoven, zeer goed, naar 't mij voorkwam, speelden. Om kwartier over acht, had Zijne Excellentie zich naar hare bezigheden te spoeden en kort daarna ging ik met den gouverneur een uurtje in de club doorbrengen. Wij keerden terug in een brougham met twee paarden, die op ons stond te wachten."

Op een volgend dîner bij den gouverneur-generaal, ontmoette

de heer Laird den regent van Cheribon in groot-costuum: „een krachtig man, met een tevreden voorkomen als iemand die in een goeden doen is. Op zijn hoofd had hij een papieren ding in den vorm van een bloempot — licht groen van kleur met een gouden streep; hij droeg een open vest rijkelijk met goud geborduurd, een sarong en schoenen met omgebogen punten. Zijn lang hangende haar gaf hem het aanzien van een soort van man-vrouw; alleen zijn knevels beletten hem te houden voor eene vrouw." Op hetzelfde dîner was Rahden Salis (Radhen Saleh), „een beroemd man," met wie de heer Laird Duitsch sprak. „Hij heeft Europa doorreisd, is in Engeland, vooral in Duitschland geweest. Hij is een beroemd schilder, kent de koningin en eindelooze hertogen; doch die van Saxen-Coburg is „a special ein freund von mir." Hij was gekleed in een donker blauw uniform met een staartrok, rood afgezet, dicht geknoopt en de kraag tot aan de ooren. Op zijn borst schitterde menige ridderorder, zijn lang haar was in een smalle knoop aan den nek gebonden en zoo het niet zijn donker bruine huid ware geweest, zou ik zeggen dat hij was uitgedoscht als een admiraal van voorheen — Nelson bijvoorbeeld.... Hij had zijn vrouw bij zich, eene jonge, tengere dame, haar in chignon met talrijke ornamenten in alle richtingen. Zij droeg een jackette van lichte groene zijde, dat haar tot de knieën reikte en daaronder een hemd van katoen met bedgordijnen patronen, dat zeer bij de schoone jackette afstak. Een fijne diamant en andere juweelen hingen om haar hals. Zij was zeer mager, en noch crinoline noch veel kleeren aan hebbende, scheen zij alsof men haar kon wegblazen."

De heer Laird wenschte een tochtje te maken in de Preanger. Met zijne gewone welwillendheid bood de gouverneur-generaal hem daarvoor een rijtuig en postpaarden aan. Hij bedankte voor deze nieuwe beleefdheid en had de fantasie in een bendy het gebergte op te rijden, waardoor hij in correspondentie kwam met „your objection Kuiper." De tocht was grootendeels een „failure." Nu en dan was het hem slechts gegeven het bergland in al zijn heerlijkheid te aanschouwen. De regen was hem meestijds tegen en zelfs regende 't bij stroomen bij het beklimmen van den Pangarango. „Never mind," de voldoening een 10,000 voet hoogen berg te hebben beklommen loonde ruimschoots de moeite van den Engelschen reiziger, die in 't alge-

meen minder gesteld is op het genieten van het schoone, dan op de zelfvoldoening dat hij ergens is geweest of iets gezien heeft. Zoozeer måakt dit zijn glorie uit dat hij een gespecificeerde statistiek overdrukt van zijn meer dan 50,000 mijlen lange reis en van de afstanden op allerlei vervoermiddelen te water en te land afgelegd.

Van Bandong, te Buitenzorg en Batavia teruggekeerd, vertrok hij met de boot naar Soerabaja, dat hij veel fraaier vindt dan Batavia. Hij bezocht de Bromo en de omliggende bergstreek en kwam te Pasoeroean juist bij gelegenheid van het afscheidsfeest van den resident v. D., die benoemd was tot raad van Indie. Hier had hij nogmaals het voordeel een hoofdambtenaar te ontmoeten die zeer goed Engelsch, en Mevrouw v. D., die het „first-rate" sprak. Overigens, is het een aanhoudend tobben en haspelen over dure prijzen voornamelijk transportprijzen, over de tafels in de hôtels, over zijn hulpeloosheid te midden van inlanders. De Indische tafel vooral heeft het bij den heer Laird zwaar te verantwoorden. Hoezeer men hem trachtte te beduiden, dat de Europeanen in Indie hun voeding, evenals hun levenswijze, naar het klimaat hebben ingericht, houdt hij volstandig vol dat de Hollanders er hun eigen keuken van koude spijzen op nahouden en betreurt hij het zeer dat men nergens echt Engelsche gerechten aantreft. Onder alle hemelstreken schijnen die, althans voor hem, onmisbaar te zijn. 't Trof hem dan ook bijzonder uit den mond eener Hollandsche dame, op de boot, te vernemen dat zij in een Engelsch pensionaat was opgevoed en nooit ergens ter wereld slechter had gegeten dan juist in Engeland. Dit bracht de heer Laird er toe zijn oordeel over de kookkunst eenigzins te wijzigen, namelijk aldus: Engeland heeft van alle volken de voortreffelijkste keuken, behalve in de pensionaten voor jonge jufvrouwen.

Al stoomende, rijdende en wandelende, teekende hij de verschillende indrukken op, die land en volk op hem maakten. Hoe sober van aard, lieten hem de schoone landauwen van Java niet bestendig ongevoelig. Alleen zou hij wenschen dat de hooge bergketenen met sneeuw waren bedekt. Zeer juist bemerkte hij dat het eiland schier alle nuttige en winstgevende gewassen: rijst, koffie, suiker, thee enz. voorbrengt. Des te vreemder is het hem te hooren verzekeren dat Java geen groote verscheidenheid van vruchten oplevert: pisangs, die hij voor zeer aan-

genaam verklaart, en een vrucht genaamd „pomolo" (pompelmoes) waren nagenoeg de eenige die hij gesmaakt had. Steeds noemt hij de Javanen Maleiers. Een begrip dat zij een bijzonder ras of volk zijn schijnt hij niet te hebben. „De Maleiers," zegt hij tusschen allerlei opmerkingen heen, „zijn een bepaald klein ras, niet grooter gewoonlijk dan drie voet 3 duim. Zij hebben zelden eenig haar op hun aangezicht, maar dragen lang hoofdhaar zooals de vrouwen en 't is zeer moeielijk te zeggen wie hij of zij is, behalve dat als regel de man een tulband draagt en de vrouw niets op haar hoofd heeft. Het is een zindelijk volk en schijnen dol veel te houden van baden, te oordeelen naar het groot aantal dat men overal in de rivieren aantreft. Zij drinken niet en zijn rustig en onschadelijk. Hun groote ondeugd is spelen. Als regel zijn zij goed gekleed, doch men ontmoet er ook die bijna niets anders dragen dan een grooten bollen hoed gemaakt van een soort hard materiaal en groen, blauw of met andere sprekende kleuren geverwd.... Zij leven in huizen van bamboe en stroo onder de schaduw der boomen.... 't Geen voornamelijk op Java in 't oog valt, is de tevredenheid der inwoners, die echter alleen hieruit voortspruit dat zij genoeg te eten hebben en verder om niets hun hoofd breken. „Zalige onwetendheid," mag de Maleier zeggen, want zij spaart hem een massa zorgen. Als hij genoegzaam rijst heeft en eenige centen daags verdient is hij gelukkig, omdat hij niet beter weet en niet droomt van een grootsche toekomst. Toch is dit een soort van plantenleven. Het volk heeft een trek van onderdrukking in de oogen, die niet zeer intelligent blikken. De inlanders nemen steeds hun hoed af (als zij er een hebben) voor een blanken man, doch zij doen 't op een wijze die niet aangenaam voor ons gevoel is, in andere woorden zij doen zulks als of zij een veracht ras waren — ik was op het punt te zeggen slaven; maar dit is niet het geval, slavernij is afgeschaft, ofschoon, naar ik verneem, zij een zekere maat van gedwongen arbeid moeten verrichten. Er zijn weinig scholen, en niets of bijna niets wordt gedaan om de massas op te leiden. Wel, ik ben niet zeker dat de inboorlingen daarom ongelukkiger zijn. Het begrip van een wilde is, dat als hij genoeg te eten heeft, hij niets meer behoeft; ontwikkel hem en hij streeft naar meer. 't Is voorzeker een verschrikkelijke gedachte, doch zijn de Hindoes in Indie (Britsch) er beter aan toe voor de duizenden die wij voor hen

uitgeven? Zijn zij ons des te beter gezind? Ik heb menig Indisch oudgast hooren verzekeren dat wij de Indiërs opleiden zóó dat zij ons eenmaal niet meer noodig zullen hebben en ons eindelijk zullen verdrijven. Hoe zal 't dan met ons staan? Misschien ligt onze veiligheid alleen in de doodelijke antipathie, die tusschen Hindoes en Mohamedanen bestaat.

„Op Java is de godsdienst der inboorlingen het mohamedanisme en de Hollanders regeeren hen door middel van de radjas en sultans, die zij, naar ik onderstel, eerbiedigen als de vertegenwoordigers van hun geloof. De regeering geeft weinig uit tot ontwikkeling der inlanders; desniettemin is het land goed bebouwd, zijn de wegen voortreffelijk, de publieke gebouwen uitstekend onderhouden en is de bevolking gelukkig en tevreden. Ofschoon er niet veel genegenheid voor hen bestaat, geloof ik toch dat de Hollanders even veilig in Nederlandsch Indie als wij in Britsch Indie zijn, en toch twee meer verschillende wijzen van regeering zijn bezwaarlijk uit te denken. De eene staatkunde bestaat hierin: zooveel mogelijk uit een land te halen, zonder te beproeven het land of het volk meer te bevoordeelen dan noodig is voor het handhaven der orde en het bebouwen van het land; en de andere, hoezeer ik onderstel dat wij ook trachten het land zoo productief mogelijk te maken, het volk op te leiden en te verbeteren, met welk succes is mij onbekend.

„Het gouvernement betaalt jaarlijksche tractementen aan de inlandsche hoofden, door wie de bevolking wordt geregeerd. Ieder inlander wordt geacht een dag arbeid per week aan het gouvernement te geven. Er zijn hier geen kasten als in Britsch Indie; de arbeid is buitendien zeer goedkoop, zoodat Java, met zijn wonderdadige vruchtbaarheid een der meest winstgevende kolonien is.... Ik geloof dat Holland jaarlijks twintig millioen gulden of ongeveer twee millioen sterling uit den Indischen Archipel trekt, behalve hetgeen de kooplieden uit Java maken."

De heer Laird vernam te Soerabaja en hij constateert dat de gedwongen arbeid bij de suikerkultuur over veertien jaren zal ophouden. Overigens, moet eerlijk van hem getuigd worden, dat men nergens in zijn werk de zucht bespeurt om stelselmatig te denigreeren. Hij is een koele, matter-of-fact opmerker, die ongaarne de loftrompet uitsteekt, maar toch ook liever eenvoudig verhaalt dan afkeurt. Zoo zeer wenscht hij zich te vrijwaren tegen afkeurende overdrijving, vooral wat betreft ons

koloniaal stelsel, dat hij niet aarzelt het instemmende oordeel van Wallace te vermelden: „Hij (Wallace) beschouwt Java als het best geregeerde eiland (hij bedoelt natuurlijk een koloniale bezitting) en als bewijs, zegt hij dat de bevolking is vermeerderd van 5,500,000 zielen in 1826 tot 14 millioen zielen in 1865 en dat de bevolking in den regel goed gekleed en tevreden is. Hij noemt de Hollandsche manier van regeeren een „vaderlijk despotisme" en hij denkt dat het beperkte monopolie van het gouvernement ten aanzien van den arbeid der inlanders niet slechter is dan het zout-monopolie van het Engelsch gouvernement in Britsch Indie. Een andere reden die hij bijbrengt is, dat men van een klein land, gelijk Holland, niet kan verwachten dat het groote kolonien met verlies regeert. Door een scherp toezicht op de verschillende vorsten en sultans, zijn ongetwijfeld oorlogen tusschen de inlandsche hoofden onderling voorkomen. In zoo verre is het stelsel der Hollanders zeer zeker vruchtdragend geweest: doch voor onze Engelsche begrippen is gedwongen arbeid stuitend, en het recht van het gouvernement om koffie en suiker te koopen, laat ons zeggen voor twee-en-twintig gulden, ten einde die weder te verkoopen voor drie-en-vijftig [1]), is ontegenzeggelijk het omgekeerde van vrijen handel. Doch ik ben niet lang genoeg hier geweest, om de gelegenheid te hebben de werking van het Hollandsche stelsel na te gaan, en daar ik mij bij meer dan eene gelegenheid nog al ongunstig daarover heb uitgelaten, acht ik mij gedrongen te melden dat de heer Wallace, een Engelschman en een zeer geleerd man, het schier de volmaaktheid zelf noemt." Overigens pleit het voor het schrander inzicht van den heer Laird dat hij geen geloof sloeg aan een enkel der vele onrustbarende geruchten over Atjeh, welke op Java circuleerden tijdens zijn verblijf aldaar.

Van Soerabaja terugkeerende naar Samarang, om zich daar in te schepen voor Singapore, vernam de heer Laird toevallig dat er een trein naar Solo vertrok. Zonder aarzelen nam hij daarin plaats en had hij het voorrecht nog een paar genoegelijke dagen op Java door te brengen. De beschrijving die hij geeft van zijn bezoek aan het hof van den Soesoehoenan en bij prins Mangkoe Negoro is stellig het interessantste van al hetgeen

[1]) De lezer ergere zich niet aan de kleine onnauwkeurigheden in deze overigens niet geheel onjuiste tegenstelling.

hij van Java zegt. Hij schijnt door het vreemde, onverwachte schouwspel eenigszins te zijn meegesleept, want zelfs verwekt het bij hem de humour op, die in elken Engelschen schrijver schuilt, doch waarvan men in 't algemeen niet veel bij hem gewaar wordt.

„Na een vervelenden heeten tocht van vier en een half uur, bereikten wij onze bestemming met den trein. Solo ligt twintig minuten rijdens van het station; daar een Japaneesche troep het hôtel ingenomen had, mocht ik mijn intrek nemen in een klein nabij gelegen hôtel met muren van bamboes als matten geweven en met vensters zonder glas. Doch in dit klimaat bestaat geen behoefte aan warme huizen en ik was nog gelukkig een kamer te vinden. De bedden zijn zindelijk, 'tgeen onveranderlijk het geval is evenals de voeding arm is. De logementhouder kon geen woord Engelsch spreken, doch met half Fransch en half Duitsch kwam ik toch terecht.

„De streek, die wij doorstoomden, was zeer belangwekkend. Het is een rijstland; doch aangezien de velden slechts de verschroeide stronkels van den jongsten padioogst vertoonden, zagen zij er alles behalve aangenaam uit. Geen grooter contrast dan de rijstvelden in dezen staat en het tijdperk dat zij groeien. De telegraaf is gespannen langs wilde katoenboomen, omdat de witte mieren in den grond geslagen palen onmiddellijk vernielen. Ik heb in verschillende plaatsen optochten van inlanders gezien en onderstel dat het huwelijkspartijen zijn. Jammer dat ik niemand kan ondervragen; geen Maleisch noch Hollandsch kennende, ben ik in dit opzicht hulpeloos. Gewoonlijk rijden twee personen in het midden, geschilderd tot de wenkbrauwen zooals zij zeggen in het geel; achter die ruiters worden op bamboes klappernooten en andere vruchten als geschenken gedragen; dan volgt een draagstoel waarin ik onderstel dat de bruid zich bevindt. Het geheel ontleent zijn pittoresque aanzien aan de schitterende kleuren der kleederen, waarin de volgers zijn gehuld en die, misschien voor blanken minder geëigend, de bronskleurige Javanen inderdaad goed staan. De bruidegom ziet er zeer jong uit. Ik geloof dat de Javanen op twaalfjarigen leeftijd huwen; in sommige van de optochten der hoogere standen bevinden zich een groot aantal ruiters gezeten op vroolijk opgetuigde ponies.

„.... De resident had de beleefdheid mij een invitatie te be-

loven voor een dejeuner bij den keizer van Solo. Hij zou mij tevens den assistent-secretaris toevoegen om mij het paleis van prins Mangkoe Negoro te laten zien; maar raadde mij intusschen aan om in den achtermiddag naar Djokdjokarta te gaan en den volgenden morgen den tempel van Boro Boedor te bezoeken. Ik stapte dus om drie ure in den trein en kwam om vijf ure te Djokdjokarta aan. De afstand is geloof ik veertig mijlen. Het is inderdaad prettig zich weder eens in een trein te bevinden. Het land heeft hetzelfde aanzien: rijstvelden, met boschjes palmboomen en bamboes hier en daar verspreidt. Er is hier een goed hôtel en de voeding tamelijk. Het is vlak tegenover een fort gelegen. Daar Djokdjokarta tot het onafhankelijk gebied van den Sultan van Djokdjokarta behoort, is dit fort opgericht om Zijne Majesteit te beteekenen dat zij slechts onafhankelijk is onder zekere voorwaarden, namelijk in vrede te leven met den Koning van Holland en meer andere regelingen. Trouwens, de Sultan is slechts onafhankelijk in naam; doch hij houdt er een klein hof en een eigen legertje op na. Ik bezocht den resident om zes ure. Hij was zeer voorkomend en adviseerde mij om den volgenden morgen naar Boro Boedor te gaan. Hij zeide mij dat het gouvernement hier geen paarden had; hij zou er mij echter eenige van den Sultan bezorgen, doch hij kon mij geen wagen aan de hand doen. Daar deze niet tot mijn reis-bagage behoort, zoo moest ik mij dien aan het hôtel aanschaffen. De plaats ligt op een afstand van vijf-en-twintig mijlen, en de man vroeg mij vijftig gulden of £ 4 5 sh. om mij heen en weer te brengen. Ik protesteerde en eindigde met overeen te komen voor £ 3 2 sh., een aanzienlijke som. Bij zulke gelegenheden voelt men het voordeel van een spoorweg-lijn. Mijn plaatskaartje koste 5 sh. 10 d., en om denzelfden afstand af te leggen op een oneindig minder aangename wijze moet men twaalf maal meer betalen."

De schrijver noemt den weg naar Boro Boedor een der slechtste die hij ooit gezien heeft en dit beteekent nog al iets van iemand, die 's heerenwegen in alle werelddeelen afgerost heeft. Verder geeft hij een beschrijving van den tempel, waarin niets bijzonders voorkomt en die elders veel beter is te vinden. Vervolgens vervat hij:

„Java zwermt waarlijk van bevolking; overal waar men gaat bespeurt men de wegen bezaaid met volk. Het geheele land schijnt goed bebouwd te wezen; de velden zijn in vakken ver

deeld van allerlei vormen en hebben als 't ware in het centrum van het groene loof de overschaduwde erven der bewoners, die, in strijd met onze moderne begrippen van hygiëne, onder de koelte der boomen zich verschuilen. Wij zijn verscheidene bruggen en onder andere ook een bamboezen hangbrug overgetrokken. Terugkeerende den volgenden dag naar Solo, heb ik voor de eerste maal in een spoorweg langs suikerrietvelden gereden. Ik geloof dat Java het eenige eiland, behalve Cuba is, waar zoo iets plaats vindt. De buffels zijn zeer zeker afschuwelijke dieren met hunne logge lichamen en kleine, smalle nekken. Zij worden wel eens waterossen genoemd, omdat zij zoo gaarne in den modder ploeteren en nooit zoo gelukkig schijnen dan wanneer zij alleen hun kop boven water hebben. Desniettemin zijn het zeer nuttige ploegbeesten. Er is nog een ander soort van vee oorspronkelijk uit Madura. Het lijkend op Alderneys; het heeft dezelfde kleur en groote gazelachtige oogen. Zij geven slechts drie kwart melk per dag, terwijl Europeesche van dertien tot vijftien geven; zoodat de dieren meestal als draag- en trekbeesten gebruik worden. De ponies zijn daarvoor te zwak.

„..... Solo is een aanzienlijk uitgestrekte stad, overschaduwd door prachtige boomrijen en met sneeuwwitte wallen en huizen. De wegen zijn zeer slecht, overladen met stof. Of dit een gevolg is van het keizerlijk bestuur kan ik niet zeggen..... Telkens ontmoet men in de lanen groepen van inlandsche „swells": de groote man wandelt voorop met zijn in den vorm van een bloempot gemaakt deksel op het hoofd en de onvermijdelijke zonnescherm; achter hem zijne half naakte volgelingen met messen in hun gordel gestoken. Een man met een zonnescherm beteekent iets, zonder zonnescherm niets. Wat het huis der gemeenten in Engeland zou wezen zonder staf, is hier iemand zonder zijn zonnescherm: „geen officieel lichaam meer, slechts een ondergeschikt persoon". Ik geloof niet dat een zonnescherm kinderachtiger is dan een staf, want de eerste is sierlijk en is zeer nuttig in dit warm klimaat, terwijl de andere slechts strekt tot vertoon, en, goed beschouwd, is een hoed in den vorm van een bloempot dwazer dan een kachelpijp? Indien wij ons slechts konden zien zooals anderen ons zien, zouden wij niet zoo haastig de Maleische hoogwaardigheids-bekleeders uitlachen.

„Heden morgen om negen ure, was ik, in zwarten rok, witten das, handschoenen enz., present aan het residentiehuis.

Waarom voel ik mij zoo dwaas bij dag in een gezwaluwstaarten rok? Ik denk van wege de oude snede van mijn pantalon. Ik ben zeker dat Mr. S— nooit gedacht heeft dat die nog eens zou verschijnen vóór een Keizer in het volle licht eener tropische zon. Mijn ledematen laten wel iets te wenschen over en ik behoef een decente pantalon om ze op te knappen. Hoe dit zij, ik mag mij hiermede troosten dat ik den grootsten baard droeg op het feest van Zijne Keizerlijke Majesteit. Ik werd door den assistent-resident voorgesteld aan den onafhankelijken prins Mangkoe Negoro. Hij droeg de uniform van Hollandsch kolonel en was vergezeld van talrijke zonen als adjudanten. Indien hij in uniform verschijnt heeft hij slechts te buigen voor den Keizer: komt hij als een Javaansch prins dan moet hij voor zijn Heer en Meester kruipen. Zeer beleefd noodigde hij mij uit om hem den volgenden dag om zes ure aan zijn paleis te komen bezoeken.

„Om tien ure, reed de resident weg in een koets met vier witte paarden bespannen, de prins volgde daarop, en bij de geleidelijke vermindering in de maat der zonneschermen, van af de kolossale gouden van den resident tot die der ondergeschikte beambten, bespeurde ik dat de voorname personen verdwenen waren. Ik ging naar mijn rijtuig kijken; tot mijn ontsteltenis bemerkte ik dat mijn ellendige koetsier mij in den steek had gelaten. Een kavallerie-officier had medelijden met mij en weg reden wij naar den kraton, om Z. H. den Soesoehoenan, Keizer van Solo, onze hulde te brengen, bij gelegenheid van den verjaardag zijner troonsbeklimming.

„Wij wandelden door talrijke niet zeer goed onderhouden binnenhoven, langs welke troepen van den Keizer geschaard stonden. Zij waren gewapend met oude lansen en zagen er bijzonder onbeduidend uit als krijgslieden, doch hunne kleeding deed hun nog al vertoon maken. Hoe meer wij het centraal hof bereikten, hoe beter de troepen gewapend en uitgedoscht waren; zij hadden karabijnen, roode buizen en de sarong. Het paviljoen, of hoe men 't behoort te noemen, stond in het centrum en de aanblik was schitterend, doch ik wanhoop u een denkbeeld te geven van deze barbaarsche pracht. Binnen de muren van dit paleis bevinden zich over de 10,000 lieden en honderden dragen schitterende costumes. De Javaansche kleederdracht is eenvoudig: de mannen zijn naakt, tot het midden, de sarong wordt er bevestigd door een gordel; bij de vrouwen rijst

de sarong tot onder de armen. Het paviljoen is een grootsch vierkant gebouw met marmeren vloer, houten zoldering, rijkelijk geornamenteerd en roodgeverwde en vergulde pilaren. De zoldering herinnert mij aan sommige Chineesche tempels. Onder een troon in het midden zat de Keizer. De resident plaatste zich aan zijn rechter zijde en wij hadden stoelen in zijne nabijheid. Achter den Keizer bevonden zich twintig dienaren met vreeselijk leelijke gezichten, zijn siri-, koffie-, reukdragers enz., want gij moet weten dat Zijne Majesteit bestendig betelnoten kouwt en een gezicht trekt alsof hij een pruim in zijn mond heeft. Een drie of vierhonderd tal prinsen waren tegenwoordig. Men kon ze onderscheiden aan hunne licht blauwe hoeden; de meesten droegen kammen met diamanten in het haar van hun achterhoofd. Aan een kant konden wij een blik werpen in den harem; rondom de pilaren waren een vijftig- of zestigtal vrouwen gegroepeerd, gecostumeerd in het nationaal toilet. Het geheel leverde een zeer curieus, tevens een door en door Oostersch schouwspel op, en werkelijk scheen het mij toe een droom te zijn uit de Arabische nachten.

„De Sultan heeft ongeveer veertig kinderen en ik weet niet hoeveel vrouwen. Het inwendige van den harem was prachtig uitgesneden en beschilderd. De Sultan, een man van ongeveer veertig jaren, ziet er goed uit en herinnert aan de teekening van den Shah in de Illustrated London News; hij draagt knevels en had veel van iemand die zich duchtig verveelt. Hij had op zijn hoofd den reeds beschreven hoed: bruin met gouden streepen. Zijn achterhoofdhaar schitterde met kostbare steenen. Hij droeg een korte buis met gouden galon en juweelen bezet. Op zijn borst prijkten verschillende ridderorden. Een prachtige gordel en een somber gekleurde sarong completeerden zijn costuum. Bij hem waren drie zijner ooms, gezeten als christenen, al de overige prinsen op den grond als snijders.

„De troepen vuurden driemaal losse patronen af, het kanon bulderde en het feest werd nu geacht te zijn aangevangen. Drie zijner meest geliefde vrouwen kwamen thans te voorschijn. Op een afstand van ongeveer 100 el, knielden zij en gleden zóó wonderlijk dat zij bijna den vloer met hare hoofden raakten. De Keizer gaf eenige bevelen en negen dansmeiden verschenen. Het tooneel op dit oogenblik was zeer schoon, en ik onderstel dat toen een 2000 of 3000tal zijner hovelingen present waren.

De dansmeiden waren licht geel geverwd — den keizerlijke kleur; haar hoofdhaar geleek wel op een enormen vlinder; zij hadden gouden sarongs met geweven gouden bloemen; om het lijf een ceintuur die haar vreeselijk inreeg en een langen wimpel van licht geel. Een aantal juweelen en armbanden voltooiden haar toilet. De muzikanten lieten hunne pijnlijke toonen hooren en de zangers verhieven hun stemgeluid. De dans duurde anderhalf uur en bestond in het wringen van armen en lichaam in elegante en wonderlijke postures, terwijl de dansmeiden nu en dan op haar teenen stonden; alles zeer langzaam en zeer tot verveling van den toeschouwer. De muziek heeft een zekere, klagende melodie, die men aanvankelijk niet opmerkt, doch van lieverlede aangrijpt.

„De dansmeiden verdwenen en nadat de Keizer zich voor een wijl met den resident had verwijderd, gingen wij aan tafel. Het dejeuner was aangelegd in een ruim paviljoen dat veel overeenkomst had met het andere: marmeren vloer en vroolijk versierd verhemelte. Er was een tafel in den vorm eener T, en twee andere tafels. De Keizer zat aan den top en ik half weg beneden aan zijn rechter zijde, zoodat ik nagenoeg tegenover hem was geplaatst. Ik had de eer te zitten naast zijn oudsten (onwettigen) zoon, die mij veel attentie's bewees en tweemaal wijn met mij dronk. Zeer curieus wanneer men er over nadenkt. Z. K. H. droeg een blauwen, doorschijnenden hoed, een kostbaren kam met diamanten, een koralen halssnoer en een grooten diamanten ring aan een zijner vingers, en verder anders niets uitgenomen de sarong. De resident had den schoolmeester aan mijn andere zijde doen plaatsen. Hij sprak Javaansch en vertolkte mijne woorden. De prins wilde alles weten omtrent koningin Victoria, den prins van Wales en verzocht mij hen zijne hulde over te brengen. De voornaamste hofbedienden van den Keizer hebben roode rokken; trouwens een hunner met een gouden band over zijn borst zou men voor een officier van het Engelsche leger kunnen aanzien. Zijn oudste zoon en erfopvolger, vier jaren oud, zat naast den resident. Hij had den gewonen hoed op, was behoorlijk gekleed en hield zich zeer goed. Na verschillende toasten werd de koffie aangeboden en weder kwamen drie dansmeiden binnen, drie schoone vrouwen, die zeer lieve bewegingen uitvoerden. Deze danseressen zijn van de hoogste geboorte, aangezien het als een eer wordt ge-

houden voor den Keizer te dansen. Na den dans, nam de resident afscheid en keerden we allen huiswaarts.

„Ik weet niet of al de juweelen echt waren, doch zekerlijk waren de tallooze prinsen met brillanten en kostbare steenen versierd; een hunner had een grooten robijn aan zijn hals hangen, ofschoon de Keizer arm is — stel slechts ₰ 150,000 inkomen 's jaars heeft. Ik geloof niet dat hij hooge loonen uitkeert en al zijn onderdanen staan tot zijn beschikking en knielen voor hem. Doch ik twijfel niet dat hij andere middelen bezit om geld uit hen te kloppen, zoodat werkelijk zijn inkomen grooter is. Hij heeft eene wettige vrouw; maar ik zag de Keizerin niet. Twee zijner kleine meisjes hielden een gouden kwispedoor voor hem; een jongentje omtreeks twee jaar oud, geheel ongekleed, kwam gedurende den laatsten dans binnen. Te oordeelen naar de wijze waarop hij zijn kinderen streelt, moet hij ze zeer lief hebben. Ik voel mij wel eenigszins met hem begaan, want hij is ter nauwernood zijn eigen meester. Bij voorbeeld, iedere brief, die hij ontvangt moet eerst door de handen van den resident gaan, eer hij hem mag lezen. Hij kan niemand ontvangen buiten de tegenwoordigheid van een Hollandsch ambtenaar; hij mag niet uitrijden, noch naar de comedie gaan zonder verlof. Feitelijk is hij een Staatsgevangene. De Hollanders duchten hem en zij worden door hem gehaat. Als het te Atjeh slecht afloop, zal het, naar ik geloof, hier met de Hollandsche overheersching gedaan wezen. 't Is niet waarschijnlijk dat zulks het geval zal zijn; doch even als wij in Indie, bevinden zich hier de Hollanders op een vulkaan. Prins Mangkoe Negoro is vriendschappelijk jegens de Hollanders; hij zendt eenige zijner troepen naar Atjeh en hij contramineert de onvriendelijke gevoelens van den Keizer. Toen de Sultan de gezondheid dronk van den Koning van Holland, verbeelde ik mij dat het hem niet van harte afging. Ongetwijfeld behandelen de Hollanders de inlandsche vorsten anders dan wij het doen. Alles is bij hen opgedrongen. Het déjeuner was in Hollandschen stijl en, bij gevolg, hadden wij koude soep, enz. Het geheele feest duurde zes uren. De Keizer had een zeer waardige houding; en toen wij onze afscheidsbuiging maakten, wuifde hij zijn rooden zakdoek op waarlijk koninklijke wijze. Ik vergat te melden, dat een haan, in zijn hok, bij zijn keizerlijken meester stond en nu en dan, te midden van de eentonige muziek en de gracieuse bewegingen der danseressen, zijn gekraai deed hooren.

„Den volgenden avond om zes ure bracht ik een bezoek bij prins Mangkoe Negoro, vergezeld door den assistent-resident, die als tolk fungeerde. Hij ontving ons in een gebouw dat veel overeenkomst had met het paviljoen van den Sultan, doch het was niet zoo opgesierd. Hij was zeer beleefd en liet ons prachtige stallen zien, die hij bezig is te bouwen; ook vertoonde hij ons zijn harem, maar de vogels waren gevlogen en ik zag er slechts eene en passant. De harem was rijkelijk gemeubileerd met weelderige rustbanken en sommige schoone bronzen enz.; doch te midden van al deze grootheid hingen gemeene prenten. Hij leidde ons in een klein vertrek, dat de boudoir zijner vrouw kon wezen, te oordeelen naar den grooten spiegel op den vloer en het portret van zijne lievelinge. De Javaansche vrouwen zijn niet schoon. De prins zelf is zeer leelijk, bij lange na niet zoo welgesneden of aristocratisch als de Sultan. Hij droeg een sarong met wit vest en een vuil alpaca buis, met den onvermijdelijken hoofddoek, waarvan de twee einden op het achterhoofd uitsteken als ezelsooren; geen kousen en de barre voeten in kleine muilen. Hij geeft aanstaanden zondag, een feest, en verzocht mij te komen. Al zijn genoodigden zijn behoorlijk gekleed en zitten als rationeele wezens. Alleen voor den Keizer moeten de prinsen en „swells" uitgekleed verschijnen. Prins Mangkoe Negoro is schatrijk. Naar men mij verhaalde, heeft hij een inkomen van een millioen 's maands. Dit is schier onmogelijk te gelooven. Hij heeft uitgestrekte koffie- en suikerlanden en dit jaar heeft hij alleen aan koffie 60,000 picols verkocht, voor welke het gouvernement hem edelmoedig twee-en-twintig gulden per picol betaald en ze weder voor drie-en-vijftig verkoopt. Hij is veel rijker dan de Keizer; doch de laatste is in naam souverein van Java en bezit geen koffiemolens enz. De prins heeft een batterij artillerie en een duizend man voetvolk. Men beweert dat hij dertig duizend man kan op de been brengen, maar ik sta niet in voor de waarheid van dit beweren."

„Na den resident bedankt te hebben voor de mij betoonde beleefdheden, verliet ik Solo per spoor om van Samarang mijn reis naar Singapore te vervolgen..... Ik zou wel gewenscht hebben dat sommige mijner Engelsche vrienden het feest aan het hof van den Soesoehoenan hadden kunnen bijwonen: de Keizer als een centraal figuur, met zijne kleeding schitterende van de juweelen, omring door zijne halfnaakte hovelingen, zijne

vertoonmakende zoo niet heldhaftige soldaten, zijne tallooze en vreemdsoortig opgeschikte dienaren, en last but not least, wat aantal betreft, de 2000 of 3000 zijner buiten de pendoppo neêrgehurkte onderdanen. Hoezeer geen stichtend en in meer dan een opzicht beschamend schouwspel, is het toch iets nieuws voor een Europeaan te aanschouwen hoe duizenden mannen en vrouwen neerknielen voor een man alsof hij een god ware, en het bewijst welk absoluut gezag een menschelijk wezen, geaccoupleerd met bijgeloof, kan hebben over een onwetende massa. Spreek niet van het kussen van 's Pausen toon. De Javanen zouden niet eens 's Keizers troon durven naderen om zijn toon te kussen. Zij zouden zoo bedremmeld wezen door de toegevendheid van den Soesoehoenan, dat zij in onmacht zouden vallen alleen bij de gedachte van hetgeen trouwens niets anders is dan een „schoenlooze" eer. Te oordeelen naar den schijn (die men zegt dat bedriegelijk is) zouden zij Zijne Majesteit niet eens durven aanraken met uiteinde van het een of ander lang voorwerp."

Wij wenschen niet met den heer Laird te twisten over de relatieve waarde der stelsels van regeering in Nederlandsch- en Britsch Indie. Ons doel was alleen zijn werk, voor zooveel Java betreft, bij Hollandsche lezers bekend te maken, die er waarschijnlijk anders niet veel van zouden vernomen hebben. Om echter landgenooten, die minder bekend zijn met de geschiedenis van de Westersche overheersching in het verre Oosten, voor dwaling te behoeden, achten wij ons geroepen te doen uitkomen dat de heer Laird ook daarin niet zeer thuis schijnt te zijn wanneer hij beweert dat de Engelschen de Indische vorsten beter zouden behandelen dan wij dit plegen te doen. Toevallig is juist onder het Britsch tusschenbestuur het gezag der vorsten van Midden-Java op den voet gebracht zooals het tegenwoordig nog is. Men leze slechts in het werk van den heer van Soest het volgende verhaal:

„Hoezeer, na de splitsing van het Mataramsche rijk, de Javasche vorstenlanden niet meer te duchten waren voor het Europeesch gezag, dat zich er om heen slingerde, behielden zij tot in het begin der negentiende eeuw eene niet onbeduidende politieke beteekenis. Raffles bracht daaraan den doodslag. Ingevolge de tractaten, die hij, den 1 augustus 1812, met de vorsten van Solo en Djokjo sloot, stonden zij de districten Patjitan, Djapan, Djipan, Blora en Grobogan alsmede de landen Kadoe en Wono-

solo af, waardoor niet alleen de grenskring nauwer werd toegehaald, maar het Europeesch gezag voet kreeg nabij het hart van het oude Mataram. Met dit grondgebied, verloren zij tevens de macht in de gewesten die onder hun bestuur werden gelaten.

„De O. I. Compagnie, op de vorsten de leer: „verdeelen om te heerschen" toepassende, had hunne macht reeds aanmerkelijk gefnuikt. Zij had het niet gelaten bij de splitsing van het Matauamsche rijk, het meesterstuk harer staatkunde. Uit de landen, aan den Soesoehoenan toebehoorende, knipte zij een erfelijk en van den vorst onafhankelijk prinsdom voor den pangeran Mangkoe Negoro, en verbond diens belangen zoo innig aan de hare, dat hij als eene permanente bedreiging, als een steeds voorhanden pretendent voor den troon van Solo kon dienen, voor het geval dat de vorst, die hem bekleedde, zich haar misnoegen berokkende.

„Raffles vond dit denkbeeld der Compagnie te schrander om het niet na te volgen. Hij stelde een tweeden onafhankelijken Prins aan onder den titel van pangeran Pakoe Alam, die in Djokjokarta zou wezen, hetgeen Mangkoe Negoro in Soerakarta was. Beiden werden verplicht, bestendig een klein militair korps, ter beschikking van het gouvernement op de been te houden. De vorsten, daarentegen, verbonden zich, voortaan geen andere militaire macht op te roepen dan een eerewacht van hoogstens duizend man, alsmede geen nieuwe vestingwerken op te werpen noch oude sterkten te herstellen. Zij erkenden de opperheerschappij van het gouvernement over het geheele eiland en zijn recht van tusschenkomst daar waar het die noodig achtte. Tegen de uitkeering van een jaarlijksch pensioen van 220,000 dollars, verbeurden zij al hunne inkomsten, behalve die hunner landerijen: de tolpoorten en bazar-pachten, de vogelnestvangst, het opiumdebiet, het djati-hout. Zij zouden wegen en bruggen, op hunne kosten, doch onder toezicht van Europeesche ambtenaren, aanleggen en onderhouden. Zij beloofden verder, de raadgevingen van het gouvernement over het beheer hunner finantien en hunne rechtsbedeeling in dank aan te nemen en zijne lastgevingen binnen twintig dagen uit te voeren, zoo niet, er in te berusten dat de bevelen rechtstreeksch ten uitvoer wierden gelegd. En, last not least, de depati of eerste minister moest de investituur der regeering hebben; hij zou naar haar goedvinden worden vervangen en in alle aangelegenheden, den aan de

hoven resideerenden, Europeeschen ambtenaar raadplegen [1])."

Wel is waar, zal men allicht de opmerking maken, dat Raffles alleen op Java de staatkunde der voormalige O. I. Compagnie volgde en dat zijne handelingen daarom nog niet bewijzen dat in Britsch Indie de Inlandsche vorsten evenzoo behandeld werden. Men leze dan het werk van het Engelsch Parlementslid, den heer W. M. Torrens „Empire in Asia, how we came by it. a book of confessions [2])," waarin het Britsch bestuur niet alleen uit de vorige eeuw, maar zelfs dat van onzen tijd wordt beschuldigd stelselmatig de Indische vorsten van hunne landerijen en schatten te hebben beroofd, niet slechts om staatkundige motieven; maar veelzins alleen om die schatten machtig te worden. Wij meenen, dat hoe inhalig onze staatkunde in Indie mag schijnen, er toch sinds jaren reeds geen sprake meer is geweest van het ontzetten van een vorst of hoofd alleen om meester te worden van zijne rijkdommen.

---

[1]) Geschiedenis van het Kultuurstelsel, tweede dl. bl. 64—65.
[2]) Een beoordeeling van dit werk is te vinden in het Tijdschrift voor Nederlandsch Indie, 1872, I, blz. 432.

BOEKAANKONDIGING.

Handleiding tot de kennis van het Staats- en Administratief Recht van Nederlandsch-Indië door Mr. J. de Louter. Batavia, H. M. van Dorp & C°. 1875.

Het pleit niet voor den breeden blik der Europeesche natiën, die een belangrijk koloniaal bezit het hare weten, dat zij zich veelal weinig inlaten met de gewichtige aangelegenheden daarop betrekkelijk en zich zelfs niet bekommeren over de gewoonlijk vrij algemeene onwetendheid op dat punt bestaande. En toch is dat verschijnsel, hoe vreemd ook, velerzijds waarneembaar. Zoo b. v. de grootste koloniale mogendheid Groot-Brittanië, waar de belangstelling der natie voor hare rijke en machtige koloniën slechts te winnen schijnt, wanneer de eene of andere gebeurtenis, meestal nog van zeer bijzonderen aard, aller oogen — maar voor hoe lang? — naar het Oosten richt.

Van daar dan ook dat een bezoek door den vermoedelijken troonopvolger aan het Engelsch-Indisch rijk gebracht in staat is er de algemeene aandacht te boeijen, terwijl op dagen, dat de behandeling van onderwerpen met de koloniale politiek in verband staande aan de orde is, in de Britsche Parlementszaal ter nauwernood, het voor het houden eener zitting volstrekt noodzakelijke aantal leden wordt aangetroffen.

In die mate nu kan zeker niet gezegd worden bij ons te lande eene laakbare onverschilligheid omtrent koloniale aangelegenheden thans nog te bestaan. Integendeel, — vooral in de laatste jaren is hierin eenige verbetering zichtbaar; wij zeggen e e n i g e, omdat wij ons niet ontveinzen mogen, dat op den weg der volkomenheid in dit opzicht, nog slechts eene uiterst

kleine schrede is gedaan. Niet alleen toch dat voor het gros der bevolking Indië ook nu nog een „terra incognita" blijft, — maar zelfs personen van voldoende wetenschappelijke ontwikkeling op ander gebied en die zich heftig zouden verzetten tegen eene beschuldiging van onbekendheid met quaestiën de Nederlandsche politiek rakende, als die van het onderwijs, van spoorwegen, van veranderingen in de kiestabel te brengen enz. schromen geenszins tot de volledigste bekentenis te komen van onwetendheid op Indisch gebied. En dit is te minder vergeefelijk, waar algemeen genoeg bekend is, dat het zwaartepunt van den Nederlandschen Staat juist in zijn Koloniën gelegen is en Nederland zonder zijn Indisch territoir in de rij der volken eene veel meer ondergeschikte plaats zoude aangewezen zijn dan nu het geval is.

Het is dan ook daarom dat wij iedere poging van harte toejuichen, die de strekking heeft Nederlandsch-Indië in meer ruimen kring bekend te doen worden, — en zulke pogingen, ze worden hoe langer hoe minder zeldzaam. Vooral sedert de Indologische wetenschap hier te lande grondige beoefenaars is gaan tellen en onderwijs daarin gegeven wordt, is menig geschrift, die strekking hebbende, verschenen. Allereerst waren de taalkundigen aan het woord, maar spoedig vonden ook de geschiedenis, de geographie, de ethnologie en de godsdienstige wetten, volksinstellingen en gebruiken van Nederlandsch-Indië hare beschrijvers.

Een belangrijke tak der Indologische wetenschap bleef echter langen tijd in dit opzicht stiefmoederlijk hehandeld. Dit was het vak gewoonlijk gebracht onder de benaming van de Staatsinstellingen van Nederlandsch-Indië. Wel waren in den loop der jaren belangrijke werken verschenen, die het gebied van het Indisch Staatsrecht partiëel betraden, — doch een algemeen overzicht van de instellingen van den staat in Indië verscheen voor het eerst in het jaar 1871 toen de heeren van der Lith en Spanjaard, hoogleeraren aan de instellingen voor onderwijs in de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië te Leiden en te Delft, hun werkje over „de Staatsinstellingen van Nederlandsch-Indië" in het licht gaven. De omvang die de schrijvers aan hun arbeid hadden gegeven bleek genoegzaam uit de voorrede, volgens welke zij zich hadden voorgesteld een handboek te geven, waarvan het gemis zich bij het onder-

wijs had doen gevoelen. „Terwille eener wenschelijke beknoptheid" bepaalden zij zich tot eene beschrijving van „de tegenwoordige Staatsinstellingen van Nederlandsch-Indië, zonder daarbij in min belangrijke bijzonderheden af te dalen en zonder de geschiedenis dier instellingen in het breede te behandelen." Met het karakter door de schrijvers aldus aan hun arbeid gegeven, stemde geheel overeen, dat eene aanhaling van bronnen, met uitzondering van de Nederlandsche grondwet van 1848 en van het Nederlandsch-Indisch Regeerings-Reglement van 1854 achterwege bleef. Zij beoogden voornamelijk slechts den studenten het volgen hunner lessen gemakkelijk te maken door hun een leiddraad in handen te geven en andere belangstellenden de gelegenheid te openen een uiterst beknopt overzicht van onze Indische Staatsinrichting te verkrijgen.

Geheel anders was het doel des schrijvers van het werk, waarvan wij den titel boven dit opstel schreven. De heer de Louter toch, met zijn arbeid hetzelfde gebied betredende, doch blijkens zijne voorrede zich geheel andere eischen stellende, wenscht dat zijne „Handleiding tot de kennis van het Staats- en Administratief Recht van Nederlandsch-Indië" mag zijn een handboek, dat kan dienen zoowel voor het mondeling onderwijs aan toekomstige Indische ambtenaren als ook — en vooral — voor eigen studie en vorming. Met den schrijver gelooven wij, dat op de laatstgenoemde strekking de nadruk verdient te worden gelegd, daar uit den aard van het onderwijs in de Staatsinstellingen van Nederlandsch-Indië, hier te lande gegeven (met de methode van den heer de L. te Batavia zijn wij niet bekend) volgt, dat het handboek daarbij voornamelijk slechts ter repetitie kan worden aangewend en diensten presteeren zal. Hem, die, niet in de gelegenheid de lessen in dit vak van wetenschap te volgen aan een der Instellingen voor onderwijs in de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch--Indië en toch zich wenscht voor te bereiden tot het examen, dat een der vereischten is voor de benoembaarheid tot ambtenaar bij den burgerlijken dienst in Indië of tot commies van staat hier te lande en niet minder hem, die zonder bepaalde oogmerken, zich een juist denkbeeld wenscht te vormen over de regeering en het beheer der Nederlandsche Koloniën, zal allerzeerst de arbeid van den heer de Louter te stade komen.

In overeenstemming met het karakter dat de schrijver aan

zijn werk wilde geven, vinden wij daarin niet alleen besproken de tegenwoordige Indische Staatsinstellingen, maar evenzeer, ten minste bij ieder onderwerp van belang, zijne historische ontwikkeling. Wijders wordt het den lezer gemakkelijk gemaakt zelf de bronnen te raadplegen door de vermelding daarvan aan den voet der bladzijden. Uit den aard der te behandelen stof zelve volgt dat deze bronnen bijna uitsluitend een officieel karakter moesten hebben, — bijna uitsluitend, want nevens Staats- en bijbladen, Indische begrootingen en Koloniale verslagen enz. citeert de schrijver van tijd tot tijd belangrijke werken op koloniaal gebied verschenen, zooals die van Levyssohn Norman, de Waal, van Deventer, Pierson en anderen. Mocht het ons eenigermate bevreemden in deze opgaven enkele voor de kennis der koloniale aangelegenheden zeer gewichtige bijdragen te missen, als b. v. het zeer gewaardeerd proefschrift van Mr. v. d. Wijck over het tijdvak van den Commissaris-Generaal Du Bus de Ghisignies en dat van Mr. Hoek over het herstel van het Nederlandsch gezag op Java en onderhoorigheden, — terecht overigens, zoo wij meenen, voert de heer de Louter zijne lezers, terwijl hij hen het gebied der koloniale politiek doet betreden, alleen langs den grooten weg en de breedste zijpaden, doch stelt hij hen niet in de gelegenheid aan zijne hand zich te verliezen in den doolhof der koloniale tendenz-litteratuur.

Wat betreft de verdeeling door den schrijver aangenomen, daarbij is blijkbaar rekening gehouden met de wenken bij zijne kritiek op het werk van de heeren van der Lith en Spanjaard, door den heer Wijnmalen, op het voetspoor van den oud-hoogleeraar de Bosch Kemper, ten beste gegeven (zie Tijdschrift van N. I. van 1871, deel II blz. 51 en volgg.) Na eene korte geschiedkundige inleiding toch, handelt de eerste afdeeling over „Nederlandsch-Indië en zijne bewoners", — de tweede over „den Regeeringsvorm", — en de derde over het „Inwendig beheer".

Het eerste dier groote deelen, waarin het geheele boek gesplitst is bevat dan ook hoofdstukken over het „Grondgebied van Nederlandsch-Indië", de „Bewoners van Nederlandsch-Indië" en de „Rechten en plichten dier bewoners". Het tweede bespreekt, na een algemeen overzicht, in zijne onderdeelen met opzicht tot Indië, 1º. de wetgevende macht, 2º. het opperbestuur des Konings, 3º. de Indische regeering, 4º. het binnenlandsch

bestuur, 5°. de ambtenaren en 6°. de inlandsche vorsten.

Zonder nog in eene bestrijding te willen treden van de juistheid van den titel dezer afdeeling „Regeeringsvorm", met het oog op al het daarin opgenomene, zoude ons eene andere onderverdeeling dan hier is geschied meer wenschelijk en practisch toeschijnen en wel eene, waarbij aan de zamenstelling der Regeering van Nederlandsch-Indië, aan de Wetgeving voor die kolonie in het algemeen, aan het bestuur over Indië, aan het binnenlandsch bestuur en aan de inlandsche vorsten aldaar eene plaats werd aangewezen.

De derde afdeeling verdeelt zich in hoofdstukken, wier titels aangeven de onderwerpen waarover in Indië de staatszorg zich uitstrekt, als daar zijn: Financiewezen, Rechtswezen, Land- en Zeemacht, Godsdienst, Onderwijs, Volksgezondheid, Landbouw, Handel, Nijverheid en Burgerlijke openbare werken. Mogen bij ons tegen deze verdeeling al geene principiëele bezwaren bestaan, toch meenen wij eene enkele opmerking te dien aanzien niet te mogen achterwege laten.

Het komt namelijk minder juist voor in het hoofdstuk „Nijverheid" te spreken over de Gouvernements-exploitatie van de Banka-tinmijnen en over het Zoutmonopolie. Deze niet onbelangrijke bronnen van staatsinkomsten hadden zeker eene meer geschikte plaats gevonden in § 58: „Inkomsten van verschillenden aard", of in afzonderlijke §§ met dat doel toe te voegen aan het onderdeel C „Inkomsten" van het hoofdstuk „Financiewezen". Overigens namen wij met genoegen kennis van de verdeeling in §§ der onderafdeeling, handelende over de „Inkomsten", zij het ook, dat wij eene algemeene onderverdeeling in Verpachte middelen, Niet-verpachte middelen en Inkomsten van verschillenden aard, ook geenszins verwerpelijk zouden geacht hebben.

Nadat op deze wijze ten aanzien van den omvang en inhoud van het werk in quaestie het een en ander is medegedeeld, mogen wij niet nalaten daarover in het algemeen ons oordeel uit te spreken, en het is ons aangenaam, dít gunstig kan zijn. Waarom? — het bovengezegde heeft dit reeds in het licht gesteld. Wij aarzelen dan ook niet als onze meening te kennen te geven, dat de heer de Louter met zijn arbeid de koloniale litteratuur verrijkende, daardoor zich aanspraak heeft verworven

op den dank van hen, wien de verspreiding van kennis omtrent alles Nederlandsch-Indië betreffende, na aan het harte ligt.

Hiermede zij echter niet gezegd, dat wij het door ons gewaardeerde werk beschouwen als de volmaaktheid op dit gebied bereikt hebbende, — dat niet.

Wij willen dan ook nog met zeer enkele voorbeelden aantoonen hoe verbetering daarin zoude aan te brengen zijn, doch zeer ongaarne zouden wij zien dat onze opmerkingen, alleen bestemd om aan een nader oordeel van den schrijver te worden onderworpen bij het eventueel bezorgen van een tweeden druk, werden geacht haar oorsprong te nemen in eene kleingeestige zucht tot vitten.

Allereerst heeft het onze aandacht getrokken, dat bij de korte geschiedkundige beschouwingen, voorafgaande aan de behandeling der voornaamste onderwerpen, wel kleine leemten zijn gelaten, die vooral waar het werk bestemd is ook als gids bij eigen studie dienst te doen, allicht tot minder juist begrip der zaak zouden kunnen leiden.

Zoo b. v. op blz. 54, waar wij op regel 17 enz. van onder, met opzicht tot den raad van Indië, de volgende zinsnede aantreffen: „Zoo bleef het tot 1836. Toen werd een Vice-President van den Raad benoemd en dit lichaam zelf tot een bloot raadgevend kollegie vernederd." Vooreerst wordt er hier geene melding van gemaakt, dat de Gouverneur-Generaal Daendels achtereenvolgens aan de heeren Buyskes en van Braam het praesidium van den raad van Nederlandsch-Indië opdroeg. (Zie staat der Ned. Oost-Indische bezittingen onder Daendels blz. 107), en hij bovendien in den rang waarmede de eerste naar Indië vertrokken was aanleiding nam, hem den titel van Luitenant-Gouverneur-Generaal te verleenen.

De positie van afzonderlijken voorzitter van het hoogste staatkundig kollegie was dus in Indië niet geheel nieuw, toen zij in 1836 tot blijvende staatsinstelling verheven werd; dit nu is uit de aangehaalde zinsnede moeijelijk te lezen. Evenmin zal het alleen door kennisname daarvan den vreemdeling op Indisch politiek terrein duidelijk worden, waarom juist met dat jaar 1836 die instelling werd in het leven geroepen en zij vroeger onnoodig was. Een woord hierover in verband tot de verschillende beginsels door de Regeerings-Reglementen vóór en

na 1836 gehuldigd, ware dan ook zeker hier niet te onpas geweest.

Een ander voorbeeld levert ons blz. 144 met de bewoordingen, waarin de regels 3 en volgenden van boven, zijn gesteld, nl.: „Als maximum van de betalingen niet aan het voorafgaand onderzoek der Algemeene Rekenkamer onderworpen, wordt bij besluit van den Gouverneur-Generaal het bedrag der begrootingsartikelen geheel of gedeeltelijk afgezonderd. Deze afzondering vervangt de vroegere beschikbaarstellingen en kredietopeningen." Deze toch kunnen zeker niet geacht worden eenige verduidelijking overbodig te maken, vooral met het oog op de veranderingen, die de bepalingen, gegeven ter uitvoering van de Indische Comptabiliteitswet, sinds den nog korten levensduur dier wet, reeds hebben ondergaan.

Verder hadden wij op blz. 363, nevens de mededeeling, dat „de toepassing der Agrarische wet op de Buitenbezittingen nog niet heeft plaats gehad" [1]), wel met een enkel woord wenschen melding gemaakt te zien van den rechtstoestand der gronden op de eilanden buiten Java en Madoera, voor zooveel deze met juistheid bekend is en van het verschil tusschen de instellingen daaromtrent aldaar en op Java bestaande. De toestanden op Sumatra's Westkust hadden met opzicht tot dit onderwerp in ieder geval eene korte behandeling verdiend, terwijl den schrijver daarvoor belangrijke bronnen hadden ter beschikking gestaan, met name in Verkerk Pistorius' studiën over de Inlandsche huishouding in de Padangsche bovenlanden blz. 128 enz. en in de opstellen in verschillende tijdschriften en werken opgenomen en door den genoemden schrijver in zijn boek vermeld op blz. 142 onder aanteekening 3.

Zetten wij de lectuur van het werk voort en staan wij op blz. 387 een oogenblik stil bij de korte bespreking van de Gouvernements-koffijkultuur, dan komt het ons minder juist voor, zelfs waar beknoptheid hier plicht was, dat in het geheel niet genoemd wordt de instelling onder het bestuur des Gouverneurs-

---

[1]) Deze uitdrukking is te algemeen vooral in verband met het op blz. 373 gezegde omtrent de uitvoering aan de eerste alinea der Agrarische wet gegeven, voor zoover sommige der Buitenbezittingen met name Amboina en Sumatra's Westkust betreft.

Generaal Daendels van een inspecteur-generaal voor de koffijkultuur, bestemd om aan die tak van inkomsten eene groote uitbreiding te geven en de noodige regelmaat te verzekeren. Ook blijft het zoogenaamd „koffij-servituut" in West-Java geheel onbesproken.

Eveneens had, naar onze meening, op blz. 401 en 402 de geschiedenis van de „boschkultuur," zooals de schrijver zegt, nog wel eenige aanvulling verdiend, b. v. met de mededeeling dat vóór 1865 men nevens de andere wijzen van exploitatie nl. die met blandongdienstplichtigen of bij contracten, ook nog had de zoogenaamde „vrijwillige aankap en uitsleep door de bevolking van dood of omverliggend hout." Werkelijk was dit eene zaak niet van belang ontbloot. Dit kan ons blijken uit officiëele bescheiden, waar wij vinden, dat b. v. in het Rembangsche alleen, ten jare 1864 op deze wijze door het Gouvernement houtwerken verkregen werden tot eene waarde volgens het toen bestaand tarief van ruim *f* 77000.—. De jaarlijksche koloniale verslagen zijn ten dezen met vrucht te raadplegen.

Behalve de min of meer belangrijke leemten, waarvan wij er hier enkelen hebben vermeld, willen wij ook een paar plaatsen in het werk van den heer de Louter aanwijzen, waarvan, naar ons inzien, de juistheid te wenschen overlaat.

Aldus vinden wij overal waar sprake is van Sir Th. Stamford Raffles, de persoonlijkheid die, naar bekend is, het tijdvak van het zoogenaamd Engelsch tusschenbewind in den Oost-Indischen archipel beheerschte, als zijn titel, dien van Luitenant-Gouverneur-Generaal vermeld. Dit is onjuist. Raffles werd door den landvoogd in Britsch-Indië, Lord Minto, niet benoemd tot L u i t e n a n t - G o u v e r n e u r - G e n e r a a l, maar tot L u i t e n a n t - G o u v e r n e u r van Java en Onderhoorigheden (Zie Mr. H. D. Levyssohn Norman's Britsche heerschappij over Java en Onderhoorigheden, 1811—1816, blz. 43) en dit verschil in titel is niet onbelangrijk, omdat daarmede zamenhangt het onderscheid tusschen de macht aan Raffles toegekend en de bevoegdheid, die thans bij de eventuëele benoeming van een Luitenant-Gouverneur-Generaal, volgens art. 4 van het Regeerings-Reglement van 1854 aan zulk een waardigheidsbekleeder zoude moeten worden verleend.

Bij zijne bespreking van het Inlandsch bestuur op Java en Ma-

doera zegt wijders de schrijver op blz. 87 het volgende: „Evenals den Resident een Sekretaris, staat den Regent de Patih terzijde, als uitvoerder zijner bevelen en tijdelijk plaatsvervanger bij afwezigheid of verhindering."

Wij gelooven deze vergelijking niet strookende met de werkelijke positie van den Patih tegenover den Regent. Het ambt van Patih, den „alter ego" van den Regent, is toch van te zuiver Inlandschen aard, dan dat gelijkstelling met eene betrekking van geheel Westersch karakter als die van Sekretaris eener residentie, mogelijk zoude wezen.

Eindelijk wordt op blz. 361, waar sprake is van de mogelijkheid, door de Agrarische wet en de verordeningen ter harer uitvoering gegeven, voor den Inlandschen rechtmatigen bezitter van gronden geopend, om het erfelijk individueel gebruiksrecht, door hem daarop uitgeoefend, door eigendom te vervangen, — eenigermate onze verwondering gewekt door de volgende zinsnede: „ook al verschilt men in gevoelen omtrent de waarde van het onderscheid tusschen het feitelijk bezit en den nieuwen eigendom, toch schijnt de Inlander voornamelijk op grond der nauwkeurige omschrijving en der formeele inschrijving zijner rechten aan dezen laatsten de voorkeur te geven."

Moge de heer de Louter misschien door persoonlijke ondervinding op enkele plaatsen van Java tot die conclusie geleid zijn, wij waren verrast daarvan kennis te nemen en schromen, zonder verder bewijs, dat beweren aan te nemen, vooral op grond van de omstandigheid, dat de officiëele mededeelingen der Regeering daarmede ten eenenmale in strijd zijn. Zoo lezen wij toch nog in het laatst verschenen koloniaal verslag, dat van 1875, op blz. 91 onder het opschrift „Vervanging van erfelijk individueel bezit door eigendom" o. a. het volgende:

„Volgens het door hem (den Algemeenen Secretaris van Nederlandsch-Indië) uitgebracht rapport zijn de aanvragen om vervanging van erfelijk individueel bezit door eigendom tot dusver weinig talrijk geweest." Waarom trouwens in den tegenwoordigen stand der zaken zulk eene vervanging voor den Inlandschen bezitter van gronden, nog ongerekend de kosten en moeiten daaraan verbonden, in zoo hooge mate verkieselijk zoude zijn, schijnt minder duidelijk.

J. Sp.
